

CAMIL PETRESCU

NOTĂ ASUPRA VOLUMULUI VI

În postfaţa la *Versuri* (Editura pentru literatură, 1957), volum apărut cu puţin timp înaintea morţii sale, după ce motiva necesitatea lecturii poemelor pentru a evita perpetuarea unor erori de tipar, poetul-romancier mărturisea: „Prilejul era binevenit pentru că, în mod cu totul excepţional, întîmplarea nu-mi tăia firul muncii, nu mă întrerupea dintr-o altă lucrare, dat fiindcă volumul al III-lea din *Un om între oameni* şi aşa trebuie să aştepte din nou orînduirea materialului documentar, care, lipsit ani de spaţiul locativ pe care-l necesită, devenit înăbuşitor prin aglomerare, apoi s-a mai şi încîlcit prin transporturi cu camionul". Camil Petrescu scria acestea aflîndu-se la Sinaia, pe Cumpătul, într-o convalescenţă prelungită, după care şi-a reluat, cu intermitenţe, activitatea. Totuşi, revenit în Bucureşti, el a izbutit să revadă parţial volumul, să amplifice unele capitole, altele rămînînd însă într-o formă bruionară.

Cu acest volum, pe care Camil Petrescu, fără îndoială, urma să-l definitiveze de la prima la ultima pagină, încheiem publicarea trilogiei *Un om între oameni*. Textul ediţiei noastre reproduce cu fidelitate manuscrisul aflat la Biblioteca Academiei R.S.R., cota D^4, 784 p.

Spre deosebire de volumele precedente, apărute în timpul vieţii autorului, în acest caz textul tipărit postum ridică probleme cu totul particulare. Precizăm, dintru început, că în urma

confruntării integrale a textului editat în anii 1957 și 1959 (Editura Tineretului) cu cel din volumele IV și V (Editura pentru literatură, col. „Biblioteca pentru toți", 1962) am sesizat numeroase deosebiri, unele de conținut, altele de ordin stilistic. Cu toate că nu are o notă explicativă, este evidentă în ediția din 1962 corectarea tacită a cîtorva lecțiuni care nu puteau fi efectuate decît pe baza consultării manuscrisului. Din păcate, corecțiunile parțiale le-am identificat numai în primele capitole.

Principalele carențe perpetuate în edițiile postume sînt:

1. Frecvența lecțiunilor care alterează expresia originală. Iată numai cîteva exemple, sperăm edificatoare, din zecile de transcrieri eronate care nu o dată tulburau sensul expresiei: *privi*, în loc de *opri*; *capetele*, în loc de *căpețele*; *greu*, în loc de *grav*; *vioi*, în loc de *vioriu*; *înmuiat*, în loc de *înecat*; *lucid*, în loc de *lichid*; *vorbă*, în loc de *vocea*; *pornim*, în loc de *punem*; *moi*, în loc de *roșii*; *podeaua*, în loc de *paveaua*; *caretă*, în loc de *căruță*; *rostit*, în loc de *rostuit*; *banderole*, în loc de *banduliere*; *goală*, în loc de *cheală*; *nevoiașilor*, în loc de *nemeșilor*; *între*, în loc de *dintre* etc.

2. Cuvinte modificate (modernizări artificiale), sintagme, propoziții, fraze, paragrafe descriptive, dialoguri inexistente în manuscris pun sub semnul întrebării paternitatea literară a textului tipărit în toate edițiile anterioare. Din numeroasele interpolări menționăm una singură, grăitoare pentru modul cum s-a ajuns la denaturarea originalului: „Pe prispa cu parmalîc de lemn, *crăpat*, se odihneau la masă, *mîncînd cu o custură pepene verde*, vreo cinci-șase soldați. *Unterofițerul care era cu ei fusese în compania lui Deivos și-l recunoscu numaidecît. Salută împietrit: «Să trăiți, domnule locotenent», și toți ceilalți se ridicară și îl salutară pe căpitan, care le făcu repede semn să stea jos*", în loc de: „Pe prispa cu parmalîc vechi de lemn, se odihneau la masă vreo cinci-șase soldați care se ridicară și îl salutară împietriți pe Deivos". Sau astfel de adăogiri fără nici o justificare: „Barbu urma să aștepte aci în București să se întoarcă de la Giurgiu Deivos cu patroanele și praful de pușcă și să plece apoi împreună, dar nu avu răbdare și porni și el cu orzarii la Giurgiu". În același capitol, *Deivos la Giurgiu*, mai găsim interpolări asemănătoare, unele descriptiv-literaturizante, păgubitoare pentru ritmul epic. Pe parcursul întregului text nenumăratele intervenții înrudite se situează la limita de jos a

literaturii și denotă diletantismul celui ce s-a substituit autorului în chip atît de abuziv.

3. Același obscur „stilizator" a considerat de cuviință să modifice titlurile unor capitole precum și ordinea acestora. În ediția din 1957 și următoarele apar : *La Constantinopol*, în loc de *Drum la Țarigrad* ; *Giurgiu-București*, în loc de *De la Brăila la Giurgiu* ; *Raport la consiliu*, în loc de *Consiliul miniștrilor* ; *La Rîureni*, în loc de *Spre Rîureni* ; *Solul englez*, în loc de *Cîmpul lui Traian* ; *De la Selim în Ardeal*, în loc de *De la Selim în toată Europa*.

Deși numai în parte definitivat, volumul al III-lea din *Un om între oameni* are o anume unitate structurală, Camil Petrescu străduindu-se să respecte chiar de la prima redactare succesiunea evenimentelor. Sub raport filologic, manuscrisul relevă o multitudine de aspecte. Cele mai prețioase, după opinia noastră, pentru viitorii cercetători, privesc direct limba și stilul operei lui Camil Petrescu. Se va observa cu ușurință în capitolul de variante travaliul scriitorului asupra cuvîntului, deci contradicția dintre anticalofilismul teoretizat și preocuparea stilistică. Faptul ne apare deosebit de pregnant, comparînd puținele capitole definitive din acest volum cu cele la prima lor redactare, care se situează stilistic adesea la limita oralității. Perioadele ample sînt aici o succesiune de simple propoziții, de unde și impresia acută de notații care urmau să-și dobîndească ulterior amplitudinea.

Totuși, ca material faptic, *Un om între oameni* era proiectat să se încheie cu sosirea lui Bălcescu, în exil, la Paris, de îndată ce la sfîrșitul ultimului capitol al manuscrisului Camil Petrescu scrie : „Fine". Iată de ce ne apare derutantă reproducerea în edițiile postume a tablourilor XIV și XV din *Bălcescu*, anexă care nu făcea decît să avanseze ideea că, în registru epic, intenția autorului ar fi fost aceea de a relua cu alte mijloace întîmplările din opera dramatică.

Ca și în primele două volume autume, textul nostru păstrează forme alternante : *gabrioletă/cabrioletă ; femenin/feminin ; ceti/citi ; trimite/trimete ; pună/puie ; spună/ spuie*. Au fost de asemenea păstrate variante muntenești ca *dă, pă* în loc de *de, pe*, folosite de autor în anumite dialoguri.

O ultimă precizare : întrucît materialul care constituie aparatul critic (note și variante) a depășit cu mult așteptările, do-

bîndind, în final, dimensiuni neobișnuite, datorită reconstituirii genezei romanului pe baza caietelor lui Camil Petrescu, a materialului documentar identificat de noi, ca și a biografiilor cîtorva prototipuri devenite personaje în *Un om între oameni* (Băl-Ceaurescu, Frossy Băl-Ceaurescu, Calliopi Ghica etc.), acesta va apărea în finalul volumului VII al ediției noastre, conceput să însumeze cele cîteva nuvele și reportaje ale autorului. Cu următorul volum, vom încheia, dealtfel, secțiunea care cuprinde întreaga proză artistică a scriitorului.

LIVIU CĂLIN

UN OM ÎNTRE OAMENI

III

CARTEA ÎNTÎIA

Muncesc oamenii tot pe lanurile boiereşti, dar acum, cu dorobanţi ori fără dorobanţi, nu se prea prăpădesc cu firea... Ieri a fost Sf. Ilie şi nu au ieşit la seceră ori la treierat, alaltăieri a fost luni, ajunul Sfîntului Ilie, iar duminică a fost duminică, deci nu puteau să iasă la muncă... Tot privesc spre Bucureşti, aşteptînd de acolo veşti care să-i lămurească, e albă ori neagră... Toma s-a întors acum două săptămîni, arătîndu-le cum stă tărăşenia cu revoluţia asta care este pe trei sferturi a boierilor... El şi alţi vreo doi soţi de-ai lui au fost poftiţi într-o seară la masă, de către Bălcescu şi alţi boieri tineri de scriu la gazetă, ca să le arate cum vede opinca revoluţia şi dacă se pot bizui pe ea... Toma, deşi era într-un birt între boieri, era prea amărît de cele întîmplate, aşa încît la urmă şi-a luat şi el inima în dinţi şi a întrebat aşa, pe şleau, dacă boierii care au făcut revoluţia mai vor sau nu cu opinca, ca să ştie oamenii la ce să se aştepte.

— Mă oameni buni, mi-era ruşine dă voi, povesteşte el azi, pe la prînzul cel mic, din nou cum a fost. Mi-am zis : o fi ei boieri, da' boieri sîntem şi noi, dacă e la o adică... şi mai la urma urmelor ; iar dacă n-ai boieria cuvîntului dat, apoi mie mi-e lehamite de-o asemenea boierie. Nu-i aşa, mă ?

— Aşa-i ... aşa, îl întări Peştefript... Vrem să ştim, e albă ori e neagră ? Că una ne spun oamenii lor şi

alta ne spun poruncile guvernului. Să cîntă şi pe-aci pă la noi... ca pin toate satele:

Să trăiască Popa Şapcă...,
C-a scăpat ţara de clacă...

Da' văd că n-am scăpat, mă vere...

— Mă Vasile, mă, nu e nici aşa uşor... Iote că nu-i nici albă, nici neagră, fiindcă în guvernul ăsta unii trag hăis... alţii cea... Unii ca Bălcescu ăsta şi ca Arăpilă, cum îi zîc ei, fecioru boierului de la Schitu Goleşti, ţiu cu noi, cu opinca, şi dacă ar fi după ei, noi eram dă mult scăpaţi dă robie, da' vezi că mai mulţi dîn guvern ţiu cu proprietarii, că sînt şi ei proprietari... şi corb la corb nu-şi scoate ochii... Bălcescu ăsta al nostru, că-i al nostru, cum îl ştiţi şi voi... că aţi stat dă vorbă cu el...

— Dară... dară... întăresc cei de faţă.

— Zic, Bălcescu ăsta al nostru e tare dîrz, da' şi chibzuit; vezi, el şi cu prietenii lui au un plan... da' vorba e că şi noi trebuie să luptăm dîrz pentru drepturile noastre... El speră ca pînă în toamnă puterea ţării să treacă în mîna opincii şi atunci multe să vor îndrepta... O să ne alegem deputaţii noştri... adică oamenii noştri care să ne facă legile.

— Mă Tomo, numai să fie d-ai noştri, mă, stărui din nou Vasile Peştefript. Să fie tot oameni unu şi unu, să înfrunte pă boieri... să să ia dă piept cu ei... Şi, văzînd pe doroban ţ venind, clătină amarnic din cap: Că vezi, şi dorobanţii ăştia tot oameni d-ai noştri dă la opincă sînt, da' să fie la ei acolo...

— Hai, mă oameni, luaţi-vă iar dă lucru, îi îndemnă dorobanţul.

Era tot cel ce fusese însemnat cu gîrbaciul de Safta cea neagră, dar se făcuse mieluşel... Băuse cu Codan şi cu Vasile Ţurcă la han şi se împrieteniseră la toartă, mai ales că plecase în ziua aceea şi cu o trîmbă de borangic, vîrîtă de Codan în traista atîrnată de şea... Adevărul era că el se dusese în ziua aceea înfipt la ceauş, cerînd să i se dea ajutoare ca să ducă tot satul, că e răzmeriţă... la Găieşti; ceauşul se dusese şi el la zapciul cel nou, care era un om al revoluţiei şi care îi dumerise că se cam schimbase bătaia vîntului...

Oamenii nu știau însă asta și acum erau bucuroși că se înțeleg cu el. Se îndreptară fiecare acolo unde era rînduit în jurul ariei de treierat... Eftimie Șoricaie, gîrbovit de tot, îndemna cele cinci iepe, bătrîne și ele, să se învîrtească mai repede în jurul țărușului din mijloc; muierile și fetele — unele aduceau snopii ca să-i arunce Zamfira, „roaiba“ lui Mitru, și Rița lui Drăgan în picioarele cailor, alte fete și neveste umpleau din movila de grîu scuturat sacii pe care unii flăcăi îi încărcau în care, pe cînd alții strîngeau paiele și începeau să ridice șirele... Era o zarvă de bîlci și un praf greu, înecăcios, în care pluteau, vînturate, cozi de spic și fărîmituri de paie.

Treieratul boieresc era mult întîrziat și fiindcă unii oameni, prin iunie, mai munciseră și pe seama lor, cam pe furiș, dar mai munciseră... Sufla un duh de răzvrătire peste țară, care îndreptățea toate nădejdiile lui Bălcescu și ale soților lui.

Cerul era înalt și cuprinzător, plin peste tot cu nourași ici-colo mai fumurii, dincolo mai albicioși, unii albi ca zăpada, care cînd se risipeau, cînd se încălecau unii pe alții ca niște neasemănați munți de zăpadă. Dar jos vîntul nu adia deloc și prin nori chiar soarele, înșelător, tot chinuia oamenii, dogorindu-le țeasta capului.

Aria era făcută în jos de Vadu Rău, la o întretăiere de drumeaguri.

Rița se opri și puse mîna streașină la ochi, privind lung spre biserică și conac, între care se ivise o bișcă țărănească trasă de doi cai murgi.

— Mă, tu, Vasile, aia parcă-i brișca Nicăi, dă la han; da' ce-o fi avînd oare deasupra... ?

Priviră toți într-acolo, dar pînă să se dumirească, brișca trecuse și de conac și acum nu se mai vedea, căci începuse să coboare spre gîrlă... În locul acela apa era gîtuită între malul ca un deal al Argeșului și rîpa care mărginea cîmpia piezișă de la Vadu Rău... Locul era potrivit pentru un podeț și vechilul silise oamenii, cu ani în urmă, să taie, de o parte și de alta, și drum în malurile înalte... În chipul acesta, de la conac nu mai erau decît cîteva sute de pași pînă la hotarul Vadului Rău. Acum brișca se ivi iar, ieșind din

vale... Deasupra ei era un fel de umbrar făcut dintr-o velință sprijinită pe patru bete tari.

După încă o lună și mai bine de junghiuri grele în inimă și în brațul stîng, de nopți nedormite și de mîncare dată cu dezgust într-o parte, căci totul i se părea sălciu ca iasca, Sultana slăbise rău de tot și se mai îngălbenise încă la față, o culoare urîtă, ca a șofranului.

Începuse să-i fie silă de pereți și de mirosul hanului, și dorise să se mai plimbe... să mai vadă locurile...

Stoian, argatul muscelean pe care-l avea, îi umpluse cu fîn pînă sus brișca ușoară, culese și-i așternuse pe maldărul de fîn velințe și o perină... Deasupra, ca s-o apere de soare, îi făcuse un fel de umbrar dintr-un macat albastru, sprijinit pe patru bețe... În ajun se plimbase înspre Găiești, și azi trecea spre Răcari, fiindcă erau, în drum, și urme din marele codru de pe vremuri al Vlăsiei... Cînd ajunse în dreptul ariei, brișca ocoli și se opri la cîțiva pași depărtare... Sultana stătea rezemată într-un cot, jumătate lungită pe velință, și cînd oamenii, pe rînd, îi dădură de data asta prietenos bună ziua, căci se vedea cît de colo că e bolnavă, ea le răspunse cu un zîmbet obosit și cu o privire pierdută, plutind spre nicăiri...

Rița își întrerupse lucrul și se apropie de brișcă, întrebînd-o cu părere de rău :

— Mă femeie... ce e cu tine ?...

Sultana fu bucuroasă că o femeie ca Rița, încă atît de ascultată în sat, îi vorbește atît de prietenos... dar gîndurile pe care le gîndea și vorbele pe care le putea spune erau fără rădăcini în ea, așa, dincolo, fără culoare, fără gust, fără miros...

— Uite, cum mă vezi, Rițo, mă topesc pă picioare.

— Fă, tu ai adus pă baba Maria... aia dă la Puțu-cu-Salcia ?... Sau măcar du-te să te vază și ea...

— O să trimit mîine brișca s-o aducă și pă ea... da' m-am săturat dă atîtea leacuri care nu mă ajută cu nimic, că mă frec cu tot felu dă fierturi, ba mi-au dat să beau și gaz. Tu, Rițo, fata aia care cîntă e fata ta, nu ? Doamne, Rițo, cum îți seamănă... Și Sultana se înfioră... Asculta, și glasul era glasul de odinioară de la furcării...

Fata, înecată de praf şi cu gura însetată, cînta aşa, pentru ea însă, parcă să se răcorească...

Pîrîiaş cu apă rece
Pe la poarta neichii trece...
Trece neica să se spele
Şi vede urmele mele...

Paşii mei de az-vară-i ştie,
Că mergeam pe lîngă vie.
Îi arată, mi-l îndreaptă
Unde gura îl aşteaptă...

Pîrîiaş cu apă lină,
Pe la puica prin grădină,
Vino, neică, de te-alină
Ziua, noaptea cînd se-ngînă...

Arşiţa lovea în ţeasta capului, praful ariei aşternea pînză pe feţele, pe ochii oamenilor, de nu-i mai cunoşteai, şi se răsufla greu.

Nu numai Irina umplea sacii... Îi umplea şi Stanca... Sultana o privea cu inima strînsă. Nimic altceva nu o scotea din toropeala ei, sălcie, dar dacă o vedea pe Stanca, inima i se strîngea ca un pui de găină rătăcit şi speriat că e prins.

O urmărea cu privirea fără să se mai sinchisească de ce o crede lumea din jur. Era leită Safta cea bălană... din anii de demult... Tot aşa voinică, obrajii la fel de mari, ochii căprui traşi spre tîmple şi neastîmpăraţi... Gura cu buze groase şi moi, de o prindea Vasile în braţe la „Hererea“ şi o săruta, hîrjonindu-se în zăpadă... e la fel. Şi-acum se hîrjoneau flăcăii şi fetele, în pleava asta care le făcea părul cărunt... şi cînd afurisite ele sar într-o parte, le joacă sînii subt cămaşe... Obosesc şi unii, şi alţii, dar din nimica toată tineretul ăsta uită de oboseală, pe cînd ei oboseala i-a intrat în oase cum intră umeazala în bordeiul părăsit şi nimeni n-o mai poate scoate.

S-a oprit un car gol lîngă movila de grîu treierat... Răducan, cu faţa arsă, cu ochii mari pe jumătate în-

chişi cînd dă de pleavă, cu cămaşa desfăcută peste pieptul voinic, păros, ia trei saci care sunt umpluţi şi-i aruncă pe rînd, în car, dintr-o smucitură... Apoi ţine alt sac să i-l umple Stanca... întîi cu o baniţă, apoi şi cu lopata...

— Ţine, mă, sacu ca lumea... Nu te uita într-aiurea, că-ţi torn baniţa-n cap...

El nu se uita într-aiurea... Se uită la ea şi nu vede pe nimeni. Se preface că nu vede nici brişca, pe care o cunoaşte atît de bine.

Nu e chiar atît de mare cît pare... are numai capul frumos, obrăzat şi pulpele voinice... Are şi ţîţele cam mari... dar e tînără, şi Răducan îşi face socoteala că mijlocul i l-ar putea cuprinde, totuşi, cu mîinile împreunate... Ea îl vede iar că nu se uită la sac şi-i toarnă o lopată de grăunţe peste umeri, pe gura cămăşii aproape fumurii... Înfuriat, sare s-o prindă, dar, ca o şerpoaică, ea se fereşte într-o parte... şi-i scapă... Dîndu-se înapoi, ea alunecă însă şi cade peste movila de grîu... El o ia, o ridică deasupra capului, răsturnată aproape de i se văd pulpele lungi zbătîndu-se şi umerii rotunzi din gura cămăşii, şi-o trînteşte deasupra sacilor din car...

De furioasă ce e, a luat biciul şi caută să-l lovească cu codirişca, dar n-ajunge... Cei din jur rîd de furia ei.

— Altă dată te rup, să ştii, te rup în două... ca să te-nveţi minte... să-ţi mai baţi joc dă oameni.

— Ai să rupi pă tat-tu şi mă-ta, nu pă mine... şi cu ochii căprii, scăpărînd de ciudă, vrea să-l lovească iar cu biciul.

„E ţopîrlană ca şi mă-sa, gîndeşte Sultana... da' aşa cum e, mor bărbaţii după ea... Şi mă-sa... era bună la inimă, da' era ţoapă rău, necioplită."

Nu mai poate răsufla şi vrea să spuie argatului să mîne înapoi acasă... Nu mai merge spre Răcari... Dar încă nu pleacă... Îi priveşte fără voia ei... Uite... şi el cum s-a bădărănit iar... În picioarele goale, care i s-au înscorţoşat din nou... cu cămaşa plină de zoi... Îl învăţase să umble numai încălţat, să se spele, să se primenească... Şi acum se hîrjoneşte cu cîrlana asta care dă din copite... Îşi aduce aminte de anul în care a muncit la seceră şi la treierat alături de Miai... Într-o

zi, cînd îi sîngeraseră picioarele de țepile miriștei, Miai a adus-o acasă pe umărul stîng, cum aduc femeile cofele... Dar e mult de-atunci, totul s-a făcut părelnic, Miai era frumos, dar e departe de parcă n-a fost niciodată, pe cînd Răducan ăsta e aproape... să pui mîna pe el și tot să nu poți...

Vine de departe un dorobanț călare. A trecut întîi, se vede, prin sat, că se țineau de el și moș Gurie și cîteva femei și copii... ba se mai agățaseră și unii oameni de pe lanurile la care se secera încă... Lumea nu știe ce e și, cînd vede droaia care taie cîmpul spre arie, aleargă să afle ce e, mai curînd.

Dorobanțul descălică lîngă brișcă...

— Hei, fraților, aduc poruncă dă la Ocîrmuire să meargă Toma să vă dea pămînt... și-i dă lui Toma o hîrtie... Așa le-a spus subocîrmuitorul că o să să dea pămînt.

Toma desface hîrtia și citește... Află numai că trebuie să se înfățișeze la tactul Cîrmuirii, că e vorba să fie ales, din partea sătenilor, în „Comisia pentru proprietate"... Nu scrie mai mult, dar cînd oamenii aud despre „Comisia pentru proprietate", privesc zguduiți petecul de hîrtie... și îl trec din mînă în mînă, chiar și cei care nu știu s-o citească... Ba încă ei se uită mai speriați la el.

— Mă Tomo, se scarpină în cap îngîndurat Ion, să știi că dă data asta scăpăm dă clacă.

— De, mă frate... Știu io ? N-a fost în '21... n-a fost acum o lună... O fi poate luna viitoare. Da' să vedem dacă o să mă aleagă oamenii.

— Da' pă cine dracu să alegem, mă Tomo, dacă nu te-om alege pă tine... Numai să ne întrebe și pă noi, nu-i așa, mă... strigă Vasile Peștefript, întorcîndu-se și spre ceilalți.

Se auzi o larmă pînă în slava cerului...

— Așa... Așa...

Toma nu mai fusese la București de vreo două săptămîni. I se părea în ultima vreme că-și pierde pe-acolo timpul de pomană... Se ducea să-și vadă flăcăul și nora, pe Ilinca, o dată pe săptămînă, că mai mult nu putea de dorul lor, mai ales cînd avea și vreo podvadă de

făcut, şi apoi se întorcea acasă, de mai robotea, aşa, cu o mînă în jurul gospodăriei.

Sultana ceru argatului să întoarcă, dar în aceeaşi clipă se hotărî să-l ia cu ea pe Toma... care, chemat, veni lîngă brişcă...

— Tomo, n-ai vrea să vii cu mine la han...? că aş avea ceva să-ţi spui... Suie în brişcă...

El se sui pe scîndura din faţă lîngă argat, iar ceilalţi, îndemnaţi de dorobanţ, se apucară iar de lucru.

— Io credeam că pîinea dîn vara asta o să fie a noastră, nu s-o cărăm în hambarul boierului... da' fie şi la anu, dacă nu să poate acum... spuse Peştefript.

Numai cînd fu s-o dea jos din brişcă îşi dete seama Toma cît de slăbită e Sultana... „E cu un picior în groapă, biata muiere", o căină el în gînd.

După ce au pus-o în patul cu tăblii de brad, nevopsit, ea l-a tras spre ea cu o mînă căreia i se vedeau oasele şi-l întrebă în şoaptă, ca un lucru de taină :

— Ei, ce-a zis Codan ?... Îmi dă fetiţa ?...

Toma rămase cîtva timp încurcat, căutînd cuvintele ca să n-o facă să sufere iar... Dar ce putea să-i spuie decît adevărul.

— Nico... i-am spus... Deh... pînă la urmă cred că el s-ar fi învoit... că i-am arătat că ai dă gînd să înzestrezi fetiţa, după ce-o înfiezi... Da' vezi că nu vrea ea, Safta... S-a luat la ceartă cu el. Zice că e şi copilu ei, că ea l-a crescut dă cînd nu vedea cu ochii şi nu auzea cu urechile dă ţuguia numai buzele şi orăcăia... Spune că ea nu dă fata... că unde mănîncă doi — mai poate mînca şi al treilea...

O văzu pe Sultana că se întunecă la faţă şi-şi lasă capul, acum osos şi galben, într-o parte pe perină... şi spuse mai departe... acum socotind că asta o poate mîngîia... ca o socoteală dreaptă :

— Ce vrei, Nico ?... Eu cred că ea nu poate uita că e nu numai fata lui Miai, da' şi a Petruţii... Ştii ce-a fost la han atunci... Că dragostea asta parcă e mătrăguna satului... dă căpiază lumea...

— Tomo, nu ţi se pare că încă dă atunci şi eu şi Miai am plătit şi dobîndă şi capeţelele la ceea ce s-a întîmplat în seara aia ?

— De, știu io ?... Io văd cum toți suferă... Iată și cu Safta lui Peștefript, care e acum o femeie bătrînă... I l-a luat pe Vasile, Mariei lui Mînjoc, care era, vezi și tu ? chiar sora lui Răducan, și biata femeie s-a spînzurat dă craca nucului... L-a luat apoi ea dă bărbat pă Vasile, da' cîte a avut dă îndurat dîn pricina ta, vreme dă douăzeci dă ani, numai ea știe... Acum tu nu înțelegi și suferi, și te topești pă picioare, că Stanca ei ți-l ia pă Răducan.

— Mi-l ia, că e otova ca el, îi spuse bolnava cu o răutate încăpățînată.

— Vezi, Nico, la urma urmelor tu ai putea să fii mulțumită. Ai avut dîn plin tot ceea ce-ai poftit... Te-ai înfruptat dîn toate, fără să ții seama dă nimic... Femeile dîn sat nu mai știau dă mult dă dragoste, cînd tu trăiai cu feciorii lor... Cele de-o vîrstă cu tine sînt dă mult stoarse dă viață... niște zdrențe...

— Într-un fel, tu ai dreptate, Tomo ; mă uitam adineaori la arie ; Safta, uscată, scofîlcită, părea și ea o zdreanță, dar Stanca era tot Safta... care doar lăsase deoparte zdreanța trupului și îmbrăcase o altă cămașe... nouă... Îți mai aduci aminte dă Safta dă pă vremea noastră... Stanca e leită ea, mai ales cînd să hîrjonește cu flăcăii... Da' io...

— Te-ai săturat... cum ai vrut... dîn toate... ai avut tot ce ți-a plăcut, asta e, spuse bărbatul cu încăpățînare, și nu fără oarecare asprime.

— Tomo, plăcerile care au fost... sînt acum ca și cînd n-ar fi fost... Fum... Hei, săturatu dîn trecut nu ajută cu nimic celui flămînd... Plăcerile sînt părelnice... Nu știi cînd nu mai sînt... Iei un pumn dă apă rece dă la puț în mînă... Cît poți să-l ții ?... Oricum l-oi ține, îți scapă printre degete... A fost și vezi că nu mai este.

— Și crezi tu că e bine, Nico, să mergi așa cu ochii deschiși în mormînt ?... Mai bine nu te mai gîndi atîta... Prea mult te gîndești...

— Și ce vrei să fac nopțile cînd nu pot închide ochii ?

— Împacă-te cu lumea așa cum e. Toți om merge odată în mormînt. Ne adunăm cu toții pă deal, lîngă biserică...

— Şi ce pot să fac, Tomo ? Spune, ce pot să fac ? îl întrebă ea cu un glas de parcă avea spumă în gît.

— Să te împaci cu vremea ta... şi cu oamenii, măi muiere...

— Da' am eu ceea ce au ei ? Eu merg singură în mormînt, cum zici tu, şi în juru gropii mele se înalţă dă pă acum buruienile, că trăii să le văd cu ochii mei... Şi închise ochii... Ce era la arie, Doamne !...

— Nu numai buruienile cresc, Nico... Cresc şi dobitoacele, şi oamenii... Că aşa a lăsat Dumnezeu... şi noi nu putem face altfel, îi spuse omul, care era un înţelept încă de la douăzeci de ani, clătinînd din cap şi arătînd cu privirea cerul.

— Măre, Tomo, ţie ţi-e uşor să vorbeşti... că ai un flăcău, şi acum ai şi o noră... mîine-poimîine ai să ai şi nepoţi... Ai să trăieşti să-i vezi... Da' eu sînt singură, în pragu morţii, între păreţii ăştia... şi-i dădură lacrimile.

I se umeziră ochii şi lui...

— Păi, Nico, tu nu vezi că şi io sînt singur, că sînt ţinut dăparte dă fecioru meu... Tot singur sînt şi io... dîn răutatea oamenilor şi a pravilei... Şi la urma urmelor... toţi părinţii rămîn singuri cînd li se fac copiii mari şi merg la rosturile lor...

— Nu-i totuna, Tomo... nu-i totuna... În gînd ei nu sînt singuri... că-i ştiu unde ştiu... că ştiu că sînt oriunde or fi... da' io sînt singură şi în gînd...

Capul îi căzu pe perină într-o parte şi parcă se rupse şi de omul din faţa ei, de tot... Căzu în ea însăşi ca într-o groapă...

Omul, cutremurat, se trase şi el în el însuşi.

Vru totuşi să-i mai dea oarecare nădejdi şi-i spuse, ridicîndu-se de pe scaun :

— Nico, tu trăieşti numai pă pămînt... Mai e şi ceru... Nu să sfîrşeşte tot aici... Omu trăieşte abia după ce să petrece dă pă pămînt, gîndesc io, altă viaţă veşnică. Păi, Nico, io am să mai încerc... Am să încerc s-o îmbunez şi pă ea... Vru să spună : Am să-i arăt că nu dă fata pentru multă vreme, dar îşi dete seama la timp şi îşi muşcă limba...

Ea se întoarse cu totul, într-un fel neașteptat, spre el, care stătea în picioare în odaia cu perdelele trase și cu miros de busuioc și de om bolnav. În colțul din dreapta ușii, spre răsărit, ardea o candelă subt o icoană de lemn, deasupra căreia se desfăceau faldurile unei marame de borangic... Îl întrebă cu ochii sticloși :

— Ascultă, Tomo, tu crezi în rai și iad ?

Toma șovăi o clipă numai fiindcă ea îl întrebase, așa, pe neașteptate... Apoi întrebarea i se păru fără rost.

— Da... tu nu crezi ? Văd că ai candela aprinsă subt icoana Sfintei Fecioare, zi și noapte... Deh, zic io... Nu să poate ca omu să nu trăiască altă viață...

— Și crezi că își aduce aminte dă ce-a fost el pă pămînt ?... Că nu uită nimic și să simte tot el ?...

— Păi dacă stai să te gîndești... te întrebi, vorba aia, ce mare procopseală e să să știe și să să simtă tot el !... E mai bine să uite cîte a mai suferit în iadu ăsta pă pămînt. Totu e că trăiește din nou chiar dacă nu mai știe că e tot el... îi răspunse omul încurcat, căci el nu se prea întrebase așa ceva...

— Tomo, io zic că și raiu, nu numai iadu sînt tot pă pămînt... da' cred și io că omu uneori nu moare. Iote, Safta a îmbătrînit cu cincispreze ani înaintea mea... Safta aia pă care o știm noi e o zdreanță așa cum am văzut-o io azi la arie... Dar trăiește Safta asta căreia noi îi zicem Stanca...

Toma își aminti, parcă înroșindu-se tot în gînd, tulburat, înfiorat, că Ilinca e însărcinată și că poate va avea un nepot de la Damian.

— Așa da, Nico, trăiește, că e trup din trupu ei... și, drept e, îi seamănă cum nu seamănă mulți copii cu părinții lor... Și ridică din umeri și întinse mîna pe care o avea a nedumerire : Asta... așa e.

— Nu e numai trup din trupu ei, Tomo... Și bolnava încercă să se ridice în capul oaselor, de mînie parcă... Este tot Safta pe care o știm noi... chiar ea. Ceea ce a lepădat dă pă ea și vedem noi că e nevasta bătrînă a lui Vasile Peștefript nu e Safta adevărată... Stanca e Safta adevărată... și ea a înviat... O strîng iar flăcăii în brațe ca acum douăzeci și cinci de ani. Tomo,

vor fi Safte poate pînă în veacu veacului, da' io nu voi mai fi decît țărînă...

„Aiurează, se gîndi Toma, n-o lasă să doarmă Safta... o crede strigoi, deși nu e moartă..."

Sultana, care se încălzise și căreia îi sticleau acuma ochii în fundul orbitelor mari, osoase, încercă iar să se ridice cu un fel de aprigă îndîrjire.

— Uite, nici Miai n-a murit, nu va muri nici Codan... nici Safta cea neagră... Tot ce a rodit nu moare... Numai eu știu ce-i moartea...

Se ridicase într-un cot și se prăbuși dintr-o dată, căzînd cu fața-n jos pe perină... Toma crezu o clipă că a murit cu adevărat... dar cînd îi întoarse fața, își dădu seama că răsuflă... Adormise numai... Se închină cu smerenie, privind-o cu milă.

— Doamne, rău să mai chinuiește... Îndură-te dă ea... Și ieși în vîrful picioarelor.

A venit de la Bălcești Zinca și e mare bucurie în casa din mahalaua Visarionului. Tița e veselă și ea, dar e veselă în felul ei... În ochii ei umbriți apare o lumină, și trăsăturile ei tot mai dure în ultimii ani par ușor înmuiate... E de multă vreme o fată bătrînă, dar s-a împăcat cu soarta ei; a trăi în umbra celorlalți nu o sperie, căci ea însăși a ales-o. În aparență nu se poate spune că ea este dată de soartă la o parte, căci felul ei autoritar e sporit... Chiar dacă glasul ei e voalat ușor și gesturile îi sunt tot mai măsurate... Din ce în ce mai mult e stăpîna casei și din ce în ce mai mult îi ceartă pe ceilalți, impunîndu-le o disciplină... În vreme ce toți merg spre viitor, ea se pregătește tot mai mult pentru marea singurătate care o așteaptă și are în casă autoritatea ascetului, a aceluia care a renunțat la tot, ca să se poată dărui celorlalți.

— Ei, hai acum, acum spală-te, mănîncă și la culcare... hai, gata!... Că ești frîntă de oboseală... Ți-o ajunge nebunia pe care-i făcut-o pornind cu brișca pe căldurile astea... cu ficatul tău, prin praf.

— Doamne, Tițo, cum o să mă culc... Îmi aștept băiatu... Nu l-am văzut de doi ani...

— Ei, acuma și dumneata, mamă... Nu l-ai văzut de doi ani... L-ai văzut la Paște, nu? Cînd a venit de

la Paris[1]... La culcare, fără multă vorbă, e aproape zece seara... şi nu poţi să ştii cînd vine Nicu... Are de lucru uneori şi noaptea... acolo la Palatul ăla Administrativ...

— Tiţo, cum poţi tu să spui că l-am văzut ? În zilele alea, şi mai rău ca acum era prins cu revoluţia asta a lui... Că a venit călare... şi nici n-a descălecat... Nici n-a văzut că mă topeam de dorul lui... Zi şi noapte era plecat... Am stat o săptămînă împreună şi nici măcar în noaptea de Înviere nu l-am văzut, că tot discuta despre Constituţie şi Dumnezeu mai ştie ce... Se ducea şi venea, că nici măcar la masă nu-l vedeam... O fi slăbit bietul băiat cu grijile astea pe care le are... Vreau să mănînc cu el măcar astă-seară, că mîine iar pleacă...

— Mamă, nu mai lungi vorba de prisos... Oricum, trebuie să te văd lăiată, aşezată în pat... că-ţi aduc masa la pat... Nu poţi să-l aştepţi... Tu ori la care ceas te culci, te scoli la cinci dimineaţa din pricina ficatului... Trebuie să te culci devreme... Şi mai întîi să te văd spălată.

Zinca bombăne ca un copil trimis să se culce. Bombăne de plăcere... E un şef care se vede înlocuit de un cirac bun şi scump inimii lui.

— Asta ştii... asta spui... Să mă laşi în pace.

În timp ce Paraschiva încălzeşte apă şi pregăteşte cada de lemn, Tiţa, fericită, îi pregăteşte patul curat, primeneli proaspete... Căci două zile de drum în căldura lui cuptor şi pe un praf cumplit au făcut din Zinca o momîie albă, de parcă ar fi plouat pe ea cu

---

[1] La 3 aprilie 1849, Nicolae Bălcescu se întorcea din Franţa, unde lucrase, printre altele, la *Românii supt Mihai Voievod Viteazul.* În noiembrie 1847, a participat la înfiinţarea unei asociaţii („Însocierea lazariană“) care avea drept scop să formeze tinerii români aflaţi să-şi continue studiile la Paris, pentru ca, după revenirea în patrie, să desfăşoare o intensă activitate în direcţia educaţiei naţionale, modelul fiind ilustrat de Gheorghe Lazăr. Între 21—24 februarie 1848 se alătură revoluţiei franceze, pătrunde în palatul regal de la Tuilleries şi rupe o bucată din catifeaua tronului lui Louis-Philippe. Sosit la începutul lui aprilie în Bucureşti, N. Bălcescu solicită, fără succes, un paşaport pentru Transilvania în dorinţa participării la adunarea de la Blaj (n.ed.).

cenuşe din cap pînă la picioare... Aşteptînd pe un jilţ de nuiele albe cojite, cu unele dintre ele rupte, ea povesteşte ce a lăsat la ţară, la Bălceşti. Din cauza îngheţului din april, prune nu s-au făcut... Grîul, puţin cît au pus, n-a prea dat nici ăla mare lucru... Toată nădejdea e la porumb, care acum, după praşila doua, că l-au muşuroit mai tîrziu... fiindcă l-au şi semănat mai tîrziu... arată bine, bine de tot, mai bine decît cel semănat prea devreme... O să se facă, pare-se, cartofii de iarnă. Dar cea mai mare bucurie o aşteaptă de la fîn... Vor fi mere multe... şi cele tîrzii, de toamnă... A mai cules din ele crude, ca să se facă mai frumoase celelalte rămase... A ieşit bună dulceaţa de mure... A adus cîteva borcane pentru copii... Da, Tiţa le-a găsit cînd a golit brişca... că n-a lăsat-o pe ea să se mai apropie de brişcă... Bucuria de a fi răsfăţată la capătul unei călătorii se cere exprimată. Chiar oboseala asta, care este acum faţă de cea din brişcă ca o gîdilitură plăcută, o face să devie vorbăreaţă. Şi autoritatea despotică a Tiţei o îndură cu plăcere.

— Nu trebuia să vii... E nebunie curată călătoria asta pentru tine... Ce-ar fi să nu-ţi mai dau acum drumul să te duci înapoi ?

Zinca se sperie, se şi vede oprită.

— Tiţo, tu, cum să nu-mi mai dai drumul... Doar trebuie să cosesc şi să adun fînul... Dacă nu sunt acolo, se mucegăieşte ca an...

— Atunci de ce-ai venit... ?

Zinca sporeşte şi mai mult creţurile de la coada ochilor, care se umezesc... Glasul îi tremură... şi spune cu întîrziere :

— Tiţo, mi-e teamă că nu îmi voi mai vedea niciodată băiatul...

Fata o ceartă cu o aspră duioşie :

— Ascultă, mamă, mai întîi să nu te mai prind spunînd „băiatul“, căci nu-l ai numai pe Nicu şi s-ar putea să se supere ceilalţi doi... Pe urmă...

— Pe el, pe Nicu, nu l-am văzut de atîta vreme, de el mi-era teamă că dacă nu viu să-l văd acum... nu-l voi mai vedea niciodată...

Tiţa se înfioară.

— Mamă, ce sunt prostiile astea ?... Cum să nu-l mai vezi niciodată ?

— Nu știu, am visat...

— Lasă... visele astea ale tale...

— Deh... cu ficatul ăsta al meu, se poate întîmpla orice.

— Ei, tocmai... hai la culcare...

Pînă către unsprezece seara tot nu s-a culcat. A trebuit să-i spuie și Tița, la rîndul ei, ce e cu gospodăria de la București... Au sporovăit un ceas întreg... O mîndrie tainică o mîngîie într-un anume fel pe mama bolnavă... Tița a învățat tot ce știa și ea, bătrîna... Ce minunată mamă de familie ar fi... N-a avut noroc... Acum e ca o mamă a tuturor... Și iar se înfioară văzînd ce-o așteaptă... Va fi ea, nemăritată, rămasă într-un fel copil, bunica tuturor celor din casă...

Pe la șase dimineața, Zinca s-a trezit... Tița se scoală ceva mai tîrziu, căci mai totdeauna se culcă tîrziu după miezul nopții, după ce mănîncă Nicu, pe care-l așteaptă la orice oră se întoarce... Fericită ca un copil scăpat de subt supraveghere, Zinca începe să robotească prin casă, aleargă la bucătărie... Paraschiva se burzuiește și ea :

— Coană mare... a spus cocoana Tița să am grije să nu intrați în bucătărie... Zău, mi-a spus să fac întogma așa... Nu să poate... io ce să fac... A spus să vă aduc scaunu ăla dă nuiele sub nuc și să vă aduc să gustați ceva acolo... Zice că trebuie să vă mai hodiniți.

Zinca se înfurie acum de-a binelea :

— Ia ascultă, Chivo, ce sunt eu aici în casa asta, musafir ? Ce, și tu acum ?

Chiva se sperie și șovăie...

— Vreau să merg în bucătărie...

— Așa a spus... Da' asta a spus și conu Luță, că m-am dus la el aseară... A spus că nu vine să vă vază dăcît dacă nu calcă nimeni pă la bucătărie... Că vrea să vă facă ghiveciu ăla care vă place dumneavoastră.

Zinca, lacomă ca orice bolnav la regim, se bucură... Ghiveciul pe care știe să-l facă Luță e grozav... Îl

face cu untdelemn, în care pune doar puţină untură... Aşa că poate mînca şi ea, şi Nicu... şi el, că şi el e la un regim grozav.

— A, o să avem ghiveci, Chivo... a spus Luţă că vine?

— Da, şi a zis că să nu călcaţi pă la bucătărie... că... şi aici înmoaie glasul... stingherită... că a spus că stricaţi totu.

— A spus gînsacul ăla bătrîn că eu stric totul? A spus burtosul ăla asta? Să-i închizi poarta, Chivo... Să nu-l mai primeşti pe-aci...

Cum o să-i închidă poarta cînd, pe la opt dimineaţa, Luţă apare mîndru şi borţos, cu guler scrobit, cu colţurile pînă la urechi şi cu pulpanele unui soi de giubea, care nu are curajul să devie jachetă, în vînt... Poartă coşniţa lui de totdeauna, şi [e urmat de] un oltean încărcat cu două coşuri de zarzavat în spate... E un zarzavat de vară în toi, care-ţi fură ochii... De toate... grase... pîrguite... împlinite se găsesc în coşuri... Vinete... cartofi noi... conopidă... fasole grasă... mazăre a găsit tînără, varză... roşii mari... În coşniţă e carne de vacă şi de porc... Piept de vacă grasă şi carne de porc tînăr, slabă... Pune din amîndouă soiurile. Zinca i-a ieşit înainte... Şi ea e o bucătăreasă faimoasă... dar cu bărbaţii ăştia cînd se apucă de bucătărie, nu te poţi pune... Nu se pricep decît la trei-patru feluri, da' ştiu să le facă...

Luţă merge triumfător spre bucătărie... Zinca, sfioasă, după el, de teamă să n-o gonească.

Chiva a golit cele două coşuri, care erau doldora.

— Cît am vorbit, mă? Nouăzeci de parale amîndouă coşurile... Ei, na un leu... Hai, şterge-o... şi-i dă un piastru...

Olteanul, care avea umerii încă încovoiaţi de greutatea coşurilor, spune un „să trăiţi" încurcat şi fuge bucuros că a făcut o afacere bună.

— Zinco, vezi tu, şi-i arată zarzavatul... Am să scot toată dulceaţa din astea... că e un schepsis, trebuie să ştii să-l ţii la cuptor... mult... la foc slab... D-aia am venit cu noaptea-n cap... O să se lingă pă degete miniştrii tăi...

— Ei şi tu... miniştrii ?

Zinca nu-i socotea miniştri. Ea vedea în ei numai copiii pe care i-a crescut, pe care i-a văzut mergînd de-a buşelea... potrivind întîile cuvinte stîlcite...

Dar sameşul edec de la Vistierie vorbeşte înfiorat... mîndru de a fi stropit şi el puţin de norocul, cum zice el, căzut pe familia lui.

— Păi cum, Zinco ? Ce, Costache nu-i şi el un fel de ministru ? Păi, la drept vorbind, directorul Departamentului e adevăratul ministru... El taie şi spînzură în minister... Că... deh ! ministrul e musafir... Mai ales cu boierul mare... cu Costache Filipescu... Cel care duce totul în spate este Costache... Hei, Zinco, am ştiut eu ce am făcut cînd l-a luat calemgiu la Vistierie... Acum de ce l-au pus... ? Că e de meserie... Altul cine să se mai priceapă dintre ei ?... Şi uitînd cîte a mai spus cîndva despre copii, pe care nu-i găsea pe placul lui, îi spune cu mîndrie : Ştii, Zinco, m-au chemat şi pe mine... iar ... hei, nu prea pot fără noi... Ieri treceam cu nişte hîrtii pe sala aia lungă a palatului şi aud în urma mea : „Hei, ăsta... e unchiul directorului..." Auzi, Zinco... E ceva asta, să fii unchiul directorului... D-aia o să-i fac şi eu un ghiveci să lingă şi farfuria, cît e el de director... Dar deocamdată el îşi linge buzele cu poftă.

— Of... mare mîncăcios mai eşti şi tu, măi Luţă !

— Mîncău, Zinco... nu mîncăcios... Mîncău... Hei, de l-ai vedea şi pă Filimon, şi pă dascălu ăla rebegit, Anton Pann... Să-i vezi pă ăştia...

Filimon, Anton Pann şi alţi prieteni ai lui erau un fel de tovărăşie, care ştia să guste dulceaţa mesei şi nu se ruşina de cuvîntul mîncău, ba şi-l dau unul altuia cu un soi de mîndrie...

Se ivi în pridvorul larg din spatele casei... unde mîncau vara cînd ploua... Tiţa...

— Mamă, hai să-l scoli tu pe Nicu... Trebuie să plece...

Bătrînei îi dădură lacrimile... şi lăsă totul pornind degrabă spre casă.

— Mă laşi tu să-l scol eu, Tiţo ? O mîngîie pe obraz, şi inima i se frînge, plină ca un fagure de miere... Cum îl sculam ca să se ducă la şcoală...

Şi în timp ce Tiţa aleargă la bucătărie, făcînd tărăboi că unchiul Luţă aruncă jumătate din zarzavat, mînioasă de atîta risipă, dar, de prisos, că Luţă rămîne ţanţoş la ale lui, susţinînd că la ghiveciuri se pune numai fruntea şi inima zarzavatului, la care fata îi spune că aşa ştie toată lumea să gătească ; Zinca a pătruns în vîrful picioarelor în odaia lui Nicu.

Doarme pe o parte, încovoiat ca un copil, cu mîna subt perna pe care şi-a tras-o mult subt obraz... E tras la faţă şi-i cam năduşit.

— Mititelu mamei... Pe el trebuie să-l scol cel dintîi... Şi nu se îndură.

Costache ţine să fie cel din urmă care intră în minister, ca să fie salutat de toată lumea, deci se scoală tîrziu, dar e drept că lucrează mult seara, iar Barbu e pretutindeni, dar după toane... Cînd vrea el şi unde socot alţii că ar fi mai potrivit, se scoală cînd se trezeşte singur.

Îi priveşte faţa, urmărind îngrijorată semnele boalei, de care acum a aflat... N-a avut curajul s-o întrebe pe Tiţa. Îl mîngîie pe Nicu, dar acesta nu se trezeşte... Ar vrea să-l scuture puţin, dar îi e teamă să nu-l sperie... A găsit... ridică storurile şi cînd lumina năvăleşte în odaia plină de cărţi şi cu masa pe care stau teancuri de dosare, Zinca mai împinge zgomotos şi un scaun.

El a deschis ochii mari, clipeşte des, duce pumnii la pleoape ca să-şi dea seama bine unde e.

— Mamă !...

A vrut să sară din pat, dar Zinca, îngenuncheată la căpătîiul lui, îl opreşte... îl îmbrăţişează.

— Maică, nu te-am văzut de doi ani !...

Prea bine, după placul ei, n-o să-l vadă nici acum... Trebuie să plece numaidecît la cancelaria guvernului, unde-l aşteaptă dosarele comisarilor extraordinari... A chemat şi vreo trei din ei la Bucureşti... Nu va putea veni la masă... Mănîncă la prînz, aşa cum s-a hotărît încă din iunie, mai toţi memrbii guvernului împreună,

ca să mai poată discuta în vremea mesei. Va încerca să vie, între patru și cinci, cînd e mai puțin de lucru și cînd ea s-o trezi din somnul de după-amiază.

E grăbit și pleacă... A îmbrățișat-o în pridvor, în fața ușii de la vestibul, după ușa de la marchiza albastră, și în poartă, căci s-a ținut după el pînă în uliță, unde-l aștepta birja.

La prînz a fost mare veselie în casa din ulița Visarionului... A venit și Marghiolița, cu bărbatu-său, cu Geanoglu și cu copiii, ca s-o vadă pe Zinca, și îmbrățișerile nu se mai sfîrșeau... Barbu a venit și el devreme, înaintea lui Costache, care a adus în trăsură și patru sticle de Cotnar moldovenesc, înfundat, batog și o cutie de icre negre, spre bucuria cutremurată a unchiului Luță și spre groaza Tiței, că ar putea mînca și cei doi bolnavi de ficat... Dar ghiveciul fu totul... Zinca fu silită să mărturisească și față de toți că numai un bărbat e în stare să scoată asemenea dulceață din zarzavaturi.

Cînd Zinca vru să mai ia încă o dată din asemenea nemaipomenită bunătate, Tița o opri cu severitate.

— Ajunge, mamă.

— Vai, maică, da' a naibii te-ai mai făcut... Nu mai poci să fac nimic în casa asta.

Barbu îi explică situația :

— Ce vrei, mamă, e revoluție... Ai devenit și tu monarh constituțional, din despotă ce erai.

— Am fost eu despotă... ?

— Oho ! răspunseră toți în cor, spre mirarea ei.

— Nu mai ai dreptul să faci nimic. Răspunderea o are acum primul-ministru Tița Bălcescu.

— Păi, dacă-i revoluție, s-o facem pe mama mare republică, unchiule, nu-i așa ?

— Asta-i acum ! exclamă Zinca înciudată și cu haz. Acum să mă faceți și republică.

Abia se potoliră hohotele de rîs.

Mai mare le fu bucuria la toți cînd auziră o birje oprindu-se, și în ușa pridvorului acoperit, dinspre vestibul, se ivi și Nicu... pe care nu-l mai aștepta nimeni... Îi făcură numaidecît loc lîngă Zinca, și-i aduseră masa

de la început... Dar mîncă foarte puțin... Era cu gîndul aiurea... Nu era în apele lui... Făcea cocoloși de pîine.

— De se faci așa ? îl întrebă băiețașul Marghioliței... Că eu nu am voie să fac, mă bate mama.

Toți îl priviră mustrător.

— Pentru că sunt prost-crescut, băiețel dulce ce ești. Tu să nu faci ca mine...

Bălcescu era supărat și avea de ce să fie supărat, căci ziua fusese o zi de înfrîngeri pentru el, dar mai ales îl uimise faptul pe care îl află la sfîrșitul ședinței, anume că principala piedică în calea planurilor lui de răspîndire a revoluției e însuși Costache, frate-său...

Înainte de ședință lucrase în biroul său de secretar al guvernului delegat cu propaganda, o odaie lungă și îngustă, cu un birou masiv înspre fereastra care da în curte spre Vornicie. De o parte și de alta a pereților, care duceau spre fereastră, era un șir de scaune pe care el poftea lumea să aștepte cînd avea de lucru. Acum erau poftiți pe aceste scaune patru dintre comisarii extraordinari, trimiși prin județe, nu în baza unui decret cu putere de lege, ci așa, din hotărîri întîmplătoare și uneori numai oficioase ale guvernului... Biroul era plin cu teancuri de dosare și gazete, abia mai mari decît coala de hîrtie de scris. Steaguri, insigne, pare-se probe și propuneri, erau într-un colț, spre fereastră. Singura notă de frivolitate în acest birou erau niște flori într-o ulcică verde, niște crîșmărese galbene cu inimă îndesată, pe care le punea mereu, cu răbdare, în fiece zi, aprodul, dar pe care Bălcescu parcă nici nu le vedea... și le tot muta dintr-o parte într-alta a biroului, cînd îl împiedeca să-și desfacă dosarele... Pe peretele din dreapta era și o hartă a țării, nu tipărită, nici litografiată, ci desenată, un exemplar unic, de vreun colaborator al său.

Înainte de a primi pe comisari [și] vreo doi șefi de masă, ceti în forma semnată de toți decretul guvernului pentru convocarea țării, ca să-și aleagă deputații pentru Constituantă, decret care urma să fie dat la tipar și pe care el îl ținea încă, dezgustat, între hîrtiile lui... Ca și cele douăzeci și unul de puncte ale Procla-

mației, decretul avea ca bază un concept al său, nu mai mare decît trei pagini de coală, în care se formula sobru, direct, executiv, în 12 articole, convocarea adunărilor alegătoare, ca expresie a votului universal și direct... După discuții care îl scoseseră din sărite, fiecare articol al său mai dăduse naștere unui alt articol, așa încît acum erau 64... Ceea ce era mai grav era că votul nu mai avea caracterul democratic al votului direct... Eliade și majoritatea guvernului și a ministerului impuseseră o lamentabilă alegere indirectă... Fiecare cetățean în vîrstă de douăzeci [și unu de ani][1] nu mai alegea prin votul său pe deputații Constituantei, ci alegea numai pe alegătorii care urmau să aleagă pe deputații Constituantei, ceea ce falsifica în întregime conceptul lui Bălcescu... Cei 250 de deputați, cîte unul la fiece zece mii de locuitori (populația țării forma deci două milioane și jumătate de locuitori, iar Bucureștii, avînd singur șaisprezece deputați, socotiți la 160 de mii de locuitori), nu mai erau aleși de întregul popor, ci de „deputații alegători“ (25 de familii alegînd într-o „adunare primară“ cîte un astfel de deputat alegător)... Alegerile „primare“ erau hotărîte pentru ziua de 9 august, iar cele „definitive“ pentru ziua de 18 august.

Se întreba cu groază ce vor ieși din aceste alegeri, măsluite din capul locului... Se plimbă întărîtat vreun sfert de oră, singur, prin birou și se domoli spunîndu-și cu hotărîre: „Asta e situația... și în condițiile astea trebuie să învingem...“ Și se așeză iar la masa de lucru... Găsi și pe birou o lungă scrisoare de la Arăpilă... clocotitoare de dragoste pentru popor, pentru revoluție, bogată în idei și propuneri... care vădeau spiritul lui practic de inginer și om de cifre... Îi arăta noi surse de venituri pentru stat, prin oprirea arenzilor moșiilor mînăstirești, ce urmau să fie trimise la Muntele Athos și alte locuri de închinare. Îi scria despre comenzile de armament.

Pe cînd cetea scrisoarea, Ștefan Golescu trecu prin biroul lui înainte de deschiderea ședinței, ca să-i arate

[1] În manuscris: „etc“. La transcrierea textului, autorul urma să precizeze vîrsta (n. ed.).

o scrisoare pe care o primise și el de la Arăpilă cu același curier, sosit din Ardeal, care o adusese pe a lui Bălcescu... Pe Ștefan îl vestea că dacă nu se trece la o politică mai energică, el se „trage“ din viața politică. „Fraților, puneți mîna pe acei coconași care deloc nu se împacă cu ideile cele noue și care de atîtea ori au complotat în contra fericirii poporului; ce, așteptați oare să-i prindeți cu armele în mînă ca să vă determinați a-i aresta ?... Într-adevăr, revoluție fără teroare nu se poate face în țările noastre...“

Despre acești coconași care nu se împacă cu ideile revoluționare, Bălcescu știa mai mult decît oricare membru al guvernului, căci către el erau îndreptate toate rapoartele cu caracter confidențial ale comisarilor revoluționari din toate județele țării... Iată unul dintre acei coconași e acel teribil Niculae Băleanu, care are moșie în județul Dîmbovița și despre care i se scrie că amenință cu bătaia pe subadministrator, și chiar pe administrator, care a tulburat de cîteva ori adunările în care poporul era chemat să asculte lămuriri despre Constituție și a smuls steagul tricolor de pe tactul unei plăși, zvîrlindu-l în țărînă... Pe moșia lui nici un țăran nu îndrăznește să vie să asculte cuvîntări, căci are o ceată de ticăloși care îi zvîntă în bătăi pe cei care îndrăznesc acest lucru... A cetit cu luare-aminte vreo șase rapoarte noi. Se uită la ceasornicul de buzunar, cumpărat la Paris. E ora zece, la care comisarii știu că vor fi primiți... cînd trec prin București. Erau patru inși care așteptau... Îi primește pe toți odată și se încinge o convorbire foarte animată... Cel de la Teleorman, A. Petrescu [1], ca și C. Manega [2] de la Romanați, ori Nenovici de la Brăila, sau Scarlat Turnavitu, care

---

[1] Al. Petrescu era împreună cu Andrei Daniil și C. Rizescu, de la 27 iunie 1848, unul din comisarii propagandiști în județul Teleorman, remunerați, fiecare cu 500 lei lunar (cf. *Documente privind anul revoluționar în Țara Românească*, București, 1962, p. 54—57) (n. ed.).

[2] C. Manega, Ioan Zotu, D. Oprescu, C. Bäjescu erau de la 15 iunie 1848 comisari propagandiști în județul Romanați, C. Manega primind lunar o retribuție de 500 lei, iar ceilalți de 1 000 lei. Mai era reprezentant, din 27 iunie, Ioan Livaditu, remunerat cu 500 lei (*ibidem*) (n.ed.).

e la Buzău şi la Slam-Rîmnic în acelaşi timp, arată că proprietarii şi oamenii lor de casă sperie ţărănimea cu aceeaşi ameninţare... Puterile protectoare nu vor îngădui revoluţia din Ţara Românească şi pînă în toamnă vor ocupa principatul, spînzurînd pe cei care au fost amestecaţi în revoluţie...

— Ce să vă spui, domnule preşedinte al propagandei, vai de bieţii oameni cum sunt batjocoriţi în faţa tuturor, arătă A. Petrescu. „Mă Ţurloaie, spunea săptămîna trecută proprietarul de la Pielea, mă, vrei pămînt, ai?... E, lasă, că o să-ţi umple gura cu pămînt la toamnă, cînd or intra turcii în ţară şi or face iarăşi ordine..."

— La noi proprietarii fac liste de oameni care vorbesc cu însufleţire despre revoluţie şi-i ameninţă că au să li se puie butucii de picioare şi au să fie trimeşi în ocna părăsită, povesteşte Nenovici.

Ceilalţi arată că şi la ei se fac pe capete asemenea liste... Că mulţi săteni se cam sperie de asta.

— Un proprietar de pe la noi, spune Manega, îi ameninţă pe cei din sat în gura mare : O să li se toarne plumb topit în urechi celor care strică datinile şi credinţa...

Mihăieanu[1] de la Buzău arată că Ioan Ghica, ginerile lui Alexandru Ghica, aleargă ca un turbat călare, cu zece ticăloşi după el, spărgînd cu topoarele adunările de prin sate... Că pe moşia lui Stanca nu poate să calce nimeni... Spune la oameni că revoluţionarii sunt oamenii lui Antihrist şi că oricine îi ascultă merge în focul gheenei. A răspîndit povestea că pe unul dintre

---

[1] În manuscris: „Mihăileanu". Probabil, e vorba de unul din cei şapte comisari revoluţionari din judeţul Argeş, care se numea Panait Mihăieanu, numit la 19 iulie 1848, ceilalţi fiind Andrei Pretorian, Partenie Ieromonahul, N. Nanu, C. Catina, Şt. Turnavitu şi Ioan Petrescu. Dealtfel, puţin mai jos, romancierul se va referi la Turnavitu, deci avea în vedere comisarii de Argeş. La Buzău erau D. Caloian, Nichifor Ierodiaconul, Ioan Costinescu, D. Chirculescu, Şt. Cherteş şi Petre Nicolau (cf. *Documente privind anul revoluţionar în Ţara Românească*, Bucureşti, 1962, p. 54—57 şi C. D. Aricescu, *Corispondinţă secretă şi acte inedite ale capilor revoluţiunii române de la 1848*, Bucureşti, 1874, p. 85—89) (n. ed.).

propagandiștii revoluționari l-ar fi dezbrăcat sătenii și [au] descoperit că îi crescuse o copită de țap pe spata stîngă, semn că era omul lui Sarsailă, și spune sătenilor că înainte de a-i lăsa să vorbească pe trimișii Guvernului provizoriu, să-i dezbrace și să-i caute dacă nu au copită de țap pe spate...

Turnavitu [de] la Slam-Rîmnic [spune] că e și pe acolo zvonul ăsta.

— Știi ce face acum unul Dumitrescu? Începe așa: „...Cald e pe aici, mă fraților, arșiță grozavă, dă nu poate sta omu îmbrăcat, și începe să scoată spenţerile de pe el... Dar mai grozavă e arșița care vă arde pă voi care nu aveți pămînt... Că vi l-au luat boierii și vă îngenunche și fură munca voastră sfîntă și aici se închină... Nu i-ar mai răbda Dumnezeu, spurcații..."

— La noi se fac pretutindeni slujbe religioase mai întîi, arată Manega.

— Păi să vezi, spune Sc[arlat] Turnavitu, Iancu Ghica ăsta a răspîndit zvonul că nu sunt slujbe adevărate, că zice că s-a schimbat leturghia și nu se mai spune „Binecuvîntează pe stăpînul nostru" și așa mai departe... Fac tocmai din slujba religioasă o dovadă că acei oameni care doresc să elibereze pe clăcași sunt oamenii lui Antihrist, căci sfințesc drapelul tricolor.

Nenovici[1] arată că la ei la Brăila sunt vreo doi proprietari care trec mereu Dunărea la pașa care are comanda oastei de la Măcin și arată tot ce se petrece în țară... ce măsuri se iau... Îi învață pe turci cum să ia vitele sătenilor care vorbesc despre revoluție.

— Păi asta-i spionaj, spune indignat Bălcescu.

— Foarte mulți proprietari care au moșii pe lîngă Dunăre trimit tot soiul de vești pașalelor din cetățile turcești...

— De sute de ani boierimea noastră nutrește să puie mîna pe putere numai cu ajutorul armatelor streine... Cînd un domnitor e numit de turci și vine în țară, să-și ia tronul, ținîndu-se de șeaua pașalei care comandă oastea menită să-l așeze în scaun, alt boier vine cu ceata

---

[1] Nae Nenovici, Ioan Rotescu și Al. Nanu erau comisari în județul Brăila de la 27 iunie *(ibidem)* (n. ed.).

lui, ţinîndu-se lîngă scara caretei unde stă hatmanul leşesc, care comandă trupul de oaste menit să lupte ca să-l puie pe el pe tron...

Dar în acelaşi timp aceste convorbiri sunt un balsam pentru sufletul lui Bălcescu, căci în acelaşi timp comisarii îi arată că din zi în zi numărul celor care nu numai ascultă cuvîntări, dar vorbesc ei înşişi, e tot mai mare... În satele unde comisarii au răbdare şi iscusinţa patriotică să răspundă la toate întrebările sătenilor, risipindu-le toate nedumeririle, acolo aceşti săteni devin cei mai dîrji apărători ai Constituţiei. Ei mai toţi întreabă, dealtfel, unul şi acelaşi lucru, în diferite chipuri, dacă se desfiinţează claca şi dacă li se dă şi lor cîte o părticică de pămînt.

— Domnule preşedinte, dacă li s-ar da acum pămînt la ţărani... am avea alături de noi un milion de piepturi...

Şi toţi adaogă fel de fel de amănunte despre modul naiv şi sincer în care sătenii care s-au convins că pînă în cele din urmă revoluţia îi va mîntui de clacă şi-i va împroprietări îşi arată entuziasmul pentru starea cea nouă.

Scarlat Turnavitu, care se bucură îndeosebi cînd află că şi alţi doi fraţi ai lui, Ştefan şi Demostene, vor fi numiţi comisari revoluţionari, povesteşte cu un haz nespus lupta lui cu reacţionarii în cele două judeţe, duelul neîntrerupt pe care-l duce cu boierimea reacţionară din cele două judeţe, calitate în care va rămîne, dealtfel, scurtă vreme, căci va fi rugat să primească să fie administrator la Slam-Rîmnic [1], judeţul de graniţă cu Mol-

---

[1] Unele neconcordanţe apar frecvent în acest volum, al cărui text urma să fie amplificat şi revăzut integral. Camil Petrescu verifica, îndeobşte, detaliile cu ajutorul „fişierului de personaje", ca şi în cazul primelor două volume ale romanului. Din memorie nu putea controla toate amănuntele. Aşa ne explicăm şi faptul că aici afirmă: în curînd Scarlat Turnavitu „va fi rugat să primească să fie administrator la Slam-Rîmnic", cînd acesta deţinea funcţia de două luni. În octombrie 1848, Scarlat Turnavitu a fost arestat şi închis la Văcăreşti, împreună cu Popa Şapcă, Winterhalder, Sotir Genaru, protopopul Hristea şi alţi revoluţionari care figurau pe o listă întocmită de Duhamel (n.ed.).

dova, unde guvernul vrea să aibă un ochi îndreptat spre mişcările armatelor ţariste. Un boier a venit peste el într-o adunare dintr-o comună de la deal, ca să-i pună întrebări, hotărît să-l facă de ruşine faţă de ţărănime. „Este adevărat, a întrebat boierul, că guvernul nu mai sfinţeşte proprietatea ? Să răspundă dumnealui numaidecît în faţa oamenilor." „Foarte adevărat", am răspuns eu... „Ei, vedeţi, oameni buni, a spus fălos boierul... ei, vedeţi ? Am avut dreptate, ori nu ? Ei vor să împartă proprietatea la toţi golanii satului." Sătenii se încruntară, priveau tăcuţi pe subt sprîncene. Unul dintre ei strigă : „Nu ne trebuie Costituţie"... „Vă spun eu că e Antihrist, vrea să ia ceea ce e de la Dumnezeu." Am priceput unde bate boieru... Satul era un sat de moşneni, şi moşnenilor, dintre care mulţi sunt îndestulaţi cu pămînt şi sălişti în hotarele satelor, le-au vîrît în cap boierii că Guvernul provizoriu vrea să desfiinţeze orice proprietate şi să le ia pămîntul şi lor... Am priceput ce era şi cu chestia cu Antihristul... „Ha ? am spus eu. Ce-a dat Dumnezeu... Uite ce-a dat Dumnezeu omului... Două braţe, ca să muncească..." Şi am început să scot de pe mine jacheta, cozondracii, ba şi cămaşa... să vadă oamenii că n-am copită de ţap pe umăr. „Vedeţi, oameni buni, asta a dat Dumnezeu şi de aceea munca, nu proprietatea, este sfîntă... A mai dat şi atît pămînt fiecăruia cît poate să muncească el cu mîinile lui ; dar numai atît... Dumnezeu n-a dat boierului Maican, unchiul acestui boier, douăzeci de mii de pogoane în Bărăgan, pe Borcea, şi patruzeci de mii de pogoane de pădure... că nu mai aveţi unde să duceţi vitele la păscut... Astea nu poate să le muncească boierul cu braţele lui... astea vă sunt furate vouă şi le munceşte cu sudoarea frunţii voastre... Asta-i proprietate de la diavolul... nu de la Dumnezeu... Cum o să le sfinţească Guvernul provizoriu ? Dimpotrivă, el vrea să le ia de la proprietari şi să le împartă la plugari, iar munţii să-i ia de la boierul Maican şi să-i facă proprietate obştească... să vi-i dea vouă să-i stăpîniţi laolaltă, că ai voştri au fost în vremurile de demult, că ştiu că mulţi aveţi izvoade prin lăzile voastre..." „Aşa-i, aşa-i... drept grăieşte"... au început să strige sătenii cu toţii...

„Ei, oameni buni, acum hai să dezbrăcăm şi pă boieru ăsta pînă la piele, să vedem ce are el ca toată lumea dă la Dumnezeu, şi ce are dă la dracu, la care şi-a vîndut sufletul neamu lui şi el, ca să-l ajute să jecmănească oamenii..." De abia a avut timp să încalece boierul Maican, că oamenii şi se porniseră să-l dezbrace, dar cei care erau cu el nu au scăpat de chelfăneală ; am oprit eu oamenii ca să nu-i cotonogească... A mers apoi tot satul, cu steagul tricolor în frunte, unde s-a făcut slujba şi au jurat toţi pe Constituţie...

„Isprăvile" lui Scarlat Turnavitu erau cunoscute unele şi la Bucureşti, ba şi în Moldova, că li se dusese buhul şi se povesteau de către prietenii revoluţiei... La o adunare, chiar în oraşul Focşani, un slujbaş care era, ca o bună parte dintre vechii slujbaşi, chiar acum împotriva revoluţiei şi alături de proprietari, a strigat, în timp ce Scarlat Turnavitu vorbea şi se tot ştergea de năduşeală, cu o basma roşie, cît un cearşaf : „Nu-l ascultaţi pe cîinele roşu..." Scarlat Turnavitu s-a uitat lung la el... şi pe urmă a spus : „Oameni buni... cîini roşi dac-ar fi, tot de la Dumnezeu sunt... Văpseaua de roşu e sfîntă... Roşu era sîngele pe care Domnu nostru Isus Cristos l-a vărsat pentru mîntuirea oamenilor"... Sătenii au strigat „Aşa-i", au rîs că l-a înfundat pe slujbaş şi de atunci basmaua lui roşie e vestită...

La sfîrşit, Bălcescu l-a întrebat ce e cu polonezii ascunşi pe la mînăstirile şi stînile din munţii Rîmnicului, ce ştie despre ei... Fostul premiant întîi pe şcoală, al Colegiului naţional, i-a spus că s-a dus el la ei şi a aflat multe... Sunt ca la şapte sute de inşi fugiţi din Polonia, după ce armatele populare au fost înfrînte de generalii ţarişti, între care erau şi vreo doi polonezi... Sunt înarmaţi pînă în dinţi, unii sunt şi cu familiile, au fel de fel de steaguri şi de foi tipărite, lăzi de manifeste... Sătenii îi ajută, le aduc hrană şi-i vestesc despre ce mai e prin ţară...

— I-ai iscodit dacă vor să intre în armia românească ? Sunt printre ei ofiţeri buni ? întrebă îngîndurat Bălcescu...

— Vor să vie toţi ca un singur om... dar cu o condiţie — să lupte împotriva armatelor ţariste, iar pînă

atunci să fie lăsați liniștiți acolo unde sunt... Am acum oamenii mei care fac legătura și le-am trimis vreo șapte care încărcate cu unele lucruri de îmbrăcăminte și încălțăminte, care le lipsește... Mai vor și praf de pușcă... Au cu ei vreo trei ofițeri foarte buni.

De sus veni un vornicel de cancelarie să-l poftească pe Bălcescu să vie sus, că începe ședința guvernului. Se despărți plin de voie bună de comisarii săi.

*

Ședințele astea ale Guvernului provizoriu sunt curată pierdere de timp... de timp prețios, de timp în plină revoluție, cîștigat cu sîngele celor ce au înfruntat moartea... Totul se desfășoară ca o poliloghie birocratică, în care oamenii, confirmînd sentimentul pe care-l [au] despre ei înșiși și locul pe care și l-au cîștigat între cei la fel cu ei, prin orice alte mijloace decît adîncimea judecății și înțelegerea stărilor la care participă, vorbesc despre orice, alături mereu de orice chestiune serioasă, dar scrobiți, cu mutre grave ori cu declamații emfatice... Înfățișarea fizică este hotărîtoare în asemenea consilii, și cei mai grosolani își impun cu un soi de nesimțire intelectuală persoana lor găunoasă, dar adoptată și clasată ca plină de merit de către ceilalți... Lupta dintre ei este o luptă de prestigiu, de afirmație egoistă, pentru care conținutul revoluției este doar un pretext ca să se manifeste... Din cauza inteligenței lor mărginite, oamenii aceștia obosesc repede cînd li se cere o sforțare mai grea și atunci nu ascultă, vorbesc între ei despre alte lucruri, mormăie vag, dau din cap cam la întîmplare... atenți numai la clipele cînd apar chestiuni în care sunt interesați... Pentru ei, Bălcescu a fost, e și va rămîne pînă la sfîrșitul vieții lor un tinerel pirpiriu, despre care au auzit ceva, care e membru al guvernului pentru că uneori spune lucruri pe care alții le găseau inteligente, destul de inimos, recunosc ei concesivi, care o ia însă uneori razna și atunci nu mai știe de respectul pe care-l datorează unor personalități așa de grozave cum sunt ceilalți membri ai consiliului... Oricare dintre cei de față s-ar simți profund uimit

dacă i-ar spune cineva că el e mai puțin inteligent decît istoricul sau ce naiba mai e Bălcescu, și că posteritatea cumva nu va pomeni despre ei decît în măsura în care se vor ocupa de cei care au fost în contact cu acest Bălcescu, despre care ei socot că știu tot fiindcă atunci cînd stă pe scaun ei îl privesc de la înălțime. Ca acum, de pildă, cînd cere cuvîntul stăruitor, întrerupînd un discurs al lui Eliade, o variantă pe care o repetă de cîteva luni, de la începutul revoluției, despre „mișcarea de regenerație“, despre „folosul tuturor și paguba nimănui“ și altele... Mitropolitul se preface că [nu] observă stăruința cu care Bălcescu cere cuvîntul și dă din cap și absent și aprobativ la ceea ce spune Eliade... la fel, dealtfel, cu ceilalți membri ai consiliului, care se găsesc în situația unor examinatori, care au pus o întrebare din matematică, știință de care ei habar n-au și nici nu ar putea aprecia răspunsul, dar la care, șiret, examinatul schimbă foaia și răspunde declamînd o predică, pe care ei o pricep și o ascultă bucuroși, încîntați că nu sunt siliți să asculte matematică...

Cînd Eliade a sfîrșit, mitropolitul se preface că a uitat că în sfîrșit Bălcescu izbutise să-i spuie, între două fraze spațiate ale vorbitorului, să-l însemne la cuvînt, și-i dă cuvîntul lui Cîmpineanu, care ridicase un deget... Deși la începutul revoluției se hotărîse că indiferent de gradul și funcția pe care le au, toți fruntașii revoluționari sunt egali în grad, toți au drept egal la discuție și hotărîrile se iau în numele tuturor, chiar dacă apar numai unii semnați... ori prezenți. Din această cauză cele mai multe decrete și decizii apar semnate numai de doi-trei dintre miniștri, cei care întîmplător sunt la îndemînă cînd s-a terminat redactarea definitivă.

Ion Cîmpineanu cere unele lămuriri despre numirea unui magistrat ca șef de masă la Departamentul Direptății. Cînd a terminat, Bălcescu cere din nou cuvîntul, dar mitropolitul se uită la el îngîndurat și parcă plictisit, cînd Nicolae Golescu face un semn că vrea să vorbească, pe el mitropolitul îl vede numaidecît și îi face semn... E vorba iar despre o numire, dar Bălcescu se ridică tăios și, cu ochii oblici scînteind de acea mînie

care îi sperie pe toți cînd apare (dar nu-i intimidează decît fizic și numai în acea clipă), spune sec :

— Am cerut cuvîntul și eu într-o cestiune de cea mai mare importanță pentru revoluție și pentru guvern...

Nicolae Golescu a rămas trăsnit, cu bărbuța sare și piper așa în vînt, cu pieptul scos înainte, avînd aerul să spuie că e un scandal să i se taie astfel cuvîntul... Cei de față îi răspund, consimțind cu el prin ridicări din umeri disprețuitoare pentru tînărul pirpiriu și nervos care a îndrăznit să întrerupă o asemenea personalitate... Dealtfel, acest dispreț nu privește decît raporturile din guvern, pentru că în fața opiniei publice și a poporului, chiar cu mijloacele culturale reduse de atunci, N. Bălcescu este o personalitate foarte cunoscută, este istoricul de mare faimă... Numai că pentru cei din guvern această faimă e un nor care se oprește subt ei, ca în zugrăvelile din biserici, unde norii se opresc subt picioarele ctitorilor și ale familiilor lor. Mai ales că, luînd cuvîntul printr-un gest forțat și pripit, Bălcescu vorbește nervos, precipitat, înlocuind pe „ș" cu „s".

Mitropolitul, cu o mantie episcopală și cu vocea moale, pe care nimeni nu se preface că n-o aude, precizează :

— Domnul ministru al trebilor din lăuntru are cuvîntul... I-am dat cuvîntul.

— Am cuvîntul eu, că l-am cerut mai înainte, stăruie dîrz Bălcescu... Dealtfel, nu vreau să țiu o cuvîntare... ci vreau să pun o întrebare la care ar putea să răspundă, în numele dumneavoastră, chiar domnul ministru al trebilor din lăuntru. Vă întreb deci pe dumneavoastră : Cînd o să dați afară decretul pentru numirea comisarilor extraordinari în capitalele de județ, pe baza proiectului întocmit de mine și de fratele Arăpilă, care chiar în ziua plecării lui spre Ardeal și Viena v-a rugat stăruitor și el să dați curs acestui proiect [1]... ? Asta-i tot...

---

[1] Pentru asigurarea unității în acțiunile revoluționare, pornind de la ideile Constituției, avînd ca scop, între altele, și stăvilirea oricărei manifestări anarhice, pe baza unui proiect elaborat de

Mitropolitul întrebă moale:
— Asta-i tot... ?
— Da...
— Foarte bine, o să vă răspundă la urmă, după ce va spune cele ce dorea să spuie cînd a cerut cuvîntul...
— Nu, părinte, va vorbi despre acea cestiune după ce îmi va răspunde mie, căci eu am cerut întîi cuvîntul.
Toţi sunt întărîtaţi, plictisiţi de această intervenţie care le strică lor permanenta siestă intelectuală, care aduce cu o rumegare retorică a unor lucruri răsştiute, presărate uneori cu anecdote.
Nicolae Golescu se decide şi dă un răspuns cam peste umăr:
— Ce decret... Nu sunt destui comisari numiţi... ? Că mai în fiece judeţ sunt cîte doi-trei.
— Sunt numiţi întîmplător, prin mijloace improvizate... N-au autoritatea necesară. Trebuie să scoatem un decret prin care să arătăm că ei sunt cenzorii care reprezintă guvernul faţă de toţi slujbaşii din judeţ... Să arătăm că ei au dreptul să controleze şi pe administratori chiar... Să le dăm putinţa ca să ia măsuri de îndreptare pe loc, fără formalităţi de prisos, ca să vadă ţărănimea şi puterea şi gîndurile noastre de îndreptare.
Eliade, din capul celălalt al mesei lungi, unde sta de obicei, cu pelerina albă atîrnată într-un cuier pus în spatele lui, spuse cu glas înăbuşit, ascultat însă în fiece silabă a lui:
— În cestia acestor semănători de anarhie, pe care dumneavoastră îi numiţi comisari, aş avea şi eu de spus cîteva cuvinte... He, înţeleg, fratele Bălcescu vrea să-şi facă o partidă a lui, îi adună şi-i dăscăleşte pe aceşti comisari, care tulbură minţile sătenilor şi-i îndeamnă să nu dea ascultare poruncilor guvernului, şi să se sfădească cu proprietarii. Aşa ca în Revoluţia franţeză... Vrea să fie Robespierre. Eh...

N. Bălcescu au fost desemnaţi comisari propagandişti în fiecare judeţ din Ţara Românească (cf. *Anul 1848*, vol. II, p. 201—203) (n. ed.).

— Vă înşelaţi... Vă înşelaţi, domnule, nu ţin să-mi fac nici o partidă... V-am spus de la început că nu vreau să am nici un amestec în numirea acestor comisari... Numiţi pe cine doriţi dumneavoastră. Dacă e vorba de prieteni de-ai dumneavoastră, n-am nimic de zis. Numai să fie patrioţi vaşnici. Eu vă mărturisesc că n-am cunoscut pe nici unul dintre ei înainte ca ei să fie numiţi... Din întîmplare, cei mai mulţi dintre ei sunt oameni excelenţi şi fac treabă bună.

— Ce fel de treabă fac aceşti comisari — şi aci Eliade silabisi cu dispreţ — o să arate numaidecît fratele Voinescu... Şi întoarse apoi capul spre secretarul de stat : Ai la dumneata adresa corpului diplomatic din Brăila ? Te rog citeşte-o, să auzim cu toţii ce isprăvi fac acolo oamenii lăudaţi de fratele Bălcescu...

Era un soi de protest energic, iscălit de *„Monsieur de Dvorzak, consul d'Autriche, L. Argenti, consul de Grèce, F. Parodi, consul de Sardaigne"* şi *„Charles Cunningham, consul d'Angleterre"* şi de un mare număr de negustori din Brăila, cetăţeni ai statelor respective, care denunţau pe cei „trei indivizi" aşa-zişi comisari ai guvernului... care au excitat spiritele, că „la conduite et les procédés de ces Commissaires peuvent compromettre la tranquilité publique et amener des suites graves et funestes..." şi urmau şi altele.

— Ei, ce ziceţi, domnule, de aceşti comisari care ne duc la un conflict diplomatic ?

Bălcescu răspunse [pe un ton] tăios, vibrant, care-i ului :

— Zic că n-am făcut această revoluţie ca să fim pe placul consulilor Austriei şi Angliei sau a negustorilor de orice neam.

Dintr-o dată se regăsise pe el însuşi... Toţi îl priveau intimidaţi...

— ...Constat cu durere că zi de zi vă depărtaţi tot mai mult de ţelurile revoluţiei pe care le-am stabilit cîndva împreună.

— Ceea ce ştim azi nu ştiam atunci, spuse Tell, şi ceilalţi îl aprobară.

— Nu trebuia să vă angajaţi în revoluţie, dacă nu-i vedeaţi limpede şi căile de realizare. Oricum, înapoi

nu mai puteți da fără să vă duceți dumneavoastră înșivă cu toți la fund. Și vă veți duce, dacă nu deschideți ochii și nu pricepeți... Dacă ați asculta gasul acestor comisari, dacă ați asculta prin ei bătăile inimii acestei țări, ați pricepe că sunteți pe marginea unei prăpăstii... Ați făcut o lege pentru alegeri atît de nesocotită, încît e aproape sigur că dacă vom sta cu mîinile în sîn, Guvernul provizoriu va fi răsturnat de reacționari în alegerile pentru Constituantă... Nădejdea mea e în acești comisari care prin activitatea lor însuflețită și prin patriotismul lor vor duce cuvîntul celor ce au pornit revoluția pînă în cele mai depărtate cătune, ducînd cu ei cuvîntul de foc al adevărului. Rolul lor este deci să ne ajute să cîștigăm o Constituantă democrată și revoluționară. Ei trebuie să aibă puterea să împace pe loc nemulțumirile țărănimii însetate de dreptate. Boierii, slujbașii înrăiți, lipsiți de patriotism, sabotează, amenință, spionează pentru armatele vecine... Sarcina comisarilor e să înființeze în toate orașele și tacturile plășilor gvardii civile care să sperie pe trădători... Tot în sarcina comisarilor cade să scoată la iveală în toate colțurile pe oamenii noi care sunt hotărîți să lupte cu trup și suflet pentru revoluție, să sporească numărul celor cărora putem să le încredințăm funcții de încredere... Cu alte cuvinte, nu se mai poate amîna cu un singur ceas decretul de numire al comisarilor și de confirmare a instrucțiilor de care ei au nevoie...

Eliade, pe jumătate întors, îl privește pieziș și așteaptă efectul întreruperii lui denunțătoare :

— Pe care le-ai ticluit dumneata...

— Pe care le-am redactat eu, căci se pare că, istoric fiind, am oarecare perspectivă mai largă despre rostul revoluțiilor...

Aci Eliade își întoarse bustul cu totul spre el, ca să-l privească în față și să dea mai multă greutate celor ce spune.

— Ascultă, tînărul meu amic... cunoști acea splendidă poezie a lui Goethe, numită *Ucenicul vrăjitor?* Ei bine, acest ucenic, prinzînd cînd [și] cînd cîte o jumătate de formulă de-a marelui Vrăjitor, dascălul său, s-a apucat odată să dezlănțuie toate spiritele rele, spunînd în fața cazanului vrăjit formula pe care o auzise

de la Vrăjitorul cel mare... Şi spiritele rele s-au dezlănţuit şi au ameninţat să răstoarne lumea... Înspăimîntat, ucenicul a vrut să facă numaidecît ceea ce făcea şi Vrăjitorul cel mare, dar dacă învăţase formula care dezlănţuia spiritele, nu o învăţase de la meşterul lui din păcate pe aceea care potolea răzmeriţa sufletelor şi le întorcea la loc în cazan... Crezi dumneata că noi, cei care mai avem oarecare răspundere, putem privi liniştiţi la un ucenic, la un începător care se pricepe să dezlănţuie spiritele rele, care provoacă izbucnirea tuturor forţelor anarhice pe care nu va mai şti cum să le oprească?... Asta vrei... să te joci cu focul... aşa cum a făcut anul trecut feciorul prietenului nostru Costache Filipescu, acel copil care jucîndu-se cu pistolul a făcut să ardă jumătate din Bucureşti...? Şi întorcîndu-se către ministrul finanţelor îi ceru iertare: Te rog, frate, iartă-mă că îţi amintesc fără voia mea de o asemenea dureroasă întîmplare... dar vreau să ştie acest tînăr prieten şi frate al nostru că revoluţia nu e joacă pentru copii.

Efectul fu copleşitor... Vorbele lui Eliade, sonore şi înflăcărate, fură pentru toţi cei de faţă o revelaţie de cuminţenie şi simţ al răspunderii... Îl priviră pe Bălcescu ca pe un imprudent care a dezlănţuit prin nesocotinţa lui forţa măreaţă a poetului şi a bărbatului de stat Eliade... Era şi un fel de milă pentru acest pitic care îndrăznea să lupte cu un uriaş... Se făcuse iar o tăcere apăsătoare, pe care Bălcescu o întrerupse liniştit:

— Între mine şi acel ucenic al Vrăjitorului ar putea fi o singură asemănare... Că vreau şi eu ca şi el să trezesc nişte forţe superioare mie... Dar numai pînă aci lucrurile merg alături... căci pe cînd el vrea să dezlănţuie spiritele rele dintr-un cazan de vrăjitor, eu vreau să trezesc din nou în poporul român marile lui virtuţi din trecut, pe care i le cunosc din studiul istoriei... Numai pe cei laşi îi sperie dezlănţuirea unor asemena virtuţi... Despre mine aş vrea să ştiţi că o dată trezită în poporul român dignitatea lui omenească, setea lui de libertate, ura lui împotriva tiraniei, să nu mai poată fi întors niciodată în cazanul robiei nici chiar de către cei care le-au dezlănţuit, unii fără voia lor,

alţii dorind asta din toată inima, ca ucenicul de mine, de pildă... Aş vrea ca niciodată să nu se mai stingă din sufletul românilor această sete de libertate, această ură împotriva despoţilor, chiar cînd noi vom vrea să fie altfel, sau vom fi dispărut, vom fi murit şi vom fi uitaţi... Să se întîmple lucruri iscate de noi fără să mai ştie nimeni cine le-a iscat. Poporul român să nu mai îndure niciodată pe grumaz jugul robiei, adică atît timp cît vor fi despoţi şi asupritori pe pămînt... adică pînă la sfîrşitul istoriei. Aţi vrut revoluţia, acum trebuie s-o faceţi după legea ei, căci revoluţia nu este o lampă de astea cu gaz care a apărut acum, să-i potriveşti lumina cînd mai mică şi cînd mai mare, după toanele intereselor dumneavoastră... Revoluţia e într-adevăr un foc învăpăiat care pîrjoleşte tot ce-i putred, tot ce-i ticălos, tot ce stă în calea fericirii popoarelor...

Ca şi scrisul lui, unde unele pagini pline de poticneli gramaticale alternează cu altele, numeroase, în care fraza e cea mai înflăcărată şi mai plină de sevă a literaturii noastre, tot astfel şi ca vorbitor, Bălcescu trecea dintr-o dată, regăsindu-se, de la bîlbîielile peltice la fraze care zguduiau pe cei de faţă.

Nicolae Golescu însuşi păru tulburat, încurcat, şi spuse încet ca un vinovat:

— O să dăm în cîteva zile afară acest decret... pe care-l doreşti, frate Bălcescule.

— Adaog că trebuie, chiar azi, să arătăm şi mijloacele materiale pe care le punem al dispoziţia acestor comisari... Vă amintesc de propunerea colegului nostru Alecu Golescu, pe care azi o împărtăşesc şi eu... Trebuie să le punem la îndemînă acestor comisari mijloacele materiale de care au nevoie. Alecu Golescu v-a făcut socoteala că dacă vom pune la îndemîna fiecărui comisar, pentru nevoile lui personale şi pentru ajutoarele lui, suma modestă de şase sute de lei lunar, vor fi necesari două mii de galbeni pe care trebuie să-i aprobaţi neapărat...

Aci Rosetti, care ascultase cu mai multă atenţie şi bunăvoinţă cele spuse de Bălcescu, izbucni dintr-o dată supărat:

— Eu nu pricep cum nişte luptători pentru libertate atît de înflăcăraţi pot fi plătiţi cu bani pentru munca lor nobilă şi pentru căldura inimei lor... Nu, frate Bălcescule, a propune numai ca aceşti oameni să fie plătiţi este o insultă pentru ei... şi în numele lor eu refuz acest tîrg... fără să-i întreb măcar, căci chiar a-i întreba este înjositor... şi pentru noi, şi pentru ei... Asemenea sublimă activitate nu poate fi plătită în bani...

Lui Bălcescu i se păru atît de neroadă această frazeologie şi în realitate atît de meschină, că nu socoti necesar nici măcar să răspundă... Se adresă deci lui Costache Filipescu, ministrul finanţelor, care îi era, dealtfel, prieten, deşi era mai în vîrstă decît el...

— Domnule ministru al finanţelor, fac apel la judecata dumitale sănătoasă, şi la patriotismul dumitale, pe care-l cunosc şi-l preţuiesc... Trebuie să găsiţi neîntîrizat aceşti două mii de galbeni.

Costache Filipescu păru foarte încurcat... Îi era greu să spună nu unui prieten ca Bălcescu... Faţa lui lată şi puţin apoplectică se frămînta în cadrul bărbii tunse, cărunte.

— Două mii de galbeni este o sumă enormă, să vedeţi... Vistieria e golă, goală, înţelegeţi...

— Este o nebunie curată să se cheltuiască astfel două mii de galbeni... interveni Rosetti de data asta furios că Bălcescu nu-l onorase cu un răspuns... E nebunie curată, înţelegeţi ?

— Abia de putem găsi banii necesari ca să plătim lefurile slujbaşilor...

— Lefurile slujbaşilor, dintre care mulţi... foarte mulţi sunt duşmanii revoluţiei, sunt oamenii reacţionarilor, trădători ai cauzei, ripostează tăios Bălcescu... Şi nu putem plăti suma mizerabilă de două mii de galbeni slujbaşilor adevăraţi care aproape fără excepţie sunt slujitori însufleţiţi, neobosiţi, şi mai ales necesari, ai acestei revoluţii. Asemenea vedere întoarsă a lucrurilor eu nu o pricep.

— Prietene Bălcescule, încă de acum două săptămîni, cînd s-a discutat întîia dată despre această sumă, am vorbit cu funcţinoarii Departamentului meu, care cunosc bine starea de lucruri... Ei toţi, Gligore şi Ni-

colae Ipătescu, Mihăieanu, dar mai ales cel mai mare în grad, directorul Departamentului, Costache Bălcescu, pentru a cărui pricepere şi cunoaştere a lucrurilor am o deosebită preţuire, toţi mi-au spus că e cu neputinţă să se găsească această sumă.

— A spus asta directorul Departamentului... ?

— Da, Costache Bălcescu însuşi.

Ce mai putea răspunde la această ştire dureroasă pentru el ? A ridicat din umeri nedumerit, îndurerat, şi s-a aşezat jos.

Se citiră apoi două decrete... Întîiul, cetit de Nicolae Golescu şi antedatat pe loc, ca să fie înaintea propunerii despre comisari, suna aşa [1] :

[*„Decretul No. 276 al Guvernului provisoriu al Ţării Românesci*

În numele popolului Român

Guvernul provisoriu

«Dreptate, Frăţie.»

Văzînd reclamaţia cetăţeanului Eliade ;

Recunoscînd că actul de a i se închide jurnalul *Curierul românesc* a fost un act arbitrar, din care i s-au pricinuit pagube ;

Văzînd asemenea că cursul pricinei sale de despăgubire pentru perderile ce a încercat în curs de zece ani la contractul său, pentru tipărirea hîrtiilor statului, nu se poate căuta, în cîtă vreme d-lui se aflā membru al guvernului ;

Guvernul provisoriu apostilă petiţia sus-numitului cetăţean către Ministerul Finanţelor şi decretă ca, conform cererilor din petiţie, d-nul ministru să facă ca să i se sloboază în contul reclamaţiilor sale şease sute galbeni, luînd adeverinţă de la numitul de primire."]

Toţi ascultară în linişte, o linişte din ce în ce mai stînjenitoare, la urmă de-a dreptul penibilă. Bălcescu întreabă, după un timp, fără nici un fel de intenţie, dealtfel :

— Din ce fonduri se vor plăti aceşti 600 de galbeni ?

Nespus de încurcat răspunse Filipescu :

---

[1] În manuscris autorul face trimiterea : „(Notă, urmează decretul No. 276 de la pag. 511, volumul II [*Anul 1848*], de la semnul X la semnul X)" (n. ed.).

— Se vor plăti din banii adunați din exportația vitelor scoasă din tarifa vămilor...

— Fratele meu, Costache Bălcescu, a fost întrebat în privința asta ?

— Negreșit, răspunse Costache Filipescu, și ridicarea ușoară a ambelor mîni spunea : „Cum am fi putut face altfel ?"

Al doilea decret, tot antedatat și el, fu cetit de Eliade însuși. Acesta suna astfel :

„Decretul No. 282 al Guvernului provisoriu al Țării Românesci

«Dreptate, Frăție»
În numele popolului Român
Guvernul provisoriu

Fiindcă sfinția-sa ieromnimon Radu Șapcă a dovedit prin fapte că cunoasce că misia cea adevărată a unui ministru al bisericii este de a lua crucea în mînă și a chema popoarele spre lumină, spre dreptate și frăție,

Decretăm :

Art 1-iu. Ieromnimon Radu Șapcă a binemeritat în ziua de 9 iunie.

Art. 2-lea. După meritele sale se numesce năstavnic la mînăstirea Sadova.

Art. 3-lea. D. ministrul Credinței este însărcinat cu dispozițiile acestui decret."

Fu o tăcere și mai apăsătoare... Toți înțelegeau că această numire era o formă de surghiun deghizat și era isprava mitropolitului, care îl ura din toată făptura lui pe fostul ministru de al Islaz, preotul țăran din Celei. Cu acestea, ședința se ridică.

★

Înainte de a se scula lumea de la masă, Nicu se ridică și-i spuse lui Costache să vie după el, în odaia lui, că are să-i vorbească... și intrară amîndoi în tinda cea lungă. De cum fură singuri, Nicu îl întrebă fără nici un soi de introducere pe frate-său :

— Costache, te-ai opus tu ca să se aloce un fond de două mii de galbeni pentru comisarii revoluției ?

Luat aşa prin surprindere, Costache avu un fel de şovăire, încruntîndu-şi sprîncenele groase.

— Ce înseamnă asta : „m-am opus“... ? Cestiunea stă altfel... Vistieria e goală şi nu avem de unde să dăm aceşti două mii[1] de galbeni...

— Prin urmare, dacă înţeleg bine, te-ai opus.

— Înţelege, omule, că nu m-am opus... că din partea mea aş fi dat şi douăzeci de mii, dar nu sunt bani... ăsta e adevărul. Vistieria e goală... avem restanţe de dat, şapte sute de mii de piaştri. Încasări pînă în septembrie, nimic... Fostul domnitor a încasat lista civilă pe tot anul... O să-i facem o somaţie să restituie fără întîrziere ceea ce a luat pe deasupra. Asta e...

Şi cu ochii scăpărînd de mînie, ca un moralist care are de-a face numai cu delicvenţi, începu să se plimbe prin odaie.

— Toată lumea cere în ţara asta şi nimeni nu dă nimic. Cum vrei să se găsească bani... Vine o vreme cînd dai de fundul sacului.

Nicu Bălcescu rămase uimit. Nu se aştepta să i se facă o asemenea morală, să fie astfel brufuit tocmai de frate-său. Întărîtat, apoi îi ceru scurt :

— Avem nevoie de două mii de galbeni, şi banii aceştia trebuie găsiţi cu orice preţ... Înţelegi, Costache ? Cu orice preţ şi fără întîrziere.

Pe Costache Bălcescu îl irita mai întîi că, împotriva obiceiului, nu i se spunea de către fratele lui mai mic cu şase ani nene, aşa cum se spunea în toate familiile boiereşti. Vedea aci o vinovată lipsă de respect, o dovadă de înfumurare din partea fratelui său. Adevărul e că pînă la revoluţie nimenea nu luase pe Costache în serios, nici ca funcţionar, nici ca scriitor, căci încercase să scrie şi o piesă de teatru... Şi deodată, revoluţia numindu-l director la Departamentul Finanţelor, deveni dintr-o dată un ins important, doct, plin de el însuşi, pedant în toate chestiunile care priveau ministerul, ca să pară competent. Devenise, ceea ce nu fusese pînă acum, un condicar, un birocrat, mărginit la orizontul

---

[1] În manuscris : „o mie“. Am corectat indicînd suma reală (n. ed.).

contabilităţii lui... Îşi regăsise şi el, în felul lui, o demnitate rău înţeleasă, şi lucrînd cu cifre se socotea superior fratelui său. Îi vorbi şi acum de sus de tot :

— Vezi, Nicule, voi sunteţi o seamă de oameni, şi tu mai ales, care trăiţi cu capul în nori, care nu ştiţi ce e pe pămînt... Nu ţineţi seama de ceea ce se poate şi ce nu se poate... Un adevărat om politic, îşi continuă Costache lecţia, trebuie să stea cu picioarele pe pămînt...

Bălcescu se simţi parcă năvălit de un val de sînge cald... Era uimit de ceea ce descoperea... Era tactica de bagatelizare, adoptată de adversarii lui.

— Costache, vorbeşti despre mine întocmai cum vorbesc duşmanii mei... Asta-i imaginea pe care vor ei s-o răspîndească despre mine, ca să-mi ia greutatea cuvîntului, ca să mă împiedice să spun ce gîndesc şi să lase să se înţeleagă că, dacă totuşi vorbesc, cele ce spun nu au nici o însemnătate, că un tip ca mine nu trebuie să fie ascultat de oamenii serioşi. Ascultă, înfumuraţii aceştia pot să mă sîcîie şi să mă asculte dispreţuitori şi plini de ei înşişi, limitaţi de miopia lor, în aceste consilii care sunt măsuri de pierdut timpul, dar cuvîntul meu va rămîne peste ei şi peste fumurile lor ; imaginea pe care şi-o fac ei despre mine se va arăta într-o zi mincinoasă tocmai pentru că nu sunt cu capul în nori, pentru că eu văd mai bine decît ei, pentru că vorba mea înfăţişează fără cruţare adevărul... Se va vedea atunci că vorbele mele se cereau ascultate cu luare-aminte... Glasul lui ardea înăbuşit şi ochii îi luceau de mînie.

Costache fu şi el, ca atîţia alţii, intimidat de acest accent adînc al fratelui său şi acum începu să se lămurească mult mai modest.

— Nicule, nu sunt bani... Mă iau cu mîinile de [cap] că nu ştiu ce să mă mai fac... Toată ziua mi se cer bani... bani şi iar bani...

— De unde ai găsit cei şase sute de galbeni pe care consiliul i-a aprobat pentru Eliade ?

— De la tarifa pe vitele exportate de la veniturile vămilor... Nu din bugetul ordinar al Vistieriei.

— Ei, acum dă-mi voie să-ţi fac şi eu o lecţie de politică, de finance şi de buget... Reiese din această aprobare că voi lucraţi cu mai multe bugete separate... E prost lucru şi nedemocrat... Se creează astfel tot felul de ascunzişuri pentru şobolanii banului public... Un stat modern trebuie să lucreze cu un singur buget, în care să apară toate veniturile şi toate cheltuielile lui... Pe urmă, voi nu vă înţelegeţi rostul acolo la financele statului... Datoria voastră nu e numai să încasaţi ceea ce vi se dă şi să daţi la cerere ceea ce aţi încasat... Datoria voastră este mai întîi să sporiţi neîntîrziat veniturile generale ale statului... Să puneţi impozite noi pe cei care n-au plătit pînă acum. Arăpilă v-a arătat că numai din venitul monopolosului beuturilor spirtoase am putea echipa cu armament şi cele trebuincioase un corp de armată... Şi cîte alte venituri s-ar putea crea...

Costache asculta acum ca un vinovat, dar nu părea totuşi convins.

— Vorba e că ne trebuie acum, numaidecît, bani, şi încă mulţi.

— Da, şi va trebui să găseşti şi aceste două mii de galbeni... Ascultă, Costache... în ceasul acesta revoluţia nu mai e ceea ce am vrut noi... Ne scapă din zi în zi din mîini... Poate că nici eu nu mai pot face nimic astăzi... dar eu mă gîndesc la ziua de mîine... Trebuie să trezim puteri care dorm de veacuri... Trebuie ca peste noi, după noi, la focul aprins de noi, ţara să clocotească, să nu-şi găsească liniştea cît timp tirania va mai domni în lume, trebuie ca poporul român să nu mai adoarmă iar, din nou, să exaltăm forţele sale, să nu mai fie niciodată ceea ce a fost de cîteva veacuri încoace... Eu nu sunt mare lucru... sunt un biet opaiţ, dar dacă acest opaiţ nu cade de la început într-o găleată cu apă, el poate aprinde o ţară întreagă... Înţelegi acum ce vreau? Cuvîntul meu de foc trebuie să fie răspîndit prin comisarii revoluţiei în toată ţara, că pe urmă nu-l mai poate stinge nimeni... Chiar dacă va mai fi nevoie să ardă mai tîrziu, din cînd în cînd, şi subt cenuşe... De aceea îmi trebuie aceşti două mii de galbeni, Costache....

Fratele cel mai mare păru tulburat, găsea că fratele mai mic e puțin grandoman, și nu fu cu totul convins că va putea găsi bani...

— Nicule, îți promit că voi face totul ca să-i găsesc. Mă gîndesc tot la articolul veniturilor mînăstirești.

— Fie de unde o fi, numai găsește-mi-i fără întîrziere... Acum mergi cu mine.

— Mergem... cred că birja mea așteaptă la poartă.

*

Cele două săptămîni, după întoarcerea în capitală a guvernului, fură folosite de Bălcescu pe linia învățăturilor trase din zilele de 29 și 30 iunie. Înțelese și mai adînc acum că izvorul puterii este în sînul poporului. Își spuse că mai mult ca oricînd e de mare trebuință ca revoluția să pătrundă tot mai adînc în masele populare și să fie cît mai puternic înarmată. În vederea alegerilor, de la sfîrșitul lui august, era necesară o propagandă vie, neobosită... Mai înființă o serie de cluburi, se ocupă de aproape de numirea comisarilor... Scrise un articol în gazetă despre rostul și îndatoririle lor... Ceru să fie înlocuiți ispravnicii neprietenoși.

Arăpilă îi lipsea... Ar fi avut nevoie de el, dar se simțise nevoia unor reprezentanți ai revoluției în capitalele streine. Arăpilă întîrzie puțin prin Ardeal, să facă legătura cu fruntașii ardeleni, și apoi se stabili la Paris. Ion Ghica era foarte potrivit la Constantinopol. Fu numit profesorul Ion Maiorescu la Franckfurt... Se ceruseră aceste două numiri, a lui Dumitru Brătianu la Londra și a lui Bălcescu însuși la Paris... Dar el refuză cu îndîrjire să plece, căci simțea că vroiau să se descotorosească de el. Propuse deci ca Arăpilă să treacă de la Viena, cum fusese vorba întîi, la Paris, ceea ce fu admis în cele din urmă.

El își îndrepta acum tot mai mult activitatea spre presă... De la începutul revoluției apăreau două gazete: *Pruncul român*, condus de Rosetti și asociatul său la librărie, Winterhalder, de 3 ori pe săptămînă, și *Popolul suveran*, cu o redacție făcută de T. Pișculescu,

Ştefan şi D. Bolintineanu şi C. Mănciulescu, apărînd de două ori pe săptămînă.

Cea dintîi era o foaie vioaie, înflăcărată şi confuză în sentimentalismul ei excesiv, aşa cum îi era şi directorul, Rosetti. Cea de a doua era moale, fără linie de conducere, făcută la întîmplare.

Într-o seară, el convocă la el acasă pe redactorii *Poporului suveran* şi, în acelaşi timp, un grup de prieteni de la „Frăţia", pe care-i socotise buni de condei şi mai apropiaţi politic de vederile progresiste... Erau călduri mari din cale-afară şi se adunaseră la masa de subt nuc... Puteau vorbi în voie. Grădinile erau întinse ca nişte livezi şi Sevastiţa îngrijea de gustări şi băuturi răcoritoare, dar mai ales de cafele, care veneau necontenit. Se hotăra reorganizarea gazetei... Bălcescu le arătă noilor redactori: D. Bolintineanu, Grigore Alexandrescu, Bolliac, Alexandru Zane şi P. Teulescu ce aşteaptă de la ei ţara, guvernul şi toţi democraţii patrioţi.

După ce-l ascultară, poetul Bolintineanu luă cuvîntul:

— Să ne îngăduie fratele Bălcescu să-i arătăm acum şi ce aşteaptă redactorii gazetei de la dînsul...

Gluma fu primită cu veselie, şi Bolintineanu arătă că dacă vrea ca foaia să fie bine orientată, el, Bălcescu, era rugat să asiste măcar o dată pe săptămînă la şedinţele redacţionale, ca să se discute evenimentele săptămînii...

— Voi încerca să fac tot ceea ce îmi stă în putinţă. Vă făgăduiesc că în orice ceas liber voi fi şi eu prezent în redacţie... ca să muncesc cot la cot cu dumneavoastră...

Poetul Grigore Alexandrescu voi să ştie dacă poate fi căutat oricînd şi oriunde, de va fi ceva grabnic de lămurit, căci mai marii zilei, zicea el, sunt cam greu de găsit cînd ai nevoie de ei.

— Nu şovăiţi nici o clipă... Chiar în şedinţele guvernului de voi fi... primesc numaidecît să răspund la întrebările dumneavoastră, scrise pe hîrtie, dacă nu voi putea părăsi şedinţa...

I se ceru apoi pe loc colaborarea... Făgădui că pe săptămîna viitoare va scrie... dar cum ei stăruiră ca să fie chiar pentru numărul viitor... trebui să primească şi dictă articolul plimbîndu-se, după obiceiul lui... Ar-

ticolul arăta lașitatea ofițerilor din Regimentul III, care refuzaseră să lupte împotriva invadatorilor așteptați. să apere patria. [1]

...„Noi vom arăta că nația română nu e întru nimic vinovată pentru lașitatea lor; sistema guvernului trecut era ca să corumpă toate..."

. . . .

— Ai scris? Își plimba mîna peste părul negru, gîndind, căuta cuvintele.

...„Soldații sunt bravi; dar ei încă au călcat jurămîntul către nație, mîna lor s-a însemnat cu sîngele fraților lor..." Arată că ei totusi trebuie iertați fiindcă au fost zăpăciți de către comandanții lor.

Aștepta ca Teulescu să scrie mai departe... apoi reluă cu energie:

...„Nu va ierta poporul însă niciodată unui păstor ce calcă jurămîntul și cinstea, căci acela era capul bisericii, era unsul Domnului, ce trebuie să fie mare, nestrămutat și generos ca Dumnezeu, pe care el l-a înfățișat pe pămînt..."

. . . .

Era tîrziu, după miezul nopții, cînd se despărțiră. Adia acum boarea răcoroasă a dimineții și cocoșii își răspundeau peste mahalale... Unii vroiau să meargă la grădina Cîmpineanului, spre Sf. Elefterie, ca să mai stea încă de vorbă, cu un pahar dinainte. Bolintineanu îi pofti însă la cafeneaua turcească de pe malul proptit cu bulumaci al Dîmboviței, să bea cafele turcești, stînd cu picioarele încrucișate pe covor. Zilele de iulie erau foarte călduroase, zăduful începea încă de dimineață, dar subt salcîmi, privind gîștele și rațele pe apă, era plăcut. Și copiii, care se scăldau, le plăceau.

---

[1] Se referă la articolul *Armia română*, atribuit de unii cercetători lui Nicolae Bălcescu, care a apărut în *Popolul suveran*, nr. 6, din 12 iulie 1848. Ideea din articol în legătură cu armata ca fiind potrivnică revoluționarilor o regăsim afirmată la 16 iulie 1848 într-o scrisoare către Ion Ghica, unde, după relatarea acțiunii dușmănoase conduse de Odobescu și Solomon, urmată de alte știri, N. Bălcescu îi scria: „Nădejdea noastră de apărare e numai în oștirea din Transilvania. și aceasta foarte slabă. Țeara n-are arme, n-are oștire, care s-a demoralizat cu totul" (cf. N. Bălcescu, *Opere*, IV, ediție critică de G. Zane, p. 98) (n. ed.).

Se făceau pregătiri pentru alegerile care aveau să dea Adunarea Obştească de la începutul toamnei. Discuţiile erau foarte îndîrjite, căci „democraţii bastarzi“, cum au fost numiţi încă de pe atunci, adică cei influenţaţi şi apropiaţi prin interese de Eliade, încercau pe toate căile să împiedice această adunare, amînînd-o, sau de nu, măcar să împiedice o reprezentare justă, pretinzînd mereu ca proprietarii să aibă o situaţie specială, „ca să nu fie copleşiţi de număr“, de numărul mare al clăcaşilor, dacă aceştia ar fi căpătat drept de vot. Bălcescu acum era, dacă nu în fiecare zi, dar măcar de două ori pe săptămînă, în fosta prăvălie în care era instalată redacţia *Popolului suveran*... Prezenţa lui era o înflăcărare şi mai ales o adîncire a muncii redacţionale... Cei trei poeţi, Grigore Alexandrescu, Dim. Bolintineanu şi Bolliac, participau cu o vervă tinerească la discuţii pătimaşe, din care se iscau articole pline de dragoste pentru popor, vibrante şi de o violenţă cum nu mai cunoscuse scrisul românesc. Mai ales Bolintineanu îşi descoperi o vocaţie de pamfletar plin de sevă, care, dealtfel, stărui pe calea aceasta şi după 1848, cînd va publica în franţuzeşte cîteva pamflete răsunătoare. Într-una din aceste zile, Bălcescu veni la redacţie de dimineaţă. În ajun, îl încălzise şi îl înfuriase o discuţie cu Tell... Nu găsi aci pe nimeni, decît un slujitor care îngrijea de curăţenie şi ducea manuscrisele la tipogra-

fie... Ziua era răcoroasă, căci după o căldură toropitoare de două săptămîni, turnase și plouase peste noapte cu găleata, făcînd din ulițe rîuri de apă ; totuși pînă dimineață, pămîntul însetat supsese tot, și acum pomii spălați de praful obicinuit, aerul limpezit și cerul albastru străluceau proaspăt în soare... Cel dintîi sosi la redacție Bolintineanu, care fu uimit și bucuros să-l găsească, și încă atît de dimineață, pe Bălcescu scriind înfrigurat, cu două cești de cafea alături, la una din mesele din colț, așternute cu foi albe de hîrtie... Se înlocui pe loc articolul care urma să fie în fruntea foii, cu *Adunarea Obștească* [1], trimis la tipografie de îndată ce Bălcescu îl termină. Chiar aci, în redacție, îi veni o veste care-l făcu să se plimbe cîteva minute prin odaie, largă și joasă, cu pereți groși, ca să-și poată stăpîni

---

[1] Este vorba de articolul *Despre Adunarea Națională*, apărut în *Popolul suveran*, nr. 11 din 23 iulie 1848, atribuit, ca și *Armia română*, de unii cercetători, lui Nicolae Bălcescu. Articolul reflectă o patetică dorință de a organiza cît mai bine conducerea revoluției, N. Bălcescu arătîndu-se încă nemulțumit de activitatea Guvernului provizoriu după revenirea sa din scurtul refugiu în munți. Proprietarii se asociaseră în opoziția lor față de orice măsură care le viza interesele. În articol se afirmă tranșant : „Cînd am putea face pre toți proprietarii să înțeleagă acum îndată că patria, că poporul nu voiește a le vătăma în interesele lor nimic și prin urmare să-și despărțiască cauza lor de a aristocraților intriganți, atunci am fi cei dintîi de a sfătui chiar acum guvernul ca să adopteze întru alegerea Constituantei modul cel mai drept în principiu. Astfel începînd a învăța pe popor întru vieața constituțională, n-am avea după aceea nici un preget, n-am sta nicidecum la îndoială de a încredința în mîinile lui, după votarea de-a dreptul a reprezentanților, însăși alegerea funcționarilor, potrivit Constituției, potrivit principiilor dreptății, potrivit interesului național, celui mai bine înțeles. Numai prin chemarea întreagă a popodului la întrebuințarea suveranității sale se va putea înneca viclenele cugete ale inimicilor românului, cum și nelegiuitele uneltiri ale acelor neveghiați intriganți cari se mai măgulesc încă cu ideea că se poate răpi libertatea din mîinile unui popor deșteptat." Tonul, fermitatea, expresia stilistică îl atestă, după noi, ca autor, pe Nicolae Bălcescu.

Decretul pentru convocarea Adunării Constituante fusese dat la 14 iulie și circula în foi volante. La punctul 23, din cele 25, deschiderea era prevăzută la 25 august. Semnează decretul membrii guvernului : Neofit, Ștefan Golescu, Cr. Tell, Ioan Eliade, N. Bălcescu, N. Minco, I. C. Brătianu, C. A. Rosetti (cf. *Anul 1848*, vol. II, p. 495—500) (n. ed.).

mînia. Între timp sosiseră și alții dintre redactori... Erau toți îngrijorați cînd îl văzură atît de abătut.

— S-a întîmplat ceva ? întrebă șovăitor Grigore Alexandrescu.

Bălcescu se apropie de Bolintineanu și-i prinse puternic reverurile jachetei, de-i strîmbă cravata, lată de o palmă, cu guler înalt.

— Turcii tăi sunt niște blestemați, mă cutzo-vlahule... Ar trebui măturați într-o noapte toți și zvîrliți înapoi, peste Bosfor... Sunt putrezi... ticăloși... și lași.

Pe urmă se lămuriră despre ce e vorba.

Fiind vestit, în mare taină, de Ion Ghica, acum șase zile, că turcii se pregătesc să trimită pe Omer-pașa cu armata de la Rusciuc peste Dunăre, sub conducerea politică a lui Soleiman-Efendi... guvernul trimisese pe Voinescu II într-un fel de recunoaștere la Rusciuc, pe lîngă Soleiman.

— Uite ce-mi scrie mie, chemîndu-mă neîntîrziat la consiliul de azi, cînd își va face raportul...

Și ceti o scrisoare, pe care secretarul de stat o așternuse, tremurînd parcă, pe hîrtie :

„Cred că totul e pierdut... Soleiman e împuternicit să instituie o căimăcămie de boieri și să anuleze Constituția... Vino neîntîrziat la consiliu, ca să afli amănunte."

Călimările și tocurile parcă fuseseră pe loc cuprinse de furie... Se împărțise munca între cei de față și fiecare avea de scris un articol, un articolaș, sau măcar o notă de revoltă și de îndemn la luptă. Bălcescu plecă pe jos la Palatul Administrativ, neliniștit de ceea ce avea să afle acolo.

La ședința guvernului, Voinescu II arătă, într-adevăr, că Soleiman, personal, nu e dușmănos, dar că are ordine hotărîte de a purcede la înăbușirea revoluției. Îl primise pe Voinescu II foarte rece și distant, cerîndu-i, în fața tuturora, să scoată eșarfa tricoloră pe care o purta peste piept. Apoi îi declară că îl primește, dar numai cu titlu confidențial, anunțînd că va trimete la București pe secretarul său să afișeze o proclamație în numele sultanului, semnată de el, de Soleiman.

Tinghir-Efendi, secretarul Soleiman-paşei, sosi, într-adevăr, la Bucureşti în ziua de 19 iulie şi stete de vorbă destul de bucuros cu membrii Guvernului provizoriu. Dar avea ordin să convoace o adunare a boierilor la reduta de la Momolo, ca să le citească poruncile lui Soleiman. Asta stîrni o furie de nedescris în tot oraşul, nu numai în guvern. Speriat, el admise să asiste la această adunare şi membrii guvernului... Publicaţia dată în numele sultanului era de o brutalitate jignitoare pentru oamenii revoluţiei, care erau arătaţi ca nişte indivizi fără nici un căpătîi, răi români, care au corupt poporul... Soleiman pretindea ca Guvernul provizoriu să fie dizolvat, toate instituţiile făcute şi măsurile luate de el să fie anulate şi să se numească fără întîrziere un caimacan din rîndurile boierilor.

În aceeaşi seară, Bălcescu vorbi la clubul revoluţionar[1], din sala adunării de la Mitropolie, cerînd poporului să protesteze, iar afişe ale ziarelor chemară din nou populaţia la luptă. Se ţinu în sala teatrului o adunare populară, care ceru cu hotărîre să se reziste nesăbuitelor pretenţii ale turcilor.

Pe subt mînă, seara la masă, la grădina „Scufa", Tinghir-Efendi le comunică, chiar din partea lui Soleiman, că turcul gîndeşte altfel decît a vorbit şi le făgăduia o îndulcire a condiţiilor. Urmă o tîrguială de două săptămîni între Bucureşti şi Rusciuc, Guvernul provizoriu fu înlocuit cu o căimăcămie de trei persoane, tot dintre revoluţionari. Bălcescu, propus de un club ca să fie între cei trei caimacami, refuză cu indignare, căci tîrguiala dusese, după părerea lui, la desfiinţarea totală a realizărilor şi organelor revoluţiei, de vreme ce publicaţia, admisă de cei ce se tîrguiau, arăta că „Noile instituţii cerute de popol vor avea

---

[1] În seara zilei de 19 iulie, aflînd de pregătirile turcilor în vederea intrării în ţară, N. Bălcescu a propus, într-o şedinţă a unui club revoluţionar care îşi desfăşura lucrările la Mitropolie, organizarea pentru rezistenţa armată a poporului român. Cîteva zile mai tîrziu, la 23 iulie, Guvernul provizoriu a demisionat însă, fiind înlocuit cu o Locotenenţă domnească formată iniţial din şase persoane, apoi numai din Ion Heliade Rădulescu, Nicolae Golescu şi Christian Tell. Deşi propus să facă parte din Locotenenţă, Nicolae Bălcescu a refuzat (n. ed.).

putere desăvîrşită numai după aprobarea excelenţei-sale Soleiman-paşa şi sancţia m[ajestăţii] sale sultanului". E drept că se tipăriseră din această publicaţie, în tipografia de la Obor, doar trei exemplare, afişate unul pe palat, altul pe biserica Sărindar şi altul pe casa Greceanu, de pe Podu Mogoşoaiei.

Dezgustat de mutrele zîmbitoare ale celor mai mulţi dintre colegii săi, care se credeau abili şi chiar biruitori, Bălcescu plecă de-a dreptul la redacţie, unde-i găsi acum pe toţi redactorii fierbînd şi ei de mînie.[1]

— Cum nu-şi pot da ei seama că o revoluţie cu voie de la gealaţii Galatei a încetat de a mai fi revoluţie, chiar dacă oamenii primiţi cu milă, la tînguirea lor personală, au rămas ceea ce cred ei că au rămas ? întrebă Bălcescu, uimit.

— Eliade se crede, cu mantia lui albă, însăşi revoluţia. Dacă el, cu mantia lui, a rămas, ce importanţă mai are că a dispărut revoluţia însăşi ?... îşi suci Bolintineanu mustaţa mică şi mătăsoasă.

— Dacă am fi putut grăbi formarea taberei lui Magheru de la Rîureni, ar fi foarte simplu... Am trimite la plimbare pe toţi trădătorii cauzei şi ne-am retrage, luptînd, spre munţi.

Se aşezară la mesele de scris, refăcînd dîrz materialul.

Peste două zile, la sfîrşitul unei serbări date în sala teatrului, cîţiva membri ai ministerului se traseră într-un colţ, într-o discuţie îndîrjită... Fu chemat şi N. Golescu în acest colţ al sălii. De vreme ce nu se poate face revoluţie trecînd peste turci, e neapărat nevoie să meargă o delegaţie la Constantinopol — asta e părerea lui Soleiman, care şi el a făcut ce a făcut de nevoie — care să explice Porţii nevoia reformelor revoluţionare. Pentru că Bălcescu cunoştea, ca istoric, şi latura juridică a tratatelor încheiate cu otomanii, fu stăruitor rugat să primească să fie trimis în această delegaţie. Mai era o

[1] Nu putea fi decît *Popolul suveran,* unde colabora, iar mai tîrziu (2 august) prin reorganizarea redacţiei devine unul din redactori, alături de D. Bolintineanu, Cezar Bolliac, Gr. Alexandrescu, P. Teulescu şi A. Zane (n. ed.).

chestie gravă... Averile mînăstirilor nu puteau fi ușor expropriate, cum cereau nevoile clăcașilor, din pricina Patriarhiei. Bălcescu era, ziceau ei, cel mai nimerit să fie în fruntea delegației... Pînă în cele din urmă, el însuși își spuse că trebuie încercată și această cale, și primi... Cum Eliade nici nu vrea să audă de această plecare, Tell, luîndu-l deoparte, îi atrase luarea-aminte că în modul acesta Bălcescu va lipsi cel puțin 2—3 uni din țară, tocmai în timpul cînd ar fi să fie publicată legea electorală și să aibă loc ședințele Comisiei pentru proprietate. Dintr-o dată Eliade pricepu ce folos poate trage din această întîmplare a fugosului patriot și iscăli numirea delegației.

Pe cînd, în trăsuri, se apropiau de Giurgiu, se întîlniră cu alaiul lui Soleiman, care pornise spre București, invitat de noua Locotenență... Trăsurile lor traseră peste cîmp și așteptau să treacă escorta... Soleiman îi văzu și, aflînd cine sunt, trimise un aghiotant să-i poftească la trăsura lui.

— Cumnatul sultanului a oprit trăsura pentru noi, se minună, înfiorat de mîndrie, marele negustor Vasiliadi, și nu mai știa cum să se dichisească în grabă.

Într-o franțuzească ușor graseiată, Soleiman, în ținută de general, albastră, îi felicită că au fost aleși pentru această importantă misiune, le spuse să nu uite că țara întreagă așteaptă de la ei vești bune și dădu ordin unui pașă din suita lui să întovărășească delegații la Constantinopol.

La București, Soleiman avea să fie primit triumfal de populația bucureșteană, păcălită de cei trei caimacami.

De data asta prietenii se întîlniră în casa vornicului Grădişteanu ăl bătrîn, de pe Podu Mogoşoaiei, de lîngă Biserica Albă... Aveau să joace cărţi ca de obicei şi apoi, în clipa trecerii alaiului lui Soleiman, să iasă unii la geamurile sacnacsiului din colţ, alţii la ferestre, căci erau destui de mulţi, şi mai ales cucoane, care nu ar fi vrut cu nici un preţ să nu vadă o astfel de paradă pompoasă şi călăreţi îmbrăcaţi în uniforme strălucite. Ca să dea mai multă însemnătate acestei primiri — pe care o socotea ca o biruinţă a ei şi o grea înfrîngere a reacţionarilor — Locotenenţa domnească abia numită, dar recunoscută oficial de Soleiman, în numele sultanului, ca guvern al Ţării Româneşti, hotărîse ca intrarea în oraş a comisarului imperial să se facă pe la Şosea şi de acolo pe la Capu Podului, deşi el venea de la Giurgiu şi tradiţia seculară cerea ca el să intre în capitală pe Podu Beilicului. Cu o zi înainte, sîmbătă, fusese un nou prilej de sărbătoare pentru populaţia bucureşteană, îndîrjit revoluţionară, şi care, dealtfel, nu cunoştea dedesubturile, tratativele, în decurs de aproape două săptămîni, dintre Guvernul provizoriu şi comisar... La invitaţia lui Soleiman însuşi, reprezentanţii diplomatici ai diferitelor ţări se prezentaseră la palat cu pompa cuvenită, escortaţi de o jumătate de escadron de cavalerie, ca să recunoască, în numele suveranilor respectivi, Căimăcămia şi, implicit, revoluţia. Hory, consulul Fran-

ței, nu fu invitat însă... Sublima Poartă, deși dorea alianța acestei mari puteri, nu recunoștea încă oficial republica pe care, de cîteva luni, și-o dăduse poporul francez.

O lume pestriță și nesfîrșită aștepta de-a lungul Podului Mogoșoaiei încă din zorii zilei... La toate ferestrele gătite cu flori atîrnau steaguri tricolore și turcești, covoare, iar galantarele magazinelor, închise acum, fuseseră de cu seară împodobite și ele cu flori și steaguri tricolore și turcești, căci negustorimea îndeosebi vroia să arate că prețuiește încrederea arătată de Soleiman Constituției (fără „punctul 13" despre care se vorbea din ce în ce mai puțin printre acești negustori).

Dar nu numai negustorimea se îngrămădea în casele de pe Podu Mogoșoaiei, ca să apară la ferestre, ci și boierimea aproape toată cîtă era în București și mai ales cucoanele nu ar fi vrut să piardă cu nici un preț prilejul să vadă o astfel de paradă pompoasă, cu carete strălucite și călăreți înzorzonați cu fireturi, ceaprazuri, ledunci și cordoane, pe cai arăpești.

În casa marelui vornic Scarlat Grădișteanu, de peste drum de Cișmeaua Roșie (unde fusese pe vremuri teatrul, acum ars, al domniței Ralu), se adunase aproape toată protipendada, căci avînd un sacnacsiu în colț spre Biserica Albă și în colțul dimpotrivă, cu șapte ferestre care, la catul întîi, dădeau toate pe Podu Mogoșoaiei, era loc pentru toată lumea ca să privească în voie...

Dar aveau să apară la fereastră numai în clipa trecerii, căci nu vroiau să aștepte în văzul tuturor, ceea ce nu s-ar fi potrivit cu evghenia lor. Erau acum aci vreo treizeci de cucoane tinere și bătrîne, risipite prin cele patru saloane, ca și un mare număr de boieri și mai în vîrstă, și în anii crailîcului... Marele vornic Scarlat Grădișteanu era unul dintre marii jucători de cărți ai timpului, care făcuse multe partide mari în tovărășia lui Alecu Vulpe, Băl-Ceaurescu și Costache Cantacuzino... De cîțiva ani însă nu mai juca, supărat, cu ei... Costache Cantacuzino spusese într-o zi despre nepotul lui, clucerul Oteteleșeanu, alt jucător vestit, care cîștigase averi la cărți, că înșeală la joc, cu cărți măsluite.

Cantacuzino zicea că „birlicul“ faimos pe care-l bătuse Oteteleșeanu în poarta castelului de la Măgurele, fiindcă îl cîștigase cu acest birlic, fusese scos din mîneca antereului, căci jocul fusese acasă la Oteteleșeanu, în casa cu grădina frumoasă de lîngă Hanul Filaretului, unde se clădea acum Teatrul Național, și acasă umbla îmbrăcat după felul răsăritean.

Ca de obicei la recepțiile de acest fel ale protipendadei, lumea se îngrămădea în salonul în care se afla Calliopi Ghica, soția marelui logofăt Alecu Ghica. Ca întotdeauna, chiar cînd nu era gazdă, ea era aceea care *„faisait le canapé“*, adică stînd pe o canapea în colț, ca marile ducese în vîrstă și prințesele de sînge din Apus, aștepta să i se prezinte toată lumea și să facă rînd pe rînd cerc în jurul ei... I se spunea în lumea asta, în care toți purtau poreclă, „logovipera“, fiindcă era o viperă care știa toate, gură rea vestită, care cînd spunea o răutate despre cineva, vorba făcea ocolul Bucureștilor și obiectul ei era cîtva timp de rîsul tuturor. Reacționară înverșunată, glumele ei se exercitau acum mai mult pe socoteala „farfaralelor“, adică pe socoteala acelor membri ai marei boierimi care se dăduseră de partea revoluției... Numele acestor farfarale veneau toată ziua pe buzele ei și ale marilor boieri, căci cei care trecuseră de partea revoluției nu erau decît vreo 20 de inși (C. N. Filipescu, Scarlat G. Filipescu, Ioan I. Filipescu, cei patru frați Kretzulescu, adică Scarlat, Constantin, Dimitrie și Nicolae, doctorul; cei patru fii ai lui Dinicu Golescu, cei trei fii ai lui Iordache Golescu, care la ceasul acesta era în agonie, Ion Ghica, Ion Cîmpineanu, Ioan Voinescu II, Ioan Bălăceanu, Costache Rosetti și Grigore Grădișeanu, nepotul gazdei), din cele 12 familii din protipendadă și cele 60 de familii de mari boieri (adică și ei vreo două sute, luați ins cu ins), care ar fi turnat vitriol pe așa-zisele farfarale, care, dealtfel, nu erau toate chiar-chiar cu revoluția.

— Ieri, cine credeți că-mi trimite vorbă că vrea să ia o cafea la mine, dacă îl primesc... ? Iancu Ghica.

— Ginerile dumneavoastră, cocoană Calliopi ? întreabă un tînăr îmbrăcat europenește.

Calliopi, care tocmai sorbea din cafea, fu cît pe-aci să se înece.

— Ei și tu, prostănacule... Gineri-meu... ? Cum o să fie gineri-meu, cînd el s-a refugiat la Brașov... Și ca să nu mai întrebi prostește, îți spun că nu era nici farfaraua de Iancu Ghica, feciorul bietului Tache, că l-a bătut Dumnezeu să aibă un asemenea copil, era Iancu Ghica, fiul marelui logofăt Alecu Ghica Căciulămare, deh ! Ei bine, mi-a spus ce s-a întîmplat la ei la moșie, la Stînca... Văzînd că tot vine unul din satul vecin să-i ațîțe oamenii, a pus de l-a prins... și i-a turnat apă pe gît pînă i-a umflat burta și se învinețise de tot la față... Iancu ăsta, că mi-e și mie puțin nepot, a fost totdeauna superb... Nu sunt decît cîțiva ca el, Nicu Băleanu, Barbu Slătineanu și alți vreo doi, care nu se ascund azi de frică, în gaură de șarpe, ca șobolanii... Nu vedeți ce fac boierii noștri ?... Duceți-vă în salonul cu sofale să-i vedeți pe toți jucînd cărți ca niște blegi, cînd pe uliță se joacă soarta noastră, a tuturor... L-am sărutat, l-am răsfățat.

— Tanti-mea, eu la țară, acolo, multe nu prea știu... Așa că mi-am zis... Hai la tanti Calliopi, că dacă nu știe ea cum stăm, atunci nici dracu nu știe... *En cela, vous voyez bien qu'il exagérait énormément...*

Feciori în straie albe de arnăuți, cu tablale încărcate de mezelicuri și votcă, mastică și vermut, umblau printre musafiri, căci era înaintea prînzului și nu se știa cînd se vor putea așeza la masă. În clipa asta intră un alt tînăr care aduse vestea că Soleiman se apropie de arcul de verdeață, mare cît o cetate, care fusese construit la capătul Podului Mogoșoaiei... E atîta prostime adunată pe ulițe, că de-abia a răzbit călare pînă aci...

— Craii din guvern erau acolo ? întreabă o altă cucoană bătrînă, scurtă și groasă, care sta pe canapea alături de Calliopi.

— Erau destui și dintre ei.

— *Est-ce que les enfants de madame Farfara étaient aussi ?*

Toți izbucnesc în rîs... Întreg Bucureștii știau că „*les enfants de madame Farfara*“ erau cei patru fii ai lui Dinicu Golescu, copiii Zincăi Golescu, născută Farfara,

din familia cunoscută cu acest nume, de la Craiova. Jocul de cuvinte răutăcios al lui Calliopi Ghica făcuse ocolul saloanelor.

Luînd de pe o tăviță de argint o felioară de pîine încărcată cu icre negre, din care gustă pe îndelete fără să se sinchisească de faptul că ținea în loc lacheul, care aștepta ca ea să ia și mastică, „logovipera" spuse unuia dintre tinerii care o înconjurau (fiindcă o vorbă de a ei putea să-i puie în slujbă chiar acum, căci ea tot mai aveau legături cu vreo două farfarale dintre frații Kretzulești) să se ducă să vadă cu cît au mai îmbătrînit matofiții ăia care joacă într-o vreme ca asta cărți.

Matofiții erau mai întîi marele ban Alecu Vulpe, marele logofăt Băl-Ceaurescu, adică însuși fratele „logoviperei", marele vornic Scarlat Grădișteanu, paharnicul I. Oteteleșeanu, care, în salonul cel mare, cu trei sofale îmbrăcate în cit roșu cu flori aurii, una spre fereastră și două în părți, jucau pe sofaua din mijloc. Dacă Alecu Vulpe avea 73 de ani, dacă Scarlat Grădișteanu se apropia de 60 de ani, în schimb Băl-Ceaurescu și Iancu Oteteleșeanu nici nu împliniseră cincizeci de ani. Pe celelalte două sofale, pe care se puseseră de asemenea mese scunde de abanos, jucau Costache Grădișteanu, Vasilache Bărcănescu, Iancu Slătineanu, Grigore Ruset, Scarlat Ghica (nepotul lui Ghica Barbă-roșie), Iordache Văcărescu și Floreștii (frații Luxiței), unii bărbați în puterea vîrstei, alții oameni tineri de tot, dar pătimași ai jocului de cărți... Alți boieri tineri veneau prin salon, își aruncau ochii la mese, urmăreau cîtva timp întorsăturile mai palpitante, apoi se întorceau în salonul europenesc, unde pe fotolii albe îmbrăcate cu Aubusson, cucoane mai mult ori mai puțin frumoase se sclifoseau și vorbeau zgomotos ca să se știe că sunt și ele acolo, că în jurul lor sunt tineri care le amuză...

Printre matofiții care o dezgustau prin tembelismul lor pe dîrza „logoviperă" era, ca în atîtea rînduri, și Frusinica. Ca de obicei, de vreo doi ani încoace, Frusinica era și azi printre acești bătrîni pătimași ai jocului de cărți, care se obicinuiseră atît de mult cu prezența ei, încît nu se mai puteau lipsi de ea... Bucuria acestei frumuseți le încălzea oasele din ce în ce mai seci și le

înviora privirile din ce în ce mai obosite... Ea, bucuroasă că pînă în cele din urmă nu i se cere nimic mai mult decît să fie cîte un ceas, două pe zi printre ei și să le asculte glumele lor piperate și clevetirile otrăvite, răsfățată din ce în ce mai mult, după ce îi pusese pe rînd la locul lor, era mulțumită și că își scotea la joc banii de care avea nevoie pentru cheltuielile de toată ziua — atît de mari — fără să piardă niciodată... Autoritară prin firea ei, nu se lăsase intimidată, și acum căpătase apucături despotice față de ei... În afară de Alecu Vulpe, îi tutuia pe toți și era straniu s-o auzi pe ea, o fată de douăzeci [și] patru de ani, spunînd unui mare logofăt, om de șaizeci de ani : „Costache, tu ce carte ai ?" ori unui mare postelnic : „Grigore, nu mai rîde așa, ca un nerod..." Ei îndurau veseli, luînd totul în glumă, despotismul ei de zeiță locală.

Dacă „logovipera" mustea venin în salonul cel mare europenesc, era și fiindcă o știa pe Frusinica, nepoata ei de vară, alături, în salonul jucătorilor de cărți. De cîte ori o simțea în apropierea ei, vedea negru înaintea ochilor. Nu pentru că o mustra cumva cugetul că îi luase și ea fetei o parte, cea mai mare, din moștenirea imensă a bătrînului Grigore Băl-Ceaurescu, ci pentru că o socotea piază rea a lui Hristache, care, de cînd o întîlnise, își pierduse cu totul capul. Socotea că din pricina ei se pierde ultima șansă ca vreun vlăstar din neamul Băl-Ceaureștilor să se urce pe tronul Țării Românești, visul de două sute de ani încoace al Băl-Ceaureștilor, niciodată realizat. Era ultima șansă, fiindcă în afară de nenorocitul de Fanache, și acela distrus tot de Frusinica, nu mai era nici un bărbat din spița lor. Ce n-ar fi dat să fi fost ea bărbat în locul blegilor acestora, dar era femeie și tot ce putuse să facă era să se mărite cu o beizadea, ca atîtea altele, din neamul Băl-Ceaureștilor, căci nu se puteau apropia altfel de scaunul domnesc.

Dealtfel, acum, la cincizeci de ani, ar fi putut prea bine să treacă drept bărbat... așa înaltă, osoasă, uscățivă, cu nasul adus înspre bărbie, cum era...

Era totuși un lucru în înfățișarea ei care îi da un soi de femenitate... Avusese în tinerețe părul negru ca pana

corbului, mătăsos, mare şi des, îmbîcsit de des, aşa cum îl avusese, dealtfel, şi Hristache, împlîntat puternic, aşa încît îi micşora fruntea... Cu timpul încăruntise, fruntea se mai dezbărase, dar rămăsese tot atît de mare şi de des. În loc să-l poarte cărunt, Calliopi îl albise de tot şi acum nu numai că părea şi mai mătăsos, de parcă erau fire de argint alb, dar o şi întinerea oarecum... Îi mai sporea femenitatea şi şiretenia de a vorbi cu ochii pe jumătate închişi, ducînd la ochi lornionul care era cu sticle simple, fără dioptrii... Numai ca să ţie mai mult subt privirea ei, ca pe nişte obiecte, pe cei cu care vorbea... Pe de altă parte, fineţea şi subtilitatea ei, de netăgăduit, îi dădeau, cînd vrea ea, un adevărat farmec, ceva din frumuseţea unor şerpi veninoşi, cu care domina în aşa-zisa aristocraţie valahă. La mers şi îmbrăcăminte căuta s-o imite pe Maria Antoaneta, aşa cum şi-o închipuia din reproducerile pe care le cunoscuse... Purta părul ei frumos ridicat într-o arhitectură complicată şi susţinută cu piepteni, spelci şi diademe bătute cu pietre scumpe ; din nefericire pentru ea, majestatea mersului şi îmbrăcămintii era aproape caricaturizată, pentru că rochia ei, îndeobşte, pornind de la aceea a Mariei Antoaneta, era încărcată prin adaos cu tot ce aduseseră modele succesive din prima jumătate a veacului. Mîneci bufante, gulere ridicate, combinate cu decolteuri din vremea imperiului, zorzoane, eşarfe, şi chiar un şal oriental imens pe care-l purta pe umeri... Era un soi de muzeu în mers care pătrundea în saloane, cînd era anunţată *„princesse* Ghica", titlu considerabil sporit pentru cei care ştiau că e şi o Băl-Ceaurescu (deşi nu erau atît de bogaţi, căci unii Ghica erau cam scăpătaţi) după mamă, Mavrocordat, vară cu Bărcăneştii, cu Văcăreştii, Kretzuleştii, Floreştii şi, bineînţeles, cu ceea ce rămăsese din Brâncoveni, deci în modul acesta tot un fel de muzeu. Îşi putea [permite] mai ales datorită averii ei imense, să fie „logovipera" temută a saloanelor.

Nu renunţase la gîndul că Hristachi ar mai putea fi domn în Ţara Românească, căci erau destul de bogaţi amîndoi. Întîmplările ar fi putut aduce mai curînd pe tron pe un Ghica, fie bărbatul ei, fie unul dintre băieţii

ei, căci avea doi, fie pe unul dintre gineri (căci avea patru fete, dintre care două măritate tot cu de-alde Ghica), dar setea ei neostoită era să se ridice numele de Băl-Ceaurescu însuşi la tron.

O ura pe Frusinica, mai întîi pentru că după părerea ei era o pată pentru numele de Băl-Ceaurescu, deşi Frusinica, la toate gradele de rudenie ale spiţei, adăoga şi pe acela că prin bunica ei, o Cantacuzinoaică din spiţa Măgurenilor, era mai apropiată de mărimile Bizanţului. Mai grav era că această făptură nu era deloc mîndră că e o Băl-Ceaurescu, era mai mîndră că e actriţă şi prin asta dădea cea mai mare lovitură celorlalţi Băl-Ceaureşti, căci era dovada vie că numele poate fi dispreţuit, de vreme ce una care-l purta, îl purta din necesitate de stare civilă, aşa cum purta şi pantofi.

După ce se răspîndise vestea că Frusinica este fată, că n-a avut nici un amant, exasperată că nu-l poate convinge pe Hristachi să renunţe la ea, după ce o bîrfise cumplit prin saloanele protipendadei, într-o zi Calliopi se gîndi că la urma urmelor ar fi mai bine ca Hristachi să se însoare cu ea şi, o dată aşezat în rîndul oamenilor, fie şi aşa, să se poată îndrepta iar cu toată făptura lui de taur, cu fruntea îngustă, spre gîndul domniei... Îşi închipuise că Frusinica nu va scăpa acest prilej de a face o căsătorie, după judecata protipendadei, strălucită, dar spre uimirea tuturor, fata nici nu vrusese să audă de asta, ba, ca să sfîrşească odată cu orice propunere de acest fel, se logodise cu colonelul Dăscălescu[1]; acum, cînd acesta nici măcar nu mai era în armată. De atunci o ura şi mai mult... Iar astăzi o ura îndeosebi, fiindcă din pricina ei nu se putea duce în salonul jucătorilor de cărţi „să-i ia la trei păzeşte" pentru că sunt laşi, că nu au curajul să iasă înaintea lui Soleiman şi, deschizîndu-i ochii, să-l împiedice să se arunce aşa în braţele revoluţionarilor. Îi era frică numai de Frusinica, pentru că ştia că nu are ce pierde şi că-i poate spune în faţă ceea ce spusese odată, într-o

---

[1] În manuscris: „Popescu". Întrucît personajul s-a numit pînă aici Dăscălescu — pentru a nu trimite direct la prototip, ofiţerul Popescu, devenit soţul Eufrosinei (Frossy) — am intervenit corectînd patronimicul din ficţiune (n. ed.).

grădină de vară, prefăcîndu-se că nu o cunoaşte, întrebînd în gura mare: „Doamne, cine-o mai fi şi paparuda asta cu barbă în cap!“ de rîsese tot Bucureştii.

Cineva adusese vorba despre cei vreo treizeci de mari boieri, refugiaţi la Braşov şi la Galaţi, care, intrigînd pe lîngă potentaţii austriaci şi ruşi, îşi pregăteau — credeau ei — urcarea pe tron de îndată ce revoluţia va fi înfrîntă... Pe toţi îi ura nespus Calliopi Ghica şi îndeosebi pe Bibescu şi pe Maricica lui, şi pe Suţuleşti, care acum „lucrau“ la Galaţi cu consulul general al ţarului, Kotzebue. Cu un haz îndrăcit, începu să-şi bată joc de aceşti poltroni, care n-au avut curajul să rămînă în ţară şi să lupte pe faţă cu revoluţionarii... Ştia o mulţime de anecdote pe socoteala Maricicăi Bibescu şi mai ales pe socoteala doamnei de Kotzebue, şi aceasta cam viperă în felul ei, cu care schimbase multe înţepături înainte de revoluţie.

În clipa aceasta se apropie de canapeaua ei o femeie încă tînără, cu o faţă de miel dulce, prea delicată ca să fie frumoasă, puţin cam subţire în talie şi cu un gît lung şi moale, care-i dădea un aer bătrînicios, cu toate că era foarte plăcut îmbrăcată, într-o rochie de tafta neagră, cu guler de dantelă albă... Era Maria Ghica, rudă foarte apropiată cu soţul „logoviperei“, despre care aceasta aflase că scrisese principelui Grigore Ghica la Braşov să vie în ţară fiindcă revoluţionarii nu sunt atît de răi şi te lasă în pace, dacă îţi vezi de treabă.

— *Eh bien, madame, est-ce que vous l'avez obtenu?*

— *Je ne comprends pas, madame, cette question...* răspunse Maria Ghica speriată, căci bănuia că va veni o perfidie.

— *Enfin, cette place... cette place* de zapciu *que vous briguez tant pour votre neveu... Je pense que monsieur Eliade ne vous refuse rien...*

Mariei Ghica, făptură blîndă şi delicată, îi dădură lacrimile...

— *Mais, madame, je n'ai rien demandé à personne.*

— *Eh bien, ils ne vous offrent rien, de leur propre mouvement, vu que vous êtes leur tendre amie?*

Şi deodată mielul deveni mîţă.

— *Je ne demande rien, à personne, madame, ni même à vous, de vous taire. Sachez le. bien...*

Dar nu avu curaj să-i întoarcă spatele şi rămase aşa locului, bleagă şi tristă.

Alaiul trebuia să treacă prin dreptul lor, pe la ceasurile 12, dar încă nu se vedea nimic, decît călăreţi de tot soiul şi din cînd în cînd caleşti şi carete, trecînd grăbite în sus şi în jos, pe Podul pe care nu mai avea voie să treacă mai nimeni. De o parte şi de alta a lui erau înşirate breslele cu flamuri şi cu podoabele simbolice ale fiecăreia, Guardia Naţională, parte în uniformă, parte numai cu centiroane şi capele, ca şi aproape vreo zece mii de săteni, chemaţi prin comisarii de judeţe... De asemeni îngrămădiţi cum se putea de pereţi, mii şi mii de bucureşteni care, cum se spunea, desfundaseră mahalalele...

Ferestrele împodobite cu flori erau înţesate mai ales de femei, ba erau oameni şi pe case... Ghirlande verzi treceau, ici şi colo, de la o casă la alta, peste Pod. Era o zi călduroasă de vară şi toate feţele păreau încinse... Snopuri de raze se răsfrîngeau, scînteiau pe acoperişurile de tablă. Pretutindeni, steaguri tricolore şi steaguri otomane, cu semilune în colţ. Cu o întîrziere de aproape patru ceasuri, Soleiman, cu suita sa şi o escortă de două sute de călăreţi, în uniforme albastre, cu epoleţi şi ledunci aurite, trecură pe la Băneasa şi se opriră pe Şosea, la grădina şi casele lui Costache Cantacuzino. Acesta fugise din ţară după întîmplările de la 19 iunie, şi Căimăcămia poruncise vătafului să pregătească odăile şi cele trebuincioase, ca Soleiman să se poată odihni puţin şi să îmbrace uniforma de ceremonie. O mare mulţime înconjură grădina, ţinută cu greu de dorobanţii Agiei şi de călăreţii turci, dar primirea oficială nu avea să înceapă decît la barieră, unde arhitectul Orăscu construise un arc de triumf în stil gotic, flamboaiant, care, dealtfel, nu era decît cel de pe Cîmpia Libertăţii, de la 15 iunie, mutat aci şi împodobit cu steaguri şi portretul sultanului îmbrăcat în flori. După ce avea să treacă pe subt arc, Soleiman avea să fie salutat de Municipalitate, care trebuia să-i înfăţi-

șeze pe o pernă cheile simbolice ale orașului, și pe o tavă, pîine cu sare. Doisprezece băieți și douăsprezece fetițe, în port național, aveau să-i dea buchete de flori... Starostii breslelor îi înfățișau diferite semne ale meșteșugurilor respective.

★

Obosit de așteptare, C. Aristia, care era ajutorul de comandant al Guardiei Naționale și, îmbrăcat în noua ei uniformă, își inspectase de cîteva ori, de la opt dimineața, sectorul, intră la Vornicie să se mai odihnească o clipă... Aci fu rugat de Costache Rosetti să aibă grije să lipească necontenit „Publicația" Căimăcămiei cu privire la înlocuirea guvernului... Soleiman ceruse ca neapărat această „Publicație" să fie adusă larg la cunoștință populației, dar caimacamii nu avuseseră acest curaj. O lipiseră doar în trei locuri : la palat, la biserica Sărindar și la Mitropolie. Dar revoluționarii, care-și dădeau seama de jalnica îngenunchere a celor trei, le rupeau furioși și era mereu nevoie să fie din nou lipite. Aristia luă cîteva foi să le aibă la îndemînă. Erau mici și rușinate parcă.

„Publicație

Se face cunoscut că Guvernul provisoriu, ce se formase în țeară de la abdicația fostului Domn, a încetat cu totul. Popolul Român este astăzi guvernat de noua Locotenență Domnească, compusă de trei membri și aleasă de însuși popolul, care va guverna pînă la alegerea noului Domn.

Nouile instituții cerute de popol vor avea puterea lor desăvîrșită după aprobația Excelenției-sale Suleiman-pașa și sancția M. Sale Sultanului, ce cu părintească grije protege țeara.

S-au ales : N. Golescu, ministru din Năuntru ; I. Eliade, ministru Instrucției Publice, Chr. Tell, ministru de Război.

București"

S-au ales... Adică s-au ales caimacami. O lipi cu mîna lui, căci locul era încă plin de clei. Dar în clipa aceea simți pe umăr o mînă puternică și întoarse capul.

— De ce dracu o mai lipești, frate Aristia? Ce-i aia revoluție cu voia sultanului?... Cum vine adicătelea asta? ...Că tot ce face țara acum ca să se libereze trebuie aprobat mai întîi de sultan.

Aristia fu destul de încurcat... Era un mare admirator al lui Eliade și socotea că tot ce face marele cărturar e bine făcut... Îi răspunse cu jumătate voce omului cu barba pătrată și umeri largi din fața sa:

— Ce vrei, frate? Nu se poate altfel... Știe și Soleiman că e numai de formă.

Bolliac, căci el era, surîse cu oarecare tristețe.

— Mă, voi, actorii, ar trebui să fiți mai dîrji... Prin vocea voastră vorbește poporul... Adică, vorbesc cu păcat. L-am uitat pe Costache Caragiale... Cunoști scrisoarea pe care a scris-o *Pruncului român*?

— Nu, de unde o s-o cunosc?

— Are să apară poimîine. Ne-au trimis-o băieții și nouă... Citește-o să vezi.

Scrisoarea a apărut într-adevăr și a înlăcrimat mulți ochi. Iată-i cuprinsul:

[„Domnilor redactori,

Numărul 19 al *Pruncului român* anunță o colecție; nevinovatul *Prunc* cere pentru maica sa, el cere și primesce oricît de mic va fi darul. Deși străin și calomniat de inimicii mei, voi să ieau parte la această faptă. Aflîndu-mă astăzi în lipsă de bani trimit *Pruncului* un inel al meu de diamant și o podoabă de granate a soției mele. Binevoiți a le pune spre vînzare, și prețul lor îl veți depune la casa adunării.

Sacrifițiul este mic, dar și puterile mele de astăzi sînt mici, dea Domnul să mă însănătoșesc să poci lucra, și zeciuiala muncilor mele o depui la casa colecției. Aș fi voit să continui scrisoarea, dar periodul frigurilor mă întrerumpe.

Fratele și amicul vostru,

C. Caragiali"][1]

---

[1] După „Iată-i cuprinsul", în manuscris Camil Petrescu indică în paranteză: „Urmează scrisoarea de la pag. 334, vol. III, *An. '848*" (n. ed.).

Dar Bolliac nu știa că pe aceeași listă de subscripție figura și C. Aristia, cu o sumă destul de frumoasă...

Mergeau acum împreună spre Șosea, printre cele două șiruri ale Gărzii Naționale, care abia stăvileau mulțimea... Omul de teatru mai ales era cu privirile îndreptate mai mult spre portretele împodobite de la etaj, deasupra prăvăliilor, acum închise, dornic să vadă femeile frumoase ale Bucureștilor... Deodată păli și își mușcă buzele. Bolliac fu surprins de această tresărire scurt înghețată a prietenului său și, urmărindu-i privirea, văzu și pricina... La o fereastră a casei Grădișteanului, Frusinica, puțin aplecată, scruta Podu Mogoșoaiei în sus, ca să vadă, probabil, dacă e vreun semn de apropiere a alaiului. Nu-i văzu pe cei doi care priveau spre fereastra care, dealtfel, spre deosebire de alte case, nu avea nici un fel de podoabă... Plecă spre iatacul cel mare, cu sofale, unde erau mesele de cărți... Tocmai venise un coleg al ei, actorul Ion Dănescu, tînăr cam sec, cu pretenții de crai căruia nu i se poate rezista, și mai ales un reacționar îndîrjit... Adus în cercul acesta al protipendadei, primit chibiț la joc și alegîndu-se din cînd în cînd cu cîte un galben, dar el, spilcuit și îmbrăcat după ultima modă apuseană, era nespus de măgulit de hazul pe care-l făceau marii boieri, cu anterie și cauce, de snoavele pe care le istorisea foarte iscusit, ca și de cancanurile din oraș pe care le povestea cu multă fiere. Își dădea și el aere aristocratice și era necruțător cu democrația, bătîndu-și joc, cu orice prilej, de „craii", de „desculții", de stîngăciile revoluționarilor cînd vroiau să fie — zicea el — distinși... Deși nu era prea arătos de statură, îndrăzneala lui mergea pînă acolo că vorbea în gura mare pe stradă, arătîndu-și dușmănia față de patrioți și uneori chiar îi apostrofa. De două ori era să fie bătut în fața palatului. Altă dată fusese dus la poliție... Dar tocmai din aceste întîmplări, pe care apoi le povestea cu mîndrie, făcîndu-și din asta un merit, mai mult ca să fie primit în protipendadă... Acum povestea foarte ascultat scandalul — cum zicea el — cu sala de la Șosea, unde urma să aibă loc balul dat în cinstea lui Soleiman.

— Au smuls de la Vistierie douăzeci de mii de galbeni, ca să decoreze sala, şi acum se ceartă ca ţiganii ca să împartă prada. Rosetti nu mai ştie cum să-i împace, că el e acum numit de ieri director al Departamentului din Lăuntru, în locul nepotului dumneavoastră, preciză el, adresîndu-se gazdei. Ştirea era, dealtfel, adevărată, căci Grigore Grădişteanu plecase în delegaţie cu Bălcescu şi ceilalţi la Constantinopol, şi i-a ameninţat cu închisoarea.

— Ascultă, mă, zece mii de galbeni cheltuiesc ei numai pentru balul din grădină... Auzi, pungaşii... Zece mii de galbeni, se cruci Alecu Vulpe.

— Coane Alecule, dacă vă spun. Nu ştiu toţi cum să mai întindă: maimarele-başa Costache şi tapiţerul Greniul se ceartă cu Mayer, care vrea să ţie tot pentru el... iuncărul Magheru a ciupit şi el 300 de galbeni pentru artificiile din grădină... Montrézor, care o să mai încaseze şi de la reprezentaţia de teatru cel puţin 400 de galbeni, se ceartă cu pictorul ăla Iscovescu, care a făcut şi el decoraţie şi cere 400 de galbeni... Pînă la urmă, Rosetti o să oprească pentru el tot caşcavalul...

Adevărul era că toate cifrele erau umflate de zece ori, şi micile neînţelegeri dintre colaboratori, exagerate şi înveninate cu fiere de la el... Rosetti avea mare bătaie de cap cu organizarea grabnică a unei serbări cu iluminaţie în grădina de la Şosea, urmată de un bal cu bufet îmbelşugat în pavilionul amenajat din nou... Scria toată ziua adrese energice către Municipalitate, către colaboratori, căutînd să înlăture piedicile de tot soiul.

— Ascultaţi la mine, continuă Alecu Vulpe... hoţomanii ăştia au secat vistieria ţării... Se spune că pe Soleiman l-au cumpărat cu un milion de galbeni, ca să le recunoască guvernul... Ascultaţi-mă pe mine, or să înfunde toţi puşcăria.

Frossy Băl-Ceaurescu fusese poftită să cînte şi să declame şi ea la reprezentaţia teatrală care avea să aibă loc a doua zi seara la teatru; cînd boierii aflară despre asta, îşi ieşiră din sărite şi o convinseseră că nu e de demnitatea ei să dea sprijin pentru sărbătorirea turcului...

Ion Dănescu mai povesti şi alte multe mici ticăloşii pe seama celor de la guvern, în hazul gros al marilor boieri...

Cînd Cezar Bolliac, care era şeful Vorniciei oraşului, puţin şi cam supărat că atribuţiile sale sunt încălcate de Municipalitate, se urcase în caleaşcă pentru ca să ocolească spre Uliţa Tîrgoviştei, ca de acolo să se ducă, cum era îndatorat, la Mitropolie, Aristia se întorsese numaidecît pe Pod şi se oprise în faţa casei lui Grădişteanu, cu ochii pironiţi la fereastra unde o văzuse pe Frusinica... Nu trecu mult şi o văzu din nou... De data asta îl zări şi ea... Nespus de bucuroasă, nici nu aşteptă ca el să o salute, îi făcu semne cu mîna, ridicînd braţul şi mişcîndu-şi copilăreşte degetele. La asemenea izbucniri de prietenie spontană, Aristia nu putea rezista niciodată şi îi răspunde cu un surîs melancolic, înduioşat... Frusinica îşi luă umbreluţa liliachie cu dantelă şi baston lung şi subţire, şi, fără să mai dea bună ziua celor dinlăuntru, zbură pe scară...

Băl-Ceaurescu, cu un junghi în inimă, alergă la fereastră ca să vadă încotro se îndreaptă... O văzu toată înflorită de bucurie alergînd aproape, către Aristia. Se întoarse la joc mîrîind printre dinţi :

— S-a dus la bestia aia de palicar... Şi-i trînti o înjurătură grosolană, de rîseră toţi.

Văzînd-o în rochia liliachie, strînsă pe talie, cu volănaşe de aceeaşi culoare, cu braţele albe goale, cu surîsul vioriu, care îşi răspundea cu albul de fildeş al dinţilor, iluminîndu-i toată faţa, Aristia uită de îngrozitoarea întîmplare care-l chinuise atîta cînd află şi amănunte despre acea prinsoare stupidă dintre boieri, uită şi toate suferinţele trecutului. Sunt unele bucurii care seamănă cu începuturile...

— Frossy, cum poţi să stai tu între oamenii aceia scîrboşi, care nu se gîndesc decît la buricul lor, acum, cînd ţara asta întreagă freamătă şi tremură pentru libertatea ei ? Uită-te şi tu... Zeci de mii de oameni.

Frusinicăi îi fu, în clipa asta, într-adevăr ruşine. Îşi spuse în gînd, plină de silă la amintirea trupurilor acelea burduhănoase, la măscările de care făceau atîta haz,

că locul ei nu e acolo. Fără să vrea, chipul ei de heruvim se strîmbă de silă... O clipă, Aristia o privi zăpăcit, neştiind ce vrea să spuie această înnegurare în silă... Îi era teamă că o mîniaseră spusele lui. Ea îi puse însă mîna moale pe braţ şi-i spuse încet, întunecat :

— Ai dreptate...

Îi păru rău în clipa aceea că a fost în stare să refuze să declame la reprezentaţia de la teatru... Se hotărî să anunţe chiar azi că primeşte.

Acum, toată lumea de la fereşti se uita numai la ei doi... În uniforma lui nouă, pe care el, obicinuit să poarte orice costum pe scenă, o purta cu o calmă eleganţă, alături de această frumuseţe cu casca strînsă de cîrlionţi aurii, pe care era aşezată cam într-o parte o pălăriuţă cît o farfurioară de ceai, cu umbreluţa puţin înapoi pe umăr, erau o pereche potrivită, ca în faţa publicului, la teatru... Ea nu-şi mai lua mîna de pe braţul lui şi el nu mai avea nevoie de altceva. Erau chiar pe Pod, în faţa rondului de guardişti, singuri în văzul tuturor...

Se auziră lovituri de tun, semnalul că Soleiman a trecut pe subt arcul gotic de triumf de la barieră... Fu o mare mişcare de o parte şi de alta a Podului, apoi lumea încremeni în aşteptare... Peste cîtva timp apăru escadronul de cavalerie şi după el o caleaşcă în care era noul prefect al capitalei, numit chiar azi-dimineaţă — dar numirea nu avea să apară în gazetă decît peste două zile — Ion Brătianu. Apoi, puţin cam în dezordine, vreo douăzeci-treizeci de călăreţi în uniforme înecate în aur, paşale şi alţi ofiţeri turci, suita lui Soleiman, amestecaţi cu ofiţeri români, pe cai lucioşi, cu harşele de păr de cămilă. La depărtare de zece paşi în urmă, careta de lac negru, cu burduful lăsat jos şi înainte şi înapoi, în care era într-o uniformă albastră, cu o pelerină albă pe umăr, Soleiman, şi alături de el, prezidentul Municipalităţii, Polizu, care ştia şi turceşte, şi franţuzeşte.

Uralele zguduiau văzduhul şi mănunchiuri de flori zburau de la ferestre, desfăcîndu-se în mica lor traiectorie şi căzînd mai mult pe caldarîmul Podului... Fru-

sinica se încălzi și ea de atît entuziasm... Nu avea flori și își fîlfîia batista mică de mătase... Cînd careta trecu pe lîngă ea, la un pas, simți privirea adîncă a turcului oprită asupra ei. Apoi îl văzu cum ia un mănunchi de flori, din cele căzute lîngă el pe fotelul caretei și i le aruncă, cu mîna moale... Ea, care făcuse vreo doi pași după caretă, care mergea și ea la pas, neavînd flori, îi aruncă batista. El se aplecă mult peste aripa caretei și izbuti s-o prindă, ducînd-o spre buze, dar fără s-o apropie. Cu capul întors, Soleiman se gîndi cu spaimă că femeia asta atît de tînără și de frumoasă se va pierde în mulțime și că nu o va mai vedea niciodată... Cînd nu o mai putu zări, căci careta trecuse de Biserica Albă, se întoarse mîhnit, dar întîlni privirea surîzătoare a lui Polizu, care ghici neliniștea lui.

— E cea mai frumoasă actriță a teatrului românesc... Frossy Băl-Ceaurescu.

Turcul repetă încurcat și încîntat, cu accent greșit:

— Bal-Ceaurescu... Ceaurescu... Am auzit de numele ăsta cred... Și fu mulțumit că măcar știe cine e.

Familia Băl-Ceaureștilor era într-adevăr cunoscută și la Constantinopol.

Soarele puternic de namiază de august îi cădea lui Soleiman în plină față, dar el era toropit din altă pricină.

După ce alaiul trecu, boierii care se îngrămădiseră și ei în sacnacsiuri și la ferestre, ca să vadă mai bine, se așezaseră acum din nou la jocul de cărți, așteptînd să fie, în sfîrșit, poftiți la masă, cînd apăru pe ușa cu cele două canaturi aurite, date la o parte, Calliopi Ghica, urmată de un grup întreg de cucoane și tineri, pe care vădit îi chemase după ea... Era furioasă, măreață și înflăcărată... Începu să urle arătîndu-i pe cei de la joc celor din urma ei.

— Uitați-vă... uitați-vă, la ei... În timp ce țara se duce de rîpă și ăia îi plimbă parastasul pe stradă, molîii și neputincioșii ăștia s-au înfundat aci la cărți.

Marele vornic Scarlat Grădişteanu o întrerupse uimit, speriat aproape:

— Dar... Calliopi... ce vrei de la noi...? Ce putem face...

Dar zeiţa majestuoasă îi tăie vorba numaidecît:

— Auzi ce întrebare caraghioasă?!... Cum ce să faceţi? Să fi ieşit cu toţi în stradă, să fi prins de dîrlogi caii de la droşca acelui fătălău imperial şi să-i strigaţi: Înapoi... semănător de anarhie... Să-l ameninţaţi că dacă nu se întoarce, cît e el de cumnat al sultanului, va înfunda puşcăria, fiindcă nimeni nu se poate juca nepedepsit cu anarhia...

— Cum era să facem noi asta, bre muiere? întrebă întărîtat Alecu Vulpe. Ce, vrei să ne sfîşie prostimea?... Şi apoi mucalit: Mă vezi pe mine luînd caii de dîrlogi?

Calliopi Ghica rînji amar şi ochii scăpărară de furie.

— Cine ar fi îndrăznit să se atingă de floarea aristocraţiei româneşti? Nu-i ştiţi cît sunt de laşi...? Nu ştiţi că e destul să te încrunţi la ei, ca s-o ia la goană în munţi? Vă spun eu... Vă meritaţi soarta... dar biata Ţară Românească merită ceva mai bun decît voi. Nu sunteţi cu nimic mai prejos de poltronii care au fugit la Braşov şi la Galaţi.

Toţi se priveau buimaci... înţepeniţi de frică, fiindcă nebuna era în stare să-i ia la refec şi pe fiecare în parte.

Mucalit, tot Alecu Vulpe lămuri situaţia:

— Acum, că n-am luat caii de dîrlogi... ce dracu să mai facem, bre Calliopi?

„Logovipera" se potoli brusc, căci ştia că marele ban e şi el gură rea, şi luptătorii de felul ei ştiu, în genere, să-şi măsoare adversarii... Tăcu din gură încruntată... Şi deodată i se păru că a găsit ce e de făcut... Spuse deci domol:

— Nene Alecule, părerea mea este că acum, aci, numaidecît după masă, să scrieţi un memoriu scurt către Poartă, arătînd că Soleiman-paşa a trădat interesele imperiului, şi să-l semnaţi cu toţii... Iar mîine, cînd va fi recepţia la care v-a invitat, să-i înmînaţi acest memoriu.

Grosolan cu intenție, Alecu Vulpe, după ce clătină din cap, admirativ, către cei din dreapta și din stînga lui îi spuse zîmbind cu barba lui rară, de țap încărunțit:

— Fă Calliopi, nu ești proastă deloc... Tu ai mai mult cap decît șapte logofeți la un loc... Că ban mare cu cap nici nu s-a pomenit pînă acum... Dacă mă fac cumva domn, eu pe tine te iau mare logofăt, că ești dată dracului... Tu să ne scrii și arzul către sultan, că-l iscălim cu toții... Îl dau eu cu mîna mea.

Calliopi știa că la șaptezeci și trei de ani Alecu Filipescu, boșorog, nu mai avea nici o șansă să vie pe tron... Dimpotrivă, era un paravan bun... Se duse la el, că era lîngă marginea sofalei, și-l sărută pe obraji, în hohotele admirative ale tuturor... Tocmai atunci fură poftiți la masă.

La palatul Bibescului, unde așteptau pe terasă cei trei locotenenți și toți miniștrii, între două discursuri, Polizu avu timp să-i spuie lui Tell întîmplarea, care la rîndul său o șopti celorlalți. Dealu Mitropoliei era negru de lume, care fîlfîia stegulețe tricolore și otomane, sau numai pălării și batiste... Cînd se sfîrșiră cele douăzeci și una de lovituri de tun, lumea înțelese asta după zvonul răspîndit de oamenii Locotenenței că asta înseamnă că au fost primite cele 21 de puncte ale Constituției și uralele nu mai conteneau... Cei două sute de călăreți turci, care escortau pe Soleiman și escadronul de cavalerie român, făcuseră front în marea grădină a Bibescului, stricînd răzoarele de flori, călcînd arbuștii de soiuri rare, dar nimeni nu se mai gîndea la asta...

Discursul lui Eliade fu umflat ca de obicei. Mitropolitul nu pomeni de revoluție, iar răspunsul lui Soleiman, cam rece, în termeni tari, fu căptușit cu înțelesuri foarte binevoitoare din modul în care fu pronunțat și din surîsul și gestul moale cu care era întovărășit...

Seara tot orașul fu iluminat... Întovărășit de N. Golescu, cu care se împrietenise încă de la Giurgiu și cu

care schimbase fel de fel de glume, Soleiman făcu o plimbare în caretă la Șosea... La lumina faclelor văzu cum din față vine într-un trap sălbatec o cabrioletă cu doi cai albi, mînați de o femeie blondă... O recunoscu pe tînăra care-i aruncase batista și, strîngînd cu mîna stîngă puternic brațul lui Nicolae Golescu, duse mîna la fes, înclinînd capul... Ea îi răspunse în fugă, surîzînd. Golescu cunoștea întîmplarea, cum o știa tot guvernul, și-i spuse că o va vedea din nou a doua zi, la reprezentația de la teatru...

Frusinica trimisese vorbă prin Aristia că va veni să declame și să cînte dacă o acompaniază el la pian.

A doua zi, înainte de prînz, Soleiman primi tot corpul consular și dădu o audiență colectivă la un grup de peste o sută de boieri, dintre cei mai de frunte, care veniseră să arate prăpastia în care e aruncată țara prin reformele acestei revoluții. Spuseră că nu mai sunt siguri de viața lor. Comisarul pofti într-o încăpere alăturată pe cinci dintre marii boieri, pe Iordache Filipescu, Alecu Filipescu-Vulpe, Teodor Văcărescu-Furtună, Băl-Ceaurescu și Herăscu-Năsturel... Le ceru să fie liniștiți și să aștepte cu răbdare hotărîrea sultanului. Să nu se teamă de nimic, căci viața și averea lor este apărată de hatișeriful de la Guilhané, prin care majestatea-sa, augustul suzeran, garanta viața, libertatea și averea tuturor raialelor sale. De aceea se găsesc la Giurgiu trupele otomane.

La ieșirea din încăpere, Alecu Vulpe, care mergea dîrz, uitînd că e surpat, mîrîi, dar destul de tare, ca să audă toți în jurul său:

— V-am spus că l-au cumpărat cu o sută de mii de galbeni... Uitînd că ieri spusese un milion, adăogă în schimb amănunte noi: I-a dus pungile cu aur Hillel, la Giurgiu, cînd s-a dus lunea trecută cu Niculache Golescu...

*

Sala teatrului ticsită era decorată cu steaguri tricolor și turcești... Loja în care se găseau Soleiman cu lo-

cotenenții era încărcată de flori, ca și celelalte dealtfel, în care se găseau miniștrii și pașalele din suita lui.

Cîntă întîi o muzică otomană și se ridică încet cortina... O altă cortină transparentă, de voal, lasă să se vadă portretul sultanului înconjurat de cele douăzeci și unu de puncte ale Constituției... Toți se ridicaseră în picioare și izbucniră în aclamații... Aplaudă și Soleiman, și asta spori entuziasmul sălii.

Din restul programului, bolnav de nerăbdare, turcul nu mai văzu și nu mai auzi nimic pînă la apariția de heruvim auriu a Frusinichii... Vocea ei mică, moale, de cristal lichid, îl fermecă și mai mult... Cei din sală, care știau aproape toți de întîmplarea cu batista și care-l spionau acum cu coada ochiului, văzîndu-l cum o privește, răpit parcă, cum o aplaudă, uitînd de tot că e comisar imperial într-o țară vasală, o aplaudară nebunește pe actriță, mulțumindu-i parcă pentru patriotismul ei... O acoperiră, la sfîrșit, cu flori... Ea luă un buchet de trandafiri albi și veni spre loje, întinzîndu-l turcului, care se aplecă peste loje ca să-l poată lua... Își arătă, după reprezentație, dorința ca să felicite numaidecît pe cîntăreți și actrițe. Merse întovărășit de N. Golescu pe scenă, unde fu primit cu aplauze și îi fură toți prezentați... Montrézor, nepoftit de nimeni, îi spuse cîteva vorbe în franțuzește... La sfîrșit, îi pofti pe toți la un supeu, la restaurantul al cărui nume i-l dete Golescu...

Mai ales după balul de a doua zi, din grădina de la Șosea, nu mai încăpea îndoială că pentru toți reacționarii și revoluționarii, Soleiman devenise o cîrpă în mîinile Frusinichii.

— S-a tîmpit turcu din amor, mîrîia mereu Alecu Vulpe, uitînd că îl declarase cumpărat cu o sută de mii de galbeni... Adăogă o seamă de măscări pe socoteala Frusinichii și a locotenenților, care se foloseau de farmecele unei curve ca să întărească o stăpînire de hoțomani.

Juraseră că dacă ea se va mai întoarce printre ei, îi vor da un picior în spate. În schimb, în cercurile Locotenenții și ale negustorimii revoluționare, după o vorbă a lui Pavlicioni, se vorbea despre puterea Iuditei

asupra lui Holofern și se vorbea despre ea cu admirație... Zvonurile prietenoase, care ajungeau pînă la ea, și tămîia laudelor o îmbătau pe actriță, care descoperi, pe calea asta, revoluția și patriotismul. Îi era recunoscătoare lui Aristia, care o întovărășea acum pretutindeni și pe care Soleiman îl poftea totdeauna, odată cu ea... În privința asta turcul se arăta de o mare delicatețe. Tot ceea ce își îngăduise era să-i spuie la masă, după bal, cu un surîs topit de admirație :

— De ce nu veniți la Istambul ? Ați fi sărbătorită ca o regină...

Ea răspunse cu mai multă precizie, glumind :

— Mi-e teamă că mi-ar scoate ochii cele optzeci de neveste ale excelenței-voastre.

Cumnatul sultanului rămase pe gînduri, apoi răspunse grav :

— Nu sunt chiar optzeci... Și cred că toate v-ar privi și ele cu admirație.

Ea vrusese să-i fie recunoscătoare pentru că la adunarea de boieri și notabilități revoluționare, pe care o convocase el, la prînz, la palatul de pe Podu Mogoșoaiei, unde era rezidența Căimăcămiei, ținuse o cuvîntare acum hotărîtor sfătuindu-i pe boieri să primească starea de lucruri, dînd dovadă de patriotism... Adresîndu-se tuturor, el le spusese :

— Fiți înțelegători și fiți uniți, și țara voastră va propăși... Sfătui stăruitor pe toți cei fugiți să se întoarcă în țară.

Dar îndeosebi o altă frază plăcu revoluționarilor, fraza de încheiere, pronunțată cu o deosebită energie :

— ...Am convincția că nu vă veți îndărătnici de a recunoaște Locotenența și a vă supune ei ca unui guvern legitim...

Fraza, dată aci după traducerea românească, apărută în *Monitorul român,* cetită și în gazete, provocă bucurie tîrgoveților.

A doua zi spre seară, în ajunul plecării din București, Soleiman aștepta cu careta la Șosea, cu nerăbdare, ivirea cabrioletei cu armăsari albi... Veneau numeroase alte echipaje, dar cabrioleta întîrzia... Nici unul dintre aceste echipaje nu ocupa locul liber lîngă

caretă, la capătul Șoselei, căci știau toți că este păstrat pentru cabrioleta cu armăsari albi. În sfîrșit, veni... Alături de ea era Aristia...

Soleiman coborî din caretă, coborîră și cei doi și ea se grăbi să-și ceară iertare... Întîrziase, căci vrusese să pună din nou rochia liliachie, care-i plăcuse atît de mult excelenței-sale... Ținea să o pună din nou, în această clipă a despărțirii.

— Vă mulțumesc... îi spuse el, sărutîndu-i mîna... Așa vă voi ține minte toată viața, în rochia asta...

— Vă place atît de mult, excelență ?

El se mulțumi să zîmbească...

A doua zi însă, în clipa în care se urca în caretă, primi o cutie mare de carton... Era plină cu flori și, între ele, rochia liliachie.

Tineretul a dansat un cadril... La o masă, înconjurat de guvern, Soleiman privea... Lîngă el, Frusinica glumea scînteietoare în lumina sfeşnicelor... Simţea că toată lumea îi e recunoscătoare că prin frumuseţea ei a salvat revoluţia... Îi erau ochii umezi de fericire. Răspundea prevenitoare, uşor intimidată, întrebărilor pe care Soleiman le însoţea de un zîmbet curtenitor şi foarte respectuos în acelaşi timp. Era limpede că femeia îi plăcea nespus de mult. Era de o distincţie segnorială şi gura lui foarte modelată, între mustaţa tunsă şi barba potrivită mult cu foarfecele, era numai zîmbet... Eliade şi Tell, noii membri ai Căimăcămiei, răspundeau intimidaţi întrebărilor pe care Soleiman le punea numai din condescendenţă, ca să facă plăcere... Nicolae Golescu însă, care se împrietenise cu el încă de la Giurgiu, făcea tot felul de glume, şi pe cînd ceilalţi doi caimacami rîdeau ca nişte şcolari, bucuroşi că profesorul glumeşte, fostul colonel făcea tot soiul de glume pe socoteala celor din sală... Lîngă ei, la aceeaşi masă, puţin retras, şedea încurcat puţin, stînjenit că e printre membrii Locotenenţii domneşti, Aristia, în uniformă de maior din Guardia Naţională... Frusinica îl ridicase de la masa lui, făcîndu-i semn că vrea să danseze, şi cînd se sfîrşi dansul, ea îl duse să-l prezinte lui Soleiman.

— Îmi dați voie să vă prezint pe profesorul și prietenul meu cel mai bun, excelență... și schiță o ușoară plecăciune.

Aristia, foarte intimidat, totuși salută ofițerește, cu o adresă exagerată de actor... Cînd sfîrși salutul, rămase parcă suspendat.

— Vă felicit, domnule, pentru eleva dumneavoastră și vă invidiez pentru titlul de prieten pe care vi l-a dat... Și-l pofti cu un semn să stea jos, arătîndu-i un scaun la masă... Prietenii prietenilor noștri, continuă el, sunt și prietenii noștri, și o privi lung pe ea, surîzînd cu aceeași distincție... dar nu fără un anume înțeles...

În timpul acesta de la mesele din boschetele grădinei, se ridicau mereu perechi, care veneau și urcau cele cîteva trepte ale estradei de pe care se executase programul și pe care acum, dintr-o glumă a fetelor, se dansa... Era tot pe o podea mai mică, adăogită însă, o orchestră europenească cu un clavir, și o alta, redusă ca număr de elemente, turcească, o surlă, un cimpoi, două dairele... În lumina lampioanelor multicolore, a ghirlandelor de ouă de struț și a faclelor înfipte în pari vopsiți verde de la intrarea fiecărui boschet, femeile din burghezia românească înlocuiau cu un talent desăvîrșit, fiind în genere și de o frumusețe mai proaspătă, pe boieroaicele care refuzaseră, din motive politice, să ia parte la serbare.

Mare iubitor de frumusețe femenină, Soleiman-pașa ducea din cînd în cînd la ochi binoclul de aur, cu suport în stînga, subțire și lung ca de lornion.

În îmbulzeala de pe podiumul înălțat, Nicolae Golescu văzu pe Ana Ipătescu dansînd cu locotenentul Deivos și-i spuse în șoaptă, serioasă acum, musafirului:

— Uitați, excelență, femeia curajoasă care la 19 iunie a salvat Guvernul provizoriu din mîna unor soldați rudimentari (*des mains d'une soldatesque rudimentaire*).

Lui Soleiman îi păsa puțin, probabil, că Ana Ipătescu a salvat Guvernul provizoriu, dar vrea să cunoască orice femeie frumoasă, cît mai multe femei frumoase... Orchestra cînta un vals legănat de Lanner.

— Aş dori, excelenţă, să cunosc şi eu o femeie atît de vitează!

Golescu se pregătea să se scoale s-o invite, dar titlul neaşteptat de excelenţă (pînă acum paşa îi spunea „*mon colonel*“) îl făcu să rămînă locului. Era acum o părticică dintr-un fel de suveran. Chemă un locotenent şi-i dădu ordin să se ducă şi să roage pe doamna Ana Ipătescu să poftească la masa de onoare...

— Îi spui că excelenţa-sa doreşte să cunoască pe eroina de la 19 iunie, şi îi oferi braţul dumitale, domnule locotenent!

Ana Ipătescu nu vru să vie... Se codea. Motivul era şi că nu vorbea prea bine franţuzeşte...

Atunci Maria Rosetti, care dansa cu Rosenthal, se opri şi se oferi s-o întovărăşească şi ea, spunîndu-i cu un surîs maliţios, privind cu înţeles spre Frusinica:

— Nu te teme, scumpa mea... Rolul Waleawscăi a şi fost luat... Şi luă de braţ pe Rosenthal... Hai şi dumneata cu noi...

Soleiman se ridică în picioare cînd văzu că se apropie două femei frumoase şi ieşi în faţa mesei ca să le salute.

— Foarte încîntat că vă cunosc, doamnă... Un asemenea act îndrăzneţ ca al dumneavoastră vă asigură nemurirea, dar ne dă şi nouă dreptul să cunoaştem şi să admirăm pe eroină.

Ana Ipătescu asculta zăpăcită, mai ales că în glasul lui Soleiman pîlpîia uşor un soi de detaşare indiferentă. Acesta se întoarse apoi brusc, arătînd pe Maria Rosetti:

— Este, desigur, sora dumneavoastră, nu?

Toţi cei de faţă băgară de seamă, acum parcă întîia oară, cît seamănă cele două femei, amîndouă roşcate, Ana Ipătescu ceva mai lungă la faţă.

I se lămuri lui Soleiman că Maria Rosetti este soţia fruntaşului revoluţionar Rosetti, ministru interimar al afacerilor interne... Le pofti cu aceeaşi distincţie afabilă să stea jos.

Rosenthal rămăsese în picioare încurcat, trăgîndu-şi uşor mustaţa mică şi mătăsoasă. Eliade băgă de seamă

şi-l prezentă într-o franţuzească accentuată, ca în Elveţia romandă :

— Domnul Rosenthal este artistul care a decorat această grădină astă-seară.

Soleiman se miră cu multă mimică şi apoi felicită pe artist. Golescu întări cu o autoritate amicală :

— Tot domnul Rosenthal a pictat această splendidă Românie, care-şi sfarmă lanţurile cu steagul libertăţii în mînă !

Soleiman admiră şi felicită din nou pe artist.

— Sunteţi un talent înnăscut, domnule, şi privea îndelung cu binoclul de aur un tablou aşezat în spatele podiumului, lîngă orchestră, pe un şevalet înălţat şi împodobit cu ghirlande... Ţara dumneavoastră e bine simbolizată printr-o femeie atît de frumoasă.

— Nu recunoaşteţi modelul, excelenţă ? întrebă graseind în franţuzeşte litera *r*, cum îi era obiceiul, N. Golescu. Privirea lui indica discret pe Maria Rosetti.

Comisarul imperial fu foarte încurcat, şi, după ce admiră din nou, se porni pe scuze :

— Vai, îmi pare rău... Cum de nu am remarcat dintr-o dată acest lucru... Toată speranţa că voi fi iertat îmi rămîne tot la frumuseţea dumneavoastră, doamnă !

Toţi rîseră silit.

Atunci din cuprinsul grădinei se auziră strigăte care cereau ca Frusinica să cînte din nou... Numaidecît deveniră stăruitoare... Unii băteau din palme, alţii băteau în mese ; cînd i se explică comisarului imperial despre ce e vorba, acesta se întoarse spre Frusinica şi începu să aplaude şi el, cu barba frumos aranjată, înflorită de zîmbet.

Frusinica nu a avut ce face şi se întoarse către Aristia :

— Ce ziceţi, maestre ? Putem refuza ?

Aristia era cufundat în cele mai negre gînduri... Se vedea cît este de enervat şi din faptul că îşi rupsese unul din nasturii de pe manşetă al fracului său, care amintea mereu pe actorul de prime roluri... Se întreba îngrozit care va fi sfîrşitul acestei nopţi. Va avea puterea să îndure priveliştea femeii acesteia atît de detestate şi atît de adorate, plecînd în zorii zilei la braţul

cumnatului imperial ca o pradă voluntară de război...? Brutalitatea acestei clipe îl îngrozea ca o execuție apropiată. Își aducea aminte de clipele ei de gingășie, de emoție plină de grație, cînd arunca masca și își dezvăluia adîncurile ei de fetiță dornică să fie ocrotită. Așa va fi în brațele lui Soleiman în zorii zilei... Galateea, propria lui creație.

Frusinica și pornise înainte spre estradă. Rochia de muselin galbenă, tare ca lămîia, cu talia lungă, strînsă ca un piept de statuie și prelungită pe șolduri în dreapta și în stînga în unghi ascuțit, pusă jos pe un singur cerc, și mai mic decît de obicei, își juca ușor volanele, de aceeași culoare, în ritmul pașilor. Urmînd-o, la cîțiva pași, Aristia o privea înfrigurat atît de aproape și totuși niciodată neputînd fi ajunsă.

Își plimbă mîinile pe pian și vrînd să-i facă semn că e gata... îi întîlni privirea viorie, surîzătoare, dăruită lui toată cu un soi de nerușinare de parcă n-ar fi fost nimeni în jurul lor.

Trebui să cînte îndelungă vreme... căci nu se mai săturau ascultîndu-i glasul atît de limpede și uneori înfiorător de plăpînd.

Noaptea de iulie începuse să pălească... Puzderia de stele se vedea de jos din grădină, printre torțe și lampioane, palidă și nedefinită... Soleiman își spuse că e timpul de plecare potrivit înaltului său rang. Era foarte protocolar din firea lui și din pricina asta își cîștigase simpatia și favoarea imperialului său cumnat. Ardea de nerăbdare să fie cît mai repede singur cu această frumusețe blondă, cum puține întîlnise în viața lui, chiar în capitalele apusene, unde femeile frumoase pot fi ușor văzute... Îl stînjenea și pe el brutalitatea clipei, dar i se părea de neocolit... Nu avusese nici o clipă prilejul să-i vorbească pe un ton intim, era de felul lui și destul de stîngaci, dar simțea că e o femeie ciudată, căreia nu i se putea vorbi de-a dreptul... Pierduse prilejul ieri seară și nu fusese atît de priceput ca să-i propuie să vie să-l vadă, deși vedea bine că ea atît așteaptă. Era ultima seară poate cînd mai erau împreună și trebuia să profite de această împrejurare, și cel mai bun lucru și mai sigur era să se ofere s-o conducă acasă

în careta lui... De formă avea să mai invite şi pe unul dintre miniştrii aceştia cu soţia lui, ca să salveze aparenţele...

Abia se întorseseră la masă cei doi, cînd se produse o oarecare mişcare în grădină, deoarece unul dintre lampioanele de hîrtie colorată, încreţită, luase foc, şi de la el încă vreo două.

Cînd zarva se potoli şi orchestra turcească începuse o melodie monotonă şi senzuală, Soleiman se ridică indicînd că vrea să plece... Membrii Locotenenţii se ridicară şi ei... ca şi toţi cei de faţă. Comisarul imperial se întoarse spre Niţescu [1], ministrul Contabilităţii statului, pe care-l cunoscuse bine în ajun şi care împreună cu soţia sa şi ceilalţi miniştri se apropiaseră ca să salute la plecare.

— Dacă vreţi să vă conduc acasă, pe dumneavoastră şi doamna, o vom face cu plăcere...

Niţescu se înclină flatat şi atunci Soleiman se întoarse cu un soi de nerăbdare spre Frusinica.

— Bineînţeles, domnişoară, că-mi veţi acorda şi dumneavoastră plăcerea şi onoarea de a descinde în faţa locuinţei dumneavoastră.

Frusinica zîmbi îndelung şi surprinsă parcă şi extrem de măgulită, şi acest răstimp suspendat îi suspendă şi lui Aristia bătăile inimei. Dar spre uluirea lui, Frusinica făcu o reverenţă accentuată şi cu cel mai candid surîs îşi ceru iertare:

— Îngăduiţi-mi, alteţă imperială, să mai rămîn puţin la această petrecere populară, unde am atîţi prieteni. Sper că maestrul Aristia va avea bunătatea să mă conducă acasă... Dealtfel, cabrioleta mea trebuie să aştepte afară... Avea un aer feciorelnic şi nevinovat care arăta că frumuseţea are în ea totdeauna ceva nevinovat...

Aristia ar fi vrut să-i cadă în genunchi şi să-i sărute vîrful pantofilor aurii pentru clipa asta, pentru durerea de care-l scutea, pentru bucuria pe care i-o dăruia

---

[1] Gheorghe Niţescu, controlor obştesc în Guvernul provizoriu, apoi, în timpul Locotenenţei domneşti, membru în Comisia financiară din care mai făceau parte C. Filipescu, E. Gherman, C. Bălcescu şi Vasiliades (n. ed.).

în fața tuturor, care asistaseră o seară întreagă la presupusa lui umilință, și care acum erau stupefiați ei înșiși de întorsătura lucrurilor.

Abia plecă Soleiman, condus de toată lumea cu ploconeli pînă la caretă, că Frusinica, întorcîndu-se la masă, îi ceru lui Aristia să-i toarne șampanie în cupă... Parcă avea chef să petreacă, parcă ar fi vrut să se sărbătorească singură pentru gestul ei, pentru lecția de demnitate dată atîtora care nu mai simțeau ce se cade și ce nu se cade.

A dansat apoi nebunește, a cîntat din nou pentru un cerc mai restrîns, fiindcă foarte mulți, împreună cu Locotenența, fără N. Golescu, și cu miniștrii au plecat și ei după plecarea lui Soleiman. Lampioanele se stinseseră în cea mai mare parte, o parte din ghirlandele care legau mijlocul grădinii de boschete atîrnau de un capăt pe jos. Cerul se vedea tot mai înalt și mai albicios.

În sfîrșit plecară și ei, petrecuți pînă la intrare de prietenii zgomotoși.

Deivos era amețit de-a binelea și se îmbrățișea cu toată lumea... Ceru voie s-o sărute pe obraz pe Frusinica și rămase încremenit cînd, spre uimirea celorlalți, ea îl luă rîzînd de gît și-l sărută pe colțul gurii, dar așa de repede, încît el nici nu înțelese ce a fost cu el. Gestul era atît de gratuit, că Aristia rîse și el.

Cînd Nichifor văzu pe stăpîna-sa ieșind pe poartă, trase cabrioleta la intrare... Aristia se întreba dacă nu cumva acum îl va concedia și pe el; dar ea se întoarse spre el luîndu-i brațul.

— Ce zici, nu vrei să mergem pe jos? E o răcoare atît de plăcută... Se întoarse spre vizitiu: Du-te acasă, Nichifore.

Fu un drum de legendă... Zorile de iulie se vestiră mai întîi printr-o ceață de necrezut, liliachie, care scădea umbrele copacilor și le făcea ușoare și aproape violete... Intens violet păru zidul, alb înainte, al casei paznicilor de la intrarea în grădina cea mare a Filipeștilor. Abia adia o boare răcoroasă, care împrospăta totul. Ziua cea nouă se vestea nepămîntească, ca de pe altă lume...

Aristia avea ochii plini de lacrimi și totul sta în el suspendat, întins să plesnească de atîta zbucium și așteptare.

— Frusinica, sunt un om sfîrșit, n-am izbutit nimic în viața asta și nu merit nimic... Nu merit mai ales să-mi dăruiești un singur zîmbet al tău și tu îmi dăruiești un ceas întreg din viața ta, îmi dăruiești acest drum făcut împreună, numai noi doi singuri pe lume...

Ea se lipi de el și-i spuse cu un glas tremurat, care avea ceva feciorelnic în el:

— Cuprinde-mi talia cu brațul... E răcoare... Să mergem așa... N-am văzut niciodată o noapte atît de frumoasă.

Aristia se trezi parcă din vis, tot în vis... O clipă el crezu că acel liliachiu care făcea ireale cele din jurul său era o amăgire, o schimbare părelnică, o răsfrîngere în afară a fericirii lui lăuntrice... Acum înțelese că e aievea... Ceața se limpezise tot mai liliachiu.

— Am mai văzut de atîtea ori ivirea zorilor, dar culoarea asta, liliachie peste tot, mă zăpăcește parcă...

— Acum a început să fie un liliachiu mai roz, nu ți se pare? îi spuse ea fără să-l privească.. Uită-te la vîrfurile plopilor...

Începuseră să coboare spre oraș pe Podu Mogoșoaiei și tocmai treceau acum pe lîngă grădina cea mare a Slătinenilor, străjuită la uliță de un rînd de plopi tineri, dar înalți, care-și fremătau frunza într-o lumină violetă mai vie, dar nu încă reflectînd întîile raze ale soarelui, tot nevăzut. Cerul era înalt, de un albastru sidefiu, presărat cu norișori mici și încrețiți, ca o lînă liliachie și ea de miel nepămîntesc.

— Asta este ca să nu mai uit niciodată drumul acesta pînă în clipa în care voi închide ochii... îngînă palicarul ca pentru el.

Frusinica era tulburată că prezența ei poate dărui atîta fericire... Își simțea glasul plăpînd tot mai nesigur.

— Nu m-ai înțeles totdeauna și ai fost rău uneori cu mine...

— Să nu mai vorbim despre trecut, psihi-mu... Nimic din tot ceea ce a fost în trecut nu se poate înălța

pînă la noaptea de acum, pînă la această clipă... Este destul pentru o viață de om!

Clipă cu clipă lumina devenea mai vie, liliachiul rămînea în umbră, aerul devenea tot mai transparent; acoperișurile caselor prinseseră să lucească subt raze roșcat-arămii... În slavă, norii ușurei și încrețiți, cu spații neregulate de un albastru tare printre ei, deveniseră acum trandafirii. Era totul de o gingășie fără seamăn, cerul înalt părea o pajiște de crini roz-albi și tradafiri; lumea se arăta părelnică și totodată viu aievea. Aristia simțea că totul era fără greutate, cum el însuși nu își mai simțea trupul, că aceste case, cunoscute lui altădată atît de bine, erau în acești zori trandafirii numai priveliște... Pașii lui și ai Frusinichii se potriveau atît de bine, încît cu toate că îi simțea sînul inimei în palma lui întoarsă ca un căuș sfios, parcă pluteau.

— N-aș fi crezut niciodată, Frusinico, după cîte au fost, că va mai fi cu putință un asemenea drum împreună...

Ea nu-i răspunse decît lipindu-se tot mai mult de el... Simțea nepămîntească seva trupului ei tînăr, dar nu era în el nici o altă dorință.

Cînd trecură de biserica Sf. Nicolae, se ivi la stînga, printre trunchiurile negre ale frasinilor, globul ca un fruct imens fără coaje, roșu ca de jăratec, al soarelui... Liliachiul se topise, trandafiriul era acum strălucire cînd albă, cînd roșcată, care se răsfrîngea de pretutindeni... În fața porții care era și acum tot într-o rînă se opriră... Vestibulul acesta de curte lung și îngust ca un gît de sticlă căpătase cu anii o podoabă... Din curțile vecine crescuseră tufe de liliac, din an în an mai mari, care acum întindeau ramuri peste gard.

Frusinica se opri... Acum își deteră seama că au făcut drumul fără să vorbească propriu-zis, cînd erau atîtea de lămurit... Cîteva clipe pe drum, lui Aristia îi fluturase gîndul că s-ar putea ca ea să-l poftească înăutnru, dar era un gînd fabulos, dincolo de nădejdile lui de acum. Ce va putea să fie într-un viitor îndepărtat se va vedea, el nu avea să strice grăuntele de fericire de acum prin vreo stăruință nepotrivită... Cînd ea îi în-

tinse mîna albă şi plinuţă, atît de curată, el i-o sărută cu un respect plin de loaialitate... Atunci ea se agăţă de gîtul lui şi-şi lipi gura caldă, molatecă, de buzele lui... Era în dăruirea acestei guri o artă independentă, de amănunt, un scop în sine, care făcea ca sărutul ei să nu poată fi uitat niciodată... Ştia să respire astfel ca buzele să nu-i fie crispate, şi cînd săruta, i se simţea gîndul durînd în buzele moi, uşor umede. Îi fu recunoscătoare că nu i-a cerut mai mult decît putea ea da.

De la Giurgiu, unde ajunse din nou obosit, înfrigurat, aşteptînd să se îmbarce, Bălcescu căută în jurul său, dar nu găsi nici un sprijin şi, închis seara la Administraţia judeţului, scrise, la 5 august, o scrisoare lui Arăpilă,[1] în care povesteşte cu dezgust purtarea colegilor din guvern în faţa lui Soleiman.

„Eliade s-a speriat aşa de mult de turci, încît a mers pînă să roage pe secretarul lui Soleiman-paşa, ce venise la București, ca să-și facă pomană să nu-l lege și să nu-l trimiță la Constantinopol, că are copii sărmani...

• •

...Aci au început intrigile. Roset și I. Brătianu s-au făcut tribuni și aranghează mereu cu publicul în Cîmpul Libertăţii, făcînd feluri de necuviințe. Este de trebuință ca să

---

[1] E vorba de o scrisoare către A. G. Golescu, datată „Giurgiu / 5 august 1848", deci în ziua cînd N. Bălcescu se îmbarca, împreună cu ceilalţi membri ai delegaţiei, pentru a merge la Constantinopol. Într-adevăr, în scrisoare, N. Bălcescu se arată mîhnit pînă la revoltă de atitudinea obedientă a lui Heliade, Nicolae și Ștefan Golescu faţă de Suleiman-paşa, care fusese asigurat că vor fi modificate, conform dorinţei turcilor, cinci articole principale din Constituţie : „1. Votul universal. 2. Domnul ce ei cer a fi pe vieaţă. 3. Garda naţională. 4. Chestia monastirilor şi 5. Presa să fie îngrădită". Delegaţia a ajuns la Constanitinopol în ziua le 10 august (n. ed.).

fii aci pentru Adunarea Constituantă. N-aş vrea să lipseşti tocmai cînd va fi a se alege domnul..."

Dar Arăpilă, care abia ajunsese la Paris, nu se putu înapoia aşa curînd.

*

După o lungă şi obositoare călătorie, delegaţia care cuprindea, în afară de Bălcescu, şi pe Şt. Kretzulescu, Ştefan Golescu, Dumitru Brătianu, [Gr. Grădişteanu [1]], negustorul Vasiliade şi Melic ca dragoman, ajunse la Brăila. Ispravnicul Dimitrie Golescu le-a obţinut două cabine pe piroscaful „Maria Dorothea" al „Lloyd"-ului austriac, vasul cel mai important care făcea legătura între Dunăre şi Constantinopol. Pînă la Varna, călătoria a fost apoi foarte liniştită... Stăteau ore întregi pe punte, minunîndu-se de puterea acestui vas cu aburi, care e drept că-i zguduia ca o moară, dar totul era să te obicinuieşti. Pe urmă, dîra de spumă albă ca zăpada, pe care o lăsau cele două roţi laterale în urmă, aducea un soi de viaţă în calmul cu care marea îşi fremăta suprafaţa, cu valurile lunecînd unele peste altele. Mergeau destul de aproape de mal, şi pescăruşii se ţineau de vas, aruncîndu-se cu ciocul în apă, după pîinea pe care le-o arunca Grigore Grădişteanu, la întrecere cu Melic, dragomanul comisiei.

Bălcescu stă ore întregi nemişcat într-un scaun lung cu o perină subt căpătîi... Chiar huruiala vasului îl calma. Niciodată nu s-a odihnit atît de bine... Seara, împreună cu alţi călători, îndeosebi o femeie tînără, într-o rochie largă, verzuie, încheiată subt sîn, cu capelină, în jurul căreia sunt în fiece clipă doi-trei călători romantici, aşteaptă răsăritul lunii, care se vesteşte la orizont printr-o ceaţă viorie din ce în ce mai împurpurată şi apoi dintr-o dată apare, ca împins scurt de

---

[1] Din delegaţie făcea parte şi Gr. Grădişteanu, aşa cum, deatfel, menţionează Camil Petrescu mai jos (n. ed.).

jos, globul uriaş ca de sticlă moale, roşie... Îşi tremură puţin conturul, acum parcă de rubin lichid, dar în scurtă vreme capătă tărie şi o strălucire galbenă obicinuită... Dîra de lumină de pe valuri, de lîngă piroscaf, la orizont e sticloasă şi întreruptă, ca o potecă pe valuri. Orizontul devine, în jurul celor de la proră, un cerc negru, noaptea e tot întunecată, deşi luna e plină, iar cerul e umed şi spuzit de stele care ard vii, ca de argint. E august, luna Perseidelor, şi necontenit cîte o stea, cîte două... lasă dîră în văzduh, ca să cadă întins în gol, ca nişte pasări rănite.

*

După ce au părăsit Varna, cam după-masă, marea s-a învineţit dintr-o dată şi, pe întinderea ei, parcă s-au rupt bancuri de zăpadă. Călătorii au început să privească îngrijoraţi, dar românii, adunaţi pe punte, discutau despre greutăţile care-i aşteaptă la Constantinopol, despre cea mai bună cale de înţelegere cu Poarta... Pe urmă, pe nevrute, au ajuns să discute despre furtuna care se apropie, căci orizontul s-a făcut dintr-o dată întins şi greu ca de oţel. Pescăruşii zboară nebuneşte în toate părţile. Piroscaful a început să se ridice cu botul în sus prea mult şi să cadă în gol. Vasiliade şi Grădişteanu se arată îngroziţi, Dumitru Brătianu e de părere însă că nu trebuie să le fie frică, deoarece un vapor cu aburi nu poate să fie răsturnat de furtună...

— Înţelegi ? Puterea mării luptă acum cu focul... nu cu nişte biete pînze.

Ştefan Golescu este însă cu totul de altă părere... Corăbiile mari, cu pînze, rezistă mult mai bine în furtună, şi chiar în bătăliile de pe mare.

Discuţia acum s-a lărgit, ia parte la ea şi Bălcescu, care crede că viitorul nu poate fi decît al aburului... Tocmai în viitoarele bătălii navale se va simţi mai mult superioritatea vaselor cu aburi.

Ştefan Golescu nici nu vrea să audă.

— Au trecut peste treizeci de ani de la întîiul vapor al lui Fulton, de la călătoria dintre New York şi Al-

bany, şi nici un stat n-a construit vase mari cu aburi... Toate bastimentele de luptă sunt tot cu pînze... căci nu au dezavantajele vaselor cu aburi... Încărcătura de cărbuni ocupă prea mult loc... Prea adeseori coşul, cum şi roţile care calcă apa sunt foarte uşor rupte de furtună... şi mai ales de bombele duşmane. Exploziile sunt foarte dese şi foarte periculoase. Din cauza asta multe vase de linie au fost întregite şi cu catarge cu pînze.

Cei de faţă trebuiră să constate mai tîrziu că, în multe privinţe, Ştefan Golescu avea dreptate. Cît era el de piroscaf, fu toată noaptea jucat de valuri ca o coaje de nucă... Trîmbe de apă spălau cu furie puntea, de pe care toată lumea fugise dedesubt, unde sălile şi cabinele erau un adevărat spital. Printr-o sforţare de voinţă crîncenă, Bălcescu nu suferi de rău de mare, ba îşi impuse să stea alături de căpitan şi de pilot la prora care, cu o istovitoare regularitate, se înălţa viu spre cer şi se prăbuşea brusc, în valuri, ca o casă năruită de cutremur, într-un joc sălbatec... Nu găsiră liman decît cînd, în zorii zilei, printre stîncile ştiute, Scyla şi Caribda, asemănătoare unor ciuperci mari, verzui, de piatră, vasul pătrunse în Bosfor... Acum totul este schimbat... Merg dintr-o dată liniştiţi pe apele unui fluviu larg, cu şivoaie repezi printre două maluri înalte, cînd împădurite, mai ales cele din partea Anatoliei asiatice, cînd cu tăpşane verzi. Acum întîlnesc necontenit mari corăbii, cu catarge multiple, cu vintrele numeroase, încărcate de mărfuri şi de lume, împodobite de steaguri multicolore.

Privesc ca vrăjiţi mulţimea de case şi palate, forfoteala de caice pe apă, paralele, cu tot soiul de vehicule, pe drumul european de pe marginea apei. Cetatea, cam ruinată, dar încă uriaşe în tăria ei de piatră, cu multe tăblii ale lui Mohamed al II-lea, cunoscută din cărţi lui Bălcescu, este căutată de el cu grije pe dreapta şi recunoscută după cele trei turnuri mari, dominatoare. Piroscaful a mai mers de-a lungul Bosforului vreo trei ore şi s-a oprit la un chei din Galata, mahalaua portului la care pot acosta, libere, după pacea de la Adrianopole, vasele de comerţ ale tuturor popoarelor. Sunt aproape de răspîntia uriaşe de ape care împarte Constantinopolul în feluritele lui mahalale... Priveliştea spre Cornul-de-Aur

este ca de basm... Știe că mulți considerau, la Paris și în Italia, Constantinopo'ul drept cel mai frumos oraș din lume... E atîta bogăție de culori, în lumina vie, și atîta încălecare de grădini și terase, de palate... atît de multe sunt cupolele argintii, turtite, ale moscheielor și turlele albe și ascuțite ca niște săgeți cu inele ale minaretelor, încît călătorii sunt vrăjiți.

— Auzisem, frate Bălcescu'e, că frumusețea Istambulului e fără pereche, dar n-aș fi crezut că e așa cum e.

— Trebuie să vedem ce e dedesubt, frate Ștefane. Și nuferii pe mlaștini sunt frumoși... Aci totul e putred subt fastul de basm oriental.

Cînd fu să pornească în Pera, unde vroiau ei să-și caute locuință, delegatul lui Soleiman, care-i însoțea în mod prietenesc, zicea el, îi pofti să renunțe să mai caute locuință și să meargă să doarmă toți la el. Avu timp să scrie un bilețel lui Ion Ghica și avu și prin cine să i-l trimită.

„(Constantinopol, 1848, 10/12 august
11 ceasuri

Iubite Ghica,

Sosirăm aci, acum. Nu putem trage la otelul unde ești, căci pașa care ne-a însoțit ne-a poftit a merge la dînsul pînă mîine, cînd ni se va da o locuință. Adresul nostru este: *Bance Capusu Hasserțilarin Bașinda Raib-Efendi.* Sîntem în orașul turcesc. Caută dar să ne vezi astăzi.

Salutare și frăție,
N. Bălcescu"

După ce-i scoase din mîinile „delegatului" care-i dusese la Istambul și-i adusese apoi la hotelul Musuri în Pera, la care trăgea el, cînd venea la Constantinopol, Ghica le arătă care era situația la Țarigrad. Poarta nu numai că nu înțelegea să facă vreo concesie, peste cele pe care le făcuse Soleiman-pașa, dar cît era acesta de cumnat al sultanului Abdul Medgid, urma să fie scos de la comisariatul armatei trimise în Țara Românească și înlocuit cu alt fost ambasador, cu Fuad-pașa... Hotărîră ca Ion Ghica să mai facă o nouă încercare, de data asta pe lîngă corpul diplomatic.

— De la turci nu mai putem aştepta nimic, constată Bălcescu. Sunt un stat în descompunere şi conducătorii lui n-au simţul istoric, nu cunosc interesul poporului lor, ca la Dunăre să fie cît mai curînd un stat liber şi neutru, nu o provincie nesigură, izvor de conflicte şi războaie, în care ei, turcii, sunt regulat tîrîţi din douăzeci în douăzeci de ani şi de fiecare dată ies mai s abi, mai împuţinaţi, istoviţi de campanii grele...

Peste două zile se lămuri că sprijin nu pot aştepta de la nimeni, căci Franţa, de la care aşteptau atîta, îi sfătuia, prin ambasadorul ei, să nu iasă din cuvîntul turcilor.

Bălcescu se hotărî să plece acasă cu cel dintîi vas, dar trebui să aştepte încă aproape zece zile, pe care le folosi cum i se păru mai potrivit, ca să se documenteze pentru lucrările sale istorice.

Ceilalţi, după ce obţinură prin Ghica îngăduinţa să viziteze tot ceea ce era îngăduit necredincioşi'or să viziteze, nu mai pridideau, alergînd de la o moscheie la alta, vrăjiţi mereu de măreţia lor de piatră nudă, cupole şi minarete repezite în văzduh, ca nişte fuste uriaşe, stăpînind priveliştea cu pridvoarele lor înguste, rotunde... Sfînta Sofia, ascunsă între platani, [era] dominată, cu toată măreţia ei, de Moscheia Albastră a lui Ahmed, pentru care şi hipodromul bizantin, devenit At-Meidan, era acum prea mic. Îi minuna, tot acolo, şi coloana serpentină, alcătuită din trupurile a trei şerpi, turnate dintr-o dată, menită să comemoreze, în templul de 'a Delphi, victoria asupra perşilor. Un patriarh al Bizanţului, unde fusese adusă, socotind că neasemănată minune a celor trei capete de şarpe înfrăţite înseamnă o ispravă a diavolului, a pus să fie sfărîmate, cu ciocanele, două din ele. Cea care a rămas, să tot aibă 15 coţi, creşte dintr-un puţ de marmoră şi are întreagă strălucirea aurului... Tot împreună, de data asta conduşi de Bălcescu, au vizitat şi faimoasa subterană a lui Constantin, cu intrarea greu de găsit prin curţile încîlcite ale mahala'ei, cu uliţe atît de înguste, încît casele de lemn, strîmbe, îşi vîră parcă sacnacsiile unele într-altele. Căci aci, aproape toate casele au sacnacsii, cu geamlîcul cît pereţii, fiindcă nu au a se teme de iar-

nă. Cînd au văzut, după ce au coborît sub pămînt, grota aceea cu sute de coloane de marmoră, înalte de mai bine de cinsprezece coţi, printre care ei pluteau acum într-o barcă, la lumina unei torţe aprinse de călăuză, şi cînd îşi dădură seama că ăsta era izvorul de apă subteran al Bizanţului, ei simţiră că omul poate transforma natura şi birui timpul.

Tot Bălcescu i-a dus să vadă, în jos de Eyub, locul unde a răzbit întîi, prin uriaşele ziduri ale Bizanţului, Mohamed al II-lea, cuceritorul... Zidurile sunt în bună parte şi acum în picioare, groase şi înalte ca nişte cetăţi, pe o lungime de un sfert de poştă pînă la Marea de Marmara. Le-au putut întoarce, aducînd pe uscat corăbii pe tălpoaie unse cu seu. Trei zile şi trei nopţi a ţinut măcelul. Iată moscheia clădită, iată în curtea ei şi platanul uriaş cu ramurile aproape tîrîndu-se pe pămînt, întărite cu piatră, bătrîn de patru sute de ani, sădit de cuceritor.

În toate drumurile acestea pe care le făceau de la o mahala la alta peste Cornul-de-Aur, ei rămîneau uimiţi cîte un ceas întreg la un capăt al podului de la Karachioi, lîngă moscheia Valide, dinaintea unei cafenele, trăgînd ciubucuri şi sorbind cafele. Se dusese de veacuri vestea că nicăieri în lume nu este un asemenea furnicar de oameni ca în acest loc din Ţarigrad, că sute de mii de oameni forfoteau de la un capăt la a'tul, din toate neamurile Asiei, Africii şi Europei, în cele mai neînchipuite feluri de îmbrăcăminte, după care alergau zeci de isnafi ai podului, luînd taxa cuvenită...

Ştefan Golescu îi lămuri lui Vasiliade, care se prefăcea mai zăpăcit decît era, fiindcă el de dimineaţă, singur, rătăcise printre marile prăvălii şi prin bazarul de care vorbeau toţi călătorii, cumpărînd nişte marfă scumpă, pentru prăvălia sa din Lipscani.

— Ce vrei, frate ? Aci se întîlneşte Asia şi Europa. Stai aci cu o cafea dinainte şi vezi dincolo Scutarii, Asia, adică Bagdadul, şi Persia, şi India, şi China.

— E adevărat că împărăţia turcească stăpîneşte şi Africa, boierule ? întrebă iar negustorul care nu putea să-şi biruie deprinderile ancestrale.

— Nu toată lumea, numai jumătatea de sus... Dar acum le-au luat franțujii parte din Sahara și Algerul... Dar mai au... au mult... Tunisul, Eghipetul cu tot Nilul pînă în Etiopia, și dincolo, peste mare, Arabia, pînă în Persia... bașca tot ce au în Europa de la Adriatică și pînă la Nistru, de vreme ce ne pedepsește Dumnezeu să fim încă îngenuncheați de ei.

*

Prin Ghica obținu Bălcescu o îngăduință specială ca să poată pătrunde la Seraskierat, ca să vadă niște vechi documente care-i trebuiau lui pentru cartea pe care o pregătea despre Mihai Viteazu... Ghica știa binișor turcește și astfel el putu să-și facă vreo cîteva fișe bune... Foarte prietenos se arătă acel ulema despre care Ghica spunea că este un învățat vestit al Islamului... Îi dădu o seamă de izvoare bune de folosit... Împreună urcară și în turnul cel mare al Seraskieratului, la peste 150 de pași înălțime, din cerdacul de sus al căruia, la ora aceea a prînzului, văzură scăldate într-o lumină tare, cretoasă, aurie, de basm oriental, cum nu se poate întîlni decît în sud, trei brațe albastre de mare : Marea de Marmara, Bosforul și Cornul-de-Aur, coline și culmi, pînă spre Balcani și spre Munții Olimpului, ca și un mare număr de orașe, dintre care patru ale Țarigradului, îngrămădite, peste brațe de mare, la picioarele lor, înțesate de case și moschei, ca niște stupi... E ceva ireal în scînteierea soarelui peste cupole de moscheie, peste ape, peste palatele așezate pe terase cu chiparoși, drepți ca plopii și negri ca noaptea.

— Iancule, de șase sute de ani jefuiesc turcii trei continente, cărînd pe mare și pe uscat bogății fără seamăn, peste bogățiile vechi de o mie de ani ale Bizanțului, cucerit și el. Cît au cărat și cară de aci și din țărișoarele noastre... Îți dai seama de sunt bogați...

— Da... Constantinopolul este socotit de mulți cel mai frumos oraș din lume, jumătate în Asia și jumătate în Europa... Și nici Africa nu e departe.

— Iancule, de patru sute de ani soarta poporului nostru a fost în mîna celor de aci... Și din păcate este

şi azi. De aci au venit porunci de moarte şi de pustiire, aci s-au cărat bogăţiile ţărilor noastre şi tot rodul muncii poporului nostru... De sute de ani vin aci corăbii încărcate de la Brăila şi Galaţi... De sute de ani voievozii Principatelor pîndesc cu spaimă orice zvon dinspre aceste locuri, ca să ştie dacă mai au timp şi dacă au putinţă să fugă. Căutau să fie la curent cu nunţile, cu bolile, cu naşterile şi decesurile, cu necazurile ori bucuriile paşalelor şi ale vizirilor, că de asta depindea soarta lor şi a copiilor lor... De cîte ori a pornit de aci imbrohorul cu petecul negru, care, aruncat pe umerii voievodului, aducea uneori moartea în cîteva clipe, sau agonia cu lanţuri de picioare, la Edi-Ku'e, ori alte temniţe turceşti.

Coborau de-a lungul zidurilor înalte, ca de arsenal, ale „Sublimei Porţi"... Din cînd în cînd, cîte-o intrare păzită cu ostaşi mulţi, şi cîte-o fîntînă mare, crescută din acest zid nesfîrşit de lung, care coboară şi ocoleşte cu uliţa. Ion Ghica se opri într-un loc, de unde, la cîţiva paşi jos, se vedeau apele Bosforului şi gura largă a Cornului-de-Aur.

— Să-ţi arăt ceva. Vezi tăpşanul acela mic... cu două maghernițe pe el... acolo subt rîpă... în marginea apei ?

— Aci, înspre capătul de aci al podului Karakioi ?

— Da, acolo jos... În ziua de Sf. Maria — ziua doamnei Marica — 1714, şi în ziua în care împlinea el însuşi, voievodul, 60 de ani, au fost decapitaţi acolo Brâncovenii. I s-a tăiat întîi capul Văcărescului, ginerele, apoi celor patru fii, şi la urmă lui Constantin Brâncoveanu însuşi, al cărui cap s-a desprins foarte greu de trup... Sultanul privea de aci, de sus, de pe pridvorul chioşcului Albastru — ăsta pe care-l vezi în dreapta — ca la un spectacol de teatru... Nu s-a retras decît la sfîrşit, cînd trupurile au fost aruncate în mare şi capetele luate în suliţă şi purtate pe străzi...

Azi e din nou Sfînta Maria şi sunt de atunci 130 de ani. Pe o vreme ca asta au purtat ienicerii, cîntînd, prin Istambul, capetele celor tăiaţi... Spre seară, doamna Marica a cumpărat de la nişte pescari trupul fără

cap al voievodului şi l-a îngropat pe furiş, nu se ştie unde.

*

Ultimele trei zile Bălcescu le-a petrecut mai mult în Fanar... Pornea de la podul Karakioi, într-un caic, acoperit cu un baldachin mic şi aşternut cu covoare şi perne şi urca în sus, în lumina limpede şi vie, pe golful Cornului-de-Aur, printre sute şi mii de caice, printre nenumăratele corăbii şi mahoane ancorate pe dreapta, de zeci şi zeci de ani în părăsire, cele mai multe putrede, în faţa Arsenalului.

Se oprea în dreptul unei uliţe pe care nu puteau urca decît oamenii pe jos şi catîrii, podită cu lespezi de piatră sfărîmate, printre care creştea iarba... Case paralelipipedice de lemn, căci de teama cutremurelor atît de numeroase oamenii preferau să ardă de vii, urcau, unele deasupra altora, coasta. Sus era nu numai Patriarhia, ci prin preajmă şi Vlah-Seraiul, adică reşedinţa capuchehaiei — trimisului, delegatului Ţării Româneşti pe lîngă Poartă... Nu ca să stea de vorbă cu vestitul Aristarchi vine Bălcescu, ci fiindcă în acest Fanar sunt încă neştiute nenumărate documente în greceşte, care privesc istoria ţării... Îşi umple în fiece zi tolba lui de vînător al trecutului cu cărţi, cu litografii, cu copii de pe manuscrise.

*

În ajunul plecării au chibzuit îndelung, el şi Ghica, despre viitorul revoluţiei. Fuad tocmai plecase cu o zi înainte spre Rusciuc, deşi pregătirea diplomatică — aflase Ghica — nu era completă.

— Ceea ce este sigur, frate, este că trupele lui Omer-paşa vor intra în Principate şi pe drumul cel mai scurt vor ocupa Bucureştii...

*

În scurtă vreme aflară, tot prin legăturile lui Ghica, vestea că deocamdată Soleiman-paşa va fi dezavuat de

Poartă, fiindcă a fost prea moale, asta fiind prima etapă, apoi va fi înlocuit cu Fuad-Efendi, cunoscut ca mai energic...

Ar fi vrut să plece fără întîrziere spre țară, dar primul vas nu pleca decît în ziua de 4 septembrie, stil nou... Are încă cinci zile libere înaintea sa... Acum știe că soarta poporului român e în cumpănă. Se închide cu Ghica ore întregi în biroul acestuia, de la Terapia, discutînd situația, întrebîndu-se ce e de făcut.

★

Într-o seară sunt iarăși într-un birt imens cu grădină, cum sunt atîtea pe malul Bosforului, cu dansuri de „cadîne“ și măscărici. Printre arborii de care atîrnă lămpi enome de hîrtie colorată, apa sclipește încărcată de catarge, reflectînd lumina torțelor.

Turcii, jumătate occidentalizați, beau cafele alături de membri ai corpului diplomatic, care gustă vinuri meridionale și farmecul oriental : pe un soi de podea ridicată și împodobită cu ghirlande, grecoaice dau o idee despre viața în harem, jucînd danțul pîntecului, aproape goale, cu voaluri, dar cu fața ascunsă în cearșaf. Mai greu de suportat este jocul obscen al bărbaților, care se dedau la glume pornografice între ei.

— Cum este cu putință asta, Iancule, într-un oraș care este capitala unui imperiu ?... Sunt putrezi pînă în măduva oaselor...

— Dar încă stăpînesc o bună parte din Europa, Asia Mică pînă în Golful Persic, Arabia, Egiptul și Africa de Nord.

— Au stăpînit și mai mult... A tremurat lumea de groaza lor... Au ajuns de două ori pînă la Viena, au stăpînit Ungaria aproape două sute de ani, Podolia, Crimeia, Cubanul, Caucazul. Au fost și pe coasta Atlanticului.

— Da, a tremurat Europa de groaza unui Murad al IV-lea, Baiazid, Mahomed al II-lea, Selim, Soliman Magnificul.

— A tremurat Europa, dar pînă la urmă a scăpat. A scăpat datorită în bună parte acestor state mici, pe care le ține sub călcîiul ei azi... Ungaria, Serbia, Țările Românești, care au stînjenit și au scăzut din tăria de început a loviturilor lor... Dar se va sfîrși cu ei. Sunt putrezi. De o sută de ani rușii le macină puterea și pînă la urmă vor sfărîma împărăția turcească... Ce facem noi ?

Luna scînteiază pe apele Bosforului, și grădina, împodobită cu lampioane venețiene, e plină parcă de luni roșii de basm. Sunt copleșiți de gîndul patriei lor. Spiritul „Frăției“, din cele mai bune ceasuri ale înființării ei, din 1843, este din nou prezent și amîndorora le pare rău că nu e și Arăpilă de față.

Muzica turcească, cînd tărăgănată, cînd zgomotoasă, îngăduie convorbiri tainice, fără grije de vecini... Ghica întreabă dacă se pot bizui pe Gh. Magheru.

— Da, însă dacă Fuad sosește la București la începutul lui septembrie, armata lui Magheru nu va fi gata și va fi surprinsă.

— Atunci... ? Și privirea vie a șobolanului inteligent și vioi a devenit sfredelitoare.

Privirea lui Bă'cescu întîrzie însă melancolic spre navele ancorate... spre coasta asiatică, bogată în lumini, cu casele ei de lemn, înalte și etajate.

— Atunci ? Atunci nu e posibilă decît trecerea armatei lui Magheru în Ardeal... și legătura cu românii ardeleni, care trebuie împăcați neapărat cu ungurii.

— Deci, părăsirea Bucureștilor ?

Bălcescu tresare.

— Astăzi, acest lucru nu mai e cu putință pentru guvern. Noi trebuie să rămînem în capitală, orice s-ar întîmpla... Greșeala de la 29 iunie nu trebuie să se mai repete... Am văzut atunci cît de mult au fost îndurerate mase'e poporului de „fuga“ noastră... Cu cîtă bucurie și îngăduință ne-a primit la întoarcere poporul bucureștean care restabilise singur ordinea revoluționară... Aș muri de mînie dacă aș fi nevoit să părăsesc

pentru a doua oară Bucureştii... Orice se va întîmpla, eu voi rămîne...

Ajunşi acasă, ei aşternură pe hîrtie o înţelegere precisă în sensul discuţiei... Magheru va trece cu armata lui în Ardeal, unde va împăca pe români cu ungurii şi vor lupta împreună împotriva armatelor imperiale, oricare ar fi ele.

Venit cu vreo două zile mai devreme în Bucureşti, Toma căută să se întîlnească cu ceilalţi delegaţi ţărani chiar înainte de deschiderea şedinţelor, care avea să aibă loc la 9 august [1]. Nu fu greu să le dea de urmă,

---

[1] La 9 iulie 1848, Guvernul provizoriu emitea un decret privind alcătuirea comisiei pentru proprietate. Actul se încheia cu următoarele opt articole: „1. Se va întocmi un număr deopotrivă de proprietari şi săteni clăcaşi. 2. Fiecare judeţ va trimite un deputat ales din partea clăcaşilor şi altul din partea proprietarilor. 3. Alegerile se vor face la 25 ale acestei luni in capitalele fiecărui judeţ 4. Toate satele de clăcaşi din judeţ vor trimite cîte un alegător, care împreună vor alege pe deputatul lor. 5. Toţi proprietarii judeţului, adunîndu-se în capitala judeţului, vor alege pe deputatul lor. 6. Toţi aceşti deputaţi să se afle în Bucureşti pînă la 1 ale viitoarei luni. 7. Spre a întîmpina cheltuielile ce aleşii săteni vor avea cu şederea lor aici în Bucureşti, li se va da de la stat pe fiecare zi cîte 3 sfanţi. 8. Cînd se va aduna comisia, guvernul va numi pe prezidentul ei, care însă nu va avea vot în discuţie" (cf. *Monitorul oficial*, I, nr. 4, 12 iulie 1848, p. 16). Comisia şi-a început lucrările la 10 august, ora 9 dimineaţa, sub preşedinţia lui Ion Ionescu de la Brad (cf. C. D. Aricescu, *Chestiunea proprietăţii dezbătută de proprietari şi plugari la 1848*, Bucureşti, 1862, p. 13—22). Adunarea a numit o comisie alcătuită din „dd. Fundăteanu, Robescu, Turcea şi preotul Neagu pentru a cerceta mandaturile de deputat ale tutulor deputaţilor", stabilind şi o comisie din 4 deputaţi „pentru a lucra regulile disciplinare". Din partea sătenilor erau prezenţi 14 reprezentanţi şi 8 din partea proprietarilor. După şedinţe, ultima avînd loc la 18 august, dezbaterile comisiei proprietăţii s-au încheiat fără rezultatele dorite, din pricina obstrucţiilor făcute de proprietari, care au respins succesiv revendicările ţărăneşti, contestînd dreptu-

fiindcă Damian îl duse cu el la un club revoluționar și unde multă lume asculta, urcată pe fereastră, căci era iar cald și zăpușeală... Axente Sever, care era sufletul acestui club, luase hotărîrea să găzduiască pe toți delegații săteni la Hanul Golescului de pe partea dreaptă a Dîmboviței, pe lîngă spitalul clădit de Safta Brâncoveanului, și, pe măsură ce ei sosiră în timpul nopții ori dimineața, fură îndrumați într-acolo... Nu fuseseră aleși dintre cei mai înstăriți, ci din cei mai îndîrjiți și nevoiași, iar guvernul socoti că este dator să se îngrijească de hrana și găzduirea lor, dîndu-le și de cheltuială zilnic trei sfănțihi... Dar, ajutați de clubul revoluționar, ei putură să se descurce fără acest ajutor, pe care-l priveau cu bănuială.

Dezbaterile au fost, așa cum mărturisesc procesele-verbale ale celor nouă ședințe, foarte îndîrjite, și pentru întîia dată în istoria românească, într-o adunare constituită, boierii fură siliți să primească în obraji dezgustul și palmele clăcașilor, pe care îi chinuiau și-i jefuiau de veacuri. Ședințele erau publice, dar sala fiind mică, nu putea încăpea prea multă lume. Clubul îngriji ca măcar această puțină asistență să fie compusă din muncitori, prieteni ai clăcașilor. Boierii sperau să saboteze ședințele mai întîi lipsind cu rîndul, dar foarte energic vicepreședintele, agronomul Ion Ionescu, îi sili pe cei mai mulți să participe la ședințe... Cele mai multe din aceste ședințe fură, dealtfel, prezidate de el, căci boierul Racovitză lipsea. Ultima ședință fu cea mai dramatică dintre ele și cea mai aproape să izbutească, măcar în parte.

După cum făcuse și la celelalte opt ședințe, Ion Ionescu începu, făcînd rezumatul ședințelor trecute, și delegații săteni ascultau îngîndurați, așezați mai mult pe treptele tribunei, în jurul scaunului pe care ședea popa Neagu de la Slam-Rîmnic, pe cînd boierii se lă-

---

rile istorice ale acestora asupra pămînturilor, considerînd prin exponenți ca deputatul latifundiar Lenici că în decursul veacurilor „claca n-a fost o robie... ci o chirie" sau ideea că poporul cere pămînt prin răscumpărare. Prin glasul deputatului țăran Turcea se cerea, în spiritul articolului 13 din Constituție, „A încheia toate clasele într-un singur corp pe care să-l putem numi Nația română" (n. ed.).

făiau în foteluri, pe care şi le trimiseseră de acasă. Cel mai îndîrjit dintre aceştia era Filip Lenş, bătrînul mare vornic şi putred de bogat.

— Deschizînd această şedinţă a Comisiei pentru împroprietărire, vă reamintesc că în prima şedinţă s-a discutat, la cererea guvernului: „Cum să se facă muncile de toamnă" şi aţi convenit ca sătenii să lucreze pe loc acolo unde se găsesc şi să dea la anul zeciuială din rod.

Sătenii întăresc moale, gînditori, cu o gravitate ancestrală:

— Dară... dară...

— A doua zi şi a treia zi am discutat întrebările: „Dacă munca este sfîntă", „Dacă proprietatea este sfîntă"...

Lipan, uscat la faţă, cu o mustaţă ca o curea pe buză, se ridică puţin încruntat şi apăsă spusele preşedintelui:

— Munca e sfîntă, căci este cu sudoarea frunţii!

Lenş, învălit în caftan şi cu işlic rotund ca o căldare, sare de pe scaun, bătăios:

— Dar şi proprietatea e sfîntă, că e de la Negru-Vodă, întîiul voievod care a trecut în locurile acestea, le-a găsit pustii şi le-a împărţit la strămoşii noştri, eroi, care cu sabia în mînă îşi apărau patria...

Aci Toma se ridică viforos, cu mîna lipsă şi mîneca prinsă în bete, cu ochii scînteietori de mînie:

— Dar noi unde eram atunci? Cine ducea greu în luptă?

Şi dintr-o dată delegaţii săteni sunt în picioare, cu pumnii ridicaţi, cu voci tunătoare:

— Noi unde eram?

Întrebarea lor cutremură pe cei de faţă... Parcă sufletele celor morţi de veacuri întreabă cu glasul lor.

Popa Neagu se întoarce, în anteriul lui cafeniu de preot ţăran spre Lenş, şi în liniştea îngheţată îi spune, puţin tragic în sfătoşenia lui:

— Ei, da' nu sînt toate moşiile dă la Negru-Vodă... Mai sînt şi unele luate cu hapca... dă ne-aţi făcut pă toţi robi.

Boierii tresar și schimbă priviri mînioase; se întorc unii la alții, parcă s-ar consulta dacă nu e mai cuminte să plece.

Lenș, cu fața puțin lungită și vorba încurcată, ține să lămurească:

— V-am arătat că și acum este liber cineva să scape de clacă, prin răscumpărare. Chiar unii dintre noi poate că am fost clăcași. Dar am cumpărat moșii și am devenit proprietari.

Dar Toma se ridică ca o vînă de bou, aprig, și întreabă scurt:

— Cu ce bani?

Lenș pare surprins și țintuit de întrebarea tăioasă a Pandurului:

— Cum cu ce bani?

Dar Toma, dîrz, ca de cremene, nu-l slăbește:

— Cu ce bani, ăi care ați fost clăcași ați devenit proprietari?

Lenș, legănîndu-se în greoiul lui caftan la dreapta și la stînga, pare încurcat și puțin speriat:

— Nu înțeleg ce vreți să spuneți.

Atunci se ridică popa Neagu, cu sfătoșenia tăioasă și simplă ca de la obraz la obraz:

— Cu ce bani, clăcași fiind, dumneata ori bunicu dumitale ați cumpărat moșia? Că doar nu ți-o fi dat-o dă pomană? Cu cîștigu din clacă nu să poate cumpăra o moșie de-o mie dă pogoane!

O voce de pe trepte izbucnește într-un rînjet amar:

— O fi fost poate cu bani dă furat... Sînt unii care omoară la drumu mare și pă urmă devin moșieri cu bani furați... Și oftînd din adîncul rărunchilor: Da' muncind cu brațele, nu s-adună o mie dă pogoane! E un țăran cu fața mare, osoasă, care pare spetit de muncă.

Boierii simt că iar o să aibe o zi proastă... E de neînchipuit cum izbutesc țopîrlanii ăștia să lămurească, după felul lor, toate lucrurile, cînd li se dă prilejul. Au făcut o mare greșală primind să stea de vorbă cu ei, acum cînd secretarul ăla și scrie ce se vorbește și mai e atîta mojicime în sală care aprobă și chiar rîde.

— Noi am vrut numai să spunem că e liber clăcaşul cît vrea...

Se ridică cu faţa lui de ceară, slab, nepămîntesc, cerînd socoteală, ca din mormînt, un sătean istovit, nu numai de necazuri, dar şi de boală. E Marin Tăcutu, unul dintre cei ţintuiţi în pat de ani de zile în urma bătăilor îndurate de la vechilii boiereşti, făcut neom. Se face o linişte de cimitir... Vocea lui este la început slabă, dar deodată hrănit parcă din suferinţe seculare, omul găseşte în el o putere nemaiîntîlnită, ca într-o sforţare de moarte, şi glasul lui cutremură:

— Liber? Liber ce? Cum poţi să spui c-am fost noi liberi? Poate vreţi să spuneţi că am fost liberi să plătim pînă să cădem în genunchi, ca vitele, plătind. Am fost singurii care am plătit în ţara asta. Că noi, biruri grele dă cap am plătit, oameni dă oaste am dat numai noi; ispravnici, judecători şi jandarmi numai noi am ţinut; drumuri şi şosele numai noi am lucrat; beilîcuri, podvezi şi havalele numai noi am făcut; zile dă meremet numai noi am îndeplinit; clacă dă bunăvoie şi fără dă voie numai noi am dat... Ţara noastră nici băi [1] nu are, nici meşteşuguri multe ca alte ţări nu are; toată îmbelşugarea, braţele şi sapele noastre le aduc... Iar noi nici rînduială, nici dreptate nu am avut. Cînd ne-am jăluit, cînd ne-am spus păsurile, ispravnicu ne-a bătut, boieru ne-a bătut; cine s-a sculat mai dă dimineaţă pă noi ne-a bătut. Cine a vrut să ia dă la noi a luat fără frică şi fără ruşine...

A fost ascultat într-o adîncă tăcere. Popa Neagu şi unii săteni clătinau din cap cu obidă, îngînduraţi la amintirea suferinţelor lor, din adunarea anilor.

Boierii s-au privit la început unii pe alţii, cu o iritată nerăbdare. Dar siliţi să asculte de glasul acesta nemaiîntîlnit, au coborît privirile în pămînt.

— Asta nu poate să spuie nimeni că e chiar adevărat, îndrăzneşte Lenş să spuie la sfîrşit, destul de stînjenit şi întorcînd capul de ciudă.

---

[1] În manuscris urmează sinonimul „mine" pus între paranteze (n. ed.).

Atunci Băl-Ceaurescu, copleşit parcă de cele spuse de vorbitorul ţăran, se ridică încet şi apoi, după ce tace o clipă, spune cu emoţie şi hotărîre, scurt :

— Ba e adevărat... E adevărat...

Toţi cei de faţă sunt surprinşi de această aprobare neaşteptată, încît ţăranilor, bucuroşi, li se pare că n-au auzit bine.

Boierii, îndeosebi, sunt consternaţi, se uită unii la alţii, nemaiştiind ce să creadă, ce să înţeleagă.

Băl-Ceaurescu, parcă zdrobit de mărturisirea făcută, s-a aşezat iar greoi, în fotel.

— Şi eu v-am robit, fraţilor, v-am bătut, v-am dezbrăcat. De 36 de ani de cînd mă blestemaţi ! Iertaţi-mă, vă rog, fraţi săteni ! Luaţi-vă înapoi ceea ce v-am răpit. Iată, vă dau părticica de pămînt...

Nu numai deputaţii ţărani, dar şi publicul din sală izbucneşte, aşa după cum spune procesul-verbal, într-o detunătură de aplauze, de strigăte de „ura". Boierii ceilalţi în schimb se privesc mereu consternaţi, furioşi de această neaşteptată „trădare". Se ridică un ţăran bătrîn, badea Uguloiu, cu pletele cărunte lipite de sudoare de tîmple.

— Dumnezeu să te ierte, frate !... Să trăim în pace... Să fim fraţi. Dumnezeu să binecuvînteze Costituţia.

După o lungă tăcere, Lenş cere iar cuvîntul şi participă cu o bizantină şi pioasă perfidie la emoţia prelungită a sălii, deplasînd şiret sensul mărturisirii lui Ceaurescu :

— Am auzit cu toţii cu destulă mîhnire spovedania unui deputat proprietar. Nenorociţi au fost clăcaşii şi ţiganii dumnealui...

Dar Toma îi aruncă, peste umerii celorlalţi, ca o lovitură de bici :

— Că dumneata nici usturoi n-ai mîncat, nici gura nu-ţi miroase...

Lenş îşi muşcă buzele, dar stăruie, concentrat, în perfidia lui :

— Pentru a se putea preţui generozitatea domnului Băl-Ceaurescu şi pentru a vedea întrucît nu dezice sfinţenia prinţipiului proprietăţii — şi aci el umflă vocea — pe care domnia-sa a consacrat-o, împreună cu

noi, îl rugăm să arate acum, pe loc, ce pămînt înțelege să dea sătenilor săi, pentru ca să ne fie poate și nouă îndreptar...

Lenș știe că o explozie verbală din slăbiciunea nervilor nu e încă o faptă, căci el își cunoaște oamenii. Știe că Băl-Ceaurescu va da înapoi și vrea să-l pună în încurcătură.

Boierul apostrofat se ridică și se lămurește, plimbîndu-se prin fața tribunei.

— Frați țărani, eu vă dau locul pentru casă și namestii... și hrana vitelor voastre. Pămînt de muncă și izlaz, vă mai dau ceea ce ați avut pînă la legea lui Caragea, care vi l-a luat, că pe temeiul ei vi l-am cîștigat la judecată.

Vicepreședintele, bănuind că e ceva neclar în declarație, cere lămuriri, fixîndu-l cu bărbuța lui tunsă, după ce a bătut în capacul călimării:

— Dați vatra satului gratis, sau cu bani? Vor fi liberi sătenii să-și vîndă casele, livezile, viile dacă vor voi să se ducă?

Băl-Ceaurescu întărește, legănîndu-se:

— Dau cu despăgubire și fără despăgubire... și, împăcat cu el însuși, își plimbă mîna pe barbă. Primesc, de-mi vor da despăgubire, ca de pomană... Apoi, parcă fără să-și dea seama, ia tot înapoi... Cît timp vor sta locuitori pe moșie, pămîntul ce le dau va fi veșnic al lor. Aci face o pauză, apoi precizează, sporind însă echivocul, deși aparent e hotărît... Cu două condiții: în mijlocul satului să fie cîrciuma mea, numai a mea, așa cum cere pravila pentru boier; a doua, pentru locul de casă vreau să-mi dați găina de Crăciun și puiul de Sîn Petru.

Lenș, găsind că în definitiv nu e prea rău, întărește viu cele spuse de Ceaurescu:

— Constituția nu scrie nicăieri că trebuie să ni se ia dreptul nostru de a fabrica numai noi rachiu și de a ține numai noi cîrciumă în sat.

Vicepreședintele a rămas îndelung pe gînduri, apoi reia dezbaterea:

— Pentru că timpul trece, vreau să vă amintesc că în ultima noastră ședință s-a discutat îndeosebi des-

pre, şi aci apasă tot restul frazei, ridicînd vocea : cît pămînt trebuie să se dea de către proprietari sătenilor ?...

Sătenii, bucuroşi, întrerup :

— Dară... dară...

Urmează discutarea „cîtimei“ cum spun ei... Se aruncă şi acum vorbe goale, dar la cererea vicepreşedintelui, ca să nu se aţîţe iar lumea şi ca să se profite de pe urma greutăţilor prin care trec în discuţii boierii, ridicînd şedinţa, hotărăşte o discuţie liberă, căci i se pare că s-a creat o bază de înţelegere. Şi într-adevăr aşa era. Boierii fuseseră încolţiţi, şi acum sunt siliţi să cedeze... Nu mult, dar ceva trebuie să dea... Nu le convine, dar trebuie să discute. Numaidecît, doi din ei părăsesc sala de şedinţe şi aleargă speriaţi la Locotenenţă, arătînd că există primejdia unei înţelegeri între ţărani şi proprietari. Cînd Ion Ionescu se pregătea să anunţe redeschiderea şedinţei, i se anunţă că într-o cameră vecină au sosit membrii Locotenenţei şi e chemat acolo. Erau în birou şi toţi cei sosiţi. Eliade, Tell, N. Golescu şi Voinescu II se aşezaseră în fotoluri, unii, şi-şi făceau vînt cu foi de hîrtie de pe masă.

Eliade, cu mantia albă pe umeri, îi cere lămuriri lui Ion Ionescu şi cînd află că într-adevăr sunt pe cale să ajungă la o înţelegere, boieri şi ţărani, Eliade, bătînd nervos cu degetele în masă, îi cere să redeschidă şedinţa şi să anunţe sosirea Locotenenţei.

Cei trei şi secretarul de stat intrară apoi, cu o deosebită ostentativă solemnitate. Eliade, cu pelerina albă pe umeri, se opri în loc, făcu un pas în faţa celorlalţi, tuşi, potrivindu-şi vocea, şi ţinu o cuvîntare plină de ipocrizie, apoi făcu un semn lui Voinescu II... Acesta, înalt, cu faţa rotundă şi mare, cu colierul bărbii blonde îngrijit periat, citi cu o voce sonoră :

„Decretul No. 460 al Locotenenţei domnesci a Ţării Româneсci

«Dreptate, Frăţie»
In numele popolului Român
Locotenenţa domnească

Văzînd că Comisia pentru învoirea articolului proprietăţii, în loc a se pătrunde de spiritul de dreptate, de frăţie şi de pace,

seamănă că ese din misiunea sa şi seanţele-i din zi în zi devin mai tempestoase ;

Văzînd că, în loc de a se stabili o sinceritate şi încredere ce apropie învoirile, fiecare parte propune imposibilul spre a se depărta şi mai mult"...[1]

Aci, popa Neagu mîrîi destul de tare către ai lui, încît secretarul de stat, surprins, se întrerupse :

— Auziţi, mă, ce spun ăştia, că noi am cerut imposibilul, precum zic ei. Am cerut a zecea parte dintr-o moşie... Acum ştim ce gîndesc...

— O să vie o zi cînd o să dea tot... dar o să fie prea tîrziu...

Eliade ceru sever să se facă linişte şi secretarul de stat citi mai departe...

„...Văzînd mai vîrtos că cei numiţi din partea Guvernului în loc de a insufla o încredere de nepărtinire întreagă, şi spiritul păcii — care e singurul cuget al Guvernului — au făcut să crează cei mai mulţi că aceştia se trag mai mult la o parte decît alta, prin zel dictat de simpatii..."

Acum fu rîndul lui Ion Ionescu să se vadă vizat de Locotenenţă, denunţat ca aţîţător şi partizan al clăcaşilor, căci Eliade nu-i putea ierta că e „omul lui Bălcescu"... Furios, el întoarse spatele şi ieşi din sala de şedinţe, urmărit de privirea severă a lui Eliade. Dar Voinescu II nu se mai întrerupse :

„...Văzînd că cu aceasta s-ar compromite mai mult guvernul..."

— Faţă de cine ? întrebă cu vocea lui puternică Toma.

Eliade îl fixă şi pe el cu severitate... Voinescu II continuă :

„...taxîndu-se de pǎrtenitor şi că prepusul membrilor comisiei şi neîncrederea-i ar aduce să nu înţeleagă spiritul cel adevărat al noilor instituţii,

---

[1] În manuscris (p. 121—127), acest capitol, pînă la partea care continuă cu decretul 460, a fost dactilografiat şi revăzut cu atenţie, dovadă numeroasele modificări făcute de Camil Petrescu în vederea definitivării. De la menţionarea şi fragmentarea decretului în scopuri romaneşti, capitolul continuă scris de mînă, ca majoritatea dealtfel, şi pare la prima lui redactare (n. ed.).

Locotenenţa Domnească decretă :

A) A se suspende pînă la al doilea decret seanţele comisiei..."

Se auzi un murmur din sală, plin de mînie, dar delegaţii boieri se întoarseră încîntaţi unul către altul ca şi cum ar fi spus : Aşa, da !

„B) A-şi da fiecare deputat cererile în scris către Guvern.

C) Din părerile tutulor şi din procesul-verbal al comisiei întemeiate pe :

Respect către proprietate ;

Respect către persoane ;

Dreptate, frăţie ;

Foloase generale în paguba nimănui ;

A sacrifica cei mulţi pentru cei puţini este nedrept ;

A sacrifica cei puţini pentru cei mulţi este silnic ;

Săteanul va fi proprietar, ca să fie cetăţean, ca să fie apărător al Patriei..."

Se auzi atunci din mulţime o voce groasă, care strigă plină de amărăciune :

— Scoateţi „dreptatea şi frăţia" de acolo, că e minciună !

Era Axente Sever, care venise întovărăşit de tabaci şi profesori şi nu se mai putu stăpîni de mînie.

Eliade se înfurie şi ameninţă că evacuează sala, dar Axente Sever nu se lăsă :

— Apoi că noi cunoaştem lozincile dumitale răsuflate, de ce le amesteci cu „dreptatea şi frăţia" ?

Se făcu larmă şi de-abia se mai auzi vocea secretarului de stat :

— „...Unde e libertate e Dumnezeu ; şi unde e Dumnezeu e dragoste şi unire. Unde e tiranie este iadul, pacea lipseşte... Omul desperat îşi ese din minţi, omul cu inimă bună, omul liber e voitor de bine..."

Sala vuia. Se auzea din ce în ce mai puţin, apoi nu se mai auzi deloc.

La tăbăcărie era zor mare[1]... Venise la magazia de murat și Licsandru ca să se sfîrșească mai repede.

— Hai, mă Damiane, că ne-așteaptă muierile... și mîncăm bătaie.

— Hai, hai... da' nu-i așa ușor... că uite cîte mai sînt, mama lor dă piei... se necăji Damian.

— Of, mă, că pricopsiți mai sînteți... norocu vost că nu m-am curățat și eu... Na... lasă... dă-te la o parte, Nae... hai și tu, mă cap sec... hai, lasă... și Licsandru se înfipse în două piei odată...

Era vesel, că era Sf. Alexandru și ținea nu numai ziua lui, ci și pe a nevestei... Era mare mîncău — cînd avea ce — și știa că acasă îl așteaptă niște plăcinte cu brînză și mărar, cum a învățat-o Tincuța să le facă pe Licsandra... Avea și vin bun... Că băuturica mai dă inimă omului...

Mai mult trăgînd el decît ceilalți trei, sfîrșiră treaba mult înainte de apusul soarelui.

— Hai la gîrlă, mă, să mai scoatem borhotu ăsta dă pă noi.

Dar în clipa aceea, intră valvîrtej, pe poarta cea mare, careta lui Dobrovici, care își aruncă pîntecul pe ușa ei, înainte ca să stea caii locului.

---

[1] În manuscris e notată cu creion albastru data: „Sîmbătă, 29 august" (n. ed.).

...Cu antereul în vînt, alerga spre magazia de uscat blănurile scumpe... Aproape urla :

— Să vie meşterii la mine, toţi...

La început, oamenii fură numai nedumeriţi... dar numaidecît îi cuprinse o spaimă nelămurită, mută.

— Nu-i a bună, şopti Gligore, trecînd pe lîngă Licsandru.

Nu era a bună.

— Mă, începu Dobrovici, încă gîfîind, cînd oamenii pe care-i vrea el fură adunaţi — mă, vreau să văz dacă mă pot bizui pă voi... Facem două chervane chiar astă-noapte... punem toată magazia de blănuri de soi, mai punem şi unele lucruri de la mine, de-acasă. Mîine la patru dimineaţă chervanele pleacă la Beci, pe valea Teleajenului...

Oamenii îşi şoptiră înfioraţi unul altuia :

— Vin turcii...

Licsandru văzu negru înaintea ochilor.

De patru sute de ani aceste două vorbe semănau groaza între locuitorii pacinici din Cîmpia Dunării. Însemnau zile de bejenie, fuga prin păduri, spre văgăunile munţilor... Spre Piteşti, spre Tîrgovişte, spre Bucureşti şi de aci mai departe, spre Ploieşti şi Buzău, boieri şi ţărani cu butci cu scumpătăţi sau în care cu calabalîc se înşirau zi şi noapte pe drumuri uneori necunoscute pentru ei, pline de primejdii.

Ca pretutindeni în Europa, şi în Ţara Românească, pînă la născocirea telegrafului, negustorii cunoşteau astfel de veşti uneori înaintea conducătorilor şi chiar a domnitorilor, cum fu cazul lui Alexandru Ghica, vestit printr-un negustor că va fi scos din domnie, aşa încît avu timp să fugă, salvîndu-şi capul. Confidenţi şi oameni de afaceri ai marilor demnitari ai Porţii, ai paşalelor, ei erau în acelaşi timp şi agenţi ai marilor negustori şi bancheri europeni, sau localnici, cu care încheiau afacerile începute prin tainiţele seraiului.

Dobrovici îşi avea şi el, cum spunea, oamenii lui la Ţarigrad, şi, mai ales, avea un lucru: aceşti negustori... Nu se uitau la cheltuială cînd aveau de trimis o ştire grabnică. Cinci zile după ce se hotărîse înlocuirea lui Soleiman cu Fuad, un călăreţ şi intra în ziua

asta călduroasă, de sfîrşit de august, în casa mare cît o hardughie de pe Podu Calicilor, spunînd că are să ducă jupînului o ştire grabnică... Era un albanez mustăcios şi uscat, care îi ceru să-i vorbească între patru ochi. Omer-paşa avea să primească poruncă să ocupe, în întîia jumătate a lui septembrie, Bucureştii... Soleiman-paşa era înlocuit cu noul comisar Faud-Efendi. Dincolo de Chiţorani, pe valea Teleajenului, Dobrovici avea o vie de vreo şaizeci de pogoane, în afară de păduri fără sfîrşit parcă, pînă în sus, spre Văleni. Via avea bolniţe să bagi în ele un sat întreg. Avea la îndemînă, pregătit din vreme, var şi cărămidă, ca să zidească fundul bolniţei peste comorile ascunse... Locul era bun, că era departe de drumurile mari.

*

Muierile aproape că se bocesc, fiindcă nu s-a ales nimic de masa pregătită... De băut, Licsandru bea, bea şi Damian, bea şi Toma care, de cînd se însurase Damian, îşi făcea tot mai des drum la Bucureşti. Îi era nespus de drag de nora lui şi îi privea pe amîndoi cu înţeleaptă bucurie. Beau îngînduraţi, beau de ciudă, dar de mîncare abia s-au atins... Nici de vorbit nu vorbesc... Fiecare ştie ce e în sufletul celuilalt.

— Ia mai zi, Chiose... zi-i aia cu Delcea care taie turcii [1]...

. . . .
[Foaie verde ş-o lalea,
îmi umbla, măre, umbla,
umbla turcii d-aiurea,
d-aiurea prin plaiurea.
De-mi umbla cît îmi umbla,
şi-mi căta cît îmi căta,
ei de cine-mi întreba ?
Tot de Delcea cîrciumarul,
tot de Delcea măcelarul,

[1] În manuscris paranteza: „(urmează cîntecul haiducesc)". Aici reproducem textul după ediţia postumă (n. ed.)

cîrciumarul
frîncilor,
măcelarul
turcilor

. . . .
. . . .

holteilor şi gazdul.

. . . .
. . . .

Foicică ş-o lalea,
turcii, măre, că umbla,
tot umbla pe aiurea,
măre, tot din sat
în sat
măre, tot din vad
în vad.
Şi de Delcea întreba,
pînă iată se-ntîmpla,
că la casă-i nemerea,
peste cîrciumă-i dedea.
Turcii dacă nemerea
înăuntru de intra,
pe Delceasa o găsea.
Dar pe ea unde-o găsea ?]

. . . .
. . . . . .

Era un cer limpede ca de sticlă, şi devale se vădeau luminile oraşului, dar către miezul nopţii cerul s-a aburit... Ei stau pe ţolul de sub vişini şi ascultă cîntecul... Au hotărît să nu mai doarmă. Damian tot trebuie să fie la patru înapoi la fabrică... Vine un miros de struguri copţi şi de gutui crude... Au golit pînă acum trei ploşti şi au gustat în silă, ca să scape de stăruinţa femeilor, din plăcintele cît podul palmei. Întru tîrziu, Licsandru se întoarce, cum şedea într-o rînă, spre Toma... Se vede că îi e greu să vorbească. Îşi drege vocea, hîrîie pe gît, scuipă... Pe urmă, parcă înfrînt, dîndu-şi pe faţă temerile din adînc :

— Nene Tomo, aş vrea să te rog un lucru... da' să nu te superi... Nu crezi că ar fi mai bine ca să trimitem muierile astea la Vadu Rău ?

Toma tresări, zguduit tot :

— Păi bine, măi Licsandre, eu ziceam că dacă vin turcii, locu nostru e aci, să luptăm cu ei... Nu să ne ascundem la Vadu Rău...

Licsandru îi încleştă pumnul în umăr, de i-l încovoie.

— Aşa m-ai înţeles matale pă mine ?... Atunci să ştii că nu te pricepi la oameni, neică Tomo... Eu pînă n-oi tăia cîţiva turci nu mă las... Da' nevasta vreau să mi-o ştiu departe... Eu ştiu ce spui...

Dacă Toma l-ar fi văzut mai în lumină pe Licsandru, ar fi desluşit pe chipul lui un fel de spaimă neagră numai la gîndul că nevastă-sa ar putea cădea în mîna turcilor, care, după ce şi-ar bate joc de ea, ar vinde-o roabă...

Pandurul însă nu ceti decît hotărîrea de viaţă şi de moarte a lui Licsandru de a lupta pentru libertate...

— Aşa da... acum eşti omu meu... cu muierile ai dreptate... le trimitem pe toate trei, şi fetiţa cu ele, la Vadu Rău... Dacă lucrurile se încurcă, muntele cu pădurile lui e aproape.

Atunci se auzi din întuneric glasul plin de mînie al Licsandrei :

— Da' pă noi nu ne întrebaţi ?... Ce gîndim şi noi ? Auzi, să ne trimită la ţară ! Ce zici, Ilinco ?

— Să creadă dumnealor că noi plecăm la ţară... La bine şi la rău, eu rămîn aci, cu bărbatu meu... mîrîi ca o pisică întărîtată Ilinca...

— Nu să poate, Ilinco... tu eşti grea... nu poţi rămîne... spuse hotărît Toma. Ce să faci tu aci, femeie în cinci luni ? Ai să pleci... sîntem destul noi doi...

Licsandra avea lacrimi în ochi de mînie.

— D-ăştia mi-eşti dumneata ? Vrei să scapi dă mine ? Să-ţi cînte lăutarii la cîrciumă, cu florăreasa aia ?

Licsandru căută ceva cu care să dea de pămînt și nimeri o strachină goală, pe care o făcu țăndări.

— Muieri nebune...

După cîntatul cocoșilor se despărțiră.

*

A doua zi, Toma, în drum spre oraș, se întîlni cu Filaret Mustea... chiar în ușa bisericii Sf. Niculae. Acesta îi spuse că la Mitropolie s-a primit poruncă să se gătească o caretă pentru vicar și doi arhierei, care să meargă spre Giurgiu...

Toma îi șopti abătut :

— Vin turcii, mă Filaret... vin turcii...

Țiganul, care deși trecuse de cincizeci de ani și făcuse și un an temniță grea, era încă în puterea vîrstei... Rămase o clipă năuc, apoi se sprijini de gard, să nu cadă.

— Atunci strică tot ce s-a făcut... O să strice Costituția... Ne fac iar robi...

— Nu trebuie să-i lăsăm, mă Filaret... nu trebuie să-i lăsăm să intre în București...

— Săracii țiganii mei... săracii dă ei... o să să nască iar robi, dîn tată-n fiu... e drept asta, neică Tomo ?

— Nu e drept, mă, nu e drept... Dar dacă intră turcii și strică Costituția, după regulamentu lor, e drept ?

— Asta vor turcii ?

— Asta vor... Eu doresc să știu ce veți face voi, țiganii !

— Matale ce zici să facem ?

— Să puneți mîna pă topoare... pă baroase... și să ieșim înaintea turcilor.

— Eu, măi neică Tomo, am mai lovit odată cu barosu...

— Și-ai lovit bine, mă... Da' acum trebuie să fim mulți... Deșteaptă-i pă țiganii tăi... adu-i pă toți...

— Îl ucid cu mîna mea pă ăl dă s-o codi... Da' o să vie, că au mai fost... cînd a fost nevoie dă ei. Numai, știi, întreb și io, o să vie cu adevărat ?...

— Uite ce e, măi Filarete... Noi, eu cu Licsandru Hergă şi cu Panait, fratele lu Mitru, cu Damian, de-asemeni, că acuma-i dus spre Ploieşti, da' o să vie... mergem la Bălcescu dă cum o sosi în Bucureşti, ca să ne spuie el care e adevăru şi ce să facem... că după cîte am auzit, azi, mîine, trebuie să sosească dă la Ţarigrad. Ne-o lămuri el cum e mai bine. Vino şi tu cu noi...

S-au înţeles şi cum să se întîlnească.

Pe Dunăre era un du-te-vino neîntrerupt de mahoane, de barcazuri, de istamboale, de corăbii de tot soiul, mai ales italiene și răsăritene... În fiecare port erau catarge lîngă catarge... Din cînd în cînd cîte un piroscaf zguduia văzduhul cu zgomotul căldărilor și al elicelor lui.

— Pe Dunărea asta e mai multă mișcare decît în tot restul Țării Românești.

— Frate, ce vrei... Așa a fost de mii și mii de ani și așa va fi și de aci înainte... Toată civilizația s-a iscat și s-a adunat de-a lungul marilor fluvii: Nilul, Eufratul, Gangele, fluviile chinezești... De-a lungul fluviilor... și cînd oamenii au devenit marinari mai isteți și au avut busola pe țărmurile mărilor... Cu caii, cu boii ori cu piciorul este greu să străbați prin ținuturi acoperite cu păduri, ori să cari mărfuri grele... Toate grînele țării se scurg acum pe aci prin schelele astea care te întîmpină la tot pasul... E o forfotă din zori și pînă în noapte și încă mai mult va fi în viitor...

— Ai fără îndoială dreptate, prietene... De aceea se și zice că marea și fluviile sunt plămînii țărilor din lume... Numai că eu cred că mai tîrziu se va transporta desigur de zeci de ori, de sute de ori mai mult ca astăzi, dar nu va mai fi forfota asta pe Dunăre. Mînate cu foc, navele vor fi de sute de ori mai mari decît istamboalele astea și vor încărca, firește, de sute de ori mai mult... În loc de o sută de corăbii cu pînze,

vom avea într-un port unul sau două vapoare din astea, piroscafuri, cum li se mai zice... care va încărca mai mult şi mai iute decît ele, şi va duce mai repede mărfuri, fără să moţăie aşteptînd vîntul pe ape şi prin porturi... Am văzut nişte mahoane lungi şi largi cît o uliţă, le zice şlepuri, în pîntecele lor să încapă o mie, două de chile de grîu, să zicem opt-nouă mii de saci... Şi un vaporaş de-abia cît pumnul trăgea două-trei şlepuri... Aşa că vezi! Eu zic că multe schele din cîte se văz azi nici nu vor mai fi, căci nu pot să ajungă asemenea vapoare pînă la ele. Nici acum piroscafele „Lloyd"-ului vienez, cu care se fac astăzi mai toate călătoriile spre Occident, nu opresc în fiece schelă, ci numai la Giurgiu, la Rusciuc, la Turnu, la Corabia, la Calafat, la Vidin şi aşa mai departe [1]...

---

[1] In manuscris găsim parateza: „Se va relua ideea la orzari, la grînari". Pentru a întregi fundalul social, e de presupus că romancierul intenţiona să dezvolte capitolul (n. ed.).

Soarele scăpăta cu raze lungi peste verdeaţa bălţii, peste malul galben şi golaş al Borcei, şi ei treceau acum prin dreptul orăşelului Cernavodă, cu malul lui înalt, rupt şi lutos...

Începuseră lucrările pentru calea ferată Cernavodă—Küstendge, dar acum se întrerupseseră şi se vedeau doar magaziile antreprizei ; la schelă nu erau decît doi ofiţeri turci şi 60 de oameni de trupă, care aşteptau şi care fură luaţi pe bordul piroscafului. Bălcescu avu o tresărire de mînie gîndindu-se că ostaşii ăştia încovoiaţi subt raniţi vor fi poate dintre cei care vor intra ca stăpîni în Bucureşti... Îşi închipui, aşa, ca un joc, pe Damian şi tabacii lui intrînd în ei cu cuţitele şi topoarele lor.

Vasul „Lloyd"-ului o ţinea tot pe stînga, pe cursul adînc al apei. Cei din delegaţie erau bucuroşi că le mai rămîne o singură zi de mers pe apă... Le era la toţi dor de cei de acasă. Se urcaseră pe puntea din dreapta (babord) ca să privească uriaşul foc solar care cuprinsese balta cu sălciile ei ; ochiurile de apă şi miile, miile de sălbăteciuni înaripate, raţe, gîşte, bîtlani, berze, ţigănuşi, care se lăsau acoperind suprafeţe întregi sau se învolburau în stoluri vii, speriate de duduitul zgomotos al vasului cu foc, abia născocit, care le tulbura liniştea aşezată acolo de la facerea lumii.

O nemţoaică blondă, auzind că vorbesc româneşte, întrebă, în cel mai dulce grai românesc, dacă merg la

Bucureşti... Era o moldoveancă, măritată cu un ofiţer de origine germană, din armata rusă, şi venea să-şi vadă rudele... Se mirau că n-au cunoscut o aşa blondă frumuseţe în oraşul lor, în care ştiau că ei cunosc toată lumea, dar lucrurile se lămuriră cînd îşi dădură seama că atunci cînd fata de şaisprezece ani se măritase, ei erau mai toţi la Paris.

S-au trezit ajunşi la Giurgiu, dimineaţa, cînd soarele era sus şi vasul acostat se legăna în port. Stătuseră seara tîrziu de vorbă cu cei de pe vas, cu care se împrieteniseră.

Bălcescu află de la un ofiţer secund, luat deoparte, că e căutat de o săptămînă de un fost maior austriac... are să-i dea un rezultat confidenţial... Bălcescu întrebă pe ofiţer dacă îl cunoaşte şi el pe acest refugiat revoluţionar... dacă e serios... dacă se poate avea încredere în el...

— Încredere deplină... Marfa comandată a şi fost adusă chiar cu vasul acesta şi lăsată la Giurgiu, cînd au trecut spre Galaţi... Este şi el în această afacere... Totul este să nu prindă de veste turcii... Cartuşele sunt în butoiaşe, care pe ele au însemnat că sunt material pentru tăbăcării.

— Şi cum ? Să le plătim înainte de a şti ce e înăuntru ? Nu te supăra, domnule ofiţer, dar asta nu va fi aprobat de Locotenenţă...

Chibzuiră şi hotărîră că e mai bine ca Bălcescu nici să nu dea ochii cu maiorul refugiat, că acesta va merge la Bucureşti, unde va primi o arvună, în schimb el va da omului ales de guvern, dintre meşterii tăbăcari, care va preda o parte dintr-un carton tăiat cu foarfecele tovarăşului rămas de pază la Giurgiu... şi în posesia căruia era cealaltă parte din carton. Sunt două butuiaşe însemnate, care cuprind piatră acră şi o bună vopsea...

Le vor desface de probă acelea...

Oraşul prin care trecură cu caleştile trimise de administrator era plin de praful iscat de trupele şi furgoanele turceşti, care ieşeau necontenit din tabăra lor, după rechiziţii... Era luni, 30 august, şi află că s-a anunţat

sosirea lui Fuad cu vasul următor la Giurgiu, şi că Soleiman va pleca numaidecît, a doua zi.

Vruseră să nu mai treacă prin oraş şi ocoliră pe un drum de care, prin nişte tarlale de porumb. Ocoliră apoi pe lîngă o casă aproape dărăpănată, strivită parcă de acoperişul prea larg de şiţă, înnegrită de vreme... Lîngă ea era un puţ cu ciutură, la care opriră ca să adape caii... Numaidecît fură ajunşi, aşa cum fusese vorba, de o brişcă militară, în care era comandantul batalionului II din regimentul II şi maiorul austriac... Acesta trecu în caleaşca în care era Bălcescu cu Ştefan Golescu... Înainte de plecare, comandantul batalionului ceru să-i vorbească între patru ochi... Bălcescu, puţin surprins, se coborî şi-l urmă cîţiva paşi spre tarlaua de porumb. Era un bărbat scund şi mustăcios, în uniformă neagră, cu ceaprazărie de tot soiul, plină de praful drumului.

— Domnule ministru, aş vrea să vă întreb ceva. Azi-noapte am primit ordin de la Kerim-paşa să nu îndrăznesc a mă depărta cu oştirea din garnizon.

— Ce oştire ai ?

— O companie, restul batalionului este împrăştiat pe Dunăre. Nici un soldat măcar să trimet undevaş, iar eu să mă prezint mîine la lagăr la el... avînd să-mi vorbească...

Bălcescu rămase îndelung pe gînduri, era nedumerit şi atît de preocupat, că nici nu văzu un guzgan care, zăpăcit de tropotul cailor, tăie în fugă drumul, aproape trecîndu-i peste picioare.

— Ai fost la Soleiman ?... El ce spune ?

— Toate astea le preia Omer-paşa, fără ştirea lui Soleiman...

— Eu zic să părăseşti la noapte oraşul şi să te îndrepţi fie spre Bucureşti, fie spre Piteşti... De acolo nu e departe pînă la Rîureni.

— Eu sunt ostaş, domnule ministru, nu pot face asta fără un ordin al capului oştirii... şi omul mustăcios, scund dar robust, ridică semeţ capul.

Bălcescu fu nemulţumit de acest răspuns dîrz în aparenţă, dar care nu ascundea în realitate decît frica de a lua o iniţiativă.

— Atunci rămîi... Am să cer din partea generalului Tell un ordin către dumneata... Ți-l va aduce, cred, căpitanul Deivos, care vine aci cu o misiune specială... Îi vei da tot sprijinul ca să-și ducă la capăt această misiune...

— E vorba de butoiașele cu cartușe aduse de acest austriac.

Văzînd că maiorul știe despre ce e vorba, nu-i mai ascunse nimic...

— Da... însă nu te apropia prea mult de marfă, ca să nu bănuiască turcii ceva... Veghează de departe...

Porniră, ridicînd un nor imens de praf în urma lor. După vreun sfert de poștă, cînd ieșeau din raza lagărului turcesc, hotărîră să meargă la o jumătate de oră, caleașcă de caleașcă, fiindcă praful devenise înăbușitor... Semne de ploaie nu erau... Cerul era de un albastru tare, uscat, abia ici-colo în zare stăteau, cu totul nemișcați, unii nori albicioși... Își controlară pistoalele înainte de a intra în Codrul Vlăsiei.

Sosiră în Bucureşti către începutul după-amiezii[1]... Era cald, şi cerul plin acum de nori albicioşi... Cînd trecură de mînăstirea Văcăreşti şi o luară spre Podu Beilîcului, Bucureştii apărură la picioarele lor, în jos de rîpă, dincolo de zăvoaiele Dîmboviţei.

Aci se simţea apropierea toamnei după belşugul de fructe... La fiecare răspîntie erau grămezi de pepeni verzi subt umbrare de frunziş şi coşuri de struguri cu bobul mare, prune vineţii, mere şi pere cîte vreai...

---

[1] La 29 august, Nicolae Bălcescu sosea de la Constantinopol la Brăila, plecînd imediat spre Bucureşti, unde va ajunge a doua zi. Nicolae Bălcescu împreună cu D. Brătianu, după eşuarea misiunii şi înmînarea unui protest adresat marelui vizir Reşid-paşa, ministrul afacerilor externe şi de război al Imperiului otoman, care şi-a manifestat ostilitatea, plecaseră spre ţară înaintea celorlalţi membri ai delegaţiei. Tot atunci, la Constantinopol, N. Bălcescu trimisese un memoriu consulului Angliei, Franţei şi prinţului Czartoryski. Chiar în ziua plecării spre Constantinopol, lui Bălcescu îi apăruse în *Popolul suveran* (I, 1848, p. 60, 62—64) articolul *Drepturile românilor către Înalta Poartă*. El invocă aici tratatele încheiate cu Poarta în 1393 şi 1460 pentru a susţine afirmaţia reluată în discuţiile de la Constantinopol: „Aşadar — conchide N. Bălcescu — după glăsuirea tractatelor noastre cu Poarta, după dreptul gintelor şi chiar după tractatele Rusiei cu Poarta, poporul român şi-a păstrat totdeauna dreptul său de suveran". Deci teza fundamentală a revoluţiei din 1848 susţinută de N. Bălcescu privind autonomia ţării va căpăta peste zece ani, în 1858, la Convenţia de la Paris, recunoaşterea internaţională (cf. *Anul 1848*, vol. I, p. 339; vol. II, p. 146, 589, 605, 699, 711; vol. V, p. 566).

Uneori, la cele patru colţuri, erau patru negustori diferiţi, cu grămezile lor subt umbrar. Forfoteala de care, caleşti, căruţe şi călăreţi sporea după ce treceai gîrla şi pe urmă era o învălmăşeală curată...

Acasă nu găsi nici pe Costache, nici pe Barbu... Cel dintîi mîncase în grabă şi plecase la Departament, Barbu era plecat la Colentina, trimis de la Palatul Administrativ, unde era înregistrat printre comisarii revoluţionari.

Şedinţa consiliului începea de obicei către ora cinci după-amiază... Dar Bălcescu nu avea răbdare să aştepte, căci dorea să fie informat de mai înainte şi, în guvern, în plină şedinţă, nu se putea face asta... Îl căută pe Nicolae Golescu, dar nu era în Bucureşti. După unii era la Giurgiu, după alţii era plecat de sîmbătă seară la vînătoare de dropii şi potîrnichi, la nişte prieteni, pe Bărăgan... Nu-l găsi nici pe Ion Ionescu, ca să-l întrebe ce a fost la Comisia proprietăţii... Se îndreptă apoi, prin forfota de oameni de pe Podu Mogoşoaiei, către redacţia *Popolului suveran.* Îl găsi scriind la masa din colţ, acoperită cu hîrtie albă de tipar, pe Bolintineanu. Acesta fu bucuros că îl vede, dar îi spuse că bănuia că o să întîrzie mai mult. Bălcescu îi spuse că a pierdut timpul în zadar, că nu e nimic de făcut cu turcii... Îi ceru cu lăcomie ştiri de ce s-a petrecut, dar ceea ce află îl îndureră.

...Legea pentru alegeri n-a fost „dată afară“, deşi se hotărîse publicarea ei. Comisia proprietăţii a fost în grabă, cu spaimă, desfiinţată de Locotenenţă, fiindcă dezbaterile ei se vădeau în cele din urmă periculoase. Aşa cum prevăzuse Bălcescu, cei optsprezece ţărani izbutiseră să facă auzit glasul milioanelor de clăcaşi, pentru întîia dată, după veacuri, într-o adunare cu boierii, şi răsunetul acestor glasuri nu mai putea fi înăbuşit... Va răzbate peste timpuri.

— Cînd proprietarii fură siliţi, numai prin logica dreptăţii şi prin elocvenţa deznădejdii, să se demaşte, să se arate în toată josnicia lor lacomă... cînd în cursul dezbaterilor se vădi că împroprietărirea este inevitabilă, au răsturnat masa... „ca jucătorul de şah necinstit

cînd vede că a pierdut", îi arată Bolintineanu, profund îndurerat. Ah, dacă ai fi fost în ţară!...

„Ah! de-ar fi fost în ţară"... se gîndea Bălcescu, să reia el prin cuvîntul lui arzător, în consilii, la club, în ziare, ecoul acestor discuţii. Aflînd despre abilitatea cu care, în lipsa lui Racovitză, dar sprijinit de N. Golescu, care încercase sfios să scape de subt influenţa lui Eliade, Ion Ionescu condusese dezbaterile, încurajînd, provocînd, protejînd elocvenţa îndurerată a reprezentanţilor ţărani, Bălcescu se gîndi că totuşi, deşi sfîrşise printr-un aparent eşec, Comisia proprietăţii fusese de folos.

Cînd intră, către ora cinci, în Palatul Administrativ, se întîlni cu Toma, care se certa cu un ipistat de la paza palatului.

— Ce e, Tomo? Ce, e Pandurule?... Ce-aţi făcut la Comisia proprietăţii?

— N-am făcut nimic... dar măcar ne-am vărsat nădufu!

— Am auzit... Mi-a părut bine... Aş vrea să stau mai mult de vorbă cu dumneata, dar, uite, acum o să înceapă şedinţa consiliului... Treci pe la mine.

— Bucuros... Numai ca să vedeţi... Am vrea să venim împreună cîţiva prieteni, să ne mai sfătuim cu dumneavoastră.

— Vino cu cine vrei, dacă sunt oameni de încredere, vino mîine de dimineaţă acasă la mine.

Dar pe cînd urca treptele la etaj, unde se ţineau acum şedinţele, îşi aduse aminte că are nevoie de tăbăcari la Giurgiu şi strigă, din capul scării:

— Tomo, Tomo, puteţi veni chiar astă-seară pe la ora opt? Adu-l negreşit şi pe Damian... Este?

— Este, fu răspunsul. Venim diseară...

În sala cu tapeturi de damasc roşu şi cu fotolii de aceeaşi culoare nu erau decît cîţiva miniştri, care, aşteptînd, beau cafele. Membrii Locotenenţei şi mitropolitul, dealtfel, se întruneau mai întîi în cabinetul lui Eliade şi apoi, cînd erau informaţi că s-au adunat miniştrii, apăreau şi ei în sala de consiliu... Apărură pe rînd şi membrii delegaţiei care fusese la Constantinopol, primiţi cu mult interes şi curiozitate.

Abia pe la şase fără un sfert, mitropolitul deschise şedinţa, căci rămăsese ca un fel de preşedinte nelămurit. În numele celor întorşi vorbi Bălcescu, plin de amărăciune :

— E o copilărie să ne bizuim pe turci... Totul e putred... Reşid, noul mare vizir, e speriat rău, şi toate măsurile pe care le ia sunt măsuri de panică... Anglia şi Franţa nu numai că nu ne sprijină, aşa cum ne-au promis, dar stăruie pe lîngă Poartă să facă ordine, şi Bălcescu puse cuvîntul ordine între ghilemele... De frică, Reşid-paşa nici nu ne-a primit... Luase hotărîrea să înlocuiască pe Soleiman cu Fuad înainte de venirea noastră şi nu vrea să-şi schimbe cumva părerea. Iancu Ghica spune că nu are nici un rost să mai rămînă acolo şi cere să vie în ţară...

Chiar în timpul acesta veni o depeşă printr-un lipcan, care schimbase caii de călărie la poştele din calea lui. Ispravnicul Brăilei, Dimitrie Golescu, fratele lui Arăpilă, arăta, în scrisoare, că turcii sunt gata să ocupe

orașul... Generalul turc l-a chemat și i-a comunicat confidențial, cu două zile înainte, ce măsuri are să ia... Fuad a trecut spre Giurgiu, chiar în acea zi, pe vasul „Stadt Pesth" al „Lloyd"-ului, pe care s-au îmbarcat și 80 de soldați și ofițeri.

Bălcescu își aduse aminte ca să ceară lui Tell un ordin pentru comandantul de batalion de la Giurgiu.

— Dar ce este acest comandant? Ofițer român sau turc? Cum o să execute ordinele lui Kerim? Prietenii nu cer armele... declară foarte dîrz Tell.

Pe Bălcescu îl plictisi această fanfaronadă, vitejia arătată de departe și pe amănunt parcă anume ca să mascheze frica în problemele capitale. În realitate, Tell ar fi vrut să reziste, căci de felul lui era dîrz și-i plăcea meseria, dar, îmbîcsit de spiritul milităros, nu vedea față în față decît trei regimente românești, împotriva a douăzeci de divizii... Și nu vedea posibilă nici o rezistență. Se redactă o nouă proclamație către clăcași, prin care erau îndemnați — a cîta oară? — să facă arăturile de toamnă pe moșiile boierești, deși în iunie, proclamațiile cereau numai să nu lase recolta nouă neculeasă, vestind că la toamnă se va desființa claca. Bălcescu se pregătea să puie chestiunea cartușelor cumpărate, cînd Rosetti, ciugulindu-și plictisit barba — era acum interimar la Trebile din Lăuntru — luă cuvîntul și citi:

„*Raportul No. 4215 al Administrațiunii de Teleorman către Ministerul Trebilor din Lăuntru al Țării Românesci*

«Dreptate, Frăție»

Domnule ministru din Lăuntru,

În prilejul mergerii mele la orașul Roșii-de-Vede din acest district, aflînd din auzire că unul din fiii d-lui Petre Constandinescu, fostul secretar la această Administrație și anume Iorgu, în vîrstă de cincisprezece ani"...

— Cît, cît? întrebă, ridicînd capul din dosarul pe care-l studia, Bălcescu... și zîmbi nedumerit... Cinsprezece ani?

Rosetti citi mai departe, reluînd doar cifra:

„...Cinscisprezece ani, frate cu d. Alecu Petrescu comisarul..."

— Păi, zice că e fiul lui Costandinescu! se miră Ștefan Golescu.

— O fi frați vitregi... glumi Tell.

„...ar fi ieșit în tîrgul acelui oraș și, punînd de a bătut toba, ca să strîngă popolul, a cetit în auzul tutulor o Proclamație înscrisă de mînă ce a zis că este din partea Guvernului, a căreia cuprindere ar fi adus oarecare spaimă și tulburare între unii din locuitorii acelui oraș, și că căutîndu-l în urmă unii dintre neguțători a-l întreba despre acea Proclamație mai deslușit, nu l-au găsit, fiindcă îndată după cetire s-au făcut nevăzut. Am mers îndată la casa numitului Constandinescu și prin mijloace cuvenite, înduplecînd pe acel Iorgu..."

— Ce fel de mijloace cuvenite?... întrebă, mîngîindu-și ciocul, Ștefan Golescu, pe [care] toată chestia asta începu să-l amuze.

„...acel Iorgu mi-a și dat chiar originalul acelei Proclamații... După aceasta, întrebîndu-l dacă este făcută de altcineva și cine anume... Mi-a răspuns că este făcută de însuși..."

Raportul mai continua, arătînd că administratorul a vrut să-l aresteze, dar scuzîndu-se că nu a putut face asta, numitul fiind bolnav. Raportul era iscălit: administratorul districtului Teleorman, Cantacuzino, secretar, C. Apostolescu.

— Dar ce-o fi cuprinzînd proclamația acestui băiat de cinsprezece ani? întrebă nedumerit și mereu amuzat Ștefan Golescu.

— Ni s-a înaintat și proclamația, preciză, fără să privească pe nimeni, Rosetti, apoi începu să citească:

„Frații mei concetățeni ai orașului Roșii-de-Vede,

...Sciți, fraților, că sînt aproape două luni de zile de cînd niște oștiri otomane se află pe pămîntul patriei noastre, pe pămîntul scumpei noastre mume. Această oștire are un general, al cărui general poartă numele de liberator... Și vă întreb:

Cu ce drept călcară ei tot deodată tractele lui Vlad IV?... Apoi, fraților români, de sînteți adevărați români, de sîntem străbunii lui Michaiu Bravul și al lui Vlad IV..."

— Noi, străbunii lui Mihai Viteazu? întrebă, zîmbind și privind în toate părțile, unul dintre miniștrii

noi, dar nu culese nici un zîmbet... Toată lumea asculta cu un vag fior proclamaţia acestui copil.

„...de ce să ne arătăm atît de laşi ? Pînă cînd, fraţilor, să suferim jugul robiei, pînă cînd noi, săracii, să purtăm sarcinile bogaţilor şi ale aristocraţilor ? De ce să ne sfiim de nouă mii de oştire otomană..."

Toate privirile se îndreptară spre Bălcescu, ai cărui ochi, cu sprîncenele îmbinate, erau plini de lacrimi. Îi tremura buza de jos, subţire şi mare, şi strîngea convulsiv mîna.

„...Mai vîrtos, voi, fraţi români, aduce-ţi-vă aminte că nefiind nici oştire în ţeară, în zilele cînd se înfiinţă infama Căimăcămie..."

— Ăştia suntem noi, spuse Eliade lui Tell, altfel fără să se supere, surîzînd, căci era şi el emoţionat.

„...umblaţi să spînzuraţi pe doi fii ai patriei... (care)... s-au sculat nu ca să se îmbogăţească, nu ca să spînzure, ci numai ca să rumpă jugul infamei sclavii...

Fraţilor, patriotismul nu stă în a ne împodobi cu cocardă, de a striga : să trăească Constituţia, nu, fraţilor, nu... Patriotismul e a ne jertfi averile, moşiile, în sfîrşit, a ne jertfi viaţa şi tot..."

Cînd Rosetti sfîrşi cetirea, în care pusese multă emoţie, Bălcescu spuse încet şi firesc :

— Ăsta-i poporul... Să i se scrie administratorului că e un prost... Să se trimită o adresă de mulţumire acestui băiat... care a scris această proclamaţie şi care a pus să se bată toba în tîrg pentru ca s-o cetească... Luaţi hotărîrea să fie cetită în toate şcolile.

Se ridică un murmur de voci aprobative.

Numaidecît, Bălcescu ceru cuvîntul pentru o nouă chestiune.

— După cum v-am informat, în iunie, am întîlnit la Focşani un maior austriac, expatriat din pricina vederilor lui revoluţionare... L-am rugat, după cum ştiţi, să ne caute arme, oriunde şi în orice cantitate... Venind, l-am aflat la Giurgiu, unde a şi debarcat după vaporul „Lloyd"-ului o însemnată cantitate de cartuşe...

Eliade întoarse capul întrebător spre Tell... apoi întrebă, iritat:

— Ce sumă se cere pentru asta?

— Pentru o sută de butoiaşe cu cartuşe, cinci mii de galbeni.

— Dar e îngrozitor de scump! E o speculă... un jaf.

— Cînd îţi trebuie şi nu găseşti... ceea ce ţi se oferă e totdeauna ieftin. Din pricină că aţi fost hapsîni, am pierdut cele patru sute ocale de praf de puşcă, pe care ni le ofertau tot aceşti austrieci la Galaţi.

Eliade nu văzu aci decît ceea ce numea el o idee fixă a lui Bălcescu şi îl irita şi acum, ca totdeauna, cînd acesta propunea vreo măsură în vederea rezistenţei.

— La ce pot folosi aceste cartuşe? Cu cine vrei să te baţi? Şi ridică din umeri, cu un fel de dispreţ, cu o silă condescendentă de a discuta.

Bălcescu se închise în el însuşi, într-o încercare de a se stăpîni... Gîndi, privind profilul înălţat uşor spre tavan al caimacamului, care, ca de obicei, îşi înclina capul pe umărul stîng: „Cezar cu mustaţă şi barbă". Pe urmă, reluă descriind cu degetele lungi, resfirate:

— Un stat care nu se gîndeşte să se apere este un nonsens. O contrazicere a ordinei fireşti... Dacă nu vă gîndiţi să vă apăraţi, dacă lăsaţi să se ştie acest lucru, atunci e mai bine să părăsiţi scena istoriei, numaidecît... căci pentru cine nu se gîndeşte să lupte şi să biruie, istoria e numai un teatru şi fraze înnădite.

— Domnule Bălcescu, o luptă cere sacrificii grele... O luptă îndeosebi în condiţiile în care se găseşte Ţara Românească astăzi este o aventură plină de primejdii. Ţara cotropită de armate...

— Şi aşa e cotropită.

— Da' în timp de război e cotropită fără scrupule... în furia de distrugere şi de jaf a unei armate care sîngerează... Satele şi oraşele noastre pot fi arse, bunurile distruse, populaţia decimată, gonită din locuinţe, măcelărită, familiile împrăştiate, femei şi copii ucişi... Învingător, duşmanul e fără milă... Un război pierdut e aproape nimicirea noastră ca neam... Nu ţi se pare,

domnule Bălcescu, că acest preţ e totuşi prea mare pentru capriciile şi flacăra unor războinici cu orice preţ... fără cea mai mică perspectivă de biruinţă ? Vrei această rezistenţă cu orice preţ ? Cu preţul ruinei şi al sclaviei ?

Cuvintele lui Eliade, spuse cu multă greutate şi pe un ton voit calm, tulbură adînc pe cei de faţă.

Totuşi, Bălcescu lăsă să cadă răspunsul său ca un tăiş de ghilotină...

— Cu orice preţ...

Membrii consiliului se priviră tulburaţi, puţin îngroziţi. Eliade n-avu decît un zîmbet de dispreţ şi apoi spuse, la persoana treia :

— Asta e părerea domnului Bălcescu... Dar noi, oamenii de răspundere — şi aci apăsă cuvîntul răspundere — nu putem să acceptăm orice părere a celor care nu poartă răspunderea alături de noi.

— Ce vreţi să spuneţi cu această răspundere ? întrebă, palid, Bălcescu...

— Foarte simplu. Dumneata nemaifiind secretar al desfiinţatului Guvern provizoriu şi nefiind nici ministru, eşti aci doar ca un musafir fără răspundere.

Bălcescu se ridică să plece, dar fu oprit cu un murmur. Ştefan Golescu face un gest mînios. Tell se ridică şi spune energic :

— Frate Eliade, Bălcescu a întemeiat „Frăţia", e în Comitetul de trei al ei. Poate vorbi oricînd în numele tutulor... Te rog vorbeşte, frate Bălcescule !

— Nu, reluă cu hotărîre fostul secretar al guvernului, nu e părerea mea... aşa cum a spus domnul caimacam. Este părerea istoriei... a lungului şir de fapte şi întîmplări din trecut... Nu trebuie să judecăm faptele care ni se propun cu ochii noştri, ai celor ce urmează să fie jertfiţi. Jertfa noastră, a celor zdrobiţi şi decimaţi, e adevărată, este absolută. Căminele noastre, fraţii şi surorile noastre sunt daţi într-adevăr pieirii. Dar experienţa arată că în viaţa popoarelor sănătoase, cel mai lung şi mai distrugător război, cea mai grea înfrîngere nu e mai grea în urmări pentru aceste popoare decît la individ boala cea mai uşoară, decît un pojar. Cînd se face socoteala, se vede că, oricît de grele, pagubele

sunt limitate... și numărul morților nu depășește, oricît de greu e războiul, o anumită proporție... Zece ani de muncă și recoltă bună refac pagubele oricărui război... Pierderile în vieți omenești se refac și mai ușor... Firește, tu ca individ dacă mori, mori pentru totdeauna, averea ta nu mai poate fi refăcută într-o viață de om, dar un popor sănătos se reface cu o ușurință care uimește. Prin urmare, eu răstorn fraza dumitale și spun : riscurile sunt mici, în schimb perspectivele deschise sunt reale, îmbucurătoare... Un popor care a lăsat puțin sînge într-un război de eliberare este un popor care prin asta se regenerează, ia cunoștință de propriile lui posibilități, se oțelește, își selecționează oamenii... Este un popor care se afirmă istoric, care-și creează drepturi, care tulbură opozițiile viitoare și pune pe gînduri pe viitorii săi dușmani, îi neliniștește, îi face să-și greșească socotelile. Faptele de azi îndrumează istoria de mîine. Nu glasul unui bogătaș care-și vede pustiit avutul și viața lui în pericol este glasul adevărat al poporului, oricît de îndreptățit și dureros este cazul acestui bogătaș, ci glasul acelui copil de cinsprezece ani, a cărui ispravă ne uimi adineaori... Nu puteți face crima să refuzați țării încă o șansă, și armatei încă o posibilitate de luptă, refuzînd sumele necesare pentru cumpărarea unor patroane.

Nimeni nu mai spuse nimic. Nici da, nici nu, și Tell, interpretînd tăcerea prelungită ca o aprobare, spuse încet :

— Să vie acel om la mine la Ministerul Oastei... Se vor găsi banii pentru aceste patroane.

— Banii trebuie dați chiar mîine dimineață...

Privirile se întoarseră spre ministrul finanțelor care nu spuse nimic, ci clătină din cap în semn de aprobare.

Eliade se pregătea să se ridice, semn că s-a terminat ședința, cînd mitropolitul spuse, cu voce joasă de bas, neașteptată la un trup cu trunchiul scund, că a venit să i se plîngă marele vornic Grădișteanu că un grup de oameni înarmați, pare-se din Guardia Națională, i-au oprit caleașca și, ținîndu-l în loc, i-au pus tot felul de întrebări necuviincioase : că de unde vine, unde se duce, de ce trece în goana cailor pe Pod...

Bălcescu avu un rînjet amar pentru acest „mare vornic“ rostit de preşedintele formal al ministerului, acum cînd rangurile boiereşti au fost desfiinţate... Dar nu mai spuse nimic... Şeful de poliţie, care avea rang de ministru, Ion Brătianu, răspunse sonor, aproape cu glas de femeie :

— Cunosc cazul, căci marele vornic mi s-a plîns şi mie. Să-mi dea voie înaltpreasfinţia-sa să cetesc chiar acum — e foarte scurt — ordinul pe care l-am dat către Guardia Naţională !

Căuta, întorcînd foile, în dosarul pe care-l avea în faţa sa... şi citi o foaie :

„Domnii gardişti sînt invitaţi ca să nu mai oprească echipajuri pe uliţă, fiindcă cu aceasta nu fac decît supărare cetăţenilor, fără să aducă nici un folos cauzei.“

Mitropolitul aprobă hotărît, dar Brătianu arătă că mai are ceva de spus şi ceilalţi se aşezară din nou pe scaunele cu spătar înalt.

— După cum aţi văzut, poimîine va sosi la Giurgiu Fuad-paşa, care-l înlocuieşte pe prietenul nostru Soleiman-paşa... Se pare că noul comisar al Porţii vine cu ordine severe... Totuşi noi nu putem pierde speranţa că-l vom înmuia şi pe el, cum am făcut cu Soleiman. Propun ca să ţinem mîine o mare adunare pe Cîmpia Libertăţii, şi această adunare să semneze o petiţie către Fuad, în care să-i arate că poporul român nu vrea să renunţe la Constituţie şi că-l roagă pe excelenţa-sa să transmită augustului suzeran rugămintea ca să ne ia sub protecţia sa, lăsîndu-ne Constituţia şi orînduirea pe care ne-am dat-o... Mai propun ca această petiţie să fie dusă la Giurgiu de o cît mai numeroasă delegaţie — mă gîndesc la cîteva mii de oameni — în frunte cu înaltpreasfinţia-sa, cu cel puţin o sută de preoţi cu odăjdii, cu cruci în frunte şi cu prapure... Aveţi ceva de spus ?

Mitropolitul îl reteză scurt :

— Eu sunt bolnav ! Nu pot să fac două zile pe drum în caleaşcă !

— Veţi merge în caretă, fu de părere Rosetti.

— Nu pot, sunt bolnav, spuse din nou hotărît mitropolitul.

Brătianu fu nemulţumit, dar n-avea ce face...

— Delegaţia va merge fără înaltpreasfinţia-sa. Dar cum în afară de caleştile în care va merge negustorimea, va merge pe jos şi mult popor, cred că am aprobarea dumneavoastră să pun să se facă pe seama guvernului 1 500 de pîini, să cumpărăm patru rogojini, să le acoperim, şi să închiriem două căruţe, care să le ducă la Giurgiu.

Ştefan Golescu făcu un gest din umeri, care vroia să spuie: „Nu mai încape vorbă..." Totuşi, adăogă ceva:

— Dar dacă turcii nu lasă o asemenea mulţime să intre în oraş?

— Spunem că nu aducem o petiţie, ci că am venit să ne luăm rămas bun de la Soleiman-paşa.

Bălcescu întrebă fără să ridice privirea de pe hîrtiile din faţa sa [pe Brătianu dacă merge].

— Cum o să merg şi eu? Sunt şeful poliţiei capitalei!

Un ministru se scărpină cu pana la ceafă, dînd acestui gest un iz de ironie, care-i făcu pe toţi să rîdă, căci nimeni nu prea avea curajul să mai meargă la Giurgiu.

Era tîrziu, aproape zece seara, cînd se sfîrşi şedinţa consiliului... Afară era o noapte întunecoasă.... Cerul era jos. Bălcescu fu întîmpinat pe sala cea mare de căpitanul Deivos, pe care-l chemase printr-un bilet, scris chiar în timpul şedinţei.

— Vino, că vreau să-ţi vorbesc...

Îl trase într-un birou de la parter şi-i spuse, aproape în şoaptă :

— Vreau să trimit ceva material de război în tabăra lui Magheru şi vreau să mă sfătuiesc cu dumneata.

Deivos ridică din umeri întrebător şi micşorîndu-şi ochii mari se arătă nedumerit :

— Să vă sfătuiţi cu mine... ?

— Da... îi răspunse Bălcescu sec... Dumneata crezi că armata noastră are nevoie de cartuşe cum le zic franţuzii, de patroane ?

— Ca omul însetat, care trage să moară, de o cană cu apă...

— Ei, uite, la Giurgiu ne-au sosit o sută de butoiaşe cu patroane... Întrebarea e cum le scoatem de subt nasul turcilor ?

Deivos rămase şi el îndelung pe gînduri...

Se lăsă pe scaun, căci rămăsese în picioare... parcă i s-ar fi înmuiat gleznele.

— E greu... greu de tot, frate... Ne trebuie pentru asta oameni, nu glumă, în care să ai încredere !

— Mai ales că nu se pot lua furgoane militare...
— Furgoane militare nici nu mai avem săptămîna asta în București... Așa cum ați hotărît, le-am pornit joi, cu magazia de muniții și echipament a artileriei și cavaleriei pe care le-ați trimis la căpitanul-general Magheru, la Rîureni. Dar de ce le-au pus în butoiașe ? Nu era mai bine în saci... ?
— Pentru că deasupra s-a pus trei degete de piatră acră ori de praf de tăbăcit.
— Auleu... păi dacă-i vorba de praf de tăbăcit... crez că am găsit oamenii...
— La cine te gîndești ?
— Păi la cine ? La Licsandru Hergă... Ăsta nu e numai om de încredere... pînă la moarte... dar după cîte știu e și de pe lîngă Giurgiu și o rupe binișor turcește... Apoi te poți bizui pe umerii lui de taur !
— Ai dreptate, căpitane... da' atunci să mai meargă și alți tabaci de-ai noștri... Damian, ăla cum îl cheamă, Teică, ori cum îi zice... Și mai ales trebuie întrebat dacă vrea să meargă Toma ?
— Bună idee... Toma și fi-su sunt oameni de nădejde... Poți zice că am găsit oamenii care ne trebuie... Ce facem acum cu căruțele... ?
— Luăm trei brașovence, ăle mai mari care le-om găsi. Cîte butoiașe sunt ?
— Douăzeci de mii de cartușe într-o sută de butoiașe...
— Să zicem atunci patru brașovence, că mai sunt și oameni, mai sunt de pus și altele.
— Greutatea mi se pare alta... Cum le spui cărăușilor despre ce e vorba ?
— Ce e nevoie să le spunem... ? Ei trebuie să știe că aduc piatră acră, și pace !
Bălcescu privi într-altă parte închizînd și deschizînd capacul călimării... Pe urmă rosti încurcat :
— Uite ce e, Deivos... Nu e cinstit să vorbim una... și în fapt să fie alta ! Zici singur că scoaterea acestor patroane se face cu primejdia vieții... Eu cred că nu e cinstit să trimetem oamenii la moarte, mințindu-i... Trebuie să le spunem cinstit adevărul !
— Și dacă nu mai merg atunci ?

— Nu mai merg, şi pace... Încercăm cu alţii.

— Uşor de zis... Dar ce facem cu ei? cu oamenii aceştia care află un secret atît de mare... şi pe urmă nu merg? E primejdios să se răspîndească ştirea şi să afle turcii înainte de sosirea noastră acolo, că au în Bucureşti nenumăraţi spioni! Deivos îşi frecă sfîrcul urechii mari cum făcea cînd era încurcat... Poate să-i ţinem arestuiţi pe toţi, toată săptămîna...

— E cam greu...

Deivos îşi frămînta acum mustaţa tunsă ca să scoată din ea gîndul care îi trebuie.

— Eu zic că ar trebui să vorbim în privinţa asta cu Toader Fărşerotu... Bătrînul ăsta are pe-acolo prin Obor tot felul de neamuri şi de fini... Ne-o găsi el omul care ne trebuie!

— Mi se pare şi mie, frate, că e cel mai chibzuit lucru pe care l-ai spus. Dar uite ce e: totul trebuie făcut chiar în seara asta... Acum, în seara asta, că, uite, sunt ceasurile zece... În noaptea asta, ca mîine după-masă, ăl mai tîrziu mîine noapte, să fiţi plecaţi...

Bălcescu nici o clipă nu se gîndi că Deivos n-ar pleca şi el cu oamenii la Giurgiu... Se gîndise întîi la Dincă, pe care îl ştia mai năzdrăvan, dar pe urmă îşi spuse că Deivos, care e de felul lui un ofiţer mai vechi, popular în Bucureşti, va găsi mai uşor oamenii trebuincioşi...

— Vor primi ei?... Că... uite... nu prea avem cu ce să-i plătim.

Deivos şi-a luat chipiul şi, din uşe, îi trimite răspunsul:

— Cred că da...

— Crezi, ori eşti convins? Dacă ai încredere în ei, spune-le limpede despre ce e vorba... Dacă ai găsi măcar trei căruţe, că mai avem să trimitem şi nişte ţevi de puşcă... pentru ca apoi să aducă altele de acolo la reparat aci.

— Mîine dimineaţă îţi aduc răspunsul.

*

Cînd birja se opri în faţa casei mărunte din uliţa Visarionului, Bălcescu descoperi în întuneric, pe laviţa de

la poartă, pe Toma şi soţii lui, care aşteptau încă de cînd scăpătase soarele, căci îşi ziceau că nu e frumos să-l facă să aştepte pe un om atît de mare... Nu vrură nici să intre în grădină, unde-i pofti Tiţa, spunînd că ei stau şi în drum... că sunt învăţaţi să aştepte în drum...

— Hai... hai în grădină, îi îndemnă Bălcescu, şi-i împinse pe toţi subt bolta de viţă din spatele casei.

Se aduseră două felinare cu lumînări de seu în ele, care fură spînzurate de şipcile bolţii. Cînd îl descoperi pe Filaret Mustea, îl întrebă cu voie bună dacă s-a stricat ceva în el la ocnă.

— Dumnezeu să mă ierte, boierule, da' nu era mult mai rău ca rob la ticălosu ăla de Medelioglu. Dumnezeu să-l judece acum, şi de-o găsi cu cale să-l ierte şi pă el!

Deşi Hergă nu-i strînse pumnul, Bălcescu avu totuşi impresia că-i striveşte mîna lui slabă, cu degetele lungi, în palma lui puternică. Se bucură cînd îl văzu şi pe Simion care, înştiinţat de Toma, venise şi el... Pe Panait Stoica, fratele lui Mitru, nu-l cunoştea, dar tot guvernul vorbise despre el atunci cînd băgase spaima în maiorul Lăcusteanu, ameninţîndu-l că vrea să răzbune pe frate-său... Îl scăpase pe maior unul dintre fraţii Floreşti, care era şi el de gardă... în noaptea aceea...

— Nevasta lui Mitru îşi primeşte pensia? Se ajută cu ea?

— A primit o lună. Da' acum, dacă vin turcii...

Bălcescu căzu pe gînduri.

— Da... n-o să mai ia pensie... Rămîne pe drumuri, biata femeie, cu fetiţa pe braţe...

Îi pofti să ia loc pe scaunele din jurul mesei... Era cald încă, dar cerul era întunecat şi pufos.

— Mi-a părut rău cînd mi-a spus femeia că aţi aşteptat atîta... O fi şi ceva ce nu sufere grabă...

Ei clătinară din cap şi Hergă se uită la Toma, rugîndu-l parcă să spună el despre ce e vorba... Dar acesta era foarte încurcat. Ştia că Bălcescu se supără cînd unul de la „Frăţia" îi spune „boierule", dar nici nu-i venea să-i spună „frate", aşa cum pretindea el, iar „domnule"

nu spusese niciodată un ţăran în vremea aceea. Aşa că începu de-a dreptul:

— Ziceam că aţi fost la Ţarigrad...

— Am fost... N-am făcut nici o ispravă... şi Bălcescu făcu un semn moale cu mîna, a dezgust.

Toma, cu o privire îngheţată, care îngheţă şi privirile celorlalţi, îl întrebă în şoaptă parcă:

— Vin turcii?...

— Vin...

Urmă o îndelungă şi apăsătoare tăcere...

— Boier Bălcescu, îi lăsăm să vie? întrebă după un timp, cu o rece greutate în glas, Hergă.

Cel întrebat rămase cîteva clipe pe gînduri. Îşi dădea seama cît cîntărea răspunsul acesta al lui faţă de aceşti oameni... Ceva din adîncul fiinţei lui de istoric îşi făcu lumină ca apa unui izvor în lutul dealului. Îşi spuse că oamenii ăştia din faţă sunt carne din carnea, chipuri din chipurile celor care, cu generaţii înainte, mai luptaseră împotriva turcilor... O clipă istoricul birui asupra luptătorului şi vru să ştie ce gîndesc ei, în fluxul lor ancestral. Îi privi pe rînd. Faţa smeadă, cu ochi mari, cu nasul drept, cu mustaţa ca o lipitoare groasă, întoarsă în jos, făcută din fire împletite albe şi negre a lui Toma, capul rotund, negru, al lui Damian, cu fălci puternice şi sprîncene tari, aproape tot atît de groase cît mustaţa lui mică, capul uscat, trudit, cu o barbă căruntă, crescută scurt pe lîngă fălci, dar pînă subt ochii cu pleoape încreţite, al lui Mustea, capul puternic, bălan, al lui Licsandru Hergă, cu mustaţa întoarsă în sus, bălaie, cu fălcile şi obrajii mari, faţa subţire fără culoare, cu încreţituri în obraz, cu ochii căprii şi fruntea înaltă şi îngustă a lui Panait Stoica. Îi scrută pe rînd. Întrebă foarte simplu, privindu-i drept pe toţi:

— Dumneavoastră ce ziceţi?

Răspunse Hergă, mişcînd fălcile mari:

— Noi zicem că nu trebuie să-i lăsăm să vie...

— Toţi sunteţi de aceeaşi părere?

Răspunse Mustea:

— Toţi.

Bălcescu zîmbi îndelung, clătinînd din cap, cu o bucurie liniştită, lăuntrică... Pe urmă îşi privi mîna dreaptă,

care nu putea sta cuminte pe masă, şi apoi rosti hotărît :

— Nu trebuie să-i lăsăm !

Oamenii se înseninară şi îşi zîmbiră unul altuia, şi toţi lui Bălcescu, ca şi cînd ar fi scăpat de o povară.

O pisică îndrăzneaţă sări pe masă de îndată ce o femeie aduse din casă o tavă cu unele gustări şi o carafă cu vin.

Bălcescu o înlătură, rîzînd, şi apoi întrebă, dar cu un ton mai mult glumeţ, privind pe subt sprîncenele lui care se îmbinau cînd gîndea :

— Întrebarea este cum să-i oprim ? Sunteţi şi dumneavoastră cumva de părere că trebiue să le ieşim înainte cu crucea, cu popii, cu prapure ?

În loc să răspundă, oamenii izbucniră în hohote de rîs.

— Fără popi, întări, şi mai clătină şi mîna ca o asigurare Hergă. Numai dacă o veni cumva cu noi Popa Tun... Cu ăla mergem bucuroşi...

— Uite, eu ştiu că Brătianu şi Rosetti, după hotărîrea Locotenenţei, vor face o mare adunare mîine sau poimîine, pe Cîmpia Libertăţii. Se va iscăli o petiţie şi apoi o delegaţie, poate de cîteva mii de oameni, va porni spre Giurgiu, să dea petiţa lui Fuad-paşa.

Hergă vru să spuie ce fac turcii cu asemenea petiţii, dar îi fu cît de cît ruşine de Bălcescu.

— N-o să facă nimic cu petiţia lor... Da' mă bate capul să mă duc şi eu cu ei la Giurgiu... Cunosc seama locului şi poate să miros ce gînduri anume au... Şi aşa tot nu mai lucrează tăbăcăria...

— Vin, omule, vin... spuse întărîtat Mustea. Vin să ne strice Costituţia...

— Nu-i vorba de venit... Vreau să văd şi cum vin...

— Atunci să mergem mai mulţi, fu de părere Toma...

Bălcescu nu ascultase ultimele cuvinte ale lor, căci era chinuit de o întrebare pe care sta să o puie. Ar fi vrut anume să le ceară sfatul, lui Toma şi celor doi tabaci, cum să aducă mai uşor muniţia de la Giurgiu. Oricum, ar fi bine să meargă şi doi-trei tabaci, de meserie... Ar putea să spuie că sunt trimişi din partea jupînului să încarce butoiaşele cu piatră acră... Ar fi fost

nevoie poate de ei acolo să dea la nevoie unele lămuriri, care să nu lămurească nimic, fireşte, dar să înlăture cine ştie ce încurcătură... Îşi spuse, în cele din urmă, că dacă are încredere în Toma şi în Damian, poate avea încredere şi în soţii lor.

— Spui că ai vrea să mergi la Giurgiu şi dumneata, Hergă ?

— Păi să vedeţi, eu sînt cam din partea locului... Dintr-un sat la o azvîrlitură dă băţ dă Giurgiu... îi răspunse, uitîndu-se în dreapta şi în stînga, Hergă, pentru ca să vadă parcă dacă greşeşte vorbind.

— Ei, socot că eşti tocmai omul care ne trebuie, dumneata şi Damian... Şi le spuse cum stă chestiunea asta cu patroanele...

Damian fu de părere că e foarte bine că s-au gîndit la orzari, că el îi cunoaşte bine şi sunt oameni de ispravă... A fost tot ceea ce a spus în seara aceea... Altfel, între oameni mai aşa, tăcea ca un mut. Toma fu de părere că n-ar strica să meargă şi el, căci îi cunoaşte bine pe turci şi îi ştie gata să încurce din nimic lucrurile.

*

Îi conduse pe musafiri pînă la poartă şi apoi, fiindcă era răcoare, se duse în sufragerie. Erau acum toţi fraţii la masă... Venise şi Maria cu unul din copii ; bărbatusău avea să vie mai tîrziu. Vroiau să-l sărbătorească, să-l asculte pe Nicu, întors dintr-o călătorie atît de dorită de mulţi dintre ei, într-un oraş care domină continentele şi e socotit printre cele mai frumoase din lume... Erau bucuroşi şi de micile daruri aduse... Nicu nu uitase pe nimeni şi faimosul „Bazar“ era plin de fleacuri ieftine, dar tare frumoase...

Încercaseră să mănînce în grădină, dar venea o adiere rece, pătrunzătoare...

— A plouat la munte... vesti Maria, gătindu-şi băiatul care, răsfăţat de Tiţa, cutreierase grădina şi se căţărase în copaci... Mi-a trimis vorbă Geanoglu că a plouat bine.

Ar fi vrut să rămîie în doi, cu Costache, mai tîrziu, ca să-l puie la curent cu înţelegerea de la Constantinopol

şi să-l convingă să meargă la Rîureni, ca să-l înştiinţeze şi pe Magheru. Acum, de la plecarea lui Arăpilă, nu mai avea pe nimeni cu adevărat aproape de inima lui de revoluţionar, pe lîngă el. Îl durea inima simţindu-l pe Costache puţin înstreinat de el. Îl simţea ros de o ascunsă amărăciune împotriva lui. Fuseseră împreună la „Frăţia" şi în zilele revoluţionare, şi în mod firesc fratele mai mare ar fi vrut să fie el în primul plan, dar pe cînd fratele mai mic devenise inima şi mintea revoluţiei, fratele mai mare nu vedea în tot ceea ce se întîmplase decît că „Nicu" era în guvern, iar el abia izbutise, după trecere de timp, să fie numit director al Departamentului Finanţelor. Ţinea cu orice preţ să se afirme, uneori în contrazicere cu indicaţiile şi dorinţa vădită a fratelui mai tînăr. Se simţea parcă jignit şi de faptul că, împotriva ordinei obicinuite, Nicu devenise oarecum şeful familiei. S-a văzut asta mai ales în primăvară, cînd se întorsese de la Paris, din supărarea pe care o arătase, fără să cruţe pe nimeni, cînd descoperise că Barbu nu fusese ţinut cu severitate în frîu. După ce încă din şcoală fratele mai mic nu cam dădea pe la clasă şi cutreiera, înhăitat cu o seamă de băieţandri de vîrsta lui, maidanele Bucureştilor, jucînd arşice, ţurca şi poarca, după ce făcuseră bătăi cu pietre de la mahala la mahala, „turci şi români", ceea ce cu măsură făcuseră şi fraţii mai mari, dealtfel, ca mai toţi copiii din Bucureşti, începuse mai tîrziu să colinde balurile mascate şi să facă scandaluri împreună cu feciorul lui Dobrovici şi alţii... Se făcuse un flăcău cam osos şi înalt, dar altfel slab de piept, acum cînd devenise şi el major. Întors după doi ani, Nicu îşi dădu seama că dacă Barbu nu e ţinut din scurt, o să le aducă multe necazuri şi o să-şi zădărnicească viaţa. Îl făcu să-i simtă autoritatea din cele dintîi zile. Şi, ceea ce nu izbutiseră ceilalţi ai casei, izbutise acest frate, cu vorba tăioasă şi inima caldă... Barbu, care nu asculta de nimeni, nici chiar de Costache, care avea vreo doisprezece ani mai mult decît el, nu mai ieşea acum din vorba lui Nicu... Ca să-l încerce, acesta îl trimise prin iulie într-o inspecţie administrativă la Buzău, Rîmnic şi Focşani. Spre surprinderea tuturor, Barbu trimisese de acolo rapoarte

sub formă de scrisori foarte interesante. Bălcescu fu foarte măgulit cînd auzi că fratele lui e lăudat de unii membri ai guvernului, şi Barbu, simţind mulţumirea fratelui, se devotă şi el revoluţiei.

Erau acum toţi trei în odaia cu sofale a lui Nicu, aşteptînd să li se aducă din nou cafele.

— Ascultă, Costache, e nevoie să pleci numaidecît din Bucureşti.

— Unde? întrebă acesta, mai curînd neplăcut surprins.

— La Rîureni, la Magheru...

— Am prea mult de lucru la oficiul meu... şi ochii mari ai fratelui mai mare se crispară puţin. Iritat fără sens, vedea în dorinţa lui Nicu mai curînd un ordin... Nu pot pleca acum din Bucureşti.

— Nu vrei să mă trimiţi pe mine? întrebă plin de îndoială Barbu, lăsînd ceaşca de cafea jos.

Nu, era prea tînăr, nu destul de copt pentru asta... Altceva avea el în minte... Se gîndea că ar fi fost bine ca fratele mai mare să rămîie pe lîngă Magheru. Să-l ajute să formeze acolo un alt guvern, căci Fuad sosise la Giurgiu şi zilele guvernului din Bucureşti erau numărate... În orice caz, el, Bălcescu, nu va mai părăsi Bucureştii şi desigur nimeni din guvern, căci asta ar îndurera poporul.

Dar asta e prea mult, prea complicat pentru un tinerel ca Barbu... Şi pe urmă, mai era şi problema organizării financiare a taberii de la Rîureni, a statului care urma să se înfiinţeze acolo. Era prea mult pentru Barbu, se va mai gîndi...

*

Deivos se codi mult înainte de a se duce să-l vadă chiar în noaptea aceea pe Tudor Fărşerotu... Nu că nu se plimba ca în curte la el pe toată uliţele Bucureştilor, noaptea, dar îşi zice că e nepotrivit să scoli din somn la miezul nopţii un om de peste optzeci de ani şi să-i dai de lucru aşa pe neaşteptate. Dar lucrurile se petrecură mai uşor decît îşi închipuise căpitanul nostru... N-a apucat să bată în poartă decît o dată, încet,

aşa de încercare, că a şi văzut la capătul curţii că-i o arătare albicoasă şi auzi întrebarea seacă, supărată :

— Hei, cine e acolo ?

Bătrînul, chinuit de un fel de mîncărime a pielei, adormea greu, de obicei după miezul nopţii, şi se trezea odată cu zorile...

Se chinuia noaptea atît de mult, că uneori găsea că moartea întîrzie prea mult. Îl dureau oasele şi nu mai ştia pe ce parte să doarmă... „Bătrîneţe, haine grele..." murmura adesea amărît cu cerbicia lui ştiută, înfrîntă acum.

Cînd îl cunoscu pe cel care-l căuta, îi deschise poarta şi, aflînd că are să-i spuie ceva de taină, îl pofti după el în odaia curată.

Era lumină destulă, deşi pîlpîitoare, de la o candelă aşezată în colţul dinspre răsărit, subt icoana îmbrăcată în argint a Maicii Domnului...

Deivos îi spuse, ocolind cu teamă parcă, despre ce e vorba... Îi trebuie oameni de nădejde, cu căruţele lor, ca să aducă de la Giurgiu patroane pentru oştirea ţării... Oameni care să aibă curajul să înfrunte moartea...

Bătrînul ascultă îndelungă vreme, cu cele două perechi de sprîncene cărunte încruntate...

— O să ai oamenii, domnule... n-avea nici o grije ! O să meargă Voicu, gineri-miu... Cu cine o să meargă, nu ştiu... Asta o să-l întrebăm pe el, dar de bună seamă că o să meargă.

— Bine, dar trebuie să-i întrebaţi, să-i spuneţi despre ce e vorba...

— Nu te supăra... Ai mei nu zic niciodată „nu", dacă eu zic „da"... Vorbesc de feciorii şi de ginerii mei... că de alţii, deh !... nu văd de ce mi-ar asculta cuvîntu... De-aia, ca să ne spună el dacă mai poate găsi oameni, o să trimit ucenicii să-l cheme numaidecît... Îi trimit pă amîndoi, cu bîtele, ca să nu-i sfîşie cîinii !

— Crezi, neică Tudore, că o să vie chiar în noaptea asta ?

— De ce să nu vie... Ce ? Delea Veche e la capătu pămîntului ?... Vine numaidecît... Pînă atunci, dacă eşti cumva obosit, mai lungeşte-te pe patu ăsta şi culcă-te, ori dacă nu, o să ne aşezăm aşa de-a curmezişu

şi să mai stăm puţin de vorbă... Uite chiseaua cu dulceaţă-i colo... şi doniţa cu apă în tindă...

Într-adevăr n-avură mult de stat de vorbă, căci cînd se auzi cocoşii cîntînd întîia oară, Voicu se şi auzi scuturîndu-şi cizmele de praf în tindă. Era un bărbat negricios, cu ochi rotunzi, cu mustaţa uşor încăruntită, care şchioapăta, că fusese lovit de un cal nărăvaş cu copita în genunchi şi-i rămăsese piciorul drept înţepenit...

Deivos vru să-l dumirească despre ce e vorba... dar bătrînul morocănos îi luă vorba şi-i spuse lui gineri-său pe şleau :

— Uite, mă băiete, despre ce e vorba... Ai să pleci astăzi chiar sau poate la noapte la Giurgiu să aduci de-acolo, cu căruţa, niscai patroane, ori cum jenia le mai zice... pentru oştire... Musai e să pleci ! Buclucul e că nu poţi să pleci singur cu braşoveanca ta, auzi că mai au nevoie de încă vreo două-trei căruţe cu cai buni ca ai tăi. Cum facem ?

În lumina gălbuie care pîlpîia mereu în candela de argint, faţa uscată a lui Voicu păru şi mai osoasă, pentru că, gîndind, îşi strîngea fălcile.

— Păi dacă e musai, om pleca... Om găsi noi şi oamenii care ne trebuie... Numai să ne spuneţi mai de-aproape despre ce e vorba ca să ştim cum să potrivim lucrurile.

— Vezi, măi băiete, că asta e mai greu... Mă gîndesc că n-ai să găseşti aşa uşor oamenii care-ţi trebuie... Isprava asta e legată de primejdii mari... Dacă vă descoperă turcii, vă ciopîrţesc cu iataganele... Eu mă gîndeam să-l luaţi şi pe Tase cu brişca lui...

Voicu îşi învîrtea pălăria în mînă ca să-şi macine mai bine gîndurile. Pe urmă rosti hotărît :

— Asta nu e o piedică... Spuneţi cîte braşovence vă trebuie... Nu e nevoie de Tase, mergem numai noi, orzarii noştri...

— Spune căpitanu că trebuie în totul patru braşovence...

— Patru zici ? Ei, patru le avem mîine, cînd vreţi...

— Mîine după-amiază ?

— Mîine după-amiază... Da' io zic că n-ar fi rău să treacă domnu căpitan Deivos chiar mîine dimineaţă pă

la noi, prin Delea Veche... Zic, domnule căpitan, să veniţi aşa către ceasurile nouă, cum se zice acum.... Pînă atunci socot că io şi orzarii mei vom fi gata dă drum. Sau poate vreţi să mergeţi astă-seară, că aveţi unde să vă odihniţi, un ceas, două, la noi acasă...

Deivos era foarte încurcat... Nu-l prea cunoştea pe-acest ginere al Fărşerotului şi i se păru că a luat lucrurile cam prea uşor.

— Uite ce e... În noaptea asta nu pot să vin, că mai luăm cu noi nişte tabaci şi nu i-am vestit încă... Dar mîine către ceasurile nouă evropeneşti, vin negreşit... Ar fi bine dacă am putea pleca aşa pe înserate, ca să cîştigăm timp, căci aceasta e o afacere care trebuie isprăvită fără şovăială şi fără întîrziere...

Se despărţiră înainte de cîntatul cocoşilor a doua oară. Cerul de sfîrşit de vară era înalt, dar ici-colo întunecat de umbre pufoase...

Timp de două săptămîni, [Frusinica fu] înjurată de boierii care-şi aminteau acum că e fiica unei slugi, sfîşiată de clevetirile boieroaicelor care nu o mai scoteau, cînd vorbeau despre ea — şi vorbeau de cîte ori se întîlneau două-trei la un loc — din „curtezană neruşinată“, spunînd cu dezgust că a făcut neamul românesc de rîs... În schimb, oriunde apărea în oraş, pe uliţă ori în magazine, mulţimea se aduna în jurul ei, cu un soi de recunoştinţă pe care ea o simţea şi care o făcea fericită.

Aflase că Nicolae Bălcescu s-a întors de la Ţarigrad... Ar fi vrut ca el să afle totul, să afle ce mari servicii a făcut revoluţiei şi ar fi dorit ca după ce el va şti de la alţii, să se găsească faţă-n faţă cu ea, ca să asculte încîntată cuvintele lui de mulţumire, recunoştinţa lui de patriot.

Era acum mai tot timpul în cercurile revoluţionare. Pe Cîmpia Libertăţii, clubul însufleţit de Rosetti şi Brătianu ţinea şedinţe aproape în fiece zi... Seara, şedinţele se ţineau în sala Adunării Obşteşti din Dealu Mitropoliei... Erau de fapt un soi de întruniri publice, aproape permanente... Aristia se afla acolo totdeauna, cînd Rosetti şi Brătianu aveau să ia cuvîntul, cu un detaşament din Guarda Naţională, să le dea onorul la venire...

Frusinica venea şi ea. Mai cu seamă la şedinţele de seară... Îi plăcea că era primită cu aclamaţii de cum intra pe uşe. Pe Bălcescu îl întîlni a treia zi după ce el

se întorsese în București... Îl văzuse pe Pod de departe, în dreptul palatului... Opri cabrioleta, dete hățurile în mîna grăjdarului, îmbrăcat, cînd mergea cu ea, într-un soi de livrea, și alergă fericită înapoi, spre el... Bălcescu n-o văzuse și era foarte adîncit în gînduri... N-o văzu decît cînd ea, veselă, i se așeză în față, tăindu-i drumul, ca la joacă de copii. Spre uimirea ei, el nu arătă nici un fel de bucurie că o vede... Fu, din pricina asta, foarte încurcată... După ce o salută totuși și se opri, avu aerul că nu are să-i spuie nimic.

— Nicule, sunt bucuroasă că te văd... Îmi pare rău că ai lipsit din București... Știi că acum lupt și eu pentru revoluție...

Spusese asta cu un ton glumeț, dar gîndul era adînc și grav. O privi cu ochii ușor oblici, cu zîmbetul mai accentuat în colțul stîng al gurii, și îi spuse rece:

— Am auzit... Frusinico... Și mi-a părut rău pentru tine... Cine te-a sfătuit, te-a sfătuit prost... Îmi pare rău că ai avut și tu un rol în mascarada aceea... Și încă un asemenea rol.

Ea încremeni, năucită...

— Cum asta?... Nu înțeleg nimic... Tu nu mai ești revoluționar?

— Ba da... Numai vezi că aia pe care-ai slujit-o tu nu e revoluția adevărată... Ce fac locotenenții este o trădare a revoluției... Și tu i-ai ajutat...

Frumoasa ei privire albastră se încruntă.

— Ești singurul care spui asta... Toți sunt de părere că Eliad, și Tell, și Golescu sunt adevărați patrioți.

— Cine toți? Vrei să spui toți cei care sunt în jurul tău... Toți trei locotenenții au trădat revoluția numai ca să rămînă ei unde sunt... O privi din nou, tăios, cu zîmbetul în colțul gurii... Cu un ton batjocoritor: Ei te-au îndemnat să cîștigi bunăvoința turcului, pentru ei, cu farmecele tale?

Acum ea vedea că el știe tot... Dar mai vedea și altceva. Ar fi vrut să-l lovească acolo, în plină lume... căci se și adunaseră un grup de gură-cască în jurul lor... Îl privi, întîia dată de cînd îl cunoștea, cu ură.

— Acum te cunosc cu adevărat... Ești lipsit de inimă... Bine spun cei ce te cunosc că ești rău... Că ești un îngîmfat... Tu... tu... mereu numai tu... Toți sunt niște proști și numai tu ai dreptate totdeauna... Numai tu ești patriot... Noi ceilalți nu suntem nimic... Nu mai există alți patrioți decît tine... Eliade, Golescu, Tell, Rosetti, Brătianu nu știu nimic... Tu știi totul... Era atîta ciudă și atîta durere în vocea ei, de obicei cristalină, că devenise aproape aspră.

Bălcescu o privi cîtva timp, surprins, dar liniștit... Privirea lui, nuanțată de surîs, părea să spuie lung, prelungit: Biata fată, ce prost a nimerit, și totuși e înduioșătoare această dorință a ei de a fi alături de popor, mîndria ei de a fi fost necesară și de a fi fost de folos într-o împrejurare hotărîtoare... Gîndea acestea, dar nu le spunea cu vorbe... O privea numai și surîdea, cu surîsul accentuat în colțul gurii... Ea nu mai putu îndura tăcerea asta prelungită și dintr-o dată, cu obrajii crispați, îi spuse rece:

— Bună ziua!... Cînd te vei schimba puțin, poate că ne vom înțelege... Îi repetă cu o voce mai moale acum: Bună ziua!

El îi puse mîna pe brațul, gol de la cot, pe care ea îl îndoise, încercînd să găsească un soi de sprijin într-un colier de perle, care-i înfășura de trei ori gîtul.

— Nu mă voi schimba și nu ne vom înțelege niciodată, Frusinico!

Ea se întoarse și plecă fără să-l privească... El o urmări cu privirea înduioșată și cu surîsul în colțul gurii.

Înainte de prînz, Deivos veni la palat şi-l rugă pe Bălcescu să vie cu el în mahalaua Orzarilor... Trecură dincolo de Obor, după mahalaua Iancului, spre Delea, de pe atunci. Îi aştepta pe un cîmp, în jos de Dudeşti, patru braşovenci lungi, de încărcat bucate. La fiecare erau înhămaţi patru cai, doi lîngă oişte şi doi rotaşi. Nevoile meseriei lor cereau cai voinici şi orzarii izbutiseră o prăsilă corcită de cai de Don, cumpăraţi de la ofiţerii ruşi, care a durat apoi multă vreme... Fiecare braşoveancă avea doi oameni în cămăşi cu arnici, peste nădragii vîrîţi în cizme scurte şi cu puşti de-a curmezişul pieptului. Dar asta nu era nimic. În jurul braşovencilor mai erau vreo cincizeci de flăcăi, călări, cu puşti peste umeri, toţi în cămăşi cu arnici roşii, ca nişte uniforme peste nădragii vîrîţi în cizme scurte, şi care, de curînd, auziseră de tabăra lui Magheru şi o ţineau una şi bună, că ei, cu caii şi armele lor, să lupte alături de panduri.

*

După o noapte de gîndire, Bălcescu îşi luase inima în dinţi şi se hotărîse să-l trimită pe Barbu la Magheru... Nu avea pe altcineva... Altfel ar fi fost cu Costache decît cu copilul ăsta, dar, oricum, o scrisoare putea să ducă şi un raport despre situaţia din tabără dovedise

că putea să-i facă. Îi mai dădu şi o scrisoare către Axente Sever, care s-a supărat de întîrzierea pusă de guvern în recunoaşterea cetăţeniei ardelenilor care luptă în revoluţie, şi a plecat la Sibiu. Să trimită Magheru un călăreţ pînă acolo, sau pe cine crede el, ca să-l aducă iar în Bucureşti pe profesorul supărat.

Erau unsprezece inşi în cele două braşovenci. Pe scîndura din faţă, pe care se puseseră velinţe, şedeau la întîia dintre căruţe Deivos, Barbu şi Voicu straşnicul, un orzar care făcuse drumul la Giurgiu, de cîteva sute de ori în viaţa lui, ducînd bucate la schelă. La căruţa dinapoi erau Toma, Hergă, Damian, culcaţi în fîn.

Se luaseră de fiecare braşoveancă şase cai, dintre care doi înaintaşi, fiindcă nu se ştie anume ce greutate e de adus. Orzarii erau cu de toţi opt şi aveau puştile ascunse în fîn. Erau abia la Călugăreni cînd scăpătă soarele peste mlaştinile Neajlovului, căci nu putuseră pleca înainte de patru... Mai mult ghiciseră că a scăpătat, că spre apus nu erau decît nori şterşi de fum roşiateci. Opriseră dincolo de sat, la hanul cel mare, care nu era chiar în drum, ci retras ceva mai la dreapta, înconjurat cu gard de salcîmi şi printre ei tufe de spini. Clădirea era de zid, dar scundă, turtită toată de un larg acoperiş, învelit cu tablă, lucru destul de rar... Avea un umbrar cu stîlpi de lemn, acoperit şi el tot cu tablă. În bătătura din faţa umbrarului, plină de balegă şi de paie, erau dejugate cîteva care cu boi... Oamenii care nu adăpau vitele la puţul cu ciutură se cinsteau cu ţoiuri de ţuică la o masă cu picioarele bătute în pămînt. Pe prispa cu parmalîc vechi de lemn se odihneau la masă, mîncînd cu o custură pepeni verzi, vreo cincişase soldaţi care se ridicară şi îl salutară împietriţi pe Deivos.

Barbu intră înăuntru, dar în prăvălia joasă şi întunecoasă mirosea a stătut. Ceru să le scoată o masă afară şi să se dea ceva de băut. Cei mai tineri dintre orzari scoaseră căpestrele cailor, îi adăpară şi le dădură ceva de ronţăit... Merseseră zdravăn. Deivos se apropie de masa soldaţilor şi întrebă pe un sergent bondoc şi ciupit de vărsat, pe care-l văzu între ei :

— Ce-i cu voi, mă.. de unde veniţi ?

Sergentul rămase încremenit și apoi spuse, mai mult în șoaptă :

— Am fugit...

— Cum ați fugit ? de unde ați fugit ? întrebă Deivos, uimit și mînios.

— Dă la batalion, dă la Giurgiu...

— Cum ați fugit, mă nenorociților, și de ce ați fugit cu armele la voi...?

Cei veniți cu brașovencele erau acum toți în jurul celor șase soldați.

— Să vedeți, dom' căpitan, să vedeți... nu sîntem dă vină... Azi-noapte turcii au înconjurat batalionu, adică o companie, că nu era decît compania treia, a noastră, și i-a luat armele și pă toți, în frunte cu ofițerii... că pă domn'maiur îl propriseră dă azi-dă-dimineață în lagăr, i-au închis în cazarmă cu santinele la poartă și dă jur împrejur. Noi eram în patrulă, și cînd am văzut cum stau lucrurile, am șters-o și nu ne-am mai apropiat dă cazarmă... Am pornitără spre București.

Deivos rămase încremenit, apoi strigă tot ca mai înainte :

— Nenorocitule, de ce n-ai spus asta de la început ? Hangiu, ei, hangiu... Vino-ncoace !

Și cînd omul cît muntele se înfățișă, răcni la el :

— Trei chile de vin, auzi, numaidecît, să bem cu oamenii ăștia ai noștri... Văzu în fereastră atîrnînd niște pastramă uscată, scoarță... Pune și păstrăvii ăia la foc, că or fi oamenii flămînzi... Pune să facă o mămăligă... Vezi să frigă bine pastrafa aia, că e pătată de muște.

Voicu se apropie și-i spuse la ureche :

— Domnule căpitan, avem de-alea și la noi, în lădițele de subt scîndura pe care stăm...

— Fugi de-aci, mă, ălea sunt rezervă... nu ne-atingem de ele cît timp găsim, pe unde umblăm, de-ale mîncării.

Erau acum optsprezece inși la masă și unii așezați pe pridvorul cam dărăpănat.

Soldații mîncau mămăligă cu pastramă, ca lupii...

Pastrama era sărată și de aceea goleau cănile smălțuite dintr-o sorbitură.

Cînd veni din nou hangiul, cu umerii lați că de-abia încăpeau pe ușe, că îl chemase Deivos, Bălcescu se uită la el, se uită la Hergă și pe toți îi pufni rîsul... Era o năstrușnică întîmplare întîlnirea asta a doi uriași.

— E voinic, că altfel n-ar avea el curajul să ție han pe drumul ăsta bîntuit de hoți... Mai adu trei ocale de vin, mă... cum te cheamă ?

— Cum mă cheamă ?... Lumea îmi zice Căciulămare, da' mă cheamă Ignat...

— Aoleo, tu ești Căciulămare din banda lui Toporoi ? Mare hoțoman. Ai fost și la ocnă...

— Am fost... am fost dă toate... acum sînt doar cîrciumar. Am îmbătrînit, și-și arăta mustața groasă care începea să cărunțească.

— Pun capul că ești și gazdă de hoți...

După ce le arătase cum stau lucrurile în port și în oraș, sergentul pe care aflară că se numește Goagea Ștefănescu le spuse, ducînd cana la gură :

— Domnule căpitan, eu zic că nu e bine să mergeți cu asemenea cai în oraș. Vi-i rechiziționează turcii... prea sînt frumoși.

Caii, corcituri de Don cu cai de Bărăgan, erau bine îngrijiți, o frumusețe, și toți gîndiră că sergentul avea dreptate...

— Eu zic că nici dumneavoastră să nu mergeți așa în uniformă acolo... Cine știe ce să întîmplă.

Cei de față găsiră că sergentul a vorbit înțelept.

— Atunci, ce facem ? întrebă Barbu, neliniștit.

Chibzuiră îndelung și făcură un plan care li se păru cel mai potrivit... Deivos cu cei șase ostași vor merge cu brașovencile într-un sat vecin, chiar în satul din care era Hergă, care cunoștea acolo fiece potecă... și aveau să aștepte acolo... Toma, Hergă și Damian, care luase și cartonul tăiat cu foarfeca de la Deivos, aveau să ia niște care din sat și să plece a doua zi de dimineață la Giurgiu, spunînd că sunt trimiși de jupînul lor cu aceste care să ridice butoaiele cu piatră acră.

*

Trăseseră brașovencile într-un zăvoi pe malul Dunării... Bălcescu, Deivos, Toma, Hergă și soldații, afară

de doi duşi în patrulă, încercară să doarmă în nişte cocioabe vecine... dar nu putură... de purici şi de grije. În zori, cînd cei trei se urcară în cele patru care închiriate scump în sat, ploua încet, o ploaie uşoară, dar rece, de toamnă... Încărcaseră carele cu paie ca să spună că duc paie în lagărul turcilor. Aşa cum fusese prevăzut, găsiră pe negustorii austriaci lîngă butoaie... Fură gata să preia patroanele, dar portul era păzit şi le era teamă de orice încercare... Toma gîndi că ar merge treaba uşor cu un ordin de la vreun ofiţer mai mare turc... Hergă ştia puţin turceşte, dar îi era silă să vorbească... totuşi, fu convins să meargă la comandantul garnizoanei şi să-i spuie despre ce e vorba. Fabrica nu poate lucra fără piatră acră... Un ofiţer tînăr, care era la o masă, fu de părere că tot o s-o ia turcii la Bucureşti, că o să aibă nevoie de ea... E mai bine s-o transporte acum ca să nu mai încurce drumul cu ea săptămîna viitoare. Dar başciohodarul zaharelei, care auzi despre ce e vorba dintr-o odaie vecină, strigă de acolo că are şi el nevoie de piatră acră. Şi, înalt, mustăcios şi negru, se şi ivi în uşe.

— Cîte butoiaşe sînt, mă ?

— Vreo cincizeci-şaizeci...

— Ei, jumătate mi le daţi mie... ca să limpezesc apa de băut a ofiţerilor... Mergi cu ei, tu, Ifrim... se întoarse el către un subofiţer, şi aduci carele aici, la garnizoană...

Celor trei li se înmuiară picioarele... Lui Toma îi veni şi ameţeală, se sprijini de un scaun.

— Am venit pă jos din Bucureşti azi-noapte, îl lămuri Hergă pe ceauş... Azi am umblat după care prin satele vecine.

— Mai odihniţi-vă şi, pînă la prînz, să fiţi cu carele aci... Jumătate vi le las să le duceţi la Bucureşti.

Se mai liniştiră cînd văzură că subofiţerul, care merge cu ei, nu are altă armă decît centironul şi spanga... Pe uliţele oraşului întîlniră puzderie de oaste turcească... O parte se îndrepta spre port, unde chiar la ceasul acela urma să sosească vaporul cu Fuad-paşa, plecat de duminică seara de la Galaţi.

— Eu zic că nici dracu nu se mai gîndeşte la noi, spuse Damian cînd auzi cum stau lucrurile...

Într-adevăr, garda portului, cunoscînd pe ceauş şi luînd cunoştinţă de ordinul garnizoanei, le dăduse voie să încarce butoaiele... Pe Toma nu-l răbdă inima şi se duse în port, unde, amestecat în mulţime, văzu totul... Regimente în uniformă albastră, franţuzeşti, dar cu fesuri, erau aliniate şi stau drepţi... Meterhaneaua cînta un marş legănat de cavalerie... Cînd vasul acostă, Fuad-paşa, care aşteptase pe punte, coborî cu pas săltăreţ, zvelt în tunica lui albastră, şi se îndreptă spre Soleiman-paşa, care-l întîmpinase la debarcader. Fuad se opri în faţa acestuia, puse un genunchi la pămînt şi făcu de trei ori salamalec, fiindcă Soleiman-paşa era cumnatul sultanului... Numaidecît, ploaia care se oprise de vreun ceas, se porni din nou, acum mai înteţită... Dunărea îşi trimetea şuvoaiele... valurile lovind malul... Dincolo de malul înalt, Ruscicul era învăluit în ceaţă. După ce toţi paşii se suiră în caleşti şi se îndreptară spre oraş, regimentele şi cei de faţă se grăbiră să-şi caute adăpost în oraş... Toma, care tot timpul trăsese cu ochii spre ai lui, văzu acum carele încărcate şi se grăbi să le ajungă...

Damian, venindu-i cîţiva paşi înainte, îi şopti:

— Acum e acum... E rost dă spînzurătoare, tăicuţule...

— Lasă, mă, că am mai văzut noi de-astea.

Hergă nu zise nimic. Avea numai ochii mari, verzi, cam nemişcaţi...

Forfoteala de pe drum le veni în ajutor... Hergă îndemnă oamenii s-o ia la stînga, spre tarlale... Cînd ceauşul văzu ocolul făcut de cele patru care, se arătă nedumerit.

— Luăm un drum mai ocolit, că nu putem merge pă drumu cel mare din pricina armatei... N-am ajunge altfel nici pînă seara...

Merseră de-acum vreo leghe, două, cînd Hergă se uită la Damian, care mergea puţin în urma turcului... Acesta îi prinse braţele deasupra coatelor, ca în nişte cleşte de fier, căci deşi mijlociu de statură, era tare ca fierul... În clipa aceea, cu palma întoarsă, Hergă îi prinse gura să-i sfărîme fălcile... Nu putu nici măcar să icnească. Turcul înţelese că n-are nici un rost să mai

lupte și așteptă resemnat să fie legat... Hergă, după ce îi luă spanga, îl întrebă pe turcește dacă să-i puie și căluș în gură sau nu... că, în orice caz, dacă țipă, îl înjunghie. Turcul se gîndea că poate că întîlnesc vreo patrulă și e mai bine pentru el să aibă căluș în gură, și făcu semn să-i puie căluș... Îi vîrîră deci o basma în gură, mototolindu-i și mustața, din prea mare grabă.

Toma alergă la brașovence, ca să vie mai repede înaintea carelor... În mai puțin de un ceas, cele o sută de butoaie erau mutate, și caii voinici porniră cu ele și cu numeroșii însoțitori.

— Țin caii dumitale, neică Voicu ?... întrebă cam îngrijorat Barbu, privind brașovencile încărcate cu vîrf, ba avînd fiecare destui oameni deasupra și pe de lături.

— Duc două chile de grîu ca nimica toată ; dacă tot drumu e ca ăsta și nu se înmoaie prea rău, o scoatem la căpătîi...

— Uite ce e, fu de părere Deivos... Acum trebuie să facem o sforțare mai mare pînă cînd ne depărtăm de turci... De la Călugăreni încolo, noi ceilalți o să mergem pe jos... dar acum trebuie să mergem repede și trebuie să avem și soldații cu noi...

Ploaia se oprise iar și poalele de ceață se tîrau peste lanurile de porumb, acum cam uscat, cu multe foi răsucite. Se apropiau de pădurea cea mare. Hergă spuse că știe și un drum mai ferit, dar că nu știe dacă e bun pentru niște căruțe atît de încărcate...

— Nu, pe drumul cel mare, hotărî Deivos... Armele încărcate... Scoateți și furcile voastre din fîn, le spuse orzarilor, ciupindu-și mustața scurtă, retezată.

Trecură printr-un sat cam în goană, cu ochii în patru... Ar fi vrut să trimită o patrulă călare înainte, dar le era teamă să nu slăbească puterea cailor rămași în ham.

— Ce-o fi... o fi... spuse și Barbu, închinîndu-se.

Drumul mare nu era un drum, firește, ci o împletire și o despletire de făgașuri de roată, pe o lățime de pogon, cum se împletesc și se despletesc șivoaiele unui rîu în albia lui.

Chiar aproape de Călugăreni întîlniră o patrulă turcească, care venea pe jos, mînînd o cireadă de boi,

într-un nor de praf care se ridica pînă la cer... Nu prea văzură nici unii, nici alţii mare lucru... La han opriră caii şi hotărîră să se odihnească cel puţin un ceas... Îl dezlegară şi pe turc şi-l poftiră la masă, subt umbrar. Puseseră două posturi pe drum spre Bucureşti, într-un stejar singuratec, cu vedere bună spre Giurgiu.

Cînd să plece, Deivos îi întinse turcului un galben împărătesc. Acesta îl luă... dar după ce se gîndi, frămîntîndu-şi mustaţa neagră ca tăciunele, le spuse că nu e de ajuns să-l lase legat de mîini pe marginea drumului, dar că ar fi bine să-i tragă şi un glonţ în braţ, în carne moale... că a mai avut gloanţe în el... nu se teme de asta... nu doare cine ştie ce... altfel îi e teamă că n-o să fie crezut... Îi e mai frică de pedeapsă decît de glonţ... Cînd să-i satisfacă dorinţa, turcul se răzgîndi... Mai bine să-i mai dea încă patru galbeni... unul are să-l păstreze el, că e prea puţin un galben numai, şi trei are să-i dea în mod cinstit ceauşului, ca să scape de pedeapsă... Deivos se sfătui cu ceilalţi şi găsiră că se poate face şi aşa.

Se luminase puţin... spre miazăzi norii ascundeau cu totul însă soarele palid.

— S-a luminat a ploaie... Asta ţine o săptămînă, se scărpină în cap Voicu, cu ciudă.

— Lasă, mă omule, că e grozavă pentru cîmp, îl mustră prieteneşte Toma... Să pot face arăturile...

Porniră mai întîi braşovencile, apoi cei ce veneau pe jos. Abia intrară în sat cînd se ivi în depărtare un nor de praf, căci ploaia cu întreruperi nu înmuiase pămîntul uscat de secetă.

Cu cît mergeau spre Bucureşti, cu atît praful scădea şi pămîntul devenea tot mai noroios. Înainte de a ieşi din Călugăreni întîlniră o mare mulţime de oameni revărsată peste cîmp, care se strîmta ca să pătrundă în sat... În mijloc erau cîteva caleşti, dar Barbu şi Devois nu văzură cine era nume în caleşti, căci erau coşurile ridicate din pricina ploii... Oamenii din popor, care mergeau în picioarele goale, cu opincile şi papucii atîrnaţi pe umeri, şi micii negustori puseseră sumane şi saci făcute glugi în cap... Unii dintre negustori purtau şi un soi de umbrele băţoase.

Braşovencile înaintau cu greu... mai mult se opreau.

— Sunteţi mulţi, mă oameni buni? întrebă Deivos pe un negustor care se lupta din greu cu noroiul... căci uliţa satului se desfundase cu totul.

Omul dădu la o parte pînza [de] pe beţe, care era un fel de umbrelă.

— Sîntem ca la cinci mii. Mergem să cerem Costituţia de la Fuad... Dumneavoastră dă unde veniţi?...

— De la Giurgiu... Fuad a debarcat azi-dimineaţă... Cum e vremea la Bucureşti?

— Plouă dă ieri dimineaţă întruna... Noroc, răspunse omul la semnul cu mîna al lui Deivos.

Întîlniră, după ce ieşiră din sat şi coborau după dîmbul Neajlovului, altă ceată de cîteva sute de oameni, cu căruţe şi caleşti în mijlocul ei. Acum văzură şi o mulţime de şcolari mai în vîrstă... Drumul era mai uşor, căci erau pe cîmp şi nu mai era atît de mult noroi. Într-o caleaşcă cu coşul ridicat, recunoscură totuşi pe Moşoiu, fostul prefect de poliţie, şi pe arhitectul Melic, cu care schimbară cîteva vorbe. Oamenii mîncau dintr-un coşuleţ aşezat între ei, în caleaşcă, hartane de pui. Se arătară bucuroşi cînd li se spuse că a sosit Fuad încă de azi-dimineaţă.

O bună bucată din drum nu mai întîlniră decît răzleţi rămaşi în urmă, dar la Copăceni au trebuit să aştepte un ceas aproape ca să poată trece podul peste Argeş, căci prin vad nu aveau curajul chirigiii din pricina poverii şi, pe deasupra, rîul părea crescut. Acum trecură nenumărate căruţe şi caleşti, cum şi multe sute de oameni pe jos. Ploaia mai stătuse puţin şi soarele, care pornea spre apus, lumina albicios norii... Nu era însă mai mult de două, două şi jumătate. Nici o nădejde că vremea se va îndrepta... Dintr-o droşcă mare li se făcu semn să se oprească. Era Nicolae Golescu, care fusese pus la curent de către ceilalţi miniştri de încercarea lui Deivos de a scoate de subt nasul turcilor cîteva zeci de mii de cartuşe... Lîngă el era un bărbat lung, deşirat, cu cioc... Era cumnatu-său, Racovitză.

— Deivos, îi strigă Golescu, cu o voce de vînător. Le-ai scos?

Întrebarea era de prisos, căci brașovencile erau încărcate, dar caimacamul dorea mai mult o confirmare, atît de năstrușnică i se părea întîmplarea.

Deivos îi arătă brașovencile, zîmbind și făcu un semn cu mîna.

— O sută de butoiașe.

— *Mais c'est fou... Venez que je vous embrasse tous...*

Deivos și Barbu coboară în timp ce Nicolae Golescu, cu bărbița lui roșcată, coborî și el surîzător. Îi îmbrățișe pe amîndoi.

— Ia dă tolba aceea, măi Dimitrios, să cinstim cu oamenii aceștia... Scoase din tolba de vînător o sticlă mare de coniac franțuzesc și două păhărele ca degetarele... Ăla nu e pandurul ăla al lui Bălcescu ? A fost și el cu voi ?

— Toma a văzut pe Fuad, la debarcader, de la zece pași, îi spuse Barbu... L-a văzut cum a pus genunchiul jos, înaintea lui Soleiman, și a făcut trei salamalecuri.

Nicolae Golescu fu foarte impresionat de acest amănunt și-l chemă pe Toma, întinzîndu-i degetarul de coniac... Se bucură, fiindcă se împrietenise bine de tot cu Soleiman, așa încît era mai mult la Giurgiu decît la București. Pe Soleiman îl amuza nespus acest bărbat roșcat și vioi, care, într-o excelentă franțuzească, povestea cele mai năzdrăvane anecdote... Era singurul lucru care-l mai amuza în acest oraș prăfuros, unde nu avea în jurul său oameni cu care să stea de vorbă, fără să-și piardă ceva din demnitate.

— Cred că în trei ore suntem la Giurgiu... E timp destul... E mai bine să las oamenii să ajungă înaintea mea... Hai, încă un păhărel de fiecare.

*

A plouat toată noaptea, dar Barbu a dormit tun... Îl istoviseră noaptea nedormită și emoțiile drumului. Pe la zece seara, cînd s-a întors de la Palatul Administrativ, după ce arătase în consiliu cum s-au petrecut lucrurile, Bălcescu, văzîndu-l cum doarme, palid de oboseală, nu l-a mai sculat, deși nu se mai sătura ascultînd întîmplarea de la Giurgiu și dorind și alte amă-

nunte... A mîncat repede două ouă fierte și puțină friptură rece, schimbînd cîteva cuvinte cu Tița, care era și ea mîndră de isprava lui Barbu, și acum se pregătea să-i scrie mamă-sii, la Bălcești, căci Barbu avea să treacă și pe la Bălcești, care erau cale de o poștă cel mult de Rîureni, și să-i trimită zahăr și untdelemn, de care scria că are nevoie acolo... Costache nu venise... Mînca seara în familia logodnicei lui și nu venea decît către miezul nopții.

Bălcescu scrise o lungă scrisoare lui Magheru, anunțîndu-l că zilele acestea speră să-i trimită încă două sute de puști, afară de cele două sute pe care i le trimite odată cu patroanele, din cele 800, care se găsesc în rezervă în Dealu Spirii. Îl ruga să-i scrie neapărat o scrisoare, întîi amical, lui Tell, căci este bine ca să-l aibă mai curînd prieten al partidei lor decît dușman. E convins că o scrisoare a lui Magheru l-ar impresiona mult... E drept că pe aci au început intrigile... Tocmai din cercurile reacționare vine acum acuzația că trimiterea celor șase tunuri, a cavaleriei și a infanteriei la Rîureni, constituie o trădare față de bucureșteni, căci slăbește forțele de rezistență („au devenit și rezistenți ! stimate prietene...“) ale capitalei. Îl rugă să transmită la Sibii scrisoarea către Axente Sever, care s-a supărat că profesorii ardeleni au fost încetățeniți după multe șovăiri și numai pe bază de cereri individuale... Speră să-l înduplece să se întoarcă, fiindcă e mare nevoie de el la București. Îl sfătui pe Magheru să constituie neapărat alt guvern acolo, în cazul cînd ei, cei din București, vor fi arestați.

*

Din pricina ploii, care nu mai contenește, numărul brașovencilor a fost sporit, deși, scoțîndu-se piatra acră din butoiașe, erau acum mai ușoare... Mai trebuiau pe urmă patru căruțe pentru cele două sute de arme... Toată noaptea se lucră la desfacerea butoiașelor ca să se scoată piatra acră... Nu se putură ridica armele decît aproape de prînz cînd, în sfîrșit, totul fu gata... În afară de Deivos și Bălcescu, pentru care se găsi acum o caleașcă, nu mai mergeau acum decît orzarii...

Cînd Bălcescu văzu la capul Podului Mogoşoaiei, pe locul unde fusese moara de vînt, dărîmată acum, înşirate cele opt braşovence, înconjurate de cei cincizeci de orzari călăreţi, care mergeau să întărească tabăra lui Magheru, avu un fior de mulţumire şi mîndrie... Ploua întruna, dar nimeni nu se sinchisise de asta. Orzarii aveau ipingele cu glugi zdravene şi puseseră peste braşovence pînzele groase de cînepă, cu care făceau chervanele... Era hotărît că nu vor călători mai mult de şase ore pe zi ca să se poată odihni noaptea şi oamenii şi caii... Barbu fu încărcat cu scrisori către administratori şi zapcii, ca să dea tot sprijinul lor convoiului... Deivos, care nu dormise toată noaptea, era totuşi plin de voie bună...

Tell fusese convins să vină şi el pe la zece, cînd se puseră în mişcare braşovencile...

— E frumos, spuse el, şi-ţi înţeleg bucuria, frate Bălcescule, dar ce înseamnă încărcătura asta pentru Magheru... Abia patru-cinci cartuşe de fiecare luptător.

— Bune şi astea, frate Tell... Şi să ne ajute Dumnezeu să-i mai trimitem şi altele.

Plecaţi joi din Bucureşti, după ce au mas noaptea dintîi la Vadu Rău, a doua noapte pe drum au petrecut-o la Piteşti. Acum merg de-a lungul văii Bîscovului. Caii sunt odihniţi şi flăcăii plini de voie bună...

Ploaia a stat şi a ieşit din nou soarele, cam fără putere, dar luminos, într-un cer senin. Urcă pe deasupra Cotmenei, dincolo de Argeş... Căruţele puternice au subt încărcătura de fîn şi cojocărie ascunse butoiaşele cu praf de puşcă... Flăcăii sunt plini de voie bună şi le arde de glume... Sunt şi ţanţoşi, nevoie mare, gătiţi cu flori galbene de arnică la pălăriuţe ; călăreţii n-au pinteni, dar cînd trec pe lîngă fete, prin sate, îşi bat carîmbul cizmelor scurte cu biciuşca.

— Unde vă duceţi, maică ? îi întrebă o bătrînă, dintr-o ceată de oameni cu care ei merg alături la pas, căci urcă dealul, pe drumul ocolit.

Un flăcău cu mustaţa zburlită ca o lăcustă, acoperindu-i buza doar în dreptul nasului, îi răspunde glumeţ :

— Păi lumea zice că se lasă cu răzbel mare din partea turcului... Noi mergem să ţinem tabăra la Rîureni... Nu vii şi dumneata ? Hai sus în şea, lîngă mine, măiculiţă...

Bătrîna îl priveşte surîzînd din toate încreţiturile ochilor mici.

— Hei, dumneata să fii sănătos şi să-i baţi pă turci şi fără babe ca mine.

Toţi rîd.

— I-o spuseşi, măiculiţă...

— Hei, să vă ţie Dumnezeu, maică...

Mai încolo, cînd braşovencile urcau chiar spinarea dealului, întîlniră cîteva pîlcuri de bărbaţi mergînd pe jos... Sunt de pe Argeş şi de pe la Cîmpulung, chiar şi din jos de pe Călmăţui... Unii au coase, alţii topoare... mulţi au pistoale... vreo doi-trei şuşanele. Îi văd pe căruşi şi pe călăreţi trecîndu-le ţanţoş înainte.

— La Magheru, fraţilor ?

— Da, la Rîureni, le răspunde flăcăul cu mustaţa cea zburlită ca lăcusta.

Dar un mucalit de pe jos strigă după el :

— Măi, să nu omorîţi toţi turcii pînă nu venim şi noi, mă !

Un bărbat îndesat, roşcovan la faţă, jucînd pe un cal roib, întoarce capul rîzînd :

— Turci, vă lăsăm, dar pilaf, nu...

Unul e mai îndrăzneţ :

— Da' pă noi nu vreţi să ne luaţi în căruţa aia, mă ploscarilor ? Căci călăreţii au ploştile la ei, ca la drum lung.

Omul cu mustaţa neagră, de pe cal, ştie că nu poate să fie primit nimeni în căruţă.

— Auzi, pihotă, vrea să meargă în căruţă... şi o pornesc la trap iar, că au trecut dealul.

*

Au trecut Oltul aproape de Călimăneşti, fiindcă de la Tigveni în sus li s-a spus că pe aco'o e mai uşor, că e podul umblător mai bun pentru căruţele lor încărcate... Au luat-o deci la stînga în jos, pe lunca rîului... Merg la pas, căci caii le sunt obosiţi...

Se apropie de miezul nopţii şi se întreabă de vor mai găsi, în afară de santinele, cu cine să vorbească în tabără şi cine să-i ajute să-şi găsească un loc potrivit pentru mas noaptea... Sunt cam obosiţi de cinci zile de drum.

*

Cînd are de lucru mu't şi trebuie să lucreze şi noaptea, Magheru doarme şi el în tabără, nu la Troian, un-

de-şi are locuinţa. I s-a pus un pat de campanie într-o odaie, în care-i e biroul lui, o masă mare de brad, acoperită cu pînză de cînepă... În odaie are un dulap de stejar afumat şi o ladă grea, ferecată în fier, cu două lacăte zdravene. Aci îşi ţine solda oamenilor, cîteva lucruri mai de preţ şi arhiva lui personală, căci are condei uşor şi-i place să scrie scrisori, pe care le păstrează în copie, şi primeşte de asemenea multe scrisori... Îi place şi viaţa de tabără... Cu batalionul lui de panduri a stat aproape un an de zile numai în cort, ori în bordei în 1828... Dormea mai bine numai cînd era poftit de generalul rus, pe lîngă care era ataşat batalionul lui, ori cînd avea tabăra lîngă Cerneţi, unde era ca la el acasă... Ştie cît de bucuroşi sunt pandurii cînd comandantul lor duce aceeaşi viaţă ca ei... Toate cele patru odăi ale acestei case dărăpănate au fost reparate pe dinăuntru de meşteri din tabără chiar... S-au pus încuietoare puternice, că ştie că pretutindeni mişună spionii... şi s-a făcut un pichet de pază... Pivniţa mare s-a curăţat bine, s-a pietruit, s-a cătrănit... Aci se ţin acum lăzile cu patroane, iarba de puşcă în butoaie şi fitiluri, ca şi bombele de tun, care s-au trimis din Bucureşti... Cine vede dărăpănătura asta, care pînă acum o lună era părăsită în marginea tîrgului, nu bănuie că înăuntru e cănţălaria unei armate, chiar dacă deasupra ei e un steag tricolor mare, şi în faţa ceardacului, parcă priponit, este un soldat de sentinelă... Acum tot cîmpul din faţa ei este plin de barăci, căci la 8 septembrie, aci are loc, de două sute de ani mereu, cel mai mare bîlci din Ţara Românească. Sunt ceasurile unu din noapte... Se plimbă prin odaie dictînd lui Turnavitu scrisori către administratorii ce'or opt judeţe, pe care Locotenenţa le-a pus subt cîrmuirea lui şi din care, îndeosebi, prin oamenii săi, îşi recrutează oastea... Niculae Marghiloman, comandir al batalionului de panduri din Mehedinţi, adormise îmbrăcat pe patul de campanie al comandantului, căci făcuse două zile manevre cu batalionul său înspre Brezoi... Pe la 8 seara, abia venise. Toate cele şase batalioane de panduri şi compania de dorobanţi sunt trimişi în manevre, căci cîmpul va fi

ocupat de bî'ciul anual. Nae îi era cunoscut de mult lui Magheru și el cunoștea bine multă lume din Oltenia.

— Nae, hei, Nae, îl deșteptă cu blîndețe căpitanul general... Ați scris pentru cele 40 de mii de oca de porumb lui X, Y, la Teleorman ? Spunea că au și pornit... Nu le văd în tabără.

Nae Marghiloman se frecă la ochi speriat.

— Ațipisem puțin...

— Ai dormit binișor ; nu-i nimic... Dar spune ce e cu porumbul ăla...

— Avem mare nevoie, și deși spune că e pornit de-o săptămînă... A pornit înainte o căprărie din că'ăreții ăia orzari, din București... Mi se pare că este o încurcătură cu plata. Ei așteaptă să plătim noi.

— Păi, amicul meu, noi plătim... a venit azi un decret al Locotenenței, care lămurește și asta. Turnavitu... fii te rog bun și dă-i decretul să-l cetească... S-a sporit solda pandurilor.

Nae Marghiloman s-a trezit de-a binelea... Vestea îl bucura, căci oamenii erau cam nemulțumiți. E în picioare, lîngă masă, și citește nerăbdător :

„...Locotenența decretă :

Art. 1. Lefile dorobanților ce s-au luat de către d. căpitan-general Magheru, precum și a căprarilor lor, se vor plăti din cutiile satelor pe toate zilele ce se vor afla ei în slujbă.

Art. 2. Lefile pandurilor și a volintirilor, pe vreme ce se vor afla ei subt steaguri, se vor plăti de către d. căpitan-general Magheru din sumele ce-i sînt răspunse sau i se va mai răspunde de acum înainte, răspunzîndu-i-se cîte 12 lei de fiecare pe lună.

Art. 3. Adaosul lefilor căprarilor se va plăti de asemenea de d. general Magheru, din aceleași sume.

Art. 4. Adaosul de cîte una sută lei pe lună la tiștii dorobanților, pe cîtă vreme vor fi în slujbă, li se va plăti asemenea de d. general Magheru.

Art. 5. Îndestu'area hranei pandurilor, volintirilor și dorobanților, precum și a cailor lor, se va răspunde asemenea de d. Magheru..."

Nae Marghiloman a înțeles, dar tot e nemu'țumit. Capul lui mare, ca de cal, cu ochii mici, cu o mustață întoarsă în jos, caută spre general.

— Dar bani ? Bani ne-au trimis ? De unde plătim ? Turnavitu clătină din cap, căci știe ce spune.

— Ne-au venit ieri trei mii de galbeni.

— Atunci e bine... Dar cine a adus banii ?

— Trei călăreți trimiși de Telk.

— Domnule general... Mai este o cestiune destul de afurisită.. Ploaia de alaltăieri ne-a năucit, zău. Cei mai mulți oameni ai noștri dorm pe cîmp... că șatre'e nu ajung nici pe sfert, iar în tîrg și chiar la Ocnele Mari nu-i putem trimite de cîte ori amenință ploaia.

— Ei și ?

— Am scris o scrisoare, în numele dumneavoastră, secretarului județului... O am în buzunar... Dați-mi voie s-o cetesc.

Magheru mîngîie mătasa tricoloră a drapelului înfipt în piedestalul de lemn din colț, ascultînd.

„*...Amice,*

Privește timpul cel înfiorător — asta era alaltăieri — ploaia cea căzîndă din norii cei negri... imaginează-ți acum pe frații noștri, soldați, ce stau în cîmp deschis, neavînd decît cerul de acoperiș, care varsă ploaie... Amice, toate astea sînt cauzate de d. subadministrator... Așadar, ești invitat ca în același moment ce vei primi aceasta, să-l ridici și să-l îndatorezi strașnic, și cu orișice mijloace vei ști, mîine în orele matinale, să se afle aci cu care cu fîn, lemne, trestie și toate cele necesare pentru facerea unei sute de baragane..."

— Bun, scrie-i și de pîine... Ne trebuie mai de dimineață... Și să fie așa cum e ordinul, o oca cinstită de pîine pentru fiece soldat.

Turnavitu are și el de adăogat ceva :

— Domnule comandant, dorobanții și pandurii au adus, așa cum au fost vestiți, cîte o că'dare de fiece căprărie, pentru gătitul mîncării. Dar volintirii care au venit singuri n-au știut... Și acum e greu... Să ni se trimită, cu plată, firește, și vreo cincizeci de căldări... Bune și astea...

— Acum, Nae, dumneata du-te și te culcă... eu mai lucrez cu Turnavitu...

Acesta lasă condeiul jos și, rîzînd respectuos, cu ochii în lături, întreabă :

— Nu-i arătaţi, domnule comandir, scrisoarea franţuzului ăla ?

— Da... da... răspunde înveselit Magheru şi se duce la dulap. Am pus-o subt lacăt, să nu se piardă cumva... Ia ceteşte aci.

Dintr-un teanc scoase petecul de hîrtie care era învăluit într-altul pecetluit :

„*«Dreptate, Frăţie»*

Domnule General,

Subscrisul am servit doisprezece ani în miliţie, am fost în două bătălii, subt comanda lui Napoleon şi a lui Ludovic, doi generali ai Franţei. Şi pentru norocitele mele izbînzi, am şi atestaturi de ondrofiţer, dar pentru că acum mă aflu în faimoasa Valachie şi pentru că am mare zel de a fi între progresiţii ei soldaţi, rog pe domnia-voastră de a fi primit şi eu între bravii d-tale soldaţi, în ce calitate te vei milostivi domnia-ta, mai vîrtos, căci eu sciu şi să comandez. Totdeodată, te mai rog ca să binevoiţi, cu întoarcerea aducătorului, să mă onoraţi cu o ordonanţă din parte-vă, spre răspuns, ca să scriu ce urmare să fac.

Salutare şi frăţie,

Guy François

Islaz"

Marghiloman rămase cu gura căscată de uimire.

— A luptat subt Napoleon ? Ce vîrstă să aibă ? ...Optzeci de ani ?

— Dar chiar dacă ar fi născut în 1790, tot putea să ia parte la cîteva bătălii de-ale lui Napoleon... Eu de altceva mă mir, de altceva. Ce-o fi căutînd la Islaz ? Trebuie să fie în ţară de multă vreme, căci văd că ştie, cît de cît româneşte.

— Domnule general, scrieţi-i să vie... Om găsi noi ceva şi pentru el.

— Îi scrie Turnavitu, chiar azi... Vreau să-l cunosc şi eu... Acum du-te la culcare, căci trebuie să-mi termin astă-seară corespondenţa. E ceasul douăsprezece trecute...

Marghiloman a plecat spre uşe, dar se întoarse cu capul său osos, nedumerit...

— Domnule general, dacă scrieți lui Tell, mai cereți neapărat patroane... Cele douăzeci de mii trimise săptămîna trecută, cu roatele de infanterie și cu artileria, nu ne dau decît patru focuri cel mult de om.

— Mai avem praful luat de la facerea drumului de piatră printre stînci de la Cîineni. Mai sunt și cele două mii de testele cu fuzaicuri. Dar, firește, nu ajung... Le scriu în fiece zi, dealtfel...

Magheru s-a așezat, pe gînduri, la masa de brad, acoperită cu pînză de cînepă... Toată ziua este frămîntat de gînduri. O armată nu se poate improviza decît într-o țară de mari meșteșuguri și manufacturi... Aci totul e greu. Oameni sunt, dar dacă-i aduni în tabără, trebuie să-i hrănești, să-i adăpostești... A trebuit să trimită înapoi acasă aproape douăzeci de mii de oameni. Nu sunt arme... Nu va fi nutreț pentru cai... De aceea a cerut ca dorobanții ce i se trimit — două-trei mii din efectivul fiecărui district — să nu vie călări decît cei cu cai voinici și sănătoși... I-ar trebui și un doctor, căci pe felcerul împrumutat de Pleșoianu, acum comandantul Regimentului I de la Craiova, trebuie să-l trimită înapoi, la regiment... Îi e nespusă frică să nu se ivească vreo molimă...

A intrat sergentul dejurnă pe cancelarie...

— Să trăiți, domnule comandant... Au venit niște căruțe și un domn ofițer din București... I-am spus că nu dormiți și întreabă dacă poate să vie la dumneavoastră.

— Turnavitu, vezi despre ce e vorba...

Își caută ochelarii, își aranjează hîrtia de scris, caută o pană ascuțită... Vrea să-i scrie el însuși lui Fuad, arătîndu-i că face o greșală de neiertat dacă trece de Giurgiu... E bine să deschizi ochii cuiva mai bine din vreme... Turcii sunt blegi... nu cunosc bine situația din Principat. Scrisoarea nu o dictează. O scrie el personal.

Turnavitu a intrat cu fața lui dulceagă și negricioasă, cu mustața moale și mătăsoasă, înflorit de bucurie.

— Domnule căpitan-general... încă douăzeci de mii de patroane ! Deivos și Barbu Bălcescu, uite-i, au venit cu ele...

Pe fața atît de domoală și egală a generalu'ui a înflorit același surîs... O grije în scădere... E deci nădejde să vie în fiece săptămînă cîte ceva din București.

— Deivos, îmi pare tare bine că te văd... Ce faci ? Tot la pompieri ești ?

Deivos se întunecă la față, căci e o problemă dureroasă pentru el... Se simte umilit că e scos din regimentele de linie.

Barbu, înalt, cu nasul puternic, se uită cu admirație la acest om înalt, a cărui vitejie a devenit legendară... Nici el nu l-a cunoscut pe general, pînă acum, decît din auzite...

Magheru îl vede intimidat și se îndreaptă spre el.

— Bălcescu ? Rudă cumva cu acel mare bărbat Nicolae Bălcescu ?

Barbu îi e recunoscător fratelui său pentru că acum, în fața generalului, se simte și el cineva.

— Sunt chiar fratele lui, domnule general.

— Atunci fii de două ori bine venit... Turnavitule, deșteaptă pe toți cei care n-au fost în manevre, culcă oamenii subt barăcile astea, care sunt gata... Două zile le putem folosi și noi...

Deivos nu pricepe și îl lămurește :

— De două sute de ani, cel mai mare bîlci din țările românești se ține aci, pe cîmpia aceasta imensă de la Rîureni... N-am putut și nici n-am vrut să-l amînăm anul acesta... N-am fi putut vesti oamenii... care și așa au făcut pregătiri. Ba poate ne vom folosi și noi cu ceva... Turnavitule, adu-ne ceva să ospătăm pe prietenii noștri, că or fi rupți de foame... Generalul nu se mai gîndește că la vîrsta lui încă o noapte nedormită, cînd te scoli de dimineață, e lucru de neîngăduit... dar e dornic să afle mai curînd vești din București...

Către prînz, ploaia stătuse din nou. Norii pufoşi şi fumurii se luminară din nou către prînz, de o resfrîngere palidă a unui soare care nu se vedea...

Bălcescu, ieşind de la Palatul Administrativ, trecu prin dreptul prăvăliilor bisericii Kretzulescu şi, prin gangul din mijloc, intră în curtea bisericii, ca să ajungă lîngă casa cea veche, de lîngă Cişmigiu, unde acum era instalat Divanul apelativ... Aci îl poftise ministrul dreptăţii, Ion Cîmpineanu, ca să-i arate nişte dosare înfăţişate Divanului, care cuprindeau zapise vechi de mai bine de două sute de ani.

*

Între biserică şi clădirea Tribunalului era unul din marile tîrguri săptămînale ale oraşului... Veneau aci cu carele, ori cu coşuri, mai ales sătenii de pe drumul Tîrgoviştei, şi cei dinspre Butimanu şi Paşcani, aducînd mărfuri pentru mahalagiii din această parte a oraşului. Biserica lui Trerea Brezoianu era înconjurată de tarabe joase cu brînză şi făină, cu ouă şi păsări legate de picioare şi culcate unele lîngă altele... Fructele, mormane de prune, struguri şi mere erau puse pe velniţe nu prea curate... Chiar în faţa bisericii erau cinci-şase tarabe una lîngă alta, cu ceară, lumînări de ceară şi ulcele cu miere. Dar cea mai multă marfă se vindea de-a dreptul din carele pe roţi înalte, cărora li se scotea codîrla şi erau

astfel transformate într-un fel de tarabe. Lîngă o asemenea căruță, înconjurată de cumpărători, întîlni pe [Theodor Văcărescu] [1], care vrea să profite de chilipir. Se vede că săteanul îngrozit să se mai ducă iar cu marfa în car acasă scăzuse prețul, vindea aproape cu toptanul... Lumea lăsase cele'alte căruțe și acum era bătaie pe pepenii de aci. Nevasta săteanului privea speriată această năvală și din cînd în cînd striga la cîte un ins, care după ce încercase ca toată lumea pepenele strîngîndu-l în palme și apoi între genunchi, ca să vadă dacă pîrîie, își făcea socoteala că, dată fiind înghesuiala, ar putea să plece fără să plătească. Între cei care încercau pepenii aceștia chilipir, Bălcescu recunoscu, în giubeaua lui de pambriu verde, tocit, lustruită de vechime, pe marele logofăt Theodor Văcărescu, poreclit Furtună, din pricina caracterului său exploziv, fostul candidat la domnie și fost caimacam în iunie... Omul era reputat pentru cinstea sa profesională, pentru tăișul replicilor sale, dar și pentru o cumplită avariție... Pe orice vreme, ieșea în piață ca să controleze prețurile pe care i le punea în socoteală vătaful curții... Barba ca de țap îi era lînoasă, parcă mîncată de molii.

— Cît costă asta ? întrebă femeia din căruță, după ce strînse cît putu în palmele lui uscate un pepene lunguieț verde-albicios.

— Pepenoaia aia sîrbească este patru parale, boierule... săru mîna...

— Patru parale ? Hoților... tîlharilor... da' ce... i-ați adus de la Țarigrad ? Auzi, o buruiană... patru parale...?

Pe Bălcescu, plin de voie bună de două ceasuri de la plecarea convoiului spre Rîureni, îl pufni rîsul. Deodată începu din nou să cadă o ploaie măruntă și deasă... Oamenii din jurul căruțelor începură să se risipească înspre numeroasele cîrciumi cu umbrare mari, care înconjurau maidanul tîrgului și care aveau afară grătare pe care sfîrîiau pastramă și cîrnați. Cea mai mare dintre cîrciumi era spre Hanul lui Filaret, unde sus, pe rîpă, se

---

[1] În manuscris : „X". La transcriere, fără îndoială, Camil Petrescu ar fi precizat numele personajului, la care se referă cîteva rînduri mai jos (n. ed.).

puseseră temeliile Teatrului Național, care se vedeau de aci crescute de doi coți de la pămînt... Erau ziduri groase de doi pași, acum parcă părăsite, și lîngă ele stive de cărămizi, care începuseră să se împrăștie.

După ce străbătu niște coridoare goale, vechi, cu dușumeaua aproape putredă, Bălcescu urcă o scară de lemn întoarsă la mijloc spre catul de sus, tot atît de veche, tocită și putredă... Într-un mare birou în care pătrunsese, îi ieși înainte cu un mers țeapăn, sprijinit în baston, fostul colonel, cu fața uscată și cu un surîs nedefinit, oarecum amical... Ion Cîmpineanu era un mare dezamăgit : moștenitor al unei averi imense, intrat în armată cu gradul de maior, deputat și fruntaș al Partidei Naționale, bucurîndu-se, după întemeierea „Filarmonicei“ cu Eliade, de o mare popularitate, exilat, apoi arestat, făcuse o mare greșeală, de a-și arăta prea pe față pofta de domnie. După ce căzu în fața lui Bibescu, fu necontenit suspectat că prin nepotul său, Ion Ghica, suspectat și acesta din această pricină, umblă după scaunul domnesc... Bănuitori, cei de la „Frăția“, nu-l primiseră printre căuzași. Cînd Guvernul provizoriu fugi la 29 iunie din București, el făcu a doua greșală, de a primi să facă parte din noul guvern, care însă nici nu apucă să se constituie... Cînd Ion Brătianu, care se specializase în alcătuirea de liste ministeriale, făcu, în lipsa celor de la Rucăr, noul minister, jumătate reacționar, îl menținu pe I. Cîmpineanu la Departamentul Dreptății. Rămase acolo și după întoarcerea guvernului fugit și chiar după formarea Locotenenței... Se simțea prost însă fiindcă reacționarii îl urau socotindu-l demagog, iar revoluționarii îl bănuiau că are gînduri lăturalnice, și-l țineau în umbră.

Răsfoind dosarele Divanului, cu vreo săptămînă înainte, dăduse de hîrțoagele unui proces care dura de două generații și între aceste hîrțoage unele întăriri de danie vechi de mai bine de două sute de ani. Socoti că e un bun prilej ca să facă plăcere acestui revoluționar intransigent, al cărui cuvînt era atît de însemnat în revoluție, chiar dacă era combătut. Cîmpineanu îl prețuia personal ca istoric pe Bălcescu și știa cît prețuiește acesta asemenea documente.

Îl pofti să şeadă şi, luînd de pe masă un clopoţel, îl scutură uşor... Cînd intră aprodul îi dădu un petec de hîrtie, pe care însemnase numărul dosarului, şi-l trimise la arhivă.

— E un document de acum aproape trei sute de ani, care cu siguranţă că te va interesa...

— De-acum trei sute de ani ! ?

— Da, din 1543... Alexandru Mircea-Voievod întăreşte spătarului Oprea şi fratelui său jumătate din satele Filiaşi şi Frăsini... Ai să vezi...

Dar în locul aprodului trimis intră altul, gîfîind, un aprod de la Căimăcămie care întinse un petec de hîrtie scris în grabă de Eliade :

„Vino degrabă... S-a răsculat armata... ţinem consiliu urgent... Te aşteptăm."

Au plecat amîndoi, deci, spre Palatul Administrativ, prin ploaie.

În sala consiliului nu erau decît vreo cinci inşi... Eliade, Tell, Ion Brătianu, Costache Rosetti... Aflaseră că Mitropolia fusese înconjurată de ostaşii revoltaţi... care ameninţaseră pe Neofit, strigînd la el că nu se ţine de cuvînt. Unul dintre ei, un sergent, i-a spus în numele tuturor ce vor. Mitropolitul a pus un secretar să ia însemnare şi le-a spus că se va gîndi ce e de făcut... Sergentul a spus, cu aprobarea celorlalţi, că îi dă lui Neofit două ceasuri ca să îndrepte lucrurile şi că peste două ceasuri se întoarce din nou.

— Mîna lui Odobescu, Solomon... scrîşni din dinţi Tell.

— Odobescu a fugit la Rusciuc, Solomon, dracu mai ştie unde o fi... ridică Eliade mîinile spre tavan.

— Mai sunt destui reacţionari lăsaţi de sămînţă, fu de părere Bălcescu... Şi, zău, nu era acum momentul pentru o revoltă ostăşească... V-am spus să desfiinţaţi regimentul ăsta.

Pe masă era nota făcută de secretarul mitropolitului... Bălcescu o luă şi citi foarte tulburat :

„1. Să ne mai împuţineze din slujbă.

2. Să ne mai mărească leafa şi

3. Să ne mai dea din amoniție, adică: 2 perechi de pantaloni de flane pe an și 3 cămăși și cizme, idem, mantaua pe 2 ani, mondir, și pantaloni, asemenea, și șapcă pe un an.

4. Să ne scoată polcul pe graniță, după cum a fost pînă acum, fiindcă ședem de cinci ani tot în garnison.

5. Să ne dea drepturile adevărate, după Proclamația ce ni s-a dat, ca să ne putem și noi ajunge cu cei ce se află la casele lor.

6. Să ni se orînduiască șefi ca să ne mai putem veni în starea cea dintîi cu toată dețiplina ostășească.

7. Să lipsească ura poporului ce au asupra noastră, din pricina șefilor ce i-am avut, fiindcă noi destul în figură îngerească am răbdat de ne-au bătut și cu pietrele aicia în cazarmă."

— Ei, ce zici? întrebă Eliade, cu un rînjet nervos, cînd văzu că Bălcescu a sfîrșit de cetit nota.

Bălcescu, surprins și nedumerit, ridică din umeri:

— Văd că e cu totul altceva decît credeam. Nu vă supărați, dar cele mai multe din cererile lor mi se par îndreptățite.

— Îndreptățite? întrebă Ion Brătianu, cu vocea lui ascuțită, acum și mai ridicată... Aci nu e scris, dar i-au cerut mitropolitului să-și ție făgăduiala din iulie, cînd i-a bătut poporul cu pietre și au predat artileria, de le-a spus Odobescu că vor avea rație de carne, de trei ori pe săptămînă...

— Și n-au dreptate? Într-o țară bogată, căci țara e bogată, sătenii sunt săraci lipiți pămîntului, iar ostașii nu pot mînca trei mese cu carne pe săptămînă, fiindcă toate bogățiile țării sunt în mîna cîtorva... Nu cer deloc lucruri imposibile... Ați văzut, cer singuri să fie mutați din București, căci aci simt ura poporului asupra lor din pricina foștilor lor șefi... Cer singuri întărirea disciplinei...

Tell dintr-o dată se însenină la față:

— Fratele Bălcescu are dreptate... Trebuie să ne înțelegem cu ei... Mă duc numaidecît la cazarmă să stau de vorbă cu ei... Însă... Însă în timpul acesta dumneata, domnule Brătianu, adună Guardia subt arme... Vom vedea dacă sunt oameni de înțeles.

— Guardia o adun eu. Îl chem numaidecît pe Aristia; şeful poliţiei să meargă şi el cu dumneata la cazarmă...

Tell se duse la fereastră şi făcu semn unei sentinele, care înţelese că trebuie să tragă la scară caleaşca generalului.

*

Toată noaptea s-au scurs prin ploaie cetele împrăştiate ale celor ce fuseseră la Giurgiu. Cei din popor, care răspundeau la orice chemare, fără să cerceteze mai de aproape, erau nemîncaţi şi uzi leoarcă, dar plini de voie bună. Nicolae Golescu a sosit însă către opt seara, după ce a aşteptat, scos din sărite, să i se facă loc la podul de la Copăceni... Drumul se desfundase şi caleaşca înainta greu, căci nu aveau caii de schimb... La şedinţa de seară a consiliului tremura de enervare, nu putea sta la masă... Fuad, spunea el, s-a purtat ca un porc... Joi seara, după ce aclamase pe Soleiman, care răspunsese plin de căldură, mulţimea s-a îndreptat spre casa care fusese mobilată din nou, anume pentru Fuad, din grija lui N. Golescu, pe care însă nici n-a vrut să-l primească. N-a primit nici delegaţia celor din Bucureşti, dar cînd vuietul mulţimii s-a făcut prea puternic, a trimis vorbă că e prea obosit de drum şi a apărut cîteva clipe la fereastră...

Nici n-ai spune că e un diplomat de carieră, atît de grobian s-a purtat... A doua zi l-am întîlnit în port, în momentul în care se îmbarca Soleiman. *Ah ! quelle différence, mes chers amis... quelle différence... On reconnaît tout de suite la race...* Soleiman m-a îmbrăţişat, iar de pe vaporul cu care a plecat, mulţumea necontenit aclamaţiilor mulţimii, iar cînd a fost ca la două sute de metri, tunul de pe vas a salutat cu salve... Fuad, negru la faţă, părea şi mai înnegrit. Îşi mînca parcă din barbă. M-am apropiat de Fuad, cerîndu-i o oră să stăm de vorbă... Ştiţi ce mi-a răspuns ? Că nu stă de vorbă cu nimeni, decît la Bucureşti...

— Cînd porneşte ? întrebă Eliade, palid ca un mort.

— Azi... mîine... Asta o fi secret militar...

— Mîine chiar trebuie să organizăm o procesiune de preoţi cu crucile în mînă şi cu mitropolitul în frunte, care să-i ceară să nu intre în oraş... ci să pună tabără afară... Vă spun... asta e părerea mea... Vom face şi o demonstraţie a poporului fără arme, dar cerînd să se menţină Constituţia.

Înainte de a se despărţi mai dădură o publicaţie către sătenii clăcaşi, cerîndu-le din nou să facă arăturile de toamnă pe miriştele boiereşti...

CARTEA A DOUA

— Trebuie să mănînci, Nicule... Ţie nu-ţi poate fi îngăduit să-ţi uiţi de masă... Ştii ce a spus doctorul Grunau. Dacă se poate să mănînci de patru-cinci ori pe zi... Eşti tare slăbit... Ai nevoie de hrană.

În odaia de mîncare, masa pusă aşteaptă de la ceasurile opt seara pînă la miezul nopţii... Tiţa nu adoarme, ci lucrează, şi cînd o răzbeşte somnu[1], moţăie în fotoliul capitonat... Nu se ştie cînd vin cei doi fraţi acasă şi nici nu vin amîndoi odată... Ceea ce o îngrijorează cu deosebire este că tocmai acum cînd au început ploile acestea de toamnă, Nicu nu mănîncă aproape nimic, i-a pierit pofta cu desăvîrşire... A pus să i se încălzească odaia, ca să poată dormi cu fereastra deschisă, aşa cum a recomandat Grunau...

Cînd îl vede la masă, cu gîndul aiurea, obsedat, se gîndeşte să-i fie de folos altfel. Îi pune întrebări ca să-i uşureze frămîntarea lăuntrică :

— De unde ai venit atît de tîrziu ?

Răspunsul lui e scurt, sec :

— De la club.

Ea nu se descurajează... Pune alte întrebări :

— Ai vorbit şi tu ?

— Nu...

Ştia că nu-i place să vorbească la clubul de la Mitropolie, clubul „Regeneraţiei“, unde în fiece seară vorbesc ore întregi Brătianu şi Rosetti... Vorbesc cu înflăcărare contra-pentru rezistenţă... Rezistenţă da, însă fără

arme... În timpul zilei, după-amiază, convoacă tot ei doi adunarea pe Cîmpul Libertății, unde „haranghează" mulțimea.

— Cine a vorbit... a fost lume multă ? întreabă ea, așezîndu-i dinainte friptura de pasăre rece și turnîndu-i în pahar vinul negru ; doctorul Grunau crede că vinul negru este o adevărată doctorie pentru bolnavii de piept.

— Brătianu și Rosetti... Lume destulă... Vezi, e plin de însușiri minunate acest popor, dar se lasă prea ușor păcălit... Tițo, e în tot orașul o fierbere de nedescris. Reacționarii s-au obrăznicit și au început să ție din nou adunări... Toată ziua trimit știri în tabăra turcească... Sunt niște nemernici spioni... De cînd au aflat de atitudinea arogantă a lui Faud, au devenit și ei îndrăzneți și aroganți. Mulțimea e zăpăcită... După ce ascultă discursurile de la Filaret, încălzită, o ia pe ulițele dintre vii, spre grădina Bellului, spre Giurgiu... Vor să întîmpine armatele turcești... dar fără să știe limpede ce e de făcut... Mîine, Brătianu a pus la cale altă năzbîtie... Ca să sperie pe turci sau Dumnezeu știe pe cine... mîine vor lua Arhondologia și Regulamentul de la Vornicie, le vor duce la Mitropolie, le vor pune pe un rug, vor cere lui Neofit să le afurisească și pe urmă le vor arde. L-am întrebat, chiar adineaori la club : „Și la ce veți ajunge cu asta ? De ce crezi că vor fi turcii impresionați că ați ars Arhondologia... cînd toți cei care figurează în acest registru al rangurilor sunt lăsați liberi să se plimbe toată ziua în echipaje și să insulte grosolan poporul...? De ce nu proclamați rezistența armată ? Ridicarea în masă ?..." Mi-a spus îngrozit : „Asta nu... ar însemna nimicirea țării..." Tițo, oamenii aceștia dau un iz de comedie acestei frumoase revoluții, care ar putea deveni măreață.

A mîncat totuși puțin piept de pasăre, a băut puțin vin și Tița e fericită.

— Nu mai știu nimic de panduru ăla și de-ai lui. Îmi place mult năzdrăvanul ăla de Hergă. N-au fost pe-aici... nu mi-au trimis vorbă... ?

— Nu, n-a fost nimeni... Dealtfel, și eu am fost mai toată ziua la Marghioala... Băiețașul este răcit... Are

ceva la urechi, căci aproape urlă de durere... I-am făcut o baie fierbinte la picioare și l-am frecat bine cu oțet de trandafiri... S-a mai potolit, parcă.

Cînd să se despartă, Nicu o roagă să-l scoale de dimineață, căci are de scris un articol pentru gazetă.

Tița îi făgăduiește.

El totuși nu poate dormi... Se scoală, își pune antereul de casă, aprinde lampa cu petrol, închide fereastra și așterne febril pe hîrtie :

„Noi nu cunoaşcem încă instrucțiile noului comisar turc, ce sosi la Giurgiu și la a cărui întîmpinare purcese mai multe mii de oameni. Dar scim foarte bine că oricare ar fi întinderea acelor instrucții, nu poate să ne înspăimînte, fiindcă ne aflăm subt apărarea tractatelor lui Mircea și Vlad V, tractate ce ne dă dreptul la autonomie, tractate pe cari Înalta Poartă nu poate să le arunce, fără a arunca asemenea și legătura ce ne ține de Imperiul Otoman...

. . . .

...Aceasta este părerea tuturor românilor, aceasta este voința a două milioane și jumătate de oameni, ce au manifestat-o și o vor manifesta la trebuință ; în sfîrșit, acesta este glasul necesității unei nații, ce nimeni nu a supus-o cu sabia..."

Spera ca numărul acesta 25 din *Popolul suveran* va fi un număr bun... Ion Ionescu și-a luat sarcina să facă un *„compte-rendu"* de lucrarea Comisiei deputaților săteni și proprietari tot pentru acest număr.

Miercuri dimineață, Bălcescu se deșteaptă tot atît de obosit cum s-a culcat... N-a putut dormi... Se apropie clipele hotărîtoare ale vieții lui... De ieri de la prînz se știe că Fuad și Omer-pașa au început operațiile pentru ocuparea Bucureștilor și a țării întregi. Cîteva zeci de mici negustori au fugit cu căruțe și călări, cu ocoluri înaintea trupelor năvălitoare și, speriați, aduc știri neliniștitoare. În ultimele zile, turcii s-au purtat brutal și fără omenie cu populația Giurgiului și a satelor... Au arestat trupa care mai rămăsese acolo, au rechiziționat tot... Au înconjurat cu trupe orașul ca să nu mai iasă și să nu mai intre nimeni... Au arestat multă lume... Bălcescu bănuiește totuși că negustorii fugiți

sunt oamenii turcilor, trimişi ca să bage spaima în cei ce se gîndesc la rezistenţă. Dealtfel, se ştie că zeci şi zeci de caleşti boiereşti au plecat spre Copăceni, făcînd drumul dimpotrivă, ca să fie cu un ceas mai devreme în tabăra învingătorilor... Şi de aci va trage Omer-paşa ştirile militare care-l interesează îndeosebi. Va afla că trupele de linie, tunurile şi cavaleria au fost trimise la Rîureni... Bineînţeles că n-ar fi avut nevoie deosebită de acest surplus de ştiri... Încă de cînd era în guvern, Bălcescu aflase că împărăţiile vecine au în ţară zeci şi sute de spioni. O mare parte dintre negustorii germani stabiliţi în ultima vreme sunt printre aceştia... O mare parte dintre negustorii care lucrează cu Ţarigradul sunt ceea ce franţuzii numesc agenţi dubli... Spionează pe domni pentru Poartă şi în acelaşi timp culeg prin oamenii lor din jurul marelui vizir ştirile care-l interesează pe domnitor.

Tiţa a bătut încetisor în uşe; el n-a auzit şi cînd intră cu o tavă pe care sunt ouă fierte, miere şi jimblă, îl vede privind îngrijorat pe fereastră.

— Azi nu plouă, Nicule; cred că o să avem o zi frumoasă... şi pune tava pe masa de scris.

— Zi frumoasă... murmură fratele, greu adîncit în gînduri...

Tiţa se supără cînd vede cana cea mare de porţelan alb, pe care i-o pusese pe masă, plină cu lapte, ca să-l bea, aşa cum îi spusese Grunau, în timpul nopţii, neatinsă.

— Iar n-ai băut lapte? Şi, surîzînd cu duioşie, îl ceartă: Nicule, nu-ţi iubeşti patria... Altfel ai ţine la sănătatea ta care e preţioasă poporului român.

El vine surîzînd spre ea, îşi pironeşte ochii mari şi pătrunzători asupra ei, îi pune mîna pe umăr şi-i spune scrut, cu o voce care o cutremură:

— Tiţo, turcii au pornit spre Bucureşti.

Ea se clătină o clipă şi-l priveşte înfiorată.

— Aşadar, acum... Nicule, ce va fi?

— Nu ştiu ce va fi, dar ştiu că sunt la o răspîntie hotărîtoare a vieţii mele... De va fi rezistenţă, voi pieri luptînd... S-ar putea să fiu ucis de haimanalele din slujba reacţionarilor, care vor începe să asasineze pe

patrioţi... Şi de nu va fi nici una, nici alta, dacă turcii vor intra uşor în Bucureşti, s-ar putea să-mi sfîrşesc viaţa întemniţat de ei. Cred că e ultima lună, poate ultima săptămînă în viaţa mea cînd mai văd străzile Bucureştilor, căsuţa asta, odaia cu masa mea de scris... Nu le voi mai vedea după această săptămînă, probabil, niciodată...

Tiţa nu spuse nimic... Ştie că Nicu n-are nevoie să fie încurajat... În uşoara lui tristeţe e o hotărîre de fier şi un curaj fără margini. Luciditatea asta a lui, în clipele grele, îi dă o măreţie care tulbură pe cei din jurul său... Hotărîrea pe care el a luat-o încă de acum aproape zece ani, nimic nu o va putea schimba, dar asta nu-l împiedecă să vadă limpede, să refuze minciunile care ascund primejdiile şi înşală asemeni unui rachiu la îndemîna oricui. Totuşi ea îndură greu gîndul. I se înmoaie picioarele şi se aşează în fotelul îmbrăcat cu cînepă vopsită verde... El se duce la masă, ia de acolo un plic...

— Ţi-am scris aci, ţie, azi-noapte, o scrisoare... Sora face un gest viu de protestare... Nu, nu spune nimic... Sunt cîteva gînduri pentru mama, pentru voi toţi... Spun acolo şi ce să faci cu hîrtiile care rămîn pe urma mea... Îmi pare rău că n-am scris decît două capitole, trei cu cel oarecum publicat din *Românii subt Mihai Viteazu*... Chiar azi tu adună şi închide tot în lada din odaia de mîncare.

Tiţa vrea să vorbească... dar dintr-o dată chipul lui s-a schimbat:

— Nicule, nu ştii cît aş vrea să-ţi fiu de folos. Spune-mi tot ce trebuie să fac.

Era acum de o stranie veselie, dintr-o dată înviorat.

— Ai şi făcut... Numai pentru că te am pe tine şi pot vorbi cu tine aşa cum vorbesc, am putut limpezi unele neguri din mine... să topesc unele îndoieli... E bine totuşi să nu ai sentimentul că eşti singur.

Ea vrea să spună ceva, îi e nesfîrşit recunoscătoare pentru că are nevoie de ea, dar el n-o lasă să vorbească... S-a dus la geam, priveşte o clipă şi spune bărbăteşte :

— E într-adevăr o zi frumoasă, Tițo... Și rămase cu privirea împietrită pe fereastră...

Mirată, Tița se sculă din fotel și se duse să vadă la ce privește așa surprins.

Era Deivos, care cobora cu pelerina pe umeri dintr-o birje oprită la poartă.

— S-a întors Deivos de la Rîureni... strigă emoționat și încîntat. Vru să alerge să-i deschidă el însuși, dar își dete seama că nu e îmbrăcat.

— Îi deschid eu, pune ceva pe tine...

Își trase în grabă o pereche de pantaloni, își puse o legătură la gît și-și încinse halatul-antereu. Nici nu-l lăsă să intre pe ușe bine, că-l întrebă, tumultuos:

— Cum a fost? Le-ai dus?

— Le-am dus... răspunse liniștit, dar laconic, celălalt.

O jumătate de oră a trebuit să-i povestească totul...

— Cum e tabăra?

— Frate Bălcescule, dacă am putea să-i dăm ceea ce trebuie, am avea acolo o armată puțin numeroasă, dar de neînvins... E în tabără o pornire și un entuziasm de neînfrînt. Ți-am adus o scrisoare de la Barbu.

— Dă-mi-o încoace, de ce nu mi-o dai?

— Pentru că o jumătate de ceas m-ai năpădit cu întrebări. Am și o scrisoare a lui Magheru către Locotenență... Mi-a spus că mai întîi să ți-o dau s-o cetești dumneata și să te întreb dacă ești de părere ca s-o dau mai departe lui Tell. Mi-a dat-o nesigilată.

— Atunci nu te superi dacă o cetesc... Cred că ți-a arătat-o și dumitale, nu?

— Da, eu o cunosc... Mi-a cetit-o la Rîureni... Ceva măsuri aspre... Ai să vezi...

Tița ceru voie să citească scrisoarea lui Barbu, în timp ce Bălcescu parcurgea nerăbdător scrisoarea lui Magheru.

„Din Cîmpul lui Traian

«Drepiate, Frăție»
Onorabilei Locotenențe domnesci,

Subtînsemnatul... gîndesce... de a sa datorie a aduce aminte onorabilei Locotenențe jurămîntul ce a făcut pentru păzirea inte-

grală a nouălor instituţii. El socoteşce că naţia, după ce cu mîhnire a văzut toate concesiile ce le-a făcut guvernul, de la 20 iulie pînă acum, nu va mai suferi deloc altele nouă...

...El sfîrşesce, invitînd pe onorabila Locotenenţă a nu se trage înaintea oricărei măsuri riguroase de natură a scăpa patria... Toate naţiile cele mai civilizate, ne arată istoria, au proclamat în vremi grele ca ale noastre *legea marţială* spre înfrînarea vînzătorilor de patrie. Aşadar, pentru ca veninul răilor să nu corupă sau pe vreunii din bravii noştri soldaţi, sau din popor, subtînsemnatul crede că ar fi de neapărat ca *Legea marţială* să fie proclamată cît mai în grabă.

Salutare şi frăţie,
General-Căpitan al trupelor neregulate şi inspectorul
Guardei Naţionale din toată România,

Gheorghe Magheru"

Bălcescu răsuflă adînc, rămase un timp adîncit pe gînduri, apoi spuse ca pentru el însuşi :

— E omul care ne trebuie !

Închise scrisoarea şi o înmînă lui Deivos.

— Şi pentru că mi-ai adus o veste bună, îţi dau şi eu o veste bună... A ieşit ieri mutarea dumitale de la comanda pompierilor, la comanda companiei a treia din Regimentul II.

Faţa lui Deivos înflori de fericire... Niciodată n-a ştiut pentru ce a fost mutat din infanterie, la comanda pompierilor, dar a socotit asta ca o pedeapsă... şi aştepta nerăbdător să se întoarcă la regiment... Nu prea avea prieteni şi mulţi colegi îl socoteau „grec intrigant" şi „făţarnic", mai ales de cînd aflaseră că e membru al „Frăţiei", ei văzînd în asta doar o cale de cîştigat grade în armată... E probabil că superiorii lui au vrut în modul acesta să-l treacă pe un drum mort, cum au făcut şi cu Dincă Bălşoiu, mutat şi el la pompieri. Mai de ciudă, mai din pasiune, Deivos s-a apucat să facă o straşnică militărie cu ofiţerii şi trupa pompierilor, insuflîndu-le un spirit de curaj care să le tranforme numele de pompier, ca o poreclă, în renume.

— Şi cine e mutat în locul meu, la comanda pompierilor ?

— Nu știu exact... Cred că un căpitan Zăgănescu.

— Frate Bălcescu, iartă-mă, am plecat... Am multe de făcut astăzi... Vreau să predau comanda și să mă prezint la regiment, chiar azi... Mă bucur că am să fiu subt comanda lui Radu Golescu... Fratele lui Arăpilă e unul dintre bunii comandanți de oaste.

O mare bucurie îi făcu lui Bălcescu scrisoarea lui Barbu [1]. O citi și reciti cu nesaț...

„Mînăstirea Traian

Frate !

Astă-noapte, pe la 3 ore după 12, am ajuns aci în tabăra bravului nostru general-căpitan Magheru, pe care l-am găsit tare sănătos. I-am comunicat totul ce mi se spusese asupră-mi a-i zice, și fiți încredințați că toate acelea se vor executa cu mult mai bine decît i se cere.

Se cere de la acest bărbat mult, însă ați perdut din vedere a-i da o de tot deplină putere asupra tuturor districtelor României.

Grăbiți dar a slobozi un decret cam într-acest chip :

«Locotenența domnească, avînd deplina încredere în persoana d-lui general-căpitan Magheru, cunoscînd patriotismul său, prețuind caracterul și bravura sa, cu care s-au arătat și se arată către patrie, decretă : că toți administratorii districtelor să-i dea deplină ascultare și supunere la orișice întreprindere a sa sprijinitoare a sacrei cause a Românilor [fără a mai aștepta vreo altă deslegare din partea Locotenenței...»] [2]

. . . .

Gîndiți-vă bine, vedeți că fără aceasta nu poate omul a-și împlini misia sa, și grăbiți a o face.

Nu sînteți siliți a publica acest decret prin gazete, căci el trebuie a fi cunoscut numai de administratori și de dînsul.

Cum va putea el altminteri a-și face provizii de hrană și zaherele...

...La Pitesci am aranjat totul după cum mi s-a zis, și nădăjduiesc că vineri, cînd mă voi întoarce prin Pitesci, să găsesc

---

[1] Barbu Bălcescu ajunsese în tabăra lui Gh. Magheru în dimineața zilei de 8 septembrie 1848 (n. ed.).

[2] Omisiune în manuscris (cf. *Anul 1848*, IV, p. 261—262) (n. ed.).

treaba bine pusă în lucrare, căci Christopolu este un brav băiat, măcar că n-are oameni devuaţi.

Unchiu-meu aflai că ar fi fost tare bolnav de răceală, dar că acum este bine şi tare sănătos; întorcîndu-mă voi trece pe la Bălcesci ca să-l văz.

Frate !..."

...Îl mişcă pînă la lacrimi acest „frate" cald şi plin, şi simţi o mîndrie nesfîrşită că fratele lui mai mic a găsit în această scrisoare tonul acesta bărbătesc, că scrie cu sentimentul unei răspunderi neobicinuite la el pînă acum şi mai ales la vîrsta de douăzeci şi trei de ani.

„...fiţi bravi şi aveţi curaj. Magheru va scăpa causa noastră. Oh! de ai vedea tu tabăra sa! De ai vedea pe bravii săi panduri şi dorobanţi!...

...Îngrijiţi a-i trimete puscile ce se vor fi dres, vorbesce cu Tell întru aceasta.

Adio, frate [să ne vedem cu sănătate][1], sărută pe mama, de va fi venit, şi pe Tiţa.

Adio.

B. Bălcescu

P.S. Să se repeteze de către Ministerul Finanţei porunci pentru a se plăti lefile la dorobanţi, căci Magheru se împiedică de asemenea nenumărate plîngeri care îl vatămă rău."

*

În dimineaţa de marţi, mişcarea pe drumul Giurgiului e mai zbuciumată decît oricînd... Cîteva zeci de negustori fugiţi în căruţe şi brişci aduc ştirea că turcii s-au pus în mişcare.

Au început operaţiile pentru ocuparea Bucureştilor. Aproape o mie de oameni au ieşit pe Podu Beilîcului în sus să întîmpine armatele care se apropie.

*

— Tiţo, n-aş fi crezut niciodată că haimanaua noastră iubită va deveni un bărbat atît de matur... Tu în-

---

[1] În manuscris cuvintele au fost omise (n. ed.).

ţelegi, Tiţo ? Dă instrucţii şi directive... Judecă oamenii şi faptele.... şi face asta tare frumos.

— Nicule, oricine poate izbuti la fel cu el, cu lumină împrumutată de la tine... E un satelit... Trebuie să mai aşteptăm... Mi-e teamă că-şi va pierde lumina cînd se va depărta de tine.

— Vei avea tu grija lui... Ah ! bună treabă ar face mama să mai întîrzie şi mai mult... să nu vie în capitala asta asediată... Îmi vine să-i trimit pe cineva înainte, ca s-o împiedece... Strînge tot, Tiţo... Fiecare ceas începînd de ieri intră în socoteală hotărîtor... Mă duc la gazetă... Trebuie să pregătim numărul 26, care apare sîmbătă...

*

Nu mai plouă, e drept, dar uliţa e noroioasă... Soarele e albicios, luptă greu cu norii fumurii. E lumină, dar nimic nu face umbră şi văzduhul este jos. Copacii picură cînd treci pe subt ei.

Bălcescu nu mai ia drumul obicinuit pe lîngă Biserica Amzei şi prin spatele Bisericii Albe ca să iasă la metocul Episcopiei, căci nu se poate trece din pricina noroiului. Birji nu se prea văd libere. Cu ploaia au căutare. Va încerca să ocolească pe lîngă curtea cea mare cu duzi şi frasini a unchilor Faca şi să iasă pe Podu Mogoşoaiei, unde e caldarîm şi se poate merge pe jos. Ceea ce miră pe Pod este că toate prăvăliile sunt închise... Au obloanele de lemn trase şi încuiate cu lacăte...

La colţul de la Fîntîna Roşie, jos, o cîrciumă e deschisă pe jumătate parcă... De aci încolo, toate prăvăliile şi-au tras marfa înăuntru... şi au pus lacăte şi ele.

Din balcon de sus, la armenii cafegii, o fată tînără şi un negustor bătrîn priveau mulţimea care se plimba pe Pod aproape ca în fiece zi... dar în locul veseliei obicinuite, feţele sunt tăcute şi nedumerite... Mai mult se şopteşte la ureche... Ca de obicei, în faţa Palatului Administrativ şi a Vorniciei aşteaptă cîteva sute de oameni... În linişte.

Bătrînul giuvaergiu Haramenian, în antereu şi cu şapcă pe cap, îl salută şi parcă ar vrea să întrebe ceva, cu atîta nelinişte, încît Bălcescu se opreşte, dîndu-i mîna.

— Intră azi, domnule Bălcescu ?... Ce s-aude ?

— Nu ştiu... dar... nu ştiu... suntem un oraş asediat...

A trecut de bornele cu lanţuri ale Palatului Administrativ, reluînd pentru el însuşi... ideea întîmplărilor de adineaori... Oraş asediat... Da... Asta e... Acum pe stradă e o lume imensă, dar nu e nici o înghesuială. Pînă şi birjile merg la pas. La blănăria lui din prăvăliile de la faţă ale bisericii Kretzulescu, peste obloanele închise cu lacăt, Müller, neamţul, a pus un mare steag tricolor... Cofetăria de mai jos e deschisă, dar obloanele sunt mişcate şi dezdoite, gata să se închidă...

L-a ajuns din urmă Bolintineanu...

— Eram în cofetărie şi te-am văzut trecînd... am alergat să te prind. Ce zici... intră azi ?

Bălcescu îngheaţă. Aşa uşor ? Aşa simplu... ? Dar nu răspunde nimic...

— Am fost şi pe uliţa Neamţească, pe Lipscani, pe strada Franceză : prăvăliile sunt închise şi obloanele trase...

— Le e frică de turci ? Parcă turcii nu ştiu să spargă obloanele... ?

— De turci... de mahalagiii noştri... Şeful poliţiei, Ion Brătianu, i-a sfătuit să închidă... E o mare teamă de devastări... Mahalalele au năvălit spre centru. Ai cetit Proclamaţia lui Brătianu ?

Şi cum Bălcescu îl privea nedumerit, îl opri în dreptul caselor Oteteleşeanu ca să citească amîndoi Proclamaţia şefului poliţiei... Era pe un petec de hîrtie, cît o pagină de ceaslov, lipit pe uşa unei prăvălii cu ghete şi cizme.

„Publicaţie

De la 11 Iunie şi pînă astăzi, în toate manifestaţiile noastre am dovedit că sîntem, mai mult decît totdeauna, aprinşi de sentimentele cele mai vii de dragoste şi de devotament pentru suzeranul nostru ; şi fiindcă tot acele sentimente împărăţesc astăzi în inimile românilor de aceea vă invit pe toţi deobşte ca, la mani-

festația ce vor să facă E[xcelenței]-S[ale] Fuad-Efendi, să nu poarte nimenea arme; fiindcă acela ce se va dovedi că are arme asupra lui va fi privit cu drept cuvînt ca un cugetător de cevași crimă.

Șeful Poliției, *I. C. Brătianu*"

Bălcescu murmură mai mult pentru el:

— Ar fi putut să ne scutească de asemenea prostie...

Umblau acum prin mijlocul străzii unde lumea era mai rară... Cînd ocoliră spre redacția *Popolului suveran*, întîlniră și pe Bolliac... Venea și el la redacție.

— Bine c-ai venit, frate Bălcescule, că avem de vorbit.

— Despre ce să vorbim?

— Ceva în legătură cu gazeta... O să vezi...

Se vedea lume multă și spre Hanul Șerban Cantacuzino. Bolintineanu îl întrebă zîmbind pe Bolliac:

— Ce zici de lumea asta?

— Asta nu-i nimic... îi răspunse, privindu-l miop poetul clăcașilor... Am auzit că pe Dealu Filaretului sunt zece mii de oameni care așteaptă să întîmpine pe turci... Ar trebui să mergem și noi pe acolo...

În sălile largi și joase ale fostei prăvălii, devenită sală de redacție, erau aproape mai toți colaboratorii *Popolului suveran*.

— Nimeni nu poate să stea în casă cînd nu știe ce se întîmplă pînă diseară...

— Vă înșelați... Sunt cîteva sute, poate cîteva mii de oameni care sapă în pivnițe ca să îngroape... Mulți fug spre mînăstiri... cu bani și giuvaericale... să le îngroape în păduri... Multora le e teamă că se va da foc orașului... De obicei, Grigore Alexandrescu nu face fraze atît de lungi și serioase, dar azi e tulburat și el.

— Cine, Gligore? Cine să dea foc orașului? întreabă mirat Bolliac. Ce interes au turcii să dea foc orașului?

— Poate turcii... poate sătenii care au început să vină... Cum a spus poetul:

Aste case și palate
Aideți a le dărîma...

Bolliac, Bălcescu şi Bolintineanu au trecut într-altă odaie, unde lucrează de obicei administratorul...

Chiar acum liniază nişte coale de hîrtie.

— Ilie, adu articolul pe care vrea să-l puie Teulescu...

Administratorul aduce un articol, cules gata, dat în corectură pe şpalt.

— Ascultă... Bolliac îşi caută ochelarii, nu-i găseşte, îi dă foaia de hîrtie... Ceteşte... tu... că nu-mi găsesc ochelarii... Şi-a sprijinit barba hirsută în palmă şi aşteaptă...

Bălcescu ceteşte, însă ceteşte în gînd... Articolul nu pare să aibă nimic neconvenabil în el.

„Păşirea armiei turcesci către Capitală trebuie să ne înspăimînteze ? Trebuie să ne întărîte împotriva turcilor ?“

Şi continua, arătînd binefacerile revoluţiei... Ar putea foarte bine să apară... A ajuns la ultimul aliniat... Îl ceteşte şi e cuprins de mînie :

„Români, fiţi înţelepţi şi îngăduitori ! O mică imprudenţă ne va face să plîngem cu lacrimi de foc o patrie perdută, şi libertatea de care ne bucurăm astăzi s-ar veşteji în mîinile noastre, ca o floare dalbă în mîna unui barbar.“

A rămas pe gînduri şi iritarea îl cuprinde din tălpi pînă în creştet.

— E scris de Eliade... Îi cunosc stilul... Cine l-a adus ?

Administratorul se explică... se justifică...

— Nu ştiu cine l-a scris, dar l-a adus domnul Teulescu... Dacă nu publicăm articolul acesta, nu putem apărea... Suntem datori la tipografie şi n-avem hîrtie...

Bălcescu îşi dă seama că a fost înşelat... A crezut că el conduce gazeta... că are cuvînt hotărîtor...

E mînios pe el însuşi că a acceptat o direcţie aparentă, echivocă... Foaia e a acelor care au fondat-o şi care, acum cînd el nu mai e ministru ori secretar al guvernului... nu-l mai ascultă decît ca pe un redactor oarecare...

Aruncă foaia de şpalt pe masă şi trecu furios dincolo... Privirea i s-a întunecat. Îşi pune pelerina mare,

neagră, pe umeri, își ia pălăria cu fund rotund și tare, cu marginile răsucite în sus.

— V-am salutat, domnilor! Renunț la onoarea de a mai colabora la *Popolul suveran*, unde e suveran însă domnul Teulescu.

Toate privirile îl urmăriră încremenite...

Din nou pe Podu Mogoșoaiei se gîndește că n-are pe lîngă el pe nici unul dintre prietenii săi pe care se poate bizui... Arăpilă e la Paris, Iancu Ghica la Țarigrad, Magheru la Rîureni... Axente Sever a plecat furios... E ceasul cel mai înalt al revoluției... Și cel mai greu... Și în ceasul acesta el este dezarmat... „Frăția" s-a desfăcut și în locul ei e „Clubul Regenerației". Nu mai are cuvînt în guvern... și la gazeta la care se refugiase ca să poată lupta mai departe este lucrat de Eliade... Nu e lîngă el nici Toma Panduru... Nici Damian... Se va duce acasă și va trimite să-i cheme... Trebuie să-i vadă cu orice preț.

În odaia cu pămînt pe jos, odaia zisă gătită, stau tolăniţi de-a curmezişul patului aşternut cu ţoale Hergă, Damian, Panait,[1] Simion... Pe lada de la fereastra dinspre curte, stau Toma şi Filaret Mustea... Chiose s-a aşezat pe un scaun cizmăresc cu trei picioare, lîngă masa cu patru picioare de brad, de la fereastra dinspre uliţa noroioasă... Nu vorbesc... Din cînd în cînd Chiose trece plosca de la om la om, dar afară de Hergă nimeni nu se prea îndeamnă la băutură... De ieri de dimineaţă, de cînd s-a auzit că turcii au pornit spre Bucureşti, Hergă parcă nu mai e om... E toată ziua cu Chiose după el şi cu plosca alături... Nu că bea cine ştie ce — abia trage din cînd în cînd cîte un gît zdravăn — şi nici nu mai are răbdare să asculte cîntecele pe care Chiose abia le începe.

— Lasă-l, mă... lasă-l şi pă ăsta...

Tace întruna încruntat şi cînd vorbeşte, suduie... Ceilalţi tac şi ei...

Intră Licsandra cu o tigaie mare cu carne friptă... Au tăiat porcul... La ce le mai trebuie porc acum dacă vin turcii... ? A adus şi un taler cu mămăligă fierbinte pe el.

---

[1] În manuscris: „Mihalache", pe care, cum era şi firesc, autorul l-a înlocuit mai departe cu *Panait*, reamintindu-şi numele personajului, ţăranul prieten cu Damian, aşa cum apare în vol. I şi II (n. ed.).

— Mai luaţi cîte o îmbucătură... dîn asta... Mai prindeţi inimă.

— Mai lasă-ne dracului şi tu cu mîncarea ta... Dă asta ne arde acum... Şi Hergă mai trage un gît din plosca crestată cu fierul înroşit, vopsită cu roşu şi verde.

Femeia, cu ochii miraţi, cu carnea voinică, a rămas în mijlocul odăii, încremenită, nedumerită... Umerii îi sunt largi, faţa bălană, ochii mari, verzi, ca pruna verde. Nasul e puţin turtit şi gura ca un măr roşu muşcat... Hergă parcă o vede întîia dată şi îl cuprinde iar nebunia... Se înfurie şi ea...

— Eu ţi-aduc să crăpi... şi tu zbieri la mine... Ai căpiat!

Toma se gîndeşte... Bine i-a spus... De ieri, Hergă parcă a căpiat. Supărat pe el, caută să îndrepte lucrurile.

— Mulţumim frumos, femeie... Bine te-ai gîndit...

Ilinca şi Tincuţa, cu fetiţa ei, sunt la Vadu Rău... date în grija nepoatei... O să nască acolo... Licsandra nici n-a vrut să audă... Nu vrea să se despartă de bărbat nici o zi măcar...

Mirosul de carne friptă şi aburul mămăligii le-a făcut poftă la toţi... Iau cîte o bucăţică... mai înting şi cu cocoloşi de mămăligă în untura încinsă din tigaie... Lui Simion, încaltea, îi e foame rău. Licsandru a făcut semn lui Chiose, care se duce cu bucata în gură să umple iar plosca...

— Ei, ce facem? întreabă scurt Hergă.

Nu răspunde nimeni... Fiindcă nimeni nu ştie ce e de făcut.

— Mergem iar în deal... să vedem... poate că vin azi, e în sfîrşit de părere Simion. Azi trebuie să fie şi mai multă lume... A trecut şi negustorime multă pă Podu Beilîcului.

Hergă se întoarce furios spre Simion, care e lungit în stînga lui.

— Ce vrei să cătăm noi acolo, mă? Aştia să duc să strige „ura" turcului... să sărute cizmele ceauşilor... Ce vrei să cătăm noi acolo? Eu sînt dă părere să ne as-

cundem pîn vii... ăi pă care turci i-om prinde răzleţi, să-i scopim ca pă mascuri...

Toma îşi şterge domol mustaţa după ce a băut din ploscă... o dă lui Chiose s-o puie pe masa acoperită cu pînză de casă...

— Ei, şi cu asta... ce-ai făcut, mă Licsandre ? Ce foloseşte neamu după asta ?

Hergă izbucneşte furios :

— Neică Tomo, atunci spune ce să facem, dacă ştii ce e dă făcut. Dacă nu, lasă-ne dracului cu ale noastre... Dumnezeu mamii lui de ungurean lu profesoru Axinte ăla, că tocma acum şi-a găsit să să ducă în aia mă-sii la Sibii şi să ne lase pă noi, tabacii, dă capu nostru... tocma acum cînd vin turcii... A sărit, aşa fierbînd de furie, în mijlocul odăii...

— Hai în deal... Hai să vedem ce-i acolo... Chiose, du-te la tăbăcărie şi spune tabacilor să-şi ia puştile şi să vie în deal... Treci şi pă la Răducanu Răstignitu... Spune-i să vie şi măcelarii cu cuţitele lor.

Simion a sărit şi el din pat şi-şi potriveşte pistoalele la brîu.

— Ai auzit ce zice Brătianu... Să vie lumea fără arme...

— Ei, acum o să ne luăm după toţi spîrcîiţii... Să vie să-mi ia mie cuţitu dîn mînă că-l spintec ca pă un miel... Licsandro... o strigă pe nevastă în timp ce-şi pune pe umeri un zăbun gros... Adă sacu ăla să-l pui în cap, dă ploaie, că eu, pînă nu vin turcii, nu mă mai întorc acasă.

Damian s-a sculat, gînditor, de pe pat, şi îşi cercetează puşca... Pe Hergă îl întărîtă liniştea lui...

— Da' ce, mă Damiene, tu eşti mut... mă, dă n-ai scos o vorbă de alaltăieri.

Damian îşi mişcă pe gînduri mustăcioara de subt nas.

— Nu sînt mut... Haide.

Au ieşit toţi în bătătură... Îl aşteaptă acum pe Damian, care s-a dus să aducă nişte ţoale mai groase de pus pe ei.

— Măi Simioane, dă-mi şi mie un pistol d-ăla, şi tu ia o puşcă din ălea două ale lui Damian... că io cu o mînă nu pot trage decît cu pistolu.

Filaret Mustea a și ieșit pe poartă.

— Mă băieți, io mă duc să-mi iau barosu și viu cu țiganii mei... care cu ce-o avea.

— Bine, du-te... Chiose, în două ceasuri să-mi fii cu tabacii și măcelarii în deal... Să nu-ți uiți cimpoiu.

Chiose se supără.

— Asta-i, o să-mi uit cimpoiu acum...

*

Ieșiră pe drumul noroios dintre vii, pe marginea căruia rămăsese o margină, lată de o palmă, de iarbă curată, unde nu călcau carele și căruțele... printre gardurile vii de porumbe negre și măcieși cu bob roșu, de-a dreptul în drumul cel mare al Giurgiului... Lume era destulă... Poate ca la o mie de oameni între vii și grădina Bellului, risipindu-se și peste miriștea de pe stînga drumului... Păreau adunați în jurul unei case, căreia i se vedea acoperișul de tablă... Făcură și ei la stînga într-acolo... Erau mulți tîrgoveți, dar erau și țărani mărginași cu zăbune peste cămășile cu rîuri roșii, băgate în nădragi... Bragagii, cu donițele în mînă și tablalele de gît, plăcintari cu tăvile rotunde așezate pe sobele tot atît de rotunde de tinichea înconjurau mulțimea, mulți olteni cu coșuri cu fructe, două căruțe cu mere și poame,abia pridídind cu vînzarea... Nu lipseau nici zeci de copii de prin mahalale vecine, alergîndu-se în picioarele goale prin noroi... Era parcă într-o zi de sărbătoare pe maidanul cel mare al Filaretului, de-i ziceau acum Cîmpul Libertății...

Străbătură prin mulțime spre umbrarul casei, care părea miezul adunării, fiindcă părea mai mult o adunare... Casa era o cîrciumă închisă, cu obloanele trase... Cîrciumarul vînduse ieri, marți, tot ce avea de vîndut. Subt umbrar erau mese cu picioarele bătute în pămînt... Erau și două mese lungi, cu scaune, nedate la rindea, mai la dreapta umbrarului. Se vîrîră printre oameni cum putură, să vadă mai de-aproape despre ce e vorba... Suit pe una din mesele de afară, un slujbaș, după cîte se părea de la ospelul comunal ori de la cine știe ce departament, vorbea celor de față cu o voce puternică, puțin

cam spartă... Era într-un gheroc scurt cu coadă, cu pantaloni în dungi aproape albe-negre, cu o pălărie rotundă ca o tichie tare... Era tot congestionat și cu ochii bulbucați... Se vede că avea obicinuința să vorbească la club sau la nenumăratele adunări care se țineau pe Cîmpul Libertății... cu fraze scoase din gazetă.

— ...Atunci turcul o să zică... Va să zică vreți Constituție... Noi o să zicem : vrem Constituție... Cel mai sfînt pe lume... asta vrea poporul român. Trei luni sunt, fraților, de cînd glasul lui s-a auzit în toată lumea și majestatea-sa sultanul s-a încredințat că are un popol vasal credincios și turcii s-au convins... Da, s-au convins, fraților, că românii le sunt frați subt același părinte... Este, fraților ? Este ! Trei luni numele sultanului a fost glorificat... Ecselenția-sa Suleiman-pașa, marele celebru în arme și în consiliuri, cunoscut în Europa în lauda musulmanilor...

Atunci răsună o voce cam răgușită și aspră :

— Căz... mai dă-l în munie-sa pe Zoleiman ăsta !

Se auziră rîsete și toate privirile se întoarseră spre cel care suduise de mamă pe Soleiman, cumnatul sultanului... Era un om ca de cincizeci de ani, roșu la față, cu ochii fără gene, cu țeasta capului chealã și lucioasă ca un ou... De jur împrejurul ei, țeasta avea, parcă lipite în jurul ei, fire de păr bățoase și neegale, ca un păr de capră neagră... Era îmbrăcat într-o pelerină cu mîneci și-și ținea pălăria largă de tot alături, căci era așezat pe o masă și picioarele nu-i ajungeau pînă jos.

Hergă recunoscu în mutra asta pe unul din profesorii cu care venea pe la ei, la tăbăcărie, Axente Sever... Se uită, înfiorat, să vadă dacă nu s-a întors cumva, dar nu văzu decît alți trei profesori, ungureni, cum le zicea el.

Oratorul își mușcă buza, aruncîndu-i omului chel o privire furioasă și încercă să-și reia cuvîntarea. Dar rîsetele nu se potoliseră de tot și el își pierdu șirul... începu să se bîlbîie...

— ...și augustul... Ecselenția-sa... sultanul Abdul Medjid Khan...

— Căz mai dă-l în munie-sa și pe sultanul Abdul Medjid Khan... se auzi din nou vocea răgușită și tăioasă a profesorului.

Acum lumea izbucni în hohote care nu se potoliră decît cînd tribunul poporului coborî de pe masă, încurcat, zăpăcit de tot.

— Apăi căz, mai bine să mai rostuiască o loază ghe-astea ghe-ale noaste... carevaș verzuri... Au de Cîrlova, au de Glîgorie Aleczăndrescu, carele naiba o fi numai să fie, căz tot patriotice să cheamă...

Se auzi o aprobare din grupul sătenilor, după port din jos, dinspre Oltenița.

— Dară... dară...

— Apăi, mă loazelor, no că care o să gheclămați, mă rog vouă, ca să vă contîmple populul nost.... No că zi-i tu... Vazîlescule!

Cu cei trei profesori ardeleni de la Sfîntul Sava erau și vreo treizeci de elevi de-ai lor. Cel numit Vasilescu, un flăcăiandru foarte înalt pentru vîrsta lui, cu trăsături foarte regulate, un cap de statuie aproape, declamă cu o forță neobicinuită *Umbra lui Mircea la Cozia*... Cînd sfîrși, aplauzele nu mai conteneau... Coriolanus Devilan, profesorul chel, mulțumi cu mîna întinsă și el, de parcă el ar fi fost aplaudat.

— Apăi că ți-o vinit rîndul și ție, măi nărodule, tu, măi, ăla de stai așa ca prostu, măi, cum naiba te cheamă, că-ți uitai numele... ăla caraghiozu...

Elevii pricepură și veseli începură să strige:

— Fotiadi... Auzi... Fotiadi...

— Domnule profesor, eu nu știu decît anecdote...

— Apăi căz spunie și anecdoche, măi jîgodie... să mai ne înveselîm puțîn că o săptămînă ne-o tot plouat...

Dar în timp ce Fotiade, scurt și îndesat, se urca pe masă, Hergă întrebă cu o voce de taur:

— Da' cu turcii dacă vin ce facem, domnule prifisor?

Coriolanus se uită la cel care-i pusese întrebarea și-l măsură cu privirea, bucuros, văzîndu-l atît de mare.

— Apăi e foarche sîmplu... îi trimichem ghe unghe or veînt.

Pe Hergă îl pufni rîsul, rîseră şi cei mai mulţi din mulţime.

Fotiade spuse o anecdotă cu un ţigan viteaz, care zicea că merge la război, da' să-i dea stăpînirea pe cineva care să-l păzească de cîini. Lumea rîdea cu hohote.

— Apăi căz rîdeţi ca proştii, fu de părere, supărat, Coriolanus. Căz nîci voi nu aveţi mai mult coraj... Aţi făcut mă rog rivoluciune şi-acum imploraţi, mă rog, pe turc să vă apere rivoluciunea... căz voi sunteţi nişte biciaznîci, nişte betegi adormiţi ghe-a-mpicioarile.

Oamenii înveseliţi rîdeau. Erau mai cu seamă vreo cîţiva băieţi de prăvălie, din faţă, care se prăpădeau de rîs... În mijlocul lor, vreo doi neguştori cu giubele şi şepci se ţineau să fie cu greutate, dar pînă la urmă au început şi ei să rîdă...

— No că, Văzîlescule, căz gheclamă tu şi poezîia lui Mureşan, se întoarse Coriolanus către băiatul înalt.

— Care, domnule profesor ? răspunse cel vizat, cu o grăbită simpatie, căci profesorul, simpatizat de elevii săi de obicei pentru glumele lui, le cîştigase azi, întregului colegiu, şi simpatia celor adunaţi. ...*Un răsunet ?...*

— *Un răsunet ?* Păz dracu... Aia care v-am învăţat... *Gheşcheaptă-te, rumîne...* No, căz aia cu tiranii, cu barbarii de tirani, no, cîntecul libertăţii, mă loază !

Vasilescu privi un punct nedefinit peste capetele celor de faţă, apoi îşi umezi buzele şi începu :

Deşteaptă-te, române ! din somnul cel de moarte,
În care te-adînciră barbarii de tirani !...
Acum, ori niciodată, croieşte-ţi altă soarte,
La care să se-nchine şi cruzii tăi duşmani.

. . . .

N-ajunse iataganul barbarei semilune..

Declama cu o voce tînără, înfiorată şi puternică... Parcă vedea înaintea ochilor pe sultan şi toate paşalele cînd zicea „barbarii de tirani". „Altă soarte" trecu asemeni unui pumnal nevăzut prin toate inimile celor de faţă. „Altă soarte"... Şi deodată simţiră că asta nu e o poezie... ci e glasul libertăţii însăşi...

Fu necontenit întrerupt de strigăte: „Vrem libertate! Vrem Costituție! Trebuie să scăpăm de robie!..."

Toma strigă însuflețit:

— Dacă vin turcii... nu mai scăpăm dă clacă niciodată...

Și sute de săteni strigară cu obidă:

— Dară... dară...

Mulțimea era tare însuflețită... Cînd sfîrși elevul Vasilescu, uralele nu mai conteneau.

— No, că loază, vîn să te îmbrățîșez... și profesorul strînge la pieptul lui pe elev.

Atunci un altul dintre cei trei profesori, un brașovean, cel gros, cu ceafa în trei rînduri, cu ochii negri, mari și mustața retezată scurt... vorbi cu o voce dulce de tenor, neașteptată la asemenea trup:

— Mă rog frumos dumneavoastră, poate că știți, mă rog frumos, că astă poezie a lui Andrei Mureșan se potrivește, adică vreau să spun că merg cuvintele, mă rog frumos, cu un cîntec mai vechi, pe care cred că unii din dumneavoastră îl cunosc poate... îi zice *La sînul mamei mele* și muzica acestui cîntec este de onoratul nostru coleg, dascălul de muzică Antonie Pann.

— Căz mai dă-l în munie-sa și pă țîrcovnicu ăsta... căz de ce nu e acum cu noi aci... alături de popul, ca să ne cînte să ne meargă la inimă, mîrîi Coriolanus încruntat.

— Apoi eu crez, onorate coleg, că dacă muzica lui este aci, apoi este și el, musai să fie, cu noi... Mă rog, știți careva acest cîntec, *La sînul mamei mele?*

Se făcu o liniște plină de așteptare. Spre mirarea celor de față, unul dintre cei doi negustori, cel mai negricios, răspunse profesorului:

— Mi se pare că-l știu eu... Și începu să cînte cam moale, larg, *La sînul mamei mele.*

— Apoi ie... apoi ie, începu profesorul cel gros, după cîteva măsuri... Și reluă el, mai viu, mai iute... cu o voce caldă, dar prea ușoară: *„Deșteaptă-te, române! din somnul cel de moarte..."*

Se potrivea cîntecul de minune. Începură să-i ție isonul. Cei dintîi prinseră muzica elevii... O luară de la început. Cîntară ca bezmeticii aproape pînă ce se lăsă

seară... Cîntecul li se părea minunat. Într-un răstimp de linişte, Toma strigă cu o voce puternică :

— Fraţilor... să nu-i lăsăm pă turci să intre în oraş...

Şi deodată strigătul fu reluat, în tălăzuire, de mulţime...

— Nu-i lăsăm... Nu-i lăsăm...

— Cu piepturile goale îi întîmpinăm, da' nu-i lăsăm...

— Să nu-i lăsăm !...

— Nu cu piepturile goale... cu puşti şi cu topoare, strigă Hergă şi ameninţă cu mîna lui mare...

— Da, cu puşti şi topoare, îi răspunse mulţimea ca un ecou.

Şi iar începu cîntecul *Deşteaptă-te, române...*

— Nu pleacă nimeni acasă... se striga din cînd în cînd.

— Nu pleacă nimeni... îşi răspundeau unul altuia.

★

Peste vreo două ceasuri, Toma, văzînd că o să înceapă să se însereze şi aducîndu-şi aminte din tinereţele lui cînd se lupta, uriac-pandur, subt comanda lui Magheru, cu turcii de-a lungul Dunării, îşi zise că nu ar fi bine ca la noapte oamenii să se trezească buimăciţi de somn, că ştia el că o să adoarmă pînă la urmă, cu patrulele turceşti peste ei... Ochi pe drum, ca la vreo mie de paşi, un fel de ruină, care era în plin cîmp.

— Oameni buni, spuse el, uite ce... noi sîntem acum ca un fel dă tabără şi socot că ar fi bine să punem şi noi o pază înainte pă drum.

— No, căz bună idee. Să nu ne pomenim cu vro ciurdă de porci mînaţi de turci, pe drum, dînd buzna peste noi !

— De aceea eu zic că vo zece-douăzeci dă inşi să mergem înainte şi să păzim la casa aceea, dormind cu rîndu.

— Bine gîndit, se auzi o voce...

— Alege-ţi oamenii pe care-i vrei, întări negustorul, care abia acum observă însă că propunătorul n-are mîna stîngă.

— Apoi eu zic să meargă cu mine, dă vor, ăi care au puşti ori pistoale, spuse Toma sfătos şi liniştit. Uite, noi sîntem aci vreo trei... eu, fiu-meu, Damian îl cheamă, şi nepotu-meu, Simion după nume. Mai e şi băiatu ăsta, Panait.

— Am şi io o cioarsă dă pistol, spuse un bărbat îndesat şi negricios, cu faţa tare brăzdată, aproape scofîlcită.

Purta un fel de barbă scurtă, căruntă, de părea mai curînd neras de două săptămîni... Era îmbrăcat cu nădragi şi o flanea albastră, cu mîneci lungi, încheiată cu nasturi albi.

Toma îl privi lung şi pe urmă zise liniştit:

— Dacă vrei şi dumneata...

Coriolanus însă interveni hotărît, spunînd omului cărunt:

— Apăi căz ce nu dai dumneata pistolu aşela unui tînăr şi dumneata să stai la noapte să-ţi odihneşti ciolanele, aci pe scîndura asta, lîngă mine?

Omul cărunt, cu faţa scofîlcită şi nerasă, trecu încruntat, fără să spuie o vorbă, alături de Damian. Mai trecură lîngă ei alţi vreo doi, cu şuşanele subt braţ.

— Eu aş merge cu dumneavoastră, da' mi să pare că şuşaneaua asta a mea nu e bună dă nimic. N-am mai umblat dă mult cu ea... A cam îmbătrînit, săraca.

Unul, cu mustaţa întoarsă spre urechi, i-o luă din mînă, o cîntări, încercă să umble la trăgaci.

— E bună dă mînat porcii cu ea.

Atunci omul cărunt, neras, puse mîna pe şuşanea.

— Da' ce are, mă omule? Ia dă-o-ncoa...

— Naiba ştie ce are... A înţepenit parcă dă cînd n-am mai umblat cu ea... Cunoşti cumva la puşti?

— Ştiu io...? S-ar putea să cunosc ceva...

— Te pomeneşti că te pricepi, spuse un dascăl.

Omul cărunt şi cu faţa scofîlcită nu răspunse şi luă şuşaneaua, o scutură, scoase din tureatca cizmei scurte un şiş, desfăcu vreo două cuie răsucite... Le strînse la loc... Frecă cocoşul şi trăgaciul cu mîneca flanelei... Ceru unuia o vergea de porumbar din gardul viu.

— Prav ai?

Avea și „prav“ și cîțiva plumbi băgați în cămașa cu praf. Omul negricios încărcă șușaneaua subt privirile uimite ale celor din jurul său, atenți de parcă urmăreau o minune. Se uită în stînga, în dreapta și apoi zări pe casă un titirez de vînt... Ținînd șușaneaua cu o singură mînă, slobozi plumbul în titirez, care zbură fulgerat... Bubuitura armei fu atît de puternică, răsună atît de departe peste lanurile de porumb, încît mulțimea tresări înfiorată.

— Căz tunie jenia-n tine, se cruci, închinîndu-se, Coriolanus. Căz așa ceva eu n-am mai pomenit. Să ții pușca cu o sîngură mînă, cînd alții o culcă pe zid au pe pămînt... și să lovești gîndacul ăla cu ea... N-o fi fo' nici la grenădierii lui Napoleon, cît era el de Napoleon.

— E destul dă bună, zise omul înapoind șușaneaua.

Cînd auziră despre ce e vorba, mai veniră vreo cîțiva, ca să le dreagă puștile și pistoalele ruginite.

— Ce-i cu asta, vericule ? întreabă un oltean scund, care-și desfăcuse marfa și acum se și făcu pe loc un soi de ucenic al meșterului.

— S-o ia dracu ! S-o fi strîmbat și joacă, zic io, cocoșu ; că uneori ia foc, alte ori nu.

— Dă ce-ai mai adus-o atunci ? îi ceru socoteală oltenașul, în timp ce omul negricios dregea un pistol.

— Așa... ca să-i sperii pă turci, spuse lunganul, care era posesorul puștii... Ziceam că la nevoie e bună și ca bîtă.

— Atunci dă-o lu teticu... să ți-o meșterească el, se îmbună olteanul, care se afla din ce în ce mai mult în treabă.

„Teticu“... Le plăcu vorba și toți rîseră cu poftă...

— Hai să mergem, zise Toma cînd văzu că se adunaseră vreo douăzeci de inși cu puști și pistoale.

— Da' pă mine nu mă vrei, neică Tomo ? întrebă, cu ochii scăpărînd de mînie, Hergă. Nu mă vrei cu satîru ăsta ?

Înciudat, Toma îl împinse între ceilalți.

— Apăi mai avem nevoie dă cîțiva și fără arme, pentru schimb.

— Eu merg cu teticu... ţîşni olteanul în ceata ălor cu puşti.

Mai intrară în rînd şi vreo cinci elevi.

— Haide, spuse Toma, cu glas poruncitor, şi porni înainte.

Coriolanus se uită lung după omul negricios.

— Auzi ? Cu o singură mînă o zburat titirezu ăla. Mare blestemat trebuie să mai fie şi ăsta.

— Cine ? întrebă tenorul cel gros. „Teticu"... ?

— Teticu...

*

În scurtă vreme, înainte ca să ajungă ceata la ruină, se văzu desprinzîndu-se de ea cei cinci elevi şi olteanul, care nu se dezlipea de coşurile lui goale, năclăite de boabe de struguri. Se abătură peste mirişte, peste cîmp... Toţi îi priveau nedumeriţi... Se însera uşor... Spre apus, norii plumburii nu îngăduiau decît o geană mai albicioasă, dar soarele nu se vedea.

— O să plouă la noapte, se scărpină unul, de lîngă cîrciumă, în cap.

— Tare mi-e teamă c-o să plouă, îi răspunse altul, amărît la gîndul că vor avea o noapte grea. După înfăţişare erau doi băieţi de prăvălie.

— Dacă începe să plouă, io o s-o şterg... Nu sînt nebun să stau să mă taie turcu la noapte... Dumneata ştii cum sînt turcii cînd să înfurie ? Turbaţi...

Mulţi gîndeau aşa... Le era ruşine să plece acum... Aşteptau să se înnopteze bine...

Peste cîteva clipe, cei de la cîrciumă, care urmau pe cei care o luaseră peste cîmp, se lămuriră... Elevii şi soţii lor fură îndrumaţi să aducă paie din două şire mari, alăturate, care se vedeau nu prea departe... Un val întreg se desprinse din mulţime, îndreptîndu-se în grabă într-acolo.

*

Peste vreo jumătate de ceas, vîlvătaiele focurilor iluminau în înserarea plumburie tot cîmpul... Subt um-

brar, paiele așternute pe mese și pe jos făgăduiau odihnă bună... Dealtfel, peste cîtva timp, toată lumea își găsi loc pe paiele așternute în fața cîrciumei. Toma veni dinainte și-i rugă pe cei mai dinapoi să ardă paiele cu socoteală... După ce focul s-a aprins, ard bine și cocenii și știuleții de porumb... Sunt vreo cîțiva tufani singurateci... Cei care au topoare pot tăia crăci pentru foc...

★

De jos, din vaie, Chiose urca dealul, care părea în flăcări, cu vreo șaizeci de tabaci, dintre care cei mulți aveau puști... Podul Beilîcului era desfundat și ei se înșiruiau pe marginea drumului, unul după altul... Devale, Bucureștii erau învăluiți parcă în ceață.... Se vedeau rare lumini ici și colo... Nu era frig, dar umezeala pătrundea încet în trupuri... De aceea oamenii se îmbrăcaseră mai gros... Stelele se iveau ici-colo, cîte una palidă... repede biruită de fumul norilor.

Ajunseră din urmă ceata lui Filaret Mustea, pornită din țigănie... Erau ca la patru-cinci sute de oameni, dintre care numai vreo doi aveau puști și alți vreo patru, pistoale... Mai toți erau în picioarele goale și mai mult dezbrăcați decît îmbrăcați... Pe umeri aveau ciocane, drugi de fier... Erau iluminați de vreo douăzeci de masalale făcute din păcură, zdrențe, paie și tot felul de resturi. Altfel ceata lor era risipită pe o distanță mare.

Tabacii, care mergeau mult mai repede, le trecură înainte tocmai cînd ajunseră în cîmpia de pe podiș. Cei de la cîrciumă priveau cu un soi de încîntare alaiul luminat de facle, care se apropia acum de mulțimea cea mare... Nu fură, dealtfel, singurii care veniră în noaptea aceea. Timp de două-trei ceasuri urcară cete de cîte trei-patru inși și de multe ori și mai mulți, îngroșînd numărul celor ce așteptau pe turci... În schimb, se pare că plecară cel mult zece-douăzeci de inși, pe furiș, făcîndu-se că se duc pentru alte nevoi, pe cîmp.

★

La focul cel mare de lîngă ruină erau acum mai bine de șaptezeci de oameni... Teticu dresese încă vreo două-

trei pistoale şi pe celelalte le puse deoparte... Mai avea nevoie de unele scule, care acum îi lipseau... Firele ţepoase ale bărbii cărunte îi mergeau una de subt ochi pînă în jurul gurii mari şi întoarse în jos, ca într-un rînjet... Cele două cute adînci din obraji, de fiece parte cîte două, nici barba aspră nu le putea ascunde. Fruntea îi era rotundă şi trudită deasupra ochilor mari şi negri... Avea, se pare, dinţii pierduţi, cei mai mulţi, căci rostea cuvintele cu oarecare greutate.

— Cu meşteşugu ăsta nu mori dă foame, moşule, îi spuse Panait.

Cînd auzi că i se spune „moşule“, omul tresări şi un fulger îi trecu prin privirea întunecată. Pe urmă lăsă capul în jos, încruntat.

— Nu mori dă foame cu el, vericule, nu... mori dă glonţ...

Hergă zîmbi şi spuse cu o voce sigură, de cunoscător :

— Ce moş, mă ?... Nu văzuşi cum ridică şi slobozi şuşaneaua cu o singură mînă ?...

Cînd sosi Filaret Mustea cu vreo cîţiva dintre ai lui, fiu-său cel mare şi vreo doi nepoţi cercetară împreună puştile, şi după cum fierarul ascultă lămuririle lui Teticu, lămuri şi el, la rîndul lui, pe fiu-său şi pe nepoţi... şi-i mînă să le facă în noaptea asta chiar, acasă, unde au foale şi scule, şi pînă în zori să vie cu ele înapoi...

— Io zic că porumbu ăsta cît o fi pă cîmp n-o să le-ajungă la oameni, îi spuse Toma lui Hergă, lungit pe paie, la oarecare depărtare de foc şi ronţăind boabe coapte pe care le desprindea cu podul palmei de pe ştiulete...Unii oameni n-au mîncat poate dă azi-dimineaţă... Dacă nu găsim ceva, îi pierdem din mînă.

— Sînt şi dovleci risipiţi prin porumb... Sînt buni copţi pe vatra încinsă, neică Tomo... Să pot scoate dă pă moşia Bellului o sută de căruţe de dovleci, îi arătă cel întrebat, care cunoştea destul de bine locurile...

— Nu prea e vremea dovlecilor... Poate că unii să să fi copt, da' e încă dăvreme pentru dovleci... Nu e aşa, Panaite ?

Toma şedea cu picioarele subt el şi nu-l vedea pe Panait, care răspunse, cu o uşoară îndoială :

— Aci, la noi, să coc mai dăvreme decît în alte părţi.

— Pă vale jos... sîrbii au pus anu ăsta mulţi cartofi... Eu zic să luăm cîţiva oameni şi să aducem cartofi... Copţi sînt tare buni, le atrase luare-aminte Hergă, mare mîncăcios, căruia i se făcuse cam foame.

Oltenaşul smead, care-şi pusese coşurile subt căpătîi şi cobiliţa alături, îşi dădu şi el părerea :

— Pînă să scoatem din pămînt cartofii, e mai greu... da' vin căruţe întregi în piaţa lu Ghica... Mergem la piaţă astă-noapte...

— Ceva trebuie făcut, spuse Toma, răscolind jarul cu un băţ lung... Trebuie să ne gîndim că oamenii au nevoie şi dă apă...

Hergă se ridică în capul oaselor.

— Uite ce, măi rumâne, cum te cheamă...

— Codin, răspunse olteanul.

— Uite ce, măi, Codine, tu mergi astă-seară cu mine... Mai dă-mi şi din oamenii dumitale cîţiva, nene Musteo... Plecăm chiar acum şi în zori o să vă aducem tot ce vă trebuie... Lăsaţi pă mine... Să ştiu că fac moarte dă om, da' cu mîna goală nu vin. Nu cred că turcii vin în noaptea asta...

— Ei, tocmai asta e, se amestecă hotărît în vorbă Teticu... Noi ar trebui să ştim şi ce fac turcii... Se apropie, stau pă loc ?... Cît dă repede înaintează... N-o să stăm ţepeni, cu ochii zgîiţi spre zare...

Toţi fură pătrunşi de adevărul celor spuse...

Damian, care nu scosese o vorbă, după obiceiul lui, toată seara, trînti şapca de pămînt.

— Teticu are dreptate... trebuie să ştim unde sînt şi ce fac turcii... Damian înţelegea, desigur, mai bine decît oricine, nevoia de a şti ce face duşmanul... Cîtă vreme nu vedea nimic înaintea ochilor, îi era frică... O frică neroadă... de nestăpînit... Aşa era şi cînd chervanele erau atacate de tîlhari. Dacă nu vedea nimic, şi-i ştia în întunerec, aproape că dîrdîia de frică... Nu rîdea nimeni de el, fiindcă îl cunoşteau şi ştiau că ziua era de o îndrăzneală şi de un calm de fier.

Crescură din întunerec trei umbre, tot mai lămurite pe măsură ce se apropiau de vîlvătaia focului. Era întîia patrulă care mersese cale de un ceas aproape și nu întîlnise nimic... decît fugari...

Se hotărî să se trimită pe loc iscoade departe, în jos, pînă dincolo de Argeș... Cel mai bine cunosc locurile acestea — potecile lăturalnice, pădurea — oamenii de pe la Comana, de la Călugăreni. Dacă s-ar găsi doi-trei oameni din partea locului, ar merge cu ei Damian și Simion. Acesta sări în picioare și se îndreptă spre cîrciuma închisă... Cutreiera printre focuri, strigînd cît îl lua gura. Strigătele lui : „Mă, tu ăla din Comana... Mă, tu ăla dă la Călugăreni... fă-te-ncoa, mă !“ se purtară de la foc la foc, reluate de binevoitori. Cu zăbunele lor pămîntii pe umeri, cu nădragi îngăietănați și încrețiți, cu fundul la genunchi, se și iviră cîțiva din partea locului, niște bulgari de pe Neajlov.

Teticu îi privi cu oarecare neîncredere.

— Ați putea voi să ascundeți printre voi, pe-acasă, vreo doi oameni de-ai noștri... ca să vă stea alături ?

— Putem, bre, cum să nu putem, spuse cel mai în vîrstă dintre căciulari, cu fața lată, aspră.

Apoi Teticu le spuse pe bulgărește :

— Mă, să nu care cumva să-mi vindeți oamenii, că prafu s-alege dă casele voastre.

La acestea, bulgarul mai în vîrstă se închină cutremurat și spuse tot pe bulgărește :

— Cum poți să te gîndești la asta, bre omule, creștini sîntem !

Damian își lăsă pușca lîngă Toma, care o dete olteanului, luă unul din pistoalele lui Simion, care și-l luase înapoi pe cel de la Hergă, și cinci inși se topiră, pe măsură ce raza focului slăbea, în întunerec, prin marginea lanului tarlalelor de porumb. Întîlniră numaidecît trei inși, care tîrau o cracă de gorun, groasă cît un copil, pe care o tăiaseră mai din jos, din marginea drumului.

Hergă, după ce încercă să recunoască pe cei ce tăiaseră craca, tabaci de-ai lui, se întoarse către oltean :

— Hai acum și noi la treabă... Hai, Chiose, mișcă !...

*

La început, numai cîţiva priveau nedumeriţi, din Dealu Mitropoliei, focurile mari de pe Dealu Filaretului.

Înăuntru, în sala Adunării Obşteşti, continua şedinţa de seară a clubului. Vorbea Brătianu, înflăcărat, cu vocea subţire şi ţipătoare, cerînd să se organizeze chiar mîine, joi, o procesiune, care, cu mitropolitul şi o sută de preoţi în frunte, să-i ceară lui Fuad să respecte Constituţia.

Sala era joasă şi lungă, pînă la mijloc băncile erau laterale, iar în mijloc era locul liber, căci pe vremuri boierii aleşi îşi trimeteau propriile lor jilţuri de-acasă... Lume multă, dar îngrijorată... Se vedea limpede că oamenii vor şi nu ştiu ce vor... că aşteaptă şi nu ştiu ce să aştepte.

Un tîrgoveţ se apropie de scaunul de lîngă tribună, pe care sta Rosetti, şi-i şopti speriat la ureche :

— Mi să pare c-au venit turcii... au făcut tabără deasupra Filaretului... Să văd focurile de-aici...

Rosetti şopti şi el ceva la urechea lui Ion Brătianu, care rămase încremenit. Ieşiră apoi toţi cei de acolo lîngă clopotniţa de la poartă... Într-adevăr, spre Filaret lumina flăcărilor mari, întoarsă de nori, arăta ca un singur foc mare... Vreo doi se suiră în clopotniţă, să vadă mai bine... Spuseră că sunt aprinse pînă departe multe focuri, dar oameni nu se văd.

— Jean, trimite pe cineva la Locotenenţă, numaidecît, fu de părere Costache Rosetti. Ai dorobanţi aci ? Dar în clipa aceea sosi oratorul, cel cu pantaloni în dungi albe şi negre, care vorbise la cîrciumă... El le aduse vestea că n-au venit turcii, dar că o mulţime de mahalagii, cu dascălii de la Sfîntu Sava, au făcut focuri, cîntă un cîntec nou, *Deşteaptă-te, române*, şi aşteaptă pe turci cu puşti şi topoare...

— Cum e poporul ăsta, Jean, spuse nedumerit Rosetti... Oricine, orice demagog îl zăpăceşte... Asta este isprava lui Bălcescu...

— Bălcescu ăsta se pricepe la politică așa cum mă pricep eu la înțărcatul oilor, rînji fostul și încă actualul student de la Paris.

*

Către miezul nopții, cînd Toma se întoarse dintr-un fel de cercetare făcută pe la focuri, Teticu îl pofti jos pe paie... după ce făcu semn lui Panait să asculte și el.

— Ce fac oamenii ?...

— Mulți au adormit... Ceilalți mai ronțăie porumb copt. Profesoru doarme și el învelit în paie... Ișcolarii lui spun drăcii și rîd... Nici gînd n-au să doarmă...

— Uite ce e, neică, mai e o drăcie care vrea dezlegare... 'Mneata crezi că oprim noi în loc armata turcească... așa, numai cu oamenii pă care-i vezi ? Cu o mie, două dă oameni... nu-i așa, vericule ? Și se întoarse către Panait, care ținea în dinți un fir de pai.

— M-am gîndit și io la asta, omule... Trebuie să aducem aci satele... spuse Toma, adunînd paiele mai bine subt el.

— Ei, păi vezi ? Dă vreo două ceasuri tot la asta mă gîndesc. Trebuie să aducem opinca... și repede...

Toma se uită spre cer, ca să vadă de e tîrziu, dar nu se vedea decît o steluță palidă între valuri moi și fumurii de nori.

— Uite, nu știu cum stăm cu vremea... da' cred că nu-i trecut dă miezu nopții... Io aș pleca acum chiar spre Vadu Rău... Poimîine aș fi aci cu patru-cinci mii dă oameni, adunați dîn toate satele...

— Așa te vreau, neică Tomo, și ochii de diavol ai lui Teticu parcă rîdeau între încrețituri și țepile bărbii cărunte... Numai că nu trebuie să pleci acum, noaptea. Mi-nchipui că ești trudit. Ai să dormi un ceas, două și mîine dimineață îți găsim o brișcă bună cu trei cai voinici, cu care să ajungi la Vadu Rău, că am fost și io pe-acolo și știu... în trei ceasuri.

— Vorba e, măi Teticule, nu te supăra că-ți spun așa, că uite, nu-ți știu numele...

— Zi-mi cum naiba mi-oi zice, că tot io sînt ăla, îi spuse cu o strîmbătură a gurii Teticu.

— Uite, vream să-ţi spun... că dă unde luăm brişca, caii buni ?

Fălcile cu obrajii zbîrciţi ai Teticului se încleştară... Ochii îi scînteiară din nou şi mîna cu vine subţiri se făcu parcă de oţel, strîngînd bota cu apă...

— Dă unde brişcă şi cai ? Şi simţi că un val de sînge i se urcase la cap... Se răsuci în el însuşi de parcă vorbele lui Toma l-ar fi înjunghiat... Apoi spuse aproape şuierat, dar în şoaptă : Bicisnicilor !... Tot ce e în juru vostru e-al vostru... E dreptu vostru... Apoi trase un gît de apă din botă şi rosti mai departe, înmuiat, spunîndu-i poruncitor lui Mustea : Vă duceţi mîine dimineaţă la via asta mare şi aduceţi o brişcă, o căruţă cu patru cai... Apoi se întoarse iar către Toma : Luaţi steaguri cu voi şi o tobă. Ia şi cîţiva băieţi de la şcoala aia cu dumneata... Ştiu să cînte straşnic afurisiţii ăştia...

Panait începuse parcă să fiarbă de cînd asculta ce spune Teticu.

— Uite ce e, măi Teticule... Io aduc pînă mîine şapte sate dintre Popeştii-Vasilaţi în jos... pînă spre Frumuşani şi Budeşti...

— Aşa da, vericule... Ei, acum să vă văd mîine la treabă... Ar fi bine să trageţi acum un somn bun...

Toma era parcă nedumerit, totuşi... Teticu îl întrebă mirat :

— Ce te codeşti atît ? Trebuie să fim mulţi... Că n-avem arme...

— Mă gîndeam... Hergă e plecat, Damian şi Simion sînt plecaţi... Panait pleacă şi el... Dacă vin turcii ?

— Fugi de-aci, omule... mai dă folos sînteţi dacă veniţi cu cîteva mii dă oameni mîine aci, să astupăm şi celelalte intrări în oraş... ca să nu fim cam înconjuraţi... N-avea nici o grije... Nici ei nu vin la întîmplare... Le-o fi spus ciocoii care au fugit la ei ce le pregătim... Numai să le-o pregătim bine...

Panait îşi scutură căciula de paie, îşi aşeză mai bine zăbunul pe umeri şi aruncă o privire în jurul lui...

— Io am plecat... N-am nevoie dă ajutor, că mi-e casa la o zvîrlitură dă băţ şi am în sat vreo zece veri... Mîine sîntem şapte sate aici...

La chip, fratele lui Mitru nu semăna cu el, spălăcit, uscat şi lung la faţă, de parcă nici nu erau fraţi... Nici nu se putea stăpîni ca acesta. Dar era tot atît de inimos... şi, e drept, cam repezit puţin. A pornit-o ca scăpat din praştie...

— Dacă n-ar ploua măcar în noaptea asta... se scărpină în cap grijuliu Toma.

De dimineață burnița încet... Pale de ceață se sfîșiau de copaci... Frunzișul copacilor picura încet. Focurile, cele mai multe aproape stinse, scoteau mult fum, care se amesteca și se învolbura cu ceața, tîrîndu-se peste cîmp...

Mustea, întovărășit de vreo trei țigani de-ai lui, venea încet pe drumul lăturalnic care ducea între vii, veneau cu mîna goală.

Teticu îi întrebă de departe:

— Ei, ce-ați făcut ? Că neica Toma trebuie să plece...

Mustea răspunse numai cînd veni aproape de tot:

— E greu să te-nțelegi cu arnăuții baronului ăsta, că zîc că proprietaru lor e baron, sau ce dracu o fi... Sînt vreo zece, înarmați pînă în dinți, cu pistoale... Au și puști...

— Haide cu mine înapoi... Măi, tabacii ăia cu puști... hai cu mine, mă ! Dar se opri...

De jos, din valea dinspre oraș, începură să urce cîteva care încărcate... Pe lîngă ele mergeau pe jos Hergă și Codin... Olteanul smead și puțintel era foarte voios... Nu se cunoștea că nu dormise... Cînd ajunse în dreptul oamenilor, începu să arunce din car pîini, care erau prinse peste mulțime... Teticu privi încă o dată, tare mulțumit, carele și pe urmă zise scurt:

— Hai !

Drumul noroios și îngust mergea printre vii, printre două garduri mari de porumbe negre, de gherghine roșii,

curpeni și măcieși... Nu se putea trece prin ele... Nu departe, pe dreapta, era o poartă înaltă de zăbrele... fără portiță, căci era una din intrările din dos ale viei... Conacul era foarte mare, dar nu i se vedea decît acoperișul cu turnulețe, căci era mai aproape de intrarea dinspre oraș, cu vedere largă din deal... Spre poarta din dos erau cramele, hambarele, grajdurile și magaziile... Către ele ducea un drum de care, mărginit de șiruri de araci încărcați cu viță.

Bătură în poartă... și în dreptul magaziilor apărură vreo doi arnăuți cu pușca de-a latul pieptului și pistoale la brîu... care nu prea vreau să deschidă și făceau semne de-acolo, întrebîndu-i ce vor pe cei de la poartă. Teticu așteptă cîtva timp și apoi cu trei tabaci după el, în timp ce lumea făcea gălăgie la poartă, își tăiară drum cu toporul prin gardul viu, puțin mai la dreapta... În timpul acesta, Mustea bătea cu barosul în poartă și ceilalți făceau gălăgie... Acum erau vreo patru-cinci arnăuți în dreptul grajdurilor, dar tot nu veneau la poartă să deschidă, ci înjurau lumea de departe și o amenințau...

Dar se auzi o detunătură de pistol și țeava puștii unui arnăut se frînse... S-au întors toți spre grajd, din spatele căruia veneau Teticu și cei trei tabaci... Arnăuții, surprinși, priveau încremeniți.

— Ce faceți dumneavoastră cu pistoalele astea? întrebă Teticu pe un arnăut mustăcios și mai voinic decît ceilalți.

Dintr-o dată, dezmeticit și furios, arnăutul scoase pistolul de la brîu și vru să tragă... N-a apucat decît să spună „uite!“, restul nu s-a mai auzit... Pistolul i s-a descărcat în sus, mușcînd din scara de la pod, iar el a început să urle, ținîndu-se cu amîndouă mîinile de boașe, zvîrcolindu-se încovrigat pe jos... Cînd îl văzură pe ceaușul lor pe jos, arnăuții încremeniră. Teticu făcu semn, arătîndu-i cu pistolul întins:

— Luați puștile astea pentru norod... are nevoie de ele.

Un tabac se duse apoi și deschise poarta... Teticu intră în grajd, urmat de Mustea... Caii tropăiau zgomotos, speriați de lumea streină care năvăli după cei

doi... I-au scos pe toţi opt cai. În timpul acesta, oamenii spărgeau hambarele şi pimniţa subt privirea pămîntie a arnăuţilor. Cel de pe jos se trezise însă şi acum urla, fără să se ridice în picioare:

— Aţi intrat în averea boierească... O să daţi socoteală, ticăloşilor... O să vă spînzure!

Aleseră din magazie o brişcă mare şi Mustea începu să înhame caii... Ca un cîine îndîrjit, arnăutul de jos se repezi să tragă caii de dîrlogi... dar un picior în burtă îl amuţi de-a binelea. Mai găsiră şi o caleaşcă, dar Teticu spuse că e mai bună căruţa cea mare... Înhămară şi la ea 2 cai voinici, cu părul lucios. Două sacale fură luate şi ele... Oamenii cărau saci cu făină, mălai şi hălci de pastramă la carele la care unii din ei înjugau boii...

— Acolo ce e, măi omule?... Ce cari în sacu ăla?

— Nu ştiu, Teticule, nu ştiu... sînt mulţi saci în pivniţa asta...

Desfăcură: era fasole...

— Mă, nu mai căraţi fasolea dăgeaba... Rămîneţi mai bine aci şi puneţi-o la foc... Musteo! strigă el, cu un glas pătrunzător... Nu mai căraţi nimic... Rămîneţi aci şi gătiţi mîncare, că aveţi unde... Cît mai multă.

În timpul acesta Teticu încălecase pe un murg subţirel, ţintat în frunte, care se vedea păstrat pentru călărie.

— Hai cu brişca şi căruţa... luaţi toţi caii... carele rămîn acum aici. Puneţi şi puştile astea în brişcă...

Întinse revolverul spre oamenii boiereşti.

— E bun beciu ăla, Musteo? Să nu fie prea mare.

— E cam mare... e plin cu butoaie cu vin.

— Lacăte, chei are?...

— Are tot ce trebuie...

— Hei, cît clipesc din ochi la beci cu voi! le făcu semn cu pistolul întins Teticu oamenilor boiereşti...

Cu priviri piezişe, aceştia ascultară porunca pistolului.

— Acum, lacăte la uşe... Puteţi să vă îmbătaţi ca porcii acolo, că plăteşte baronu!

Un flăcău negru la faţă, cu picioarele goale, scotea pe umăr, dintr-o altă pivniţă de subt casă, o putinică.

— Ce-i acolo, măi tistule?

— Brînză...

— Brînză, mă? Acum băgă de seamă că omul nu poate vorbi, că e cu gura plină... E multă ?...

— Să fie... dar nu vorbi mai departe decît după ce înghiți bine... Să fie vreo douăzeci de-astea acolo.

— Musteo, puneți o pereche de boi, umpleți un car... asta-i bună numaidăcît... că avem pîine...

Toma nu era lîngă ruină și Teticu spuse flăcăului care mîna căruța, la care erau înhămați doi cai, iar alți doi erau legați de codîrlă, să meargă spre crîșmă... El o luă înainte, călare, în trap iute, căci ținea ca Toma să plece numaidecît...

Îl găsi și pe el și pe Hergă certîndu-se cu profesorul... Ceilalți doi dascăli și elevii erau cam speriați... Coriolanus începuse pe la patru dimineața să tușească, de parcă i se rupea pieptul și avea fierbințeli... Nu vroia însă în ruptul capului să fie dus acasă... Teticu făcu un semn lui Toma și-l luă deoparte.

— Uite-ți telegarii... Pleacă numaidecît. Mai ia de-aci un om, doi... Tobă și steag cred că găsești prin oraș...

— Are Damian acasă... le avem de-ast-vară...

— Cred că în patru ceasuri ești acolo... Mîine e neapărată nevoie să fiți aici...

Căruța avea un leagăn, sprijinit de două cătușe în stînga și de două în dreapta, prinse de carîmbii de sus... Fîn era pus destul, și un sac de ovăz... Toma se scărpină în cap.

— Căruța... căruța... da' vezi că e dă baron... Hai mă, suie cu mine... strigă unui flăcău cu zăbunul pe umeri, cu o cămașe lungă, se vede de pe la Ciorogîrla...

Dintr-un pas omul fu călare pe dricul carului și apoi se lăsă în paie.

Apoi, Teticu se întoarse spre Hergă :

— Ce e cu profesoru ăsta ?

— Vorbește-n dodii... Îi trăncăne întruna gura... Da' i-a înțepenit spatele și are niște fierbințeli dă parcă-i cu jar pă dinăuntru...

— Și ce vreai cu el ?

— Să-l pun în carul ăsta și să-l ducem la spital.

Dar bolnavul auzi.

— O să duci pe munie-ta la spital... nu pe mine...

— Lasă caru, măi vericule, că avem ceva mai bun pentru el... și făcu semn, departe, spre ruină... Să vie brișca... Îl dădu la o parte pe Chiose, care încurca drumul.

În timpul acesta profesorul îl înjura pe latinește pe Hergă... care pricepea că e vorba despre el, din privirea arzătoare a ochilor adînciți în orbitele care-l fixau... și se uita la bolnav, cu o căutătură care spunea: „Să-l fac praf... sau ce dracu să-i fac? Da-mi place, mama lui dă ungurean."

Coriolanus înțelese și el, că o dădu iar pe românește:

— Apăi căz ce se uită șusterul ăsta la mine...? No că cine i-o băgat bolîndului în cap că e compechinte în medîțînă... *Non omnis moriar... taurus sed prostovanus...*

În timpul acesta, sosi în goana cailor brișca, dar Teticu văzuse între timp că profesorul e mai bolnav decît credea...

— Nu e bună brișca... Umpleți caru ăsta...

Era un car dintre cele cu care venise Hergă. În cîteva clipe fu umplut cu paie... Teticu făcu semn lui Licsandru: unul îl luă pe subt umeri... altul îl prinse de picioare, cu o mînă pe subt șale, și-l puseră lin, ca pe un potir, lungit pe paie... Doi elevi se suiră în car, lîngă profesor.

— Hai, mă loazelor... cîntați, mă, „Gheșteaptă-te, rumâne... ghin somnul dcel ghe moarte..." mă, prostovanilor... *non omnis moriar...*

Au mers după car cîntînd, pînă ce a început să coboare cu grije devale. Codin îi întinse lui Teticu o pîine.

— Asta e a matale, Teticule!

Îi scoase din putină și o bucată de brînză. Teticu abia acum își aduse aminte că e înfometat și începu să mestece grăbit și prost, căci nu avea decît vreo douătrei măsele.

— Ia și dumneata, și-i întinse lui Hergă coltucul pîinii, dar acesta făcu un semn a lehamite, cu mîna...

— Am mîncat... Pă mine să mă lăsați să dorm, că n-am închis ochii toată noaptea... Dacă vin turcii, mă sculați...

Ca toți cei prea puternici la trup, Hergă nu era rezistent nici la foame, nici la somn... Mîncase încă de pe drum, rupînd cu dinții din ele, vreo două pîini, și acum de-abia se mai ținea pe picioare de somn... Se trînti pe masa pe care dormise profesorul, subt umbrar, cu mîna subt cap, și în cîteva clipe începu să sforăie. Nu era un sforăit propriu-zis... era mai mult o respirare puternică, un zgomot de vijelie ușoară, în care fața-i rămînea liniștită și gura închisă... Se vede că nasul îi era prea strîmpt pentru cantitatea de aer trasă în piept, sau se pierdea un timp, o fulgerare, care împiedica pieptul larg să se golească, întocmai cum se umpluse, și după ce răsufla de cinci-șase ori pe nas, Hergă dădea aerul afară din piept și printre buze, cum respiră un înotător în apă... Chiose, lungit jos, adormi ca o găină.

*

Licsandra n-a închis ochii toată noaptea... Pîndea să audă împușcături... Dacă n-auzea împușcături, era mai liniștită... De pușcă îi era frică pentru Licsandru, că dacă nu erau plumbi de pușcă, cu iataganele și cu săbiile nu puteau să-l răpună... Vedea cerul aprins în partea aceea și îi era mai puțină teamă decît dacă ar fi fost întunerec... În beznă poți să fii cît de voinic, nu vezi în cine să dai și nici nu vezi cine te lovește în cap... Abia spre ziuă adormi... Dar dormi ca un buștean și, cînd se trezi, se luminase de mult, era către prînzul mic... O certă pe mamă-sa că a lăsat-o să doarmă atît și pe urmă puse la încălzit căldarea cu ciorbă de porc... Era cam tot ce știa să facă ea... Carne friptă la tigaie... și ciorbă acră...

— Bine, măiculiță, du mai bine carne friptă, cum o să-i duci ciorba aia, sus, acolo! o certă mamă-sa.

— Asta-i treaba mea... Tălică ce știi. Dimineața e bine să bage omu în burtă ceva cald...

Cînd socoti că s-a înfierbîntat bine ciorba, umplu și o căldare cu apă, ca să ție cumpănă și știa că apă sus

se găsește cam greu... Apoi porni cu ele la deal, cu pași repezi... Cu greu trecu pe cîmp prin mulțime, căci toți flăcăii și bărbații îi cereau să le dea și lor, mai mult ca să [se] afle în vorbă cu asemenea mîndrețe de femeie tînără... Îi tulbura și îndrăzneala ei... faptul că, atît de femeie, nu îi era frică nicidecum între atîți bărbați... Îi amenința cu dosul palmii și la nevoie și plesnea... Altfel se mulțumea să-i ocărască, de-i speria și-i făcea de rușine...

— Cînd oi pune cobilița pă voi, vă rămîn nevestele văduve...

Pusese acum căldările jos, lîngă masa pe care dormea Licsandru și, așezată pe paie, cu picioarele desculțe încrucișate subt ea, de i se vedeau de subt rochie pulpele pline și tari, cu carne bălană, aștepta să i se deștepte bărbatul... Îi plăcea să și privească, rîdea de orice, că era tare copilăroasă... Nici minte multă nu avea, ca și bărbatu-său, dar cîtă avea era toată bună, ca și a lui Licsandru.

*

Teticu ațipise și el lîngă peretele în ruină, cînd fu scuturat puternic de Mustea, care-și încleștase mîna în brațul lui și acum privea năuc.

— Vin...

Teticu se trezi și privi buimac... În jurul lui toți înghețară... În zare, urcînd din vîlcelușe, apărură dintr-o dată pe drumul noroios întîii călăreți turci... Vestoanele lor albastre, carabinele de-a curmezișul pieptului, fesurile roșii erau ca un strigăt tare în verdele roșcat al lanurilor... Nu-i mai arăta nimeni, căci erau mai aproape decît propria lor viață... Vorbeau de trei luni de ei și erau mai puțin decît fumul, decît o nălucire... Acum nu spunea nimeni nimic. Nu se auzea nici răsuflarea oamenilor, iar turcii erau aci, în locul acesta... Era Țarigradul, și Bagdadul, și Babilonul, care ajungea pînă la cîteva zvîrlituri le băț în fața lor... Dincolo de ei era tot... și, fără îndoială, și moartea... Mergea înainte un călăreț... la zece pași altul... la alți zece pași trei alături, la pas. Ca la cinci sute de pași se opriră, și cei din [urmă]

se alăturară celorlaţi. Îşi jucau acum caii în loc, privind mulţimea. Peste vreun sfert de ceas s-au întors şi au dispărut la îndoitura vîlcelei.

Hergă, trezit de nevastă-sa, rămase încremenit şi el într-o rînă, doar mîna căuta, cu un fel de spaimă, cuţitul cel mare...

Profesorul cel gros, dar încă tînăr, se întoarse spre elevii palizi şi le spuse cu un surîs greu:

— Ei, au venit... Ăştia sunt...

Cam asta fu tot ce se vorbi în răstimpul care urmă... Tăcerea o rupse Licsandra:

— Ţi-am adus fiertură, mă...

Licsandru nu zise nimic, dar cînd văzu că e şi o găleată cu apă, se ridică de jos, şi aşa cum sta, cu picioarele bălăbănite, o sorbi pe jumătate, de parcă s-ar fi adăpat... Îşi şterse mustaţa cu mîneca...

— Ce-ai venit cu cazanul ăsta aci ?

— Ţi-am adus fiertură, mă...

— Cum o să mănînc eu singur aci ? Nu te-ai gîndit la asta... Am şi eu oleacă dă obraz...

— Şi ce să fac cu ea atunci ?

— Eu ştiu ? Întreabă şi tu cine vrea să mănînce... Mă, care ţi-e foame ?

Dar nu răspunse nimeni... Licsandru văzu însă cît de lung se uită elevii la căldarea cu ciorbă.

— Ce te uiţi ca prostu-aşa, măi băiete ? Ia de-aci...

[Licsandra] scoase greu cu lingura, că era prea scurtă, o bucată de carne pe care i-o puse în mînă lui Vasilescu... Şi parcă ar fi dat ceva din fiinţa ei plină şi sănătoasă. Vasilescu... simţind-o femeie, se codea. Luă bucata din mîna ei. Fotiade începu să muşte din ea, trăgînd de zor... Chiose era cu gura plină de apă. Luară şi ceilalţi, împrumutînd puţină pîine de la cei care mai păstraseră. Luară din mîna tinerei femei şi cei doi profesori, şi cei doi tîrgoveţi, cărora li se scurgeau ochii după făptura ei.

— Ei, acum du-te acasă...

Îl privi mirată.

— Eu, acasă ? Nu mă mişc de-aci... Uite cîte muieri sînt...

— Nu fi nebună, fă... cum o să-mi stai pă cap aci ?...

— Iaca așa... nici moartă nu plec!

Se dădu jos de pe masă și o porni spre postul de la ruină, unde vrea să vorbească cu Teticu... Ea, după el... În urma lui, lăsa urme cu picioarele goale în noroi. Călca sănătos, și sînii îi jucau subt cămașa întinsă, ca niște gutui... El mai întoarse o dată capul, se gîndi: „muiere nebună", și întinse pasul... Toți îi urmăreau cu privirea... Chiose se ținea de ei cum putea, că avea pasul mai mic. Acolo unde erau vreo șaptezeci-optzeci de oameni, îl găsi pe Mustea cu vreo cîțiva țigani de-ai lui sfărîmînd cu baroasele ruina... Răspunse la întrebarea mirată a lui Hergă:

— Facem amoniție... și rîdea cu ochii albi.

— Bine c-ai venit, vericule, îl întîmpină Teticu... E nevoie de tine... Ce facem? Că ne trebuie multe... Ne trebuie și oameni... sîntem prea puțini. Trebuie să mergi jos, în oraș...

Văzură venind — tăia din stînga — peste cîmp, ceata de patru inși care plecaseră cu Damian azi-noapte... Toate privirile, pînă în marginea cîmpiei, erau îndreptate spre cei ce veneau, căci veneau din zarea dușmană... Teticu se liniști... Nu vor ataca azi... Dacă au pus tabără la Sintești, este că vor să intre cu socoteală... Timp de două ceasuri, dintr-un stejar stufos, Damian și Simion urmăriseră mișcarea de oameni, tunuri și cai în tabăra turcească... Au pus nenumărate corturi.

— Ce călăreți erau ăia care s-au ivit pă drum acum un ceas? I-ați văzut și voi?

Simion făcu cu mîna un semn disprețuitor.

— Vin de-a dreptu dă la Sintești... Cavaleria e în sat, iar pihota este în corturi pă cîmp... Au o tabără mai mică mult dincolo dă Jilava... ca la un regiment... Călăreții s-au tras dincolo dă postu ăsta...

Teticu îl lămuri:

— Sînt recunoașteri ale comandamentului... Pînă mîine e liniște... Jos în oraș, vericule, și adu-ne ce ne trebuie... Ia brișca aia, să meargă mai repede... Ia-i pă negustorii ăia cu tine... Cred că vor să meargă jos și le e rușine. Cere-le să facă rost de mîncare la oameni.

— Hai, Damiane... hai, Simioane... Lasă, Teticule, că acum sîntem trei... n-avea nici o grije. Ți-oi aduna o

mie de tabaci și măcelari! Și Licsandru se întoarse ca să ia nevasta: ...Hai și tu, nebuno! Dar n-o văzu...

Licsandra luase un baros din mîna unui țigan mai firav și, cînd izbea în zid, săreau cărămizile ca așchiile...

— Hai tu, muiere, n-auzi?

Cu părere de rău a lăsat femeia barosul...

— N-ar fi bine ca femeia dumitale să se ducă la cramă în vie și să gătească dă mîncare pentru oameni?... Măcar mămăligă, și dă s-o găsi, brînză.

— Cît să pricepe ea la gătit, să pricep și vierii... Uite că sînt destule muieri în cîmp. Hai tu, fă, odată...

Cînd ajunseră la marginea care da în vale, după ce încărcaseră brișca cu negustorii care stau în picioare, se auziră niște chiote de se zgudui văzduhul... Toți înțeleseră că vin dinspre răsărit satele...

— Vine opinca... strigă un tîrgoveț... Acolo-i nădejdea!

Profesorul cel gros, cu glas de tenor, începu să cînte *Deșteaptă-te, române* și elevii se luară după el... Cîntau și cei mai mulți din mulțime... Alții țineau un fel de ison.

Teticu încălecă pe murgul țintat, cu șea de piele nouă, și galopă peste cîmp, înaintea celor ce veneau... Apropiindu-se, le făcu semne grăbite, puternice, să stea. Panait era într-o căruță... avea și steag. Se opri...

— Ține oamenii pă loc, Panaite, ține oamenii pă loc...

Apoi băgă două degete în gură și șuieră puternic, un șuierat nemaiauzit pe-aci... Oamenii se opriră. Încet, încet se făcu liniște.

Teticu reluă grăbit și parcă speriat, mai ales cînd văzu cît de mare era gloata:

— Oamenii să stea pă loc, Panait... Nu trebuie să s-amestece cu ceilalți... Că nu-i mai descurcăm. Voi aveți dă păzit drumu spre Oltenița... Rămîneți pă loc... E greu și cu mîncarea... Aci mai aveți porumb.

Erau ca la șase mii de săteni, veseli că se află împreună, zgomotoși...

— Nu te gîndi la ce mănîncă oamenii noștri. Au de-ale gurii în traistă, că așa le-am spus...

— Casele alea mari de-acolo ale cui sînt?

— Ale boierului ăsta de la Popești-Vasilați...

— Oamenii să nu să rușineze și să ia, căci boieru se rușinează el și nu-i poftește la masă...

— N-avea nici o grije, Teticule, nici o grije... Am auzit că s-au ivit turcii...

— Pînă diseară nu va fi nimic. La noapte, poate...

*

Cînd să ocolească pe Podu Calicilor spre Hanul Golescu... văzură trăsurile oprite de o parte și de alta și lumea rînduindu-se de o parte și de alta a uliței. Se auzea puternic cîntecul *Deșteaptă-te, române...* Dar se cînta într-un mod deosebit. După fiecare vers, corul se oprea scurt și începea să bată scurt tobele mici, pe care le purtau într-un singur rînd cîțiva tineri. În spate, alt rînd purta steaguri tricolore...

Deșteaptă-te, române, din somnul cel de moarte,

și tobele rap-rap, rap-rap... rap-rap, rap-rap,

În care te-adînciră barbarii de tirani...

Rap... rap, rap... rap... rap... rap, rap... rap.

Acum ori niciodată, croiește-ți altă soarte...

Rap-rap, rap... rap, rap... rap... rap... rap.

La care să se-nchine și cruzii tăi dușmani...

Rap... rap, rap... rap, rap... rap, rap... rap.

Lumea pe de lături auzea ceva nou și asculta înfiorată... Cîntau mai bine de o sută de elevi de la Sfîntul Sava și încă vreo cîteva sute de inși, care se luaseră după ei... Cei veniți din deal recunoscură în frunte pe elevii plecați de dimineață cu profesorul.

Se opriră... căci și ei îi recunoscură pe cei doi negustori și pe Hergă. Damian îi ceru unui vlăjgan, care era și mai dezghețat, să anunțe în gura mare că oricine vrea să urce în deal... că sunt așteptați bucuroși, dar că au și ei nevoie de steaguri și de tobe ca să meargă să aducă tabacii, calfele de măcelari și mărginașii. Dar ti-

nerii nu vroiau să se despartă acum. Vroiau să urce toţi în deal şi să-l vadă pe Teticu... Discutară între ei şi se hotărî altfel... Vor merge toţi pînă în tabără, apoi, cei cu steagurile şi tobele... Şi vreo douăzeci, care ştiu să cînte, vor coborî să cutreiere oraşul... Pînă atunci, negustorii cerură lui Hergă să meargă cu brişca cu ei, ca să orînduiască de mîncare pentru oamenii de sus... Le dădură, totuşi, un steag mare şi o tobă. Se vor întîlni din nou la Podu de Piatră.

Negustorii opriră o birje şi se urcară în ea, că prea erau înghesuiţi... În brişca cea mare mergeau acum Hergă, Licsandra, Damian şi doi elevi, unul cu steagul, altul cu toba... Mergeau la pas... Băteau tobele, apoi se striga: „Haideţi, fraţilor, să apărăm Constituţia!" Prăvăliile erau închise şi lumea de pe stradă se lua după ei... Negustorul cel care ştia să cînte începu să cînte: „Deşteaptă-te, române"... dar erau greu, că nu ştia vorbele bine... Se îndreptară spre locul unde fuseseră morile Mitropoliei.

*

Au avut dreptate elevii să urce împreună, nedespărţiţi, pe cîmpia de deasupra dealului. Cîntecul, steagurile, răpăitul războinic al tobelor zguduiră miile de oameni de acolo...

Strigau: „Vine tineretul".. cum strigaseră mai devreme, înfioraţi: „Vine opinca"...

Teticu îşi dădu cu gîndul că au venit acum încă vreo mie de oameni... şi se bucură...

— Trebuie să umplem bine cîmpu şi toate drumurile, neică Filaret...

Mustea rînji, mulţumit... Nimeni nu-i zicea de obicei Filaret.

Ședința de azi a Consiliului gubernial va fi o ședință grea și agitată... Acei dintre miniștri care au venit mai devreme, în loc să discute în grupuri de cîte doi, trei... s-au prins într-o discuție pătimașe... Nimeni nu știe ce este anume în Dealu Filaretului. Dar se știe că au rămas acolo azi-noapte mii de oameni înarmați... că au fost devastate unele conacuri prin vii... că au apărut acolo cîțiva inși necunoscuți, care fac din oameni ce vor ei... E unu Teticu, un bătrîn diavol, o namilă Licsandru Hergă, pandurul acela ciung de o mînă al lui Bălcescu.

Cînd s-au adunat miniștrii și musafirii obicinuiți, iar între ei și Bălcescu... în sala cu draperii roșii și scaune cu spătare înalte își făcură apariția și cei trei locotenenți...

Eliade întrebă cu o autoritate acră :

— Ce spune șeful poliției despre cele întîmplate azi-noapte și azi-dimineață în Dealu Filaretului... pe drumul Giurgiului ? Își dau seama ministrul Trebilor din Lăuntru și șeful poliției că asemenea fapte nesăbuite pot duce la o ciocnire cu trupele turcești și deci la un conflict sîngeros... ? Ceea ce ar fi nenorocirea patriei noastre.

— Sunt de aceeași părere cu fratele Eliade, răspunse Ion Brătianu, ințepat, apăsînd pe „fratele" ca să arate că nu admite să i se vorbească autoritar, de la superior la subaltern... Urmăresc și eu evenimentele cu îngrijorarea cu care le urmărește orice patriot... Dar nu se poate, pe

de altă parte, opri poporul să manifesteze pentru Constituție !

— Manifestație, nu anarhie, replică dîrz Eliade.

Bălcescu fu gata să spuie „fățărnicie"... dar hotărîse de la început să asculte în liniște, căci fusese informat că va fi atacat și se stăpîni.

Brătianu privi cu ochii mari și catifelați pe rînd pe cei din consiliu și reluă, cu vocea de tenor, prea ridicată :

— Am la mine Proclamația pe care am dat-o ca populația să manifesteze fără arme... V-o cetesc.

— N-o mai ceti, că o cunoaștem !

— Am discutat cu fratele Rosetti... Azi după-amiază adunăm Guardia Națională ca să avem în mînă posibilitatea de a împiedica dezordinele și eventualele devastări... căci se pare că într-adevăr e o mișcare a satelor spre București !

— Vreți să trageți în săteni ?... În cei care duc greul statului pe umeri, care sunt însăși ființa țării ? întrebă mînios Bălcescu.

Brătianu tăcu îndelung... Privirea îi era absentă și nu răspunse numaidecît. Apoi reluă, acum cu vocea moale, cu un soi de regret :

— Dacă împrejurările o cer, dacă interesele statului o impun... un adevărat om politic nu va șovăi să pună să se tragă chiar în țărănime.

— Ce împrejurări ? Cum pot să fie interesele statului deosebite de ale țărănimii ? întrebă indignat Bălcescu.

Ion Brătianu continuă fără să răspundă :

— Dar firește, poporul trebuie să vadă că facem totul pentru a salva Constituția. Trebuie să trecem la fapte pozitive. Vă anunț că am convins pe înaltpreasfinția-sa ca, împreună cu o sută de preoți cu cruci și prapore în fruntea poporului, să meargă la Fuad și să-i ceară respectarea Constituției pe care am proclamat-o ! În clipa cînd pe cîmpia din Dealu Filaretului va apare cortegiul solemn al bisericei, e de prevăzut că cei care așteaptă acolo vor vedea care e calea cea bună și se vor alătura... acestui cortegiu !

Unul dintre miniștri, Nițescu, întrebă timid, tot pe Brătianu :

— V-aţi interesat cine e acel Teticu sau nu ştiu cum îi spune şi care a devenit un fel de comandant de tabără ?...

— Am auzit şi eu... Am acolo cîţiva oameni care ne vor lămuri, răspunse şovăitor cel întrebat.

— Am cerut lui Voinescu I, şeful de stat-major, întregi Tell, să facă tot posibilul să afle cine este acest Teticu. Deocamdată nu i se ştie nici măcar numele adevărat... Străbate călare cîmpul în sus şi în jos, dar nimeni nu ştie cine e.

Brătianu spuse, privind în fundul călimării :

— Poate că îl cunoaşte fratele Bălcescu...

— Nu, nu-l cunosc... dar ard de nerăbdare să-l cunosc numaidecît, îl tăie cu privirea Bălcescu.

— Cunoaşteţi poate pe Toma... un fost pandur.

— Pe acesta da, e un clăcaş care aşteaptă să lupte ca să se mîntuie de clacă... E un sătean la fel cu cei care au apărat în decursul veacurilor această ţară...

— Este omul dumitale ? a întrebat cu tîlc Eliade.

— Nu este „omul meu". Nu am „oamenii mei" acolo, dar bineînţeles că aş fi fericit să fiu eu omul lor.

*

Poate mai bine de trei mii de oameni urmau acum grupul din frunte în care erau Damian, Hergă, Simion, Licsandra, cei doi elevi cu steagul şi toba... După ei numaidecît, tabacii... unii cu puşti, alţii cu ce găsiră. Pe străzi nu se mai putea umbla, şi trăsurile se opreau pe la răspîntii. Cerul se încruntase din nou, dar nu ploua încă... Se răcorise de-a binelea. Prăvăliile erau mereu închise, cu obloanele trase şi lacătele puse... Lucrau, păzite de oamenii din Guardia Naţională, numai brutăriile. Mulţi aşteptau să treacă în fruntea mulţimii acel Teticu de care se vorbea atît...

Se oprise în Piaţa Ghica şi aşteptau să treacă Podu de Piatră... Pe dreapta se oprise un mare număr de trăsuri. Într-o caleaşcă era un boier mai mult tînăr, dar îmbrăcat în antereu, giubea şi işlic în cap... Avea pe capră un arnăut cu pistoale la brîu, şi el avea o mustaţă groasă, nu purta barbă. Alături de el era o fe-

meie tînără, nu prea frumoasă. Era Nicolae Băleanu, din marea familie a Bălenilor. Era furios că era oprit din drum și mîrîia tot timpul. Dealtfel, vestea că turcii sunt la Sintești îi încuraja pe boierii reacționari la toate aroganțele. Între timp, Bolintineanu, pictorul Rosenthal și încă vreo doi prieteni veneau de la cafeneaua turcească de pe mal. Rosenthal privea înmărmurit frumusețea acelei țărănci, după cît se părea, care mergea alături de steag, în picioarele goale.

— Ia uitați-vă, fraților... E o statuie în mers... făcută de providența divină de-a gata... Uitați-vă ce umeri, ce brațe, ce șolduri... Cum poartă de drept capul frumos... Ce sîni care privesc în sus... Ah ! Ea trebuie să poarte steagul tricolor !

Se repezi spre grup și luă steagul din mîna elevului de la Sf. Sava.

— Prietene, dă-i ei să poarte steagul României libere... E soră cu milioanele de clăcași...

Licsandra se înroși toată și nici nu vroia să audă... Îi era rușine... Străbătea o tabără întreagă punînd la locul lor pe obraznici și acum murea de rușine și nu vru să poarte steagul.

— Nu vreau... se uită lumea la mine... Licsandre...

Rosenthal se înflăcărase de-a binelea :

— Păi tocmai de-aceea să-l porți... Ține-l... O femeie frumoasă trebuie să-l poarte... Așa l-a purtat Ana Ipătescu la 19 iunie.

Licsandra auzise de Ana Ipătescu de la tabacii ei.

— Să-l poarte tot ea și acum.

— E bolnavă de două luni... E la Golești... Ia-l dumneata !

Vrînd, nevrînd, Licsandra îl luă...

În timpul acesta, Băleanu mîrîia mereu :

— Așa, steaguri... O să vă dea turcii steaguri... O să vă cadă nădragii pe vine fugind cînd oți da cu ochii de ei !

Damian, cît era el de liniștit de obicei, acum începu să tremure de mînie... Ceilalți se priveau unii pe alții. Singur Hergă parcă nu auzea... se uita în altă parte.

Băleanu, încurajat, înjura mai departe :

— Țopîrlanii ăştia vor să lupte cu turcii. Şi aia cu steagul, ehei, ce-au s-o mai întindă soldații turci. Un regiment o să treacă peste ea, să se sature...

Atunci Hergă se îndreptă încet spre caleaşcă. Puse piciorul pe scara ei... În clipa asta arnăutul vru să scoată pistolul de la brîu, dar o lovitură în ceafă, pe care Hergă o dădu cu dreapta, îl rostogoli jos în uliță... Băleanu înmărmuri... Vru să ridice mîna, poate să dea, poate să se apere... Hergă îl prinse de subsioară, îl strînse de-i trosni umărul, şi-l ridică pe sus din caleaşcă... Îl aduse astfel, ridicat într-o mînă, în timp ce acela se zbătea disperat, între cei din frunte. Aci îl aşeză jos, dar pînă să-şi găsească omul echilibrul, un picior în partea de jos a spatelui îl azvîrli între picioarele tabacilor... Aceştia şi-l trecură din picior în picior, pînă ce îl umplură de sînge, apoi îl aruncară pe marginea uliței... Hergă se duse iar, îl luă, plin de sînge aşa cum era şi cu mijlocul frînt, şi-l aşeză ca pe un sac din nou în caleaşcă, lîngă femeia cea tînără, care privea înmărmurită şi albă ca varul.

*

Ajunseră în deal către ceasurile unu... Soarele tot încerca să răzbată prin norii albicioşi, dar nu rămînea decît tot ca o părere lucioasă... Cei de sus, cînd auziră toba şi văzură marea mulțime care venea... începură să cînte *Deșteaptă-te, române*. Pe urmă se amestecară, se aleseră din nou, după cum se întîmpla să se recunoască... să se simtă din aceeaşi breaslă, din aceeaşi mahala... Cei veniți din ajun povesteau cum au petrecut noaptea.

*

Carele cu de-ale mîncării veniră cam tîrziu, dar veniră bine încărcate. Mihalcea, aşa se numea negustorul, făcuse lucrurile bune. Adunase de la negustorii din piață, după ce se întovărăşise cu alți prieteni de-ai lui, şi bani, şi ce-i trebuia pentru hrana oamenilor... Întîi se tocmea ca şi cînd ar fi vrut să plătească... Apoi îl

făcea de rușine pe cel care ținea mai mult la o mînă de marfă decît la obrazul lui de patriot. La marii negustori însă nu putea să răzbată... Ba nu erau acolo, ba să mai aștepte... și alte. Adevărul este că marii negustori, fiind proprietari și de prăvălii și de depozite și de moșii, nu mai vroiau să audă de revoluție, luaseră în brațe vorba lui Eliade: „Urăsc tirania, mi-e frică de anarhie..." Gîndul unei rezistențe care ar fi dus la bombardarea orașului și la pîrjolirea lui îi făcea să-și piardă capul. Dar micii negustori, micii meseriași dădeau cu voie bună și cu o glumă de buni patrioți pe deasupra... Unii, după ce dădeau, se urcau și ei în căruță... ca să vie în deal, să împiedice pe turci să intre în oraș... Cum să-i împiedece nimeni dintre ei nu știa prea bine, dar numărul negustorilor care se alăturau carelor, cu flăcăii din prăvălii și calfele laolaltă, era din ce în ce mai mare... Erau acum foarte mulți dintre cei de la 11 iunie, de la 19 iunie, de la 30 iunie.

Mihalcea plăti cu bani buni cele vreo opt sute de rogojini pe care le găsi gata pe Podu Tîrgului din Afară și la Obor.

— Prind bine, neică, prind bine la noapte...

Cînd urcară, ocolind însă pe Podu Beilîcului, pe unde drumul era mai ușor, în carul din frunte, plin cu saci de pîine, stătea țanțoș un pîrlit de brutar, cu țoalele albe de făină... Dăduse singur aproape cinci sute de pîini, și între saci ascunse cu grije și pușca... Să n-o vadă oamenii lui Brătianu.

Au fost strașnic primiți... Oamenii nu mîncau sus decît pe apucate și ce găseau. Mihalcea apără cu strășnicie cîteva care pe care le trase în curtea cu ulucile, acum stricate, ale cîrciumei. Dealtfel, veniseră sus și nenumărați plăcintari, simigii cu covrigi, bragagii, olteni cu fructe, salepgii și brînzari cu putinele pe umeri, oameni nevoiași care auziseră că se poate cîștiga un ban, acolo sus, în deal, dacă știi să-ți păzești marfa... Și pentru asta trebuie să-ți iei tovarăși...

Teticu nu era în tabăra improvizată, și ordinea o păstra acum Hergă cu tabacii... Teticu era dus călare, cu cinci care după el și douăzeci de inși cu topoarele, să taie lemne dintr-o pădure apropiată... Îl lăsase acolo

pe Damian, după ce îl lămurise că trebuie să aducă lemne, multe lemne... Pe întunerec nu poţi ţine oamenii, adunaţi aşa în înfierbinţeala clipei. Se sperie de orice li se năzare... dacă nu-şi văd unul altuia faţa şi nu ştiu ce se petrece... Avea aerul că ştie multe în privinţa asta, că a văzut multe.

*

Pe la ceasurile două venea din vale, ocolind pe Podu Beilîcului, un alt alai... Vreo douăzeci de carete urcau la pas, cu cruci mari şi prapure pe capră... După ele venea o mare mulţime de tîrgoveţi şi negustori şi zeci şi zeci de boieri îmbrăcaţi nemţeşte, cu pălării tari şi fracuri subt pelerine fumurii sau verzui.

Lumea de pe cîmpie privea înmărmurită, nu ştia ce să creadă... Teticu văzuse din marginea pădurii procesiunea şi acum alerga la galop, peste cîmp, să vadă ce se întîmplă... Ajunse la oamenii lui înainte ca alaiul să fi ajuns în dreptul lor. Dete cuvînt să nu se amestece ai lor cu cei din urma popilor. El coborî jos de pe cal şi aşteptă în marginea drumului... Curînd trecu mitropolitul ; el puse un genunchi la pămînt şi se închină. La fel făcură toţi, afară de Hergă, care se strîmbă de silă şi rămase în picioare... Neofit se uita cu mare luare-aminte să vadă anume pe acel Teticu despre care i se vorbise atît. Înţelese că este cel care se apropie în galopul calului, dar descălicase prea devreme şi acum nu mai ştia care a fost călare... Nu i-ar fi trecut prin cap nici o clipă că bătrîiorul acela cu obrajii scofîlciţi şi mîncaţi de barba ţepoasă e omul pe care-l căuta...

Nu se vedea încă sfîrşitul, coada alaiului, cînd fruntea se opri. Abia trecuseră vreo mie de paşi de ruină. Au fost întîmpinaţi de un ofiţer turc călare, întovărăşit de alţi douăzeci-treizeci călări. Aceştia au plecat după cîtva timp, dispărînd în zare...

*

În biroul cel mare al fostei spătării, colonelul Voinescu I, şeful de stat-major al oştirii, chemase cinci

ofiţeri din garnizoană, ca să le încredinţeze cîte o misiune secretă.

— Vă veţi îmbrăca la fel cu tîrgoveţii... Ba, dumneata, se adresă unuia mai butucănos ca înfăţişare, îmbracă-te ţărăneşte şi amestecaţi-vă prin mulţime... Dumneata, căpitan Papassoglu, trebuie să afli neapărat cine e acel Teticu... Este ruşinos ca noi, şefii oştirii, să nu avem habar ce se petrece în Bucureşti... Ce fel de statmajor e ăsta?

— Dar cum să facem, domnule colonel? Ar trebui să ştim unde e miezul adunării... care sunt conducătorii. Dar afară de două-trei nume, nu se ştie nimic. Cum să stai de vorbă cu ei, dacă nu trăieşti mai mult între ei, spuse nedumerit un locotenent, cu mustăcioară neagră şi ochii mari sprîncenaţi.

— Faceţi ce ştiţi... Dumneata, Papassoglule, caută să stai la foc diseară chiar acolo unde veghează Teticu ăsta. E acolo şi ţiganul acela, Mustea, eliberat de la ocnă, ăla care l-a ucis cu barosul pe Medelioglu. La foc, oamenii vorbesc multe... Spune şi dumneata poveşti... că ştiu că eşti bun de gură şi-ţi plac astea...

Papassoglu vru să spuie ceva, dar colonelul mustăcios îl concedie scurt:

— Am treabă... Plecaţi, şi mîine să-mi veniţi la raport!

*

Pe la chindie, Bălcescu, împreună cu Bolliac, care ţinea să vadă şi el „tabăra“ de sus, cum se spunea acum, se împotmoli cu birja în mulţimea care alcătuia alaiul mitropolitului... Cînd ajungeau în dreptul cîte unui maidan, ocoleau şi treceau, pe urmă iar se împotmoleau. Lumea era tăcută şi amărîtă din pricina noroiului... Cei mai mulţi, de frica ploii, fiindcă norii erau tot jos şi nemişcaţi, îşi luaseră cîte ceva de fereală... Cînd birjarul dădu de un drum mai mic, spre dreapta, căută să ajungă mai bine printre vii.

— Frate Bălcescu, sunt tare curios să văz ce-a devenit poporul lui Teticu, acum cînd vine peste el mulţi-

mea asta a lui Brătianu și Rosetti. În frunte e tot clubul din Dealul Mitropoliei.

Cînd ajunseră sus... văzură că nu e nimic. De o parte era mulțimea din alai, care aștepta de două ceasuri, în picioare sau așezată, cum putuse, pe miriștea destul de jilavă, pe paie împrumutate de la cei din ajun. Ceilalți însă împînzeau cîmpul lungiți pe paie și stînd de vorbă în cete mici, cu răbdare, ca niște oameni care au pornit la drum lung... La început, Bălcescu nu fu recunoscut și mulți credeau că trăsura merge pe de lături să ajungă la careta mitropolitului. Cînd îl văzură însă tabacii, îi săriră înainte bucuroși... trimițînd vorbă spre ruină că a sosit Bălcescu. Trăsura s-a oprit în dreptul cîrciumei și a făcut numaidecît cerc în jurul ei.

Cînd au auzit că a trecut întîi pe la spitalul Brâncovenesc să vadă cum îi merge profesorului, cei doi dascăli și elevi îl năpădiră cu întrebările.

— Mă rog frumos, domnule Bălcescu, nu are cumva aprindere la plămîni ? Noi tare ne-am temut de asta, întrebă dascălul cel gros, cu voce frumoasă.

— Se pare că are un punct greu la plămînul stîng... E în grija doftorilor ăia...

— E trist... se plînge de dureri ? întreabă un elev neliniștit.

— Înjură pe toată lumea pe latinește și tot timpul glumește... Cînd îl înjunghie, înjură boala tot pe latinește, că zice că boala știe latinește din cărțile de medicină.

Rîd toți, bucuroși că profesorul e același...

Bălcescu întreabă de Toma și află că e dus să aducă rezervele.

— Ce rezerve ?

— S-a dus azi-noapte să aducă satele din Dîmbovița și dinspre miazănoapte.

La început era nemulțumit că nu-l găsește... Cînd află despre ce e vorba, este mulțumit că-l știe la treabă...

— Bună treabă... cum se cuvine pentru un pandur. Unde-i Damian ?

— La pădure, după lemne, îl lămurește tabacul cel înalt și slab... Facem focuri mari la noapte... Dintre ai noștri e aicea neica Hergă...

— Unde-i ?

— Uite, colo, lîngă dărîmătura aceea.

S-a dus un tabac să-l cheme... Bolliac tresare...

— Este muntele ăla de om care l-a zdrobit azi de dimineață pe Nicolae Băleanu ? Vreau să-l cunosc și eu... Știi că toți consulii au fost poftiți în palatul lui Băleanu ăl bătrîn... să vadă cum a fost maltratat un biet boier nevinovat... Toți au făgăduit că-l vor menționa în rapoartele lor.

Cînd a auzit că a venit Bălcescu, Filaret Mustea a sărit în sus de bucurie.

— Hai, Teticule, că a venit omu nostru...

— Cine, omu nostru ?...

— Bălcescu, deh ! Bălcescu, omule, ce naiba, n-ai auzit dă el ?... Hai, Licsandre, să vedem ce spune... Hai, Teticule, să vezi și dumneata un om care luptă cu inima pentru popor.

Teticu rămăsese pe gînduri și părea foarte încurcat... Se ridică fiindcă se lungise să se odihnească oleacă, fiindcă bănuia că n-o să doarmă la noapte... Apoi porniră toți trei înspre cîrciuma închisă.

Bucuria lui Mustea fu îndoită cînd văzu că a venit și Cezar Bolliac, marele prieten al țiganilor... Își scuturară [mîna] unul altuia, cu nădejde... Bolliac rămase încurcat văzîndu-l pe Teticu... Era parcă dezamăgit.

— Moșule, tot Bucureștii vorbește de dumneata...

O flacără se stinse în ochii lui Teticu la auzul cuvîntului „moș“... Și-ar fi mușcat buzele, dar simți cercetători opriți asupra lui ochii puțin oblici ai lui Bălcescu. Acesta simți că omul e stînjenit și-i puse o întrebare, ca să-l ajute puțin, să-l facă să uite :

— Ei, ce s-aude cu turcii ? Știți ceva ?

— Crez că și dumneavoastră știți ce știm noi... Că au așezat tabăra la Sintești...

— Îi putem opri, ori nu ?

— Dacă toată lumea asta... nu aia din drum, o vrea cu adevărat... cred că pe-aici nu vor putea trece. E primejdie doar să fim înconjurați.

— Atunci ?

— Om face tot ce va fi cu putinţă... Nu-i putem lăsa să intre aşa ca într-un sat fără cîini.

— Cîini sunt destui, prietene, dar sunt javre grase, de casă mare... Ştiu mai mult să lingă mîinile străinilor decît să lupte...

Teticu avu iar o privire uşor aburită de tristeţe...

— Poporul e bun, fraţilor... dar nu ştie cît e de bun şi trebuie să-i deschidem noi ochii... Să-l învăţăm să se cunoască...

Bălcescu şi Bolliac se priviră cu tîlc. Ochii lor se întrebau mut, impresionaţi, cine să fie omul acesta... Deodată, tînărul istoric tresări ca fulgerat de o amintire... Vocea asta, greu de înţeles din pricina dinţilor lipsă, îi păru dintr-o dată cunoscută. Începu în amintirea lui o forfoteală de imagini. Ştia că îl cunoaşte, dar n-ar fi putut spune de unde... Cînd văzu limpede pe chipul supt aceeaşi frămîntare, înţelese că şi acest ciudat Teticu e frămîntat de aceleaşi gînduri.

— Rămîneţi aci şi la noapte ? întrebă, mai mult ca să-şi confirme bănuiala, Bolliac.

Teticu îşi întoarse privirea grea spre el.

— Cîţiva dintre noi vom rămîne aci pînă la sfîrşit... chiar dacă turcii or trece peste noi, dacă vor trece...

În timpul acesta se văzu o mişcare pe şosea... Careta mitropolitului întoarse, şi după ea celelalte caleşti. Bolliac îşi ciugulea barba hirsută, căruntă pe ici pe colo.

— Ce să fie ? Se întorc...

— Se vede că a refuzat turcul să-i primească, fu de părere Bălcescu. Mai mare ruşinea pentru obrazul mitropolitului.

Acum, tot alaiul făcu, pe loc, cale întoarsă... De la Moşoiu, care era şi el într-o caleaşcă, aflară că Fuad s-a scuzat faţă de Neofit că nu-l poate primi astăzi... Are de făcut o inspecţie la Giurgiu... Că îl aşteaptă mîine...

Bolliac rînji sarcastic :

— Inspecţie la Giurgiu... Pentru asta ţii două ore în drum un prinţ al bisericii...

Moşoiu îşi continuă drumul, căci caleaşca lui n-avea cum să oprească. Bălcescu, după ce se dădu mai în spate ca să nu-l mai salute pe Neofit, se apropie hotărît

de Teticu, într-o clipă cînd acesta se trăsese mai deoparte.

— Uite ce, eu cred că noi ne cunoaştem de undeva... De unde, n-aş putea să spun, dar ştiu sigur că ne cunoaştem !

Bălcescu îşi dădu seama că era să spuie „simt că ne cunoaştem“ şi pe urmă îndreptă cuvîntul. Teticu rămase mult pe gînduri... Îşi încruntă fruntea...

— Ne-am cunoscut demult... E greu să v-aduceţi aminte...

— Dacă ai să mă ajuţi... am să-mi aduc desigur aminte, fiindcă ştiu că te cunosc... Dar e greu să ştiu de unde... Nu te pot lua de nicăieri.

Celălalt aproape şopti :

— De la Bălceşti...

Bălcescu tresări, îi luă mîna, îl trase mai deoparte încă şi-ncepu să-l privească stăruitor şi nelămurit... Fu mai întîi o bănuială, dar era peste putinţă... Obrajii ăştia scofîlciţi, barba asta aspră şi căruntă... Gîndul creştea din adîncuri de îndoială ca un izvor din straturile pămîntului...

— Tucoltoiu...

Celălalt clătină din cap, cu un zîmbet luminos :

— Da... Aşadar, tot ţi-ai adus aminte...

Cînd se simţi strîns în braţe cu emoţie de Niculache de pe vremuri, Teticu nu ştiu ce să mai spună... Nici nu răspunse la această îmbrăţişare decît cu o înduioşată moliciune a braţelor.

Bălcescu făcu socoteala anilor lui Tucoltoiu, treizeci şi patru, ori treizeci şi cinci de ani cel mult, şi aproape că începu să tremure privind acest cap de moşneag.

— Trebuie să-mi spui tot... Trebuie să stăm de vorbă, mult.

— Dacă vreţi, voi veni eu la dumneavoastră... Să treacă zilele astea şi voi veni eu la dumneavoastră.

— O să ne mai vedem pînă atunci... Dacă nu vă încurc prea mult, aş vrea să mai viu pe-aci.

— Locu dumneavoastră este acolo, lîngă ăi mari... Nu-i lăsaţi să facă prostii...

Începu să plouă. Norii se destrămau şi se tîrau peste pomi.

Pe la opt seara, Hergă se sculă din paie și, suduind crîncen, strigă lui Chiose :

— Hai, mă... umflă-ți cimpoiu... Licsandro, dă-mi cheia dă la casă.

Licsandra sări și ea în picioare, gata de plecare, fără să-i dea cheia. Hergă o privi încurcat.

— Și tu ce-ai sărit așa ?

— Cum, mă, ce-am sărit așa ? Merg cu tine, ce vrei să fac... ?

— Păi ce, tu știi unde vreau să mă duc eu ? Dă-mi cheia dă la casă, muiere... Își potrivi cuțitul în fota de piele.

— Da' dă ce să-ți dau cheia, mă, dă ce să ți-o dau...?

Teticu întrebă mirat :

— Da' unde pleci, omule ?

— Nu mai pot... Vreau să mă răcoresc puțin. Mă duc la clubul ăla dă la Mitropolie, unde dospesc toate ticăloșiile lor... Da' mai întîi vreau să trec pe-acasă ca să beau o ploscă dă vin, să mă încălzesc... Să-mi fac coraj... Că vreau să le spun ce gîndesc.

— Atunci, vericule, să meargă mai mulți cu tine... Dă ce să mergi singur ?

— Nu, ai nevoie dă oameni aici... Și eu o să mă-ntorc numaidecît... Hai, Licsandro... Hai, Chiose...

Hergă trecu pe-acasă și dădu pe gît mai bine de o jumătate de ploscă... Îi era o frică grozavă că n-o să poată vorbi...

— Tu așteaptă-mă acasă... Viu să te iau ca să mergem înapoi, în deal...

Cînd ocoli prin spatele palatului lui Bibescu și începu să urce dealul spre clopotnița Mitropoliei, Hergă simțea că-i ard obrajii, iar picioarele i se cam înmuiaseră... Dar coraj avea...

Clubul era chiar în sala fostei Adunări Obștești, adică unde ar fi fost să se întrunească și Constituanta, dacă s-ar fi ales vreodată. Era o sală lungă, ca de școală, cu ferestre și pe dreapta, și pe stînga... În fund era un fel de podium, mai ridicat, ca o scenă... cu tribuna vorbitorului... Pe dreapta și pe stînga erau cîteva

bănci cu faţa spre mijlocul sălii, iar mai spre fund, băncile erau așezate cu fața spre podium, ca la teatru...

Era lume multă, şi Hergă cu Chiose fură siliţi să rămînă în înghesuiala din uşe... Deşi ploua, ferestrele erau deschise... Chiar din prag se auzea bine ce spunea vorbitorul... Cînd peste o jumătate de oră un detaşament din Guardia Naţională dădu onorul, Hergă înţelese că au intrat, pe o altă intrare, se vede, Ion Brătianu şi Rosetti.

În rîndurile din mijloc era un grup de ofiţeri, între care şi Papassoglu, care se prăpădeau de rîs văzînd Guardia Naţională dînd onorul. Erau zece oameni îmbrăcaţi cu ce se găsise pe-acasă, care stau nealiniaţi, ţinînd puştile ca nişte ciomege... Singurul lucru marţial în acest „onor" era vocea pătrunzătoare, metalică şi cu simţ al comandei a iubitului de toată lumea, actorul C. Aristia, comandant adjunct al Guardiei din întreaga capitală.

Vorbea acum Ion Brătianu... Vocea lui, colorată, uşoară, ascuţită cînd vrea să apese tîlcul, plăcea foarte mult... Şi lui Hergă îi plăcea... Îi plăcea că deşi îi ardeau obrajii, mai înţelegea tot ce spunea vorbitorul şi se simţea şi în stare să-i răspundă... Dar tot amîna. Numai cînd Brătianu ajunse mai spre miez, se stăpîni tot mai greu.

— De aceea am îndemnat pe înaltpreasfinţia-sa mitropolitul să iasă cu preoţii săi în fruntea poporului... să ţie în mînă Sfînta Cruce şi prapurele bisericii şi să întîmpine pe Fuad... Aşa a făcut acum o mie cinci sute de ani papa Leon al IV-lea... Pornise spre Roma sfîntă, după ce pustiise şi pîrjolise întreaga Europă... teribilul Atila, cu hunii săi. Trecuseră tot prin foc şi sabie şi pe unde trecuseră ei nu mai creştea nici iarba... Nu vorbeau nici o limbă şi nimeni nu se putea înţelege cu ei. Dar cînd papa, ieşindu-i înainte, i-a arătat Sfînta Cruce, Atila a înţeles şi a împietrit locului... Apoi a făcut fără să spuie o vorbă... cale întoarsă şi astfel Roma a fost salvată de distrugere ! Să meargă mitropolitul cu crucea în frunte şi Fuad va pricepe. Se va opri. Turcii nu vor intra în Bucureşti şi Constituţia va fi salvată...

Aci Hergă nu se mai putu stăpîni şi strigă :

— Zi-i, Chiose !...

Chiose umflă cimpoiul, care începu să dea nişte sunete uşoare, la fel cu vocea lui Brătianu...

Toţi se uitară spre uşe, spre Chiose... Atunci, cu obrajii aprinşi, Hergă strigă :

— Vreau să spun şi eu o vorbă...

Începu să-şi facă loc strivind mulţimea în calea lui. Dealtfel, toţi se dădeau la o parte fiindcă Hergă scosese cuţitul cel mare şi-l ţinea cu mîna deasupra capului... Cînd ajunse la treptele tribunei, picioarele i se cam înmuiară, dar nu de frică... Cînd trecu pe lîngă Rosetti, acesta îi spuse :

— Eşti cam chirchilit, prietene...

La care Hergă răspunse cuminte :

— Nu sînt chirchilit... sînt numai făcut...

Ajuns la tribună, puse cuţitul alături şi începu cu vocea lui de buhai :

— Ce vă încurcaţi, boierilor, cu preoţi, cruci şi evanghelii ; eu îi cunosc bine pă turci din mica mea copilărie... Ei nu să dau îndărăt dăcît cînd văd asta... şi ridică hotărît cuţitul... Sîntem dăstui bărbaţi în Bucureşti şi am fi fost şi mai mulţi dacă n-aţi fi lăsat aci numai o mică parte din oştire, trimeţînd-o pă cealaltă peste Olt, fără să ne întrebaţi şi pă noi ; cu toate astea, vom lupta şi vom muri cu toţii, ca să treacă apoi vrăjmaşii noştri, cu armăsarii lor, peste trupurile noastre...

Sala izbucni în aclamaţii însufleţite... Rosetti şi Brătianu se uitară unul la altul şi începură apoi să aplaude şi ei... Om din popor, iubind pe Bălcescu, Hergă nu putea să ştie că pe el îl criticase vorbind de oştirea trimisă peste Olt... Oamenii din popor, care se aflau în sală, nu puteau şti că Brătianu, ori Rosetti vor altceva decît a spus, aşa de inimos, măcelarul cu cuţitul... Îl aplaudară să dărîme, cînd coborî şi se îndreptă spre uşe. Chiose, uimit de cele întîmplate, sufla disperat în cimpoi... A fost petrecut cu urale pînă la poarta Mitropoliei...

S-a trezit cu adevărat numai cînd, văzînd că Licsandra a adormit, n-a mai sculat-o din somn şi a urcat singur, prin ploaie, Dealu Filaretului, cu Chiose ud ciuciulete după el...

*

În oraş n-a fost linişte şi puţină lume a dormit în noaptea aceasta. Vestea că turcii sunt în Dealu Filaretului a speriat pe mulţi, şi zvonurile au început să înfrigureze populaţia capitalei...

Reacţionarii erau convinşi că înainte de miezul nopţii trupele turceşti vor pătrunde în oraş, tocmai fiindcă atunci cînd doarme lumea ar fi mai uşor de ocupat un oraş... Dar erau şi dintre cei care fuseseră în sus de Dealu Filaretului şi chiar dintre cei care petrecuseră pe Hergă cu urale, cu sunet de cimpoi pînă la poarta Mitropoliei, care se gîndeau că turcii nu trebuie lăsaţi să intre în Bucureşti. Cînd pe la ceasurile 10 seara se răspîndi fulgerător zvonul că armata lui Fuad a pătruns în oraş, cîteva sute de oameni alergară înarmaţi cu ce aveau la îndemînă să apere Palatul Administrativ. Era copilăresc şi de prisos milităreşte, dar a doua zi, Locotenenţa fu foarte înduioşată de acest fapt, care oricum arăta temperatura clipei.

Cînd Toma ajunse acasă, joi pe la prînz [1], după ce lăsase vorbă prin sate la oamenii de încredere că va trece a doua zi prin Zăvoiu şi Vadu Rău, găsi satele amîndouă într-o fierbere greu de povestit...

În ajun se întîmplase o mare nenorocire, care tulbura lumea, mai ales prin chipul ei cu totul neaşteptat, în care oamenii vedeau o mare cruzime a soartei.

Încă din săptămîna cealaltă, ai lui Mînjoc şi ai lui Peştefript începuseră pregătirile de nuntă... Pînă la urmă, flăcăul tomnatec înfrînsese cerbicia fetii şi se hotărîseră ca duminică după Sfînta Măria mică să se cunune. Nu era să fie o nuntă cum fuseseră unele mai demult, dar socrii erau printre oamenii de frunte ai satului, chiar dacă nu aveau avere, iar fata, deşi zurbagioaică, fusese cuminte, că o ştiau toţi, iar flăcăul, din partea lui, avea după ce bea apă... Ţineau să facă lucrurile după cuviinţă.

Bordeiul cel nou era aproape gata, la Vadu Rău, chiar pe deal, deasupra hanului, unde în ultimii ani se săpaseră bordeiele pentru tinerii căsătoriţi... Era îngropat numai pe jumătate, văruit şi cu o ferăstruică.

Bătrînul Vasile Mînjoc, care acum avea aproape şaptezeci şi trei de ani, dar era încă în stare să muncească, fusese greu lovit de soartă... În afară de Maria, fata

[1] Cu creionul albastru, în colţul stîng al primei file din acest capitol, în manuscris găsim precizarea : „miercuri, 28 august" (n. ed.).

care se spînzurase tocmai din pricina cuscrului lui de azi, își pierduse în cursul anilor toți copiii, vreo șapte, cum și nevasta, pe Neaga, care se stinsese bolnavă acum vreo șase ani.

Vasile Peștefript ,o mîndrețe de bărbat în vremea lui, care încurcase destul viața satului, se potolise de cînd se certase ultima dată cu Sultana, mai ales după ce își măritase fata cea mai mare, pe Sia, de era de doi ani de zile bunic, la patruzeci și opt de ani... Mai avea încă opt copii, căci erau de toți zece și, lucru rar la țară, trăiau toți, dar cel mai mult parcă o iubea pe Stanca, fiindcă era leită Safta tinereților lui, singură rămasă a lui acum cînd celelalte trecuseră una după alta în rîndul bătrînelor, ba unele, cele știrbe, păreau curat babe, căci li se scofîlciseră din pricina asta și obrajii.

Luni, care va să zică 6 septembrie, era o zi cu cerul fumuriu, căzut peste sat, cînd burnița și cînd ieșea printre nori un soare lucios. Zanetti, arendașul, trimise în sat isprăvnicceii boierești, cu poruncă să scoată oamenii la tăiat stuful de pe baltă, căci avea de învelit la conac un hambar nou și vrea de asemenea să căptușească și acoperișurile coșarelor, care se stricaseră cu anii... Dar oamenii n-au ieșit nici unul... Parcă se vorbiseră, spuneau logofeții, și așa era chiar... Adunați pe marginea podețului care trecea peste Gîrloagă, stînd unii rezemați de parmalîcul podului, alții pe cîte un mușuroi, pe ce găseau, întorseseră afacerea asta și pe față și pe dos și se tot sfătuiau.

Porunca arendașului îl scosese din țîțîni pînă și pe Drăgan al lui Ignat, încăruntit de tot, om voinic, dar moale și potolit la vorbă... Unii spuneau că îl ațîță, cînd e vorba să o spună și el ce crede, mai mult Rița, nevastă-sa... dar nu era adevărat... Ca mai tot satul, în afară de feciorii lui Duță Căciulămare, care se țineau bine și după moartea tatălui lor, căci unul dintre ei era logofătul satului și altul pîrcălab pentru strîngerea dărilor, Drăgan ajunsese și el în sapă de lemn. La scurgerea anilor grei o bună parte dintre sătenii cu oarecare stare, care avuseseră vite, din pricină că proprietarul nu mai dă locuri de pășune bune, căci le făcuse ogoare, iar pentru cît da, lua de două ori cît era ho-

tărît după nartul stăpînirii, le pierduseră, și acum trecuseră și ei în rîndul pălmașilor.

O molimă, care a ținut de la Bobotează pînă după Paște, se vede din pricina nutrețului sau cine știe ce-o fi fost, înjumătățise și bruma de vite care mai rămăsese în sat... Căsuțele se năruise în parte, căci oamenii bătuți de nevoi, istoviți, asupriți, nu mai avusese nici cu ce, nici inima să le facă din nou. Așa, Drăgan, cu cei zece copii ai lui, lupta din greu numai cu o pereche de boi, să-și vadă cele două fete mai mari măritate și cei patru băieți mai ridicați. La fel se cam întîmplase și cu Petre al lui Dobre, însurat din dragoste cu o fată săracă, a lui Niță a lui Predoi. Așa că atunci cînd vorbea, cu glasul lui gros și domol, vorbea din rărunchi totuși.

— Măi, oameni buni, mă, nu mai e dă trăit... Nu știu ce veți fi gîndit voi, da' iote, mie mi-a ajuns cuțitu la os... Așa nu să mai poate... Nu pot fi silit pentru ăle șase nenorocite... dă pogoane, pă care le capăt în toamnă dă la arendașu ăsta, să muncesc dă două ori mai multe pogoane boierești drept chirie, căci claca nu-i alta dăcît chirie... Numai că e mai nerușinată dăcît oricare chirie, căci vrea să scoată într-un singur an prețul pămîntului ca și cînd ți l-ar vinde dă veci... Iote, io socot că dacă treaba ar fi cinstită, pentru cît plătim chirie, clacă, deh... într-un singur an, după nart și peste nart, ar trebui să ne vîndă pămîntu dă veci.

— Păi, măre Drăgane, fu de părere Peștefript, tot atît de încărunțit ca și el, cine-l poate sili pă propietar să vîndă, mă, cînd pravila îi dă în mînă claca, un chilipir, să nu-ți vie să crezi... N-ai auzit ce spunea Toma dă la comisia aia dă luna trecută ? Ar fi nebun, mă, să vîndă dă veci, cînd în fiecare an își scoate costu pămîntului doar dîn clacă... Ar fi nebun, zău, dacă ar da dîn mînă asemenea vacă dă muls... Mă, io stau și mă întreb, unde o mai fi, pă lume asta ? Să aibă unu tot pămîntu unui sat întreg în buzunaru antereului lui ?

— Nu știu dacă o mai fi, poate să mai fie, da' io întreb așa... dă ce să intre tot în chiria ălor nenorocite dă șase pogoane și tăiatu stufului dă pă baltă ? întrebă din nou Drăgan. Poate să fie pentru aeru pă care-l răsuflăm pă moșia lui ?

— Mă rog, asta e... el cere... încheie fonf moş Gurie. Vorba e, noi mergem or nu mergem ?

— Cum o să mergem, mă Şoricaie ?... Cum o să mergem ? întrebă cu sprîncenele stufoase căzute pe ochi bătrînul Vasile Mînjoc... Că am mai avut noi asemenea certuri cu Zanetti ăsta... Noi sîntem îndatoraţi după pravilă să facem numai meremetisiri la conac, nu să clădim dîn nou... A făcut un hambar nou... treaba lui, să plătească să şi-l acopere, să-şi aducă oameni dă la deal... dă ce să i-l acoperim noi tot în socoteala clăcii ?... Adică pă dăgeaba ? Nu-i aşa, oameni buni ? Spun bine, ori nu ?

— Dară... dară... încuviinţară oamenii.

— Că, iote, muncim ca robii, strigă ăl mai mic al lui Predoi, Niculae, bondoc şi roşcat ca şi tată-său, şi tot flămînzi şi goi sîntem... Iote, a-nceput ploile dă toamnă şi noi tot cu picioarele goale umblăm prin noroi, şi mulţi dîn noi, iote, sîntem numai în cămăşi şi izmene, că nu să îndură omu să puie sumanu, să-l plouă, că Dumnezeu ştie dă poate ieşi or nu cu el şi dîn iarna asta... Iar boierii adună şi huzuresc dîn clacă, dă pă spinarea noastră. Mă, e drept ca un singur om să aibă zece mii de pogoane, şi o mie la un loc să n-aibă nimic ? Şi între Olt şi Bucureşti sînt o sută dă boieri ca al nostru, unu lîngă altu !

— Mă, astea le ştim noi, toţi, spuse iar moş Gurie... vorba e, răspundeţi : ieşim la stuf, or ba ?

— Ba, răspunseră mai toţi odată... Nu mergem...

Şi luni n-a ieşit nimeni.

Marţi, burniţa, şi drumul mare se înmuiase în noroi lipicios ; logofeţii boiereşti au umblat din casă-n casă, încercînd să scoată lumea cu ameninţări şi înjurături...

Au ieşit cei mai slabi de înger... Deşi burniţa mereu, pe la prînz văzduhul era albicios şi au tot aşteptat pe malul eleşteului să fie aduşi şi alţii... Pînă atunci au fost puşi să facă o plută pe care să fie cărat stuful, de la ostrov pînă la mal, dincoace...

Eleşteul ăsta era făcut din revărsările de cîndva ale Argeşului şi se primenea cu apă tot din el pe un braţ lung de vreo trei mii de paşi, dar molatec şi îngust să-l sări, vara, dintr-o dată... Lacul se făcuse, cînd s-o fi

făcut, într-o vîlceluşe a Gîrloagei, care se înfundase şi se umpluse, şi unde se mai adunau şi vreo două pîrîiaşe, ca Gîrloaga însăşi, de pildă, care veneau din malul luncii... Înspre mijlocul apei, dar mai aproape de malul dinspre Argeş, era şi un ostrov care avea vreo două pogoane de pămînt sănătos, restul, mocirlos, se pierdea în stufişuri dese, pline numai de raţe sălbatece şi vidre... În jurul ostrovului erau unele locuri deschise, unde apa trecea poate de trei ori un stat de om şi aci creşteau, ca o velniţă pe apă, nenumărate plute, cu foile lor late ca tipsiile, şi pe ele flori albe, mari, cu miez galben ; restul eleşteului, întins pe vreo două mii de paşi în lung şi lat ca la o mie... nu trecea decît rar peste umerii omului. Mai bine de jumătate era însă acoperit cu stuf... mai ales în josul ostrovului.

De acolo trebuia adus pe o plută mare de lemn şi pe vreo două-trei luntre, cîte se găseau.

Marţi după-amiază, Zanetti şi-a zis că aşa nu mai merge şi s-a dus cu teleguţa boierească cu doi cai la Găeşti... A stat de vorbă cu zapciul, arătîndu-i că oamenii, de cînd cu revoluţia, şi-au luat-o în cap.

— Ce revoluţie, domnule ? Ce revoluţie ? a strigat zapciul, trecîndu-şi mîna prin bărbiţa neagră, de parcă ar fi vrut s-o smulgă... Altfel era mic, negru şi gras. El îl sfătuise pe ceauşul de dorobanţi s-o lase mai moale cînd cu încăierarea cu Safta... că atunci bătea vîntul altfel decît în trecut... I se părea însă acum că iar se schimbase vîntul... Îţi spui eu, s-a isprăvit cu revoluţia... Bine că s-a sfîrşit acum şi cu Comisia aia pentru propietate, că înnebuniseră cu toţii... Acum nu mai e Guvern provizoriu, este Locotenenţă domnească... Nici nu vrea turcu să audă de Guvern provizoriu şi alte prostii... Aşa... să-şi bage minţile în cap că de mîine mă pun cu miliţia pe ei. Şi urla mereu : Aşa să ştii dumneata... Mă pun cu miliţia pe ei...

Zanetti îl privea nedumerit şi nu pricepea nimic... Venise să se plîngă împotriva ţăranilor şi să-i ceară să se ia măsuri împotriva lor şi iată că zapciul ăsta aiurit ţipa la el de parcă el ar fi îndemnat oamenii la nesupunere... Pe urmă s-a lămurit... Omul ţipa aşa ca

prostul... numai ca să arate că e tare... A trimes după ceauş şi i-a vorbit tot strigat:

— Iei mîine zece dorobanţi şi te duci cu ei la Zăvoiu Dihorului... Dumneata, auzi? Aşa cum te văz şi mă vezi... Pe care nu se supune nici cînd e croit cu gîrbaciul mi-l aduci la Găeşti, în fiare...

Oamenii s-au supus, că nu s-a putut altfel. Mulţi din ei aveau obrazul proaspăt crestat de sfîrcul gîrbaciului, ori cămaşa ruptă pe spinare... Au intrat pînă în prînz mai toţi în baltă sau pe mal la încărcat în care... Stuful e lucrul dracului... Ca să ajungi la el, trebuie să intri cu picioarele în mlaştină pînă la genunchi, uneori şi mai mult, calci şi nu ştii pe ce calci... Din cînd în cînd vezi depărtîndu-se cîte o nuieluşe, care nu e decît un şarpe de apă... De muşcat nu muşcă, dar ţi-e silă de el... Mai rău e că trestia îţi taie picioarele şi mîinile de ţi le umple de sînge... La fel de greu e şi pentru fetele care umplu carele... şi pentru cei ce aşteaptă ca să puie stuful pe acoperiş.

O parte din flăcăi fură siliţi să treacă spre ostrov — în jurul căruia era stuf mai mult... Pe o luntre cu încărcătura toată legată în jur cu curpen şi pe care o împingeau greu cu o prăjină lungă de vreo şapte coţi, erau Răducan şi cu un băieţandru de vreo paisprezece ani, feciorul mai mic al lui Peştefript... Se ţinea ca un mînz, încă din vară, de viitorul lui cumnat... Nu se ştie din ce pricină, căci nu era nimeni chiar lîngă ei, cînd treceau pe lîngă ochiul de apă verzuie cu tipsiile verzi, pe care fuseseră, şi mai erau pe ici-colo plute albe ca bujorii, cu miez galben, luntrea s-a răsturnat... Cine o fi căzut întîi e greu de ştiut... Nu e de mirare că deşi erau amîndoi buni înotători, n-au mai putut ieşi nici unul deasupra apei. Se ştie că dintre nuferii ăştia e greu să mai ieşi deasupra, căci cozile lor lungi ca nişte ţevi verzi ţi se înfăşoară pe picioare şi peste mîini ca nişte şerpi. Cînd mai e vorba şi de pădurici întregi înţesate, de brădiş, crescute subt apă, înţelegi că ar fi fost o minune ca vreunul dintre cei doi să scape din strînsoarea lor. Acolo poţi înota cu grije pe deasupra, dar dacă ai căzut întîi ca un pietroi la fund, e greu să mai ieşi iar la faţa apei.

În toate părțile oamenii au lăsat lucrul și s-au adunat unde s-a putut, pe mal. Dorobanții au încercat să-i silească din nou la muncă, dar pînă la urmă ceaușul n-a mai îndrăznit și au plecat cu toții la Găești.

I-au scos pe cei doi cu căngile, pînă la prînz, că n-a fost greu să-i găsească... Bietul Vasile Peștefript a rămas mut cu capul în piept, nici nu mai auzea, nici nu mai vedea nimic... Safta și Stanca parcă și-au rupt baierile inimii plîngînd. După ce i-au dus cu carele la Vadu Rău, i-au pus întîi pe paturi, în bordeiul cel nou, pe care-l pregătiseră pentru nuntă. Unul pe cel din dreapta, altul pe cel din stînga... Pînă dimineață li s-a făcut coșciuge și au vrut să-i îngroape chiar în aceeași zi, joi... Venise lume, să-i vadă, și de prin satele vecine... Popa Gheorghe n-a vrut...

— Mai țineți-i așa, măi oameni buni... Dă ce atîta grabă ? Să vie lume și dă prin satele vecine... să vadă toți mîrșăvia clăcii... Să vadă cum pot fi uciși oamenii, dîn lăcomia boierească.

Cam la vremea asta a sosit călare, cu trei oameni streini, Toma, după ce trecuse prin șapte-opt sate, stînd de vorbă cu oameni cunoscuți lui și vestindu-i că pe a doua zi să fie gata, cînd or trece zăvoienii și vădulenii spre București.

La început, cînd a văzut de departe atîta lume adunată lîngă bordeiul lui, privea nedumerit. Pe urmă s-a lămurit și s-a cutremurat și el... Dar și-a zis că totuși satul trebuie să pornească de cum s-o lumina de ziuă, ca să se agațe de alaiul lor și lumea din satele pe care le vor străbate, socotind în totul ca înainte de utrenie să ajungă toți cîți or fi la București...

A vorbit, arătîndu-i de ce trebuie să meargă satul la București, cu Vasile Peștefript întîi, care a ascultat îndelung, erau și Drăgan și Stanciu de față, o bucată de vreme nespunînd nici da, nici nu... Părea că, abătut, se gîndește la altceva... Pe urmă a spus numai atît :

— Să fie așa...

Vasile al lui Mînjoc a fost și el de aceeași părere ; iar cînd s-a cerut și încuviințarea popii Gheorghe să fie azi înmormîntați cei doi, acesta nu numai că acum a găsit nimerit să se facă așa, dar a spus că dacă merg

şi vreo două care, pentru oamenii mai bătrîni, merge şi el la Bucureşti.

*

Aşadar, i-au înmormîntat joi spre seară... Duminică ar fi fost să fie nunta...

A fost omor de oameni, cînd i-au adus pe năsălii de la Vadu Rău la biserica din Zăvoiu Dihorului. A stat multă lume şi din satele de primprejur afară, pe deal, prin poiana răscrucii, prin pomi unii copii.

Se luminase, şi ploaia uşoară stătuse cîtva timp. Oamenii se închinau tăcuţi, copleşiţi de o asemenea nenorocire.

Riţa, încărunţită, plîngea şi ea ca toate femeile din sat, dar după un timp, ştergîndu-şi şiroaiele de lacrimi de pe obraz, îşi aminti dintr-o dată, şi spuse cu o înspăimîntată mirare :

— Cine ar fi crezut, soro, cînd a venit Sultana astă-vară la arie, dă părea mai mult dusă dîntre cei vii, că bietu Răducan, el care se zbenguia cu fetele, un munte dă om, va muri înaintea ei ?

Toată lumea în jurul Riţei clatină din cap şi se închină cu spaimă.

— Nepătrunse sînt căile Domnului... murmură Maria lui Ion, cu părul alb, uscată la faţă, şi-şi făcu cruce îngrozită.

După înmormîntare, cei mai tineri din sat au pornit spre conac, să-l prindă pe arendaş... dar şi el şi isprăvniceii lui erau fugiţi de ieri din sat, de cum aflaseră că au plecat dorobanţii.

Au vrut să dea foc conacului şi hambarelor.

— Mă, nu să poate, a strigat Ion, unul dintre puţinii vîrstnici care se luaseră după flăcăi. Nu să poate, mă, acolo e pîine muncită cu sudoarea noastră... şi e păcat, mă...

Au dărîmat gardul şi porţile, au spart uşile, la care au ajuns, dar pînă la urmă s-au îndreptat iar spre poiana răscrucii.

Toma i-a vestit că satul merge la Bucureşti şi tot natul să-şi ia cu el care ce are, topor sau sapă, iar în

traistă, mămăligă și ceapă pe trei zile. Oamenii n-au zis nici da, nici nu, și cei mai mulți au plecat să se pregătească. Unii au rămas în poiana răscrucii pînă tîrziu.

Cînd a aflat de moartea lui Răducan, Sultana, care după un an de boală nu mai era decît jumătate din ea însăși din zilele ei bune, a început să plîngă, ușor, abătută.

— Îl învățasem pă flăcău ăsta iubitu și nici măcar ăsta nu mai rămîne viu după moartea mea.

De cînd știa că nu mai are mult de trăit, se împăcase cu toată lumea...

Adusese, cu vreo săptămînă înainte, o babă mică, uscățivă și fără dinți, dinspre Tîrgoviște, vestită prin partea aceea... Aceasta s-a uitat cu luare-aminte, îndelung, la gîlca de pe țîță, la uimele de la subsioară... pe urmă s-a închinat cutremurată.

— Asta-i o boală de-i zîc rac... Asta-i moartea, maică... și s-a închinat iar. Îngrijește-te, iubito, dă orînduielile înmormîntării... C-așa a lăsat Dumnezeu...

Ea nu avusese nici o nădejde că va mai afla vreun leac ; dar spusele babei au împlîntat un cuțit în ea... S-a făcut ca o lumină tare în gîndurile de pînă acum.

S-a aflat în sat că e pe moarte, și femeile o iertaseră, afară de Safta cea neagră. Veneau s-o vadă toate nevestele, și cele mai tinere, și cele mai vîrstnice... Începuse să dăruiască unele lucruri ori chema și ea lume la ea... Ar fi vrut să le dea încă din viață... Pînă la urmă se hotărî să dea salbele și scoarțele Saftei lui Miai, dar aceasta nici nu vru să vie... Chemă atunci pe Maria lui Ion. Îi dete cheia să scoată tot din căsuța pe care o clădise și care urma să rămîie moșiei, căci din neamul ei, urmaș drept nu mai era nimeni... Îi ceruse să puie mîna pe cruce și să-i făgăduiască subt icoană că va da o parte din ceea ce îi dădea acum și copiilor Saftei, care erau nepoții lui Miai, cînd ea va fi murit și femeia neagră se va mai îmbuna. Îi dete și salbele. Lăsă și bisericii unele lucruri... Popa Gheorghe venea în fiecare zi s-o vadă și s-o îmbărbăteze.

Nodul din țîță i se făcuse cu adevărat o gîlcă, i se lipise de piele, care se încrețise deasupra... Avea și la

subsioara stîngă o uimă, la gît alte vreo două... Cînd era trează, durerile nu o slăbeau... Începuse de la o vreme să tușească și să se înăbușe dacă sta culcată, încît toată noaptea trebuia să stea în capul oaselor, așa cum putea... O ajuta o fiertură de buruieni pe care i-o dăduse baba de lîngă Tîrgoviște. Avea în ea această fiertură și boabe de mac... Atunci cădea ca un butuc.

*

— Acum trebuie să apărăm revoluția asta dă turci, le spusese Toma, așa cum învățase de la Bălcescu, și mîine o vom apăra dă boieri ! și ei înțeleseseră.

În zori s-au adunat ca la șapte-opt sute de oameni, flăcăi și bărbați în puterea vîrstei, dar erau printre ei și copilandri... Într-un car erau popa Gheorghe, moș Gurie, moș Firică și mai erau și alte cinci care, ca să mai hodinească, mergînd, cei ce vor obosi cumva... Luaseră topoare, sape, unii furci și coase. Petre al lui Dobre și Drăgan Ignat aveau și sînețe cu cremene. Ion avea la brîu pistolul rămas de la Miai... Cînd se depărtaseră binișor de sat, băgară de seamă că Irina, care se ținea pe lîngă unchi-său, Vasile Peștefript, ca să-i poarte puțin de grije, că nu-și venise încă în fire, și încă vreo cîteva fete se depărtaseră prea mult de sat ca să se mai poată întoarce acasă... Le urcară în care și porniră de-a binelea spre București și ele.

Ploua mereu, cădeau întruna frunze veștede, zarea era apropiată, dar încă alburie... Carele ocoleau drumul cel mare, noroios, iar oamenii mergeau cam răsfirați... cam revărsați peste cîmp... Cînd au ajuns la Giulești, lîngă București, erau aproape patru mii de inși... Încă de la Bolintin, Toma pornise călare înainte ca să dea de veste celor din Dealu Filaretului și lăsase pe Ion cu oamenii.

A fost o noapte grea... A plouat tot timpul... Cînd mai repede, cînd mai molcom... Focurile se tot stingeau și se aprindeau... Paiele de la șiră se tot împrospătau, dar toți înțelegeau că e nevoie de oarecare măsură... Cei mai răzbiți de frig fură duși subt umbrar, la cîrciumă și chiar înăuntru, după ce se sparseră obloanele... Alții, care știau seama locului, se duseră să se adăpostească în crama și magaziile din via baronului... Și rogojinile erau bune... Dar mai bine ținute deasupra capului, cum se putea... Lîngă dărîmătură se făcu un soi de adăpost între pereții năruiți...

Oricum, toată lumea fu bucuroasă cînd văzu că începe să se lumineze de ziuă... Mai ales că odată cu zorile se opri și ploaia... Cînd se lumină bine de tot, priveliștea era parcă nemaivăzută... Pe toată întinderea cîmpiei, lumea se mișca, împărțită în grupuri, ca să se învioreze... Oamenii, care nici știuseră de cine au dormit sprijiniți, acum făceau glume să le vie inima la loc. Teticu și cu ai lui hotărîseră să dea cîte o cană de vin fiert pe lîngă ce-ar aduce carele de jos, mai fiecăruia... Totuși, nici gluma nu lipsea... Așa, o ceată de tîrgoveți anunțară că au prins un spion turc și că vor să-l spînzure... Lumea, neștiind că e o glumă, se adunase și întreba, mai mult speriată, despre ce e vorba...

— Dacă ești turc, ce-ai căutat tu aci între noi? întrebă un oltean mustăcios pe un bragagiu înalt, cu fața osoasă și ciupită de vărsat.

— Așa... așa... întăreau mulți.

— Bre, nu fiți nebuni, bre... eu vînzător de bragă, bre, eu nu turc... eu bulgar, bre...

— Atunci, dă ce umbli cu fes dacă nu ești turc...?

— Așa umblăm noi, vînzătorii de bragă, bre... Lumea zice la noi: da, turcule, o bragă... da' noi nu sîntem turci, noi bulgari sîntem... Dacă lumea vrea bragă cu fes, ce sîntem noi vinovați, bre...?

Omul avea dreptate. Lumea cumpăra plăcintă de la greci, zarzavat de la sîrbi, brînză de la ungureni, rahat și bragă de la turci... Așa era învățată...

— E spion, ce mai încolo și-ncolo... La spînzurătoare...

Omul fu cuprins de disperare...

— Eu creștin, bre, uitați la mine, și bragagiul își făcea cruci de zor.

— Dezbrăcați-l să vedem dacă e truc...

Atunci se auzi un glas din mulțime:

— Lăsați-mă la el, bre! El nu estem turc... Eu estem turc... Eu estem turc cu Constituția... bre... jur pe Allah...

Atunci văzură că avea în cap un fel de turban...

— Eu nu vrem să vie turcii lui sultan, bre... Acolo nu estem libertate...

Se auziră chiote, „Trăiască libertatea", și turcul adevărat, ca și cel mincinos, bragagiul, fură ridicați pe sus ca să se mai înveselească oamenii...

Se potoliseră din nou toți... Oamenii se lungiseră iar să doarmă... Pe drumul Beilîcului, care era oricum mai ușor, urcă luptînd cu noroiul căruța plecată spre Vadu Rău... Lumea începu să strige:

— A venit Panduru, a venit Panduru! ieșind prietenos înaintea căruței.

Nu era numai Pandurul în căruță, era și o cunoștință veche, iubită de popor, popa Ambrozie, renumitul „Popa Tun", de la Episcopia Buzăului. Îl salutară cu strigăte însuflețite, și popa Ambrozie răspundea vesel, cu barba rară, în vînt. Cînd Teticu află că peste șase mii de

oameni de ţară aşteaptă pe cîmpia Giuleştilor, clătină din cap, ca un om uşurat de o ameninţare...

— Neică Tomo, ai făcut treabă bună. O să putem răsufla mai liniştiţi... Ai făcut bine că i-ai oprit acolo... Aci nu mai e loc pentru ei şi nici nu e nevoie... Trebuie să-i aduci pe Podu Calicilor în sus, ca să nu ne ia turcii cumva pe dreapta... Da' ştii ce... Să treci cu ei pe la prînz prin oraş. Am să-ţi dau cu dumneata nişte elevi, cu steaguri şi cu tobe, ca să cînte în fruntea lor cîntecu ăla nou, pe care-l cîntă toată ziua... Aşa mai agăţi din oraş două-trei mii de oameni... Hai, du-te repede... tot cu căruţa, că acum ne-apucă prînzu... Ai ce le da dă mîncare ?...

— Au în traistă mămăligă rece şi ceapă pă două zile...

Teticu rămase îndelung îngîndurat... pe urmă aruncă de pămînt un pepene rămas crud pe cîmp, de-l făcu zob.

— Şi trec, cu mămăligă şi ceapă în traistă... să apere palatele celor care-i privesc de la fereastră... Neică Tomo, nu-i bună orînduiala în ţara asta... Nu-i bună deloc... Hai, du-te şi vino să ştim şi noi ce-aţi făcut... Ia-ţi un cal, să vii printre vii călare, că nu-i timp de pierdut...

— Să ştii că o să iau şi pă Damian şi pă Simion cu mine acolo... Că a venit şi frate-meu Ion ; îl lăsai cu oamenii la Giuleşti.

*

Către prînz, odată cu carele care aduceau mîncare din oraş, apăru şi stolul de vînzători de tot soiul cu gustări şi băuturi... Elevii îi aşteptau pe unii jos devale şi urcau cu ei dealul, aducîndu-i pînă sus, subt pază...

— Nu e dă vînzare, e pentru elevi... e pentru elevi...

Toată lumea-i iubea şi era bucuroasă că le păstrează lor aceste mici bunătăţi.

Printre plăcintarii greci de meserie, printre covrigari, era şi o femeie bătrînă, suptă la faţă, parcă avea găuri în obraz, zbîrcită şi încovoiată de mijloc... Avea o rochie cu încreţituri, o bluză albastră şi o broboadă

neagră în cap... Cît se putuse pricepe ea, nevoiașe, făcuse niște brînzoaice care prea grozave nu păreau.

— Bune sînt brînzoaicele astea, maică? întrebă dascălul ardelean, căutînd printre ele.

Ea clătină din cap și, cu mîna la bărbie, lămuri cuminte:

— Bune, maică, dacă-ți plac...

Toți cei de față zîmbiră...

Dar în clipa aceea toată lumea de pe cîmp îngheță. În zarea apropiată de toamnă noroasă se iviră, între verdele galben al lanurilor și golul miriștei, pe drum, ieșind din vîlcea, o ceată de călăreți turci, care veneau în trap mărunt. La dărîmătură sunt acum poate o mie de oameni, căci numărul lor de două zile tot sporise și se întinseseră spre Giurgiu. În timp ce se apropiau călăreții, Teticu strigă la cei din jurul lui:

— În drum... tăiați drumu... Cei cu puști stați înapoi...

Licsandru Hergă vîrî cuțitul în teaca lui de piele și sări în mijlocul drumului... Mustea ascunse barosul subt zăbun... Olteanul cu cobilița și coșurile la subsioară fu împins de ceilalți în față... Acum se văd bine călăreții turci, care vin în trap mărunt, săltau în șei. Să fie ca la cincizeci de inși... În fruntea lor e un ofițer tînăr, subțire, cu mustăți scurte, cu ochi întunecați, pe un cal roib alezan. Se uită nervos, neliniștit, spre mulțimea cu steagurile tricolore înălțate. Cînd a ajuns ca la o sută cincizeci de metri, dă o comandă scurtă, și călăreții dau pinteni cailor, care după vreo cîțiva pași pornesc în galop... Mulți dintre cei din față în clipa asta au închis ochii și au vrut să dea înapoi, dar simțind că ăi mai mulți rămîn, au rămas și ei locului, privind cu mirare pe Teticu, Hergă, Mustea, Codin, Popa Tun și brutarul cel plin de făină, care luaseră steagurile tricolore, care erau acolo, în mînă și așteptau, neclintiți, în drum. Cînd călăreții fură la cîțiva pași, ei au început să fîlfîie steagurile și să strige: „Înapoi, înapoi!"... Caii, din plin galop, s-au răsucit în loc, s-au ridicat iabraș în două picioare... Cei din urmă s-au lovit de cei din față, poticnindu-se... Călăreții s-au lovit în lăncii... Ofițerul înjura furios pe turcește, prins între alți că-

lăreţi cu genunchii striviţi între şei, săbii şi plasele rotunde cu paie... Un călăreţ, răsturnat, atîrna prins cu piciorul în scară. Fu ridicat în şea, însă alţi vreo doi căzură, aceştia traşi jos pe nevăzute oarecum de Teticu şi Hergă, căci de năuciţi ce erau, călăreţii nu mai vedeau şi nu înţelegeau. Toată afacerea asta cu steagurile fusese gîndită şi chiar pregătită de Teticu, şi ei toţi fîlfîiau mai mult ca nişte ciomege aceste steaguri.

Atunci se iscă un vuiet de se cutremură văzduhul... Mii de pumni se ridicară ameninţător... Se desfăşurară înapoi alte steaguri tricolore desfăşurate... Clipa hotărîtoare trecuse... Poporul înţelesese că se poate rezista. Nimeni nu mai putea auzi, nici din faţă, ce bolboroseşte ofiţerul furios, care îşi înjura mereu unitatea... Atunci veniră din urmă alţi călăreţi, care porniseră şi ei la galop. Vrînd să ocolească pe cei învălmăşiţi în faţă, se poticniră şi ei de steagurile tricolore şi de mulţimea care urla mînioasă... Se învălmăşiră şi ei, şi nu putură să ajungă la nimic.

Un ofiţer matur, cu o bărbuţă neagră şi cu zorzoane aurii peste vestonul albastru, strigă furios la ofiţerul dintîi, ameninţîndu-l... Dădu şi unele comenzi... Pînă la urmă se putură descurca şi se întoarseră. Cam la vreo două sute de paşi se aşezară din nou în ordine, dar porniră înapoi, spre tabăra lor.

Oamenii din faţă mai răsuflară puţin. Un grădinar de pe Colentina, în picioarele goale, fusese călcat pe picioare şi se frîngea de durere... L-au ridicat pe sus şi l-au trimis înapoi...

Licsandra se suise sus pe dărîmături şi ţipa cît o lua gura.

— A vrut să arunce cu cărămizi, nea Licsandre, da' n-am lăsat-o noi... Că a spus Teticu să nu aruncăm cu cărămizi pînă nu spune el...

Ofiţerul matur, cu bărbuţa neagră, se întoarse cu vreo zece călăreţi, dar veni singur în faţă şi întrebă pe turceşte dacă vorbeşte cineva limba otomanilor. Oamenii care or fi ştiut se codiră, căci nu se ştie ce poate ieşi din una ca asta. Te ia turcul cu el... Atunci, făcînd un semn, Teticu, de lîngă dărîmătură, îl întrebă pe

turcește pe ofițer ce vrea. Oamenii se întoarseră uimiți, căci nu bănuiau că Teticu știe și turcește, dar turcul călare, adresîndu-i-se peste capetele celor din față, îl întrebă „ce vrea lumea asta adunată de-a curmezișul drumului ?" Tîlmaciul, rînjind, se întoarse spre oameni și le puse întrebarea, dar răspunsul fu un vuiet de strigăte :

— Ce caută ei aci ? Sîntem acasă la noi... Vrem libertate... Nu sîntem robii turcilor... și altele. Și iar fîlfîiră steagurile.

Ofițerul turc înțelese că nu e nimic de făcut. Vru să dea cu o biciușcă în capul olteanului, care se apăra cu coșul lui gol, murdar de sîmburi și boabe stîlcite de struguri... Călăreții în vestoane albastre se întoarseră în trap mic și dispărură în vîlcelușe.

— S-au întors, au fugit... ?

Oamenilor nu le venea să creadă... Apoi fu un strigăt imens de bucurie... Întoarcerea din drum a primei unități turcești stîrni un entuziasm de nedescris.

— S-au întors, au fugit... au fugit cîți au scăpat, se întregi zvonul mai departe...

Se întețiră strigătele peste cîmp... Din nou bucureștenii, care stătuseră la 19 iunie în fața tunurilor și a baionetelor lui Odobescu și Solomon, înțeleseră cît de mare le e puterea. Acuma suna bărbătesc, mînios, *Deșteaptă-te, române.*

Peste vreo două ceasuri, comandantul coloanei de avangardă, Kerim-paşa, un omuleţ cu toate oasele feţii ieşite subt mustaţa neagră şi lungă, veni din urmă călare ca să afle ce s-a întîmplat, cine a închis drumul de s-a oprit marşul... Cînd află, se încruntă... trînti cu pumnul lui uscat în coama calului, se întoarse şi dădu poruncă celor întorşi să-şi reia înaintarea... Apoi desfăşură întreg regimentul de cavalerie pe care-l avea pe cîmpie, peste lanuri şi mirişti... trimiţînd escadroane în dreapta şi în stînga, pentru ca să înconjoare pe cei de pe şosea.

Dar nici această încercare a lui Kerim-paşa nu fu mai norocoasă. Escadroanele din dreapta care se lărgiseră spre Popeştii-Vasilaţi dăduseră în porumb, dincolo de mînăstirea Văcăreşti, peste mii şi mii de ţărani, care fîlfîiau ţoale puse pe ciomege... ba şi steaguri... chiuind sălbatec, urlînd să sperie chiar caii învăţaţi cu bombele...

Ofiţerul care comanda înţelese că e pierdut în lanul acesta de porumb, dacă lasă în spatele lui cete de ţărani. Nu lipseau nici femeile, care strigau ca din gură de şarpe, nici copiii neastîmpăraţi.

Peste o jumătate de oră, escadroanele se întoarseră fără să ajungă la nimic.

Kerim-paşa se hotărî să aştepte şi să ceară ordine noi de la Omer-paşa... care veni abia peste un ceas, în trăsură... Era un bărbat încă tînăr, înalt, legat, cu ca-

pul mare și nas puternic, dar cu barba scurtă. Era fost sergent bosniac, turcit de vreo douăzeci de ani, care cînd purta bărbuță după chipul sultanului, cînd și-o rădea...

Înfuriat de cele întîmplate, dete ordin ca să se tragă salve de tun în plin... Porunci să se așeze o baterie în poziție de tragere... cu zgomot mult... Între timp sosi trăsura cu șase cai albi a lui Fuad-pașa... Cînd auzi de măsurile luate de Omer-pașa, comisarul sultanului nici nu vru să audă... I-a spus răspicat, în nemțește: „Nu trebuia să fie o ciocnire violentă cu populația, fiindcă Poarta dăduse asigurări Europei întregi că întreaga populație e credincioasă sultanului și că de-abia așteaptă venirea oștilor turcești ca s-o elibreze de cetele de derbedei care au pus cu silnicie stăpînire pe țară... *Das ist undenklich...* Fuad-pașa era un bărbat ca de cincizeci de ani, extrem de elegant în uniforma lui albastră, cu insigne de aur și decorații... Vorbea graseind puțin, deoarece studiase la Paris, unde și publicase un volum de poezii în franțuzește. Avea gestul molatec, fruntea înaltă, ochii melancolici... Îl bătu ușor, cu mîna prinsă în mănușa albă, pe umăr pe Omer-pașa, ca să-l liniștească.

— Lasă azi... Mîine trage cîteva salve în aer... și ordonă o șarjă de cavalerie cu latul săbiei și se vor împrăștia ca iepurii. O să trimiți, firește, pe cineva să le spuie că nu mai e glumă și că sabiile taie...

Dar bucureștenii nici nu se gîndeau să se împrăștie.

Zvonul că de dimineață cavaleria turcă a fost pusă pe fugă, lăsînd în urma ei morți și răniți, îndîrji și mai mult mulțimea. Numaidecît se duse vestea în tot orașul că turcii au încercat să treacă, șarjînd la galop, și că au fost respinși... A fost o adevărată bătălie, cu răniți și căzuți...

Cînd miile de săteni din susul țării, adunați la Giulești, în frunte cu cei patru din Vadu Rău, trecură în frunte pe Podu Mogoșoaiei, ei fură salutați cu însuflețire chiar de negustorimea de pe Pod, care privea din fața prăvăliilor mereu închise și care, văzîndu-i pe cei din Dealu Văcăreștilor cuminți, se liniștiră... Alături de Toma, frate-său, Ion, cam scurt, îndesat, cu fața

ciupită de vărsat şi nasul puternic, osos, era acum cel mai dîrz...

— Frate, s-a mişcat soarta opincii, acum nu ne mai putem opri...

Şi din clipa aceea, Ion Firu a fost neobosit... Ştia să vorbească oamenilor parcă mai bine decît Toma... Bucureştenii, obicinuiţi mai mult cu portul dinspre şes, cînd văzură mulţimea cea mare cu atîta albitură pe ea şi cu pălării, crezu că au venit oltenii.

Pe Podu Calicilor în sus, femei sărmane şi mici negustori le ieşiră înainte cu de-ale mîncării şi ulcele cu apă, pe care le dau, mergînd alături de oamenii tăcuţi şi hotărîţi... După ce urcară dealul şi trecură de viile Fălcoenilor în jos, începură să se vadă lanuri de porumb... Cei patru se sfătuiră şi hotărîră să meargă mai departe, pînă la o pădurice care se zărea pe stînga drumului. Spre dreapta era o biserică mare, făcută pe o moşie boierească... Găsiră şi aci, după pădurice, un han, cu porţile închise, părăsit de frica turcilor.

Pandurul sfătui oamenii să se tragă în stînga şi în dreapta drumului noroios. Celor mai mulţi le plăcu pădurea, deşi era umedă...

— Avem lemne dă foc, fu de părere şi Damian, care ştia ce bune sunt focurile noaptea pentru oameni.

— Da' ne trebuie şi paie, Damiane, ne trebuie şi paie. Simioane, ia pă cineva cu tine şi cercetaţi prin împrejurimi să vedeţi ce să poate găsi...

Simion nu aşteptă să fie poftit de două ori. Începu să strige pe nume flăcăii cu care vrea să meargă... Dealtfel, îi cam plăcea să cerceteze, că era curios din fire.

— Damiane, ia un cal din ăştia, pune o ţoală pă el şi aleargă dă-l vesteşte pă Teticu unde sîntem. Spune-i să vie pînă aci... să vorbim. Apoi Toma, care nu dormise toată noaptea, se lungi pe prispa hanului, să aţipească...

— Hai şi tu, Ioane, închide ochii o ţîră... că la noapte cată să fim treji... că nu să ştie ce să întîmplă...

— Dormi tu, Pandurule... Io am cam aţipit azinoapte. Stau aci dă veghe...

— Omule, atunci ia vreo douăzeci dă oameni şi du-te pă drum în jos, unde e stejarul ăla, dacă n-o fi

cumva vreun frasin. Suie pă cineva în copac să vadă mai departe. Să nu ne trezim nas în nas cu turcu pă nevăzute...

Dar nu apucase Toma să ațipească de-a binelea, nici Damian să se depărteze cine știe cît, că se auzi larmă pe drumul cel mare. Oamenii aduceau cu ei un prins, care era un văr de-al Grădiștenilor. Cîțiva inși țineau caii de căpăstru, alții erau pe scara caleaștii.

— Vii dă la turci, ha ?

— Dă la turci, nu fiți proști... Viu dă la turci... Aduc o scrisoare dă pace de la Fuad...

Boierul acesta grăsun, cu nările tari, nu mințea... Aducea într-adevăr o scrisoare de la Fuad către mitropolit. Vrusese să vie pe lîngă grădina Bellului, dar aflase că nu putuse trece nici cavaleria turcească și ocolise spre stînga.

Cum află despre ce e vorba, Toma spuse cu dispreț :

— Dați-i drumu... E mai bine să spuie turcilor că nu să poate intra nici pe-aci. Îi făcu un semn moale cu mîna... Să te întorci tot pe-aci, boierule, cu răspunsu... că toate barierele sînt înțesate dă lume... și în altă parte nu găsești mușterii cumsecade cum sîntem noi.

Boierul dădu cu acreală bună ziua și caleașca se depărtă spre oraș... Puțin mai departe dispăru, căci drumul cotea printre vii.

*

— Uite, părinte ! îi arătă diaconul Elefterie călugărului cu plete ca mătasa porumbului și cu potcap mic și tutuniu. Uite, dumnealui este Teticu... ăla care vine călare...

— A, ăla e... să-l ție Dumnezeu, fiule, că e omul poporului.

Cel care vorbea așa era căpianul Papassoglu, care se deghizase în călugăr pentru ca să execute ordinul colonelului Voinescu I... E un om care știe să povestească orice, cu mult duh, militar și nu prea, imită orice soi de vorbire, cu orice accent, și din pricina asta e foarte căutat la petreceri... Îi imita pe Odobescu, ori pe Tell, de făceau și ei haz de el... Acum îl dusese strașnic

pe popa Ambrozie, ca și pe diaconul prieten care îl însoțea pe acesta... Arătase că este de la un metoc al Mitropoliei, de pe lîngă Tîrgoviște, că vrea să vadă și el cum luptă poporul pentru Constituție... Că la ei, la mînăstire, toată lumea nu vorbește decît despre „Popa Tun".

— Să ierte sfința-ta, gura păcătoasă... dar pe-acolo, pă la noi, cinstiții călugări și frați toți așa vorbesc...

Cînd află că oamenii de la Vadu Rău, cum le spunea el la toți cei cinci-șase mii de oameni, sunt dincolo de vii, pe drumul Rușilor-de-Vede, Teticu fu gata să meargă să vadă cum s-au așezat...

— Omule, îi spuse lui Damian, ia calu și du-te la grajdurile din vie și ia două șei, nu mai umbla așa călare pă deșelate... Ia una și pentru neica Toma, că va trebui să fie în zece locuri odată...

Damian încălecă și coti pe drumul dintre vii... Teticu se sfătui cu cei de față...

— Uite ce e, vericule, cum îi spunea el lui Licsandru... Dumneata trebuie să îngrijești cu de-ale gurii și pă cei dă pă drumu Rușilor-de-Vede... Aș vrea să mai aduci și alte care... Să rămîie la noapte aici, că e nevoie dă ele... Ai să vezi de ce... Așa că e bine să pleci numaidecît jos... Dumneata, neică Filaret, cu părintele Ambrozie, fiți cu luare-aminte... Eu nu cred că mai vin turcii în după-amiaza asta, da' vorba aia : nu să știe...

Cei de față îi spuseră să plece liniștit... și cum sosi Damian, porniră amîndoi călare pe un drum spre Giurgiu, pînă la capătul viei, apoi o cotiră pe lîngă lanul de porumb, la dreapta.

*

Toată noaptea Bălcescu se frămîntă să afle, să-și închipuie ce s-a întîmplat cu Tucoltoiu, ce devenise atîta vreme, de ce arăta așa cum arăta... Era răscolit în toată ființa lui de amintirile arzătoare ale copilăriei... Da, erau mulți ani de cînd se văzuseră ultima dată... dar oricum, era de nerecunoscut... Își spunea : cîte se vor fi întîmplat cu el de arată la chip la treizeci și patru de

ani ca un moşneag, fără dinţi în gură... La trup, e drept, era mereu de oţel, dar capul, capul acela rotund de pisică neagră, sprîncenat şi cu ochii mari, nu mai era acelaşi... Şi pe urmă îl ameţea firul acesta care lega istoria... în mod atît de neprevăzut... Se gîndi la acel Mihai Viteazu, a cărui viaţă o purta în minte... şi în pagini, scrise după jocul întîmplării, al timpului potrivit de lucru, al răgazului pe care i-l da zbuciumul politic, dar şi după legile puterii creatoare din om... Azi, de pildă, tot ce vede şi ştie despre Tucoltoiu germinează în el gînduri despre eroul pe care şi l-a propus să-l înfăţişeze românilor. Se aşează la masa cea lungă de scris şi scrie pe foi libere frînturi, care, adunîndu-se cu timpul, formează treptat ciorna cărţii... Are zeci de caiete de însemnări şi teancuri de foi puse în scoarţe verzi... Scrie pe o pagină:

„Neamul românesc a rodit şi va mai rodi oameni..."

Tiţa a venit să-i aducă a doua masă din zi, ouă şi un pahar cu lapte, cu puţin cozonac, pe o tavă.

Simţi nevoia să-i vorbească... Tiţa nu este altcineva decît el însuşi... „Sunt într-adevăr aşa cum spune acel neamţ, un suflet în două trupuri..." Niciodată o taină încredinţată de el Tiţei n-a fost auzită de urechi streine... Întîmplarea e prea minunată.

— Tiţo, îl mai ţii minte pe Tucoltoiu?

Sora surîde, nedumerită:

— Ăla cu care ai fost tu în munte la Negoiu? Şi acum se vorbeşte la Bălceşti despre el şi despre fuga voastră de trei zile... Eram prea mică, dar tot îl ţiu minte... Era un băiat negricios...

— Tiţo, ascultă, el e Teticu... Tucoltoiu este cel care însufleţeşte miile de oameni din Dealu Filaretului. Teticu, acela de care se tem locotenenţii.

— Nu, nu se poate, face Tiţa uluită... Cum a ajuns aci? Cum e cu putinţă... Aş vrea să-l văd şi eu.

— Mi-a făgăduit că vine la noi... Dar nu mai am răbdare... Eu mă duc azi, poate să-l văd din nou... Sper să scot două-trei vorbe de la el... Mîine...

Dar aci Bălcescu, care se plimba întărîtat prin odaie, se întrerupse, căci văzu cu surprindere că la poartă s-a oprit o caleaşcă. Cu uimire văzu că se coboară din ea

Ştefan Golescu, nespus de agitat... I-a ieşit înainte, ca să-i deschidă mai repede, Bălcescu însuşi.

— Frate, vino cu mine... S-a convocat un consiliu urgent. Mitropolitul a primit o scrisoare de la Fuad, pe care acesta a transmis-o numaidecît Locotenenţei... Aceasta a convocat de urgenţă răspunsul... Frate Bălcescu, vino numaidecît... Nu trebuie să-i laşi să facă prostii.

— Mărturisesc, prietene, că sunt cam dezgustat de consiliile astea şi de Locotenenţă... Totdeauna vorbesc acolo de unul singur... neînţeles şi neascultat de nimeni.

— Azi e altceva... Trebuie să vii neapărat... Altfel vor ajunge la pragul cel mai de jos al baseţii... Trebuie să răspundem cu demnitate... Şi pe urmă continuă, cu o voce mai scăzută, ca o confidenţă: Nicolache mi-a spus să te rog din partea lui să vii neapărat... E o zi grea pentru toată lumea... Voinescu II crede şi el că e nevoie de dumneata.

Bălcescu îl rugă să aştepte o clipă... Îşi luă macferlanul şi-i spuse Tiţei, ca s-o liniştească, în două cuvinte, despre ce e vorba...

Niciodată sala de consiliu nu fu atît de înţesată. Erau ocupate nu numai scaunele de la masa cea mare, ci şi cele două canapele din colţuri cu fotoliile lor. Se aduseseră scaune şi din birouri.

Secretarul de stat, Voinescu II, se ridică şi anunţă că din partea înaltpreasfinţiei-sale mitropolitul s-au primit următoarele două scrisori, cărora el le va da cetire.

Şi luă de pe masă, din faţa lui, o foaie pe care o ceti, emoţionat:

„«Dreptate, Frăţie»

Onorabilei Locotenenţe domnesci

Primind această scrisoare de la excelenţa-sa Fuad-Efendi, comisarul Înaltei Porţi, mă grăbesc a o face cunoscută în copie onorabilei Locotenenţe.

Neputinţa în care mă aflu în pat nu m-a ertat decît a face un foarte scurt răspuns de primire, îndatorîndu-mă că voi publica această scrisoare.

Fiind însă eu numai un cap al regiliei şi puterea administrativă şi executivă fiindcă stă la onorabila Locotenenţă, ca guvern legitim şi recunoscut în numele măririi-sale sultanului de către trimisul său Suleiman-paşa, de aceea alătur în copie această scrisoare şi onorabila Locotenenţă va face cele de cuviinţă cu a ei publicare, spre cunoscinţa publicului, potrivit cu cererea excelenţei-sale Fuad-Efendi, comisarul Înaltei Porţi, onorîndu-mă cu răspuns.

Neofit, Mitr. Ungro-Vlachiei

Bucuresci“

Voinescu II făcu o pauză şi reluă, căci se aştepta cu încordare evidentă scrisoarea lui Fuad...

— Vă voi ceti acum scrisoarea primită de preasfinţia-sa de la Fuad-paşa, transmisă nouă în copie. O dau în traducere românească.

„Domnul meu,

Ca ministru al păcii, mă adresez către domnia-voastră, viu la Bucuresci ca să dau în cunoscinţa locuitorilor Ţării Românesci poruncile legitimului lor suveran; o armie imperială vine cu mine ca să apere şi să păzească ordinea legală; acei cari păstrează în inima lor şi încrederea în dreptate nu trebuie să aibă nici o temere, dar acei cari, rătăciţi de patimile lor, or dori să încerce a se împotrivi la poruncile sultanului şi să turbure prin faptele şi vorbele lor ordinea publică şi linişteă oraşului, vor vedea îndată efectele acelei drepte pedepse...

...Împlinesc o datorie de umanitate, adresînd aceste îndemnări, şi preasfinţia-voastră trebuie să îndepliniţi aceea de ministru al religiei; fă să se auză glasul mîntuirii oilor voastre şi caută să faci să intre în staul acei cari se vor fi rătăcit.

Vă rog să publicaţi această scrisoare şi să o aduceţi la cunoscinţa locuitorilor capitalei Ţării Românesci.

Dată în cvartirul general de la Sîntesci
Referendarul Divanului imperial,
Comisar imperial în Principate;

Fuad“

Urmă o tăcere grea... După un timp, luă cuvîntul Ion Cîmpineanu, care spuse că ar trebui să se audă numai cuvîntul Locotenenţei în această privinţă. Mulţi băera molatecă şi altfel plină de indiferenţă. Mulţi bănuiră că fusese rugat de Eliade ca să facă această propunere, pentru că, bănuind că va fi o şedinţă zbuciumată, spiritele să nu o ia razna.

Eliade luă într-adevăr cuvîntul, dar deşi vorbi mai bine de o jumătate de oră, cei de faţă tot nelămuriţi rămaseră... Vorbi despre apărarea Constituţiei, dar şi despre răspunderea grea care apasă asupra tuturor. Vorbi despre ajutorul pe care ţara-l aştepta de la providenţă. Consternaţi, cei de faţă văzură că omul vorbeşte ca să nu se zică mai tîrziu că omul pozează pen-

tru istorie, că este, cum se spunea în glumă, prin saloane, pentru-contra... Se așeză jos, dar tăcerea și nedumerirea erau și mai apăsătoare ca mai înainte... Era o încordare și o așteptare neobicinuită... Atunci, Ștefan Golescu se hotărî, temîndu-se ca să nu se mai ridice și alții să bată apa în piuă în asemenea clipe :

— Socot că întreg consiliul ar dori să audă în privința asta părerea fratelui nostru Bălcescu... Propun să fie poftit să ia cuvîntul...

Tell declară, cu un soi de solemnitate :

— Fratele Bălcescu are cuvîntul...

Acesta se ridică oarecum încurcat. Rămase în picioare mult pe gînduri, căutînd, cumpănind parcă...

— Socot că răspunsul nostru trebuie să fie foarte simplu... Să se facă o copie, care să rămînă în arhiva statului, iar pe scrisoarea mitropolitului, cineva din Locotenență să scrie numai următoarele...

Aci Bălcescu făcu o lungă pauză și apoi continuă ușor :

— „Să se răspundă că excelența-sa Fuad-Efendi trebuie să se adreseze către guvern, care este recunoscut de Suleiman-pașa, în numele majestății-sale sultanul."

Cei de față rămaseră o clipă încremeniți. Pe urmă, soluția li se păru atît de potrivită, încît dintr-o dată se liniștiră și Nicolae Golescu constată, ridicîndu-se în picioare :

— Este, într-adevăr, singurul răspuns pe care-l merită scrisoarea mitropolitului... Se va face întocmai. Secretarul de stat va întocmi și transmite acest răspuns.

Bălcescu, rămas în picioare, ridică din umeri :

— Nu mi se pare că e potrivit ca secretarul de stat să răspundă, fie și în numele Locotenenței... Mitropolitul nu devine un corespondent diplomatic numai fiindcă transmite o scrisoare a lui Fuad-pașa... Îi va putea scrie acest răspuns mai curînd ministrul Trebilor din Lăuntru. Dealtfel, acesta nu este un răspuns pentru Fuad... Lui Fuad îi răspunde în clipa asta poporul bucureștean, împiedicîndu-l să intre în capitala Țării Românești ca într-n tîrg turcesc. Acest popor îi arată că dumneavoastră nu sunteți așa cum lasă el să se înțeleagă,

nişte instigatori, nişte amăgitori ai acestui popor, nişte falsificatori ai istoriei, ci, dimpotrivă, sunteţi expresia dorinţelor sale, organele pe care şi le-a dat singur, care îndeplinesc voinţa sa... Asta spune prezenţa celor zece mii de oameni din Dealu Filaretului.

Atunci se auzi un glas, aprig şi îndurerat. Era al lui Ştefan Golescu, care se ridicase de pe canapeaua pe care sta şi arăta cu mîna întinsă spre cei ce luptau.

— Da, poporul bucureştean luptă şi pentru fiecare din noi, ne justifică, arată legitimitatea guvernării noastre... Fratele Bălcescu are dreptate...

Pentru întîia oară se bătu din palme în semn de aprobare în consiliile ministeriale ale revoluţiei. Nicolae Golescu se ridică şi el şi barba roşcată căpătă inflexii de aramă.

— Propun ca acest consiliu să trimită o adresă de salut şi laudă poporului bucureştean. Rugăm pe fratele Bălcescu s-o aştearnă pe hîrtie chiar acum, pe loc.

Aplaudară iar toţi :

— Aşa... aşa...

Aplaudă, spre surprinderea tuturor, chiar şi Eliade, atît de îndreptăţită păru în ochii tuturor mulţumirea cuvenită poporului bucureştean.

În timp ce toţi comentau împrejurarea cu multă însufleţire, Bălcescu umplu cu scrisul său mărunt o pagină de hîrtie, pe care o ceti cu vocea înecată de emoţie, atît de mult era ceea ce dorise... Ca să confirme, să materializeze clipa, întrebă pe Voinescu II ce număr ar fi să poarte decretul. Acesta consultă dosarul din faţa sa şi-i dete numărul 551. Era un număr mai mare, o margine, căci nu ştia cum va decurge şedinţa.

— Bun ! şi Bălcescu ceti, apăsînd :

„Decretul Nr. 551 al Locotenenţei domnesci a Ţării Românesci.

»Dreptate, Frăţie«
În numele poporului Român
Locotenenţa domnească."

•

Spre surprinderea lui, ciornei propuse şi cetite de el i se aduseră modificări care, după părerea celorlalţi, nu

schimba sensul, dar textul lui Bălcescu fiind prea tare, trebuia să se arate caracterul încă amical al relaţiilor cu turcii... Se preciza şi un incident, petrecut la palat, în ajun seara, cînd ar fi putut să se arate alte fapte mai tari... Numai sfîrşitul fu păstrat aproape întocmai... Aşa că pînă la urmă apăru numai o variantă cam încîlcită, pe care el o refuză, fără să se supere, căci tot era un cîştig, s-o mai citească o dată. Şi o receti Niţescu:

„Văzînd stăruinţa popolului de patru zile fără repaos, fără somn şi fără nutriment, întru a întîmpina oştirea imperială, prin demonstraţii pacifice şi amicale, şi spre a arăta noului trimis al Înaltei Porţi dorinţele şi hotărîrea sa;

Văzînd că aseară la nouă ore, în urma unei rele înţelegeri, dîndu-se alarma că intră noaptea oştirea în cetate, fără a da de scire, după ce se arătase într-un mod atît de pacific şi atît de blînd pînă azi, deodată se armă şi alergă la palat cu cea mai mare bărbăţie şi înţelepciune;

Recunoscînd că aceşti bărbaţi sînt acelaşi popol, plin de ardoare şi de curagiu de la 9, 11, 19 şi 30 iunie, şi că simte ca niciodată că prin vinele sale curge sîngele contimporanilor şi bravilor lui Mircea şi Mihaiu;

Guvernînd în numele lui, Locotenenţa de domn salută cu veneraţie acest popol de fii ai libertăţii şi ai luminilor, şi din partea patriei arată a sa recunoscinţă, recomandînd totdeodată aceeaşi prudenţă şi acelaşi entuziasm ce-l face atît de recomandabil în ochii lumii întregi.

Membrii Locotenenţei: *N. Golescu, Chr. Tell, I. Eliade,*
Ministrul Trebilor din Afară: *I. Voinescu II*"

Ştefan Golescu, văzînd uşoara strîmbătură de nemulţumire a lui Bălcescu, se apropie de el... să-l împace...

— S-a încurcat de tot ideea de la început... Dar în sfîrşit...

Se gîndi apoi că e un bun moment ca să mai obţină ceva... şi făcu semn că mai are de spus...

— Încă un lucru... Laudele nu sunt de ajuns... Ele nu repară nedreptăţile... Aţi văzut miile de ţărani care, cu mămăligă rece şi cu ceapă în traistă, înarmaţi cu furci şi coase, cu bîte şi topoare, au trecut cuminte printre aceste palate şi s-au dus să apere această cetate... După ce li s-a făgăduit prin proclamaţie emanciparea,

au urmat o serie întreagă de decrete care au dezminţit această făgăduială... Cu ce inimă poate lupta acest popor... ? Ştiu că Magheru v-a trimis o scrisoare prin care vă cere să daţi afară urgent un decret de împroprietărire a clăcaşilor... Acest comandant de oaste ştie ce spune... Eu vă spun, este timpul să vă ţineţi de cuvînt.

Nicolae Golescu luă cuvîntul cu hotărîre :

— Am dat decretul 520... dar fiindcă nu a fost prea lămurit, vom da încă un decret, azi chiar, prin care vom consfinţi din nou, limpede, apăsat, făgăduiala făcută prin punctul 13 al Proclamaţiei. Mai are cineva vreo propunere de făcut ?

— Da... Magheru cere împuternicirea să dea ordine direct funcţionarilor din districtele în care se organizează oştirea sa... Daţi azi chiar un decret în această privinţă, trimiteţi astă-seară chiar ordinele necesare...

— Sunt de aceeaşi părere cu dumneata şi, fără îndoială, cu toţi cei de faţă... Se va da un decret categoric...

Se mai dădură o seamă de decrete curente de servicii. Tell citi o scrisoare semnată de paisprezece elevi ai Liceului Sf. Sava... care cereau să fie înrolaţi pe loc în oştire... Scrisoarea produse multă impresie şi se decise ca ea să apară chiar a doua zi în *Popolul suveran*, odată cu aprobarea ministrului.

Cînd părăsiră sala de şedinţe se însera... Toată dupăamiaza plouase, dar acum se luminase cerul spre asfinţit.

— Astă-seară nu plouă, cred, spuse Ştefan Golescu, în clipa cînd Bălcescu se da jos din caleaşcă, fiindcă îl conduse acasă... Îţi mulţumesc că ai venit... Datorită dumitale şedinţa de azi a consiliului a fost cea mai frumoasă din cîte au fost în ultima vreme...

— Jumătăţi de măsură... numai sferturi de măsură... frate ! E cu mult prea puţin..

— Pentru obrazul nostru atît de tăbăcit e frumos că s-a făcut măcar atîta...

Bălcescu măsură încă o dată înfăţişarea cerului, cu gîndul la cei ce vor dormi pe cîmp.

— Măcar de n-ar ploua...

E o seară răcoroasă, dar un plouă... Focurile ard viu și din vale cerul se vede înflăcărat. Omer-pașa s-a gîndit la o încercare de a intra în cursul nopții în capitală, dar spionii permanenți pe care turcii îi aveau în oraș le-au arătat că în loc să scadă, numărul celor care înnoptează pe cîmp a crescut... Că o coloană de săteni a trecut pe Podu Mogoșoaiei și că vreo cîteva mii de săteni din Dobroești, Pantelimon, Brănești și Sărulești și chiar dinspre Lehliu s-au adunat la barierele dinspre răsărit ale orașului. A găsit că e mai bine să amîne totul pe a doua zi.

În timp ce Licsandru făcea cu oamenii lui Mustea „amoniție" dărîmînd de tot zidurile, Hergă, Codin și Chiose coborîseră în oraș de unde au adus aproape 80 de care cu cartofi și astfel pînă spre ziuă oamenii au copt cartofi în gropi arse, stînd de vorbă... Străji fuseseră împinse departe peste cîmp, alcătuite din tabaci și calfe de măcelărie... Damian cu Simion aveau să facă drumul călare spre postul de la dărîmătură, întîlnindu-se pe drum cu Nestor Pițigău și Vasile Vasile, doi tinichigii, rude de-ale tabacilor, flăcăi foarte inimoși, care făcuseră șapte ani oștire în arma cavaleriei și rămăseseră ca frații... Se cățărau și pe biserici, de cînd începuseră să fie învelite unele cu tablă.

La dărîmătură erau acum cei mai în vîrstă dintre cei care toată ziua trebăluiau în sus și în jos în tabără, după cum la cîrciumă se așezaseră, luînd și odăile, cei

de la Sfîntu Sava, în afară de Popa Tun și diaconul care era cu el, cei cinci dascăli, căci mai veniseră vreo trei, elevii, care erau acum mai bine de o sută și prietenii lor, cîțiva negustori, care aduseseră în carele cu cartofi pe care le dăruiseră și cîte ceva mai personal, care să le meargă la inimă... Vin, firește, dar vinul nu merge la inimă pe stomacul gol.

Nu toți elevii erau însă aci, la cîrciumă... Vreo cîțiva dintre ei simțeau o deosebită atracție pentru bărbații de la dărîmătură, căci se vorbeau acolo lucruri pe care nu le știau... Acum cînd văzură că nu plouă și lîngă zidul năruit se făcuse o vatră de jăratec, pe care Mustea, povestind mereu, o tot acoperea cu cenușe, trăgînd afară din cartofi, vreo cinci elevi, cu profesorul cel gros și Popa Tun, veniseră să asculte ce se spunea pe aci de oamenii care știau tot ce se întîmplă în oraș și pe cîmp... Profesorului cel gros îi plăcea îndeosebi cimpoiul lui Chiose ; dar acesta era obosit de tot și moțăia tot timpul.

În schimb Mustea avea într-adevăr chef de vorbă și povestea de mai bine de două ceasuri întîmplări de la ocnă, unde tăiase sare un an și mai bine și cunoscuse vreo cîțiva haiduci care zăceau acolo cu butuci de picioare. Elevii ascultau cu sufletul la gură... Cînd veni vorba de ceata vestitului Tunsu, povestirea se fărîmă în întrebări și chiar tăgăduiri, fiindcă mulți dintre cei de față îl apucaseră pe Tunsu și isprăvile sale, ba Popa Tun îl cunoscuse încă de cînd acest Tunsu era paracliser la biserica Sf. Gheorghe, ba fusese chiar făcut logofăt...

Mustea plimbă un cartof, care frigea, din palmă în palmă și suflă în el, apoi reluă :

— Apoi, cum vă spuneam, Tunsu ăsta era un bărbat tare cumsăcade... După ce lua tot ce găsea asupra boierului or asupra negustorului, că dă săraci nu să atingea, Doamne ferește, apoi dacă acest boier or negustor se plîngea carevaș că nu are bani dă cheltuială să ajungă pînă acasă și că e drumu lung, îi lăsa un cal la căruță ori la brișcă, ba încă îi dădea și bani să cumpere de-ale gurii pă drum... O dată s-a dus el la un

conac... Vreo cîţiva dîn ceată rămăseseră afară şi păzeau... Iar Tunsul şi cu Grozea intraseră pă dîndos...

— Da' ce, conacu ăsta n-avea fiare la uşe şi la ferestre, ce fel dă conac era ăsta ? întrebă Licsandru, care la început, după ce mîncase singur o oca de cartofi copţi, pica de somn, dar acum era atît de prins, că îi pierise somnul şi asculta cu mîinile subt ceafă, lungit subt un car tras alături, în care dormea deasupra, în paie, Licsandra, obosită de dărîmatul zidurilor.

Mustea ridică întărîtat glasul ca să se facă auzit bine :

— Păi nu-ţi spusei, bre omule, că Grozea avea iarba fiarelor... ? Cînd ai iarba fiarelor, dacă atingi fieru, el să înmoaie dă-l rupi între degete.

— Numai Grozea avea iarba fiarelor, nu şi Tunsu ? întrebă un elev, care era numai ochi şi urechi.

— Da, numai Grozea... O avea băgată subt unghie şi lăsase unghia să crească... Cînd avea nevoie îşi tăia unghia cu cuţitul, iar dacă era închis, îşi rodea vîrful unghiei.

— Şi dă unde ştii dumneata că Grozea avea iarba fiarelor subt unghie... întrebă, întărîtat de data asta, Teticu. Îşi aşternuse paiele subt car, dar acum şedea rezemat de roată şi asculta... urmărind povestea destul de nemulţumit...

— Păi nu-ţi spusei, omule, fir-ar a dracului dă poveste, că era la noi la ocnă Udincă, masalgiu, care fusese pus la pedeapsa cea mare ?... Zăcea în groapa dă sare legat cu lanţuri dă un ţăruş şi-i dădeau dă mîncare cu o tinichea legată cu sfoară. Mai tîrziu l-au scos şi-l ţineau la un loc cu noi toţi. El ne-a spus toate cîte vă spui eu acum.

— Şi l-a cunoscut el pe Grozea ? întrebă iar întărîtat Teticu.

— Păi dacă-ţi spun că au haiducit împreună... ? lămuri din nou Mustea... Şi cum vă spuneam, au intrat Tunsu şi Grozea ăsta pă uşa din dos într-un conac...

Atunci ăl mai micuţ dintre elevi întrebă, plin de curiozitate :

— Da' cum a atins Grozea cu unghia drugii dă fier care erau pe dinăuntru ?

— A... nu era greu!... Au avut cu ei un burghiu, cu care au dat găuri în uşe, pă care le-au lărgit[1] cu vîrfu şişului.... pînă a ajuns Grozea cu degetele lui la drugu dă fier... Aşa, oameni buni; cum vă spuneam... Intră ei pă uşa dîn dos a conacului... şi cînd ajung la iatac... deh, la odaia boierului, ce să vezi, el nu era acolo, era plecat la Ploieşti... iar nevasta lui să închisese într-o odaie care nu avea altă uşe, şi ţipa împreună cu două fete şi-un băiat mic pă care-l avea... Vezi, copiii se speriaseră rău, iar cînd Tunsu a început să împingă cu umărul în uşe, copiii şi muierea, înnebuniţi dă spaimă, ţipau şi mai tare... Atunci Tunsu a zis: „Să iasă boieru d-acolo, că nu mai spargem uşa". „Nu e bărbatu-meu aci", a răspuns cocoana. „Dăschideţi să vedem, a spus Tunsu, că nu vă facem nimic vouă!" N-a vrut ea dîntîi, da' pă urmă iar ţipau copiii, aşa că a deschis... Cu adevărat, boierul nu era acolo... Băieţaşul şi surorile lui erau vîrîţi după o masă, în colţul dînspre fereastră... Tunsu le-a spus ca un părinte: „Nu vă speriaţi, mă copii, că nu vă facem nimic..." Şi a luat în braţe pe băieţaş, care avea vreo şapte ani, şi l-a mîngîiat... „Hai şi voi, fetelor, staţi pe scaune cuminţi... Cocoană, uite ce e, a mai zis Tunsu... Dă giuvaericalele pă care le ai, să plecăm mai repede, că s-au speriat rău copiii." Cocoana că nu, că nu le am, ba că nu ştiu ce... Pasămite îi era frică să-i lase pă haiduci cu copiii. Atunci Tunsu a spus: „Spune-ne nouă unde sînt, că le luăm singuri..." Atunci cocoana şi-a cam pierdut minţile şi a spus aşa: „Da, da' nu pă toate..." Tunsu şi Grozea au început să rîdă. „Fie, nu pă toate." I-a spus cocoana unde sînt... Era aşa ca o cană dă giuvaericale, multe... A spus Tunsu: „Uite ce, cocoană, i-aţi trei dîn ele..." Ea a stat ce a stat, cam ruşinoasă. Apoi a ales pă cele trei mai scumpe... Tunsu iar a rîs... „Fie şi-aşa..." Au mîncat dulceaţa dîn gavanos, au băut apă şi au mîngîiat copiii şi au plecat... În curte, mulţumiţi că tot luaseră multe giuvaericale... au împrăştiat o pungă cu bani pentru argaţi... spunîndu-le să-i caute. Vezi ca

---

[1] În manuscris: „legat" (n. ed.).

să poată spune oamenii că au găsit banii şi să nu-i mai ceară înapoi boierul.

— Cred că e adevărat... Am cam auzit şi eu de această întîmplare, întări călugărul cel cu barbă de ţap, care era căpitanul Papassoglu şi care de la prînz se aciuase pe lîngă ei... Şi încă de una la fel.

Prins şi el de această seară, vru să povestească această întîmplare pe care o aflase de la Ion Ghica, povestită odată la socrul acestuia, generalul Mavrus, acasă, unde se întîlneau o zi pe săptămînă mulţi dintre cei ce adunau antichităţi şi alte lucruri vechi istorice... Papassoglu avea o adevărată patimă pentru orice rămăşiţă a trecutului. Acolo Ion Ghica îi povestise cum, copil fiind, Tunsu i-a trimis vorbă bătrînului Tache Ghica să nu mai muncească seara cu luminile aprinse în chioşc, ca să nu-i ispitească băieţii. Tache Ghica nu s-a supărat şi a făcut cum i s-a cerut... Nu mai vru să piardă timp şi începu alta.

— Cea mai grozavă a lui Tunsu, spuse el luînd cartoful rupt în două şi presărat cu sare pe care i-l întinde feciorul lui Mustea... cred că e aia cu Kisseleff. A fost ceva cum nu s-a mai pomenit... O cunoaşteţi cumva ?

— Nu, n-o cunoaştem, şi ardeau de nerăbdare s-o afle.

— Nici dumneata n-o cunoşti ? întrebă el pe Teticu, fiindcă îl văzu tresărind cînd pomeni numele lui Kisseleff.

— De unde vrei s-o ştiu... ? întrebă Teticu, aproape mînios.

— Păi ziceam că ăi cam de vîrsta noastră o ştiu mulţi, din cîţi am fost în Bucureşti...

— N-o ştiu, spuse Teticu nemulţumit parcă de acest fel de poveşti...

Dar Papassoglu era fără să vrea prins de această noapte de poveste în preajma unui foc mare... Se ivi în clipa aceea de dincolo de nori şi luna în al treilea fîrtar, dar o aburiră numaidecît norii care mergeau uşor şi pufos.

— Trebuie să ştiţi că prin anii 1833, pe vremea lui Kisseleff, banda lui Tunsu ăsta se obrăznicise rău, că

avea obicei, păcătosul, să-şi bată joc de potere şi de polcovnicii de poteră... Atunci Kisseleff a chemat pe vornicul cel mare, atunci era Iordache Filipescu, ăl de-a devenit mai pe urmă baş-boier, şi i-a dat poruncă straşnică să puie în goană această bandă... Iată pînă unde s-a întins acum obrăznicia Tunsului... El avea în Bucureşti o gazdă, căpitan Radu de la poliţie... şi de la acest căpitan Radu, care-i era şi fin, află el că Kisseleff pleacă la Tîrgovişte ca să viziteze băile de la Pucioasa... Atunci Tunsu s-a aşezat într-o răspîntie la jumătatea calei de poştă şi aşteptă aci trecerea lui Kisseleff, stînd pitit în tufe. Kisseleff soseşte cu alte patru-cinci trăsuri care-l însoţeau, Tunsu vede tot, cum surugiii au oprit după obicei să frece caii la urechi, cum Kisseleff s-a dat jos din trăsură şi cum convorbeşte cu generalii şi aghiotanţii săi. După plecarea trăsurilor, Tunsul se pune şi scrie lui Kisseleff o scrisoare cam aşa:

„Înaltă excelenţie, om împărătesc ce eşti, ai fost adus de D-zeu în ţara mea, ca să faci numai bunătăţi; capul excelenţiei-tale a fost astăzi în gura puştei mele; n-am voit să te omor, căci omoram pe un părinte iubit de ţară; astfel te rog şi eu ca să porunceşci gonacilor cari mă urmăresc să nu mă omoare cînd mă vor prinde, căci eu n-am omorît pe nimeni. Mă iscălesc al excelenţiei-tale preaplecat *Ioniţă.*"

Nemaiputîndu-se stăpîni, dascălul de la Sf. Sava întrebă uimit:

— Da' cum a putut el să-i trimeată scrisoarea?

— Stai să vezi... V-am spus că acest Tunsu nu era prost deloc... Aşadar, el opri pe drum un rumân călător, care nu-l cunoştea pe el; îi dete scrisoarea, zicînd rumânului, care nu ştia carte, că o să ia bacşiş zece galbeni, căci îl vesteşte pe Kisseleff prin scrisoare despre nişte telegari care i s-au furat din grajd şi acum se află la un geambaş... Omul mai mult aleargă decît merge la Tîrgovişte şi dă scrisoarea aghiotantului lui Kisseleff... Acesta ceteşte scrisoarea, dă cinci poli imperiali omului care a adus-o şi trimite numaidecît ştafetă către vornicul Iordache Filipescu, scriindu-i că viaţa lui Tunsu să fie asigurată, totuşi el să fie prins negreşit pînă

la întoarcerea sa, „altfel va scoate pe Filipescu din Vornicie.“

Teticu asculta cu ochii mai vii ca niciodată subt sprîncenele stufoase, tăcut şi nemişcat, dar Mustea era cam necăjit că i-a luat şirul poveştii şi se grăbi să reia...

— Acum să vă spun eu cum l-a prins... Că l-a vîndut fină-su.

Dar Papassoglu, care uitase că e popă şi ce rost are acolo, nu se lăsă cu una, cu două... şi-i spuse supărat:

— Omule, lasă-mă să vorbesc, că eu eram în Bucureşti în vremea aceea! Şi, grăbit, începu iar: Marele vornic a pus poteri după poteri... A pus şi companiile oştirii să se răspîndească prin pădurile din apropierea capitalei... A trimes circulări peste circulări, vestind publicul că oricine va prinde pe Tunsu, ori îl va preda, va fi iertat de capitaţie şi va primi şi boierie şi gratificaţie de o mie de lei.

Într-o seară, se pomeneşte Iancu Filipescu, care era agă, că era feciorul marelui vornic, că intră în cabinetul lui un căpitan de Agie şi-i spune, după ce se închină în faţa lui: „Stăpîne şi cucoane Iancule, eu o să vă dau pe Tunsu. El e naşul meu, că el m-a cununat şi vine totdeauna la mine duminică seara ; şade vreo două zile în Bucureşti, se plimbă prin cafenele cu gazeta lui Eliad şi gazeta lui Carcalechi, iar marţi seara pleacă afară în pădurea în care ceata lui îl aşteaptă aşa cum are poruncă de la el.“ Au făcut planul să-l prindă în duminica în care era lăsata-secului de brînză. Radu Căpitanul, fiind încredinţat că Tunsu va veni în seara aceea, a vestit pe Iancu Filipescu că Tunsu va veni, ca de obicei, cu tovarăşul lui, Grozea, într-o căruţă coviltirată şi are la ham doi cai, din care unul este totdeauna bălan.

— Vezi, se spune adevărat, întrerupse dascălul, că nu e bine să mergi într-o trăsură cu un cal bălan şi altul de altă culoare...

Dar toţi ascultau atît de intens, încît întreruperea îi supără.

— Lasă să spuie mai departe, stărui Hergă. Ia zi-i, părinte...

Papassoglu reluă povestea :

— ...I-a spus acest Radu că și el se duce totdeauna pe un cal bălan, asta era înțelegerea cînd lucrurile mergeau cum trebuie, ca să-l întîmpine pe Dealu Cotrocenilor. Apoi trec toți podul Dîmboviței pe la Grozăvești, intră în București și lasă căruțașul și căruța în dreptul grădinii lui Scufa, la o altă gazdă a lor. Atunci s-a hotărît ca oamenii Agiei, împreună cu o roată din oștirea noastră și cazaci, să se ascundă subt pod, dar să nu dea năvală sau să atace căruța pînă ce nu va trece el călare în fugă, pe pod.

...Iată cum s-a întîmplat. Pe cînd căpitan Radu pornea spre drumul Ciorogîrlii, ca să iasă înaintea lui Tunsu, sosește dinspre Pitești o droșcă cu șase cai de poștie, în care era un colonel rus, Govorov, ginerile lui Băleanu, avînd doi servitori ai lui pe capră... Trăsura dă să treacă podu de la Grozăvești, atunci deodată încep a se trage focuri de subt pod și căzăcimea călăreață, ocolind la moment trăsura pe pod și oprind-o, găsește în ea pe colonel zbierînd și înjurînd, iar pe unul din servitorii lui împușcat. Căpitanul de cazaci a raportat strategia pusă la cale pentru prinderea lui Tunsu și a condus pe colonel pînă la grădina lui Pricopie, unde sunt casele mari care există și astăzi, în capul Podului de Pămînt... Acolo se aflau cei mai mulți boieri, generali, aghiotanți și doctori, așteptînd prinderea lui Tunsu. Dînșii au rămas extaziați la această tristă întîmplare...

În momentul împușcăturilor, Tunsu a oprit căruța și zise lui Radu : „Ce sînt, finule, pocnetele astea de pușcă, aci, aproape în mahala ? Eu nu viu, finule, astă-seară și mă întorc îndărăt... Lăsăm lăsata-secului pentru duminica viitoare, cînd lăsăm sec de carne.“ Căpitan Radu i-a răspuns : „Aceste împușcături sînt ale mahalagiilor din Cărămidari, care se află cu familiile lor la masă și lasă sec de brînză. Dar dacă vrei tu, rămîne pe duminică, că vin și atunci înaintea ta... Și-ți mai spun ceva pentru fericirea noastră, pe tine te caută toți spre dealul ăl mare, pe la hrămile viilor, spre Filaret, și poți să n-ai habar, în orice pădure vei merge, spre Vlașca, ori spre Argeș...“ Și-a luat noapte bună, iar Tunsu s-a întors spre Vlașca... Căpitan Radu a venit la grădina lui Pri-

copie, aflînd cele ce s-au întîmplat cu colonelul Govorov, şi-i spune că duminica viitoare Tunsu va fi sigur prins.

...Sosind acea duminică, s-a băgat subt podu de la Grozăveşti o companie întreagă din oştirea noastră subt căpitanul Boboc (aci Papassoglu uita că pe vremea aceea Boboc nu era căpitan), dîndu-i-se instrucţiile cuvenite. Împreună cu compania era şi potera din judeţul Ilfov cu polcovnicul ei, pitarul M. Cincu. Tunsu soseşte la pod seara, pe întuneric, tot în căruţă cu Udincă, masalagiu, unul dintre tîlharii cei mai răi... Căpitan Radu, care era înainte, călare pe calul bălan, repezi calul în fugă pe pod şi trecu... Atunci ieşiră înaintea căruţei la capu podului treizeci de soldaţi şi încep să tragă focuri... Tunsu şi tovarăşii săi se sperie, un cal de la căruţă e împuşcat, cîteştrei banditii se aruncă în Dîmboviţa... Soldaţii trag în apă asupra lor... Pe Grozea şi pe Udincă îi omoară.

Aci Mustea nu se mai putu stăpîni :

— Păi nu ţi-am spus, părinte, că pă Udincă masalagiu l-am văzut la ocnă, unde am fost cu el... Numai pă Grozea l-a omorît, Udincă a scăpat rănit...

— O fi, da' eu ştiu că i-au împuşcat pe-amîndoi în apă...

— Da' de unde ştiţi dumneavoastră chiar cum a fost ? întrebă de data asta întărîtat de tot Teticu... Aţi fost dumneavoastră acolo ?

— Da' parcă dumneata ai fost ? răspunse întărîtat Papassoglu.

Se făcu o tăcere apăsătoare... Teticu întoarse capul cu ochii întunecaţi într-altă parte... Pe urmă popa cel cu barbă de ţap povesti mai departe, căci ascultătorii, care uitaseră şi de cartofi şi de tot, dădeau semne de nerăbdare.

— Nici n-ar fi putut să scape... căci deşi era întunerec, şi ăi de pe pod şi ăi de subt pod au tras în apă sute de plumbi... Şi au pornit apoi de-a lungul apei în jos.

Dar Mustea tot nu se putu stăpîni şi iar se amestecă în povestire :

— Să vă spui io, că ştiu dă la Udincă... Mi-a spus el mie cum au scăpat... Cînd au sărit în apă, erau toţi trei

răniți... În apă, Grozea l-a tras dă mînă și l-a culcat în apă, apoi, culcat și el, l-a tras prin apă în sus, nu în jos, unde trăgeau ăia focurile... Tunsu a sărit ceva mai încolo și Grozea nu l-a putut ajuta... Ei au mers pă subt apă... în sus, pînă la pădurice, în timp ce toți căutau în jos...

— Asta s-ar putea să fie... spuse împăciuitor Papassoglu. Nu știu... Se zice că Grozea ăla era mai bătrîn ca ei... și avea cap...

— Aș, dă unde, îl întrerupse iar Mustea... Grozea ăla abia împlinise douăzeci dă ani, în vara aceea... Era în ceata lui Tunsu dă la șaptesprezece ani... Tot Udincă mi-a spus-o.

Teticu întoarse din nou capul cu oarecare neliniște...

— Naiba să-l ia, tînăr sau bătrîn, eu nu de Grozea vreau să vă povestesc, ci de Tunsu... Era rănit în burtă și face cum poate și să tîrăște pînă la malu opus al Dîmboviței și cade în răchita rîului, avînd pistoalele la brîu. Polcovnicu dă poteră, pitaru Cincu, trecu călare podu cu cătanele lui și aude gemete pă malu Dîmboviței... Strigă într-acolo : „Mă Ioniță, tu ești ? Că eu sînt polcovnicu Mihalache Cincu... Stai pă loc, Ioniță, că eu te scap..." Atunci păcătosu de Tunsu răspunse : „Eu sînt, cocoane Mihalache, scapă-mă, că n-am omorît pă nimenea ; mațele îmi sînt pă jumătate ieșite... Apropie-te dă mine, deși am pistoalele la brîu... Vreau să ți le dau numai dumitale..." Apropiindu-se, Mihalache i-a luat pistoalele, iar cătanele, luîndu-l pe brațe, l-au trecut podu...

În timpul acesta sosește, la capătul podului, aga Filipescu într-o trăsură cu doctorul Marsili, într-altă trăsură doi aghiotanți ai generalului Kisseleff, anume prințul Galiției și prințul Urusov, și o altă trăsură cu un ofițer și un doctor rus. Aceștia fuseseră mai demult trimiși la grădina lui Pricopie, unde erau cei mai mulți boieri și generali adunați... Ofițerul se dădu jos din droșcă și-l urcară în ea pe Tunsu, alături de doctor. Un sergent român a sărit pe capră și l-au dus așa, pe Tunsu, la garda mare rusească ce era peste drum pe Hanul lui Filaret, unde se face acum teatru. L-au așezat pe pat

într-o odaie deosebită, au aprins zece lumînări și doctorul a ieșit și a chemat chirurgi ruși. Boierii care stau în odaia ofițerului de caraulă chemară și dînșii pe doctorul Grunau și Asachi, cerîndu-le cu stăruință viața lui Tunsu, fiindcă așa poruncise, se vede, din nou Kisseleff. Chemară apoi și pe episcopul Argeșului, pe Ilarion, ca să-l spovedească pe Tunsu și să afle cîte ceva de la el. Chirurgii se căzniră două ceasuri ca să-i scoată glonțul și nu izbutiră. Îl chinuiră grozav cusîndu-i burta și astupîndu-i rana, căci avea două, una primită în fața, pe pod și alta primită în spate, în Dîmbovița. Sosind Ilarion episcopul, l-a recunoscut îndată. „Bine, mă Ioniță, i-a spus acesta, tu te-ai purtat bine ca paracliser și acum aveam de gînd să rog pe mitropolit să te facă diacon și să-ți dea înapoi haina preoțească. Ei, dar ce să-i faci, se vede că asta ți-a fost soarta... Spune-mi, mă, mai ai tu tovarăși în negustoria asta ? Ce bani și ce scule ai ? Generalul Kisseleff a dat poruncă să ți se păstreze viața cu orice preț, iar de te vei face bine, îți va lăsa desigur acele bogății, fiindcă te-ai purtat bine cînd l-ai lăsat în viață și i-ai scris !“... Tunsu a răspuns : „N-am nimic, preasfinte, că cea mai mare parte din banii ce luam de la bogătași îi împărțeam la săraci, de-și măritau fetele, de-și cumpărau boi, vaci ; iar sculele ce le-am avut le-am dat și eu unde-am putut“. Ilarion a adăogat atunci : „Dumnezeu să te binecuvînteze ; iată, eu trimit pe popa să te grijească“. Fără să știe popa al nostru, comandantul de piață rusesc, polcovnicul Iacobson, trimisese de chemase un popă rusesc, ca să-l spovedească și să-l grijească, și asta din ordinul bunului președinte al Divanurilor Valahiei și Moldaviei, generalul conte Pavel Demetrievici Kisseleff, căci i se și raportase că Tunsu este împușcat. Generalii și toți boierii au mers la ovaht de l-au văzut, iar felcerii au stat lîngă el, pînă aproape de ziuă, neclintiți, schimbîndu-i legăturile la rană. Spre ziuă, nenorocitul de Tunsu își dete sufletul. A doua zi, aga Filipescu a chemat pe căpitanul Radu, care-și avea casa pe Podu Tîrgului din Afară, de i-au dat pe nașul său, iar acesta, puindu-l într-o căruță de herească, l-a dus de l-a îngropat afară din București, aproape de cîmpia Mărcuții, pe malul

șanțului drumului, înfigîndu-i pe mormînt o scîndură văruită, pe care era scris numele lui Tunsu...

Oamenii se închinară și șoptiră închinîndu-se :

— Dumnezeu să-l ierte !

Iar olteanul spuse cucernic :

— A fost dintr-ai noștri...

Licsandru se ridică în capul oaselor și se închină și el.

— Cui a făcut rău acest Tunsu ? El a îndreptat puțin răul din țara asta... Dă ce l-au împușcat atunci ? Dă ce-au tras ? Dă ce n-au ascultat ordinu generalului ?... Am să vă spui însă și eu cîteva cuvinte... Pe Grozea l-am cunoscut și eu, dîn nume, da' l-am cunoscut bine... După cum vedeți, n-a murit atunci odată cu Tunsu. S-a tras spre partea dă jos a Vlăsiei, spre Vlașca, împreună cu toată ceata lui Tunsu... Știu că devenise el căpitan. Da' asta a fost mai tîrziu, căci la început a zăcut cîtva timp după rana care găurise pulpa... și s-a vindecat greu, căci s-a tîrît cu ea prin noroi... Atunci îl chema el pă taică-meu în pădure, unde își avea ei ascunzișu, și-l îndemnau să intre și el în ceată... Că taică-meu era tare voinic... da' de dragu mamei, n-a primit... Și Grozea era în dragoste cu o fată dîn satu nostru, că așa l-a cunoscut pă taică-meu... Pă fata asta am cunoscut-o și eu, că era numai cu vreo cîțiva ani mai mare dăcît mine și îmi era și vară... da' pă el nu, că nu venea ziua în sat și mai des să ducea ea după el... A izbit în cîteva locuri dincoace dă Dunăre și pă urmă a început să treacă Dunărea... A haiducit vro doi ani pînă dăparte, eu nu știu... poate spre Adrii, nu știu cum îi zice, că acum avea și bulgari în ceata lui... Era groaza ălor bogați... da' oamenii sărmani îl iubeau, că era și el bun cu ei, ca și Tunsu... Tot haiducind peste Dunăre, a început să prindă felu dă luptă al turcilor și ajunsese dă băga spaima pînă și în pași... O dată l-au prins și a scăpat dintr-o pivniță cu lacăte dă fier, deși era în lanțuri, și-l țineau să vie pașa să-l vadă...

— Nu v-am spus io că avea iarba fiarelor ? arătă cu convingere Mustea...

— E cu putință... Tata zicea că acest Grozea are ceva ca un fel dă grunj cu miros, cu care dacă afuma pă cineva, îl făcea să adoarmă. Destul că a scăpat...

Papassoglu își țintise ochii asupra lui Teticu... Îi văzuse să deși ținea privirea într-altă parte, asculta cu încordare ceea ce povestea Licsandru...

— Odată, pă cînd el era dăparte spre Tîrnovo, cu ceata lui, a năvălit o ceată dă turci dă la Giurgiu în sat, au jăfuit, au omorît și-au adunat fetele pă care le-au dus cu ei... A luat-o și pă Lisaveta, așa să numea verișoara aceea a mea... D-atunci, dă cînd s-a întors acasă și-a văzut că i-au luat turcii fata cu ei, Grozea n-a mai fost om... A plecat după ei la Giurgiu, a aflat dîn ce fel dă armată făceau parte jefuitorii, unde au fost mutați... ce au făcut cu prada... I s-a spus că Lisaveta a fost dusă la Țarigrad și s-a dus și el acolo... Nu știu ce o fi făcut acolo, da' știu că n-a găsit-o, s-a aflat asta printr-un alt văr al nostru, care să ducea uneori pă la el, în locurile unde aveau înțelegere... Așa am aflat că a fost iar prins și că un pașă care nu știa cine e, da' îl văzuse îndemînatec la toate, îl luase ca rob... Îl ținea, astfel, bine, da' mereu îi era teamă să nu fugă și de-aceea îi făcuse un semn cu un fier roșu pă umăr, cu slova lui, a pașei ăstuia... A fugit și d-acolo și d-atunci i s-a pierdut urma... Turcii au mai venit la noi în sat după pradă peste vreo cinci ani, cînd au adunat toate fetele dîn sat și au jefuit casele... Da' noi, dă la cîmp, am prins dă veste și i-am gonit și am ucis cîțiva dîntre ei... Da' ei l-au ucis pă tata...

Cei de față ar fi vrut să știe mai mult... dar era tîrziu... Teticu ținea ochii închiși, dar Papassoglu simți că nu doarme, ci stă așa, ca să se poată gîndi în voie... Au venit caraulele... Și cele dinspre Jilava, și cele dinspre Bragadiru și Popești-Leordeni... Era liniște... Cum s-au domolit focurile, au început să se vadă departe cele ale posturilor turcești. Norii se îngrămădeau lin, unii peste alții, spre înaltul cerului, unde pîlpîiau cîteva stele albicioase... Multe focuri erau stinse, altele domolite... Începuse să adie o suflare rece și oamenii își strînseră zăbunele pe umeri...

Din plictiseală sau de frică, împotriva celor prescrise... sentinele turcești trăgeau din cînd în cînd focuri. Mustea mai puse cîteva crăci verzi, care ardeau cu fum, pe foc. Cei dinspre partea unde se tîra fumul își schimbară

locurile... Popa Tun și profesorul hotărîră că e timpul să meargă să doarmă... Chemară pe elevi, care ar tot fi stat să asculte... Deteră noapte bună și porniră spre cîrciumă, printre carele care erau aeșzate în neorînduială pe drumul noroios... Boii dejugați rumegau pe paie...

Papassoglu plecă odată cu cei de la cîrciumă, dar ajuns acolo, se făcu că mai întîrzie puțin și apoi o luă spre oraș, printre vetrele de jăratec în jurul cărora dormeau oamenii.

LA BRAGADIRU[1]

Spre Bragadiru, unde erau acum cei de la Zăvoiu Dihorului, Vadu Rău și celelalte sate din drumul de la Găești spre București, Omer-pașa nu mai folosi aceeași tactică, dîndu-și seama că încercarea cavaleriei de a lupta printre tarlalele de porumb e legată de mari primejdii... Se hotărî să se facă aici, cum s-ar zice, o recunoaștere-sondaj... ca să vadă în ce măsură această intrare în București este și ea împiedicată de gloatele adunate în calea sa... Deci, de îndată ce se văzu limpede că nu mai e nimic de făcut pe Dealu Filaretului, Kerim-pașa trecu în galop, împreună cu ofițerii săi de stat-major, de-a lungul Ciorogîrlei spre Bragadiru, unde se găsea încă din ajun un regiment de cavalerie, care alcătuia aripa sa stîngă, menită să-l acopere de vreo surprindere din partea asta. Întrebă pe comandantul regimentului care e cel mai destoinic șef de escadron și-l chemă la el... Înconjurat de un grup întreg de ofițeri, șeful de

---

[1] În ediția 1957, introdus eronat după capitolul *Vineri* (p. 278—284). Dealtfel, cu creionul albastru, în colțul drept al primei file din acest capitol, în manuscris se află indicată ziua „vineri, 10 septembrie". La acea dată trupele turcești se aflau în preajma Bucureștilor și documentele atestă primele ciocniri cu locuitorii satelor din apropierea capitalei.

Se poate ușor observa că de aici capitolele sînt concepute cronologic, pînă la apogeul luptelor din Dealu Spirii, arestarea conducătorilor revoluției și închiderea acestora în cazarma de la Cotroceni (n. ed.).

escadron primi instrucţiunile cuvenite. Trebuia să evite o încăierare cu armele de foc, care ar fi tîrît oştirea turcească într-o acţiune net războinică, nedorită de guvernul imperial, dar în acelaşi timp trebuia să încerce să pătrundă pe front, cu lovituri date cu latul săbiei, eventual făcînd un zid de lănci împinse înainte... Să răspundă, dar cu mare grije, la vreo întîmplătoare aţîţare... Se va trage numai în cei care vor ataca chiar un singur ostaş turc... Pentru intimidarea gloatei se va trage şi aci un număr de şrapnele... la înălţimea potrivită, ca să nu producă vreun masacru.

Toma aşezase încă de cu seară pe cei din Vadu Rău şi Zăvoiu Dihorului, care erau în frunte cu Ion, cu Drăgan, Peştefript, Stanciu, Petre Dobre şi Codan, înaintea păduricii, care era călare în bună parte pe drumul Alexandriei, călare şi ei pe acelaşi drum la vreo opt sute de paşi în faţă, avînd aci pe stînga tarlale de porumb, dar pe dreapta, o mirişte lată de vreo trei sute de paşi...

Damian şi cu Simion veniseră şi ei în galop să le spuie despre cele întîmplate în Dealu Filaretului, cum a fost zăpăcită şi împrăştiată cavaleria turcă. Toma înţelese că turcii nu vor mai face din nou aceeaşi greşeală şi că dacă vor încerca iar, acum vor încerca pe loc deschis... de aceea el puse pe cei din Zăvoiu Dihorului şi Vadu Rău grămadă pe miriştea de pe dreapta... Trimise pe cei din Puţu-cu-Salcia şi Măranţişu resfiraţi prin porumb, iar în pădurice — de o parte şi de alta a drumului, sfătuindu-i să taie copacii cu topoarele pe care le au şi să-i aşeze de-a latul drumului cu frunziş cu tot — pe cei dinspre Slobozia şi Bolintin.

*

Escadronul turc făcu întîia încercare în galop cu lăncile în cumpănire, dar elanul cailor fu înfrînt de crăcile mari cu ramuri pe care oamenii lui Ion şi Drăgan le întindeau în faţa lor, scuturîndu-le puternic, şi călăreţii ocoliră în goană, întorcîndu-se... Făcură numaidecît încă o încercare, de astă dată la pas, om lîngă om, cu

lăncile împinse mult în față. Oamenii puseră în față crăcile, dar sulițele erau mai lungi și ascuțite... Dădură deci înapoi, atît cît se putu, fiindcă învălmășeala era mare... Drăgan însă, mai hotărît, se dădu ușor la o parte, prinse o suliță cu mîna și o împinse în lături... apucînd apoi calul de dîrlogi și trăgîndu-l înapoi, strigă cu glasul lui gros și parcă spart :

— Bă, faceți ca mine, bă... puneți mîna pă sulițe...

Și trăgea de zor înapoi calul turcului, răsucindu-l în loc, încurcîndu-i și pe ceilalți călăreți. Atunci, un ofițer făcu o săritură cu calul și, apropiindu-se de Drăgan, trase cu sabia în plin... Din cauza învălmășelii, îl atinse mai mult cu vîrful, care-i tăie o parte din ureche și pătrunse în brațul ridicat subt umăr, pînă la os.. El simți lovitura, dar nu-și dete seama ce e anume, căci simțise numai izbitura puternică, nu și tăietura... și trăgea cu cealaltă mînă, cu stînga, mereu de dîrlogii calului...

Atunci se auzi glasul subțire, ca un țipăt, al lui Ilie, nepotul lui Ristache, un flăcău de vreo 19 ani, cam spîn și costeliv :

— Dați, fraților, cu topoarele, că l-au tăiat pă nea Drăgan... și scoțînd toporul de subt mintean, începu să-l învîrtească pe deasupra capului.

Se încălziseră bine, și trei-patru soldați turci, încurcați în propriile lor sulițe, prea lungi pentru o asemenea învălmășeală, fură loviți și trîntiți de pe cai, plini de sînge. Comandantul escadronului fierbea de mînie și, întors cu oamenii săi și cu cei răniți la colonel, îi ceru să facă o nouă încercare, după o idee a lui.

De data asta, turcii veniră tot la pas, tot în linie, dar trăgînd focuri de carabină în pămînt, la vreo zece pași în fața gloatei.

În noroiul drumului, gloanțele făceau un „pleosc"... sec și aruncau stropi, dar în pămîntul afînat al miriștei aruncau în sus bulgări și pulbere neagră.

Oamenii se îngrămădiseră toți în jurul lui Drăgan, să vadă cum e un rănit... El spunea mereu că nu simte nici o durere, în timp ce-l legau Stanciu și Codan cu fîșii din mînecile cămășilor lor pe care și le rupeau...

— Om găsi noi altele, fraților, spunea Codan. Dacă e așa, pă viață și pă moarte !

Dar nu li se mai părea atît de grozav să fii lovit de sabie.

Cînd văzură însă pe turci înaintînd din nou, cu împușcături în pămînt, se adunară din nou în față, dar numai puțin timp își păstrară voia bună... Văzînd gloanțele mușcînd în rînd pămîntul, din ce în ce mai aproape, își pierdură capul și atunci se auzi vocea lui Vasile Peștefript, strigînd cu deznădejde :

— Înapoi, Ștefane, că turcii ne împușcă !... și după el începură să se audă tot mai multe glasuri speriate :

— Înapoi !... înapoi !...

Dar cum să dai înapoi cînd sunt o mie de oameni în spatele tău, care nu știu ce să facă ?... Începură să se audă țipetele unor răniți, căci gloanțele izbeau acum în picioare... Pe jos se zvîrcoleau vreo zece inși. Turcii nu mai trăgeau, dar înaintau cu lăncile întinse. Atunci se ivi pe cîmp Toma, care venea în trap dinspre pădurice, strigînd puternic :

— Dați-vă la o parte și lăsați-i să treacă !...

— Lăsați-i să treacă !... Lăsați-i să treacă... se auzi din toate părțile.

Escadronul turc se mișca încet, așa că avură timp să se dea într-o parte... Vasile Peștefript își luă pe umeri feciorul care era rănit la piciorul drept... Ion îl sprijinea pe Stanciu, care șchiopăta și el cu piciorul însîngerat... Erau în totul vreo doisprezece răniți dar nici unul nu se văita de dureri, ba Ilie striga copilăros, către Toma, în timp ce era dus pe umăr de Codan, vesel ca și cînd ar fi făcut cine știe ce ispravă :

— Sînt rănit, nea Tomo, sînt rănit...

Toma, care fusese de două ori rănit în război, pierzîndu-și mîna, și știa că durerile încep mai tîrziu, se mulțumi să strige, lăudîndu-l :

— Ilie, nu te credeam atît dă.... inimos.

Cînd escadronul intră în pădure, unde drumul ocolea, se găsi deodată în fața unor copaci răsturnați de-a latul, peste care nu se putea trece cu caii în nici un fel... Vrură să se întoarcă, dar în spatele lui gloata se strînsese la oarecare depărtare și-i tăia întoarcerea... Prin pădure

nu aveau curaj să se avînte şi şeful de escadron îi opri în loc... Apoi, însoţit de gornist şi de un subofiţer, pesemne, veni spre oameni şi se îndreptară spre cel care părea să fie cel de care ascultau ceilalţi... şi care era Ion... Se apropie şi începu să strige pe turceşte... Ion ridică din umeri. Atunci şeful de escadron dădu o poruncă trompetului care sună şi oamenii se înfiorară... Apoi şeful strigă un ordin şi escadronul încărcă zgomotos carabinele. Oamenii se cam speriară şi atunci Codan, care era de cealaltă parte a drumului, îi strigă lui Ion :

— Nea Ioane, ce facem ?... Că ăştia iar încarcă puştile... ne dăm înapoi ?

— Ce facem ? întrebă nedumerit Ion, trăgîndu-şi vreo cîteva clipe cu mîna stîngă mustaţa căruntă... Apoi rămase nemişcat şi-i spuse aşa, peste drum : Vrei să ştii ce facem, Codane ?... Uite ce facem... Şi, la doi paşi în faţa celorlalţi, îi întoarse spatele ofiţerului turc, scuipînd într-o parte.

Şeful de escadron care tot timpul ţinuse revolverul întins îl descărcă în Ion de la zece paşi, fără să-l nimerească, dar în aceeaşi clipă aproape, Petre al lui Dobre, care era între întîii copaci, descărcă sîneaţa lui cu cremene, care bubui ca un tun, şi ofiţerul căzu pe gîtul calului... Trompetul luă calul de dîrlogi şi îl îndreptă spre escadron, speriat că vor veni şi alte focuri... Ajuns lîngă oamenii lui, care îl înconjurară, ofiţerul se ridică, dar se văzu că e rănit în umăr... Cum oamenii lui cereau să tragă, îi opri, dîndu-şi probabil seama că nu trebuie să provoace o luptă, că n-ar mai putea scăpa vreunul, de vreme ce nu se putea şti ce se ascunde în pădure, de unde venise focul de armă.

Au stat aşa pînă pe la prînz. Văzînd că escadronul nu se mai întoarce, văzînd şi drumul închis înapoia lui şi bănuind că trebuie să se fi întîmplat ceva, comandantul regimentului ceru lui Kerim-paşa un interpret şi veni el însuşi, însoţit de trei călăreţi, spre gloata care nu se mai clinti, căci se răspîndise veste că au prins tot escadronul şi oamenii se încălziseră iar.

Comandantul ceru să vorbească numaidecît cu cel mai de frunte dintre ei, şi atunci se auziră strigăte peste cîmp :

— Nea Tomo... nea Tomo !

Pandurul, care era în pădure, veni în trapul calului.

Comandantul întrebă și tîlmaciul traduse :

— Unde este escadronul ?

— Închis în pădure, traduse același tîlmaci răspunsul lui Toma.

— Și ce aveți de gînd să faceți ? sună întrebarea.

Toma se scărpină în cap, își mușcă mustața și tăcu îndelung... Se gîndi o clipă că turcii împușcaseră doisprezece oameni... E drept că și ei au avut pe șeful de escadron și alți vreo zece călăreți răniți... dar... i se păru că... totuși... așa... fără arme, nu te poți măsura cu turcii... Se întoarse spre moș Gurie, care venise și el, vrînd neapărat să știe ce e în față.

— Ce zîci, nea Șoricaie ? Io zîc să le dăm drumu.

— Să le dăm drumu și să-i dăm în mă-sa, spuse omul, dar atît de fonf, că probabil nici tîlmaciul nu pricepu nimic.

Escadronul trecu înapoi, cu șeful lui legat cu o fașe peste umăr... Totuși, Kerim-pașa socoti misiunea lui îndeplinită cu succes... Se făcuse dovada că nici pe drumul Alexandriei nu se poate intra în oraș fără luptă, și raportă acest lucru mai departe, lui Omer-pașa...

★

Pe înserate, cînd cei dinspre Bragadiru aprinseră niște focuri pînă la cer, cu toate uscăturile din pădure și coceni peste ele... și, așteptînd să se coacă dovlecii pe care unii din ei îi găsiseră pe cîmp, începuseră să scoată de prin traiste mămăliga și ceapa, se iviră venind din vale, dinspre oraș, căruțele orzarilor din Delea Nouă, care aduceau din partea negustorilor din Obor mii de lipii calde încă, și pline pe coaje de făină, care miroseau frumos, vreo cîteva butoaie de icre și pastramă, ca să ajungă pentru toată lumea... Căruța din urmă avea patru butoaie cu țuică...

Într-o telegută de la barieră erau popa Gheorghe și Toader Fărșerotu în fund, iar pe capră, lîngă vizitiu, popa Dumitru, mulțumit și de taică-su și de socră-su. Fură toți foarte dezamăgiți cînd li se spuse că nu e nici un regiment turcesc prins, ci a fost doar înconjurat un

escadron, căruia pînă la urmă i-au dat drumul... Cînd văzură pe cei paisprezece răniţi, înţeleseră că n-a fost glumă, chiar aşa cum a fost...

Lui popa Gheorghe i-au dat lacrimile cînd a văzut pe Vasile Peştefript mîngîindu-şi feciorul, care începuse să fie luat cu fierbinţeli... Asta, după nenorocirea de pe lac, i se păru şi lui prea mult... Altfel, oamenii erau nespus de veseli... Văzuseră şi înţeleseseră un lucru pe care în afară de panduri, care din pricină că luptaseră cu douăzeci şi patru de ani mai înainte cu turcii, se bucurau de mare faimă, nu-l ştia ţărănimea cealaltă, de vreo două veacuri. Şi anume, că se poate lupta cu turcii... că războiul se poate face de către oameni ca ei.

Toader Fărşerotu stărui ca răniţii să fie duşi toţi într-un han de pe Podu Tîrgului din Afară, ca să fie îngrijiţi de negustorimea din Obor... Toma trimise pe Damian acasă la cocoana doftoroaie din mahalaua Visarionului, să vie să vadă şi ea pe cei răniţi... Nu era în Bucureşti, dar era Tiţa, care a venit cu o trîmbă de pînză şi cu un săculeţ de muşeţel... Învăţase de la maică-sa că se spală rănile cu ceai de muşeţel, se toarnă spirt peste ele şi se leagă bine cu fâşii de pînză.

Odată ce se ivi lumina dimineţii, se schimbă iar vremea. Începu să plouă mărunt, totuşi oamenii aprinseră din nou focurile. Cerul nu era întunecat, ci, dimpotrivă, părea că se luminează, dar se lumina a ploaie...

Cînd sosi Hergă, cu carele încărcate cu pîine şi brînză, oamenii alergară bucuroşi înaintea lui, pentru că, dacă eşti sătul, o duci mai bine la frig. Norii albicioşi spînzurau uneori cu palele de ceaţă peste turlele bisericii Văcăreştilor, peste conacul din vii cu foişorul lui... Se auzi un *Deşteaptă-te, române,* o voce caldă de tenor... Profesorul cel gros îşi scula elevii, care nu se îndurau să facă ochi.

Teticu se sculase încă de dimineaţă şi fusese călare spre Popeştii-Conduraţi, unde stătu de vorbă cu Panait şi alţi săteni, fruntaşi în zilele acestea... Aveau şi ei care şi se hotărî pe loc ca boii să fie dejugaţi şi carele puse în mijlocul drumului... Peste o jumătate de oră, murgul fu văzut trecînd în trap iute spre dărîmături şi apoi dispăru pe după via cea mare, spre Bragadiru. Aci Teticu îi găsi pe cei patru de la Vadu Rău, aşezaţi temeinic de-a latul drumului care venea din Bucureşti... Toma — pe prispa unei căsuţe cu ai lui — era mulţumit de dîrzenia lui frate-său Ion, care acum devenise neobosit... Îi plăcuse şi cum lămurea oamenii.

— Măi, frate-mio, mă, ascultaţi-mă ce vă spui... Dacă turcu nu intră în Bucureşti, atunci Costituţia asta,

strîmbă, plăpîndă cum e... om mai putea-o îndrepta, poate, mă, nu zîc că negreşit... Da' dacă intră turcu, mă, atunci s-a isprăvit... rămînem robi cum am fost...

Teticu se sfătui cu Toma şi găsiră de cuviinţă că dacă turcu încearcă să treacă prin porumb, ar fi bine să găsească acolo, ascunşi, oameni care să-l zăpăcească. Se hotărî să se taie lemne din pădure ca să se puie subt zăbune şi subt tot felul de zdrenţe.

Pe cînd revenea în galop întovărăşit de Damian, călare şi el, printre vii şi lanul de porumb, Teticu văzu la dărîmătură un grup de călăreţi turci. Se grăbi să ajungă acolo... sări de pe cal şi fu în cîteva clipe lîngă cei din faţă...

Era un ofiţer turc tînăr, cam scurt pe cal, dar osos şi cu ochii albi... Cel ce vorbea era un subofiţer care ştia foarte bine româneşte. De trei ori adusese la cunoştinţă porunca lui Omer-paşa ca toată lumea să se împrăştie, dar lumea rămînea mută, nu zicea nici da, nici nu. Acum ofiţerul făcu semn gornistului, care dă un semnal de ascultare... Apoi subofiţerul vorbi din nou :

— Excelenţia-sa Omer-paşa vesteşte pe toată lumea că dacă pînă într-un ceas lumea nu se împrăştie, oastea turcă va da un atac necruţător, însoţit de bombardament teribil cu şrapnele.

Atunci [Teticu], urcat pe peretele cel mai puţin dărîmat, spuse turceşte, cu o voce destul de greu de auzit dealtfel, din pricină că îi lipseau dinţii, că oamenii nu prea ştiu ce sunt acelea şrapnele şi că excelenţia-sa ar face mai bine să-şi vadă de treabă acasă şi să lase lumea în pace...

— Dacă nu ştiţi ce sînt alea şrapnele, aflaţi că sînt nişte bombe noi, născocite de un englez, care poartă numele acesta... Nişte bombe teribile, speciale pentru tras în mulţime.

— Să-i fie dă bine englezului, să-i fie dă bine turcului, că sînt buni tovarăşi şi-şi fac cinste unu altuia... Foarte bine... Ce-or fi şrapnelele astea om vedea... reluă cu un soi de dispreţ Teticu, fără să poată bănui că pînă la prînz el nu va mai fi în viaţă.

*

Un lucru înțelese însă limpede acest om obicinuit să-și puie viața în joc necontenit : că acuma va fi greu. Îi ceru lui Hergă să meargă numaidecît întovărășit de douăzeci-treizeci de tabaci, dintre cei fără puști, dar cu topoare, spre Panait și cei de la Popeștii-Condurați, și împreună să așeze cete de oameni prin porumb... Oamenii să nu fie niciodată singuri, unul sau doi, cîte trei și mai mulți în același loc. Îi mai spuse să se suie în pomi și să vadă cum se desfășoară turcii, să trimită pe toți cei care au puști la dărîmătură... Același lucru i-l spuse și lui Damian, care porni în galop spre drumul Bragadirului.

Ploaia stătuse de vreo jumătate de ceas și pentru întîia dată, printre norii acum ridicați și rupți în bucăți pufoase, care se opriseră ori mergeau atît de lin că nu se băga de seamă, apăru soarele, pe un petec albastru, crescut dintre norii albicioși.

Pe drumul Giurgiului, Teticu pofti lumea să vie în față... În care se urcară elevii și profesorii, o ceată mare, ca la o mie de oameni, cu care erau în frunte calfele de măcelari, trecu spre lanurile de porumb de după vie... Apoi ceilalți fură rugați să se dea grămadă spre miriștea din stînga, pînă spre lanurile dinspre Văcărești.

Tocmai acum soseau alte care cu hrană din vale, aduse de Codin și Licsandra, dar nimeni nu se mai gîndea la mîncare...

Lumea era mai curînd tăcută decît zgomotoasă... În liniștea și în căutătura puțin încruntată a celor mai mulți se putea ceti o hotărîre ca de piatră... Aproape toți cei mai cunoscuți poporului dintre cei care de trei nopți și patru zile străjuiau intrarea în capitală, erau în față... Popa Tun nu spunea o vorbă, dar cerceta cu privirea, cîntărindu-l pe fiecare parcă... Își trecea degetele prin barba roșcată și scurtă, cu capul înclinat pe umărul stîng...

Deodată se iscă o tălăzuire a mulțimii, întovărășită de un soi de exclamație ca un ison neprevăzut... Cavaleria turcă se ivise din vîlcea, în galop... Cum ajunse ca

la o mie de pași, un regiment o luă la stînga, spre Bragadiru, iar celălalt peste miriștie la dreapta, spre Popeștii-Condurați... Dinadins, Omer-pașa făcu manevra asta, ca să intimideze.

Teticu se sui în stejarul de lîngă dărîmătură, căruia i se tăiaseră cu oarecare nesocotință aproape toate crăcile, afară de aceea care prelungea trunchiul... Se sui aproape pînă în vîrf... Dar după el se suiră și alții, între care trei elevi, care se agățau de proaspetele rupturi, ca să stea mai bine. De acolo de sus, Teticu văzu cum regimentele de cavalerie, după ce o luaseră la dreapta și la stînga, porniră la galop să ia poziție pe drumul Olteniței, ca și pe drumul Bragadirului... Se ivi apoi ca la un regiment de infanterie, care manevră timp de un sfert de ceas, făcînd și desfăcînd careuri peste miriștea din fața mulțimii... Apoi se împărți în două, fiecare jumătate așezîndu-se la un flanc și făcînd loc unei baterii de artilerie, care ocolise, întîmpinată cu un soi de fior de mulțime, „tunurile, tunurile !“, la dreapta în galop și manevrară și ele, la trap apoi, peste miriște... În cele din urmă se așezară în linie, în baterie, opt tunuri. Teticu văzu că alte baterii se îndreptaseră spre Popeștii-Condurați și spre Bragadiru. De departe el văzu trupe turcești trecînd prin Odăile spre Nefliu ca și în partea astălaltă, spre Leordeni...

Cînd fu să se împlinească ceasul, se ivi din nou ceata de călăreți, care mai fusese... Avea înainte un gornist, cu un steag mic, alb. Veni pînă la dărîmătură și din nou subofițerul își duse calul în față și întrebă :

— Care este răspunsul vostru ?

Urmă o tăcere prelungă, apăsătoare.

— Atunci aflați că de îndată ce noi îi vom raporta că nu vreți să vă împrăștiați, va începe atacul...

Aștepta un răspuns. Dar nu era decît o tăcere înghețată.

— Vă întreb ultima dată : care este răspunsul vostru ?

Dar tăcerea de piatră fu singurul răspuns... Nici Licsandra, care venise dinapoi ca să-și caute bărbatul și se suise pe zidul năruit, nu îndrăzni parcă nici să se miște.

Călăreții se întoarseră...

Cînd ajunseră subt un stejar, unde era un grup de ofițeri, după cîteva clipe, trompeții turci sunară atacul... Strigătul metalic, cînd pripit, cînd prelung, sfîșie văzduhul... Un fior trecu prin mulțime și toți se strînseră unii într-alții. Vreo cîteva femei, care veniseră cu carele pînă în față, se strînseră de mîini, cu o spaimă rece... Așteptarea fu grea, nesfîrșită... Apoi la gura tunurilor apăru cîte un fir de fum alb și numaidecît un snop de detunături zgudui cerul... Peste o clipă sau două se auziră tot atîtea pocnituri, dar mai slabe, și în fața soarelui, ca și subt nori, apărură dintr-o dată niște nourași lăptoși... Oamenii nu pricepeau ce a fost. Dar cînd din nou se auziră două rînduri de bubuituri și apărură în văzduh, la depărtare egală, norii lăptoși, inimile oamenilor se dezghețară, frunțile se descruntară și pe chipurile celor mai mulți se iviră zîmbete. Oamenii, răsuflînd, parcă ar fi vrut să spuie : „Ăsta-i bombardamentul ? Astea sînt șrapnelele ? Nu pare așa grozav..." Gloanțele care căzuseră parcă nu loviră pe nimeni.

— Altceva mai știți ? se auzi o voce pițigăiată, ca de țîrcovnic. Era Codin și lumea începu să rîdă în jurul lui.

Teticu coborî, aproape îmbrîncind pe cei de subt el... Veni în față de tot, unde erau Popa Tun și Mustea... grăbit de tot...

— Părinte, atacu nu să dă aci... Vor să lupte la dreapta și la stînga noastră... Aci vor veni mai puțini călăreți... Nu vă mișcați... Țineți-i pă loc... Eu mă duc acolo, apoi se azvîrli pe cal...

Vru să-și facă loc înapoi, ca să o ia spre mînăstirea Văcărești, dar lumea îl privea nedumerită și o clipă se gîndi să nu creadă cei de față că vrea să fugă... Întoarse calul, își făcu loc și porni la galop, prin fața mulțimii, spre Popeștii-Conduraţi...

În liniștea care nu mai era apăsătoare, se auzi deodată vocea de tenor, ușoară, a profesorului cel gros, și numaidecît îl urmară elevii și toată mulțimea:

Deșteaptă-te, române, din somnul cel de moarte,
În care te-adînciră barbarii de tirani...
Acum ori niciodată, croiește-ți altă soarte...

Era o voință crîncenă în cîntecul acesta, altfel prea domol, care-l făcea să aibă tărie de fanfară.

La o comandă oarecare, escadroanele turcești porniră, desfăcîndu-se în evantaliu, în rînd rărit, peste miriște. Cînd fură aliniate, porniră din nou în galop, dar cum nu era nici un semn că mulțimea se va clinti din loc, rămaseră în trap bătut... Se opriră la un pas și începură să joace caii în loc.

Acum bubuiturile se auzeau la stînga și la dreapta și se vedeau sus nourași lăptoși...

Călăreții, jucîndu-și caii pe loc, încercau din cînd în cînd să treacă, dar oamenii din față puneau hainele înainte... Codin ținea și coșurile unu într-altul și cobilița în față. Se vedea că turcii vor să treacă... dar căutau parcă ceva... Unul dintre ei dădu buzna peste Codin, care puse cobilița în față odată cu coșurile... Subofițerul turc lăsă să cadă sabia care tăie coșurile și din umărul olténașului izbucni un val de sînge...

Mulțimea începu să urle mînioasă. De sus, de pe dărîmătură, Licsandra repezi o ruptură de cărămidă cu o furie de nedescris, care lovi pe subofițer în cap și-l năuci, umplîndu-i ochiul de sînge, de căzu de pe cal... Atunci, călăreții începură să lovească, unii destul de moale, cu săbiile. Se vedea că simplilor soldați li se părea rușinos să lovească în mulțime. Dar erau unii

care erau turbați... și loveau cu sete... rănind destul de grav... Altă lume, mai ales cei tineri, se urcară pe dărîmături și începură să imite pe Licsandra, aruncînd cu pietre... Un ofițer turc scoase pistolul și ochi liniștit... Lumea încremenise, numai Licsandra înfuriată nu văzu că în ea trage și se frînse în două... Dar în aceeași clipă, barosul lui Mustea, care se băgase între cai, căzu în spinarea ofițerului, rupîndu-i șira spinării... Căzu de pe cal ca un sac plin, frînt la mijloc. În vie, cei vreo optzeci de inși, cu puști, de-abia erau ținuți să nu tragă... Dar Preda Drăghici, măcelarul negru și fălcos, care fusese rugat de Teticu — și-i făgăduise să nu lase oamenii să facă după capul lor — îi stăpîni, cerîndu-le să aștepte. Codin, scos de vreo cîțiva inși din rîndurile din față, se zbătea uitîndu-se spre locul de unde era tîrît. Rana era proaspătă și nu începuseră încă durerile.

— Muică... muică... unde o fi cobilița mea... Mă, tu ăla multu, strigă, mă, să-mi aducă cobilița...

— Las-o dracului de cobiliță, mă ! Dă asta îți arde ție acum ! Stai liniștit să-ți leg rana... îl certa unul dintre profesori.

— Cum s-o las... mai ușor găsești coșuri decît cobiliță. Nu se liniști pînă ce nu îi dară cobilița.

O aduseră și pe Licsandra... Era lovită în partea dreaptă în piept... dar nici ea nu-și dădea seama ce-i cu ea... Îl striga mereu pe Licsandru... O traseră femeile după ele. Mai jos era un car cu boii înjugați. Îl umplură cu paie și-i urcară pe toți răniții... Că mai fură aduși vreo patru...

★

Înspre Popeștii-Condurați, încăierarea fu mult mai grea. La început, călăreții turci loviră cu latul săbiei și călcară în picioarele cailor mulțimea de săteni care se da treptat înapoi, ținînd în față sumane, rupturi, dar și ciomege, furci și coase... Dar cînd pătrunseră în porumb și se răzlețiră, fură încolțiți din toate părțile... Nu se auzeau decît urlete, înjurături și pocnituri tari. Fură trași jos de pe cai, fură loviți din spate, cu bîtele, caii împunși cu furcile. De după o casă boierească, părăsită

acum, fură bătuți cu cărămizi desfăcute din vreme și rupte. Unii turci traseră cu pistoalele, dar și ei la rîndul lor primiră focuri... Călare pe murgul lui, cu pistolul în mînă, Teticu alerga de la o ceată la alta și cine-i era în cale nu avea timp să se ferească totdeauna.

Panait, care-și ascunsese pușca de guardist, trăgea focuri suit pe o claie de fîn. Hergă avea în mîna stîngă o bîtă cu care se apăra și cînd îi venea bine repezea și cuțitul. Încăierarea a durat mai bine de o jumătate de oră. Cînd se auzi trompetul regimentului turc sunînd adunarea... destui călăreți nu veniră... Alții, foarte mulți, se întoarseră tîrziu pe jos, fără arme, mulțumiți că au scăpat cu viață, tîrîndu-se prin porumb.

*

Oamenilor nu le venea să creadă cînd vedeau cavaleria turcă retrăgîndu-se... Un trompet suna și unitățile împrăștiate se adunau din nou în cîmpia de pe drumul Giurgiului. Chiar cele din fața dărîmăturii se traseră înapoi... Dar cînd ei își deteră seama că e un sfîrșit, fie și un sfîrșit de încercare, și că ei au cîștigat această încercare, un val de entuziasm cuprinse uriașa adunare de oameni. Cînd sunară din nou chemările acelui nou *Deșteaptă-te, române,* nici un glas nu rămase mut... Zece mii de oameni fremătau cu ochii luminoși. Era o revenire, o bucurie a unei întoarceri de pe un drum pînă acum cîteva ceasuri doar bănuit și temut... acum lăsat, biruitor, în urmă... Nu scăzu acest entuziasm nici cînd se știu că au fost pierderi mari în sînul mulțimii... Tocmai aceste pierderi sporiră sentimentul valorii de performanță tragică în această mulțime. Asta fusese lupta... Faptul acesta adînc simțit dinamiza ceea ce dormita în adînc, învăluit în cenușa timpului, în poporul bucureștean. Cînd începură să se adune din lanurile de porumb și să fie aduși spre drumul mare răniții, cu rănile învelite cu ce se găsise la îndemînă, lumea îi întîmpină cu un adevărat sentiment de religiozitate. Celor care erau loviți ușor, de puteau merge, ori mergeau sprijiniți, li se dădea grabnic, fără șovăire, nu ceea ce le lipsea, ci ceea ce avea fiecare la îndemînă, uneori fără folos pentru rănit.

Brutarul cel cu cap de şoarece şi plin de făină tot avea o tăietură mare în umăr, căci cuprins de furie împunsese cu o furcă în neştire înaintea lui, răsturnînd singur vreo doi călăreţi, pînă ce fu alergat cu calul de un ofiţer şi lovit cu sabia din spate, după ce cu o lovitură isteaţă turcul îl făcuse să scape furca din mînă... Era adus pe ramuri, aşternute cu paie, de vreo patru inşi.

Erau îndreptaţi, toţi, spre umbrarul cîrciumei părăsite. Aci fu adus şi Mustea... Fusese tăiat cu sabia în vreo două locuri şi lovit în frunte de copita unui cal, după ce căzuse jos. Îl aduceau acum pe un ţol...

Dinspre Văcăreşti venea o ceată de oameni, şase din ei purtînd două tărgi din cele cu care se cară cărămizile, legate cu nişte frunze şi ramuri... Pe targă se vedea de departe un om culcat cu faţa în sus. Pe măsură ce înaintau, subt ploaia care începuse să cearnă mărunt, din nou, mulţimea devenea tăcută, aşteptînd-o să treacă prin dreptul ei ca să vadă cine e ăl mort. Era omul negricios cu sprîncene tari, cu faţa parcă nerasă de săptămîni... Şopteau înfioraţi : „Teticu". Se descopereau şi se închinau... L-au adus şi pe el subt umbrarul cîrciumei părăsite.

Profesorii porniră numaidecît spre oraş, ca să aducă oricîţi doctori ar primi să se urce în Deal... Se pregăteau şi care cu paie, ca să se ducă răniţii, dacă doctorii vor crede că se poate face asta...

Cînd veni Hergă, năduşit tot şi cu ochii parcă rătăciţi, întîia lui întrebare fu despre Licsandra. I se spuse că e rănită uşor şi că a fost trimisă la Spitalul Brâncovenesc. Vru să se repeadă ca un nebun, dar Popa Tun îl strigă, aproape mînios :

— Unde fugi ? Dacă se întorc turcii ? Cum vrei să rămînă cîmpu ăsta aşa ?

Licsandru întrebă năuc :

— Cum aşa ?

— Păi cum ?... Teticu a murit, cred că Mustea a murit şi el... Trebuie să fie cineva aci care ştie rosturile şi legăturile... Că altfel... Cînd o intra spaima în lumea asta, Doamne fereşte, totul să duce peste cap. Te

duci după prînz, încolo, cînd s-or lămuri puțin lucrurile.

Cei din oraș, care așteptau din ceas în ceas, cu ochii în toate părțile să simtă, să vadă ceva... înțeleseseră din clipa cînd auziseră bubuitul tunurilor că se întîmplă ceva greu... Cei mai de aproape auziseră și alte numeroase focuri de armă... Toți vedeau în asta hotărîrea turcilor de a intra cu orice preț în oraș... Se așteptau din clipă în clipă să-i vadă pe ulițe. Cînd se află că artileria n-a putut face nimic și că toată cavaleria turcă a fost respinsă cu pierderi, un fel de nebunie cuprinse cea mai mare parte din oraș. Oamenii se îmbrățișară în drum, începură să fie plimbate steaguri pe ulițe în cîntece și urale... *Deșteaptă-te, române* se auzea puternic pe Podu Mogoșoaiei. Cînd se află însă despre moartea lui Teticu, bucuria tuturor fu umbrită... Un nor trecu prin dreptul soarelui... Se sfîrșea, curmat prea repede, un început care putea să fie măreț. Se află că sunt numeroși răniți adunați subt umbrarul de la hanul părăsit... Pe dată se porniră căruțe cu paie și pături, numeroase calești, spre Dealu Filaretului...

*

Cînd Bălcescu împreună cu Tița, care avea brațele pline de flori, și Costache sosiră sus, birja își făcu greu loc printre care. Istoricul era abătut că nu putuse măcar sta de vorbă cu fostul său prieten. Trebuia să ocolească peste miriște... Doctorii începuseră să înfașe rănile, mai toate în partea de sus a corpului... Pe toate mesele și pe jos, pe maldăre de paie, erau răniți... Dealtfel, într-un ceas, treaba fu isprăvită și cei vreo optzeci de răniți, între care erau și patru turci, fură porniți spre spital. Unii la Brâncovenesc, alții spre spitalul Colții...

*

Se făceau pregătiri pentru înmormîntarea celor doi, Teticu și Mustea... Acum zăceau amîndoi, lungiți fiecare pe cîte o masă lungă și îngustă, dintre cele cu picioarele bătute în pămînt... Cele două mese erau în

unghi drept și capetele lor, la fel cărunte, erau apropiate... Doctorul Grunau vru să vadă de aproape rănile pe care ei le primiseră... Fură duși pe rînd în prăvălia hanului și dezbrăcați de felceri, ca să fie și îmbăiați, după cum cerea datoria creștinească... Intrară înăuntru cei trei doctori, Bălcescu și fratele său, Popa Tun și Licsandru... Cel dintîi lucru care-l minună pe Grunau fu tinerețea trupului aceluia pe care cei mai mulți îl credeau după chip un moș... Nu părea să aibă nici treizeci de ani. Mușchii erau neobicinuiți, lungi și rotunji, ca niște sîrmă groasă împletită... Nu era deloc slab la trup, din cauză că hainele prea largi atîrnau pe el... Era ca o statuie de bronz, îmbrăcată în zdrențe. Îl întoarseră pe spate. Rana era simplă, în dreptul inimei. Fusese ochit pe la spate, nu prea de departe... Glonțul rămăsese pesemne în inimă. Doctorul Grunau arătă niște grunji de carne tare în jurul gleznelor...

— A purtat mult lanțuri de picioare... Cred că a fost la ocnă... Uite oasele, puțin deformate, îmi bănui că a purtat și cătușe mari de lemn... butuci la picioare...

Bălcescu alunecă în adîncimile amintirii și îndoielilor lui. Cine poate ști ce viață a dus acest om neobicinuit în cincisprezece ani și mai bine de cînd nu l-a mai văzut... Nu pricepeau ce semn are pe umărul stîng, spre spată...

— E ceva făcut cu fierul înroșit, după cît se pare...

Licsandru Hergă intră într-o bănuială care-l strîngea de gît:

— Nu cumva este aia o literă turcească, domnule doftor ?

— Ba îmi pare că da... Nu prea cunosc literele turcești... Dumneata le cunoști ? întrebă Grunau pe Bălcescu.

— Da !

Bălcescu recunoscu litera arabă „M“, dar fu curios să știe de ce a întrebat Licsandru Hergă asta.

— Era un gînd al meu... Nu știu cum să vă spui... și nici nu spuse mai multe.

Cei doi morți fură îmbrăcați, după ce fură îmbăiați, în haine curate, noi, care fuseseră aduse din piață odată

cu cele două sicrie de lemn. Veniseră în odăjdii şi cei doi preoţi de la biserica Cuţitu-de-Argint.

Cînd fu la rugăciunea de slobozire, bătrînul preot, care vorbea din barba albă, stufoasă, întrebă în şoaptă pe popa Ambrozie :

— Numele ?

— Filaret, se grăbi să spuie feciorul cel mare al lui Mustea.

— Şi ălălalt ?

— Celălalt ? Popa Ambrozie îşi dădu seama că nu-i ştie numele. Întrebă în stînga, în dreapta... Tuturor li se păru că Teticu nu e un nume de pomenit.

Atunci preotul cel bătrîn întrerupse rugăciunea, înciudat.

— Eu nu pot să slujesc acest om dacă nu-i ştiu numele de botez... de l-a ţinut maică-sa în braţe...

Nimeni nu ştia... Bălcescu nu-şi amintea numele de copil al lui Tucoltoiu.

Licsandru era aproape palid... Dar ar fi fost de prisos să spuie ceva, căci Grozea nu e nume de botez.

— N-are nevoie de nume, el e poporul român însuşi, spuse mînios popa Ambrozie.

În sfîrşit, Costache, care era mai mare cînd îl cunoscuse pe Tucoltoiu, şi care ştia de la fratele său că în faţa lor e Tucoltoiu, îşi aminti numele. Era Dumitru...

*

Au fost înmormîntaţi amîndoi subt deal, în cimitirul bisericii, în două gropi vecine... A fost lume multă, cum nu s-a mai văzut înmormîntare în Bucureşti, de la înmormîntarea lui Mihail Suţu, cel ucis de fiii săi, în 1821.

*

Toată noaptea, care fu ceva mai luminoasă, căci se ivi cîtva timp luna, oamenii aşteptară cu destulă grije, dar şi cu hotărîre, un nou atac turcesc... Ei ştiau bine că s-au prins într-o horă grea, dar ceea ce li se părea de neîngăduit era ca turcii să intre în Bucureşti şi să

răstoarne ordinea pe care vrea poporul să şi-o dea el însuşi... Se uitau cu duşmănie la focurile mari, care iluminau bivuacurile turceşti înainte de Odăile, la mai puţin de o mie de paşi... Ştiind că nu vor fi atacaţi, turcii se mişcau subt acoperirea unor posturi uşoare — fără grije — ca la ei acasă... Socoteala lui Omer-paşa era să obosească oamenii prin încordare...

Toma era destul de nedumerit şi el... Aştepta pe cît de curînd o nouă încercare de a trece a turcilor. Erau pregătiţi, deşi o duceau destul de greu cu ale gurii. Cei din oraş se gîndeau numai la cei din Dealu Filaretului şi toată luarea-aminte într-acolo se îndrepta... Trebuia lămurit acest lucru chiar în zorii zilei, cu Hergă şi ceilalţi.

Dar în zorii zilei o caraulă trimisă cu Damian şi Simion în cap, înspre liniile turceşti, pînă aproape de Sînteşti, aduse o veste cu totul neprevăzută. Trupele turceşti se îndreptau toate, în grabă, spre apus, încercînd, după cît se pare, să intre pe la Cotroceni.

Într-adevăr, cînd Faud-paşa şi Omer-paşa constatară că le e cu neputinţă să treacă dinspre răsărit ori sud spre Bucureşti, cînd văzură că s-ar putea să fie nevoie de un asediu în regulă al oraşului, căzură pe gînduri... Îndeosebi Omer-paşa se gîndea cu o nesfîrşită iritare la nevoia de a lupta prin porumb, cu un inamic lipsit de uniformă, ţîşnind de unde nu te aşteptai şi lovind prin surprindere... Răsuflară toţi cînd comandantul unui escadron de cavalerie trimis să înconjoare de departe oraşul raportă că tot poporul este adunat numai în sectorul dinspre miazăzi şi răsărit. Se hotărî pe loc că intrarea în oraş se va face dinspre vest şi a doua zi se dete ordin trupelor să execute marşuri laterale spre Cotroceni şi să se facă încercări pe drumul Cilibiului şi pe toate drumurile care se întîlneau la mînăstirea Cotroceni. Se mai dete poruncă să rămînă toată cavaleria în faţa mulţimii, ca să mascheze operaţia.

*

Cînd soarele se înălţase de o suliţă, Damian veni călare, în fugă, dinspre drumul Bragadirului, căutînd pe Panait şi Licsandru, ca să-i vestească numaidecît că sunt înşelaţi şi că grosul trupelor turceşti se îndreaptă de-a latul cîmpului, spre Cotroceni... Licsandru încălecă, fără să mai stea pe gînduri, şi alergă cu cei doi într-acolo.

Cu un steag în mînă, Toma, Ion Firu şi feciorii lor îşi făceau loc prin mulţime, strigînd cît îl ţinea gura :

— La Cotroceni, fraţilor... La Cotroceni... Ne-au păcălit turcii...

Fu un strigăt de mînie şi miile de oameni începură o deplasare dezordonată peste vii, peste livezi, pe subt dealuri, spre Podu Calicilor, de acolo prin prundişul întins al Dîmboviţei cu şivoaiele ei de apă, încercînd să ajungă în fugă la Cotroceni.

Cei patru, Firu şi Hergă îşi găsiră o parte din tabacii şi calfele din Scaune şi hotărîră să treacă de-a dreptul peste tarlalele de porumb.

Soarele se ridica într-un cer ceţos, dar lumina, deşi albicioasă, era vie... Verdele cîmpurilor era parte negru, parte veşted-roşcat.

Străbăteau lanuri de porumb, fără să se mai uite în urma lor, dacă mai vin şi ceilalţi. Acum, dintr-un ulm înalt, Damian şi Hergă vedeau bine cum turcii trec peste cîmp spre dreapta. Lăsară deci, ascunşi în vîlcea, să treacă o parte din pedestrime, dar cînd auziră zornăitul de lanţuri şi osii ale tunurilor, săriră urlînd ca nişte bezmetici :

— Huo !... Acasă la voi !...

Unii săriră la cei de pe cai, trăgîndu-i jos, smulgîndu-le bicele şi săbiile, alţii puseră umerii să răstoarne tunurile... N-ar fi crezut nimeni că Toma Panduru este în stare, cu umărul lui sănătos, să ridice roata unui tun cu osie cu tot... Un subofiţer încercă să-l taie... dar abia ridicase sabia şi Simion întoarse pistolul, iar subofiţerul nu avu măcar timp să audă pocnitura... Nici ai lui nu-şi dăduse seama că e mort... Prin porumb se auzeau numai urlete şi înjurături româneşti şi turceşti. Încurajat că le merge bine, Simion împinse cu piciorul o carabină căzută, devale într-o vîlceluşă, unde ştia el că o s-o caute pe urmă... Licsandru Hergă smucea călăreţii din şea, iar Damian şi Ion Firu întorceau atelajele tunurilor, ca să sporească învălmăşeala... Un val nou de tabaci se năpusti asupra turcilor... Alergau cu toţii mai ales după carabinele scurte ale tunarilor, smulgînd din tecile lor pistoalele celor căzuţi La început, tunarii surprinşi, înspăimîntaţi, fugiră în porumb, dar se întoarseră mînaţi

de ofiţeri. Căci începuse acum o luptă în regulă, cu carabine şi pistoale, cu săbii. Cînd simţiră însă că pedestrimea turcă, pusă în stare de alarmă, vine în pas alergător, Toma făcu un semn tuturor să fugă prin porumb.

Cînd Kerim-paşa, comandantul diviziei din cap, ale cărei unităţi fuseseră lovite, auzi de acest atac, fu cuprins de o furie nemaipomenită şi veni la galop înapoi. Smulse un bici de la un tunar şi începu să-l lovească peste faţă pe comandantul divizionului. Opt tunuri fuseseră scoase din funcţiune, fiindcă li se furaseră închizătoarele, doisprezece oameni ucişi şi vreo douăzeci răniţi. I se păru o pierdere care-l înfurie. Dădu apoi ordin unei companii de infanterie să alerge în pas de atac... Altă companie trebuia să înconjoare pe cei ce atacau.

Toma şi ai lui văzură că e primejdie să fie înconjuraţi... Văzură că mai aveau pînă în lanul de porumb de dinapoi vreo sută de paşi... Dincolo de lan începeau viile şi nu mai aveau mai departe nici o grije... Oamenii aveau acum mai toţi carabine şi chiar puşti... Trăgeau, cu socoteală, dar trăgeau, ca să nu-şi ia cumva vînt turcii spre ei... Se hotărî ca Licsandru Hergă, Simion şi Damian să rămîie pe loc, cu armele din nou încărcate... Ceilalţi o luară înapoi, peste maidanul miriştei. Acolo, alţii începură să tragă şi cei trei fură strigaţi pe nume să vie degrabă... N-au putut să mai treacă toţi trei, căci turcii trăgeau din porumb în plin. Damian fu rănit la cap. Simţise în frunte un pietroi, dar putu să alerge, şi nu-şi dădu seama că-i curge sînge pe faţă. Sări în fugă cei cîţiva paşi pe care-i mai avea de făcut. Aci, în lanul de porumb şi mai ales în viile care se vedeau la doi paşi, primejdia nu mai era atît de mare.

*

Tabacii coborau acum, fugind pe rîpa de lut printre vii, şi în vale se opriră la adăpost, să răsufle. Îşi admirau unii la alţii prada făcută. Simion avea două carabine încrucişate peste umeri şi două pistoale... Avea şi un fes pe cap.

— Ce faci, mă băiete, cu drăciile astea ?... Mai dă-le şi la alţii... îi spuse un om mai matur, care muşca din-

tr-un ciorchine de strugure, ca să-şi potolească arsura buzelor.

Dar flăcăul era indignat :

— Nu mi le-am cîştigat singur ?... Păi ştiţi voi cît costă o carabină din astea ?... M-am făcut om...

Dar i se explică, şi pe drept cuvînt, că nu luptase singur şi că unii sunt fără arme. Venea, rănit la cap, tăiat în obraz, Damian, susţinut de prisos de subţioară de Ion Firu... Simion împărţi armele la ai lui şi cu asta împăcă toată lumea... Îşi tot examina carabina ca un specialist ce era... Damian fu legat pe loc cu o cămaşe, nu prea curată, ruptă în fîşii.

Duminică la prînz, ocuparea satului şi a mînăstirii Cotroceni de către trupele turceşti era dusă pînă la capăt... dar Omer-paşa era furios... Acest stupid diplomat, care era Fuad-paşa, crezuse că face mare ispravă ocupînd un sat la marginea Bucureştilor... Cu asta oraşul nu era cucerit. Tot atît de fără sens i se păruse cererea lui Fuad ca să puie în baterie pe aşa-zisul deal al Cotrocenilor cît mai multe piese de artilerie. Ar fi vrut să vadă pe deal acolo, îndreptate asupra oraşului, o sută de tunuri. Se certau în faţa cortului cel mare al lui Fuad, la o masă, pe care Omer-paşa întinsese o hartă.

— Dumneata nu ştii ce ştiu... spuse Fuad. Am porunci hotărîte... Trebuie să facem toate încercările... Ai pus tunurile pe deal ?...

— În toate viile pe care le vedeţi sunt tunuri de-ale noastre. Efendi, ţineţi socoteală că acesta nu este drept vorbind un deal... Este malul drept, care după cum vedeţi e înalt şi rîpos, al Dîmboviţei, şi care o ţine aşa în tot lungul ei... Dar malul drept al văii Dîmboviţei nu e şi malul rîului, malul albiei lui, căci lunca e în cele mai multe locuri foarte largă... Aşa că... tunurile noastre...

— Îmi trebuie aceste tunuri fiindcă am chemat pentru mîine aci pe mitropolit, pe boierii, cum şi notabilităţile oraşului... Am un plan al meu... Oamenii aceştia trebuie să vadă mîine aceste tunuri care la un semn, dacă ei se încăpăţînează, vor distruge Bucureştii...

Omer-paşa, renegatul, care-şi lăsase şi el o bărbuţă galbenă tunsă, ca să semene cu a sultanului Abdul Medjid Khan,[1] numai că a lui era bălană, avu o strîmbătură care ascundea un rînjet de dispreţ... Se stăpîni, dar spuse în nemţeşte, ştiind că Fuad, care era un turc de şcoală nouă, care cunoştea mai multe limbi europene, va fi mai puţin supărat dacă ironia lui nu va fi înţeleasă decît de ei doi.

— Excelenţă, cred că bucureştenii mai curînd vor rîde decît se vor speria... Ei ştiu prea bine că tunurile pe care le-am pus pe aşa-zisul deal nu vor putea atinge Bucureştii... căci de aci pînă în inima oraşului sunt cel puţin cinci mii de paşi, iar tunurile noastre bat la două mii cinci sute de paşi...

— Dar uite, această mahala... a Izvorului... e la un pas de noi şi e o mahala importantă a oraşului...

— Nu o pot aprinde tunuri... Ne desparte de ea o îndoitură a malului... Dealtfel, cred că e mai bine, Efendi, dacă înainte de a mai da alte dispoziţii, aţi merge împreună cu mine deasupra, la baterii...

— Foarte bine, să ne aducă numaidecît caii...

Cortul lui Fuad, ca şi ale întregii armate, era subt deal, în luncă, în aşa-zisul cîmp al Cotrocenilor, pînă aproape de satul Sf. Elefterie... Sus, de pe malul înalt al văii, Fuad trebui să recunoască şi el că nu se vede mare lucru din Bucureşti... Omer şi Lenş, care îl întovărăşea ca buni cunoscători ai locurilor, îi arătară că oraşul nu se vede din pricina unui dîmb mare al malului, un pinten pe care acest mal îl trimetea tăind lunca pînă în malul albiei rîului. Pe acest dîmb, pe care localnicii îl numesc Dealu Spirii, se găseşte cazarma infanteriei şi Arsenalul oraşului. De asemeni, vreo trei biserici şi multe cîrciumi pe drumul care urcă printre viile cu care e acoperit. Mahalaua Izvorului este ghemuită în stînga între un ocol al malului drept şi albia Dîmboviţei... Peste apă e, în luncă, o mahala mai interesantă, Sfîntul Constantin, şi, după ea, pe malul celălalt al văii, ceva mai ridicat, mahalaua Popa Tatu...

---

[1] Prinţul Abdul Medjid Khan era moştenitorul tronului şi cumnat cu Suleiman-paşa (n. ed.).

— Dacă le nimicim, Efendi, mare lucru n-am făcut...

Fuad-pașa era destul de fin ca să înțeleagă unde vrea să ajungă acest pașă încăpățînat, și puțin plictisit, îl întrebă, ciupindu-și barba tunsă tot scurt ca a lui Omer, dar neagră, aproape șuierat :

— Atunci ce-ar trebui să facem după părerea dumitale ?

— Să punem mîna astă-seară încă pe acest dîmb mare care domină tot orașul... Să ocupăm Dealu Spirii... Și-atunci nu va mai fi cu putință nici o rezistență...

— Dacă va fi nevoie pentru asta să lupți ?

— Trebuie ocupat oricare ar fi împotrivirea, cît mai curînd... Dealtfel, zadarnic încercăm să ocolim adevărul... Lupte au fost și am avut pierderi supărătoare, care au îndîrjit și încurajat populația.

Atras de un butuc de viță, greu de ciorchini negri, Fuad ciuguli cîteva boabe, aplecîndu-se mult din șea spre vîrful haracului... Apoi cu întîrziere, ca și cînd ar lua greu hotărîrea, spuse parcă într-o doară :

— Ocupă atunci Dealu Spirii !

În aceeași noapte de duminică spre luni, Omer-pașa trimise un regiment de infanterie care ocupă drumul de pe culmea dîmbului mărginit de grădini și vii, cu case răzlețe și cîrciumi, pînă la vreo cinci sute de pași de cazarma infanteriei...

*

Cei chemați pentru ceasurile douăsprezece pe cîmpul Cotrocenilor o porniră încă din vreme, încît, cu un ceas-două înainte, în fața corturilor turcești se adunase o mare mulțime... Boierii sosiseră în butci și calești, ca să-și arate evghenia, marii negustori în calești, iar cei mai de rînd o luaseră apostolește pe jos, peste maidanul de lîngă biserica Popa Tatu, în jos spre morile și podișca de la Sf. Elefterie... Către prînz sosiră și o parte dintre membrii guvernului, Rosetti, Ștefan Golescu, Brătianu, odată cu Bălcescu și frate-său Costache, Bolintineanu, Bolliac, Zane, Aristia și alții foarte numeroși... Erau din nou toate costumele, căci marii boieri

apărură în portul lor, tradiția orientală, ca să fie azi pe placul turcilor.

Tabăra turcească din care se retrăsese aproape toată armata, era totuși păzită de un regiment, iar în fața mînăstirii, pe poalele dîmbului, erau așezate tunuri în baterie. Către ora arătată de Fuad, sosi și careta mitropolitului. Deși se pretindea bolnav, Neofit apăru întovărășit de un arhimandrit și de secretarul său.

Era o zi cu soare, care lupta să încălzească, să usuce ceea ce răcise și înmuiase două săptămîni de ploi... Pe ici, pe colo, noroiul se zbicise. Oamenii, aproape cîteva sute, cei mai mulți negustori, începură să devie nerăbdători... Pavlicioni, în frac tutuniu și cu pălărie tare, se plimba încruntat, zece pași în sus, zece pași în jos. Își dădea seama că revoluția este pierdută, că negustorimea va fi din nou cu brutalitate încălecată de marii boieri. Dobrovici îi tăie drumul, greoi și cam speriat :

— Frate Rudi, cred că am făcut o greșeală venind... Ne va arestui turcul pe toți.

Hagi Curti fu de aceeași părere, dar Danielopolu și Menoah Hillel protestară îndesat... Pavlicioni îi privi mulțumit.

— Trebuie să luptăm pînă în ultima clipă, trebuie să arătăm turcilor cu hotărîre ce vrem... Altfel revoluția noastră va fi o simplă amintire... Devenim din nou robii marilor boieri.

Marii boieri erau plini de veselie și nerăbdători să vadă mai curînd în amănunte ce va fi... Aveau mare emoție, căci nu știau încă în ce mod vor fi împărțite marile dregătorii, cele mai bănoase fiind cele mai așteptate, cu înfrigurare... Băl-Ceaurescu era în butcă singur și încruntat, căci se simțea lucrat, și era. Văzînd cum trece timpul, căci trecuse cu mult de prînz și Fuad-pașa nu ieșea din cort, ci le trimisese vorbă că îi roagă să mai aștepte, căci are mult de lucru cu Omer-pașa, știind și obiceiurile turcilor, oamenii se pregătiră pentru o îndelungă așteptare. În jurul caretei lui Cantacuzino, care se îmbrăcase din nou cu antereu și biniș, erau cinci-șase mari boieri, care simțiseră cum bate vîntul...

Trimiseseră acasă să li se aducă foteluri și scaune, cum și gustări, și acum stau la taifas... plini de voie bună.

Bălcescu și ceilalți revoluționari se trăseseră mai spre zăvoi, înspre albia Dîmboviței, care făcea aci un mare ocol, și se așezaseră pe un plop bătrîn și gros, dărîmat de vreo furtună...

*

Fuad-pașa fu, în sfîrșit, convins să aștepte ca trupele turcești să ocupe cu orice preț cazarma infanteriei și întreg Dealu Spirei... După ocuparea cazărmii, dar numai după ocuparea ei, coloana turcă avea să-și continue drumul, folosind toate armele ca să pătrundă în oraș pe podul de la Mihai-Vodă...

Kerim-pașa, comandantul coloanei, se înclină adînc și ieși.

*

Cazarma infanteriei e așezată chiar pe o parte din locul fostei Curți Arse, vecină cu ruinele ei și despărțită de ea printr-un gard de zid gros... Curtea dinlăuntru, despărțită de Podu Cilibiului cu un gard de scînduri late, puse culcat, e foarte lungă, aproape cît o uliță de lungă... Pe dreapta și pe stînga acestei curți sunt, față în față, două magazii vechi și de zid, acoperite cu olane înverzite, cam înguste, dar lungi cît curtea, care e însă și largă. Aci dorm ostașii...

În fund e o căsuță, cu ușe la mijloc și două ferestre, una în dreapta și alta în stînga... Aci e cănțălaria.

Poarta e de stejar, puternică între cele două magazii lungi, care, dealtfel, au cîte trei ferestre și la uliță... Către zidul cel gros și dărăpănat al Curții Arse, în spatele magaziei din stînga, e altă curte, cu mari stive de lemne pentru încălzit și gătit. La față, cazarma era largă de mai bine de o sută cincizeci de pași, căci în stînga ei era Ierbăria și Arsenalul.

Acum erau pe piața de arme dintre cele două lungi magazii-dormitoare cinci companii din Regimentul II

și o companie din Regimentul III, în coloană de companii... Era parada luării în primire a noilor drapele... care înlocuiau pe cele vechi... Tobele băteau, gorniștii sunau. Maiorul Greceanu, gros și cam greu, în mare ținută, care comanda, ieși cîțiva pași înaintea frontului și dădu raportul colonelului Radu Golescu, negricios și îndesat ca și frate-său Arăpilă... Soldații erau în ținută de țeremonie : pantaloni albi, mondire cu nasturi poleiți și șepci. După ce se termină trecerea în revistă a companiilor, colonelul Golescu ceru maiorului să dea odihnă pe loc oamenilor, care urmau să aștepte compania de pompieri, care avea de primit și ea un drapel. Gîndul tuturor ofițerilor și al oamenilor din front era același... Ce fac turcii ?...

Știau că se opriseră la cinci sute de pași înainte de cazarmă și îi auzeau acum punîndu-se în mișcare.

— Domnule colonel, ce credeți, ne vor ataca ? întrebă maiorul, ținînd pasul greoi pe lîngă comandant.

Colonelul Golescu, tăcut, arătă cu mîna spre cer, într-un gest de nedumerire. Ofițerii veneau după ei, cu chipiile lor înalte, cu mîinile sprijinite pe garda săbiilor. Poarta era larg deschisă și ei se opriră în picioare, pe podișca din fața ei, făcută peste șanțul drumului... Din sus veneau cîteva femei speriate și unii vînzători de dulciuri și covrigi, mai mult fugind.

— Vin turcii !... Vin turcii !...

Altă lume se vedea, dimpotrivă, pe partea cealaltă a Dîmboviței, îndreptîndu-se pe Podu de Pămînt spre Cotroceni. Erau cete întregi.

La poarta cazărmii era postat un pichet cam de douăzeci de oameni subt ordinele sublocotenentului Ioniță, care era dejurnă... Cînd se văzură apropiindu-se lăncierii turci, în jocul muzicei legănate, toți pe cai roibi, maiorul porunci ofițerilor să alerge fiecare la unitatea lui... Colonelul rămase la poartă, unde pichetul se aliniase, cu căpitanul Caragea, care știa turcește, și căpitanul Papassoglu, care era de serviciu.

Prin poarta deschisă, ostașii și ofițerii din curtea cazărmii văzură trecînd la vale unitățile armatei turcești. După ce trecură unitățile ușoare de cavalerie, apăru pe un cal negru Kerim-pașa, cu fața lui uscată, urmat de

ofițeri subalterni, un colonel, un maior arab și alții... Pichetul de la poartă dădu onorul și colonelul salută... Pașa răspunse la salut și se opri în dreptul colonelului Golescu, cu ofițerii săi, în timp ce începuse să treacă spre vale, într-o ciudată dezordine, infanteria turcească... Apoi, în timp ce treceau tunurile, Kerim-pașa, care întrebase pînă atunci cîteva lucruri banale, spuse aproape brutal colonelului Golescu, prin căpitanul Caragea, că trebuie să predea imediat cazarma și armele.

Palid, pămîntiu la față, dar cu ochii sclipind ca oțelul, feciorul lui Iordache Golescu luă poziție de drepți și spuse răspicat :

— Nu am ordin nici să predau cazarma, nici să n-o predau. Am trimis un ofițer la Locotenență. Aștept răspunsul !

Cu buzele negre, apropiate și tăioase, Kerim-pașa ascultă răspunsul și, cînd tîlmaciul sfîrși, dete brusc pinteni calului și porni spre dreapta, cu toată suita după el.

Colonelul Golescu, care rămăsese în picioare, în poziție militară, se uită lung după el și clătină din cap. Apoi se întoarse către aghiotant :

— Spune-i lui Greceanu să ducă oamenii la magazia de muniții... Să li se dea numaidecît patroane... și să se încarce armele...

Se auzi numaidecît comanda maiorului : „Coloană, la stînga-mprejur, cu pas alergător“... Furgonul care se afla în fața magaziei fu numaidecît golit de patroane, puștile încărcate și companiile se întoarseră tot în coloană... Căpitanul Lăzureanu, comandantul companiei din Reg[imentul] I, se apropie de Deivos, care comanda compania treia cu privirea îngrijorată.

— Turcii s-au oprit și au înconjurat cazarma...

Turcii într-adevăr se opriseră și acum puneau tunurile în bătaie, în drum, împotriva cazărmii. Se vedea limpede că se pregătesc să tragă salve de mitralie... Între timp se apropie din nou de poartă un ofițer turc, însoțit de un imam cu fesul cu turban alb, amîndoi călare. Ofițerul turc vorbea românește... El îi ceru colonelului Golescu să adune numaidecît armele batalionului... Să le depuie în mijlocul curții și să predea ca-

zarma... Colonelul îi răspunse doar că nu s-a întors încă ofițerul trimis după ordin, de la Locotenență...

Acum totul era numai freamăt mut și încordare... Peste cîteva clipe un pluton de lăncieri încercă să treacă poarta... Pichetul li se așeză alineat în cale, cu puștile la ochi. Plutonul se întoarse. În clipa asta se auzi o răpăială de focuri cumplită și rîndurile companiilor se înfiorară ușor. Mai spre vale puțin, ca la o sută cincizeci de pași depărtare de poarta cazărmii, compania de pompieri de subt comanda căpitanului Zăgănescu, un om voinic și cu mustața tunsă scurt, fusese oprită de turci... Era chiar în fața lui Kerim-pașa și a suitei lui. Căpitanul spuse pe românește că are ordin să se ducă în curtea cazărmii cu unitatea sa... Un negustor turc din Giurgiu, un bătrîior cu mustața mare, care părea un fel de călăuză a turcilor, tălmăci vorbele lui Zăgănescu și numaidecît răspunsul pe care-l dăduse colonelul turc de lîngă Kerim-pașa.

— Spune-i ofițerului ăsta că nu mai are voie să intre în curtea cazărmii, căci vom lua noi cazarma !

Căpitanul Zăgănescu rămase cîteva clipe descumpănit... Șovăi, dar numaidecît întîlni privirea întrebătoare a lui Dincă Bălșoiu care comanda plutonul al doilea... Atunci comandă scurt, viu :

— Companie, după mine !... și porni înainte, între infanteria și tunurile turcești.

Pompierii, cu coifurile lor strălucind ca aurul, cu crestele metalice arcuite spre frunte, trecură după comandantul lor, cu puștile ținute în podul palmei și sprijinite pe umăr. Ofițerii turci se priviră înmărmuriți de atîta obrăznicie... Unul dintre ei strigă tare o insultă... Toți turcii rîseră de acești soldați cu atîta alămărie pe ei, care treceau molatec, dar țanțoși... Atunci sună o comandă turcească și toți infanteriștii turci trecură dinspre șanțul cazarmei spre șanțul ălălalt al drumului, parcă vrînd să facă loc pompierilor... Un soldat turc care vrea să treacă în fugă de cealaltă parte se împiedică de un pompier și căzu. Un ofițer turc lovi atunci cu latul săbiei pe pompier. Încurajat, un subofițer își descărcă pușca într-alt pompier, care căzu, frîngîndu-se mort, în drum.

Dincă Bălşoiu privea încremenit... Îşi muşcă buza şi scoase încordat, dar aproape pe nesimţite, amîndouă pistoalele... Era foarte aproape de Kerim-paşa şi suita lui. Descărcă în aceeaşi clipă, cu amîndouă mîinile, ambele pistoale... Calul lui Kerim, lovit în cap, se răsuci în loc şi căzu apoi cu generalul subt el, care altfel nu fu atins... Calul colonelului rămase în picioare, dar colonelul căzu într-o parte, cu picioarele în scări, căci era mort... Ofiţerii se îngrămădiră în jurul lor, în timp ce comandantul bateriei ordonă negru de mînie : „Foc !" O parte din pompieri, cu Zăgănescu, ajunseră în dreptul curţii din dos a cazărmii şi se culcară în şanţ, ca să încarce armele, cealaltă parte venea înşirată în lungul drumului...

Tunurile se descărcară cîte două în patru salve. Mitraliile loviră rîndurile pompierilor de la cîţiva paşi, rupîndu-i pe mulţi în bucăţi. Gardul de lemn al cazărmii fu sfărîmat. În cei din frunte şi în pichetul de la poartă traseră infanteriştii turci... Colonelul Golescu fu rănit şi avea să fie dus înapoia cazărmii... Pichetul se retrase în curte, şi cu el cîţi scăpară. Pompierii se culcară în şanţ lîngă gardul de uluci... acum dărîmat de mitralie... Cînd Zăgănescu văzu gardul dărîmat şi curtea mai ferită, sări din şanţ şi strigă : „După mine !"... Dar în curte, căpitanul Deivos, care la întoarcerea de la amoniţie rămăsese cu compania în faţă, comandă de la el însuşi foc de salvă asupra coloanei turceşti...

Între timp, tunarii turci aprindeau fitilurile pentru o nouă salvă... Locotenentul înalt şi mustăcios, Dănescu, strigă pătrunzător :

— Pe tunuri, copii ! Că ne prăpădesc...

Săriră din şanţ şi în cîteva clipe pompierii erau peste tunuri, care erau încărcate... Loviră servanţii cu patul armei şi le răsuciră în mijlocul drumului tunurile împotriva coloanei turceşti... Priviră înmărmuriţi şi bucuroşi rîndurile de turci seceraţi scurt... dar în aceeaşi clipă alţi turci se năpustiră asupra lor, lovind cu baionetele. Locotenentul Dănescu se aplecase spre fitil şi fu împuns cu sabia în spate. O parte din pompieri rămaşi în şanţ încărcase, în sfîrşit, armele... Cei de pe tunuri săriră înapoi, şi unii trecuseră, aşa cum făcuse căpitanul Ză-

gănescu şi ceilalţi pompieri, în curtea mai îngustă, din dos a cazărmii, între gardul de zid al Curţii Arse şi magazia de dormit. Alţii mai luptau. Învălmăşeala era de nedescris şi oamenii se loveau cu armele înnebuniţi de furie printre cei care se zvîrcoleau căzuţi în mici băltoace de sînge şi noroi însîngerat. Din curte tot batalionul trăgea în coloana turcească. O oră şi mai bine, oamenii culcaţi acum, adăpostiţi cum putuseră, traseră unii într-alţii.

Toţi turcii care încercaseră să ia prin atac curtea cazărmii erau culcaţi la pămînt, unii morţi şi răniţi, alţii ca să tragă mai bine, feriţi. Kerim-paşa, care descălecase şi se adăpostise după o casă cu unii din ofiţerii lui, porunci gornistului să sune încetarea focului... Ofiţerii din curtea cazărmii, care cunoşteau semnalul turcesc, comandară şi ei încetarea focului... Între timp, puţinii pompieri rămaşi în viaţă erau dincoace de gard, în curtea cazărmii, în partea unde erau stivele de lemne, unde erau destul de adăpostiţi. Un ofiţer turc veni cu un steag alb şi cu pitarul Grigore de la Giurgiu, care era tîlmaci, arătîndu-le celor din curtea cazărmii, presărată de cadavre, că a fost o greşală. Toţi fură bucuroşi de această întorsătură, căci nu mai aveau nici un cartuş în patronaşe. Se făcu o linişte de necrezut, îngrijorătoare parcă.

La o poartă de cealaltă parte a drumului, apărură Licsandru Hergă şi Damian, care auziseră bubuiturile şi strigătele de luptă din mahalaua Izvorului, vruseseră să vadă ce se întîmplă şi urcaseră în fugă dealul, ascunzîndu-se pe după case pînă în marginea luptei. Hergă privea cu ochii mari nenumăraţii turci aşternuţi pămîntului, dar printre ei atît de mulţi români. Apărură pe după garduri, pe la porţi, şi alţi oameni, pesemne chiar cei care locuiau în aceste case şi care se ascunseseră cum putuseră, cîţi nu apucaseră să fugă... Se uitau palizi, înmărmuriţi, la morţii învălmăşiţi. Damian îl văzu pe Dincă plin de sînge în şanţul de peste drum. Se uită ca deşteptat din somn, privind cu băgare de seamă peste gard. Hergă văzu că ofiţerul român plin de sînge, care era în şanţul de lîngă ei, cu capul sprijinit de o buturugă, încerca să se aşeze mai bine, fără să deschidă

ochii. Se gîndi să-l ajute şi ieşi pe portiţă, printre soldaţii turci.

În timpul acesta, un subofiţer turc încearcă cu baioneta pieptul lui Dănescu, să vadă dacă e viu, şi cînd acesta geme şi îşi mişcă braţul, îi descărcă puşca în cap. Licsandru Hergă văzu negru înaintea ochilor. Dintr-o săritură a înfipt cuţitul pînă în plăsele în turc. Lăsă cuţitul în rană şi îi luă puşca... Îi tăiară calea alţi doi turci, care căutau să înfigă baionetele în el... Întîrzie prea mult, împiedicîndu-i şi pe ai lor să tragă. Damian îl răsturnă pe unul, şi sări devale. Licsandru l-a spintecat cu baioneta pe celălalt şi îl ucide şi pe al treilea care-şi revenise şi ridicase arma. N-a apucat să treacă însă spre curte, că a căzut şi el ciuruit de gloanţe... Apoi au năvălit şapte-opt turci peste el, înfigîndu-i spangele în trup. Aci a murit Licsandru Hergă, în ziua de 13 septembrie.

S-a făcut din nou linişte.

Dincă, dezmeticit, văzu de la cîţiva paşi toată întîmplarea. Se simţea rănit, dar nu ştia unde... Avea sînge pe mundir şi tot corpul îi era greu. Trebuia să plece însă de acolo cu orice preţ, căci altfel îl vor încerca şi pe el cu baioneta... Se culcă mai jos în şanţ. Încercă piciorul stîng, îl putea mişca. Pe cel drept însă nu... Putea mişca şi mîna dreaptă... Se gîndi că prin şanţ ar putea merge cei o sută de paşi pe care-i mai avea de făcut pînă la podişca de la intarea cazărmii, ca să se vîre subt ea... O porni, proptindu-se în cotul drept şi în piciorul stîng... Erau atîţia morţi în drum şi pe marginea şanţului că încet, cu grije, se putea mişca... După ce făcu vreo treizeci de paşi, îl văzu pe sublocotenentul Stamatescu îndoit, cu picioarele afară şi capul în şanţ. Înţelese că e mort... Îşi înmuie buzele uscate într-un ochi de băltoacă din fundul şanţului. Apoi stătu să mai răsufle puţin, căci pînă la podişcă mai avea vreo şaizeci de paşi... Atunci se auzi strigat în şoaptă :

— Don' sublocotinent Dincă... Don' sublocotinent... trăiţi ?... Era un pompier din plutonul lui... Veniţi pe aci, don' sublocotinent...

Era în dreptul curţii din dos a cazărmii unde erau stivele de lemne, între zidul Curţii Arse şi magazia-dormitor, pe unde intrase Zăgănescu şi pompierii care scăpaseră cu viaţa... Totul era să nu fie văzut cînd se tîrăşte din şanţ. Văzu că, un pas mai departe, gardul sfărîmat şi prăbuşit de mitralie avea atîrnată o scîndură aproape întreagă, care-l putea feri de vedere. A scăpat... Deocamdată.

Trecuse aproape o jumătate de oră şi nimeni nu ştia ce va mai urma... Kerim-paşa era furios... Nici nu putea să intre în oraş lăsînd cazarma neocupată în spate... Nici nu vedea cum ar putea relua lupta fără pierderi disproporţionate. Se vedea cu comanda luată, poate degradat. Urca şi scobora cele trei trepte ale casei galbene.

Colonelul Golescu, plin de sînge pe toată faţa, dar rănit numai la mînă, era împreună cu aghiotantul înapoia a două căruţe în curte, de unde încă mai exercita comanda, căci i se auzea mereu vocea. Oamenii erau cu toţii culcaţi, cu armele la îndemînă, aşteptînd, credeau ei, să li se împartă din nou patroane... Aflînd că e acolo, Zăgănescu, care transportase pe Dincă şi alţi răniţi în magaziile-dormitoare, auzindu-l şi văzîndu-l unde e, veni să ştie ce s-a hotărît. Colonelul n-avea tăria să ia o hotărîre şi fu bucuros cînd văzu că o mare parte dintre ofiţeri veni în jurul lui...

— Nu mai avem patroane, domnule colonel ! se văită căpitanul Lăzureanu, gras şi cam bondoc.

— Oricîte patroane am avea, s-a isprăvit ! Tot turcii au mai multe... Trebuie să ne predăm... Cel care vorbea, cu voce seacă, era un căpitan uscat, cu mustaţă subţire. Mai bine să ne predăm... S-a făcut dovada că ne-am împlinit datoria.

Căpitanul Zăgănescu începu un soi de rîs, care era mai mult rînjet.

— Să ne predăm ? Turcii ne vor tăia ca rebeli... Nu ne vor considera prizonieri... parcă nu-i cunoaşteţi... E o nebunie să ai încredere în ei...

Colonelul era şi mai încurcat.

— Atunci ?...

Unul dintre soldații care se adunaseră și ei în jurul lor, unul cu cap bălan și spîn parcă, se amestecă în vorbă.

— Domnilor ofițeri, dumneavoastră plecați prin grădinile astea din fundu curții spre mahalaua Dudescului... Că pă dumneavoastră vă taie turcii... Noi ne-om descurca cu ei.

Toți simțiră că soldatul vorbește cu înțelepciune. Colonelul reluă apăsat :

— Dar nici nu putem părăsi oamenii aci... Să plece atunci mai întîi răniții... Apoi cine poate, treptat însă... Nu trebuie să observe turcii.

*

Între timp, Fuad-Efendi și Omer-pașa se plimbau prin imensul cort fierbînd de mînie... Nu izbutise nici planul de a intra în oraș fără luptă, așa cum cerea jocul diplomatic, și nu intrase pînă la ora asta nici prin luptă... Peste două sute de oameni așteptau în fața cortului, și el nu vrea să le vorbească înainte de a ști că trupele au trecut spre oraș... Cînd veni vestea, falsă, că Kerim-pașa a fost ucis... Omer-pașa fu cuprins de o mînie neagră... Începu să urle la Lenș, care asculta înmărmurit, că va bombarda trei zile și trei nopți Bucureștii.

*

Pauza dura... Turcii cereau acum din nou predarea cazărmii, dar nu mai cereau predarea armelor... Colonelul Golescu fusese evacuat. Maiorul Greceanu se pare că plecase și la români nu se mai știa cine e comandantul, și ofițerii discutau între ei... Din partea turcilor era un maior și pitarul Grigore de la Giurgiu, pe care Zăgănescu îl scuipase de față cu toți. Timpul trecea și nu se găsea o formulă... Unii încercaseră să plece, pur și simplu, dar turcii împușcau pe toți cei care părăseau curtea... Mulți izbutiră... Dar mai erau în viață mulți oameni, unii răniți, care nu puteau să plece neobservați... Nimeni nu știa ce hotărîre să ia... Maiorul turc

plecă... Peste o jumătate de ceas veni alt grup cu o basma albă, doi ofiţeri turci şi între ei sublocotenentul Ioniţă, care fusese luat prizonier la Poartă... I se adresă lui Deivos, care era printre puţinii ofiţeri care mai rămăseseră...

— Domnule căpitan, spune oamenilor să nu mai tragă, fiindcă e la mijloc o greşală, şi urmează-ne la Kerim-paşa.

Deivos se hotărî şi ceru soldaţilor să nu mai tragă, ci mai bine să vie după el. Foarte mulţi nu vrură şi rămaseră locului... dar alţi mulţi îl urmară... Ajuns în faţa lui Kerim-paşa, care era acum mai sus pe treptele unei case, trei trepte care mergeau în drum, Deivos îi întinse sabia... Kerim îi spuse încruntat să şi-o ţie. Urmă un soi de tăcere crîncenă... Kerim-paşa părea mai negru cu faţa lui osoasă.

Deivos îl întrebă turceşte cine e de vină...

— Siz, caputan, zise el... Voi, caputane...

— Iok siz, Efendim-paşa...

— Siz, siz... caputan, repeta mereu încruntat Kerim. Coborî cele trei trepte pe limba de pămînt care le despărţea de şanţ şi continuă, plimbîndu-se furios, ca pentru el : Ce neghiob... măcelarul... o învălmăşeală ca asta n-am mai pomenit. Luptă începută la trei paşi...

Imamul, care sta rezemat de zidul galben al casei, clătină din cap cu spaimă :

— Vis de om bolnav...

Între timp un ofiţer turc adusese pe soldaţii români care se predaseră grămadă înspre gardul cazărmii. Kerim îi ordonă lui Deivos să treacă şi el alături de soldaţii români. Simţiră toţi în jurul lor numai priviri piezişe şi o ură fără margini... Tăcerea turcilor era crîncenă... Kerim îi spuse cîteva cuvinte pitarului Grigore Gură-largă, care veni şi le spuse :

— Iată, paşa vă iartă şi vă ordonă să vă duceţi pe la casele voastre...

Deivos văzu că grupurile compacte de infanterişti turci dinspre Ierbărie se pregăteau să puie armele la ochi... Se întoarse spre ai lui şi spuse cu o voce puternică, dar înfiorată :

— Strigați să trăiască sultanul... să trăiască pașalele sale care astăzi cu atîta indulgență ne dau iertarea, pregătindu-ne mormîntul...

Porniră încet spre mahalaua Izvorului în vale, dar atunci se auzi comanda : „*Aleș... vur !*... și dintr-o dată tunurile și puștile se slobozirä în soldații români... Cîți nu căzură săriră într-o fugă înfrigurată peste gardurile din față...[1]

---

[1] Pentru reconstituirea momentului, Camil Petrescu s-a slujit și de *Amintirile* colonelului Lăcusteanu, care, deși ostil revoluționarilor, scria : „Turcii sosind la cazarma Mihai-Vodă din Dealul Spirii, Cherem-pașa au desfășurat oștirea întocmind-o în linie de război, cu frontul spre cazarmă și flancul drept spre oraș, fiind flancuri acoperite de cîte două baterii de artilerie. In curtea cazărmii era regimentul al 2-lea al nostru, întocmit în două coloane, sub comanda maiorului Radu Golescu.“ (Maiorul Radu Golescu era fiul lui Iordache Golescu, care va ajunge mai tîrziu colonel, ca și Radu Golescu, omonimul său, care era însă unul din fiii lui Dinicu Golescu.)

Cum se poate observa, pînă aici, Lăcusteanu își cenzurează resentimentele și continuă în același stil de proces-verbal :

„Pașa au trimis pe Golescu să vie la poarta cazărmei spre a se înțelege cu dînsul. Golescu, temîndu-se de vreo surprindere, au trimis parlamentar pe căpitanul Caragea, care știa limba turcească. Apropiindu-se de pașă i-au zis să spuie Golescului că-l roagă să deșarte cazarma și să o lase musafirilor, căci dînșii au venit ca amici, iar nu ca inamici și ostili oștirei române.“

Urmează cîteva detalii despre discuția dintre Caragea și pașă, căpitanul dînd asigurări lui Kerim că a fost trimis un curier special să ia legătura cu guvernul. De aici textul se referă la înfruntarea dintre turci și batalionul de pompieri : „Turcul au primit această propunere și au zis că va aștepta. Însă asta n-a fost decît o plăzmuire strategică din partea revoluționarilor ca să cîștige timp pînă să sosească batalionul de pompieri care-l aștepta, spre a se împreuna cu regimentul din cazarmă spre a se opune oștirei turcești, sau cel puțin să facă o demonstrațiune. Sosind pompierii, au trecut printre rîndurile turcilor ca să intre în cazarmă. Din întîmplare, pe un soldat din pompieri l-au lovit calul unui turc ; feldvebelul pompierilor au scos un pistol de la brîu și au tras asupra turcului. Atunci încăierarea a început ! Turcii, în momentul cînd puneau fitilul la tunuri, pompierii într-o clipă de ochi au tras tunurile spre turci, care au făcut un masacru grozav turcilor. Apoi Golescu, văzînd că pompierii au început focurile, au comandat și el foc de rînduri. Turcii, din parte-le, asemenea... În această încăierare s-au omorît mulți de-ai noștri, dar și turci îndoiți și întreiți. Turcii, în înverșunarea lor, au omorît mulți oameni nevinovați cari se aflau cu casele lor

Cei care rămaseră în curtea cazărmii putură să plece peste grădinile din spate pe furiş, spre mahalaua Dudescului. La cinci seara, Kerim-paşa îşi reluă marşul în oraş.

în preajma cazărmei" (cf. *Amintirile colonelului Lăcusteanu*, Editura Fundaţia pentru literatură şi artă, 1935, p. 167—169). Ca documente esenţiale pentru acest moment, Camil Petrescu a găsit numeroase detalii în raportul consulului britanic R. G. Colquhoun către ambasadorul Cannig, la Constantinopol, în corespondenţa trimisă din Bucureşti şi publicată de G. Bariţ în *Gazeta de Transilvania* şi alte acte oficiale emise în aceste zile, reluate în *Anul 1848*, vol. IV. Întreg materialul va fi inserat de noi în comentariile la trilogie (n. ed.).

Către șase seara, Fuad răsuflă, în sfîrșit ușurat... Maiorul de stat-major trimis de Kerim-pașa anunțase și ocuparea cazărmii și trecerea trupelor spre București, dar mai ales dovedise că, într-adevăr, Kerim-pașa nu a fost ucis.

— Cu comandantul secund al armatei ucis în luptă n-ar mai fi fost ocupația pașnică pe care o vrea sultanul, *mon cher ami*... îi spuse lui Omer-pașa, cu vocea leneșă, din zilele lui bune, cînd se zicea că nici o cucoană din aristrocrația apuseană nu rezistă la modulațiile vocale ale acestui frumos diplomat turc, care avea ticul încîntător de a-și mîngîia nervos barba neagră frizată... Hai să vorbim acum cu notabilitățile... Dar ce crezi, spune-mi hotărît, suntem astă-seară în București, dar în București cu adevărat, nu la mînăstirile din marginile orașului ! Și-l bătu pe umeri ca să-l împace, să-i arate că gluma n-a fost spusă cu răutate...

Renegatul, îndesat și gros, arătă că a înțeles gluma privindu-l drept în față.

— Principalul este că astă-seară chiar, Kerim va așeza o sută de tunuri pe dealul acela de la Curtea Arsă. De acolo, nici un colț din București nu scapă nebombardat...

Se auziră acordurile legănate ale muzicii militare. Apărură și cîțiva turci cu vestoane albastre și fesuri roșii, tot cu arma în cumpănire luară grabnic poziție în fața cortului cu umbrar căptușit cu roșu... Apărură

apoi un stol de ofiţeri tot în albastru şi roşu, care se aliniară numaidecît... Apoi se ivi într-un mers precipitat şi elastic, cu o figură voit autoritară, în contrast cu felul lui lînced obicinuit, Fuad... Îl urmă Omer şi unul dintre feciorii lui Lenş, în uniformă de secretar al lui Bibescu, aproape ca a ofiţerilor turci, dar fără fes, ci cu tricorn de marinar...

Mulţimea celor care aşteptau de cinci ore se apropie grăbită... Mitropolitul şi Alecu Filipescu sunt coborîţi cu sprijin din carete. Boierii fac toţi temenelele rituale. Ceilalţi salută uşor prelung.

Fuad cu degetele elegant reşchirate îşi mîngîie vîrful nasului între degetul gros şi arătător. Înclină capul... Muzica s-a oprit. Face un semn dragomanului... Acesta iese un pas în faţă...

Cei aproape două sute de inşi care au răspuns la chemarea lui Fuad, dintre care vreo patruzeci de boieri şi peste o sută douăzeci de negustori, ascultă în cerc larg. În jurul lui Cantacuzino, aproape de umbrarul cortului, sunt cei doisprezece boieri şi mitropolitul.

— Exelenţia-sa întreabă care este rostul acestei mulţimi imense aşezate pe cîmp şi pe drumuri, în calea armatei sale ?

Rosetti, înflăcărat, cu mîna în vînt ca un steag, face un pas în faţă.

— Este poporul bucureştean, care s-a ridicat ca un singur om, să aducă un omagiu majestăţii-sale sultanului, augustul suzeran, dar care ţine să arate că nu înţelege să renunţe la Constituţia pe care şi-a dat-o. O asemenea măreaţă înfăţişare ar trebui să placă strălucitului poet, care este exelenţia-sa, Fuad-Efendi !

Lenş, după ce a vorbit încet turceşte cu Fuad-paşa, tălmăceşte sonor răspunsul lui :

— Exelenţia-sa spune că nu a venit aci cu lira de poet, ci cu o armată, de a cărei siguranţă este răspunzător !

Atunci Brătianu face un pas înainte, cu o hîrtie în mînă, şi aproape strigă cu vocea lui ascuţită :

— Am aci proclamaţia pe care am dat-o în calitatea mea de şef de poliţie, prin care îndemn şi cer mulţimii care s-a adunat în faţa oştirilor împărăteşti să vie

fără nici un fel de armă, pentru o demonstrație pașnică, pentru a-și arăta sentimentele față de Constituția pe care și-a dat-o și pe care înțelege s-o păstreze !

Lenș, care a tradus în șoaptă lui Fuad, după ce l-a dat în lături cu mîna pe Brătianu, transmite răspunsul comunicat de comisar :

— Exelenția-sa nu poate să ia cunoștință de această declarație, nerecunoscînd nici un fel de șef de poliție și nici un fel de Guvern provizoriu. Ține să știți însă că vă socotește pe toți cei de față răspunzători dacă, așa cum i s-a raportat exelenței-sale, se mai găsesc în pădurile și lanurile de porumb din jurul capitalei și alte mulțimi de țărani gata să atace prin surprindere. Dealtfel, spune că a dat acum o jumătate de oră ordin cavaleriei imperiale să-și deschidă drumul cu săbiile prin mulțimea care îi împiedică trecerea.

Într-adevăr, la ora asta, cele zece mii de oameni care așteptau în lungul Podului de Pămînt pînă la Sf. Elefterie erau șarjați de călăreți.

Bălcescu, palid, de o stranie frumusețe în hotărîrea lui, face un pas înainte, vorbește îndîrjit, cu un soi de disperare.

Soarele, care după două săptămîni aproape a strălucit toată ziua, coboară după turlele mînăstirii. Razele lungi ale apusului îi cad celui ce vorbește în numele revoluției românești pe față, iluminînd-o.

— Spune-i exelenței-sale că acest limbaj este inadmisibil față de un guvern care a fost recunoscut de către Soleiman-pașa, în numele sultanului. Prin glasul meu, tot poporul român protestează din toată ființa lui împotriva oștirii turcești care a cotropit pămîntul românesc !

Cei de față se privesc încremeniți de îndrăzneala lui Bălcescu. Peste sutele de români trece un fior, ca un zbor ușor.

Voinescu II, care în ziua asta a dovedit totuși multă îndrăzneală, îl privește îngrijorat, îi e teamă ca prieten.

— Frate, ține socoteală de situația în care ne găsim...

Bălcescu e însă pornit și se vede că ține să fie spuse acum unele lucruri. În redingota lui neagră strînsă pe talie, în nervozitatea mîinii care strînge marginea pălă-

riei tari, e numai hotărîre. Se întoarce scurt către prietenul său :

— Ţiu socoteală că vorbim în numele unei revoluţii ! Trebuie să fie cineva care să spună în clipa asta aceste lucruri. Trebuie să se găsească un om al revoluţiei care să le vorbească turcilor aşa cum merită !

Cei de faţă se privesc mereu speriaţi de violenţa lui Bălcescu. Înspre rîndurile dinapoi sunt foarte numeroşi negustori revoluţionari care îl aprobă. Lenş, după ce-a vorbit încet cu Fuad-paşa, care afectează un soi de absenţă distinsă şi-şi freacă degetele ca şi cum ar priza tabac, face un pas înainte :

— Exelenţia-sa spune că este trimis de majestatea-sa imperială aci ca să restabilească ordinea şi că o va restabili cu orice preţ.

Bălcescu simte că această clipă trebuie să fie la înălţimea poporului român în aceste două zile. Răspunde răspicat, dar cu un soi de exasperare nervoasă :

— Nici tratatele încheiate de Mircea, de Vlad al V-lea nici vechile capitulaţii, nici dreptul internaţional nu îngăduie guvernului imperial să se amestece în conducerea lăuntrică a Principatelor... şi nici să trimită oştiri să restabilească o pretinsă ordine împotriva celei adevărate pe care şi-a dat-o poporul însuşi !

Acum sunt mai numeroşi cei care se tem de o mînie bruscă a turcului... Boierii fac semne dispreţuitoare, că asta e lipsă de... tact. Vulpe, care ascultase înmărmurit, vine un pas spre Bălcescu, aproape împiedicat în biniş, şi-i spune, puţin cam fonf :

— Domnule, eşti nebun ? Vrei să ne taie turcul capetele la toţi ? Căci Vulpe a văzut în viaţa lui cîteva capete de domnitori tăiate de turci aproape din senin.

Bălcescu, retezîndu-i vorba, cu un gest sec se întoarce spre ai lui :

— Turcii nu taie decît capetele ce se pleacă !...

Nedumerit, Alecu Vulpe se închină şi se duce iar spre grupul boieresc. Lenş a vorbit iar cu Fuad-paşa, care acum se uită lung la Bălcescu şi apoi a luat o proclamaţie din mîna unui secretar.

— Iată o proclamaţie pe care o voi ceti aci şi care va fi afişată mîine în întreaga capitală. Acum excelenţia-sa vesteşte că în numele majestăţii-sale împăratul — aci toţi marii boieri fac o temenea pînă la pămînt — suzeranul acestui Principat, a numit caimacam al Ţării Româneşti pe marele vornic Constantin Cantacuzino.

A făcut un pas în faţă şi a arătat semeţ cu braţul întins. Boierii se închină pînă la pămînt. Cantacuzino se închină după ce a făcut doi paşi înainte. Hotărîrea sultanului îl copleşeşte.

Pornit cu o îndîrjire care vine din adîncul istoriei, Bălcescu protestează, şi după el ceilalţi revoluţionari, care au căpătat curaj.

— Nu-l primim! Ţara are un guvern pe care şi l-a dat singură! Vine apoi, singur în cercul larg, cîţiva paşi către Cantacuzino: Boierule, nu face de ruşine neamul românesc. Nu primi să fii călăul revoluţiei şi al libertăţii româneşti. Nu-ţi lua această răspundere în faţa istoriei.

Ion Cantacuzino, tînărul înalt, cu faţa rotundă şi ceva copilăros în ea, îngenunche în faţa tatălui său.

— Tată, nu primi!

Acesta îl priveşte cu sentimentul că e în fruntea ţării, că e aproape domnitor. Cu asprime se întoarce către fiul său:

— Tu vezi-ţi de mediţina ta, nu te-amesteca în politică... Apoi ridică fruntea solemn către Fuad, deşi solemnitatea lui se resimte de lipsa bărbii: *Je suis très reconnaissant aux deux Cours; aussi je tacherai de toutes mes forces de servir la Turquie!*

Fuad a devenit diplomatul ironic, uşor dispreţuitor... Ochii languroşi s-au făcut mici.

— *C'est votre patrie, Monsieur, que vous devez servir, et non pas la Porte...*

Apoi îi vorbeşte iar lui Lenş încet, iar acesta reia imperativ:

— Exelenţia-sa spune că cei care sunt pentru ordine să intre în cortul său, iar ceilalţi să rămînă.

În sunetul legănat al muzicii, în contrast cu el, Fuad intră scurt în cort, urmat de caimacam, de mitropolit şi

boieri, ca şi de unii dintre revoluţionarii care şovăie, apoi de suita sa: mulţi nu încap şi se înghesuie la intrarea imensului cort.

Revoluţionarii cei mai dîrzi rămîn şi unii negustori. În coada acestei cete, care se înghesuie după putere, este pitarul Grigore Gură-largă din Giurgiu, care se uită compătimitor către cei rămaşi, căci probabil ştie ce-i aşteaptă.

Un maior a dat un ordin scurt, ceea ce arată că mişcarea a fost explicată mai dinainte... O companie de soldaţi cu armele în cumpănire desparte pe revoluţionari de cort... îi împinge înapoi... Altă companie îi înconjură pe la spate...

Trecu mai bine de un ceas şi prizonierii încă nu ştiau ce au de gînd turcii cu ei... Erau închişi ca într-un ţarc între sentinele, cam în marginea zăvoiului, şi ei aşteptau mereu plimbîndu-se cîte doi-trei, unii trîntiţi de-a dreptul pe jos, unde iarba se zbicise... vreo cîţiva şedeau pe trunchiul gros, găunos, cojit al unei sălcii... Din clipa dintîi se priviră parcă miraţi şi oarecum bucuroşi de alegerea apelor de uscat. Erau mai bine de o sută patruzeci de inşi care avuseseră să aleagă şi aleseseră... Erau cei trei fraţi, Ştefan, Radu şi Alecu Golescu, care-şi plimbau cu pasul rar umerii laţi şi bărbuţele gînditoare... C. A. Rosetti îşi făcuse în jurul lui un grup, căruia îi ţinea un adevărat discurs... Ca de obicei, „Berlicoco“ era inimos, fără alegere în cuvinte, mulţumit, foarte mulţumit că lucrurile au ieşit „frumos“... Barba lui netunsă de cîteva zile părea mai mare, fiindcă era acum şi resfirată, după vorbe... La fel de cald şi optimist era acum, aprobîndu-l, Dumitru Brătianu, de care Rosetti, deşi se deosebea ca un om cu faţa bălană de unul tuciuriu, se apropia prin tumultul oratoric al frazei şi printr-un excesiv sentimentalism, fiind altfel cu totul opus celuilalt frate mai mic, căruia barba îi crescuse iar, măricică, „Firfiricul“. Acesta, înclinat spre zeflemea, cu simţ practic, neîncrezător şi mai ales era un agitator neobosit şi un orator grandilocvent „la rece“. Acum îi era teamă că poporul trecuse măsura şi că, atacînd trupele turceşti, în loc să se mărginească

să stea locului, depăşise sensul „proclamaţiei“ sale. I se părea că faptul s-ar putea să aibă urmări grele... Întrerupînd pe frate-său dintr-unul din discusurile lui, replică, Firfiricul îl arătă grupului lor pe Bălcescu, care se plimba cu un pas nervos, parcă grăbit. Ochii priveau parcă fix în pămînt, cu faţa întunecată.

— La ce s-o fi gîndind amicul Bălcescu? Te pomeneşti că abia acum îşi dă seama de îndrăzneala cuvintelor spuse lui Fuad şi, gîndind, l-a cuprins spaima cu întîrziere... Şi Firfiricul surîde maliţios.

Nu fu de aceeaşi părere Rosetti, tîrît, totuşi, şi el, de ironia Firfiricului.

— Ăsta gîndeşte desigur cum să arunce armata turcească în Dunăre cu Regimentul II al lui Golescu...

Gluma era fără răutate, fiindcă şi el, Rosetti, fusese tot atît de partizan al ideii de rezistenţă, ba uneori cu fraze mai înflăcărate, în dezordinea lor, dar ca totdeauna incoherent în acţiune.

Atunci văzură venind printre posturile turceşti, în mare grabă, pe Voinescu II, cu faţa năduşită, cu o pelerină mare, neagră, aruncată pe umeri. Fu întîmpinat de Cezar Bolliac, care îi strigă de departe:

— Fugi, omule, că te arestuieşte...

Trecu printre sentinele spre grup, gîfîind; strigă de departe:

— Am venit să fiu şi eu arestuit cu voi... Aci e locul meu.

După el venea tînărul Ion Bălăceanu, cam greoi, abia ţinîndu-se de el...

Dar dacă pînă aci trecuse cum trecuse, aci ofiţerul turc îi puse mîna în piept şi-l trimise înapoi cîţiva paşi. Voinescu se întoarse spre Bălăceanu:

— Cum să-i explic eu turcului ăsta că vreau şi eu să fiu arestuit?

Cel tînăr îl întrebă firesc:

— Cum, nu ştii turceşte?

— Nu... Şi privindu-l mirat: Dar ce, dumneata ştii?

Bălăceanu zîmbi, sigur de el:

— Fireşte... O să vezi numaidecît.

Vine cu modestie spre ofiţerul turc şi începe să-i debiteze extrem de repede, nuanţînd cînd ca o explicaţie,

cînd ca o rugăminte, cînd pe un ton de răfuială, cu alură larg retorică :

— Hatîr-bey... iok para... iok boccea... kaldarîm-dărîm-kaldarîm... pilaf... cearceaf, perdaf... meremet-bereket. (Cu dispreţ) : Tarapana... meterhanea... aferim... ciulama... (liric) : Bairam... fermenea... bairam... (Cu un gest scurt, dezolat) ? Ramazan, bre...

Ofiţerul turc a ascultat curios şi nedumerit la început, stupefiat apoi de debitul rapid al Bălăceanului, năuc, neştiind ce să creadă, apoi furios îl înhăţă şi îl zvîrli între arestaţi.

Bălăceanu, dintre arestaţi, potrivindu-şi cravata lată, se întoarce către Voinescu :

— Ai văzut ? şi îşi reface grav legătura la gît, triumfînd cu modestie.

Voinescu II ar vrea să spuie ceva ofiţerului turc, dar acesta, mînios în continuare, îl împinge şi pe el, fără să-l mai asculte, în ţarcul arestaţilor.

Bălcescu îl întîmpină, întunecat...

— De ce-ai mai venit ? Trebuia să te duci la armata lui Magheru. Să rezistaţi acolo... în Oltenia... Să treceţi în Ardeal.

Voinescu II, aprins la faţă, emoţionat, îi ia mîna.

— Mai întîi ca să-ţi cer iertare ţie... Să cer iertare poporului român...

S-a făcut un cerc în jurul lor. Bălcescu îl priveşte nedumerit.

— Ce vrei să spui ?

Voinescu II e încă subt impresia luptei de acolo.

— Frate, frate, viu din Dealu Spirii !

Tot mai mulţi prizonieri s-au strîns în jurul lui nedumeriţi.

— A fost luptă mare...

Bolintineanu le reaminti şi legă de asta focurile de armă, loviturile de tun de azi după-amiază.

Voinescu le povesti zguduit ce ştia despre lupta din faţa cazărmii. Toţi cei de faţă sunt copleşiţi... Rosetti clătină din cap cu o admiraţie furioasă.

Bălcescu îl întrebă, copleşit de emoţie ca şi toţi ceilalţi :

— Ai fost şi tu în luptă ?

— Am sosit prea tîrziu. Dealtfel, trebuia să duc tocmai ordinul pentru predarea cazărmii! Şi iar reia, fierbînd, într-o exclamaţie dezolată: Să fii colonel în oştire ca mine şi să pierzi un prilej ca ăsta... Frate Bălcescule, este întîia bătălie românească după două sute de ani... Nu poate sta locului, se plimbă ca într-o cuşcă... Reia mereu, ros de gînduri: Ah! Ce n-am fi făcut noi cu asemenea oameni... cu cei două sute de pompieri zănatici, cu cei patru sute de infanterişti ai lui Golescu. Ostaşii ăştia, nu mînaţi într-o cursă... ca acum, ci atacînd feriţi de întunerec, prin surprindere... pe grupuri răzleţe... ca să nu ştie turcii cît de puţini sunt, ar fi ţinut în loc, singuri, o săptămînă, toată armata lui Fuad!... S-a oprit şi pune mîna pe umărul prietenului său, spunînd cu o nesfîrşită părere de rău: Războiul de partizani era posibil... Iartă-mă, frate Bălcescule, că n-am crezut în el, că nu te-am sprijinit în propunerile tale!

Bălcescu parcă pluteşte pe altă lume. Priveşte undeva în sensul gîndurilor lui, apoi se întoarce spre Voinescu:

— Dacă am fi avut alături de noi pe aceşti oameni, „29 iunie“ n-ar fi fost o fugă la Rucăr, ci o „retragere“ în munţi. Nu ar mai fi fost Eliade insultat, legat şi trimis din post în post ca un răufăcător... Dincă, Zăgănescu, Golescu, Deivos!... V-am cunoscut prea tîrziu! Da, chiar pe Deivos. Unde aţi fost? Ah! sunteţi buni de spînzurat... Unde dracu se-ascund, frate, românii ăştia, cinstiţi şi de nădejde, cînd ai nevoie de ei, de te seacă la inimă? Îi cauţi amarnic şi nu sunt... În schimb cei ticăloşi aleargă nechemaţi, vin întinşi ca reptilele la oala cu lapte...

Voinescu II se căieşte, cu o fervoare de om care a pierdut prilejul hotărîtor al vieţii lui.

— Trebuia să facem o alegere printre ofiţeri... S-ar fi găsit atîţia!

Bălcescu îi răspunde acum, cuprins de mînie, cu un soi de deznădejde:

— N-am ştiut de ei, n-am ştiut nimic. Suntem de neiertat. Cea mai mare crimă a unui conducător este să nu fie informat despre lucruri şi despre oameni. Să nu ştie să se informeze.

— Suntem vinovați și trebuie să ispășim...

Bălcescu, torturat de păreri de rău, exaltat, se întoarce spre ceilalți care ascultă îngrămădiți :

— Ce ziceți de revoluția asta care se dovedește posibilă, chiar în clipa în care se prăbușește ?

Voinescu, simțind tot mai mult cea ce s-a pierdut, clatină din cap, nemîngîiat :

— Printr-un război de partizani, am fi înscris o pagină de neuitat ! Îl privește în ochi, pune mîna pe umărul lui Bălcescu : Trebuia să viu să-ți cer iertare, oriunde ai fi fost... Eram ca într-o cămașe de foc.

Bălcescu parcă nu i-ar simți mîinile pe umerii lui, ca venind de pe alt drum.

— Dar cei treizeci de mii de oameni, care dorm de trei nopți pe cîmp, hotărîți să împiedice, așa fără arme, sugrumarea revoluției, care azi se aruncau pe cîmp în fața infanteriștilor, oamenii aceștia goi, care se agățau de călăreți și le întorceau caii ?... Vorbește ca pentru el, ca o mărturisire din adînc : Popor român, nu greșește cine crede în tine...

S-a înserat de tot... Unii sunt istoviți. Cei mai mulți n-au mîncat nimic de azi de dimineață. Dar nu se vede ce au de gînd cu ei... Ofițerii turci care vin și ies din cort par foarte preocupați.

În cort, Fuad, în prezența lui Duhamel, pune pe toți boierii să iscălească un act de supunere, regulamentul și o adresă de recunoștință către sultan, că a eliberat țara de rebeli.

Ceilalți sunt lăsați afară în cuprinsul careului, foarte larg, de soldați... Bălcescu s-a așezat gînditor pe trunchiul de salcie de lîngă prundiș... Nu va mai vedea casa din mahalaua Visarionului, mărul care-i bătea în fereastră cînd era la masa de scris. Nu va mai vedea niciodată nici Bălceștii... Dar lupta va continua... Dar cum ?

Seara tîrziu li se spune că vor dormi în corturile părăsite de armata turcă... Aceasta va fi încartieruită în oraș... Silueta albă a mînăstirii dispare în umbra nopții... odată cu luna care a apus.

*

Peste douăzeci de mii de oameni izbutiseră să traverseze de la Văcăreşti, de la Filaret şi de la capul Podului Calicilor, Bucureştii, fără concursul nici unui stat-major tehnic şi acum umpluseră încă de dimineaţă Podul de Pămînt, pînă la podişca cea mare de la Sf. Elefterie, care era păzită de soldaţi otomani. Subt o salcie de pe malul gîrlei din dosul morii, cei din Vadu Rău, şi tabacii, şi alţii, tot ţinură sfat îndelung... Era vădit că acum era mult mai greu să-i împiedece pe turci să intre, de vreme ce apucaseră să se aşeze pe Dealu Spirii în sus de cazarmă... Puteau fi luaţi pe la spate... Trebuia ca oamenii lor să urmărească de aproape toate mişcările turcilor ca să le surprindă gîndurile... Se hotărîse deci ca Simion să se îndrepte spre Giuleşti, iar Toma şi Damian să se apropie cît mai mult de trupele turceşti şi de îndată ce acestea vor trece de cazarma infanteriei, să vie în goană să le dea de ştire.

De jos, din vale, Toma şi ceilalţi putuseră urmări destul de bine lupta din Dealu Spirii... măcar la început, căci casele erau foarte rare şi printre pomi se putea vedea... Bubuiturile de tun şi răpăielele de puşcă nu arătau însă cît de crîncenă fusese încleştarea... Mai pe urmă norii de fum albicios, care răsăreau printre pomi şi peste case, se uniră într-o ceaţă grea, învolburată, din care nu se mai vedea nimic...

Cînd sosi Damian cu vestea că turcii au trecut spre oraş şi că Hergă e ucis şi străpuns de zeci de baionete... oamenii plecară capetele abătuţi... Nu mai era nimic de făcut... Cei din Vadu Rău rugară pe cîţiva tabaci să caute trupul lui Hergă şi să aibă grije de Licsandra, de gospodăriile din Dealu Filaretului. Pe ceilalţi, şi pe toţi sătenii îi chemară să vie în tabăra lui Magheru, la Rîureni. Ca să ajungă cît mai repede e bine ca să pornească resfiraţi... Ei, cei patru Firu, vor pleca în astă-seară chiar, după ce-l vor găsi pe Simion.

— Cu bine, fraţilor, cu bine, oameni buni...

Şi o luară spre drumul care ducea spre Tîrgovişte prin dosul grădinii celei mari a Goleştilor. Oamenii se întorceau abătuţi, cînd se pomeniră ajunşi din spate

de cavaleria turcească, pornită aproape dintr-o dată în galop, şi loviţi cu săbiile, călcaţi în picioare... Se auziră ţipete sfîşietoare, urlete... Învălmăşeala fu de nedescris, numai după un sfert de ceas oamenii izbutiră să fugă peste prundişul Dîmboviţei, prin grădinile dinspre Popa Tatu, pe malurile lacului lui Dura, de lîngă Schitu Măgureanului.

Chiar în seara aceea, Fuad, sătul de dormit în cort, se şi instală în palatul lui Bibescu de subt Dealu Mitropoliei. Casa aranjată de o femeie frumoasă, nevoită să stea mai mult închisă în cuprinsul curţii ei, din pricina boieroaicelor care o priveau de sus şi o jigneau necontenit, îi plăcu. Era de felul lui leneş, şi îi plăcea să trăiască bine... de aceea, asigurat de Omer-paşa că ceea ce a fost greu a trecut, omul se grăbise să se facă numaidecît comod...

Dormitorul „Louis XV“ cu draperii albe la fereastră şi cu tapiţerie Aubusson îi plăcu, dar găsi tot atît de demodat ca şi în casa marelui vizir Reşid, la Istambul, ibricul şi lighenuşul de argint cît o strachină, pus pentru spălat, pe o măsuţă în stilul mobilei... Se învăţase în Apus cu „tubul“ în fiece dimineaţă... Avea şi cu el, în tabără, un fel de lighean mare de pînză bătută prin care nu trece apa... Un rob îi turna dintr-un ulcior de porţelan... Era un lucru care şi la Paris făcea impresie asupra aristocratelor care veneau să-l vadă de-aproape pe acest bărbat înalt, cu un cap de zeu asirian, de o eleganţă molatecă... Era îmbrăcat într-un fel de rochie de casă de atlaz, de culoarea lămîii, care mergea foarte bine cu faţa lui arămie, şi din care avea o adevărată colecţie. Vrusese să ia masa în dormitor şi-l poftise pe Omer-paşa să mănînce cu el... Doi din cei şase servitori robi, care-l întovărăşeau şi la drum, cărau de la bucătărie, unde toată lumea era în mişcare, căci deşi

era aproape unsprezece seara, în toată casa nu se dormea.

Masa celor doi fu întreruptă de aghiotantul de serviciu, care anunţă că excelenţa-sa caimacamul doreşte să vorbească excelenţei-sale comisarului.

Fuad îşi frecă două degete în dreptul nasului drept şi fin, ca şi cum ar fi prizat tabac, şi spuse scurt şi cu o răceală rea:

— Să spuie prin dumneata ce doreşte...

Omer-paşa încremeni. Era oricum vorba de un locotenent de domn, şi domnii Ţării Româneşti aveau rang de paşi cu două tuiuri, Grigore Ghica fusese chiar paşă cu trei tuiuri, sevki-paşa, general de corp de armată.

Fuad observă uimirea lui Omer-paşa, de aceea adăogă gustînd din strugurii cu boabe mari de pe masă:

— Asta crede că mă poate deranja oricînd ? Trebuie făcut să înţeleagă din capul locului natura raporturilor dintre noi !

Aghiotantul se întoarse şi spuse că excelenţa-sa caimacamul doreşte să-i vorbească personal.

Fuad clătină din cap, ciugulind boabe de struguri :

— Să aştepte.

*

Cantacuzino avea lacrimi în ochi... Era întîia lecţie de umilinţă pe care o primea, rău prevestitoare pentru toate cele care vor urma...

Fuad se gîndea, cu o tainică mîndrie, la întorsăturile pe care le aduce roata istoriei. Îşi spuse că-l aşteaptă afară, înmuiat, pe el, care nu era decît a treia generaţie de oameni ieşiţi din negustorimea anatoliană, unul dintre descendenţii acelei familii vestite, care se trăgea din împăraţii Bizanţului, din acei orgolioşi Cantacuzini.

Peste o jumătate de oră, cînd slujitorii trecură cu cafelele prin tinda cea mare, în dormitorul în care Fuad cu musafirul lui stau la masă fără să se sinchisească de el, caimacamul îşi muşca buzele de durere. Veni la el cu o falsă şi rece deferenţă aghiotantul şi el tresări, crezînd că, în sfrîşit, va fi poftit înăuntru.

— Excelența-sa vă roagă să-l scuzați, dar este foarte tîrziu. Este obosit și e dezbrăcat... Vă roagă să poftiți mîine dimineață la ora nouă... Și-l salută foarte protocolar și rece urmîndu-l spre ușe, cînd acesta înțelese că nu mai e nimic de făcut, și se întoarse pe călcîie. În prag se decise, totuși, căci știa că la palat îl așteaptă lumea cu răspunsul.

— Te rog spune-i excelenței-sale că aș fi vrut să-i spui că unii ostași turci, scăpați de subt supraveghere, se dedau la jafuri și violuri, că mahalaua Izvorului e devastată și unele case ard. Aș fi vorbit cu excelența-sa Omer-pașa, dar nu l-am putut găsi. Mi s-a spus că e și excelența-sa aci.

Aghiotantul se înclină și intră din nou în dormitor, iar caimacamul așteptă în picioare răspunsul care fu simplu.

— Excelenția-sa Fuad-Efendi vă transmite că se va cerceta numaidecît și, dacă va fi adevărat, se vor lua măsurile indicate.

Se înclină alb ca varul de umilință și ieși... „Dacă va fi adevărat..." Acasă la cumnatu-său, unde avea să doarmă cîteva zile, îl așteptau desigur acele femei supărătoare care tăbărîseră pe capul lui, aproape ocărîndu-l pentru dezordinele din oraș...

Mai ales Ana Ipătescu fusese de-a dreptul grosolană și-l amenințase făcîndu-l trădător. Maria Rosetti, această fostă guvernantă în casa unei rude a lui, fusese de o ironie de neîngăduit... El știa că singura opinie care ucide în țara asta este opinia femeilor din societate și îi era teamă să ajungă subiect de ironie și batjocură pentru femei. Dar mai ales îl durea să-și mărturisească neputința în fața acelei vrăjitoare blestemate, Eufrosina Băl-Ceaurescu.

Într-adevăr îl așteptau. Stăteau de vorbă cu cele două cucoane de gazdă, în salonașul cel mic din stînga ușei. Nu putu decît să le mintă. Fuad a fost foarte afectat și a trimis pe loc doi aghiotanți la Omer-pașa, cu poruncă să se ia măsuri. În ceea ce privește pe soții lor, astă-seară nu se poate admite familiile să-i vadă, dar să fie sigure că nu le lipsește nimic.

Ana Ipătescu, care fusese cîteva săptămîni bolnavă şi abia venise de ieri de la Goleşti, îi spuse batjocoritoare :

— Excelenţă, asta nu valorează nimic. V-a dus turcul. Mîine vom merge noi să-i vorbim, şi-i vom vorbi aşa cum îi e obrazul !

La uşe, caimacamul o privi pe Tiţa cîteva clipe.

— Îmi pare rău de domnul Nicolae Bălcescu... Ştiu că e cam bolnav. Dar mîine se va aranja totul.

Tiţa se înclină fără să spuie o vorbă şi ieşi, căci o aşteptau celelalte în caretă...

*

— Ce-a spus ? întrebă Fuad pe aghiotant cînd acesta se întoarse.

— Nimic... Dar părea nemulţumit.

— Nu-i nimic... Va mai vedea şi altele.

— Mi se pare că aţi fost cam aspru cu caimacamul, excelenţă, spuse surîzînd soldăţeşte Omer-paşa... Cred că s-a simţit cam umilit.

Fuad trase din ciubuc pe gînduri... Apoi, după un răstimp, spuse moale :

— E o vorbă înţeleaptă, Efendim-paşa... „Vai de cei învinşi".

— Mă gîndesc totuşi că soldaţii noştri au fost cam furioşi azi, după nenorocita întîmplare cu cazarma... Plecînd de aici, am să iau unele măsuri.

Paşa, provenit dintr-un sergent bosniac renegat, avea remuşcări. Fuad nu-i răspunse numaidecît... Mai trase din ciubuc, mai privi cu ochii lui languroşi, visător. Apoi începu fără nici o legătură. Se simţea fericit că scosese ghetele de lac înguste.

— Cînd Mohamed cel Mare, biruitorul, a izbutit după douăzeci şi nouă de zile de lupte înverşunate să cucerească Bizanţul, care rezistase o mie de ani tuturor atacurilor... a lăsat pe ostaşii săi, arşi de furie şi beţi de biruinţă, timp de trei zile şi trei nopţi, neîmpiedicaţi de nici un ordin, să petreacă şi ei cum or putea în oraşul cucerit, cu bogăţiile lui fabuloase... Ce vrei, „vai de cei învinşi". Apoi îl întrebă dacă mai vrea o

cafea... Şi ca să se scuze parcă, adăogă acum încruntat : Ştii, Efendim-paşa, cît m-am opus la folosirea unor mijloace prea tari. Dar cînd am văzut ieri pierderile pe care ni le-au provocat aceşti ticăloşi... Zece ofiţeri şi trei sute de oameni de trupă nu se plătesc uşor!

Aghiotantul intră din nou.

— Excelenţă, o delegaţie de negustori şi bancheri, în frunte cu... şi aci aghiotantul scoase un petec de hîrtie pe care ceti cu oarecare greutate... baronul bancher Meitani, baronul bancher Sachelarie, negustorul giuvaergiu Hagi Curti şi bancherul Menoah Hillel vă roagă s-o primiţi, de e cu putinţă, chiar astă-seară...

Fuad zîmbi încruntat...

— Aceştia reprezintă o forţă, *mon cher ami*, banul... Nu putem să nu-i primim. Clasa negustorească nu poate fi refuzată. Am să ies eu în sala din mijloc să-i primesc...

Cei patru se aplecară pînă la pămînt, dar în privirea lor se citea destulă hotărîre... Îi aduseră la cunoştinţă prin glasul lui Hagi Curti că o parte din oraş e devastată de soldaţi... Aci Fuad se arătă foarte surprins şi le spuse că el crede că ei se înşeală... Că în orice caz, se vor lua măsuri.

— Îngăduiţi-ne să vă spunem că dacă asemenea fapte nu vor fi oprite, nici un negustor nu va mai deschide timp de o săptămînă nici o prăvălie!

Fuad tresări speriat şi deveni deodată autoritar :

— Asta să nu o faceţi... Se vor lua măsuri dacă va fi cazul. Ce alte dorinţi mai aveţi ?...

Hagi Curti se înclină din nou şi apoi spuse moale:

— Au fost arestaţi astăzi peste o sută de negustori care au răspuns la invitaţia excelenţei-voastre şi s-au înfăţişat la Cotroceni.

— Dar aceia sunt rebeli, sunt duşmanii sultanului, spuse Faud aproape mînios.

— Au fost invitaţii dumneavoastră, excelenţă, spuse baronul Meitani înclinîndu-se... Şi nu sunt toţi revoluţionari.

— Atunci să-mi daţi o listă de cei care socotiţi că pot fi imediat eliberaţi.

Ei îi înfăţişară o listă de treizeci de inşi, în frunte cu Pavlicioni, Dobrovici şi Danielopolu, apoi Meitani adăogă :

— Am dori ca începînd chiar de astă-seară să le putem trimite de-ale mîncării şi îmbrăcăminte mai groasă, căci după cîte ştim, aşteaptă şi acum în cîmp.

Fuad, iritat de neruşinarea acestor cereri atît de ipocrit respectuoase, vru să răspundă brutal. Îşi aduse aminte că trebuie să fie diplomat, să se poarte cu mînuşi. Se întoarse către aghiotant :

— Cîţi vor încăpea vor fi duşi în chiliile mînăstirii... Li se va da cîte o pîine şi cîte o flanelă groasă de fiecare... Se întoarse spre Hagi Curti : Le aveţi la îndemînă pîinea şi flanelele ?... Apoi salută uşor şi ieşi fără să mai aştepte temenelele lor.

Simţind după cinci zile abia, din pricina acestor valahi ticăloşi, dulceaţa unui pat moale şi mîngîierea cearşafurilor, Fuad luă după mescioară *Versuri* de Lamartine, scoase de valet din bagajul de campanie.

Pînă în ultima clipă, pînă cînd, desfăcînd firmanul împărătesc, Lenş începu să-l citească, întîi în limba turcească, urmînd să spună apoi şi pe româneşte, Băl-Ceaurescu fusese convins că numele lui va fi rostit, că va fi, în sfîrşit, numit domn al Ţării Româneşti... Cînd Lenş citi numele lui Costache Cantacuzino, i se păru că nu a auzit bine, dar nu se mai îndoi nici o clipă atunci cînd acesta, întinzînd mîna, îl arătă pe Cantacuzino şi cînd la rîndul său acesta puse un genunchi la pămînt ca să spună că mulţumeşte sultanului şi ţarului pentru înalta cinste care i s-a făcut. Cu un sfert de ceas înainte, Lenş îi făcuse un semn din spatele lui Fuad din care el înţelese că s-a şi făcut... Un fier înroşit i se înfipse parcă între umeri, făcîndu-l să încovoaie capul de durere ; fu cît pe-aci să-i dea lacrimile, dar se stăpîni la gîndul că duşmanii lui ar putea să se bucure de această înfrîngere şi batjocură pe care o îndura... Dăduse unui grec, dragoman pe lîngă ministrul de externe al Porţii, patruzeci de mii de galbeni, pe care acesta pretindea că i-a dat marelui vizir. Acum fu convins că acesta l-a prostit, că nu a dat nici un ban vizirului, că-l păcălise ca pe un guguştiuc.

Nădăjduia că nu l-a văzut nimeni cu lacrimile în ochi, dar văzu că se înşelase... Alecu Vulpe, cu faţa lui de mucenic slăbănog la şaptezeci şi trei de ani, cu pielea albă, bolnăvicioasă, care se vedea prin firele rărite ca de rîie ale bărbii albe, îi surîdea batjocoritor şi,

cînd li se întîlniseră privirile, îi făcuse semnul mofluzeniei; își trecuse degetele descărnate ale mîinii perpendicular pe buze... încît Băl-Ceaurescu înțelese: „Te-ai șters pe bot de patruzeci de mii de galbeni!"...
Bineînțeles că Vulpe n-avea de unde să știe că el a dat patruzeci de mii de galbeni și cui i-a dat, dar desigur că bănuia c-a dat ceva bani...
Căuta să-și ție fruntea ridicată, dar îi venea să strige, să urle, să alerge... să lovească în ceva tare ca să-și sîngereze pumnii.
Cînd să plece, se pomeni cu Vulpe lîngă el.
— Cum ai putut să crezi, mă prostule, în Samurcachi... Nu știai cine e... Și-a bătut joc de tine și ți-a luat și patruzeci de mii de galbeni!
Va să zică se știa tot... Grecul se mai și lăudase că l-a păcălit. Acum începu să tremure de furie... Își dădea seama însă că dacă își dă pe față necazul și furia, întărește clevetirile și dă apă la moară dușmanilor săi... Își înfipse unghiile în carne și se stăpînise...
Se descurcase cu greu, cu droșca lui printre numeroasele calește și carete, care se îmbulzeau căutîndu-și drum spre ulița Farmazonului, căci pe Podu de Pămînt pornise spre oraș cavaleria turcească și se auzeau strigăte, trîmbițe sunînd și vaiete și țipete...
Dinspre Popa Tatu, pe lîngă biserică, venea în fugă lume înspăimîntată... Un flăcău spuse unui bătrîn:
— E prăpăd rău... moșule... trec tunurile peste oameni!
— Bine le face, strigă furios Băl-Ceaurescu... și începu să strige cele mai spurcate înjurături... Simțea că altfel moare, dacă nu-și poate domoli într-un fel sîngele în vine... De obicei, în asemenea împrejurări, încăleca pe Vijelie, armăsarul roib, cumpărat de la Pesta acum șase ani, și pornea cu el în galop razna peste cîmp, urlînd ca la vînătoare, de făcea spume la gură... Cînd, după o jumătate de poștă de goană, ajungea la conacul pe care-l avea spre Bolintinul, era și calul alb de spumă. Moșia asta era numai jumătate, cea dinspre București, din întreaga moșie a Bolintinului pe care o împărțise — mai dînd și patru mii de galbeni pe deasupra — cu văru-său Emanuel Băleanu. Acolo bea o

bărdacă de apă şi se aruncă pe o sofa tare, aproape numai lemn... Aşa se domolea furia care-i biciuia sîngele...

Dar acum nu mai era furie, era turbare curată... Zorea mereu surugiii, căci nu mai avea răbdare, şi cel călare pe înaintaş striga întruna: „Eep“ şi croia cu gîrbaciul... Vroia să ajungă mai repede acasă, să încalece armăsarul şi s-o ia la goană spre Băneasa şi Săftica, căci înspre Bolintinul ar fi întîlnit numai turci şi ar fi fost în stare de cine ştie ce prostie...

La poarta cea mare de lemn lucrată ca o troiţă se ridicase în picioare de nerăbdare şi croise cu biciul de pe capră pe paznic şi pe vătaf, că se încurcaseră de spaimă şi nu deschideau mai repede. Ceru să i se aducă în fugă cizmele de saftian roşu, cu pinteni, lepădă binişul în goană şi alergă la grajdul armăsarului, căci avea un grajd zidit anume pentru el... Era mic ca o odaie şi înalt cît să nu ajungă armăsarul sus, chiar dacă s-ar fi ridicat în două picioare... Pereţii groşi erau văruiţi cu alb, ca să fie mereu curaţi şi pe jos era o pardoseală de cărămizi, destul de moale ca să nu-şi strice armăsarul picioarele, dar îmbibată cu ceva care o făcea foarte rezistentă. Îi făcuse acest grajd fiindcă era foarte sperios, rău şi nărăvaş; cu alţi cai s-ar fi bătut în grajd, s-ar fi lovit de stănoage şi l-ar fi pierdut... Se scosese orice lucru de care ar fi putut să se lovească armăsarul, iar în loc de iesle, avea aşa ca o jumătate de butoi, fără muchii... alături de o troacă de ciment, în care i se punea apă... Cînd fusese adus, de către un rîndaş ungur, care îl crescuse, căci îl cumpărase de la contele Banfy, de lîngă Budapesta, Băl-Ceaurescu ar fi vrut să-l oprească pe rîndaş în ţară, dar acesta, care era însurat, nu vru să-şi aducă aci copiii. Pe întîiul grăjdar, Vijelie, aşa îl botezase pe româneşte, [îl] ucisese, zdrobindu-l cu copitele, şi de atunci nimeni nu mai avea îndrăzneala să intre în grajdul lui, în afară de bătrînul ţigan Stănică. Naiba să ştie ce-i făcuse acest Stănică — e drept că mai fusese la o herghelie de cai — însă de el nu se speria şi chiar asculta ce-i spunea. El îl îngrijea ca pe ochii din cap şi altceva nu făcea nimic... Tot el era şi manaful lui, căci n-avea

cine să-l ţie cînd boierul se ducea undeva, dar nu mergea pe jos, alături, cum era obiceiul cînd era vorba de unele alaiuri domneşti, ci după el tot călare, dar într-un soi de livrea caraghioasă...

Băl-Ceaurescu alergă spre grajd, dar avu o strîngere de inimă cînd văzu că încă nu şi-a vîrît capul pe deschiderea de sus a uşii, care slujea şi de fereastră grajdului... De obicei îl simţea de cum intra pe poartă şi necheza nerăbdător, scotea capu pe deasupra uşii şi îşi fremăta buzele mari... Nu numai că Băl-Ceaurescu era singurul om de care nu-i era frică, în afară de ţigan, dar îl şi iubea... Tremura de plăcere cînd Hristache îl bătea pe crupa cu păr scurt şi auriu, care, periat în două sensuri, îi desena pătrate mai lucioase, ori cînd îşi punea palma deasupra nărilor, subt ochi, pe steluţa albă. Cît era de înfierbîntat de furie, Băl-Ceaurescu tresări totuşi cînd nu văzu capul armăsarului, cu urechile lui mici şi drepte ciulite de aşteptare şi nu auzi nechezatul de bucurie că l-a văzut.

Privi pe deasupra uşii şi-l văzu lipit de perete, abia ţinîndu-se pe picioarele dinainte şi cu partea dinapoi a corpului într-o băltoacă de ud şi de balegă... Întoarse capul spre el şi fremătă nările uşor, cu tristeţe, recunoscîndu-l. Desfăcu numaidecît clenciul şi, intrînd în băltoaca de pe jos, îl bătu pe frunte şi îi ceru să se ridice...

— Sus... sus, flăcăule!

Calul încercă să se ridice, dar nu putu şi căzu iarăşi pe partea dinapoi, care era udă toată şi murdară. Cînd îl văzu încercînd să se ridice la glasul lui, el se gîndi: „Pricepe tot ca un om"... Dar cînd îl văzu cu capul într-o parte, atîrnînd din greabăn, înţelese că e bolnav. Privi băltoaca şi se cutremură... Numai bolnav fiind a putut să iasă atîta ud din el... şi fără îndoială răcise şi mai rău din pricina băltoacei, că de aceea sta lipit de perete, ferindu-se pe cît putea... Era limpede că de azi-noapte ţiganul nu mai intrase în grajd, nu mai văzuse ce face calul...

— Te-a ucis... flăcăul tatei!... Te-a ucis ticălosul acela...

Se hotărî să-l omoare în bătaie pe țigan, care dacă a căzut revoluția era acum din nou robul lui...

Stănică fusese slobozit prin publicația Guvernului provizoriu, și comisia prezidată de Bolliac îi dăduse hîrtie la mînă că e un om liber. Cam tîrziu, că trecuse de cincizeci de ani, dar nu avusese inima să plece, căci iubea și el armăsarul acesta de un soi cum nu se mai văzuse în Țara Românească, pe cît știa el cel puțin. Rămăsese tot la boier, dar simbriaș acum, pe mîncare, locuință, îmbrăcăminte și șase galbeni pe an.

Băl-Ceaurescu începu să urle, chemînd furios pe vătaful curții, și cînd acesta sosi alergînd speriat, îl luă de gît, zguduindu-l :

— Unde-i Stănică, mă, paștele și dumnezeul tău și-al lui ! Unde-i, mă, că vă calc în picioare pe toți...

— Boierule, nu știu, că nu l-a văzut nimeni de azi-dimineață...

— Cum nu l-a văzut nimeni, mă ? Cum nu l-a văzut nimeni... Dar tu ce păzești aci... Dar nemernicul ăla de la poartă ce păzește ? Și-acum de ce nu aduci, mă, pături mai repede, că te strîng de gît... Auzi tu ?...

Omul se smuci îngrozit și abia scăpă... Aduse de alături, din grajdul mare, un braț de pături...

— Așterne-le pe jos... aci în bătătură... N-auzi ?... Și acum vino în boxă... să scoatem calul...

Vătaful se îngrozi auzind de boxă... Adusese cuvîntul acesta ungurul care arătase cum să fie făcut grăjdutul ăsta, și de cînd îl omorîse armăsarul pe întîiul manaf, toți se îngrozeau cînd auzeau de cuvîntul boxă. Cînd îl văzu că se codește, Hristache urlă la el :

— Haide, intră ! și înjură iarăși... Că nu-i nici o pagubă dacă se prăpădește un ticălos ca voi...

Intrară și amîndoi izbutiră să scoată roibul afară, mai ales că pus pe picioare, umblă greu, dar umblă singur... În curte se lăsă însă jos pe pături... Se vedea că îl doare în foale, poate bășica, poate... poate prapurul... Capul îi cădea în jos cînd mergea de parcă-i era ruptă șira spinării subt coamă...

Băl-Ceaurescu îl mîngîia mereu, cu inima sfîșiată... Îi simți îngrozit nările fierbinți...

— Flăcăul tatii... flăcău... Te scutură frigurile... Au vrut să te omoare... Ca și cînd înțelegea, armăsarul îl privea cu ochii moi. Așa... așa... stai... jos... Puneți pături și pe deasupra... Așa... așa... Acum să mi-l aduceți aci, mort sau viu, pe Stănică...

Fără îndoială, se gîndi el, calul e bolnav încă de ieri de dimineață, de cînd nu-l mai văzuse el... Înfierbîntat de patima „domniei“, de trei zile nu mai știa de nimic...

— Și eu sunt vinovat, flăcăule... că m-am ținut de alte alea... Că te-am uitat... ca să mă las prostit de toți ticăloșii... Că m-au înșelat... Toți mă înșală... numai tu nu m-ai înșelat niciodată... Tot ce-am cerut de la tine mi-ai dat, rupînd pămîntul cu copitele tale, cu picioarele astea subțiri ca de cerb... Dar ticăloșii ăștia, neam de slugi, ticăloșii, m-au mințit și m-au înșelat!

Cal pursînge, cu pedigriul scris pe pergament, pe care se adăogase, la cererea lui, și numele de Vijelie, armăsarul nu era desigur neam de slugă, așa cum era Samurcachi, grecul din Fanar, care-i luase patruzeci de mii de galbeni și-și bătuse joc de el, împreună cu toate javrele și toate lichelele din jurul lui... Avea numai doi ani cînd îl luase și îi adusese numai bucurii de cînd îl avea... Toți boierii și toate cucoanele, mai ales, veniseră să-l vadă și el era mîndru ca de un copil care îi înfrumuseța viața...

Începuse să-l încalece devreme și la trei ani, cînd începuse să iasă cu el pe drumul Herăstrăului sau pe șoseaua lui Kisseleff, și-l juca ținîndu-l strîns de dîrlogi, cu măiestria lui de vechi și faimos călăreț, tot pe lîngă caretele și caleștile cucoanelor... toată lumea, plină de admirație, nu avea ochi decît pentru el. La drept vorbind, lumea nu se uita numai la armăsar... se uita și la călăreț și nu chiar cu admirație, ci cu un soi de curiozitate, ca la un fel de comedie... Căci între atîția tineri, între „lyonii“ aceia în haine europenești, cu cizme strînse pe picior, cu cilindru păros în cap, cu cravașe cu mîner de argint, cu bărbuțe potrivite scurt cu foarfecele, holteiul acesta care trecuse de patruzeci de ani se încăpățîna să facă mereu pe craiul și încă în straie răsăritene ca pe ulițele Damascului... Fălos la chip, îmbrăcat cu

Se hotărî să-l omoare în bătaie pe țigan, care dacă a căzut revoluția era acum din nou robul lui...

Stănică fusese slobozit prin publicația Guvernului provizoriu, și comisia prezidată de Bolliac îi dăduse hîrtie la mînă că e un om liber. Cam tîrziu, că trecuse de cincizeci de ani, dar nu avusese inima să plece, căci iubea și el armăsarul acesta de un soi cum nu se mai văzuse în Țara Românească, pe cît știa el cel puțin. Rămăsese tot la boier, dar simbriaș acum, pe mîncare, locuință, îmbrăcăminte și șase galbeni pe an.

Băl-Ceaurescu începu să urle, chemînd furios pe vătaful curții, și cînd acesta sosi alergînd speriat, îl luă de gît, zguduindu-l:

— Unde-i Stănică, mă, paștele și dumnezeul tău și-al lui! Unde-i, mă, că vă calc în picioare pe toți...

— Boierule, nu știu, că nu l-a văzut nimeni de azi-dimineață...

— Cum nu l-a văzut nimeni, mă? Cum nu l-a văzut nimeni... Dar tu ce păzești aci... Dar nemernicul ăla de la poartă ce păzește? Și-acum de ce nu aduci, mă, pături mai repede, că te strîng de gît... Auzi tu?...

Omul se smuci îngrozit și abia scăpă... Aduse de alături, din grajdul mare, un braț de pături...

— Așterne-le pe jos... aci în bătătură... N-auzi?... Și acum vino în boxă... să scoatem calul...

Vătaful se îngrozi auzind de boxă... Adusese cuvîntul acesta ungurul care arătase cum să fie făcut grăjdușul ăsta, și de cînd îl omorîse armăsarul pe întîiul manaf, toți se îngrozeau cînd auzeau de cuvîntul boxă. Cînd îl văzu că se codește, Hristache urlă la el:

— Haide, intră! și înjură iarăși... Că nu-i nici o pagubă dacă se prăpădește un ticălos ca voi...

Intrară și amîndoi izbutiră să scoată roibul afară, mai ales că pus pe picioare, umblă greu, dar umblă singur... În curte se lăsă însă jos pe pături... Se vedea că îl doare în foale, poate bășica, poate... poate prapurul... Capul îi cădea în jos cînd mergea de parcă-i era ruptă șira spinării subt coamă...

Băl-Ceaurescu îl mîngîia mereu, cu inima sfîșiată... Îi simți îngrozit nările fierbinți...

— Flăcăul tatii... flăcău... Te scutură frigurile... Au vrut să te omoare... Ca și cînd înțelegea, armăsarul îl privea cu ochii moi. Așa... așa... stai... jos... Puneți pături și pe deasupra... Așa... așa... Acum să mi-l aduceți aci, mort sau viu, pe Stănică...

Fără îndoială, se gîndi el, calul e bolnav încă de ieri de dimineață, de cînd nu-l mai văzuse el... Înfierbîntat de patima „domniei", de trei zile nu mai știa de nimic...

— Și eu sunt vinovat, flăcăule... că m-am ținut de alte alea... Că te-am uitat... ca să mă las prostit de toți ticăloșii... Că m-au înșelat... Toți mă înșală... numai tu nu m-ai înșelat niciodată... Tot ce-am cerut de la tine mi-ai dat, rupînd pămîntul cu copitele tale, cu picioarele astea subțiri ca de cerb... Dar ticăloșii ăștia... neam de slugi, ticăloșii, m-au mințit și m-au înșelat!

Cal pursînge, cu pedigriul scris pe pergament, pe care se adăogase, la cererea lui, și numele de Vijelie, armăsarul nu era desigur neam de slugă, așa cum era Samurcachi, grecul din Fanar, care-i luase patruzeci de mii de galbeni și-și bătuse joc de el, împreună cu toate javrele și toate lichelele din jurul lui... Avea numai doi ani cînd îl luase și îi adusese numai bucurii de cînd îl avea... Toți boierii și toate cucoanele, mai ales, veniseră să-l vadă și el era mîndru ca de un copil care îi înfrumuseța viața...

Începuse să-l încalece devreme și la trei ani, cînd începuse să iasă cu el pe drumul Herăstrăului sau pe șoseaua lui Kisseleff, și-l juca ținîndu-l strîns de dîrlogi, cu măiestria lui de vechi și faimos călăreț, tot pe lîngă caretele și caleștile cucoanelor... toată lumea, plină de admirație, nu avea ochi decît pentru el. La drept vorbind, lumea nu se uita numai la armăsar... se uita și la călăreț și nu chiar cu admirație, ci cu un soi de curiozitate, ca la un fel de comedie... Căci între atîția tineri, între „lyonii" aceia în haine europenești, cu cizme strînse pe picior, cu cilindru păros în cap, cu cravașe cu mîner de argint, cu bărbuțe potrivite scurt cu foarfecele, holteiul acesta care trecuse de patruzeci de ani se încăpățîna să facă mereu pe craiul și încă în straie răsăritene ca pe ulițele Damascului... Fălos la chip, îmbrăcat cu

dichis, tot numai cu lucruri scumpe, Hristache Băl-Ceaurescu era vecinic tînăr, în 1846, dar tînăr cam de la 1816, cînd alături de Bărbucică Văcărescu, de frații Bărcănești, înnebuneau femeile din protipendadă cu isprăvile lor de berbanți și cheflii. Și desigur că pe ulițele umbrite de chiparoși ale oricărui oraș asiatic, bărbatul acesta arătos, cu barba bărbătească, care părea scurtă din pricină că era creață ca zulufii femeilor și puțin răsfrîntă ca la o sălbăticiune în același timp, îmbrăcat cu un fel de caftan de atlaz, lung și larg de subt umeri în jos, de cădea pe crupa calului ca un soi de pelerină roșie, cu falduri tot atît de complicat potrivite ca o togă romană și avea mîneci lungi și despicate, ca de cepchen, capul înfășurat în taclit scump de cașmir, cu picioarele în cizmulițe roșii de saftian sigur înfipte în scări, pe un armăsar cu gîtul încordat, care de greu ce-i venea să meargă încet, era numai spumă și juca pe loc, tresărind de cîte ori i se slăbeau dîrlogii, ar fi fost o priveliște măreață, pe cînd aci provoca uneori surîsuri zeflemitoare... Dar el, Băl-Ceaurescu, știindu-se falnic și îmbătat de vremea lui, care singură știa ce-i frumusețea bărbătească, nu simțea surîsurile și se uita cu milă la acești călăreți care ori ajungeau cu genunchii noduroși la gură, arătîndu-și dosul prin despărțitura de la spate a jachetei, ori ședeau drepți în șea ca niște momîi de lemn... Răzbunarea lui era mai simțită cînd vreun nesocotit, care nu cunoscuse iuțeala lui Vijelie, îi arunca vreo sfidare în fața cucoanelor... Atunci Băl-Ceaurescu se prefăcea că nu are de gînd să ia parte la întrecere și-i lăsa pe ceilalți, fandosiți pe caii lor, să pornească... Și cînd erau la o bună depărtare, îi da drumul și lui Vijelie, parcă fără să vrea... și chiar de n-ar fi vrut, armăsarul cu greu ar fi putut fi ținut în loc, căci nu suferea să vadă alergînd alți cai, fără să alerge și el... Pornind așa cum îi era numele, sfîrșea totdeauna așa cum îi era numele ; caii, ceilalți, simțindu-l venind puternic, din urmă, întindeau galopul, dar Vijelie își îngăduia să-i întreacă chiar ocolind ca să aibă drum liber... Băl-Ceaurescu se ținea puțin aplecat pe gîtul calului, cu barba în vînt și caftanul de atlaz roșu ca sîngele închegat flutura în falduri în urmă...

În clipele ul tati Băl-Ceaurescu știa unde e bărbăția și știa că în omoar lor femeile împopoțonate ca la Paris, privind dichii rnștile și caretele lor, știau și ele ce înseamnă unleasupi un călăreț.

Acum \u viu, gemea pe pături, privindu-și stăpînul cu ochii coială, trebători, ca și cînd ar fi vrut să știe ce e cu elță, de înmuiați ca de lacrimi. Pe pîntec părul murdar er „domi în toate părțile și-și pierduse culoarea aurie... Bă rescu îi dădu zahăr, dar întoarse botul uscat într- sunt e... Numai el avea dreptul să-i dea zahăr, ca să Că tă numai de la el îi vin bucuriile...

— Nu ii... Cflăcăul tatii ?... Și cu un glas frînt de durere se m-ai ij în el însuși : Ah, dacă ai putea spune ce te doarai dat că ți-ar fi dat Dumnezeu graiul pe care l-a dat dlstea si atîtor stîrpituri. Lumea e rea cu noi, măi Vijellugi, t spuse el biruit de o nesfîrșită duioșie. Urăsc toasînge, lea asta rea, mă, afară de tine, și scrîșni din dinți.ăogase, scăzu glasul adăogînd mai sec... și de Calliopi. nu era

Era în, grecvăr ceva comun între Băl-Ceaurescu și armăsarubeni șia... Amîndoi erau sperioși, amîndoi deveneau săoate lii cînd se speriau și, ca toate fiarele, atacau înain luase a fi atacați, preventiv. Bestial, aprig în răzbunare boierCeaurescu se credea în fiece clipă într-o permaneni el eritimă apărare... Un lup care sfîșie ca să nu fieța... ... Din nimic i se părea că e cineva batjocoritor să-l ij și atunci o lua el înainte fiind grosolan și tăios. asă cuimic i se năzărea că lumea rîvnește la averea lhisselefjaută să-l înșele, să-l fure, să-l lipsească de ce i sui deine și atunci ura toată lumea și, cu cugetul împă caleșiințea el, înșela el, jefuia el. Își făcuse și un soi nu avozofie potrivită făpturii lui mărginite, aprige șia nu sase, încă de mic... „Mai bine să plîngă mamă-saiu chi să plîngă mama..." „Dă-i tu la cap, că dacă nu a un fă el"... Sau într-o formă mai domolită, oarecumiii" adeaptă... „Lume... lume ticăloasă... gura ta... nuncu cilimîntul ți-o astupă"... Alteori găsea chip să se încu băte, cînd era bolnav și se simțea neputincios... „a care cinste... nu e omenie, nu sunt caractere în țara ă mețăcătoasă (în afară de mine)... toți n-așteaptă cele Dă te vadă în genunchi, ca să-ți dea la

cap." Nu avea încredere în nimeni și a trebuit să fie o chestiune atît de importantă ca perspectiva de a deveni domn, gînd nutrit cu venin de șapte generații din stirpea lor, a Băl-Ceaureștilor, pentru ca să-și piardă capul și să riște să fie tras pe sfoară.... Ceea ce îi sporea spaimele și sălbătecia era faptul că acestea erau amăsurate poftelor lui neostoite și neîngrădite de nimic. Nu socotea că i se cuvine numai să fie temut și să-și sporească mereu averea... Socotea că i se cuvine tot ce putea fi dorit pe lume... tronul țării, toate femeile, toate bunătățile pămîntului. Aci filozofia lui stăruitoare și mărginită avea altă vorbă... „De ce el și nu eu... ? Ce e el mai frumos și mai deștept decît mine ?"... Căci întocmai cum Vijelie nu putea suferi pe nimeni înaintea lui... nici el nu s-ar fi obicinuit în nici un chip cu gîndul că ar putea exista pe lume un om mai bun și mai inteligent decît el... Nu putea îndura un asemenea gînd și dacă întîlnea pe cineva care manifesta în vreun fel această pretenție nesăbuită, socotea asta ca o injurie directă, pe care n-o putea îngădui multă vreme și pentru care, cînd era vorba de persoane totuși mai puternice decît el, își clocotea răzbunarea în tăcere.

În clipa aceea se ivi de după casa cea mare, dinspre gura pivniței, Stănică, adus de vătaf și alți cinci-șase robi ai curții... Nu prea pricepea ce i se spunea... ce e cu el... De dimineață se strecurase în pivniță, era ceea ce poftise el, care cam trăgea la măsea, o viață întreagă și neputîndu-se feri de ispită, bău pe nerăsuflate un ulcior de vin, lăsat acolo de chelar... Prea bine nici nu știa el ce era în ulcior, dar i se păru tare bun. Se dăduse înapoia unui butoi, ca să nu fie văzut cumva și băuse pe nerăsuflate și fără nimic în burtă, că era de dimineață de tot... Căzuse jos acolo... și nu mai știu nimeni de el, pînă îl găsiră cei ce îl căutau. Era cam pirpiriu, dar încă destul de sănătos, și deși trecuse de cincizeci de ani, nu avea mustața căruntă.

Tot mîngîindu-și calul și tot vorbindu-i înduioșat, Băl-Ceaurescu parcă uitase de bătrîn, dar cum dete cu ochii de el, dintr-o dată își aminti de grajd și tot sîngele i se sui la cap :

— Vino-ncoace, tîlharule !... Vino-ncoace...

Fierbea de mînie, dar nu se năpustise asupra omului, așa cum se așteptau ceilalți... Și tocmai de asta ei înțeleseră acum că e mai rău... că nu va scăpa numai cu bătaia ca de obicei... Îl tîrî de gît...

— Vino-ncoace, tîlharule... Îl trase astfel pînă la grajd...

Omul era mut de spaimă... Îi arătă băltoacă cu balegă din grajd.

— Ce-i asta?

Omul încercă să vorbească, dar nu putea scoate nici un capăt de vorbă, nici un gîjîit măcar...

Îl frînse de mijloc, îi îndoi grumajii și-l băgă cu capul în udul de armăsar.

— Crezi tu că un armăsar ca ăsta poate trăi măcar o zi în asemenea murdărie?... În asta să trăiești tu, tîrîtură, vierme al pămîntului, spurcăciune... Na... na... Și ștergea cu chipul omului paveaua de cărămidă, umplîndu-l de ud, de balegă și de sînge.

Din pricina durerii, omul se dezmetici și își găsi glasul, dar scînci numai...

— Îndurare... măria-ta... fie-ți milă... măria-ta...

— Să-mi fie milă, hai... Să-mi fie milă... Dar ție ți-a fost milă de calul ăsta? Și chipul calului bolnav, pe care-l avea iar înaintea ochilor, îl înfuria și mai tare. Îl apăsă pe țigan, frecînd paveaua cu fața lui, de-i rupse nasul... umplîndu-l și mai rău de sînge...

Oamenii priveau îngroziți de departe, dar vătaful, văzînd spaima lor, clătina din cap în semn că are dreptate boierul.

— O să-l omoare, nea Matei...

— Ei, și dacă o să-l omoare? Un țigan ca ăsta mai poate cumpăra măria-sa cu zece-doisprezece galbeni, dar armăsarul a costat cinci sute de galbeni... Și unde mai găsește el un cal ca ăsta?

Vijelie costase, în realitate, mult mai mult... O mie cinci sute de ducați de aur olandeji...

În clipa aceea Stănică dete un urlet sfîșietor, care-l îngrozi chiar pe boier. Acesta își trase puțin speriat mîna plină de sînge.

Stănică dusese mîna la faţă şi, scăpat, alergă nebun spre curte fără să-şi mai da seama ce-l doare... Dar ceilalţi văzură că-i curgea ceva din ochiul stîng.

Ţiganul, în genunchi, plîngea cu sughiţuri...

— Blestemat să fie ceasu cînd m-am născut...

Îl luară oamenii şi-l duseră cu ei... Boierul veni iar lîngă pătură şi după ce îşi şterse mîna de sînge începu să mîngîie iar, cu inima sfîşiată de durere, armăsarul. Văzuse ochiul ţiganului, dar nu se înduioşa deloc ; găsi că „spurcăciunea“ merita o asemenea pedeapsă. Calul părea tot mai bolnav, şi acum Hristache văzu cu spaimă că stă culcat pe o parte, cu picioarele întinse şi lipite cîte două, cu capul lungit pe pătură, ca un cal mort. Se lungi şi el jos pe pătură lîngă botul lui...

În clipa aceea scăpară pe uşa grajdului doi cîrlani murgi, care urmăriţi de grăjdar, începură să zburde prin curte, fugind întins de cîte ori era aproape să-i prindă. Deodată Vijelie ridică atent capul... ciuli urechile... şi privi după ei... A doua lui mişcare fu să se sprijine pe picioarele lui din faţă, iar a treia să pornească de-a dreptul în galop, alergînd ca un nebun după cîrlani, întrecîndu-i...

Băl-Ceaurescu rămase încremenit locului, neştiind ce să mai creadă... Dealtminteri, toată lumea din curtea mare cît un obor privea înmărmurită şi cînd înţelese că armăsarul aleargă sănătos ca un drac, începură să se gîndească la un loc bun de ferit. Stăpînul avu poftă să dea un chiot de bucurie şi striga să fie toate porţile, ca şi uşile de la grajd, închise. Lăsă caii să se zbenguie, privindu-i cu barba înflorită de fericire...

Grajdul cel de unu singur era curăţat bine, spălat cu leşie şi aşternut cu fîn. Băl-Ceaurescu ieşi înaintea calului, dar nu sărind ca să-l prindă cumva, ci chemîndu-l cu duioşie :

— Flăcăul tatii... flăcăul tatii... ai scăpat...

Şi calul se opri în dreptul lui fremătîndu-şi coama...

În fundul curţii, după hambar, era un fel de padoc, un ţarc mare în care de obicei erau lăsaţi să zburde cîrlanii. Îi duse încet pe toţi trei acolo, căci acum veneau şi cîrlanii după Vijelie şi spuse vătafului să-l ducă pe Stănică la doctorul Meyer... Să-i spună doctorului că

plătește el. Dar fie spus de pe acum, Stănică nu și-a mai recăpătat niciodată vederea ochiului stîng.

Băl-Ceaurescu a mîncat cu poftă, a băut două căni de vin mari cît un clondir pîntecos, și-a șters mulțumit barba și s-a culcat amețit, fără să mai bea cafeaua adusă în ibric de argint, cu feligeana alături...

L-au sculat a doua zi, către prînz, mahmur... Venise Calliopi să-i vorbească despre Căimăcămie... și spusese să-l deștepte că are de vorbit cu el... Îl aștepta în salonul cel mare cu trei sofale, către trei pereți, dar așezată într-un jilț. El își clătise ochii cu apă, luase o dulceață ca să-și limpezească gura și veni încă mai mahmur.

— Am vrut să viu încă de ieri după-masă, Hristache, și am trimis înainte pe Florea să vadă ce faci... Mi-a spus că dormi tun... Mi-a spus și de cal...

Hristache clătină din cap cu ochii cîrpiți, cu un mormăit fără sunete și tot ea începu din nou, fără nimic din acea poză de „*grande dame*" care-i făcuse faima...

— Ne-au tras pe sfoară, Hristache... Scîrbele alea levantine !

— Hei, Calliopi, am feștelit-o... am feștelit-o... O să aibă de ce rîde saloanele...

Ea împreună mîinile înmănușate în mănuși de dantelă, fără degete însă, și își sprijini bărbia ascuțită și întoarsă ca un vîrf de opincă pe ele...

— N-avea nici o grije, băiete, îmi scot eu banii, n-avea nici o grije... Îi scot ochii lui Aristarchi și tot dau de firul acestei ticăloșii... Vorba e însă că nu fu nici de data asta... să fie cineva din neamul nostru măcar caimacam. L-au numit pe molîul ăsta franțuzit, cu ifose de pașă năpîrlit... Dar n-o să ție mult, îți spun eu... Hristache, dac-o fi nevoie, o luăm de la capăt, dar tot nu ne lăsăm... Cel puțin eu nu... Am venit anume și ca să-ți spun asta...

Intră, pe ușa deschisă, venind de departe, un fecior de casă, îmbrăcat în alb și găietănat ca un arnăut...

— Au venit doi boieri, măria-ta, unul mi-a spus să vă spun că a venit eselenția-sa caimacamul !... și aștepta neclintit ca un lacheu.

Cei doi se priviră încremeniţi, şi strivindu-şi buzele vopsite, a nedumerire, Calliopi întrebă în şoaptă :

— Ce-o fi vrînd ? Acum, după ce ne-a lucrat în foi de viţă, ce mai vrea de la noi ?...

— Nu pricep ! Pofteşte-l aci, Istrate...

Caimacamul intră greoi, dar cu paşi mari, grăbit parcă, însoţit de Vulpachi... Era grăbit să nu i-o ia înainte Băl-Ceaurescu cu vreo mojicie şi vroia să dea el tonul convorbirii... Îl sărută repede pe amîndoi obrajii, ca şi cînd el l-ar fi felicitat pe cel mofluz, dar arătîndu-i astfel şi cum ar fi trebuit să facă Băl-Ceaurescu, şi că în fond lucrurile astea n-au nici o importanţă.

— De ce n-ai venit la mitropolit, Hristache ?... A fost toată boierimea acolo. Numai tu şi cu fratele Vulpe aţi lipsit... Am trecut şi pe la el şi a venit cu mine, după cum vezi, şi Vulpachi... Dar îmi pare rău că n-ai venit la mitropolit ! Vorbea el mereu, ca să nu-i lase timp să vorbească nici el, nici Calliopi, pe care o ştia limbă otrăvită şi de care îi era frică îndeosebi.

Băl-Ceaurescu nu ştia nimic, fiindcă azi-noapte cînd a venit colonelul Garbaschi, el dormea tun şi nimeni nu a avut curajul să-l scoale... Colonelul lăsase o scrisoare pe care i-o puseseră la căpătîi lîngă cana de cristal cu apă, dar mahmur, el nu o văzuse... Vru să cheme feciorul, dar caimacamul înţelese, după mirarea lui, că nu a primit scrisoarea şi se grăbi să-i spuie de-a dreptul, căci în orice clipă putea ţîşni vreo vorbă acră...

— Uite ce e, Hristache... Toţi boierii au fost chemaţi pentru azi de dimineaţă la mitropolit ca să semneze o scrisoare de mulţumire către majestatea-sa augustul nostru suzeran...

Vorbea în termeni oficiali, ca să arate că e vorba de ceva important...

— Ce mulţumire ?

— Cum ce mulţumire ? Mulţumiri că ne-a scăpat ţara de tîlhari, de cei care vroiau să ne ia moşiile şi poate să ne şi omoare, cum au făcut franţuzii la optzeci şi nouă...

Băl-Ceaurescu ţîşni mînios :

— Nu iscălesc... nu iscălesc nimic.

Caimacamul înţelese că e mai greu decît crezuse înainte...

— Deh... Au venit toţi cei chemaţi şi au iscălit bucuroşi şi cu recunoştinţă toţi, cînd au auzit despre ce e vorba... De ce să nu iscăleşti tu singur?

Caimacamul nu spunea că nici Alecu Vulpe nu venise la mitropolit şi nici azi nu vrea să iscălească de furie că nu a fost numit caimacam... Pînă în cele din urmă îl înduplecase după ce îi spuse că, în guvernul pe care îl va face, îl va lua pe Vulpachi, care era de faţă, ministru al afacerilor streine, mare postelnic... Îl îmbunase şi chiar îl făcuse să trimită pe fiu-său la Băl-Ceaurescu acasă, să-i ceară şi din partea lui să semneze.

— Uite, a venit cu mine şi Vulpachi să te roage din partea lui taică-său să semnezi... Şi-i arătă hîrtia groasă şi lustruită pe care iscăliseră vreo şaizeci de inşi...

Calliopi ceru hîrtia s-o vadă şi ea... Ceti cu vocea scăzută, ca pentru ea, dar destul de tare ca să audă şi Hristache ce scria...

„Scrisoarea domnilor boerilor şi a locuitorilor din capitala Bucuresci către excelenţia-sa Fuad-Efendi comisar în Prinţipaturi

Exelenţă!

Părintească îngrijire a măririi-sale împărătesci care, mişcată de un sentiment de înaltă şi generoasă binevoinţă, s-a milostivit în toată vremea a revărsa asupra Ţării Românesci facerile de bine cele mai mîntuitoare şi a ocroti sub mîntuitorul său acoperămînt, a întors o părintească privire asupra suferinţelor ce apasă această ţeară în urma întîmplărilor critice întru cari se află şi ca să restatornicească legiuita orînduealǎ şi fericirea între credincioşii supuşi ai Înaltei Porţi, a binevoit să trimiţă pe exelenţia-voastră însoţit de nebiruita armie împărătească spre a restatornici cu desăvîrşire odihna publică.

Îndată după sosirea exelenţei-voastre de la Giurgiu la Bucuresci, s-a grăbit a da locuitorilor săi dovezile cele mai învederate de dragoste şi de mîngîiere, şi printr-o purtare plină de înţelepciune, de iubire de omenire, de nobleţă şi totdeodată de statornicie, liniştea s-a restatornicit şi trebile au luat iarăşi cursul lor legal. De aceea toate clasele populaţiei nu fac decît a adresa către cel

Atotputernic rugăciunile cele mai fierbinţi pentru îndelungarea şi păstrarea preţioaselor zile ale măririi-sale împărătesci, precum şi pentru fericirea slăvitei împărăţii.

Socotim încă de a noastră sfîntă datorie a ne grăbi să arătăm exelenţei-voastre prinosul celei mai vii recunoscinţe pentru dignitatea şi iscusinţa cu care a început punerea în lucrare a înaltei sale misii, precum şi pentru blîndeţea, dragostea şi indulgenţa cu care exelenţia-voastră a sciut să atragă toate inimile."

Cînd sfîrşi de cetit, Calliopi izbucni furioasă, ridicîndu-se din jilţ.

— Noi? *De la reconnaissance maintenant... Non... Non... Les Turcs se sont comportés hier soir, cette nuit et aujourd'hui même, comme des assassins... Ils ont pillé, incendié, dévasté, etranglé... Non... Jamais... Jamais...*

Caimacamul se aştepta ca Băl-Ceaurescu să treacă în opoziţie, dar cu prudenţă, nu pe faţă şi cu atît năduf arătat, încît să insulte armatele imperiale... Se simţi obligat să puie lucrurile numaidecît la punct.

— *Madame, mon devoir est de vous rappeler que la glorieuse armée turque est incapable des actes dont vous l'accusez... L'armée impériale est venue pour nous sauver tous... et grace à Dieu, elle nous a sauvé.*

Calliopi simţi că a făcut o gafă şi nu mai răspunse, mulţumindu-se cu cît patriotism arătase. Cantacuzino, de pe altă parte, îşi spuse că ar fi fost foarte bine, pentru poziţia lui, să iscălească şi Băl-Ceaurescu, mai ales că nici bărbatul lui Calliopi, refugiat la Galaţi, nici ginerele ei, care era cam ascuns la moşie, nu iscăliseră... Luă deci un aer de umilitate, zicîndu-şi că nu-l costa nimic, în definitiv, şi spuse surîzînd, cu o jucată sinceritate:

— Şi pe urmă, nu uitaţi *madame*, că eu nu sunt decît un simplu locţiitor, un caimacam. În scurtă vreme va fi numit un domnitor!...

— Şi acela vei fi dumneata, fără îndoială...

Cantacuzino continuă cu prietenie smerită:

— Poate că eu... Poate că amicul meu Ristache... Deh... Cred că nu e bine să se strice cu Poarta!

Argumentul fu hotărîtor şi Băl-Ceuarescu iscăli şi el.

A doua zi, Ana Ipătescu și Maria Rosetti așteptară pînă tîrziu la ora prînzului să vie Fuad, căci li se spusese că și-a ales un etaj, întîiul, al Palatului Administrativ, ca reședință de lucru. La parter își instalase Cantacuzino guvernul său compus din [Iancu Filipescu, Voinescu I etc.] [1].

Dar Fuad nu veni, căci li s-a spus că s-a sculat tîrziu și a trimis vorbă caimacamului să vie la ora 11... În schimb, curtea și culoarele erau pline de o lume care fugea și povestea îngrozită... Noaptea trecută fusese o noapte de spaimă pentru mahalalele Izvor, Mihai-Vodă, Antim... Acum ziua, soldații turci opreau lumea pe pod și o jefuiau, lovind, unii ucizînd la cea mai mică împotrivire. Goleau prăvăliile fără să plătească și cînd li

[1] În manuscris, Camil Petrescu indică: „(vezi o scrisoare a lui Ion Ghica în 1848)". Probabil se gîndea la scrisoarea unde sînt amintiți membrii Căimăcămiei, în frunte cu Constantin Cantacuzino, pe care memorialistul îl considera „coruptibil și cartofor, lacom de avere și lipsit de integritate". Mai tîrziu, după ce N. Bălcescu îl întîlnise pe Cantacuzino la Paris, spășit în urma scoaterii din Căimăcămie, îi scria lui Ion Ghica la 15 iunie 1851: „Basile Alecsandri se află în Paris. Încă o mulțime de reacționari: I. Bibescu, I. Florescu, Știrboaica etc. C. Cantacuzino face la vizite pe la revoluționari, zicînd că el tot cu noi și pentru noi a lucrat pîn-acum și d-aci înainte tot cu noi vrea să fie. Părerea mea ar fi să le dăm cu piciorul l-așa mișei ciocoi" (cf. N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, ediție critică de G. Zane, p. 374) (n. ed.).

se cereau bani, arătau baioneta. Ana Ipătescu tremura de mînie și durere...

— Mario, trebuie să mergem la acest blestemat de Fuad... să-i spunem în față mînia și dezgustul nostru... Aceste asasinate trebuie oprite fără întîrziere. Trebuie să-l găsim cu orice preț... Fie și acasă, la el, dacă domnul Rosenthal vrea să ne întovărășească și acolo...

— Tocmai, Ano, asta vream să spun și eu... Merg bucuroasă, dacă domnul Rosenthal, care a avut bunătatea să ne însoțească pînă aci, primește să ne însoțească și acolo... Dumneata nu știi ce rea e gura lumii.

Rosenthal primi și toți trei opriră o birje și-i cerură birjarului să-i ducă la palatul unde era găzduit Fuad.

Cînd aghiotantul intră în biroul în care, în ținută albastră, dar cu decorații pe tot pieptul, comisarul, care lucra cu Lenș la rezolvarea unor hîrtii, ridică întrebător privirea.

— Două doamne întovărășite de un domn roagă să fie primite!

Curios, de cîte ori era vorba de femei, Fuad întrebă precis :

— Cine sunt ?

Aghiotantul citi pe carnetul său :

— Doamnele Ana Ipătescu și Maria Rosetti, domnul Rosenthal.

— Sunt frumoase ? întrebă Fuad cu familiaritate.

Aghiotantul zîmbi încurcat.

— Mărturisesc, excelență, că sunt foarte frumoase !

— Gurile rele spun, interveni Lenș frunzărind dosarul, că Ana Ipătescu seamănă leit cu Nicolae Golescu.

Fuad tresări.

— E tot atît de roșcată ca el ?

— Nu, are părul castaniu-roșcat... dar trăsăturile sunt asemănătoare. Și cum Fuad arăta nedumerit, îi preciză : L-ați cunoscut pe Nicolae Golescu în ziua sosirii dumneavoastră la Giurgiu. Era membru al Locotenenței și v-a cerut o întrevedere...

— A, da... poftește-i pe toți trei... Lenș, poți să rămîi.

De îndată ce intrară cei trei, Fuad se sculă foarte curtenitor, le ieşi înainte şi le sărută mîinile la amîndouă, salută indiferent pe Rosenthal.

— Cărui fapt datoresc plăcerea de a fi vizitat de dumneavoastră, doamnelor?

Femeile, emoţionate, nu putură răspunde la început, dar numaidecît Ana Ipătescu izbucni, în timp ce devenise aproape palidă în hotărîrea ei:

— Datoraţi vizita noastră crimelor strigătoare la cer pe care le comit ostaşii dumneavoastră, domnule comisar, în acest oraş, care nu i-a chemat şi ar fi preferat să păstreze cele mai pacinice relaţii... de prietenie chiar...

Fuad se clătină aproape, parcă izbit în obraz. Numai deprinderea reflexă de a fi curtenitor cu femeile frumoase, în genere, îl împiedică de a fi grosolan. Făcu o lungă pauză, apoi întrebă scăzut:

— Ca să aduceţi o asemenea insultă nemeritată armatei imperiale, mi-aţi solicitat această audienţă?

— Ca să vă implorăm să faceţi să înceteze cu un ceas mai devreme aceste crime, am venit la dumneavoastră!... Dacă sunteţi un om de lume şi un poet aşa cum se spune, trebuie să interveniţi fără întîrziere!

Maria Rosetti, puţin speriată de agresivitatea tovarăşei ei, nu îndrăznea să mai spuie nimic, dar se regăsi peste cîteva clipe [1].

— Excelenţă, soţii noştri sunt arestaţi de ieri la mînăstirea Cotroceni... Spuneţi-ne, de ce sunt arestaţi? Ce-aveţi de gînd să faceţi cu aceşti oameni nevinovaţi? Vă implorăm să ne îngăduiţi, dacă nu-i puneţi imediat în libertate, să le ducem de-ale mîncării şi ceva îmbrăcăminte... Să le dăm ştiri despre copii.

Fuad tăcea cu încăpăţînare. Regreta nespus că-l lăsase pe Lenş să asiste la această scenă... Dar pe urmă îşi spuse că, de vreme ce era şi Rosenthal de faţă, e acelaşi lucru [2].

---

[1] Ultima pagină din acest capitol lipseşte din manuscris. Reproducem textul după ediţia 1957, p. 373—374 (n. ed.).

[2] Urmează, în ediţia mai sus menţionată, două rînduri de puncte şi fragmentul de frază: „care se spune că sunt saloanele bucureştene" (n. ed.).

— Doamnă, acei bărbați sunt închiși acolo, nu ca arestați ci ca să fie scăpați de furia poporului pe care l-au înșelat. Se întoarse curios și cu același zîmbet pierdut în barbă către Ana Ipătescu :

— Aveți și dumneavoastră un soț la Cotroceni ?

— Da... soțul și cumnatul meu sunt închiși acolo, după ce i-ați atras în cursă, chemîndu-i să le citiți o scrisoare a sultanului. Suntem amîndouă mîndre de soții noștri care au luptat pentru acest popor, cum e mîndru acest popor de conducătorii pe care și i-a dat. Acum, cînd vă cunoaștem, știm că nu ne putem face nici o iluzie în ceea ce privește soarta lor. Ținem să știți că noi nu ne vom da în lături ca să împărtășim soarta lor.

Fuad, afectînd ironia, răspunse glacial :

— Vă vom da tot sprijinul ca să izbutiți cît mai curînd și cît mai bine acest lucru.

Rosenthal salută, dar cele două femei ieșiră fără să salute și fără să aștepte să fie salutate.

CARTEA A TREIA

Drumul e greu de la Bucureşti la Rîureni, mai ales după ce o săptămînă aproape ai fost în lupte în jurul Bucureştilor. Ion Firu merge greu, mai ales cu o puşcă în spinare şi fiindcă e supt de vlagă după cincizeci de ani de viaţă de clăcaş.

Damian, oblojit acum ceva mai bine la obraz şi la frunte, nu prea ia seama la rană, mai uită de ea. Numai Simion şi Toma Pandurul sunt uşurei, dar şi ei încruntaţi... căci nu pot uita ce-au văzut în Bucureşti. Simion are o puşcă scurtă, petrecută de-a curmezişul, două pistoale la brîu şi sabia, la care ţine, fiindcă trage nădejde ca şi la Magheru să fie subofiţer măcar.

Au ocolit Bucureştii şi au luat drumul Piteştilor, de-atîtea ori bătut de ei în curgerea anilor, pe drumeaguri şi poteci care-l scurtau. Dar tot pare lung.

— Mai e mult, măi Tomo, pînă la Magheru, ăla al tău ? întrebă Ion cu nasul şi mai lungit, cu obrajii ciupiţi, plini de năduşeală, deşi e mijlocul lui septembrie, căci e o zi de zăpuşeală, care vesteşte o ploaie de vară.

— Azi e miercuri, nu ? Ei, sîmbătă dă dimineaţă sîntem acolo, dacă mergem bine... cu pas, nu glumă...

Deodată Simion Firu, care mergea ca de obicei cîţiva paşi înainte, se opreşte pe marginea unei rîpe, tulburat, şi le face semn cu mîna să stea şi să se ferească... S-a ascuns după un tufan. Ceilalţi vin şi ei cam pe ferite. Se culcă în miriştea ţepoasă şi se uită unde le arată el.

Jos, în fundul văii largi cu şuvoaiele de apă ale rîului, împletite şi despletite, tocmai iese din zăvoi o braşoveancă la care sunt înhămaţi trei cai, alţi şase sunt legaţi de căpestre, de codîrlă. Trei turci înarmaţi pînă în dinţi stau deasupra unui maldăr de calabalîc, furat fără îndoială, căci prea e aruncat la întîmplare — de parcă s-ar muta o casă de oameni cumsecade. Un turc ţine deasupra capului o umbreluţă roşie de boieroaică tînără. Toma îşi pipăi mustaţa cu singura mînă rămasă.

— E greu pă jos, Ioane, ce zici ?

Ion a priceput unde bate Toma.

— Greu al dracului, frate... Nu cred s-ajungem altfel.

— Da' tu, Simioane, ce zici ?

Simion a priceput, fireşte, şi el.

— Să vedeţi, cînd m-a primit paznic la Eforie, am dus o scrisoare dă la maior că am fost cel mai bun ţintaş pă regiment.

Se priviră unii pe alţii, lung...

Toma Pandurul se scărpină în cap, gînditor.

— Mă, da' să ascultaţi porunca la mine, că am avut grad dă uriac la panduri.

*

Au lăsat în urmă de ieri Gîrla, au trecut de Piteşti şi acum se apropie de Cotmeana ; oricum, în căruţă mergi mai repede. Mai ales cînd ai şase cai înapoi, de schimb. Mînă Ion. Au dat jos calabalîcul şi au umplut braşoveanca cu nutreţ. Pe fînul proaspăt cosit, dat de oamenii de inimă în locul calabalîcului (l-au dat lor, căci nu mai puteau şti de unde-l furaseră turcii), şi pe ţoale se stă şi mai bine... Toma cu o ţoală pe faţă doarme, căci pe la namiază, deşi e septembrie, pe dealurile astea bate soarele parcă drept în creştet... Ploaia vijelioasă a rămas şi a trecut pe dreapta. Simion nu se vaită de soare, căci el a păstrat umbreluţa roşie de care e foarte mîndru... Damian stă trîntit pe paie, cu faţa în jos, cu mîinile subt bărbie, gînditor. Abia a avut timp să treacă pe la Vadu Rău s-o vadă pe Ilinca, dar

e liniştit, căci vară-sa e pricepută şi de nădejde la nevoie. Tincuţa şi fetiţa sunt sănătoase amîndouă. S-au întremat bine.

Au luat ce-au găsit de-ale mîncării în traistă şi au plecat grabnic să ajungă mai repede. Caii, voinici, nici nu-i nevoie să fie îndemnaţi.

— O să ne cinstească gheneralu Magheru cînd o vedea ce plocon îi aducem!

Ajung din urmă vreo cîţiva bărbaţi, după port dinspre Ialomiţa.

— Mă oameni buni, nu ne luaţi şi pă noi o bucată dă drum?

Ion ar vrea să oprească, dar Simion a şi lovit cu o nuia de alun calul.

— Nu să poate, vericule, că încărcăm dîn satu care vine nutreţ pentru Magheru... şi... şi sînt caii obosiţi.

Au oprit totuşi cînd au întîlnit altă ceată, din care, după ce Simion a spus cum se cuvine că sunt caii obosiţi, au luat doar pe unul vătămat de picioare.

— P-ăsta-l luăm, că mai avem vreo doi aci... da' ne sînt caii obosiţi...

Acum urcă plaiuri dulci şi coboară lin, printre păşuni şi păduri negre de stejar. Căsuţele fără tindă, unele şi fără prispă, sunt risipite şi rare.

*

Înaintea lor, începînd să urce coasta cealaltă, e o ceată de vreo cinci inşi... O bătrînă, încă zdravănă, în opinci şi cu capul înfăşurat în dirmea, calcă între două fete vioaie, numai în cămăşi cu altiţe şi în catrinţe, cu picioarele goale... Una e tare frumuşică, negricioasă, cu ochi mari de tot şi obraji ca mărul. Are coadele legate strîns în jurul capului... Nici cealaltă, mai subţire şi bălană, cu ochii jucăuşi, cu nas cam lat, nu e deloc, dar deloc, urîtă... Au auzit din urmă huruitul braşovencii şi se dau la o parte din drum.

— Uite, maică, nişte flăcăi, merg să să facă roşiori dă ţară... Poate că ne ia şi pă noi în căruţă! Şi bătrîna se întoarce ca să facă semn.

Dar Simion i-a ghicit parcă gîndul.

— Taică, dă bice cailor, că și ăștia vor să-i luăm în căruță.

Dar cînd ajunge în dreptul fetelor și le vede din față, pune grăbit mîna pe hățuri...

— Mai ușor, taică, mai ușor! Se apleacă, să întrebe de la el: Încotro mergeți?

Răspunde un bărbat cu căciulă mare:

— La Rîureni, mă, ne luați și pă noi?

— Nu te întrebam pă dumneata, pă dumneaei o întrebam, și pă dumneaei! și arătă pe bătrînă, care răspuse bucuroasă:

— Eu merg la Rîureni, iar fetele la Brezoiu...

Simion e dezamăgit și nu ar mai lua pe nimeni.

— A, ele nu merg cu dumneata la Rîureni?

— Nu, ele sînt nepoatele mele și merg mai dăparte... la Brezoiu, că am pă frate-mio acolo.

— Păi așa spune, leliță... Hai, suiți sus... se grăbește acum bucuros Simion.

Dar negricioasa cu ochii mari își arată dinții albi, strălucitori:

— Nu, că n-aveți loc și pentru noi.

— Cine a spus asta? E loc pentru toată lumea.

Cealaltă, bălana cu nas cîrnos, surîde șireată, mușcînd dintr-o frunză.

— Deh... or fi obosiți caii.

— Ce, ăștia sînt cai să obosească? Hai, suiți și dumneavoastră, se îndreptă el către bărbați, suiți toți...

Brașoveanca urcă încet acum printr-o pădure de fagi, ale căror trunchiuri albicioase sunt rare... Mîine trag nădejde să fie în tabără.

Ca să închidă gura acestor ignobili consuli streini, care l-au înnebunit cu vizitele şi reclamaţiile lor împotriva armatei turceşti — ca şi cînd spahiii ar fi avut timp să ceară paşapoartele celor pe care îi jefuiau — Fuad a hotărît să facă o adevărată demonstraţie de viaţă normală şi fericită... A ordonat, ca ieri, a patra zi de la intrarea în Bucureşti, să se reia faimoasele plimbări de la Şosea... S-a trimis vorbă boierilor şi boieroaicelor că excelenţa-sa va fi cu careta la sfîrşitul după-amiezii la rondul de la răspîntia celor două drumuri de ţară, din dumbrava Bănesei... Auzise despre aceste luxoase întreceri de echipaje şi despre frumuseţea acestui parc cu alei nu numai la Constantinopole, în cercurile cosmopolite ale Perei, dar şi la Paris, acei ataşaţi de legaţie care fuseseră prin Bucureşti vorbeau de dumbrava transformată de arhitectul vienez Meyer şi de grădina Cişmigiului, drept ca despre unele dintre cele mai frumoase din Europa...

Kisseleff refuzase să i se ridice un monument, spunînd că nu e cuviincios să se ridice statui oamenilor care sunt în viaţă, şi sfătuise de la Paris, unde era acum ambasador, să folosească sumele adunate prin subscripţie la construirea Teatrului Naţional şi la crearea de parcuri, în Bucureşti, care e un oraş cam prăfuros.

De la capul Podului Mogoşoaiei pînă la răspîntia celor două drumuri, cel care prin Mogoşoaia ducea la

Tîrgovişte, şi cel care prin Otopeni ducea la Ploieşti, Meyer făcuse o şosea pietruită, largă de cinsprezece paşi, pentru echipaje, mărginită de patru alei paralele, două pentru călăreţi şi două pentru pietoni.

Echipajele veneau cum puteau prin înghesuiala podurilor şi a uliţelor strîmte, dar cum intrau pe Şosea, dădeau drumul cailor bogat înhămaţi într-un trap sălbatec. Era îngăduit să se treacă înainte pe stînga, aşa încît se făceau de obicei două şiruri la ducere şi două la întoarcere, unul potolit şi altul dezlănţuit. La capăt era un fel de largă piaţă tot pietruită... Aci în ocol, echipajele se opreau unele lîngă altele şi se aşezau cu faţa spre celelalte echipaje care treceau, căci oprirea nu era obligatorie şi cîteodată cîte un fecior de boier nebun ocolea de cîte trei-patru ori circuitul, fără oprire, ca să descopere în vreun echipaj dinainte pe cine dorea să vadă şi de cine dorea să fie văzut. Altă regulă era ca o jumătate de oră să se stea pe loc, apoi se făcea circuitul pînă la capul podului.

Ca să capete curaj boierii şi boieroaicele, se anunţase de la unul la altul că Şoseaua va fi păzită şi că ofiţeri superiori turci se vor plimba şi ei pe aleea călăreţilor, gata să intervină numaidecît... Dealtminteri, aceşti ofiţeri primiseră straşnică poruncă să fie plini de curtenie cu boieroaicele, în orice împrejurare, ca să dea impresia unor oameni civilizaţi.

Totuşi, în prima zi nu prea fusese lume, dar azi Fuad nu se putea plînge... Careta lui era oprită în colţ, oarecum cu faţa spre capul podului. Zece paşi în jurul ei, în dreapta şi în stînga, nu avea voie să se oprească nici o altă trăsură, în afară de cele care ar fi fost îndrumate acolo de cei doi ofiţeri călări, care erau acolo. Mai erau în spate şi două trăsuri de siguranţă cu oameni de la Agie.

În stînga lui Fuad, ofiţerul turc primise ordin să ofere loc unei gabriolete lăcuită negru, cu roatele argintate, trasă de doi voinici armăsari albi... Erau mînaţi de cea mai suavă apariţie cu putinţă, o femeie tînără, îmbrăcată după ultima modă pariziană, şi alături de ea un tînăr... O privise înmărmurit şi văzu că ea

îl spionează cu coada ochiului. Lenş, care era lîngă el, ca să-i spună discret cine trece, îi spuse că e o descendentă de foşti domnitori. De trei ori trecuse prin faţa lui, dar azi plimbarea se apropia de sfîrşit şi ea încă nu apăruse... Se hotărî să mai aştepte... Într-un soi de landou oprit în stînga lui, singură bătrîna soţie a unui mare vornic citea o carte, fără să ridice ochii nici o clipă... A, iată, gabrioleta ! Fuad respiră mai repede... Dar femeia tînără nu e... Armăsarii îi mîna azi tînărul care era cu ea. Alături de el e alt tînăr... Vrea să plece cînd văzu careta consului francez Hory[1], acest tip obraznic care şi-a permis în biroul lui să ridice tonul şi să vorbească despre case incendiate, femei, bătrîni şi copii spintecaţi... A făcut semn ofiţerului călare şi careta lui Hory a tras lîngă el. Coboară amîndoi cam în acelaşi timp... Acest nesuferit de franţuz, cu barba imitată după Musset, trebuie îmblînzit totuşi, căci aceşti diplomaţi francezi sunt de obicei şi corespondenţi de ziare, care umplu Europa cu năzbîtiile lor. Se opriră singuri ei doi, ceilalţi luînd distanţa.

— Se pare, domnule consul general, că lumea e mulţumită, ba — judecînd după zîmbetele tuturor — chiar fericită... Unde vedeţi dumneavoastră spaima şi nemulţumirea ?

— Excelenţă, răspunse încruntat Hory... Această sută de echipaje, pe care o vedeţi, e fericită fiindcă are ce a dorit, dar aceasta nu e toată ţara... Informaţiile noastre sunt cu totul altele...

— Vă rog să-mi spuneţi de unde aveţi aceste informaţii calomnioase... Ştiţi bine că nu ajunge numai să înşiri vorbe... Dacă aveţi mărturii directe, trebuie să le produceţi.

Salutară amîndoi, căci trecu în caleaşca cu patru cai, postelniceasa, soţia secretarului de stat Ioan A. de Philippesco, zis şi Vulpache, născută Bibescu... Amîndoi ştiau ce scandal provocase la curte amorul ei pentru unul dintre consulii streini...

[1] Consulul francez la Bucureşti era Hory şi în 1848—1849 comunica, pe căi diplomatice, cu Jacque Aupick (1789—1857), înştiinţîndu-l asupra evenimentelor din Ţara Românească (n. ed.).

La despărțire, Fuad repetă invitația ca acei care au depus reclamații și dovezi la consulat să i se înfățișeze lui. Hory îi salută cu un surîs ironic.

— Suntem un consulat, nu un oficiu de delațiune... Nu vom da pe nimeni pe mîna dumneavoastră...

Soarele apunea într-un nor negru, scurt, cum ar fi căzut într-o baltă... De îndată ce dispăru, norul negru crescu ca niște turnuri uriașe de fum, cele din dos întrecînd pe cele din față.

Cînd a aflat că bărbații celor două sate sunt plecați la București, Zanetti și-a luat inima în dinți și s-a întors la Zăvoiu Dihorului... Iar cînd au venit cele dintîi știri că armata turcă, pe care el o știa la Sîntești, a ocupat capitala Principatului... i-a venit și omului inima din dinți la loc... Așa, acum că s-a sfîrșit cu revoluția, va ști el cum să stea de vorbă cu țăranul care s-a obrăznicit atîta... Pînă una-alta, a dat poruncă logofeților să scoată muierile și fetele, pe bătrînii care au rămas, să care numaidecît stuful tăiat care mai rămăsese pe malul eleșteului... Și isprăvniceii lui, cum îi plăcea să le spună acum, au început a lovi cu gîrbacele ca mai înainte... că muierile nu vreau, ziceau că azi e Ziua Crucii, sărbătoare mare... Seara, a stat de vorbă cu logofeții lui și au hotărît căror oameni, chiar dacă vor cădea în genunchi, să nu le mai dea nici măcar cele trei pogoane pe care le pretinde regulamentul... sau să le dea numai prin rîpi... Acolo să muncească Toma și Ion al Firului, Drăgan, Stanciu, moș Gurie, Petre al lui Dobre, Codan și alții. Va face plîngere la Mitropolie împotriva popii Gheorghe, care s-a dat cu Constituția aia, pe care a cetit-o în fiecare duminică, după slujbă, oamenilor, cum a cetit toate „foile" împrăștiate de către acei ticăloși de comisari ai lui Bălcescu... Ba uneori trăgea clopotul și în miez de săptămînă, ca să le cetească prostii d-astea. A vorbit în privința asta și cu subtcîrmuitorul, care a știut cu o săptămînă îna-

inte... Turcii vor ocupa Bucureştii... Pe cei mai puţin vinovaţi şi care se vor pocăi dintre ţărani îi va ierta, dar numai după ce vor face toate muncile cu care sunt în întîrziere... A fost prea bun cu ei, ani de zile, dar acum va arăta că ştie să fie şi rău...

— O să vie pocăiţi, rău, boierule, ba şi nemîncaţi... Azi pă la prînz au şi sosit cîţiva dintre ei : Marin Deşu, Dumitru Scoarţă şi alţi vreo trei care au bordeiele în juru hanului... îi spuse Buimac... N-am stat de vorbă cu ei... dar îmi spunea cineva că după ce i-au împuşcat turcii, au fugit care încotro şi nici n-au venit înapoi pă drumu cel mare, ci pă drumeaguri dosite...

— Ei, om vedea ce va fi... Dacă nu mîine, poimîine îi scoţi pe toţi la muncă... Am întîrziat şi culesu viei... Uite, azi e Ziua Crucii...

Dar n-a fost tocmai aşa cum le vedea atît de frumos arendaşul.

E adevărat că pînă miercuri seara s-au întors cei mai mulţi dintre cei plecaţi la Bucureşti... Joi de dimineaţa... din zori au ieşit, hai să le zicem, isprăvniceii, ca să scoată lumea la culesul viei... Duţă Căciulămare s-a dus întins la Drăgan, să iasă cu fetele şi băieţii, dar au găsit-o numai pe Riţa... care le-a spus că ai ei o să iasă... Cînd s-a dus la Codan însă, nici n-a apucat să intre înăuntru, în bordei, că acesta, care se întorsese, l-a înjurat de mamă şi i-a spus că îi sparge capul dacă-l mai prinde pe la uşa lui... Despre Ion a aflat că acesta şi cu Toma au venit încă marţi seară, cu o căruţă cu şase cai, erau şi Damian, şi Simion, şi că au plecat chiar în zorii zilei. Dar nu numai Duţă Căciulămare a păţit ruşinea, ci şi Buimac... Acesta a nimerit la Vasile Peştefript, care tocmai se întorsese cu feciorul rănit la picior... Vasile a sărit la el cu sapa să-i dea în cap... În toate casele în care erau bărbaţi întorşi de la Bucureşti, logofeţii au fost primiţi cu înjurături şi cu ameninţări... Pînă la prînz, aflînd ce se întîmplă în sat, au fugit din vie şi cele cîteva muieri şi fete care, speriate, se duseseră la cules...

Seara, se văzură focuri mari în jos de Zăvoiu Dihorului, între tarlalele de porumb. Un om de la conac, trimis să vadă ce e acolo, aduse vestea că pe miriştea

dintre tarlalele de subt deal și drumul cel mare sătenii s-au adunat la sfat... Au cules porumb boieresc și cu cocenii au făcut focuri mari... Au cules și bostanii din porumb să-i coacă.

Zanetti, turbat, a dat poruncă isprăvniceilor să încalece toți trei, să-și ia pistoalele și puștile și să se ducă numaidecît să izgonească lumea, să stingă focurile...

— Ce-i cu voi aici ? a întrebat țîfnos, cînd s-a apropiat de un foc unde a recunoscut pe Gligore al lui Chivu, pe feciorii lui Niță al lui Predoiu și alții. Cu a cui învoire vă atingeți dă porumbu boieresc ?

— Cum porumb boieresc, mă ? întrebă Vasile Peștefript, care fiind cu sumanul pe umeri și cu spatele, nu fusese recunoscut de Buimac... Da' ce, boieru l-a muncit, mă, ori noi ?... Auzi, porumb boieresc...

— Bă, io vă întreb, plecați, ori nu... ? Că dă nu, vă împușcăm ca pă cîini...

Oamenii nu răspunseră nimic și-i cam întoarseră spatele.

Buimac se înfurie rău de tot și ridică gîrbaciul :

— Bă, voi n-auziți ? Cu cine vorbesc io... ?

Aci Peștefript îi răspunse, întorcînd scurt capul și privindu-l sec :

— Vorbești cu aia a mă-tii... Și dacă nu pleci numaidecît...

În clipa aceea o zburătură de lemn, aruncată nu se știe de cine, că erau acolo adunați și de la celelalte focuri sute de oameni, îl lovi pe Buimac în ceafă și omul icni și se lăsă moale pe gîtul calului, fără să mai știe de el... Atunci, un flăcău, Mărgărit al lui Colțoi, cu fața spre ureche opărită de mic, sări și-l trase de pe cal jos pe miriște, dîndu-i și un picior în burtă... Ceilalți doi logofeți încremeniră și, neașteptîndu-se se vede la asta, rămăseseră muți ca pămîntul... Săriră vreo zece flăcăi și Buimac fu călcat în picioare ; noroc că opincile nu erau încă uscate și mulți erau în picioarele goale... Nae al lui Mitru îi scoase, băgîndu-se în învălmășeală dedesubt, pistoalele de la brîu... Sări tot Peștefript...

— Mă nebunilor, nu-l omorîți dă tot... Ho... mă... n-auziți ?

Oamenii se dădură la o parte... Buimac era ca mort și-i curgea sînge din nas de-i înroșise mustața scurtă și groasă.

Peștefript se întoarse apoi spre ceilalți doi logofeți :

— Hai, mă, luați stîrvul ăsta de-aci...

Cînd îl văzu pe Vlad isprăvnicelul venind speriat la conac și cerînd să se înhame repede o căruță, ca să-l aducă acasă pe Buimac, fiindcă l-au omorît oamenii, Zanetti fu cuprins de o spaimă cumplită... Deși era destul de răcoare, că era o seară senină de septembrie, dar rece, mînca în cerdac, cu un șal pe umeri, singur la o masă încărcată cu tot soiul de mîncăruri, căci îi plăcea să guste din mai multe farfurii odată... Lumina unui sfeșnic cu trei brațe îi pîlpîia pe fața arămie, peste bărbița de țap, așa încît logofătul și slujnicele care intraseră în cerdac, după isprăvnicel, nu-l văzură pălind ca un mort... Simți că se înmoaie tot și că l-a luat cu o leșinătură la stomac. Vru să întrebe ceva, dar își dete seama că a înghețat și că îi clănțăne dinții... Își strînse pumnii ca să se liniștească și putu să spuie :

— Înhămați iepele sure și aduceți-l acasă !

Întîi se gîndi să fugă și el chiar în noaptea aceea, apoi simți că i se înmoaie și gîndurile. Strînse șalul pe el și trecu în sala lungă și îngustă care da în cerdac... Se trînti pe o canapea și se înveli cu șalul.

Oamenii mai sporovăiră încă vreun ceas, două... Întrebarea era dacă se duc toți în tabăra lui Magheru, așa cum vorbiseră cu alde Ion și Toma, ori dacă întîi caută să ia înțelegere cu Toma Furdui și Toma Conțescu de la Pitești, care aveau însărcinare de la căpitanul-general să adune voluntari... Așa le spusese la București un comisar venit din tabără, Ștefan Turnavitu, care vorbise, dealtfel, și în sat la ei în vară despre Constituție... Se părea că Magheru nu are puști destule pentru toată lumea și că acești oameni ai lui alegeau numai pe cine socoteau ei că e mai potrivit, ca să nu puie toată lumea pe drumuri, că era deocamdată greu și cu ale gurii.

— Măi Vasile, io tot zîc să mergem atunci... Să încărcăm mîine în care grîne din hambarele boiereşti, ca să să cheme că nu ne ducem cu mîna goală, fu de părere moş Gurie, muşcînd dintr-o bucată de dovleac roşu, din care ieşeau aburi calzi.

— Apăi, io zîc că n-a grăit rău Eftimie ăsta, măcar că-i mai ştirb dăcît mine, fu de părere şi moş Firică, socrul lui Peştefript.

Pînă la urmă nu se putură hotărî în nici un fel... La despărţire, Mitru Chibuc întrebă :

— Ce zici, măi Vasile, mîine mîncăm şi noi peşte ?...

Şi Vasile spuse grăbit, ca şi cînd ar fi fost de la sine înţeles :

— Mîncăm, mă, dă ce să nu mîncăm ?... Ce, nu-i eleşteu satului ? Dăstul au mîncat boierii, să ne mai înfruptăm şi noi !

A doua zi era un soare călduţ şi văzduhul era moale ; oamenii intrară în eleşteu, care cu bucăţi de pînză, care cu o plasă, care cu coşuri de răchită, căci plăşi adevărate nu erau decît vreo trei. Pînă la prînz au prins vreo două sute de ocale, ciortani, albituri, caracudă şi lin, dar nu se lăsară şi pînă seara mai scoaseră, acum că mai învăţaseră meşteşugul, încă vreo patru sute, între care un crap de opt ocale, aşa că Petre al lui Dobre putu să mulţumească toată lumea, şi în fiece bordei se mîncă în seara aceea ciorbă de peşte cu mămăligă caldă...

Nu era mare lucru, dar după Bucureşti, clăcaşii se simţeau şi ei mai departe oameni. Vremea nu se întoarce înapoi, chiar cînd pare că se întoarce, ba cei mai mulţi dintre ei se întorseseră de acolo schimbaţi, să nu-i mai cunoşti... Faptul că stătuseră faţă-n faţă cu armata turcească, faptul că deasupra capului lor se spărseseră şrapnele, că răsturnaseră de pe cai călăreţi înarmaţi cu săbii şi lănci făcuse din ei alţi oameni. Viaţa căpătase un gust pe care ei nici nu-l bănuiau pînă atunci, căci văzuseră acum ce sunt în stare să facă... Mai înainte vederea sîngelui omenesc îi cam speria şi cei mai mulţi nu credeau că ei ar putea îndura vreo rană grea... Acum văzură răniţi din sat de la ei, oameni de-ai lor, dintre care nici unul nu se văieta, ba încă Ilie al lui Ristache

făcea și glume și toți ceilalți rîdeau cu poftă... Le era frică doar să nu rămîie șchiopi, dar fata doftoroaiei Bălceasca, după ce le spălase rănile cu fiertura de mușețel și turnase spirt, punînd pe ele foi de patlagină și înfășurîndu-le cu fășe, lui Trișcă al lui Podoabă și lui Nae al lui Saftu, care aveau oasele rupte, le pusese niște șipculițe, ca să stea nemișcate... Nu, acum oamenii aveau altă idee despre ei înșiși... Vorba lui Peștefript ieri, pe malul eleșteului, cînd se împărțea peștele: „Ei, drăcia dracului! Nu ne-am speriat noi dă ofițerii ăia împărătești și o să ne speriem dă găinațu dă Buimacu, dă-i știm și măselele dîn gură ?!"...

Dintre răniți aduseră în sat șase care aveau răni mai ușoare, între ei pe al lui Peștefript și pe Stanciu... Nouă rămăseseră la București, dar ai lor nu fură prea speriați, mai ales cînd îl văzură sîmbătă venind pe Drăgan, cu capul înfășurat în alb ca o babă și legat și pe subt suman, arătînd peste umăr altă legătură... Rîdeau toți... rîdea și el, deși știa că a rămas fără o ureche... A doua zi veniră alți oameni din satele vecine să afle ce vor face zăvoienii și vădulenii. Veniră, văzură și se hotărîră să facă și ei la fel.

Dealtfel, alte sate de jos din Vlașca le-o luaseră înainte cu judecarea celor ce li se cuvine; iar cînd se întoarseră seara Codan și Petre de la Pitești, le aduseră foi de-ale lui Magheru și le arătară că jumătate țara, adică nouă județe din optsprezece, nici nu vor să audă de noua stăpînire... căci ascultau de Magheru cele cinci județe din Oltenia și dincoace de Olt, Argeșul, Muscelul, Oltul și Teleormanul...

A doua zi băgară vitele într-un imaș păstrat numai pentru cornutele și caii boierești.

— Să pască și boulenii noștri, săracii, că dăstul s-au arănit la fel cu noi cu te miri ce, prin rîpi și pă margine dă drum, spunea moș Gurie.

Cînd își dete seama că nu au de gînd să-l omoare, Zanetti se mai potoli, dar cînd văzu din cerdac sîmbăta după-amiază că flăcăiandrii și fetele dau jos gardul viei dinspre nuci și încep să-și umple sînii cu struguri, îl cuprinse nebunia... Pe urmă se potoli, zicîndu-și că și așa tot n-avea să se aleagă cu nimic din rodul de

anul acesta. Măcar de-ar putea face semănăturile de toamnă...

Duminică, în teleguța lui, se duse la un arendaș cunoscut dinspre Vlașca să-i arate cîte îndură și să-i ceară sfat ce să facă... Dar îl găsi și pe acesta, Bîlea îl chema, tot atît de amărît... În tot județul țăranii nici nu vor să audă de arăturile de toamnă.

— O să murim cu toții dă foame, kir Zanetti. Ascultă-mă pe mine, s-a întors lumea cu susu în jos... O să murim de foame... A căpiat opinca și duce țara de rîpă... Nenorociții ăștia nu-și dau seama că dacă eu nu fac semănăturile de toamnă, ei nu vor avea ce mînca.

— Ce să mai spui, cocoane Zaharia, de-ai mei... Au turbat de tot... Mi-au pescuit eleșteu, mi-au stricat trei sute de pogoane de porumb... Și uite, îți spun eu dumitale... așa cum mă vezi... N-o să putem culege porumbu... Nenorocire mare, ce să-ți spun ?... Și-au bătut joc și de vie, că pîndarii nu știu cum să să ascundă, dă cînd l-au lăsat ticăloșii ăștia mai mult mort decît viu pă un isprăvnicel mai cu cap pe care l-am avut, Buimacu... Geme acum bietu om la Găești, unde l-am dus la niște rude ale lui, să-l îngrijească mai bine decît am putea face aici... Ce vrei ? Eu sînt om care recunosc cînd mă slujește cineva și știu să-mi răsplătesc oamenii.

Ceea ce spunea era atît de fără sens, sau spunea pe dos decît ar fi trebuit să spună, că întreaga convorbire dintre ei ar fi părut cuiva, care nu-i cunoștea, un dialog de nebuni... Dar între ei, ei știau ce spun... În astfel de convorbiri dintre asemenea oameni, gratuite, se pot lămuri două momente : unul este în genere obiectul precis al convorbirii... gîndit cu schepsis de-acasă, și restul, un sos de fraze, adăogat cu pretenții numai de a exprima însușirile alese ale celui ce vorbește : inteligență, sentiment, generozitate, evghenie, educație, în sfîrșit tot ceea ce crede insul despre sine că ar vrea să știe toată lumea... Necorespunzînd la nimic real, asemenea afirmații nu sunt decît o comedie, pe care convorbitorii și-o joacă unul altuia, mințindu-se cînd sincer, cînd cu nădejdea că interlocutorul n-o să bage de seamă șiretenia, fiecare crezîndu-se mai deștept decît cel din fața lui,

totul la nivelul inteligenţei lor mediocre şi a spiritului lor de imitaţie socială.

Fu oprit la masă şi se întoarse spre seară foarte mulţumit că a mai stat de vorbă şi el cu un om de seama lui, deşi ceva mai prost... Se opri şi pe la han, să vadă ce mai face Sultana... Dar i se spuse că e acolo popa Gheorghe, care o spovedeşte şi o împărtăşeşte.

— Azi-mîine, spuse baba Dumitra, să duce biata femeie... şi-şi şterse lacrimile, care ar fi trebuit să fie, cu cîrpa pe care o purta în faţă la bucătărie.

*

Încă de sîmbătă seara porniseră spre Cîmpul lui Traian treizeci de flăcăi din sat, aşa cum vorbise Petre cu Furdui de la Piteşti şi se hotărîse vineri seara, la focurile aprinse ca în fiece seară... Se alesese anume treizeci de flăcăi, cei mai chipeşi, că altfel ar fi vrut să meargă mulţi ca să fie de folos acolo, iar ceilalţi rămaseră să vadă ce se întîmplă în sat.

— Măi Tudore, dacă e nevoie dă ceva acolo şi putem face... trimite-ne vorbă, îi spuse Vasile Peştefript lui Tudor al lui Cojală, pe care îl socotea cel mai cu cap şi mai îndrăzneţ dintre ei, un flăcău ca de treizeci de ani, negricios, cu oasele feţei tari, dîrz, îndesat. Era feciorul jitarului Eftimie Cojală, care aducea la chip cu cei negricioşi din neamul lui Firu şi despre care se spunea că ar fi feciorul lui Găman... Aşa, mă, dacă e nevoie dă bucate, să ceri o hîrtie dă la Magheru şi încărcăm tot din hambarele conacului.

Cei treizeci plecaseră cu topoarele la ei, fireşte, că se pot pune subt mintean, ocolind Piteştii în sus pe Argeş pînă la Rîmnic...

Luni după-amiază sosi de la Găeşti subtcîrmuitorul care avea cu el zece dorobanţi... Se bătu toba, dar oamenii nu veniră nici unul... Se duse aşa, ca să vadă ce e, doar Eftimie Şoricaie, cu cîteva babe din sat... Mai erau de faţă şi ai lui Duţă Căciulămare şi cei doi isprăvnicei ai moşiei. Zapciul oacheş şi bondoc îşi frămînta bărbiţa de ciudă. Trimise să-l aducă şi pe popa

Gheorghe, care, uscat şi alb-colilie, mergea, la 73 de ani, drept ca un flăcău.

Zapciul ceti Proclamaţia[1] cea nouă a lui Faud şi a caimacamului despre restabilirea ordinei şi apoi ceru să se aducă acolo, numaidecît, toate foile unde era scrisă Constituţia şi toate hîrtiile cu înştiinţări către ţară ale fostului Guvern provizoriu... La cine se va găsi de-acum încolo o asemenea hîrtie va fi dus în fiare la cîrmuire şi va fi pedepsit cu temniţa, ca tîlharii.

---

[1] Se referă la Proclamaţia comisarului extraordinar al Porţii, Fuad-Efendi-paşa (1814-1869), adresată la 13 septembrie 1848 „Boierilor şi vouă locuitorilor Valachiei de toată clasa" care a circulat şi în foi volante. După introducerea : „O revoluţie isvorî din acel duh al comunismului împotriva căruia să bate şi triumfează acum Europa întreagă, s-au ivit între voi şi au tulburat liniştea şi asiguranţa pacinicei înaintări de care vă bucuraţi pînă acum, prin instituţiile naţionale ce Înalta Poartă v-au acordat ;

Prinţipurile ei sînt cu totul împotriva legilor politiceşti ce cîrmuiesc celelalte provincii ale Imperiului otoman, şi aduc vătămare atît drepturilor de suveranitate ale legitimului nostru monarch, cît şi legăturilor politice cu Rusia, a cărora credincioasă pază doreşte Măria-Sa.

Legiuirile voastre nici odinioară nu vor dobîndi îndreptare din sînul neorînduielilor drumaşe şi al sgomotului patimilor, precum nici din sînul unei răzvrătiri", Proclamaţia prevenea locuitorii că : „Măria-Sa Sultanul, pentru ca să unească în administraţie puterea cîrmuitoare, a găsit cu cale ca în loc de căimăcămie compusă din trei persoane, după cum glăsuieşte *Regulamentul organic*, să orînduiască numai o persoană, care va îndeplini foncţia acei căimăcămii".

Fuad-paşa anunţa că în numele sultanului a fost ales caimacam Constantin Cantacuzino (1773—1877), unul dintre marii boieri reacţionari care se bucura de încrederea Porţii pentru serviciile aduse.

Finalul Proclamaţiei are patru dispoziţii ultimative, către boieri, preoţi, negustori şi săteni, prin care li se cere supunerea la deziderate Imperiului otoman. Edificatoare ni se par ultimele două paragrafe :

„Negustorilor şi meseriaşilor ! legiuirile ţării v-au ocrotit pînă acum ; datoria voastră, dar şi interesul cere ca să daţi pildă de supunere către ordinul legal al ţării.

Sătenilor ! Întoarceţi-vă la cîmpurile voastre, ca să lucraţi acel pămînt, care au fost pentru părinţii voştri, şi este pentru voi şi copiii voştri, un izvor de fericire, şi lăsaţi în părinteştile mîini ale Guvernului vostru grija de a uşura suferinţele voastre."

Proclamaţia n-a avut însă ecoul sperat, dovadă felul în care au decurs evenimentele din septembrie 1848 (cf. *Anul 1848*, vol. IV, p. 319—321) (n. ed.).

Asemenea foi erau însă destule în sat, că mereu adusese Toma de la Bucureşti, şi mai ales avea ascunse prin toate ceasloavele popa Gheorghe... Cum nu erau bărbaţi acolo şi era de presupus că muierile, neştiind să cetească, nu ştiu despre aşa ceva, nimeni nu spuse nimic, numai Şoricaie făcu cu ochiul părintelui, care se prefăcu însă că nu bagă de seamă.

Ceva mai greu fu joi după-amiază, cînd zapciul se ivi din nou cu cei zece dorobanţi şi puse să se adune iar lumea... care iarăşi nu veni... Atunci zapciul începu el să intre în casele oamenilor şi printre bordeie, să le aducă la ştiinţă altă poruncă a stăpînirii... În curte la Drăgan, care era mereu cu capul înfăşurat ca un copil, se aflau vreo zece-cinsprezece oameni... Erau Vasile Mînjoc, alde Peştefript cu Ştefan, feciorul lui, care începuse să meargă uşor şi nu vrusese să rămîie acasă, Codan, Mitru al lui Chibuc şi alţii... Zapciul găsi nimerit să le cetească porunca stăpînirii celei noi. Era un ordin al Căimăcămiei care transmitea un alt ordin în franţuzeşte al lui Fuad-Efendi către caimacam, cerîndu-i să scoată neîntîrziat pe sătenii care nu vor să iasă la munca cîmpului :

„Exelenţă !

Aflu că în unele judeţe, săteni rătăciţi de sfaturi rele nu voiesc încă a lucra şi a semăna pămîntul şi a reîncepe îndeletnicirile lor cîmpenesci.

. . . .

De aceea rog pe Exelenţia-Voastră, să binevoiţi a porunci ca instrucţiile cele mai positive şi mai desluşite să se trimiţă îndată la toţi cîrmuitorii judeţelor, ca să li se poruncească a îndemna pe ţărani să se întoarcă la cîmpurile lor, a le arăta grozavele urmări ale vinovatei lor nelucrări, şi a le porunci în numele pravilei, în numele interesului soţietăţii întregi, de a se apuca iarăş de lucrările cîmpenesci ale timpului ; amerinţînd că se vor pedepsi după dreptate aceia ce ar stărui să se împotrivească la aceste părintesci sfaturi..." [1]

. . . . .

---

[1] În manuscris există în continuare trimiterea bibliografică : „(531/IV/48)". E vorba de *Anul 1848*, vol. IV, p. 531, de unde Camil Petrescu a reprodus textul (n. ed.).

Zapciul citea răstindu-se, poruncind parcă şi amenințînd el însuşi, în numele lui... La urmă întrebă sigur de autoritatea lui :

— Ei, aţi văzut ce porunceşte comisaru împărătesc ? Să vă intre bine în cap că e poruncă împărătească şi că va fi vai de-acela care nu-i va da ascultare... Prin urmare, începînd de mîine... şi-i da zor întruna cu ameninţările...

Oamenii tăceau şi păreau că nu-i priveşte pe ei toate asemenea poveşti... Cu cît ei tăceau mai mult, cu atît se umflau bucile obrazului omului negricios şi bondoc...

— Prin urmare, cine nu va da ascultare poruncii împărăteşti... spunea el furios de atîta tăcere.

Atunci Vasile Peştefript întrebă făcînd pe ăl de nu pricepe :

— Ziceţi că e o poruncă împărătească, domnule ?

— O înaltă poruncă împărătească şi, de nu-i veţi da ascultare, va fi amar de voi... întări omul cu bărbiţa furioasă.

— Ei, domnule, atunci îţi pierzi timpu degeaba cu noi... că noi nu ascultăm dă poruncile împărăteşti... Noi sîntem cu Costituţia şi ascultăm dă Magheru...

— Îndrăzneşti să vorbeşti aşa în faţa mea, bicisnic ticălos ?... Ceauş... puneţi-l în lanţuri... striga scos din sărite zapciul... Uiţi că sînt omu stăpînirii ?

Dar dorobanţii nu se mişcară... Auziseră şi ei că înspre Piteşti nişte dorobanţi au fost bătuţi măr în unele sate, care spuneau că sunt cu Constituţia... Zapciul pricepu şi simţi ceva rece pe şira spinării ; o înmuie şi el.

— Vă sfătuiesc...

Vasile Peştefript, luînd-o şi el cu sfătoşenie, îi spuse moale :

— Domnule, te sfătuim şi noi să te cari de-aici numaidăcît, că altfel nu te văd bine, nici pă dumneata, nici pă dorobanţii ăştia ai dumitale... Nu mai ieşiţi vii din sat.

Zapciul ridică de două-trei ori din umeri în gol, ca şi cum ar fi înghiţit în sec, şi-apoi spuse, copilăreşte, ca şi cînd i-ar fi pedepsit :

— Asta-i rebeliune... şi dacă-i rebeliune, eu nu stau de vorbă cu dumneavoastră...

— Ei, bine că ai priceput... Cară-te din sat cît mai e timp...

Zapciul mai ridică în gol din umeri de cîteva ori și apoi porunci scurt ceaușului:

— Haideți...

Oamenii se uitară lung după ei și apoi izbucniră în hohote de rîs.

— Bată-te să te bată, nea Vasile... Făcuși omu să plece cu coada între picioare... îi spuse Codan, uimit de această întîmplare, ca și toți ceilalți, dealtfel.

Oamenii erau într-adevăr uimiți de ei înșiși. Nu se mai recunoșteau unii pe alții... Niciodată clăcașii nu și-ar fi închipuit că ei și semeni de-ai lor, oameni una cu pămîntul, ca vietățile tîrîtoare, vor vorbi cu un om al stăpînirii, cu un zapciu, așa cum a vorbit Vasile Peștefript și cum simțeau că ar fi vorbit oricare dintre ei... Adică tot atît de liniștit și pe față... nu la grămadă, nu la învălmășeală, nu în beția de a fi mulți laolaltă, amețiți de urlete... Ci așa, liniștit, cu știință de sine că sunt oameni adevărați, mai adevărați decît slugile stăpînirii, fără să se întrebe dacă sunt și mai puternici, avînd timp să asculte ce se spune și să gîndească ce se răspunde... În revoluția asta se aruncase sămînța unei noi țărănimi, care, oricare vor fi împrejurările viitorului, crescînd și scuturîndu-se an de an, risipindu-se încă sămînța scuturată — vară de vară — tot va rămîne destulă sănătoasă ca să poată aștepta, tot rodind, în fiece primăvară, fie și fără spor, și vremea cînd vitregia istorică va fi înfrîntă și rodul va da înzecit, de zece ori înzecit.

Pe poarta dărăpănată intră, măruntică și cam prea subțire în cămașa ei de cînepă, dar cu vîlnicul negru pe care-l purta duminica, Rița, acum femeie de patruzeci și doi de ani, cu capul încă rotund, dar cam uscată la față, cu ochii în fundul orbitelor de griji și trudă.

— Da' ce e cu boieru ăsta, care a ieșit dă la noi dîn curte, măi Drăgane, dă era așa de cătrănit?... Înjura pă dorobanți și-i amenința...

— Hei, ce să fie, i-a atîrnat satu o tinichea dă coadă... Ei, ce mai face muierea aia? Drăgan știa că Rița vine de la han.

— E greu dă tot... Să topeşte zi dă zi...

— Cum să topeşte, lele Riţo? întrebă mirat Ilie, care mergea acum sprijinit în băţ.

Riţa nu ştia cum să-l lămurească, fiindcă rareori cei tineri sunt cu luare-aminte la felul cum se schimbă cei bătrîni. Îi socotesc maturi pînă într-un ceas şi apoi dintr-o dată îi trec, fără întoarcere, între bătrîni... Darmite să înţeleagă cum se topeşte un bolnav... De aceea ea îi spuse aşa cum i se păruse ei şi celorlalte muieri care mai erau acolo... Maria lui Ion, Stanca lui Mitru Chibuc:

— Iote, aşa, să împuţinează dă la zi la zi. Era şi Safta a dumitale, îl arătă ea pe Vasile, şi popa Gheorghe acolo. Biata muiere, nădăjduieşte că va fi poate la noapte... A încărunţit dă tot!

Vasile Peştefript se întunecă la faţă şi nu asculta ce ar mai fi spus ceilalţi... Îşi aminti de un tei rotat... Pe atunci femeia asta care nădăjduia să moară astă-seară ori mîine clocotea de viaţă... Murmură, fără să vrea, gîndul tuturor:

— Zi cu zi ne-adunăm tot satu în deal, lîngă biserică... Unii mor dă tineri — ca flăcăiaşu meu — alţii cînd le încărunţeşte capu, da' toţi o să fim într-o zi acolo!... Aci, în loc să se ia după clătinările din cap, care-i întăreau ca un soi de tristeţe cele spuse... el se răsuci în gînd şi în toată făptura lui: Atunci dă ce, mă, să mai îndurăm dă la cîinii ăştia nesăţioşi cîte îndurăm, dacă e vorba să ajungem tot acolo?

*

În zilele care urmară, Zanetti începu să fie din nou abătut şi să se îndoiască iar că va scăpa cu viaţă din această grea încercare... Din vie nu a mai putut culege mai nimic, porumbul, acum şi din pricina ploilor, începuse să se mucigăiască... Ar fi fost timpul să fie cules şi uscat în pătule... De semănături de toamnă nici vorbă nu putea fi... De la sat la sat porneau oamenii... „să afle ce fac şi celelalte sate". Semn rău. Isprăvniceii lui nici nu mai îndrăzneau să treacă prin sat, căci oamenii erau adunaţi la podişca de pe Gîrloagă, ori în

fața cîte unei porți de mărăcini și vorbeau... Intrase și în ei un soi de îndoială ; bătrînul Vasile Mînjoc era, de pildă, de părere că oamenii ar fi trebuit să iasă cu plugurile pe pogoanele lor... ca să nu fie satul lipsit de pîine în anul care venea...

— Da' care sînt pogoanele noastre, cuscre ? întrebă într-o zi Vasile Peștefript... Io zic că e să alegem or toată moșia, or nimic, căci proprietarii nu sînt oameni dă înțeles și nu dau nimic dă bunăvoie, da' dacă dau dă nevoie, e dă prisos să le mai lăsăm ceva, căci și așa ei tot vor încerca să ia totu înapoi... Am pornit pă calea asta... trebuie să mergem pînă la capăt, nu ne mai putem întoarce !... Asta e, ce mai încoace și încolo... Atît de fără față la București, acasă, în sat, Peștefript era tot mai mult el cel de altădată.

Bătrînul cu obrajii uscați și zbîrciți, cu mustața țepoasă și nu de tot albă, nu răspunse... căci nu mai auzise nimic dincolo de cuvîntul „cuscre"... Lacrimile îi curgeau spre rădăcina nasului și-i tremurau buzele... Că Peștefript socotea nunta ca și făcută, că îl socotea pe copilul lui ca un fecior propriu, soț al Stancăi, era ceva care-i zgudui inima... și gîndul că abia se împliniseră, cu cîteva zile înainte, trei săptămîni de la înec, făcu din el o cîrpă.

Oamenii însă înțeleseseră... Porniseră pe o cale pe care nu se putea merge decît pînă la capăt.

Multă bucurie și ușurare găsi Zanetti văzînd pe neașteptate — căci nici boierii, nici arendașii nu mai călătoreau în calești și droaște cu zurgălăi, la caii înaintași, de la o vreme — oprită la poartă o droașcă veche și cam hodorogită, pe care o recunoscu numaidecît ca fiind a prietenului său, arendașul Bîlea, de la Satu-cu-Florile... E bine să simți că nu ești uitat... că e cineva alături de tine la greu ; că ești căutat de cei care suferă la fel cu tine... Și mai mare îi fu mulțumirea cînd Bîlea îi dădu să iscălească o hîrtie către „Marele logofăt Constantin Cantacuzino, caimacamul Țării Românești", care avea încă de pe acum o pagină întreagă de iscălituri... Văzu nume cunoscute lui : Grigore Săceanu, Diamandi Anastasiu, Moscu, Ioanid.

Începea așa :

„Exelență,

Cunoscute sînt Exelenței-voastre nenorocirile și pagubele isvorîte din revoluția ce s-a ivit în trecutul iunie, mai întîi aici, în Valahia Mică... *(Se vede că petiția venea de dincolo de Olt, cu toate greutățile, de-acum, și Zanetti avu și un sentiment de forță.)* Toate clasele locuitorilor țării le-au simțit... Clasa arendașilor de moșii însă..."

Mai departe se cereau trei lucruri odată : Ca să se modifice contractele cu proprietarii, deoarece anul fusese o nenorocire pentru arendași, scăzîndu-se arendele pe anul în curs ; pe de altă parte, să fie numaidecît domoliți țăranii și siliți să iasă la munca cîmpului, țăranii care, spunea cu un soi de savoare cererea, „erau datori să ne ajute la munca și exploatarea moșiilor", trădînd o curioasă mentalitate de tagmă despre „datorii", despre „ajutor", despre „exploatare", fără să se întrebe de ce sunt datori țăranii să-i ajute pe ei. Mentalitate, vorba lor, a „clasei arendașilor"... Zanetti parcă era răcit rău și bea acum vin negru fiert cu zahăr și scorțișoară... Acum înțelese că nu e alături de el numai Bîlea, că se ridică laolaltă, aprig, toți cei care au aceleași interese, chiar fără să se cunoască, fără să știe unii de alții, că pe lume puterea intereselor este peste ins și peste socotelile lui. Ei erau „clasa arendașilor" și cînd le mergea bine, dar ei asta nu o știau, n-o știau decît robii care erau „datori să-i ajute"... Li se părea că așa trebuie să fie.

E drept că la fel se simțiră bine cei din Zăvoiu Dihorului și de la Vadu Rău cînd pe înserat sosi în sat și întrebă de Damian ori de Toma un munte de rumân, bălan și cu cămașa de pînză lungă peste ițari albi și largi de cînepă, mai mult izmene. Avea o pălărie mare de mintean pămîntiu... Cînd îi spuseră că nici Damian, nici tată-său, Toma, nu sunt în sat, omul păru încurcat... Apoi legă vorbă cu bărbatul înfășat cu cîrpe la cap, care era Drăgan, la ușa căruia bătuse... Cînd s-a lămurit despre ce e vorba, copiii lui Drăgan au fost trimiși să cheme pe alde Vasile Peștefript și ceilalți... Omul se numea Gligore Hergă... de la Piatra, din Te-

leorman... Plecase de zece zile din sat, căci aşa se învoiseră oamenii, să vadă ce e cu revoluţia la Bucureşti... Acolo el îl află pe frate-său şi cumnată-sa morţi, află mort şi pe alt tabac, pe care-l cunoscuse în vară, pe unul Mitru... Damian, celălalt tabac care fusese în sat la ei şi în care avea el încredere, nu mai era în Bucureşti... Soacra lui frate-său, a lui Hergă, i-a spus că acest Damian şi tată-său Toma şi alţii au plecat cu tot satul, care venise la Bucureşti, înapoi acolo, la Zăvoiu Dihorului... El nu se putea întoarce în sat fără să ducă un răspuns oamenilor, ca să ştie ce să facă şi satul lor... El gîndea că acest Damian cunoştea multe despre revoluţie, că a ştiut şi în iunie multe lucruri, înainte ca să le ştie alţii... Au vorbit pînă noaptea tîrziu, după ce au omenit pe oaspe cu de-ale gurii şi i-au găsit loc de odihnă, iar el a înţeles totul, aşa că a doua zi, văzînd şi cum stau lucrurile, pe la prînz a plecat spre Piatra, coborînd de-a dreptul spre Alexandria...

Era o zi de toamnă frumoasă, căci vremea se îndreptase şi frunza nucilor părea pîrlită.

Cantacuzino aștepta de mai bine de o oră în biroul lui Fuad. Un aghiotant de serviciu își tot făcea de lucru, desigur ca să nu-l lase singur, să-și arunce ochii pe hîrtiile de pe masă... Se îmbrăcase din nou europenește cînd văzu că Fuad maimuțărește pe diplomații streini... Arăta acum, cînd devenise domnul Țării Românești, cînd stătea în scaunul lui Mircea și al lui Mihai, ca doctorul Meyer, așteptînd într-o casă boierească... De la început Lenș îi și comunicase formele în care i se îngăduia să colaboreze cu comisarul imperial. Corespondența se va încheia prin formularea, care și în franțuzește suna penibil : „Am cinstea a fi cu cea mai înaltă considerație a excelenței-voastre preaplecată și supusă slugă". Repetată de zece ori pe zi, era de obicei o formă, dar nu mai era o formă cînd în scrisorile lui, Fuad îi scria grăbit : „Primiți, excelență, asigurarea distinsei mele considerații". Înțelese și că de la aprobarea listei ministeriale pînă la trimiterea numirei unui vornicel la primăria din Alexandria are nevoie de aprobarea lui Fuad... Acum secretarul său, care aștepta în tinda cea mare, venise cu un teanc de hîrtii, firește semnate cu formula „A dumneavoastră etc. ... preaplecată și supusă slugă".

Auzi careta huruind și se ridică repede în picioare, prefăcîndu-se că se uită la biblioteca lui Bibescu, pentru ca să nu fie nevoit să se ridice la intrarea lui Fuad...

Comisarul era furios că fata blondă nu venise în gabrioleta ei la Şosea. Îşi aduse deci aminte şi de necazurile misiunii lui. Răspunse rece la salut... şi aproape că izbucni :

— Cîrmuitorul dumitale l-a prins ori nu pe acel Popa Şapcă ? Unde ai găsit cei mai incapabili oameni pentru posturi de răspundere ?

— Nimic nu era hotărît... Tocmai că v-am adus lista consiliului de miniştri în forma ei definitivă !... I-o puse dinainte...

Fuad îşi aruncă ochii peste ea...

— Ce-i asta, bătrînul ăla ramolit ministru ? Cu astfel de oameni vrei să faci faţă greutăţilor de azi ? Nu înţelegi că revoluţionarii au biruit numai fiindcă erau tineri ?

— Excelenţă, banul Alecu Filipescu este un prieten al nostru... Nu aş vrea să-l supăr...

— E cu neputinţă să faci din asemenea om un ministru ! Era atît de încruntat, încît caimacamul înţelese...

După ce se mai gîndi, îi făcu o altă propunere :

— Vulpe are un fiu... Să numim cel puţin pe fiu-său ministru...

Pînă la urmă Fuad aprobă o listă mult schimbată : Alecu Ghica vistier, Gr. Grădişteanu cel bătrîn la Dreptate, Ion Al. Filipescu Vulpachi la Postelnicie, secretar de stat, Iancu Filipescu la Trebile din Lăuntru, Voinescu I agă, colonel Garbaşki şeful Oştirii...

— Ai încredere în acel Filipescu de la Afacerile Interne ? Ai văzut că toată ţara fierbe... Rapoartele de azi sunt şi mai negre... Oamenii Căimăcămiei, ai dumitale, nu-şi pot lua în primire posturile... Sunt alungaţi de pretutindeni...

— Aşteptăm ca ei să fie sprijiniţi de trupele excelenţei-voastre.

— Dar dacă eu voi trimite cîte cinci oameni în fiece tîrg şi sat al dumneavoastră... îmi fărîmiţez toată armata şi tot nu-mi ajung. Ce ştiri ai de la Piatra ? E nemaipomenit ce se poate întîmpla... E adevărat că prefectul dumitale, ofiţerul, şi treizeci de ostaşi au fost făcuţi prizonieri de săteni ?

Caimacamul lăsă capul jos, încurcat...

— Am trimis un lipcan urgent care mi-a adus un nou raport... L-am înaintat și eu mai departe...

Fuad îl luă în mînă grăbit și ceti aproape furios:

„Acum s-a luat știință că la satul Piatra din județul Teleorman, ai căruia locuitori s-au arătat cu nesupunere, nevoind să cunoască și să urmeze proclamațiile obștite pentru restatornicirea legiuitei stăpîniri și a liniștei obștești și prin urmare ca tot locuitorul să intre iarăși în legiuitul drum și să-și urmeze împlinirea datoriilor ce legiuirea organică impune fiecăruia..."

— I-au înnebunit craii de revoluționari! Nu mai vor nicăieri să audă de clacă!

Caimacamul se vădea mai descurajat decît era de presupus...

Fuad spuse ca în paranteză:

— O să le arate armata turcească cum trebuie executată claca, și reluă:

„... mergînd însuși cîrmuitorul numitului județ, însoțit de 30 ostași pămînteni, și spre a-i povățui să se întoarcă din rătăcirea în care urmează a fi, a fost împresurat de către acei locuitori care sînt în număr mai mare de 500, la care împresurare s-a săvîrșit și un omor de vreo 3 oameni și încă acum se află ținut în sat ca subt arest..."

Aruncă furios hîrtia pe masă și întrebă cu un rînjet de dispreț:

— Ce fel de prefect e acesta, ce fel de ofițer e acela care cu treizeci de soldați este arestat de un sat gălăgios?

— Excelență, sătenii sunt foarte încăpățînați și gata să puie mîna pe topor în toată țara... Din toate satele ne vin aceleași știri... Nici vorbă nu poate fi de semănătura de toamnă!

— O să le arătăm noi încăpățînare... Și pentru că veni vorba, ia te rog însemnare... Acelui nerușinat de negustor sau bancher ce e, de Pavlicioni, care a refuzat eliberarea și a instigat și pe ceilalți negustori să facă la fel, pînă cînd nu vor fi eliberați toți negustorii, i se vor face cele mai grele rechiziții!

— E și arendaș... Îi vom lua bucatele și vitele pentru oștirea turcească...

— Încartiruiește-i o companie de soldați în locuința și curtea lui...

Fuad avea de ce să fie mînios... Cînd în noaptea de 14 septembrie, Hagi Curti, împreună cu un aghiotant al lui Omer-pașa, aduse la Cotroceni celor treizeci de negustori hrană și știrea îmbucurătoare că sunt liberi, Pavlicioni, care era în fruntea listei, a ținut un adevărat discurs, cerînd celor treizeci să nu primească eliberarea, pînă cînd nu vor fi eliberați toți negustorii... Și toți au refuzat eliberarea... Fuad nu a avut ce face și a cedat. A eliberat o sută douăzeci de negustori. Ca să elibereze și pe fiul caimacamului și pe fiul unui ministru, a mai eliberat și alții... A reținut numai douăzeci și șase de inși.

Omer-pașa, care întrebase prin aghiotant dacă s-a întors comisarul, veni și el, cu toate că se dezlănțuise o ploaie cu fulgere și tunete... Era foarte îngrijorat. Recunoașterile sale aduseseră știri foarte proaste.

— În răsărit mai merge cum mai merge, deși la sate nu poate pătrunde nimeni, dar în apus cel puțin opt județe sunt cu totul în mîna lui Magheru... Nu s-a putut numi acolo nici un funcționar nou...

Cantacuzino întări melancolic, arătînd teancul de hîrtii cu care venise :

— Am și eu aci zeci de rapoarte ! și le parcurse ciugulind din ele fragmente, ca să arate că și el e informat.

„...Aflați că cetățenii districtului Argeș, într-o unire sculîndu-se, au gonit pe cîrmuitorul trimis de Căimăcămia actuală..."

Și altul :

„...Am prins o scrisoare a cîrmuitorului nepravilnicesc I. Bălăceanu, către Dimitrie Paleologu, ce se află cu Magheru ; se vede că și acolo la Cîmpulung se fac pregătiri de împotrivire..."

— Printr-un spion al nostru, excelență, am putut copia scrisoarea pe care cîrmuitorul Arion de la Dolj a trimis-o lui Magheru.

„...Am primit, domnule general, circulara cu No. 336, în care îmi recomanzi a menţine în toate chipurile ordinea în district, de a potoli adică exaltaţia duhurilor locuitorilor care sînt hotărîţi a ataca chiar viaţa funcţionarilor căimăcămeşti..."

Deoarece traducerea grăbită a lui Cantacuzino nu era clară, Fuad îl întrerupse nedumerit:

— Ce vrea să spuie, pe cine să apere?

— Un lipcan al nostru, strecurîndu-se, a ajuns la Craiova şi a dus unui prieten al nostru numirea de cîrmuitor. A vrut să-l omoare mulţimea şi pe el şi pe cei veniţi cu el... Magheru joacă acum comedia şi cere prefectului său să nu permită ca oamenii Căimăcămiei să fie ucişi... Vreţi să vă mai cetesc? şi arătă teancul de dinainte.

— Mulţumesc...

Dar problema cea mai grea era problema Magheru... Îl chinuia îndeosebi pe Omer-paşa.

— Patrulele noastre de recunoaştere trimise de la Turnu-Măgurele în lungul Oltului arată că toate podurile plutitoare de pe Olt au fost trase la malul celălalt de oamenii lui Magheru, iar podul stabil de la Slatina este ocupat cu trupe de comandantul rebel!

Fuad se duse gînditor la fereastra luminată de fulgere.

Urmă o lungă tăcere... pe care o întrerupse, întorcîndu-se, şi spuse cu un ton hotărît, poruncitor:

— Trebuie să luăm măsuri energice... Măsurile militare le vom discuta noi doi. Vrem ca astă-seară, paisprezece dintre deţinuţii de la Cotroceni, în frunte cu Bălcescu acela, să fie numaidecît porniţi la Giurgiu şi de acolo pe Dunăre în sus, spre vreuna dintre cetăţile turceşti de pe malul apei... Îngrijeşte, prinţule, de căruţele necesare.

— Mîine dimineaţă vor fi gata.

— Convoiul va pleca în noaptea asta chiar.

— Pe o furtună ca asta?

— Acum vreţi poate să-i ducem ca pe mirese? Astă-seară! Efendim-paşa, trimiteţi cu aceşti prizonieri o escortă de două plutoane de cavalerie pînă la Giurgiu... Despre pregătirea militară vorbim noi doi la masă.

Apoi se întoarse brusc către caimacam: Am onoarea, excelenţă, să vă doresc noapte bună...

Cantacuzino fierbea de mînie şi nu se mai putu stăpîni:

— Da, voi dormi bine, după ce voi găsi căruţele pe care le doriţi...

— Vă doresc izbîndă, excelenţă...

Noroc că droşca era acoperită... Altfel caimacamul ar fi păţit ruşinea să aştepte printre aghiotanţi, în timp ce Fuad şi Omer mîncau, să treacă ploaia sau să plece subt vijelia de apă.

Rămaşi între ei doi, în timp ce mîncau, după ce se dăduse ordinul pentru Cotroceni, Fuad şi Omer hotărîră planul de luptă împotriva Magherului... Se vor porni neîntîrziat împotriva lui trei divizii... Una, cu Mehmed-paşa, de la Vidin spre Craiova, alta cu Ismail-paşa se va îndrepta de la Bucureşti spre Slatina, urmînd să facă la Drăgăşani legătura cu cea de la Craiova... A treia divizie, cu Kerim-paşa, va lua drumul Piteştilor şi Cîmpulungului. Se vor lua intense măsuri pentru aprovizionarea cu muniţie, hrană şi nutreţ a acestor ostaşi.

Au dormit într-un sat cu casele împrăștiate pe rîpa unui deal, au trecut apoi Oltul pe podul umblător, păzit acum de soldații lui Magheru... Au luat-o apoi prin zăvoi, la stînga, au ieșit la drumul cel mare din luncă, unde au întîlnit sute de oameni care se îndreptau spre tabără, pe jos, călare, în care. Cînd era soarele de-o suliță pe cer, erau în fața taberii, dar n-au putut să intre.

Un subofițer, care a ieșit dintr-un fel de magazie, le-a spus că nimeni nu intră în tabără înainte de ceasurile douăsprezece. Oamenii, ce să facă? Au să aștepte... Nu așteaptă singuri... Mai sunt poate ca la patru-cinci sute alții care s-au trîntit pe iarbă, pe trunchiuri răsturnate de plopi și așteaptă... privind cu ochi mari această tabără spre care au alergat de la zeci de poște unii... Poate să fie două sute de șatre vechi, ale stăpînirii bîlciului, care-o fi aia, poate comuna, poate județul, poate stăpînirea cea mare, au căpătat pereți de crengi lungi împletite și s-au acoperit, cele mai multe, cu trestie, peste scîndurile lor, altele cu frunze pus peste peste pămînt... Un șanț săpat de curînd, că se vede proaspăt malul de aruncătură din lopată, să stea omul pînă la genunchi în el, ocolește toată tabăra departe de barăci, iar de-a lungul lui din loc în loc stau santinele cu arma pusă pe umăr, cu patul ei sprijinit în podul palmei... Poarta e de lemn, abia tăiat, mare de

tot, între două capete de șanț ; în fața porții sunt două gherete, una în dreapta, alta în stînga și în fața fiecăreia stă cîte un soldat. Înapoia porții este magazia aceea în care stă pichetul de gardă... La stînga, mai departe, se vede o casă cam dărăpănată cu pridvor mare, cu un steag mare, tricolor, pe un stîlp înalt deasupra. Dincolo de barăci, tot în tabără, pe cîmpul cu iarba cam bătătorită, se mișcă aliniați după comandă, în cete mici, mulți săteni în portul lor de-acasă, unii numai în cămașe și ițari... Pe umăr n-au puști, ci numai un soi de ciomege.

Simion privește lung și se vede că e cam dezamăgit. Toma, care sta pe fîn, de-a curmezișul căruței, i-a ghicit gîndurile.

— Nu te speria, măi Simioane, că ăia au venit poate ieri, alaltăieri, și fac doar muștru... Sînt și puști și tunuri, mă, nu-ți fie teamă...

Simion aruncă ochi de cotoi, dar își mușcă limba. Unul dintre oamenii care veniseră să mai stea de vorbă puțin și cu noii veniți, care era acum rezemat în cot, de loitrea căruții, cam înalt, dar cam tras la față, clătină din cap :

— Apăi să știți că o cam duc greu cu puștile... Nu au pentru toată lumea... De-aia sînt oamenii cu greu primiți în tabără... Cred că dacă o vedea generalu cai din ăștia cu care ați venit, o să se bucure, da' altfel și caii îi alege cu grije... Mulți dorobanți au fost trimiși acasă, ca să lase caii și să se întoarcă fără ei...

— Dumneata de cînd ești aici ? întreabă Ion, care pare un cîine plouat... Cum se încălzește la luptă, e tot răscolit și-i scapără ochii. Cînd așteaptă, se blegește și i se lungește nasul cu obrazul mîncat de vărsat...

Pe la ceasurile zece vin zece căruțe cu pîine de la Rîmnic... Subofițerul, care a fost chemat de sentinelă, după ce a dat dezlegare să se deschidă poarta, îi spune mînios altui subofițer care era lîngă cel care mîna căruța :

— Stanicescule, să nu dai ochi cu căpitanu-general. E tare supărat că oamenii n-au avut azi pîine, cînd au plecat batalioanele la exerciții pă dealuri.

— Mă Ocoteagă, mă, o s-o dau în muică-sa dă treabă... Toată noaptea alergai, mă, dă la brutărie la brutărie, și-i zorii, mă, născătoarea lor dă brutari... D-abia adunai șapte mii dă pîini, mă...

Deodată se aud pe deal, mai departe, sunete de goarnă... Apoi strigăte de „ura“ zguduie văzduhul... Se văd rînduri de soldați, pornind unele după altele cu armele gata să înfigă spanga... Se aud acum bubuituri de tun.

*

Pe la ceasurile zece, soldații din pichet scoaseră o masă în fața taberii. Toată mulțimea celor de-afară a prins să freamăte... Subofițerul a venit și a strigat către oameni:

— Hai, mă, așezați-vă în rînd cu toții, că vine domnu căpitan... Ăi de azi la stînga, ăi de ieri la dreapta...

Oamenii aleargă din toate părțile, de pe luncă, de unde se găseau spre poartă. Se așază pe stînga și pe dreapta în rînduri, cam la întîmplare... La masă s-a așezat un soldat spîn, cu chipiul înalt, cam strîmb; își pregăti la masă cele cuvenite pentru scris. Subofițerul vede venind pe potecă dintre barăci pe căpitanul Vasile Teologu... E mic și cu mustața tunsă scurt... îi iese înainte, îi spune milităreşte ce e la poartă... Pe urmă vine cu el afară în fața porții...

— Ăştia sînt veniți dă ieri pînă azi... Ăştilanți sînt cei vechi, nu vor să plece.

Căpitanul se întoarse îndîrjit către cei din dreapta:

— Mă, voi nu vreți să înțelegeți că nu vă putem primi? Avem nevoie numai de oameni zdraveni, că viața de ostaș e grea al dracului... Numai oameni zdraveni, e poruncă strașnică a domnului căpitan-general.

Un flăcău, cam scund și cam tras la față, iese înainte; după port pare să fie din Dîmbovița ori din Prahova.

— Sîntem și noi clăcași... Vrem să luptăm, să ne slobozim și noi.

— N-aveți nici o grije, va fi slobozită toată lumea... Nu e nevoie să rămîneți pentru asta.

Dar flăcăul e încăpățînat :

— Noi am plecat din sat opt inși, tocmai dă pă Teleajen... Nu mă pot întoarce singur, rîde tot satu dă mine.

Căpitanul n-are ce spune, fiindcă la Ploiești ei n-au un agent al taberii pentru recrutare așa cum e în județele oltenești ori în Argeș, Olt și Muscel.

Se întoarce spre cei din stînga. Vede un bătrîn cam adus din spate... Are o ipingea veche aruncată pe un umăr.

— Dumneata... ce vrei ?

— Poi, ziceam poate... aveți nevoie și dă mine...

Acum căpitanului îi vine să rîdă.

— Omule, ce vîrstă ai ?

— La trup împlinii nu dămult șaizeci dă ani, da' la inimă am tocmai vîrsta recrutării.

— Nu te supăra, dar noi avem nevoie de oameni pe care să ne sprijinim fără teamă. Nu să le păstrăm noi lor de grije. N-avem arme destule... N-avem de-ale gurii.

— De-ale gurii, nu vă îngrijiți pentru mine că mai am în traistă... Și dacă n-aveți pușcă, oi lupta și cu toporișca asta... Scoate de subt ipingea, senin, un topor.

Căpitanul ridică din umeri și se îndreptă către alt grup, dar e ajuns de tînărul de adineaori.

— Io ziceam să fac serviciu și la bucătărie... Numai să mă opriți în tabără.

— Așa da, neică, treci de te înscrie...

A ajuns în dreptul unui alt tînăr dintre cei respinși de vreo trei zile mereu.

— Ei, primești și tu să faci serviciu la bucătărie ? Avem și acolo nevoie de oameni de ispravă.

— Nu, io vreau să fiu pandur adevărat.

Acum se văd pe deal cete de soldați care au pornit cu armele în cumpănire spre lunca Oltului... Din stînga, de după cotul Oltului, apar în galop cele trei escadroane de cavalerie... care atacă pe cei ce se retrag... Cînd să se apropie cavaleria, infanteriștii fac un careu și se apără pe patru fronturi.

Căpitanul a ajuns în dreptul celor patru de la Vadu Rău... Trei din ei parcă ar merge, dar al patrulea nu are o mînă, are și ceva la ochiul stîng.

— Și dumneata ce cauți aici?

Toma Panduru își mușcă mustața.

— Vreau să lupt... Poate că o să mă primiți și pă mine.

Dar tocmai atunci se ivește căpitanul-general cu comandirul Marghiloman și alți doi ofiețri călare... Magheru este încălecat pe un armăsar vînăt, care e tot în spumă... A alergat de la o partidă la alta, tot timpul.

— Aoleo... uite comandatu! Și se întoarce către Toma: Fugi, omule, mai în fund și tu!

Magheru și ceilalți au descălecat și, împreună cu Teologu, inspectează pe cei de la poartă.

*

Cînd după vreun sfert de ceas Magheru ajunge în dreptul celor patru, îl zărește pe Toma fără o mînă și vine spre el de-a dreptul.

— Frumos, prietene, că ai venit la noi... dar cum să-ți spun?... Deh... Mîna.. Uite, mă înșel, dar parcă ai ceva și la ochi!

Toma îl privește lung, vede că a uitat tot ce-a fost.

— Ochiu mă cam supără uneori dă cînd fui rănit la '21, dă cînd ne încăierarăm cu cîțiva oameni ai domniei pă la Slatina... Am fost lovit rău la cap.

Magheru îl privește cu un fel de admirație. Se apropie de el cu căldură.

— Ești din oamenii Vladimirescului?

— La început nu prea să bagă dă seamă, da' cu timpu să cam vede! Asta era chiar adevărat... Aproape că uitase de ochi. Mai lămurește cuminte: Mîna stîngă o pierdui ca pandur în '29, luptînd alături dă armata rusă, împotriva turcului.

Magheru e uimit, nedumerit, nespus de dornic să știe.

— Dumneata ai luptat ca pandur în '28 ? La cine erai ?

Atunci fața lui Toma înflorește într-un zîmbet cam amărît :

— Căpitane Magheru, mă uitași ? Am luptat subt comanda dumitale la Băilești, la Sișești. E drept că sînt douăzeci dă ani dă-atunci !

Magheru veni la el, foarte tulburat, îi puse mîna pe umăr :

— Frate, spune-mi cine ești ?

— Sînt uriacu Toma, dîn Vadu Rău.

Fața lui Magheru s-a iluminat de bucurie.

— Firule, tu ești ? Doamne, tare te-ai schimbat ! Cît e de mare, om de mai bine de cincizeci de ani, este mișcat de i s-au înlăcrimat ochii.

Toma e tare bucuros că Magheru își amintește... Deh... sunt de față și ceilalți trei Firu... E frumos să vezi cum te primește fostul tău comandir.

— Mă chinuiră doctorii șapte luni în spital cînd mi-au tăiat mîna.

Magheru îl strînge în brațe.

— Vino după mine cu ofițerii mei ! Și continuă cercetarea oamenilor.

Cei trei Firu se uită mîndri și nedumeriți după Toma, care e acum printre ofițeri, în urma generalului... Din cînd în cînd Magheru, cînd vrea să hotărască, se uită și la el întrebător.

De două zile, de cum s-a dus vestea în țară despre lupta din Dealu Spirii, numărul oamenilor care vin la oaste s-a înzecit... Magheru bănuiește că așa trebuie să fie și prin județe, unde-și are oamenii lui... Căpitanul Turnavitu, fratele mai mare, care a venit după ce-a trecut prin București ca să vadă ce e, a umplut de bucurie toată lumea în tabără povestind vitejeasca împotrivire a pompierilor și a batalionului lui Golescu... Pentru slăvirea acestor fapte, a dat ordin ca să se facă astăzi o serbare ostășească în tabără... Trupele vor fi adunate în careu la ceasurile douăsprezece și jumătate, întorcîndu-se mai devreme din manevră...

*

Are de semnat niște hîrtii la canțălarie și l-a poftit și pe Toma după el... Le vin în urmă, printre barăci, cei trei care nu mai știu ce să facă... De primit au fost primiți, dar ar vrea să vorbească mai întîi cu Toma... Simion, mai ales, tot face semne... Magheru, întorcîndu-se, bagă de seamă și întreabă scurt :

— Ce vrei dumneata ?

Simion simte că i s-a înțepenit limba în gură și-i tremură genunchii... Vrusese să-i spuie lui Toma să-i ceară generalului să-l facă adjutant...

Pandurul se întoarce spre general încurcat :

— Să vedeţi, domnule căpitan-general... Al mai bătrîn e frate-miu, celălalt legat la cap este fi-miu, iar ăsta mi-e nepot dă frate...

Magheru izbucneşte, plin de căldură:

— Bine, omule, de ce nu spui... Ia veniţi mai aproape, măi voinicilor! Dă pe rînd mîna, cu fiecare: Mă bucur că vă cunosc... Da' tu ce ai de eşti legat la cap?... Parcă-mi spuseşi, dar uitai...

Damian spusese că a tăiat pe drum lemne în pădure şi l-a zgîriat rău o cracă prăbuşită...

Toma îl lămureşte încurcat pe căpitanul-general.

— Dintr-o încăierare cu turcii... L-a lovit o sabie cam spre ureche...

Magheru are un fel de strîmbătură a mustăţii mătăsoase. E la el semn de uimire şi încurcătură.

— Cum cu turcii, uriacule? Ei, drăcia năibii...

În faţa canţălariei este o laviţă mare... Îl trage pe Toma lîngă el.

— Ascultă, Tomo, tu nu vii de-acasă, de la Vadu Rău...

La Bucureşti, dintr-un fel de sfială gingaşe, Toma nu se îmbulzise în preajma generalului, care, dealtfel, fusese de multe ori în vara asta în capitală, dar nu stătuse mai mult de două-trei zile mai niciodată...

— Venim dă la Bucureşti, domnule căpitan-general... Cam luptarăm cu turcii pă-acolo.

— Toţi, mă, şi dumnealui?

— Şi Ion... Toţi patru...

— Cum, mă, voi aţi fost toţi patru în Dealu Filaretului, unde aţi fost... şi nu spuneţi nimic... Aşteptaţi să vă smulg cu cleştele vorbele din gură? Poate aţi aflat ceva şi despre ce a fost în Dealu Spirii?

— Pă-acolo a trecut numai el, şi-l arătă pe Damian... Da' încolo, ce să zic, am fost şi noi...

Nu i-a mai lăsat un ceas întreg cu întrebările. N-a mai semnat nici o hîrtie... Parcă descoperi o lume nouă... Chiar tot însă n-a aflat, căci Toma, Ion, Damian vorbesc greu despre ei... E drept că Simion este mult mai limbut.

*

În partea cea opusă căsuțelor tîrgului a fost instalată un fel de masă mare, de opt pași latura, din pămînt adus de pe malul șanțurilor săpate... Au fost întărite marginile cu împletituri de nuiele... În jurul ei, la cele patru colțuri, s-a așezat cîte un tun... La depărtarea cuvenită, s-a încheiat pe cele patru laturi... La dreapta, trei batalioane de panduri, la stînga alte trei... În față companiile de infanterie, escadroanele de cavalerie... În spate, stau într-un rînd cei șapte sute de dorobanți pedeștri și ceilalți 800 călări...

Cînd Magheru, însoțit de Marghiloman, de frații Turnavitu, de Teologu și de alți trei ofițeri au ieșit din cancelarie și s-au îndreptat spre trupe... trompeții, care erau în fața steagului pe înălțătura de pămînt, au început să cînte vestind venirea șefului... Pichetul drapelului a luat poziția de onor... Atunci comandantul paradei, maiorul de linie Streltea, a dat porunca: „Drepți!"... Urmat de ceilalți, Magheru a suit cu pasul apăsat cele șase trepte de pămînt întărite cu scînduri.

Streltea se urcă apoi alături de el și, după ce toți sunt în ordinea cuvenită, dă poruncă să stea oamenii în voie.

Magheru a făcut un pas înainte și începe să le vorbească... Are o voce plăcută și puternică... Vorbind însă, nu stă locului, ci se întoarce și merge înspre toate laturile... Anii de magistratură i-au sporit parcă darul vorbirii. Cînd scrie proclamația sa Locotenenței, fraza lui e mai căutată, voit literară în felul vremii, dar cînd vorbește ostașilor, fraza îi e scurtă, merge drept, și căldura inimii străbate prin cuvintele aruncate parcă la întîmplare.

— Ostași de linie, panduri, dorobanți, volintiri... Unii din voi ați auzit desigur ce s-a întîmplat la București săptămîna trecută și aceasta. Poporul bucureștean nu a vrut să lase pe turci să ocupe capitala țării... Toate încercările cavaleriei turcești de a intra în oraș au găsit în fața lor zeci de mii de piepturi, care au spus: Nu! Unele, nespus de puține, erau înarmate, celelalte erau fără arme și fără pavăză împotriva loviturilor de sabie... Nici tunurile nu au putut speria poporul bucureștean și de trei ori în patru zile cavaleria lui Fuad s-a

retras înfrîntă, lăsînd răniţi prin lanurile de porumb... Cînd a schimbat drumul şi a vrut să ocolească, o mînă de oameni au alergat, au surprins o parte din tunurile turceşti în marş... Au năvălit peste tunari... Au omorît pe unii dintre ei, au căzut şi dintr-ai noştri, dar o parte din tunuri au fost ca şi nimicite... Uite, aveţi în faţa voastră patru români, patru fraţi de-ai noştri care au luptat ca să împiedice pe turci să intre în Bucureşti... Rana pe care acest flăcău a primit-o cînd ataca împreună cu ai lui şi cu alţii artileria turcească este o lovitură de sabie... Cinste lor!

„Cinste lor!“ se repetă din cele patru rînduri, apoi încep strigăte de bucurie, de salut, de dragoste...

Toma tremură tot, Ion Firu e gata parcă să cadă jos. De sute de ani un rob n-a mai fost privit de mii de inşi cum e privit el azi, alături de un general... Damian zîmbeşte încurcat... Singur Simion are aerul să spună că aceste salutări i se cuvin... A scos pieptul înainte... A luat poziţia de drepţi şi salută milităreşte, altfel foarte corect... Asta îndîrjeşte şi mai mult dragostea celor de faţă.

Magheru, fericit de această înfrăţire între luptători, reia:

— ...Văzînd că nu poate intra în Bucureşti de-a dreptul, Fuad a căutat drumul ocolit... unde aflase că nu erau piepturile poporului bucureştean. A vrut să intre pe drumul de la Dealu Spirii, căci aflase că nu are în faţă decît patru sute de ostaşi de linie, iar el ştia că are aproape zece mii de oameni şi zeci de tunuri... Cei patru sute au înfruntat pe cei zece mii... Unul contra douăzeci... A venit şi compania de pompieri care şi-au tăiat drum prin coloana turcească, spre curtea cazărmii... Neînfricoşaţi... Lupta a fost crîncenă... Spaima morţii a trecut prin comandanţii turci cînd au văzut rîndurile spahiilor secerate... Tunurile turceşti au fost întoarse împotriva năvălitorilor... Flăcăii mei, ostaşii mei!... De două sute de ani n-a mai fost o luptă românească împotriva turcilor... Este întîia... este începutul. Dacă vreţi să ştiţi, acest tînăr înfăşurat la cap a fost şi el pînă în poarta cazărmii... a văzut trupurile celor răniţi frîngîndu-se în ţărînă...

Cei ce au luptat la Bucureşti ne-au arătat drumul cel fără de întoarcere: izbînda ori moartea! Cei ce-au murit în Dealu Spirii într-o luptă crîncenă au dovedit că virtuţile neamului nu s-au stins, în două sute de ani de întunerec, în inimi... Bărbăţia, curajul, hotărîrea de luptă n-au fost stîrpite în inima poporului român. Ce-au putut face ei trebuie să putem face şi noi... Poporul, pe toată întinderea ţării, a aflat azi care e singura cale a libertăţii... Să ştiţi că nu e alta... Dacă nu azi, mîine, dacă nu mîine poimîine, va trebui să luptăm cu turcii dacă vrem să scăpăm de subt călcîiul lor, dacă vrem să ne dobîndim independenţa naţională... Nu mai vrem turci la Giurgiu, la Brăila, la Calafat, nici la Bucureşti. Am priceput cu toţii că în Dealu Spirii a fost începutul... Orice am face, nu putem să închidem ochii la ceea ce a fost în Dealul Spirii... Sîngele vărsat acolo nu va lăsa să doarmă nici un patriot, nici un om cinstit... Vom fi din nou faţă în faţă... Dacă nu azi, mîine... pregătiţi sau nu... Trebuie să luptaţi, voi ăştia care sunteţi aci, ori să lupte copiii voştri, ori nepoţii voştri. Dar de luptat trebuie să lupte poporul nostru...!

Vocea lui a copleşit rîndurile împietrite ale celor patru laturi. Toţi înţeleg limpede că acesta e adevărul... Iar cînd el, întorcîndu-se cu faţa şi făptura de uriaş spre cele patru laturi, pune întrebarea netedă:

— Eu vă întreb, pe voi, ostaşi de linie, panduri, dorobanţi şi volintiri, vreţi ca această ciocnire dintre noi şi turci să fie peste zece ani, peste douăzeci de ani, peste treizeci? Ori credeţi că e mai bine să fie azi, ori săptămîna asta, sau luna asta?...

Răspunsul lor e ca un vifor care zbuciumă văzduhul:

— Azi... Săptămîna asta!...

Căpitanul-general prinde pînza steagului tricolor, care fîlfîie în mîinile subofiţerului, şi o sărută... Apoi se întoarce către rînduri:

— Asta am vrut să ştiu... Desfaceţi rîndurile...

Au desfăcut rîndurile şi au năvălit cu toţii spre locul înălţat de pe care a vorbit ca să-l ridice pe braţe... El a ajuns însă mai curînd jos şi a pornit spre canţă-

larie, înconjurat de ofiţeri şi de cei patru Firu... Se opresc şi, respectuoşi, îi deschid o cărare printre piepturile lor de luptători hotărîţi.

*

După-amiază, trei din cei patru de la Vadu Rău aflară cu uimire că sunt chemaţi la şcoala de ofiţeri, care se ţinea în fiece zi în tabără, subt un mare umbrar de lîngă canţălarie... Ion Firu nu fu chemat, fiindcă nu ştia carte... El avea să fie ajutorul lui Toma la comanda unei despărţiri de volintiri, pe cînd Damian şi Simion fuseseră numiţi şi ei comandiri pe cîte o despărţire... La această şcoală de ofiţeri predau lecţii maiorul Oreaptu, căpitanul Cristophi şi căpitanul-general însuşi, în fiecare zi cîte unul... dar de obicei erau toţi de faţă... Astăzi vorbi Oreaptu despre acoperirea unităţilor, în marş ca şi în cartir... Elevii erau foarte ascultători, căci ştiau că nu poţi comanda cum trebuie nici la panduri, nici la volintiri, dacă nu ai un pic de învăţătură ostăşească, că îndrăzneala este lucrul cel mai de preţ, dar nu ajunge...

După şcoală, Magheru se trîntise pe patul ostăşesc, ca să poată gîndi mai bine la scrisorile pe care vroia să le trimită lui Fuad-paşa, lui Omer-paşa, ca şi caimacamului. Auzi bătăi în uşe, întrebă mirat cine e şi află că Marghiloman şi Oreaptu vor să fie primiţi de către el chiar acum.

Se ridică, puţin cam nemulţumit, şi le spuse să intre... Vorbi cel dintîi, foarte încurcat, Nae Marghiloman.

— Domnule căpitan-general, iertaţi-mă... uite, mi-am luat inima în dinţi şi vreau să vă vorbesc... Dumneavoastră îmi spuneţi totdeauna „amicul meu“ ; soţiile noastre locuiesc împreună şi se consideră ca rude... Am stat de vorbă şi cu Oreaptu şi m-a îndemnat şi el, după asta, să vă vorbesc.

— Atunci vorbeşte !

Nu se cunoştea niciodată aproape cînd Magheru era mînios ori nu, căci ca mai toţi oamenii mari la trup nu avea nevoie nicăieri să ridice vocea, ori să ameninţe ca să fie ascultat. Asemenea oameni au avantajul că

economisesc multă energie în orice discuție și, în genere, discuțiile cu ei nu se prelungesc de prisos. Mulți proști vorbesc încurajați de fizicul precar al adversarului și dau cu coarnele socotind că ei argumentează... Are destule dezavantaje statura înaltă, ca să nu se cuvină să însemnăm aci și realele ei foloase.

— După cîte am înțeles, că ați spus-o răspicat, aveți de gînd, domnule căpitan-general, să nu recunoașteți Căimăcămia și să luptați împotriva oștirilor streine care au năvălit în țară.

— Văd că ai priceput foarte bine, îi spuse generalul, blînd și disprețuitor.

— Atunci dați-mi voie să vă întreb un lucru: De unde vom lua atunci noi banii care ne trebuie pentru întreținerea armatei? Știți că numai leafă plătim în fiece lună patru mii de galbeni... Îndestularea cu hrană a oamenilor și cu nutreț a cailor ne mai costă alte trei mii de galbeni pe fieștece lună... Noi, cu chiu, cu vai, am căpătat de la Locotenență, care-și scotea veniturile din toată țara, șapte mii de galbeni, luna trecută... Acum de unde vom lua banii care ne trebuie?... Mai ales că trebuie să mai cumpărăm poate și arme și alte lucruri de trebuință la o armată?!

Magheru nu păru deloc surprins de această întrebare. Se juca cu pana de pe masă și privea într-altă parte... Se întoarse și răspunse moale:

— După decretul numărul — cît e numărul? — al Locotetenței, administrăm cinci județe în Valahia mică și trei dincolo de Olt... E foarte simplu... Le vom administra mai departe... Toate veniturile lor vor fi veniturile noastre...

Nae Marghiloman își mări și mai mult, a mirare, fața osoasă. Se uită nedumerit la Oreaptu... Acesta, nedumerit și el, își pipăia bărbuța-colier și nu îndrăznea să vorbească... Își luă totuși inima în dinți:

— Dar le vom putea apăra, domnule căpitan-general?... O să ne fărîmițăm armata ca să punem garnizoane în fiece oraș? Cum o să apărăm, de pildă, Craiova, către care cu siguranță va înainta divizia turcească de la Dii?

— Divizia asta s-a și pus în mișcare, după știrile pe care le-a adus de la Dii unul dintre spionii noștri, B. F. La Craiova avem Regimentul I de linie subt comanda lui Pleșoianu... Aci e și fratele dumitale, Nae, maiorul Marghiloman, nu? Mai e acolo și un batalion de volintiri... nu?

Oreaptu crede că are dreptate și se grăbește:

— E prea puțin, domnule comandant, ca să învingă în luptă deschisă o divizie turcească, înzestrată cu artilerie și cavalerie.

— Nu e nevoie să o învingă în luptă deschisă... Cei de la București ne-au arătat calea... Se vor închide în oraș... vor ridica poporul înarmat cu ce se va găsi... Trupele de linie vor contraataca unde va fi nevoie... Batalionul de panduri va rămîne afară și va obliga pe Mehmed să-și dea cel puțin unul dintre regimente ca să-i păzească înapoi comunicațiile... Dacă Mehmed se va încăpățîna să învăluiască orașul cu divizia lui, vom aștepta să se îngroape în jurul Craiovei și apoi te voi trimite pe dumneata cu două mii de oameni să despresori orașul. Așa vom face și cu Slatina, cu Cernețul... cu Severinul, cu Piteștii și Cîmpulungul, unde vom trimite mici garnizoane care să organizeze apărarea locală prin popor.

Fața lui Oreaptu se însenină o clipă... Așeză la loc clopoțelul de pe masă, pe care-l tot învîrtea în mînă... Apoi iar se întunecă...

— Domnule căpitan-general, sigur că piepturi vom avea destule... Văd că aci trimitem înapoi cu miile... Dar sunt piepturi fără arme...

— Au turcii arme, spuse încruntat pentru întîia oară comandantul...

— Da, au... dar ca să iei aceste arme, trebuie să ataci în lupte deschise... Și nu poți ataca în lupte deschise fără arme...

— Oreaptu, uită-te la mine și învață! Stătea întreg și liniștit ca o statuie în fața lui... În prima parte a campaniei nu vom da nici o luptă deschisă... Vom lupta numai în mici detașamente. Arma noastră principală

va fi iuţeala şi surprinderea... Vom lupta numai noaptea cu oameni deprinşi din vreme cu asta... Vom ataca ariergărzile, comunicaţiile, micile garnizoane... Vom ţine pe turci în stare de alarmă zi şi noapte, pînă ce îi vom înnebuni... Pînă ce vom încălzi tot poporul pentru astfel de lupte... Noaptea armele de foc nu folosesc şi se pierd uşor... Le vom aduna cu grije... Cinci mii din cei opt pe care-i avem vor rămîne grupaţi subt comanda mea, dar vor ocoli orice luptă deschisă... Dacă vor ataca tabăra asta, o vom părăsi... hărţuindu-i mereu... Cu această tactică îţi spui că într-un an de zile vom avea toate armele turcilor... căci noi ne sprijinim pe tot poporul, iar ei, hărţuiţi, nu vor găsi scăpare decît în a-şi mări prosteşte numărul... ca să ne aducă nouă tot mai mult cîştig de arme... În Spania, Napoleon, cît erau mareşalii lui de mari, că l-a trimis acolo şi pe frate-său, n-a putut rezista la o astfel de tactică. Armatele lui au fost înfrînte. Aşadar, Marghiloman, fii fără grije, vom lua tot ce ne trebuie de la turci, cît şi de la acei ticăloşi de proprietari care ar prefera să dea grîul lor streinilor, nu ostaşilor ţării !

Oreaptu, care ascultase cu ochii din ce în ce mai mari, cu mîna strîngînd limba clopoţelului, rămase o clipă încremenit... Apoi ridică ochii umezi spre Magheru :

— Domnule căpitan-general... poate că nu ştiu ce spui. Îngăduiţi-mi să vă îmbrăţişez ! Am înţeles acum în ce mod ne veţi duce la biruinţă. Iertaţi-mi îndrăzneala...

Magheru zîmbi mişcat şi el, îi puse mîna pe umăr. Apoi îi dete o acoladă ostăşească.

— Uite ce e, Oreaptu, de mîine toate lecţiile, la Şcoala de ofiţeri, vor fi despre luptele de detaşamente, despre luptele de noapte, despre încălzirea poporului în rezistenţă... Vei avea un sprijin acolo în acel fost uriac de panduri, Toma Firu, şi ai lui ! Se întoarse apoi spre Marghiloman şi făcu vreo doi paşi prin odaie : Dumneata, Marghiloman, văd că ai mintea îndreptată mai mult spre cele pămînteşti... Vei fi numit chiar astă-

seară intendentul oştirii noastre, cu grad de colonel... Vei avea grije să îndestulezi oştirea cu cele de trebuinţă... Vei lăsa comanda batalionului de mehedinţeni... lui Toma Firu, care va avea şi aci ca ajutor pe frate-său !... Se întoarse iar spre Oreaptu : Turnavitu va pleca mîine cu unitatea lui să facă o recunoaştere la Piteşti... Teologu va pleca la Cîmpulung. Dumneata vei pleca cu două escadroane de cavalerie şi o companie de dorobanţi călări să ocupi Slatina... Ce-o mai fi om mai vedea... Noapte bună !...

Azi e a şasea zi de cînd Nicu şi Costache sunt închişi în trapeza mînăstirii de la Cotroceni, şi Tiţa aşteaptă să fie gata pîinea, la bucătărie, căci brutăriile în oraş sunt mai toate închise... Cele puţine, deschise cu forţa de trupele de ocupaţie, sunt păzite de soldaţi, şi în faţa lor aşteaptă sute de femei şi chiar bărbaţi... Într-un coş a pus ouăle fierte şi o pasăre friptă, brînză proaspătă... Costache e voinic, dar Nicu... cu pieptul lui atît de slăbit o îngrijorează de nu poate dormi nopţile... Ce va fi oare? Se zvoneşte că vor fi duşi într-o temniţă în Bosnia... Maria Rosetti, care a răscolit tot Bucureştii, a aflat de la cumnata caimacamului că vor fi porniţi astăzi... Va putea oare rezista Nicu la alţi ani de temniţă?

Pe urmă se gîndeşte că dacă pleacă astăzi trebuie să le dea lucruri mai groase pentru drum. Caută şi găseşte într-o ladă cojocelul şi ciorapii de lînă pe care Nicu n-a vrut să-i ia la Paris... A găsit şi nişte flanele moi... Pune rufărie să le-o schimbe pe toată cea dată zilele acestea. A găsit în cămară şi alte lucruri de mîncare, care să ţie la drum. Mai ales dulciuri.

Simte o sfîrşeală în tot corpul... Nopţile nedormite o istovesc... Mereu aceeaşi mistuitoare întrebare: „Ce va fi? Vor mai vedea ei, aceşti fraţi, casa asta, unde [au] locuit în vremea copilăriei... ?" A cumpărat o ladă mare, din cele în care se adună zestrea fetelor, de la Obor, cu închizătoare bune şi a strîns în ea toate ma-

nuscrisele și toate colecțiile de documente ale lui Nicu... Ca să nu bată la ochi, a pus pe ea așternut, o scoarță și perine și a făcut din ea un soi de divan... Acolo a pus și cei patru sute de galbeni pe care i-a dat Nicu, încă de marți, la Cotroceni, de teamă să nu-i ia cumva turcii... Era un rest din călătoria la Constantinopol, pe care vrea să-l depuie la Visterie, dacă nu va obține aprobarea să-l trimită lui Magheru...

Stana a venit cu pîinea pe o tavă de lemn. O înfășoară în pînză... Lui Nicu îi place pîinea proaspătă, caldă, mai mult decît orice prăjitură...

A luat coșul greu pe braț și a pornit... Știe că Stana se supără că n-o ia pe ea să ducă coșul, dar e bătrînă și se mișcă destul de greu... Stana știe că nu mai merge nici o birje din pricină că le e frică birjarilor că le iau turcii caii... Îi țin ascunși și trăsurile le-au lăsat fără roți. Alaltăieri a avut trăsura lui cumnatu-său, dar ieri Geanoglu a trebuit să se ducă repede la vie la Ploiești, să aducă pe Marghioala și copiii, ca să nu rămînă singuri acolo în vremurile acestea... Și de asta e tare îngrijorată... Geanoglu a căpătat de la Agie un dorobanț și o hîrtie, dar poți să știi pe cine întîlnești pe drum?

Pe Podul Mogoșoaiei a întîlnit însă destule calești și butci boierești. Boierilor nu le e teamă că li se iau trăsurile și caii, căci ei sunt oamenii stăpînirii.

Fuad merge în fiece după-amiază la Șosea ca s-o vadă pe Eufrosina[1], știe asta acum toată lumea bună din București... Numai că de cînd a aflat asta Frusinica, nu mai poate merge după-amiaza la Șosea. Se știa și asta, dar boieroaicele spuneau cu invidie că e o socoteală isteață de femeie care vrea să înnebunească un bărbat... În dreptul Palatului Administrativ, sentinele turcești... Pe Pod trec din cînd în cînd caraule de cîte patru lăncieri și un subofițer... Prăvăliile sunt deschise, dar țin obloanele trase...

O gabrioletă s-a oprit ceva mai departe și din ea coboară, într-o rochie albăstrie, fermecătoare, cu o pălărie bergeră, care se răsfînge-n față ca o coadă de

---

[1] Pînă la steluță, în manuscris, în loc de Eufrosina sau Frossy, numele este altul, Elzira. Eufrosina Popescu interpretase, între altele, rolul Alzirei pe scena teatrului Momolo (n. ed.).

păun, Frusinica... A văzut-o şi a coborît de grabă... În oraş nu mîna ea niciodată, numai la Şosea, ori la Herăstrău, cînd plesneşte armăsarii cei albi, care pornesc într-un trap sălbatec, de o dor mîinile încleştate pe hăţurile îmbrăcate sus, în piele de marochin roşu. Trece ca vîntul pe lîngă alte echipaje care o privesc ca pe-o arătare...

— Tiţo, cum poţi să mergi, chinuindu-te cu coşul ăsta? Nu vezi că de-abia-l duci?

Tiţa e mînioasă aproape din pricina acestei întîlniri. Cele ce se spun de două zile pe socoteala acestei femei o dezgustă... Îi spuse cu o ironie abia ascunsă:

— Eufrosino, tu ştii că în vremurile astea sunt şi oameni arestaţi?

Ajunseră în dreptul gabrioletei, în faţa casei lui Oteteleşteanu.

— Mi-e teamă, Tiţo, că ai să ajungi prea tîrziu... Cred că au fost porniţi de azi de dimineaţă...

Tiţa încremeni.

— De unde ştii?

— S-a vorbit aseară la caimacam acasă... Hai, suie sus, să te duc mai repede... poate că îi mai prinzi. Dacă n-au mai mult decît un ceas înainte, îi putem ajunge, dacă ştim încotro au plecat...

Tiţa să fi vrut şi n-ar mai fi putut merge, istovită de gîndul că poate la ora asta au şi plecat... Se codi însă atît de mult pînă să se urce în cabrioletă, încît Frusinica pricepu... Omul ridicase coşul şi se pregătea să se urce dinapoi. Ea îl opri.

— Ghiţă, mînă tot tu, eu rămîn!... Şi văzînd că asta o surprinde plăcut pe Tiţa, adăogă surîzînd fără răutate: Domnişoarei Bălcescu nu-i place să fie văzută cu curtizane în trăsură... Vii acasă... Făcu un semn prietenos cu mîna moale şi spuse cu un zîmbet trist: Spune-i lui Nicu, Tiţo, că mă gîndesc uneori la el, şi plecă pe jos, jucînd marginile pălăriei, încovoiate în faţă, de pai fin.

*

Nicu, împreună cu alţi unsprezece inşi, fusese pornit încă de la miezul nopţii, nu se ştie încotro. Costache, care a rămas, i-a povestit cum a fost.

— Aseară, în timpul acelei ploi vijelioase, a venit colonelul Voinescu I, agă al capitalei, și a cetit o listă de nouă inși[1], care vor fi porniți de îndată ce vor sosi brașovencile. Să fie gata de plecare: N. Bălcescu, Șt. Golescu, Al. C. Golescu (Albu), Const. Rosetti, C. Bolliac, Gr. Ipătescu și Firfiricul... Pînă să fie trăsurile și pînă să mănînce ceva oamenii, a venit un nou ordin ca să fie porniți și Bolintineanu, Aristia, Zane și arhimandritul Snagoveanu... Să se gătească și ei...

— Nicu ce-a zis cînd a auzit ?

— N-a zis nimic... A rămas culcat pe jos, pe paie, cu mîinile subt cap... N-a vrut să mănînce... Toată ziua și toată noaptea se gîndește... I-am dat tot ce-am avut, toată rufăria și o flanelă a mea... Ne rămăsese un pui de seară și niște ouă, căci ți-am spus că el nu mîncase... Am găsit un sac la orzarii care au venit cu brașovecile și i-am pus tot în sac... Mi-e teamă să nu i-l fure: Lui Voinescu II i-a dispărut aseară sacul cu tot ce avea...

În timp ce vorbeau a venit un ordin de la Fuad-pașa că toți ceilalți deținuți sunt liberi să meargă acasă, dar nu-și pot părăsi subt nici un cuvînt locuința.[2]

---

[1] Nu poate fi vorba de nouă, ci de treisprezece inși, așa cum se va vedea din nota următoare; constituie desigur o scăpare a autorului care n-a mai avut timpul să-și revadă textul.

[2] Ion Voinescu I, noul șef al Agiei din București, a înmînat pașapoarte lui Nicolae Bălcescu și altor arestați închiși la mînăstirea Cotroceni (13—18 septembrie), asigurîndu-i că Fuad-Efendi le garantează eliberarea la granița Principatului. La 19 septembrie, deși comandantul militar de la Giurgiu le dădea aceleași asigurări, sînt duși la Rusciuc și întemnițați într-un vapor militar ancorat în port. În ziua de 20 septembrie, administratorul român care era la punctul de graniță Giurgiu a adus pașapoarte noi, iar la 24 septembrie au fost îmbarcați pe două ghimii turcești N. Bălcescu, Al. Golescu (Negru), Șt. Golescu, I. Brătianu, C. Aristia, Cezar Bolliac, Gr. Grădișteanu, A. Zane, C. A. Rosetti. I. Voinescu II, Ion Ionescu de la Brad, arhimandritul I. Snagoneanu și Gr. Ipătescu (n. ed.).

Ofiţerul turc aşteptase un ceas, ţinînd gata escorta de două plutoane de cavalerie cu care avea să păzească cele şase braşovence cu arestaţi... Era furios că din pricină că aceste braşovence întîrziau, convoiul nu putea porni.

Pe drum, Bălcescu află cauza întîrzierii. I-o şopti la ureche orzarul care mîna caii... Îl cunoştea pe Bălcescu de cînd venise să-i vadă înaintea transportului de patroane la Rîureni. Cu prilejul acesta, [Bălcescu] află şi încotro merg, căci era atît de întunerec şi nimeni nu-şi putuse încă da seama.

— Ştiam că venim să vă ducem pă dumneavoastră, patrioţii neamului, la Giurgiu. N-am vrut să vă luăm pă ploaie... Am spus că trebuie să potcovim caii, că nu putem pleca numaidăcît... că ni s-a spus prea tîrziu!

Pe la miezul nopţii, trebuie să fi fost înainte de Călugăreni, îşi băgă între ei capul şi însoţitorul de braşoveancă şi-i spuse în şoaptă:

— Domnule Bălcescu, ce facem cu puştile? Să nu ne prindă ziua.

Bălcescu se uită mirat la el şi la cel ce mîna caii, dar nu-i putu lămuri faţa în întunerec. Atunci întrebă în şoaptă:

— Ce puşti?

Răspunsul îi veni lipit de ureche:

— Avem în fiece braşoveancă, ascunse în paie, cîte două puşti... Gîndeam că vă putem scăpa...

Bălcescu se sfătui cu Voinescu II care era lîngă el, pe scînduri. Uruitul braşovencii înlesnea convorbirea.

— Da, frate Nicule, dar cum să-i înştiinţăm pe ceilalţi ? Uite, ne păzesc două plutoane de cavalerie...

Bălcescu îşi făcu socoteala să treacă din mers într-altă braşoveancă. Nu se putu... Nu se putu nici la popas... Supravegherea era aspră. Călăreţii aveau armele gata să tragă. Zadarnic ocolesc orzarii pe drumuri lăturalnice prin pădure, prin zăvoiae, prilejul căutat nu se iveşte...

Cînd intrară pe drumul gloduros din Giurgiu, era acum aproape de prînz. Făcuseră de la Bucureşti unsprezece ore în loc de patru... Pe la porţile ogrăzilor ţărăneşti ale oraşului, lumea se uita la ei nedumerită, îndurerată... Mai spre inima oraşului, la ferestrele unei case vechi, cu un cat şi balcon de fier, apărură două fete şi o mamă tînără, care priveau ştiind parcă despre ce e vorba şi făceau celor din căruţe, înconjuraţi de atîţia călăreţi turci, semne prieteneşti cu mîna... La o casă într-un colţ, unde alergaseră mulţi să vadă ce e, un bătrîn cu faţa osoasă, uscată, privindu-i plîngea...

Fură duşi către temniţa garnizoanei, dar se speriară de prisos... Opriră numai cît să vadă trei inşi scoşi între spangile puştilor... Ştefan şi Alecu Golescu priveau înmărmuriţi pe fratele lor Nicolae Golescu, pe care-l ştiau plecat cu salutări ceremonioase şi în caleaşca lui Omer-paşa, la Constantinopol... Lipsa de cuvînt a lui Fuad-Efendi îl dusese însă la temniţa din Giurgiu... Cu el erau agronomul Ion Ionescu şi pictorul Rosenthal, care avea o barbă de-i acoperea obrajii... I-au urcat şi pe ei trei în căruţe şi au mînat către port.

Mereu aceeaşi întrebare : unde vor fi duşi ? Cel mai mult se temeau de temniţele din Bosnia, căci, oricum, la Constantinopol era un corp diplomatic, de la care nădăjduiau sprijin...

De trei zile așteaptă pe un vas de război turcesc ancorat la o sută de pași în fața Rusciucului... Li se dă acum o hrană bună, dar de culcat se culcă tot pe jos, tot păziți cu asprime.

Pe valuri grele, nisipii, ale imensului fluviu lunecă ridicîndu-și botul și lăsîndu-l în jos, parcă nesigură pe valuri, o felucă. Se apropie încet, fiindcă se vîslește în susul apei... Acum ocolește în sus, mult de tot, ca să se așeze în inima curentului, încît lăsîndu-se dusă, să poată acosta ușor lîngă vas.

Cînd vine o barcă dinspre mal spre tine, îți dai seama cît e de lată această copleșitoare curgere de valuri. Ridicată, iar scufundată în depărtarea de apă, îți spui că nu va putea ajunge la tine. Și totuși se apropie. În barcă par să fie numai soldați turci... Fesurile roșii par pete sîngerii pe întinderea tulbure... Cînd feluca se lasă din vîsle, dusă spre coasta piroscafului, se vede, între soldații turci, o femeie tînără cu un copil în brațe... E într-o rochie simplă, încheiată la gît... Are o malotea pe care a pus-o împotriva suflării reci a fluviului, ca să-și apere copilul, pe care-l ține strîns la piept. Au recunoscut-o cei care priveau și i-au chemat pe toți ceilalți pe punte. Sunt toți acum îngrămădiți pe pridvorul de stinghii de fier al punții de sus. E, între soldații turci, Maria Rosetti, cu fetița Liby (Libertate), care nu are decît patru luni, căci e născută odată cu revoluția românească.

*

Lacrimi, îmbrățișări... A adus vești, scrisori și bani pentru mulți dintre ei... Haine n-a putut să aducă fiindcă a plecat pe o ploaie de parcă turna cu găleata... Ea știe că vor fi duși pe Dunăre pînă la Semlin, iar de acolo s-ar putea s-o ia pe Drava spre Bosnia... E hotărîtă să meargă și ea de-a lungul Dunării, să vadă ce se întîmplă... Bălcescu o privește adînc mișcat.

— Crezi că poți merge cu un copil de patru luni în brațe, care trebuie alăptat, pe drumeagurile grele și

nesigure dintre satele și orașele care sunt de-a lungul Dunării ? Acum cînd încep ploile de toamnă și se desfundă drumurile ?

Femeia, micuță și oacheșă de parcă ar fi italiancă, ori, cu nasul ei prea mic, franțuzoaică din sud, care a fost totuși modelul pictorilor pentru România eliberată din lanțurile sclaviei, îl privește drept în ochii lui ușor oblici și atît de greu de pătruns.

— Nu zic că pot... Zic numai că voi pleca odată cu voi toți...

A doua felucă se ivește azi pe valurile grele și nisipii... Ocolește la fel, în sus... Se vede în ea un fel de balon negru, care pare mai pe urmă un mare cazan de rufe întors cu fundul în sus.... Cînd se apropie, se vede dedesubt un cap cu barbă roșcată. Se dovedește a fi un ișlic cînd se suie pe punte, în jos îmbrăcat în anteriu și giubea cărămizie ; se află că e noul administrator al județului Vlașca, Ștefănescu... Aduce un fel de pașapoarte suspecte, deodată cu ordinul ca pictorul Rosenthal și fostul prefect Mărgărit Moșoiu să fie numaidecît eliberați și duși înapoi la Giurgiu, fiindcă amîndoi sunt sudiți austrieci.

Rosenthal e furios... El declară că a renunțat la cetățenia austriacă și că a obținut împămîntenire ca român de la guvernul revoluționar.

— Așa o fi, domnule, dar guvernul rebel era un guvern nepravilnic și cetățenia dumitale nu era relevabilă... e de părere Ștefănescu, și ceaușul îl împinge ușor pe Rosenthal ca să curme vorba.

Cei doi au fost siliți să coboare, după ce s-au îmbrățișat îndelung cu cei care plecau spre o soartă necunoscută... Rosenthal spuse că dacă-i dă voie Maria Rosetti, o va întovărăși frățește pe drumuri de-a lungul Dunării. S-au urcat toți trei și cu prefectul în felucă. Numaidecît cei rămași au fost duși cu felucile pe două ghimii, care așteptau în portul Rusciucului, și seara au primit poruncă să coboare într-o adîncitură îngustă, acoperită cu rogojini.

Au fost împărțiți în două grupe. Pe o ghimie se găseau Nicolae Ștefan și Alecu Golescu, împreună cu Bolintineanu și arhimandritul Snagoveanu, [C. Aristia,

Bolliac şi Grigore Grădişteanul, pe cealaltă ghimie sunt: Bălcescu, C. A. Rosetti, I. Voinescu II, Ion Ionescu, Grigore Ipătescu, Al. Zane şi Firfiricul... N-au loc să se întindă şi stau jos, cu genunchii la gură.

S-a întunecat devreme. Cerul e acoperit de nori, şi jos suflă un vînt puternic dinspre răsărit, şi stă să plouă. Către zece seara au auzit comenzi, ghimiile s-au zguduit şi ei au simţit că pleacă. Din nou au început întrebările chinuitoare: Ce au de gînd turcii cu ei? Vor asculta de injoncţiunile de afară aruncîndu-i în cazematele cine ştie cărei cetăţi? Sau le vor da drumul după ce vor ieşi din apele turceşti, aşa cum li se făgăduise?

*

A început ploaia şi cei din pivniţele ghimiilor îşi văd faţa clar la lumina fulgerelor.

— O, Doamne, în ce noapte fără nădejde am intrat... Vor mai fi zori pentru revoluţie, pentru poporul român? se aude vocea puternică, dar înmuiată acum de emoţie, a lui Rosetti.

— Frate, unde ne vor duce totuşi? De ce am plecat cu ghimiile astea, noaptea, împotriva obiceiului turcesc? întrebă nedumerit Grigore Ipătescu.

Voinescu II este de părere că vor fi duşi în faţa lui Magheru, ca să-l ameninţe că, dacă nu risipeşte tabăra, vor fi ucişi conducătorii ostatici.

Gîndul îi tulbură, dar iau toţi în acest întunerec de moarte, străluminat de fulgere, hotărîrea să-i ceară lui Magheru şi pandurilor să tragă în ei, în ostateci, căci vor să moară toţi, decît ca el să renunţe la lupta pe viaţă şi pe moarte.

— Şi aşa tot nu vom ieşi vii din mîinile lor, murmură Zane.

Dar vocea lui Bălcescu, fără inflexiuni sonore, totuşi caldă, ca o inimă care se zbate în palmă, arată nădejdea poporului întreg:

— Poate că pentru noi cei pieritori, această beznă grea în care am intrat să fie sfîrşitul... dar poporul

nostru va ieşi la capătul acestei nopţi mai viu şi mai puternic de cum a fost.

Încearcă apoi pe întunerec să scoată lopeţile ca să se aşeze mai bine, dar sunt parcă şi nişte doniţe pe care sunt puse rogojinile, care le slujesc de aşternut. După ce încearcă în tot felul, văd că nu-i nimic de făcut şi se lipsesec... Nici nu pot închide ochii pînă în zori, din pricina ploii, care a trecut prin acoperişul de rogojini şi i-a udat de tot.

*

Cînd se luminează de-a binelea de ziuă, hainele de pe ei sunt pătrunse de ploaie şi găsesc de prisos să mai stea acolo, de vreme ce şi aşa tot răzbiţi sunt. Plouă mereu cu învăluiri uşoare purtate de vîntul încă puternic. Cerul e atît de jos şi curge în jurul lor atîta ceaţă, încît nu văd malurile şi nici nu ştiu unde sunt. Din cînd în cînd se ivesc din negură margini de păduri de salcii, care lunecă în urmă.

Dar aseară, cu pînzele întinse, au mers bine şi, către amurg, cînd vremea s-a îndreptat, văd pe stînga coborînd strîmb, pe rîpa înaltă, pietroasă, căsuţele mici, acoperite cu olane, ale Şiştovului. Pe partea dreaptă n-au văzut decît, din cînd în cînd, ochiuri de apă, printre salcii, din lungul lac al Suhaiei. Zimnicea, dincolo de zăvoiul de salcii, în sus de rîpa luncii, nu se vede.

Toată noaptea Voinescu II a tuşit, şi acum, cînd a ieşit pe punte, el, care era cel mai arătos ca înfăţişare, este tras la faţă, cu ochii împăienjeniţi, cu buzele arse. E atît de abătut, că pare ameţit. Bălcescu ştie că i s-au furat la plecare, la Cotroceni, lucrurile, de către soldaţii turci, şi în timp ce li se aducea masa de seară, pastramă rece, pîine uscată şi vin acru, se apropie de el şi îi oferă flanela pe care i-o dăduse Costache la plecare.

— Am crezut tot timpul, că eşti supărat pe mine...

— De ce ? ! întreabă mirat Bălcescu.

Fostul secretar de stat ar vrea să-i explice, dar nici el nu ştie ce. Are impresia confuză că a făcut rău că a primit să fie secretar de stat în locul prietenului său. Dar nu poate formula nimic. Aceste vagi păreri de rău sunt

la el mai mult o formă de arătare a boalei, a istovirii brusce.

Bălcescu se gîndește, privindu-l îngrijorat, că omul acesta voinic, care se pare că n-a fost niciodată bolnav, se prăbușește ca un copil, dintr-o dată. Îl vede încurcat, dorind să spuie parcă mai mult decît poate. Soarele cade departe în susul fluviului aprinzînd, între ei și el, cerul și nesfîrșite păduri de salcii.

Nu se va ridica ancora decît de dimineață.

A doua zi e o vreme caldă, ca o întoarcere spre vară. Cerul e înalt și parcă de cristal. N-au făcut la lopeți decît vreo trei leghe și s-au oprit în dreptul unui ostrov. A doua zi și a treia zi la fel. Abia se apropie de Turnu Măgurele. Așteaptă ceasuri întregi în mijlocul fluviului. Pe subt dealurile de lîngă Nicopole, au fost trași la edec de către șase dintre cei doisprezece soldați din escortă. Și-au lăsat puștile pe ghimii și și-au petrecut peste piept ochiurile de frînghie și se opintesc puternic pe drumeagul de subt rîpa pietroasă. Fiindcă merg pe lîngă mal, apa trebuie încercată mereu, și în botul ghimiei un soldat o măsoară tot timpul cu prăjina.

— *Dobra voda... Dobra voda.*

Agronomul Ionescu se apropie de Bălcescu, care sta de ore întregi pe punte. Cu fața lui rotundă, cu ochii mici, care sclipesc de ironie țărănească, nu știi cînd glumește și cînd vorbește serios.

— Și pentru turcii ăștia, care ne-au cucerit, tot boieri suntem ! Ce zici, frate Bălcescule, nu ar fi putut să ne pună pe noi să tragem la edec, nu să ne tragă ei pe noi ?

Cel întrebat nu răspunde numaidecît. Îl privește doar în ochi, căci îi place felul acesta de zeflemea amară și mereu atentă la tot ce e în fața lui, a prietenului său moldovean, care vorbește însă fără accentul locului.

— Sunt pe lume, după cum vezi, numai stăpîni și robi, chiar cînd robii sunt din neamul cuceritorilor, iar stăpînitorii sunt din neamul cuceriților.

— Un țăran de pe la noi spunea asta mai simplu. El zicea că toți boierii sunt rude... „Se mai ceartă și ei în-

tre ei“, i-am spus eu țăranului meu. „Da, mi-a răspuns el. Să ceartă ca rudele.“

— Vă înșelați, amicii mei, interveni cu surîsul lui bălan Rosetti. Vă înșelați. Nu suntem puși să tragem la edec, ca să nu fugim cumva. Asta este avantajul de a fi arestat ! Și rîde în barba blondă.

Trei căruțe înalte și mici ca niște cutii vin dinspre port, în tropotul mărunt ar cailor mari, dar costelivi. Într-una din ele sunt două femei cu cearșafuri negre, care le lasă doar ochii afară.

Oamenii de pe ghimii ascultă cu plăcere hodorogeala cutiilor pe drumeagul pietros. Au obosit de atîta călătorie pe apă... Peste vreo jumătate de ceas, ghimiile opresc în dreptul unui șivoi care coboară de pe rîpa pietroasă, plină de rugi și de curpeni și se adună jos într-un șipot, pus de-o mînă milostivă. Li se dă voie sa bea apă proaspătă.

Merg ziua întreaga încet, și trudit, întrecuți mult și de care cu boi, care din cînd în cînd îi ajung din urmă. Sunt din zi în zi mai bărboși, mai trași la față, cu ochii în fundul capului.

O parte din ei se mai însuflețesc cu lungi și chiar zgomotoase discuții. Rosetti, cu firea lui expansivă, dă o impresie de vitalitate, care îi mai ațîță și-i înveselește și pe ceilalți. Încetineala asta este nespus de obositoare și se vaietă cei mai mulți dintre ei că le-au înțepenit oasele pe rogojinile așternute pe grămezile de mici ghiulele, din care un subofițer scoate două-trei de cîte ori se apropie de vreun port întărit. Căci ghimiile acestea au și cîte un nenorocit de tunuleț cu ale cărui bubuituri ele salută, după grad, pe pașii comandanți.

Firește că sunt fericiți să stea cît mai mult afară, să se plimbe în sus și în jos pe cei trei pași lungime. Dar în mijlocul fluviului, în susul apei, mersul pare și mai încet. Malurile sunt departe și aproape ziua întreagă același punct e în vedere. Spre partea românească, satele sunt foarte rare, abia se zărește din cînd în cînd cîte o căsuță prin perdeaua salciilor, căci e malul către care merge revărsarea de primăvară a Dunării, al bălților care se țin lanț. Rareori, departe, dincolo de ză-

voaie, la marginea luncii, se zărește și cîte o turlă de biserică.

Cîteodată, scurgerea de ape nisipii, pe lîngă aceste ghimii, singura mișcare în pustietatea vreunei după-amieze, amețește. Aci apare puterea nemăsurată și parcă leneșe a fluviului. Între cele două maluri depărtate, întinderea greoaie de ape are o culoare tare pămîntie, tulbure. Luată în palmă de cel care se apleacă peste marginea ghimiei este limpede ca apa de izvor.

— Nu mai ajungem nici în trei luni, murmură amărît Zane, care nu mai are colier, ci barbă întreagă, și pe care hainele stau acum ca un sac strîmt.

— Și de ce vrei să ajungi dumneata așa de curînd la temnițele din Bosnia, unde ne duc gealații ăștia? întreabă mirat Rosetti. Nu e mai bine să plutești așa, pe apă, din zori și pînă noaptea, privind zidurile astea de salcii, admirînd fără lanțuri la picioare, pe punte, apusul ăsta dumnezeiesc al soarelui?

— Nu te bucura prea mult, frate Costache, e de părere agronomul Ionescu, căci tare mă tem că acest frumos apus de soare e semn că se strică vremea.

Cînd Rosetti a pomenit de Bosnia, mai pe toți i-a cuprins amețeala. Sunt urmăriți necontenit de gîndul negru că vor fi aruncați și uitați de toată lumea în cine știe ce temniță întunecoasă și umedă a vreunei cetăți din Bosnia, așa cum a umblat zvonul la Giurgiu... Dar amenințarea ploii, fără adăpost pe ghimiile astea, îi speria aproape tot atît de mult. Sunt la sfîrșitul lui septembrie, și ploile, dacă vin, sunt ploi reci și nesfîrșite de toamnă.

— *Dobra voda!* se aude monoton strigătul soldatului cu prăjină, căci trec pe lîngă încă unul dintre nenumăratele ostroave care se țin lanț în lungul fluviului.

Pe un grind puternic cu iarba păscută în fața unei colibe, pescari bărboși, în zdrențe, strîng de pe pari un năvod întins la uscat. Îi privesc, cu sprîncenele lor stufoase ridicate, cum trec aproape pe subt salciile ale căror trunchiuri scorburoase se întind, culcate ca niște șerpi umflați peste ape.

După ce au trecut ostrovul care se întoarce în urma lor, mai apucă încă văpaia apusului care a cuprins ju-

mătate din cer. Jos, departe, soarele e acum o amforă ca de argint lichid, cu marginile moi, dar spre golul de sus, în văzduh, văpaia roșiatecă a încremenit pe nenumărați nori albi, mărunți, care acum au devenit toți trandafirii... *Dobra voda...*

Ca toți ceilalți, Bălcescu stă către sfîrșitul zilei ore întregi pe punte, tăcut, înfășurat în pelerina lui neagră, gînditor, privind necontenit, fără ca totuși să guste nemaipomenita frumusețe a acestei priveliști a unui fluviu care, aprins de razele roșiatece, prelungi de toamnă, copleșește totul cu măreția lui lichidă și tulbure. E frămîntat de gîndul greșelilor trecute, de ceea ce rămîne de făcut în viitor. Malul drept al Dunării, pe lîngă care trec mai aproape, este deluros și din cînd în cînd le închide drumul cîte un perete rîpos, de care tufișuri amestecate se agață cu îndîrjire. Malul dinspre miazănoapte care este acum mai departe, în dreapta lor, este mereu șes, plin de zăvoaie și de ochiuri de lac. Apa fluviului curge nesfîrșit, greoaie, gălbuie, cu șivoaie mai puternice la locurile ușor îngustate. Cei care privesc nemișcat simt că sunt trași înapoi.

— *Dobra voda,* strigă monoton ajutorul pilotului, măsurînd apa cu prăjina... Apă bună... Se poate pluti... *Dooobra voda...*

*

Splendoarea apusului se topește treptat în negură. Nici nu știu cînd au trecut de Turnu Măgurele, căci n-au fost cu băgare de seamă la schelă. Acum sunt nevoiți să ocolească un șivoi puternic, o oglindă argintie care, ieșind dintr-o pădure de salcii, mai adună ultimele luciri ale amurgului. Toate valurile par acum sucite, întoarse de apele Oltului, care vin prin două brațe largi.

S-a întunecat. Pe malul înalt bulgăresc sunt ultimele năluciri de lumină, iar dincoace apar în umbră licăriri de focuri aprinse. Cei de pe ghimia din față, îngrămădiți la capătul ei, strigă ceva neînțeles la început, apoi dintr-o dată lămurit: „Islazul".

Dintre ei toţi, singur Ştefan Golescu a fost aci la 9 iunie. Ce erau şi ce gîndeau atunci, acum aproape patru luni, şi ce sunt şi ce gîndesc azi prizonieri în mîna turcilor ? Se întoarce către frate-său, care-şi muşcă buzele în barba roşcată, cu fire albe, care-i acoperă acum obrazul.

— Ciudat s-a întors, Niculache, cu noi, roata norocului ! A pornit de aci, ne-a înălţat pînă la Bucureşti şi de acolo ne-a coborît iar aci, pe drumul ăsta ocolit de ape.

— *...Doobra voda...*

Peste încă o leghe, ghimiile se opresc şi aruncă ancora pentru înnoptare.

După cîteva zile de viaţă de deţinuţi, sunt toţi din ce în ce mai slabi, cu privirea obosită, mai bărboşi. Totuşi, pe cealaltă din ghimii, viaţa e uneori ceva mai veselă... Aristia, care s-a resemnat şi le face uneori şi serviciul de dragoman, le spune toată ziua anecdote, ori le declamă, fie pe dinafară, fie dintr-o carte pe care a izbutit s-o ia cu el. Nicolae, Ştefan şi Alecu Golescu (Albu), C. Bolliac, cu barba şi mai hirsută, Grigore Grădişteanu şi arhimandritul Snagoveanu îl ascultă încîntaţi... Îl ascultă şi căpitanul turc, comandantul escortei. Într-o zi, actorul declamă *Saul* cu atîta foc şi patimă, încît turcul se sperie şi-l bătu uimit pe umăr :

— Ai înnebunit, tu, bre, dragomane ?

Cartea a căzut în apă, dar ceilalţi au rîs cu hohote.

Dincoace, Bălcescu se plimbă, măsurînd-o de zeci şi zeci de ori. Îi priveşte adesea lung pe tovarăşii lui, întrebîndu-se ce se petrece în mintea lor, ce se poate aştepta de la ei pe viitor. Ei, la rîndul lor, îl privesc miraţi, cînd îl văd că se uită în susul apei, ori plimbîndu-se ca într-o cuşcă, fiindcă ghimia putredă nu are mai mult de 20 de paşi lungime şi vreo trei lăţime.

— *Dobra voda... Dobra voda...*

★

Mersul în susul apei e tot mai greu şi nu poţi scoate nici o lămurire de la căpitanul celor două corăbii... Nu

se poate prevedea nici o dată de ajungere undeva, mai ales cu încetineala asta, care e aproape nemişcare... Salcii scorburoase, păduri de salcii. În dreptul Lompalancei trec încet pe lîngă patru mori negre, toate la fel, ca nişte magazii severe aşezate în şivoiul apei. Pe dreapta salcii, mereu salcii, şi dincolo de zăvoiul luncii, rîpele podişului pe care e, nevăzut, oraşul. Portul e pustiu.

Bălcescu stă acum înfăşurat în pelerină ore întregi, neclintit, la proră. A slăbit de tot, faţa i s-a făcut mai osoasă, ochii îi ard în fundul capului. E mistuit de boală, de oboseală, de toate cîte-i trec prin cap.

Ion Ionescu vine şi se aşează tăcut lîngă el.

— Oare să fie aşa de greu de evadat, frate Bălcescule ?

Bălcescu îl priveşte lung, surîde cu buza de jos, cam mare, dar subţire.

— La asta mă gîndeam şi eu.

Ghimiile stau parcă nemişcate în mijlocul fluviului cu malurile depărtate. Cerul este scămos, norii iau forme de munţi de gheaţă şi de caiere de lînă în acelaşi timp.

*

Către amiază au înaintea lor o privelişte neaşteptată. De pe mal, spre un mic ostrov ascuns de salcii, plutesc pe apă numeroase perechi de coarne şi boturi ca smoala... La început nu pricep nimic, apoi se lămuresc. O cireadă de bivoli sunt duşi la grind, la păscut. Se lasă uşor duşi de şivoiul apei, între mal şi ostrov, plutind în apă pînă la bot, domol.

Profeţia meteorologică a agronomului Ionescu s-a adeverit... După-amiază, cerul s-a învineţit treptat, s-a îngroşat, a scăzut din ce în ce, şi odată cu amurgul a început să cadă o ploaie rece, mohorîtă.

Ca să-şi cruţe hainele pe care le mai aveau, au fost siliţi să se lase în vizuina acoperită cu rogojini întinse pe lopeţi, să se întindă peste alte rogojni aşternute peste ghiulelele cît pumnul ale ghimiei... Stau acum ghemuiţi cu genunchii la gură. Schimbarea asta a vremii o simt ca o schimbare a soartei lor...

*

A plouat toată noaptea... Rogojinile de deasupra s-au înmuiat ca niște cîrpe. În vizuina lungă de șase pași, largă de un pas, adîncă la fel, s-au îmbulzit unul într-altul, simțind fiecare plăcută vecinătatea asta înghesuită, care lasă mai puțin loc picăturilor de ploaie. Toată noaptea Voinescu II a tușit de parcă i se rupea pieptul. Agronomul Ionescu l-a învelit cum a putut mai bine, i-a schimbat de vreo două ori locul cu al lui. Nimic nu-l poate încălzi... Bălcescu are un loc prost la marginea cam neacoperită. Simte scurgerea apei ca un fir rece între cămașa ghemuită, îmbibată de apă, și șira spinării.

A doua zi pe punte, în ceața dimineții care acoperă apele curgătoare și țărmul, de parcă plutesc pe mare, toți sunt cu bărbile crescute în voie, cu fețele trase, cu ochii în fundul capului, nesiguri pe picioare. Au capete ca de monahi.

Cel dintîi pe care îl vede Bălcescu este Voinescu II și se cutremură. E plin de sînge pe barbă, pe piept chiar, ochii îi sunt în cearcăne negre. Își amintește de începuturile de la închisoare și se cutremură. Se hotărăște să-i vorbească...

Se întîlniseră doar la Grebleşti, pe partea astălaltă a Oltului, mai jos de Cîineni, fiindcă Axente Sever ocolise, căci nu vroise nicidecum să treacă prin vamă. În aceste vremuri tulburi, în Ardealul pîrjolit de revoluţie, nimeni nu era liniştit nici dacă se închidea în casă. În drum nu ştiai cu cine te mai întîlneşti, căci românii, ungurii şi saşii necontenit se asmuţeau unii pe alţii. Din nimica toată, un sat întreg era cu mîna pe furcă şi topor. Ardeau casele nemeşilor, erau pîndiţi oamenii pe la răscruci, se adunau mulţi în taină şi puneau la cale.

Cele două stăpîniri în duşmănie, cea imperială şi cea ungurească, se înfruntau cu orice prilej, ba acum, în urmă, vroiau cuvînt şi românii.

În această zi de septembrie, era în 22, şedeau faţă-n faţă, la masă, în odaia curată a preotului din sat. Fiul lui Magheru, care se dusese să-l aducă de la Sibiu pe dascălul ardelean, mîncase repede, ca să-i lase singuri. Magheru nu vrea ca Axente Sever să fie stînjenit, cerîndu-i-se să vorbească faţă de un al treilea. Dar nici aşa profesorul ardelean nu vorbea. Cu ochii căprii, rotunzi, subt bolta puternică a frunţii, cu obrajii lungi mărginiţi de barba neagră-arămie, luată cu briciul în faţă, mînca tăcut cu amîndouă mîinile, aşezînd cu cuţitul porţia de jumări de ouă pe furculiţă, pînă o umplea bine. Axente Sever era hotărît să nu mai treacă munţii înapoi, supărat pe membrii Guvernului provizoriu, fiindcă în loc să declare fără alte formalităţi ce-

tățeni români pe toți profesorii ardeleni care luaseră parte la revoluție, se apucase să încetățenească unul cîte unul, umblînd cu formalități. În iulie, mai toți acești dascăli, și Laurian, și Roman, și Vasile Maiorescu, plecaseră mînioși acasă, peste munți. Rămăseseră doar trei inși și, între ei, Coriolan.

Magheru fu uimit de această năzbîtie a celor din Guvernul provizoriu și acum îi propusese limpede lui Axente Sever să vie în tabăra de la Rîureni ca să ia comanda corpului de volintiri. Răspunsul omului din fața sa întîrzia. Era între ei o tăcere grea. După ce gustă dintr-o aripă de pui, după ce adună firimiturile de pîine de pe masă și le așeză cuminte lîngă solnița de lemn, Axente Sever puse el o întrebare, la care parcă se hotărîse greu:

— Dacă vin armatele împărătești împotriva dumitale, apoi ce ai de gînd să faci, domnule gheneral?

— Mă bat! fu scurt răspunsul. Și după un timp, Magheru întrebă tot atît de scurt: Te mai întreb încă o dată... Vii cu noi?

După ce mai bătu puțin, pe gînduri, cu degetele în masă, dascălul răspunse:

— Cred că nu voi putea, domnule gheneral... Am de lucru și acas' cu ai mei.

— Dar eu aștept să veniți, să luptați alături cu noi, dumneata, cu toți ai dumitale...

— Apoi mă tem că ei n-or veni... Sunt multe de făcut și la noi acas'... Avem de furcă acolo cu ungurii...

Acum Magheru se întunecă la față și rămase tăcut îndelungă vreme.

— Nici asta nu e bine, domnule profesor. Noi trebuie să mergem împreună cu ungurii, nu împotriva lor.

Ochii dascălului ardelean se umplură de scîntei și se rotiră în fundul orbitelor.

— Asta cîtu-i lumea nu va fi... Nu-i chip de înțelegere între noi și ei...

— Eu zic că trebuie să facă și ei anumite concesiuni, trebuie să le faceți și dumneavoastră... Ce Dumnezeu, și unii și alții luptăm pentru libertate... Am auzit că ei au și făcut unele propuneri.

— Ungurii nici nu vor să audă de libertatea noastră... Nu ne vor ca naţiune de sine stătătoare şi ca parte întregitoare a Transilvaniei... Tot ceea ce ne făgăduiesc este o autonomie comunală...

— Vor mai lăsa şi ei, desigur, din pretenţiile lor...

— Apoi că aci nu încape tocmeală, cînd îi vorba de fiinţa neamului!

— Trebuie să mai stăm totuşi de vorbă cu ei... Trebuie puţină înţelegere şi dintr-o parte şi dintr-alta.

— Cine caută azi în Transilvania... o înţelegere cu ungurii este un om mort... Bătrînii s-au dus la fund. Conducerea poporului a trecut în mîna celor tineri... a cărturarilor de azi. Eu sunt printre cei mai bătrîni dintrei ei... Iancu — Avram — nici n-a împlinit douăzeci şi cinci de ani. Ăsta are foc în vine...

— Cred că dacă ar fi cineva acolo ca să arate greşelile care se fac, şi dintr-o parte şi dintr-alta, nu s-ar putea...

Dar dascălul aruncă pe masă cuţitul pe care-l învîrtea.

— E prea tîrziu, domnule gheneral. Ungurii fac mari pregătiri de război. Au obţinut o dietă proprie care s-a deschis la 5 iulie la Poszoni... Au acum un minister al lor, subt prezidenţa lui Bathyani. [1]

— Cine-i Bathyani ăsta ?

— Nu are cine ştie ce însemnătate. Conducătorul lor adevărat este Kossuth, [2] ministrul finanţălor... Au făcut o armată mare a lor, de honvezi, care au de gînd să lupte cu imperialii. Pînă atunci luptă cu sîrbii, cu croaţii şi cu noi, românii, ca să ne aducă la ascultare subt ei. Nemeşii nu vor alte naţiuni libere în Ungaria decît pe unguri...

— Şi dumneavoastră ?

— Apoi noi ne cam pregătim şi noi... Şi se ridică în picioare.

Acum îşi dădu seama cu adevărat Magheru de schimbarea în îmbrăcămintea lui Axente Sever. Purta tot

---

[1] Ludovic Bathyani (1806—1849), preşedinte al primului Consiliu de Miniştri în guvernul revoluţionar de la 1848 (n. ed.).

[2] Lajos Kossuth (1802—1894), conducătorul mişcării revoluţionare din 1848 pentru eliberarea Ungariei de sub autocraţia habsburgică (n. ed.).

redingota de dascăl, dar subt ea avea șerpar lat de muntean, cu două pistoale... Avea nădragi lungi și strînși pe picior, vîrți în cizme scurte, în locul pantalonilor și ghetelor.

— Ce pregătiri faceți ? Eu nu știu nimic...

— Apoi fiecare ținut va da o legioană de români.

— Faceți o armată românească ? Ei, asta nu e rău.

— Da, o armată... Fiecare legioană va fi comîndată de un prefect. Tribunii vor comînda cîte o mie de oameni, iar centurionii cîte o sută...

— Asta-i o organizație cam veche... ca pe vremea romanilor, spuse Magheru, cu un zîmbet indulgent.

Dascălul reluă dîrz, cu vinele pumnului ieșite :

— Așa, ca pe vremea romanilor, că la ei a fost obîrșia binelui... Numai așa ne-om mîntui.

Ieșiră în ceardacul mic de lemn al casei, împodobit cu lupidragi.

...Soarele trecuse de partea cealaltă a Oltului, spre Voineasa, și din toate părțile veneau răsfrîngeri de raze și o mireasmă dulce de fîn copt. Era o tărăgănare dulce de plaiuri în jos, spre Sălătruc.

Înainte de a încăleca pe calul priponit de un prun în fundul livezii, Axente Sever întrebă posomorît :

— Aci gîndesc mulți așa ca dumneavoastră, domnule gheneral ?

— Da... sunt destui... Ar trebui să se găsească și la dumneavoastră oameni care să se gîndească la o înțelegere cu ungurii !

— Mă tem că dacă s-or găsi din aceștia, vor fi uciși cu pietre de nație... Poate că și sunt, dar nu mai au curajul să vorbească.

— Rău, foarte rău ce se întîmplă, frate Axente... Aceste două nații, români și unguri, sunt făcute de Dumnezeu să meargă împreună... Și iată că nu mai e ascultat nici gîndul lui Dumnezeu... O să pătimim multe, și noi, și ei, din pricina asta... M-ai întrebat dacă mai sunt și alții care să gîndească așa, aci, la noi... Pot să spun că am primit un îndemn de la Nicolae Bălcescu și Ion Ghica să trec, în cazul cînd nu voi putea ține lupta cu armatele împărătești, cu oștirea mea în Ardeal și să lupt alături de unguri !

Fața dascălului se subție și mai mult, căci obrajii i se crispaseră. Gura nu mai era decît o dungă severă a buzelor... Nu răspunse decît după ce se ridică în șea, cu dîrlogii în mîna stîngă :

— Să nu faceți asta, domnule căpitan-gheneral... Nu puteți lupta alături de unguri împotriva noastră !

Magheru simți că i se înfige un cuțit în inimă... Își aminti de vorbele lui Bălcescu : „Dacă ungurii și românii nu se înțeleg, se vor trage unii pe alții în mormînt".

După ce se despărțiră, puțin zăpăcit de această întrevedere, Axente Sever, întorcînd calul în loc, mai spuse o dată :

— Să nu faceți asta, domnule căpitan-gheneral !...

Apoi dete pinteni calului și dispăru după un pîlc de aluni, de un verde dulce. Avea să treacă prin pădure... peste o curmătură a muntelui.... Dincolo, pe malul Oltului, în casa preotului din sat, îl așteptau soții lui, cu care venise întovărășit de la Sibiu. Nu-i spusese lui Magheru că el și fusese ales prefect al legiunii a șaptea.

*

— De-a lungul Oltului — care-și izbea necontenit valurile năvalnice, nisipii, în patul de stînci dintre munții împăduriți în care era aproape gîtuit — Magheru se frămîntă tot timpul... Pînă la urmă înțelese că nu e decît o singură dezlegare... Să lupte aci, în țară... Peste munți nu poate trece. Jumătate din posibilitățile pe care se bizuia în planurile lui erau deci pierdute. Alături de el, pe un murg pintenog, sublocotenentul Magheru căuta să se ție în pas cu trapul mare, săltat, al voinicului armăsar vînăt, spătos, un dar al colonelului Solomon, pe care călărea tatăl său... Nu îndrăznea să-l întrebe nimic. Îl vedea adîncit în el însuși și bănuia că întrevederea cu Axente Sever n-a îndreptățit nădejdile puse în ea. În dreptul mînăstirii Cozia se întîlniră cu batalionul căpitanului Teologu, care pornise de dimineață în marș spre gura Lotrului... Avea să se întoarcă noaptea într-un exercițiu de luptă. După ce primi raportul comandantului, Magheru îi dădu poruncă

să se întoarcă din drum, să treacă Oltul pe la Călimănești și să se îndrepte spre Curtea-de-Argeș. Acolo să aștepte un nou ordin din partea lui. Dealtfel, Teologu îi întări zvonul, cunoscut din ajun, că armatele imperiale se îndreptau pe trei coloane spre Slatina, Pitești și Cîmpulung. El ocupase Slatina, Pitești și Cîmpulungul, dar cu forțe mici, așezînd o rezervă la Curtea-de-Argeș, pe care vrea s-o întărească acum cu batalionul căpitanului Teologu. Firește, luptă de front nu avea să dea. Însă era bine să provoace o încetineală a înaintării dușmanului prin aceste mici concentrări, despre care știa că se va duce vorba, umflîndu-se realitatea.

Îl trimise pe fiu-său în tabără să vadă cum merg lucrurile și să vie să-i raporteze dacă e nevoie de prezența lui... Altfel era hotărît să rămîie acasă pînă către orele cinci.

Își adusese întreaga familie și locuiau împreună la vreo doi kilometri de tabără, într-o căsuță de țăran înstărit, lîngă Schitul Traian. Aveau trei odăi în rîndul de sus, care dădeau toate pe un pridvor îngust de lemn, și acest pridvor era acum un prilej de spaimă neîntreruptă pentru el, căci avea un copil de un an care învățase să meargă de timpuriu și acum oricînd putea să iasă, scăpînd supravegherii, în ceardac și să cadă, zdrobindu-se de prundișul cu care era pietruită curtea. Scara dreaptă și cam îngustă care urca în pridvor era și ea o primejdie și mai mare.

Însurat prea de tînăr, la douăzeci de ani, mai mult fără voia lui, Magheru nu cunoscuse bucuriile vieții de familie. Căpitan de panduri de pe la douăzeci și unu de ani, mereu laolaltă cu oamenii lui și mereu în hărțuieli cu bașbuzucii de la Vidin și de la Ada Kaleh, venind acasă mai mult iarna, nici nu știuse cum se făcuseră mari băiatul și cele două fete. Cei mai mulți părinți tineri cred că copiii cresc singuri, în mod firesc, cum cresc pomii în grădină și că nu e motiv de neliniște în a aștepta ca ei să devie adolescenți, fără nici o altă grije decît a le asigura cele de-ale mîncării și adăpostul unei odăi. Tîrziu, aproape de patruzeci de ani, fusese amarnic lămurit de nesocotința lui, cînd îi muri una dintre fete, mai mult din greșelile celor din jurul ei.

Zguduit de această cumplită încercare pentru el, i se schimbase şi firea. Sentimentul unei răspunderi pe care nu-l avusese la timp, dintr-un soi de neatenţie, dintr-o prejudecată, acum îl apăsa şi îi tulbura uneori nopţile. Se însurase a doua oară, abia cu doi ani înainte, cu o bucureşteancă dintr-o familie Caramanlîu, o fată tînără, vioaie, şi în unele împrejurări foarte promptă şi justă în judecată, dar prea spontană, prea necugetată alteori. Toată numai inimă. Singurele motive de neînţelegere cu ea erau doar din pricina copilului, dar erau atît de grave, că uneori ajungeau la certuri crîncene. Sentimentul de răspundere pe care nu-l avusese pentru cei trei copii mai mari îl avea acum cu prisosinţă, ajuns pînă la un fel de spaimă, pentru această mică făptură, cu ochii umezi, negri şi înţelepţi, cu gura fragedă ca o floare.

Cu vreo cîţiva ani mai înainte văzuse, întîmplător, în casa paharnicului Dedulescu, jucîndu-se împreună cu alţi veri de-ai lor, pe copiii maiorului Lăcusteanu, toţi foarte vioi şi zburdalnici, afară de unul, mic şi cocoşat, care nu putea lua parte la jocurile celorlalţi... Avea cei mai frumoşi şi mai trişti ochi pe care-i văzuse pînă atunci Magheru. Resemnarea acestui copilaş era fără margini şi trezea un sentiment de dureroasă simpatie în oricine îl vedea atît de cuminte şi de nefericit. I s-a spus că fusese scăpat din braţe de doică şi se lovise rău în şira spinării încă din primul an al vieţii... Nu era vinovat cu nimic, el, şi toată mica lui viaţă era distrusă din greşelile şi nebăgarea de seamă a celor care ar fi trebuit să-l apere, care trebuiau să înţeleagă ce răspundere au cînd e vorba de un copilaş care nu se poate apăra nici măcar cît un pui de găină, şi cînd întîmplările sunt definitive, ca moartea.

Trecu în trap săltat de crîngul de arini şi intrat prin poarta deschisă, dădu armăsarul unui soldat şi urcă grăbit scara cea dreaptă, fără sprijinitoare, ca de pivniţă, căci auzea ţipetele copilului.

Era înconjurat de soborul mamelor lui, cum spuneau ele în glumă, de soborul ţaţelor, cum spunea mînios, uneori, Magheru. Erau mama copilului, sora [1] lui, adică

---

[1] In manuscris, fireşte în febra redactării, Camil Petrescu scrie : „mătuşa" (n. ed.).

fata generalului, şi Maria Marghiloman, prietena lor, soţia căpitanului de la Craiova, fratele lui Nae Marghiloman, acum colonel intendent al oştirii de la Rîureni.

Auzind treptele scării trosnind subt paşii voinici ai soţului ei, Maria Magheru se crispă toată... Nu putea îndura privirea lui rece, cînd o socotea vinovată. Şi acum, cu nimic nu putea potoli nici ea, nici celelalte două, ţipetele copilului, care de cîtva timp era bolnav, avea fierbinţeli, nu mai mînca, avea tulburări intestinale, nu mai adormea decît foarte greu şi plîngea întruna.

— A venit nebunu! spuse Maria Marghiloman.

General iubit de ostaşii săi şi stimat de o ţară întreagă, judecător cu mult prestigiu, Magheru era de multe ori pentru aceste femei, dar numai cînd erau între ele, „nebunu"... Nu-i spunea aşa, e drept, decît Maria Marghiloman, care era mai în vîrstă decît cele două, dintre care nici una nu trecea de douăzeci de ani şi care, iubeaţă de felul ei ,nu se prea speria de bărbaţi chiar cînd erau comandanţi de oştire... Ceea ce le înfuria şi, mai grav, le jignea într-un mod dureros pentru ele, era că băieţaşul se potolea cum îl lua în braţe tată-său. Se simţeau nu numai în ele însele jignite, ci şi ca reprezentante ale tuturor femeilor din lume de pînă atunci, ca şi a celor din prezent, că nu puteau domoli acest pumn de băieţaş bolnav. Cînd discutau în mod obicinuit, fiecare avea dreptate în felul lui, susţinînd cu tot felul de argumente ceea ce făcea (căci erau şi fapte, nu erau numai vorbe), iar rezultatele nefiind vădite pe loc, nu se putea şti cine are în definitiv dreptate. Dar liniştea asta instantanee, totală, a băieţaşului le uimea şi le mînia... Atît de nemărginită este vanitatea oamenilor, încît se părea că într-un anume fel, ele parcă ar fi vrut ca băieţaşul să nu se potolească, numai să nu creeze o suspiciune, îndreptăţită, a tuturor mijloacelor lor ancestrale de a creşte copii... Acum, de un ceas, fiecare îl legănase puternic în braţe, înfăşurat în plăpumioară, încercînd cu deznădejde să-l adoarmă, iar el, neam. Ţipa din ce în ce mai tare. Era vînăt la faţă,

şi Maria Marghiloman le speriase şi mai rău, spunîndu-le că băieţii, spre deosebire de fetiţe, nu trebuiesc lăsaţi să plîngă, fiindcă se îmbolnăvesc de vătămătură.

Magheru, în tăcerea vinovată a femeilor, luă copilul în braţe, care se potoli într-o clipă. Îl ţinu cu o mînă petrecută pe subt trupuleţul lui plăpînd, pe care-l simţea cu toată făptura lui de voinic, dar mai ales îşi dădu seama că şi copilul îi simte trupul lui de uriaş liniştit, sigur de el... Era un soi de transfuzie de linişte şi calm, care făcea ca pe loc băieţaşul să se împărtăşească în liniştea nemaipomenită a tatălui său, oricît de bolnav ar fi fost. Dimpotrivă, femeile, exasperate, agitate, speriate, într-o panică provocată de orice semn de boală a copilului, îi treceau şi lui periculoasa lor zbatere. Liniştea asta a lui Magheru nu se transmitea numai acestui copilaş, ci tuturor celor din jurul său, cînd se aflau în clipe grele, hotărîtoare. În încăierările cu turcii, cînd cei mai îndrăzneţi simţeau că le bate inima prea repede, toate privirile se întorceau spre el. Era liniştit, nu spunea o vorbă, ci numai îşi muşca gînditor mustaţa, căutînd în mod vădit o dezlegare situaţiei grele. La Sînteşti, într-o vreme, bătălia era ca şi pierdută. Oamenii lui se retrăgeau cu ochii rătăciţi, gîfîind, cu obrajii întinşi de spaimă, gata să fugă. Magheru, înţepenit locului, nu spunea o vorbă. Îşi muşca gînditor mustaţa, ca şi cînd n-ar fi văzut şi n-ar fi ştiut nimic. Oamenii se adunau în jurul lui, cu inima la gură. Pe urmă a spus doar atît, ca şi cînd n-ar fi fost nimic altceva : „Voi, romanaţenii, vă urcaţi în turla bisericii şi împuşcaţi de-acolo ; cei care rămîn jos, de după morminte. Noi ne întoarcem jos la vadul rîului, dar încet, prin pădure, ca să nu fim văzuţi. Ne lăsăm în spatele turcilor, care înaintează acum !" Au prins cîteva sute de inşi, au măcelărit alte cîteva sute... Asta i-a adus nu numai încrederea fără margini a oamenilor lui, care avea să devie încrederea întregii ţări, dar şi ordinul Sf. Sava şi un grad în armata rusească, deşi era atît de tînăr.

— Ce i-aţi dat azi să mănînce ? întrebă el liniştit, dar apăsător.

Maria Marghiloman țîșni furioasă :

— Să nu te mai amesteci, domnule general, pînă și în mîncarea copiilor... Vezi-ți de soldații dumitale și lasă-ne pe noi, care am crescut copii, să facem ce știm... I-am dat supiță de pasăre și griș cu lapte, ce vrei să dai de mîncare unui copil de un an ?

Magheru văzu sticla cu lapte. Nu vroiau să-i dea în ruptul capului copilului să bea apă.

— Și ce ? Tot nu i-ați dat apă să bea ?

Maria Marghiloman izbucni furioasă.

— Auzi, copil de-un an, să-i dai să bea apă... Unde s-a mai pomenit asta ? Să-i distrugi stomacul !

De frică să nu-i strice stomacul, i-l atrofiau.

— De ce să nu-i dai, dacă trupșorul lui cere asta ? De ce să nu-i dai, dacă-i place ?

— Auzi, unde s-a mai pomenit asta, să dai unui copil ce-i place lui ? Cine nu știe că dacă stai să-i dai ce-i place lui, unui bolnav, ce-ți cere el, îi faci rău ? Vrei să îmbolnăvești copilul ?

— Nu-i totuna un copil cu un bolnav... E o nebunie ce faceți voi... Un bolnav e un ins pervertit care, fiind silit de unii ca voi să primească ceea ce vroiau alții, a ajuns să aibă gusturi pervertite, să nu ceară uneori ceea ce îi face bine, ci, dimpotrivă.

Într-adevăr, bizuite pe o logică implacabilă, femeile transformau fraza gîndită : „Dacă-i dai unui copil mic ce-ți cere *uneori* poate să-i facă rău“, în gîndirea că „orice-ți cere un copil mic îi face totdeauna rău“ și toată purtarea lor era cu o logică pervertită, de fier, dar pervertită, urmarea acestei gîndiri.

Orice îi făcea plăcere copilașului li se părea reprobabil... Dacă băiețașul era prea vioi și alerga fericit, cînd pe piciorușe, cînd de-a bușelea, ele îl opreau speriate și-l culcau silnic în pat.

— Cum o să-l las să alerge ? Ce, vrei să obosească și să se îmbolnăvească ?

Dacă vrea să doarmă liniștit, îl zgîndăreau, îl sileau la joacă, fiindcă era prea moale.

Cînd copilul se dezgolea, dînd cu deznădejde din piciorușe și plîngea, ele îl legau strîns în plăpumioară.

— Doamne ferește, ce vrei să răcească băiatul ?... spunea Maria Marghiloman cu o spaimă care le mobiliza și pe celelalte două, și toate zoreau să-l înfașe.

Dealtfel, și cu legănatul era o poveste. Copilul plîngea tot timpul în brațele lor, care-l legănau cu rîndul, îndîrjite, tocmai fiindcă, dîrdîindu-l așa, îl împiedicau să ațipească. Cînd tată-său, în loc să-l bîțîie, în brațe, îl așeza în leagănul lui, adormea îndată. Liniștit, dar cu obrajii trași, Magheru strigă de pe pridvor soldatului :

— Niță, adu ceapă și sare ! Adu și o sticlă cu apă !

Femeile înmărmuriră. Ioana Magheru dădu un adevărat răcnet :

— Vrei să dai copilului iar ceapă cu sare ? Îl omori !

Maria Marghiloman fierbea :

— Auzi ? Copil de un an să-i dai ceapă cu sare ? Unde s-a mai pomenit... Orice mamă care te-ar auzi s-ar cruci. Dumnezeule, de ce s-o fi amestecînd bărbații ăștia unde nu trebuie... ?

— Nu știu la care mame te gîndești, spuse apăsat generalul. Eu știu nenumărate mame care fac cîte zece-doisprezece copii, și-i îngrijesc atît de bine să le rămîn în viață cîte trei-patru !

Asta cam așa era... Familiile aveau numeroși copii, asta și pentru că igiena de atunci era atît de rudimentară, încît căutau să biruie măcar cu numărul.

— Tăticule, interveni și fata lui, lasă mai bine să-i dăm picăturile doctorului Spoter, și-i întinse sticluța cu o doctorie gălbuie.

Magheru i-o smuci din mîini și-o aruncă pe fereastră, în curte.

Cînd soldatul apăru în prag cu o tavă pe care erau cîteva cepe zdrobite cu pumnul, solnița, o sticlă cu apă și un păhăruț, Maria Marghiloman se repezi să-l îmbrîncească afară, dar în clipa aceea obrajii generalului se făcură albi de furie... Știau că mîniile lui nespus de rare erau groaznice... Femeia încremeni și deveni și ea albă, căci și mîniile lui Magheru se transmiteau, înghețînd pe cei care îl supărau... Ieșiră toate trei, năuce de spaimă.

Peste cîteva clipe priveau înciudate de la fereastră : generalul și copilașul ședeau amîndoi pe treptele casei, unul lîngă altul, la soarele cam arzător al după-amiezii de septembrie. Băiețașul mușca, atît cît îl ajutau cei cinci dințișori, din foile de ceapă înmuiate și lua din solniță sare, cu pumnișorul lui, dar lua cît o linguriță de sare odată, pe care o înghițea surîzînd, fericit.

— Mănînci sare cu pumnul, ai ? îl certa cu o nesfîrșită duioșie căpitanul-general. Na, bea și apă, măgărușule... Și-i ducea la buze păhărelul din care copilașul sorbea cu lăcomie și mai lăsa să i se prelingă și pe bărbia cît un boboc de trandafir alb de mică. Bea, măi ! Pentru tine răspund eu...

Așa i-a găsit căpitanul Marghiloman, trimis de colonelul Pleșoianu de la Craiova ca să-i comunice că divizia lui Mehmet se apropie de oraș, cerîndu-i să-i dea porunca ultimă, hotărîtoare.

La cancelaria taberii, în seara de 27 septembrie, aşteaptă ofiţeri în tinda cea mare a casei ţărăneşti de munte. Într-o odaie care este biroul lui Magheru, acesta şi cu secretarul consulului englez Colquhoun, închişi singuri, au discutat toată după-amiaza foarte aprins. Nimeni nu ştie despre ce e vorba anume. Către şase seara au chemat un soldat să aprindă lampa de petrol. Grant este foarte iritat, nemulţumit de cum a decurs convorbirea. Înţelege că e oarecum concediat. Înainte de plecare, totuşi, spune, luîndu-şi pălăria şi pardesiul :

— Atunci, răspunsul dumneavoastră la scrisoarea lui mister Colquhoun, domnule general-şef este... ? şi aşteaptă precizarea.

— Este în acel plic pe care vi l-am înmînat, vine răspunsul puţin repezit.

Grant, încurcat, mergînd spre uşe :

— La revedere, domnule general-şef !

Dar în prag se întoarce şi mai încurcat, apoi spune brusc :

— Domnule general-şef, îmi este îngăduit să cunosc şi eu răspunsul dumneavoastră ?

Magheru închide, cu gîndul în altă parte, călimara.

— Îl veţi cunoaşte la Bucureşti, unde desigur mister Colquhoun, vi-l va comunica !

Grant, nervos, nemaiştiind ce să facă, simţind că nu şi-a îndeplinit misiunea :

— Îngăduiţi-mi să vă spun că e necesar să-l cunosc încă de pe acum, chiar din această clipă !

Magheru tace îndelung, apoi ridică din umeri.

— Ei bine, i-am răspuns consulului englez ceea ce ţi-am spus şi dumitale, care eşti secretarul său ! Îl priveşte drept în faţă : Tabăra de la Rîureni nu poate fi desfiinţată. Eu nu pot trimite acasă opt mii de oameni care au venit hotărîţi să lupte pentru patria lor.

— Veţi lupta cu armata turcă ? E cu putinţă ? întrebă secretarul englez uluit.

— Noi am primit această sarcină de la guvernul ţării, şi de la soldat pînă la general înţelegem să ne facem datoria.

Grant aruncă jos pe podea pardesiul şi pălăria pe care le ţinea în mînă. Apoi se întoarce îndîrjit, revoltat, spre Magheru :

— Domnule general-şef, este o luptă absurdă, şi reia cu alt ton oarecum stăruitor : Cu opt mii de oameni nu poţi lupta împotriva a două imperii. Diviziile lui Kerim-paşa, care se îndreaptă spre dumneavoastră, nu sunt decît un început. Nu aveţi nici o urmă de şansă.

— Şansa este totdeauna de partea celor care apără o cauză mare. O vom sili să fie de partea noastră...

Ochii mari, negri, ai lui Magheru privesc undeva în vag.

— Vă luaţi o răspundere care depăşeşte umerii unui om ! e de părere Grant, care se plimbă acum agitat prin cameră.

*

În faţa casei ţărăneşti, spre seară, s-au adunat un foarte mare număr de ostaşi, fiindcă pînă la urmă s-a aflat despre ce este vorba. Nu spune nimeni o vorbă. Ard cîteva facle. Toţi aşteaptă îngrijoraţi, cu figurile încruntate. Numai cînd un ostaş înalt spune unui vecin :

— Aşadar, frate, vor să desfiinţeze tabăra şi să ne trimeată acasă ? — se aprinde vorba ca de la iască şi se aud numeroase protestări...

— Asta-i acum !... Cum o să desfiinţeze tabăra ?!

Un pandur lămureşte pe cel care protesta mai viu :

— E aci, înăuntru, un inglez care a venit cu o scrisoare de la stăpînirea lui.

Acum încep toţi să strige şi să ameninţe... Nimeni nu vrea să audă de desfiinţarea taberei.

— Să-l dea pe inglezu ăsta pă mîna noastră, să-l învăţăm noi să să mai amestece în treburile altora, spune un gorjan cu frunte lată.

— Să plece inglezul! strigă unul ascuţit, şi mulţimea reia cu vuiet: „Să plece inglezul..."

Discuţia între cei doi a ţinut toată noaptea. În zorii zilei se cunoaşte că cei doi au fost pe cînd unul, cînd celălalt mai impetuos. Acum amîndoi par obosiţi. Magheru, mai ales, pare abătut, „dislocat" psihologiceşte. Grant simte că a cîştigat partida.

— Nu are nici un sens să executaţi ordinele unui guvern care nu mai există! Bălcescu, Alexandru Golescu şi toţi ceilalţi sunt arestaţi.

— Au fost înlăturaţi în mod ilegal de către comisarul turc Fuad, care a intrat într-un oraş fără apărare, pe care l-a jefuit şi l-a devastat, umilind în mod bestial populaţia.

— Şi totuşi turcii vă vor binele.

— Ostaşii care au fost atraşi în cursa din Dealu Spirii în acea zi de 13 septembrie ne-au arătat ce înseamnă binele turcesc! Dar ei ne-au învăţat mai ales cum trebuie să discutăm cu generalii trimişi de sultan.

— Vorbiţi mereu ca un general care nu-şi poate stăpîni sabia, nu ca un om politic cu răspundere.

Magheru se întoarce spre el obosit, într-o ultimă încercare:

— Şi dacă totuşi nu vom desfiinţa tabăra? Dacă vom lupta?

— Vă repet ceea ce v-am spus: veţi face să izbucnească aci în răsăritul Europei un război nefericit pentru patria dumneavoastră. Un război pe care Anglia nu-l poate accepta în nici un caz acum. Nu puteţi tîrî ţara dumneavoastră într-o aventură care o poate duce la un masacru inutil.

Magheru tace îndelung, la masă, cu fruntea sprijinită în palmă. După un timp se ridică gînditor, se încinge cu sabia şi iese urmărit cu nelinişte de Grant. Apare

urmat de aparat (sic !) în cerdacul casei. Șovăie. Nu poate să vorbească. S-a făcut o tăcere mormîntală. Toți așteaptă încordați. Cu o voință zdrobită, Magheru vorbește :

— Ostași, ofițeri, panduri ! Împrejurări mai presus de voința noastră ne cer să desfacem tabăra, să ne împrăștiem...

Un ostaș îl întrerupse cu o voce tunătoare :

— Nu putem să ne întoarcem acasă.

Se înalță pînă la cer vuietul de aprobare al ostașilor.

Magheru, gîndindu-se la el însuși, continuă :

— Acasă, cei care puteți merge acasă ! În largul lumii, ceilalți sortiți pribegiei !

— Țara ne-a chemat la luptă, nu ne-a chemat la văicăreală, căpitane-general, strigă un ostaș mai bătrîior.

Apare în cerdac în spatele lui Magheru, care nu-l vede, Grant.

E întîmpinat cu vociferări furtunoase de către mulțime, cu strigăte de amenințare, cu brațe agitate furios. Magheru întoarce capul și, cînd îl vede pe Grant în spatele lui, îi face semn să dispară. Vuietele mulțimii îl întovărășesc pe acesta pînă ce dispare din cerdac. Apoi Magheru continuă cu o voce îndurerată :

— Frați ostași, înțelegeți durerea mea, nu mai răsuciți și mai mult cuțitul în rană. Credeți-mă, va veni o zi cînd patria va avea iar nevoie de noi... Fiți gata pentru acea zi !

IEI CAZANUL DE PE FOC... EL TOT MAI FIERBE ŞI SINGUR

Cei treizeci şi patru de la Zăvoiu Dihorului şi de la Vadu Rău părăsiseră tabăra de la Rîureni aproape cei din urmă... Îi tot ţinea lacom în loc Simion, care nu se îndura să mai lase ceva în tabără şi se certa cu polcovnicul Marghiloman pentru toate fleacurile... Acesta primise poruncă de la Magheru să împartă toate armele bune, puşti şi pistoale, la panduri şi volintiri, iar cele stricate să le adune toate într-o colibă şi să facă o listă amănunţită de toate pe care le lasă, pe categorii, după stricăciuni, să arate amănunţit şi ce praf de puşcă şi ce patroane lasă... ca să fie descărcate în regulă... Simion, băgăreţ de felul lui, nu se lasă, şi după ce căpătă înapoi cei şase cai pe care nu-i slăbise o clipă din vedere, cum şi căruţa, că puştile şi pistoalele le păstraseră, mai izbuti să scoată de la Marghiloman, care era furios şi spunea că el nu poate să dea arme pentru nişte volintiri care sosiseră în ultima zi, dar asta era minciună, căci ei făceau muştru de nouă zile, treizeci de puşti bune pentru cei de la Zăvoiu Dihorului şi de la Vadu Rău. Pentru pulbere şi patroane se certase ţigăneşte cu un căpitan de panduri şi tot izbutise pînă la urmă să aducă un butoiaş şi un sac de gloanţe mai mult decît oricare alţii...

— Asta e o avere, mă, ce ştiţi voi... Dă ce să le lăsăm turcilor ?

Nu le lăsară turcilor, că le cereau alţi volintiri.

Așadar, plecară miercuri pe înserate... Era senin sticlă și răsărise o lună nouă ca o seceră mică de aur pe cer... Fusese cald ziua, dar noaptea căzu o brumă groasă de un deget. Se opriră după miezul nopții la Șuici, unde găzduiră toți la un han, care în odaie, care în podul cu fîn, iar Simion în ieslea cailor... că n-avea încredere în nimeni.

Porniră la drum de dimineața, grămadă toți, căci, înarmați cum erau, nu le păsa de nimeni... deși puștile erau subt fîn în codîrlă. Dealurile cu păduri de fagi erau roșii ca focul, numai pe margine mesteacănii și copăceii cu frunza dulce erau galbeni cum îi borangicul... În căruța pe care o mîna Simion, cu inimă pentru cai, Toma, Ion și Damian se tot sfătuiau ce să facă o dată ajunși acasă... Mergeau repede și cei de pe jos, căci puteau să se odihnească cu rîndul în căruțe... Pe unde treceau, erau bine primiți de săteni, care-i recunoșteau ca volintiri, și faptul ăsta-i umplea de mîndrie pe cei tineri.

Ajunseră însă acasă abia vineri, zi-ntîi, după miezul nopții, căci spre Pitești se întîlniseră cu maiorul Zalic, care le spuse că se apropie coloane turcești, și socotiră că e de prisos să le caute rîcă turcilor... Așa că dormiră încă o noapte, ceva mai departe de drumul mare, mai ales că era nevoie să odihnească și caii...

Cum ajunseră, așa, după miezul nopții, se sculă tot satul, care se îngrămădi în fața căsuței lui Ion, jos lîngă Gîrloagă. Armele rămaseră ascunse în căruța trasă în curte, așa cum fusese înțelegerea, ca să nu știe toată lumea de ele, că mai sunt și copii care pălăvrăgesc... dar cu tot frigul ținură sfat mai departe afară, căci veniră, cum aflară, printre cei dintîi, Vasile Peștefript, Drăgan, Mitru al lui Chibuc, Codan și alții.

Vrură să afle mai întîi cum a fost cu tabăra lui Magheru, despre a cărei risipire aflaseră, dar nu pricepeau totuși cum de s-a întîmplat... Vroiau să știe cu de-amănuntul... Toma fu cel care se trudi să-i facă să înțeleagă de ce s-a risipit tabăra, deși prea mult nu pricepea el însuși... Cînd auzi cît de însuflețiți și fără teamă erau voinicii adunați acolo, soldați, panduri și volintiri

de rînd, pe Drăgan îl cuprinse un fel de amărăciune seacă.

— Auzi, vere, să ai asemenea oștire și s-o trimiți acasă ?... Și erau mulți, măi Tomo ?

Răspunse Simion, în locul lui Toma :

— Păi să tot fi fost ca la zece mii dă oameni, la un loc.

Vasile Peștefript, care fusese atît de moale și liniștit la Bragadiru, fierbea acum de mînie.

— Da' nu erau, mă, numai ei, cei de-acolo... Era tot natu, că s-ar fi ridicat satele toate, rînd pă rînd, pentru Costituția asta, care dă pămînt la omenire.

— Așa-i, mîrîi și moș Gurie. S-ar fi ridicat satele ca pă vremea Vladimirescului...

— Nu, acum ar fi fost cu mult mai a dracului, moș Gurie ! spuse Vasile. Că vedeți voi, Vladimirescu nu făgăduise anume pămînt la clăcași și dîn multe sate dă p-aci dîn părțile noastre nu s-au mișcat... da' acum ar fi fost altceva. Hei, să ne fi dat ei, dîn ziua dintîi, pămîntu pă care l-au scris acolo la pontu treisprezece... mamă, mamă, ce ar fi fost... Da' și aci, Bălcescu ăla avea dreptate... Ținînd-o strîns în menghinea și ciocănind mereu, revoluția asta s-ar fi îndreptat ca să meargă pă făgașu ăl bun. Numai să nu să fi oprit așa... acum cînd a început să fiarbă țara, cînd să zică și rumânu „Doamne-ajută !"...

— Hei, treabă boierească, dădu din cap cu dispreț și mîrîi Șoricaie... Știi ca aia... cînd prinse să se încălzească și biata muiere și era să zică hait, hop boieru că nu mai poate...

Oamenii rîseră.

— Lăsați glumele, măi, îi certă Vasile Mînjoc... Vorba e, acum ce facem ? Mergem așa cum am mers, oblu, or o lăsăm mai moale... Că noi singuri ăștia dă la Zăvoiu Dihorului și dă la Vadu Rău nu putem lupta cu împărăția turcească... și totodată și cu aceea a țarului, cum să aude. Ce zici, cuscre ? Ce zici, Tomo ?

— Apăi, cuscre, dacă vrei să spui ce gîndesc, apăi, iote, io gîndesc că nu sîntem singuri... Ați văzut că

prin toate părţile pă unde au fost oameni d-ai noştri, au aflat că satele fierb şi nu merg cu stăpînirea boierilor... Io zic să mai aşteptăm... Dacă vreţi să nu mai spunem, cum ştim noi, „nu“, da’ nici „da“... să plecăm adică genunchii.

— Măi, oameni buni, măi, fraţilor ! spuse Toma, pe care-l lumina bine acum, cu o vîlvătaie ţîşnită, focul domol care ardea ca o vatră în bătătură, cît să se încălzească oamenii, căci era mereu senin şi se vedea că se lasă iar cu brumă... O fi greu, nu zic nu, că am ajuns aci... Io însă cred că trebuie să credem ce-a spus Magheru, că dacă a spus el că nu să poate altfel, apăi să ştiţi că nu s-a putut, că io îl cunosc bine, nu-i om să să sperie... aşa uşor... Mînjoc a spus adevărat. Şi-a trimis şi ţaru oştile lui peste noi. Magheru ne-a spus să mergem acasă şi să aşteptăm păstrînd armele... Io, drept să-ţi spui, nu m-aş mira să ne cheme iarăşi... O să facem, dă fiece dată, cum ni s-o părea mai potrivit... da’, fireşte, înapoi noi nu trebuie să mai dăm.

— Ce să facem noi socoteli... Mergem pă drumu ăsta, şi pace, strigă întărîtat Vasile. Ce-o ieşi, o ieşi !

— Da’ dacă o să iasă prost ? întrebă îngîndurat Vasile Mînjoc.

De data asta toţi rămaseră pe gînduri.

— Dacă o să iasă prost ?... repetă Vasile Peştefript întrebarea... Nu ştiu... O să iasă bine, o să iasă prost... ? Dumnezeu ştie cum o să iasă... Io însă una ştiu, că noi nu mai putem să fim iar întocmai cum am fost înainte, ca vitele... Nu putem să fim altfel dăcît cum sîntem dă cîteva luni încoace... Cei care vor veni vor vedea ce au dă făcut şi vor face după firea lor... Da’ noi, care am văzut pă arendaş şi pă zapciu tremurînd, care am văzut puterea turcească şi am rămas locului, în faţa ei, iote, după cîte am văzut... Nu mai putem face altfel...

Rămaseră toţi îngînduraţi şi multă vreme nici unul nu mai spuse nimic... Focul murea în bătătură, era acum numai ca o vatră de jeratec ici-colo pătat de cenuşe... Se simţeau toţi nelămuriţi... vedeau că degeaba se sfătuiseră, căci nu ieşise nimic... Dacă i-ar fi întrebat

vreunul ce să facă, oricine ar fi răspuns, ar fi fost vorbe. Întrevăzuseră o izbăvire, care acum se depărta de ei. Dintr-o dată se văzură singuri, om cu om şi atît de puţini laolaltă, în faţa unei desfăşurări care depăşea cu mult însăşi vremea în care trăiau. Era tîrziu... Cerul era îngheţat şi cu puzderie de stele reci şi ele.[1]

---

[1] La sfîrşitul capitolului, Camil Petrescu scria: „N.B. (Poate că ar trebui să urmeze o scurtă şedinţă de lucru între Cantacuzino şi Fuad)". Fără îndoială, pe baza documentelor existente, romancierul putea cu uşurinţă reconstitui un astfel de moment (n. ed.).

Se simt putrezi, pierduţi parcă... Plouă de cîteva zile, cu mici întreruperi în amurg, aproape tot timpul. O ploaie îngheţată, pisăloagă, de toamnă. Totul e ud şi rece, năclăit ori înmuiat în jurul lor. Hainele de pe ei s-au zdrenţuit parcă şi nu se pot usca în nici un fel... Perdeaua de negură nu se dă în lături decît ca să arate mereu, pe malul românesc, trunchiuri găunoase şi păduri de sălcii. Ghimiile merg la lopeţi, merg greu de tot... De cîteva ori era să se împotmolească cînd una, cînd alta ! Soldatul cu prăjina de la botul celei dinainte strigă neobosit, cu toată ploaia : *Doobra voda !*, apa bună.

Voinescu II nu mai iese din culcuşul umed şi tusea lui a ajuns un fel de ison sec al drumului nesfîrşit pe apă. Bălcescu şi agronomul Ionescu, amîndoi şubreziţi şi ei de vremea asta nimicitoare, stau lîngă el. Ca orice bărbat care n-a fost încă bolnav, Voinescu II îndura greu boala. A înţeles acum ce înseamnă petele de sînge de pe barbă, de pe mîini, cînd se şterge la gură, şi e cuprins de spaimă. Bălcescu, care n-a mărturisit încă la nimeni, în afară de sora lui, că e bolnav, se hotărăşte să-i spună taina lui apăsătoare lui Voinescu II ca să-i arate că se poate trăi şi aşa, ca să-l încurajeze, ca să-l împiedice să se prăbuşească.

Către amiază, în a cîtea zi de drum nu mai ştia nici unul dintre ei, s-au dus amîndoi singuri în colţul dina-

poi, în timp ce perdeaua de nori se mai lumina și ploaia stătuse de vreo jumătate de ceas.

Fostul maior a înțeles. Voința de viață și de biruință asupra sie-însuși a prietenului său l-a uimit. Întîi nu i-a venit să creadă. Apoi a înțeles că el, om voinic, și încă bine legat, trebuie să lupte, să aibă încredere că totul se poate îndura.

Pe cealaltă ghimie, bolnav mai rău e Nicolae Golescu, cu grele tulburări intestinale.

De la o vreme, malul românesc a început să fie mai limpede, mai nisipos, cu mai puține sălcii. Din cînd în cînd se văd gorgane cu smocuri de iarbă... ici-colo salcîmi. Sunt și semne de înseninare. Nori albicioși au început să se urce în scări pufoase în înaltul cerului. Toată nădejdea lor e că la Vidin vor fi scoși de pe ghimie și ținuți cîteva zile măcar în adăpost uscat, ca să se întremeze.

La un popas au fost coborîți pe mal, înconjurați de spăngi. Se privesc mirați unul pe altul. Oamenii, cu fețele schimbate, abia se mai recunosc... Prea multe nu au de vorbit, dar le face bine să mai vadă alte chipuri decît cele de pe propria lor ghimie.

Cînd au pătruns, după lungul ocol care a început la Dessa, între Vidin și Calafat, treceau printre două așezări omenești și au năvălit toți pe marginea ghimiilor, care însă ocolesc portul și opresc departe, după fortificații, lîngă un zid. Au bănuit despre ce e vorba și au trecut prin fața caselor de lemn, dărăpănate, acoperite cu olane, cuprinși de o presimțire. După ce corăbiile s-au oprit și au tras loviturile de tun de salut prescrise, li s-a cerut să coboare cum pot și să se cațăre cum pot pe zidul, din fericire dărăpănat și el, așadar cu colțuri și cu rupturi, pe care se putea pune piciorul. Au înțeles că sunt duși la temnița cetății. Acolo li s-au dat două odăi întunecoase, dar cu un soi de grădiniță în față. A venit un ofițer care le-a luat numele, după ce i-a salutat ceremonios în numele pașii. Apoi a venit un altul, după care urmau soldați cu tăvi încărcate cu tot soiul și felul de mîncăruri din belșug. Bălcescu șuieră printre dinți :

— Turcisme... Toane de satrapi orientali !

Li s-a îngăduit să meargă, cîte doi-trei odată, subt escortă, să-şi cumpere cîte unele de îmbrăcăminte. Au străbătut, cu soldaţii după ei, uliţe strîmbe, căzute parcă pe costişe, cu casele de lemn putrede, fără ferestre, cu cîte o liotă de copii pe la uluci. Pe la cîte o răspîntie pietroasă sunt şi unele case mai acătării, cu geamlîc, cu parmalîc de lemn şi chiar cu pridvor.

Pe înserate s-au pomenit în grădiniţa scăldată în lumina galbenă a crepusculului de toamnă înseninată, cu o mocancă, îmbrăcată cu cojocel, legată la cap cu testemel, cu o fetiţă de cîteva luni în braţe. Şi cu ea, I. Filipescu şi pictorul Rosenthal. Era Maria Rosetti.

Bărbatu-său se aştepta s-o vadă tocmai la Orşova, aşa cum fusese vorba, şi află năucit că, aşa îmbrăcată ţărăneşte, cu fetiţa Liby la sîn, a urmărit ghimiile pas cu pas de-a lungul fluviului, cînd în căruţă, cînd pe jos. Zguduit, se sprijină să nu cadă. Ea, cu ochii negri rîzători, în lacrimi, i se lăsă, copleşită de emoţie, la picioare.

Ceilalţi, zguduiţi, plîng şi ei.

*

Peste trei zile, în timp ce erau duşi înapoi pe ghimii, întîlnesc în port pe un oarecare boier Gănescu, trimis de administratorul de Craiova cu treburi de-ale slujbei la paşa din Vidin. E îmbrăcat europeneşte, dar cu fes în cap. Îi priveşte dispreţuitor. Ei îl batjocoresc pentru fesul lui, îl fac slugoi. El le face morală, îi face derbedei, golani. Se aleg din ceartă cu gazeta lui Carcalechi, scăpată din buzunarul mîniosului boier, care-i ameninţă cu amîndouă mîinile. Găsesc acolo, între anunţuri insipide — droşte de vînzare, leacuri miraculoase — şi numeroase publicaţii oficiale, seci, scrisoarea lui Magheru către Cantacuzino, în care îl anunţa că va lupta cu năvălitorii[1]. Nu i-a putut mişca nici un strigăt al

---

[1] Înaintea scrisorii adresată caimacamului, generalul Gh. Magheru lansează la 14 septembrie 1848 un apel către întreaga populaţie din Ţara Românească. E, de fapt, o proclamaţie redactată în tabăra de la Rîureni şi difuzată în foi volante. Iată începutul

comandantului, nici amenințarea spăngilor, pînă ce n-au cetit toți grămadă rîndurile tipărite prost, dar ale căror cuvinte ardeau ca focul:

...„Nu, domnule Cantacuzino! Nu! România nu va peri! Pune urechea și ascultă vuietul de viață națională care s-a deșteptat în patrie, și, dacă ți-a mai rămas puțin dor de astă mumă a noastră, ți se va bate inima, și îți va zice că Românul va să trăească..."

Bălcescu, cu buzele strînse, cu obrajii palizi, își spune înfiorat că tot ce a fost n-a fost zadarnic, că n-a fost o aventură, cum cred mulți chiar dintre revoluționari, în clipele de descurajare, că s-a deschis un drum nou pentru poporul român. Fără cei căzuți, peste cei căzuți! Roata istoriei s-a pus iar în mișcare.

înflăcărat patriotic: „Soarele libertății, care începuse să ne zîmbească, vrăjmașii noștri vor să-l întunece! Fericirea, ce izvora pentru poporul României, din noile instituții, despoții vor să ne-o răpească și să ne aducă în locu-i tirania și robia!... Dar românii ședea-vor oare cu mîinile-n sîn să privească perderea lor? Uita-vor jurămîntul ce au făcut în apărarea libertăților consacrate prin Constituție și astfel se arătase ei oare nevrednici de dreptate, după care au plîns pînă acum, de frățiea pe care au invocat-o în suferințele lor, de libertate a căreia lipsă i-a muncit pînă azi și, în sfîrșit, de o naționalitate, pe care străbunii noștri au făcut-o frumoasă și radioasă, și pe care tiranii, geloși pe strălucirea ei, să încerce să o stingă? Nu, nu, vor zice tiranii omenirii că n-a mai rămas nici o picătură de sînge roman în țeara aceasta, că n-a mai rămas o suflare care să-și cunoască originea, care să știe a se lupta pentru niște drepturi lăsate de veacuri de la străbuni, care să înțeleagă ce va să zică patrie și ce însemnează libertate."

În final, Gh. Magheru vrea să se asigure de adeziunea în rîndul populației, în tabăra de la Rîureni armata fiind de aproximativ 4 000 de oameni: „Grăbiți-vă dar, o frații mei români! Vază lumea întreagă cine este poporul român și cum știe el să fie în veci liber, cînd odată a spart lanțurile tiraniei și robiei!"

Din rapoartele consului britanic, R. G. Colquhoun, adresate lordului Palmerston, ca cel din 10 octombrie 1848, ca și din alte note oficiale primite de C. Cantacuzino în lunile octombrie-noiembrie 1848, reiese teama acestuia față de atitudinea intransigentă și acțiunile organizate de generalul Magheru (cf. *Anul 1848*, vol. V, p. 1—2, 54—55, 267). Consulul britanic îi cerea la 15 noiembrie lui Gh. Magheru, printr-o scrisoare, să dizolve tabăra (cf. *Anul 1848*, vol. IV, p. 535—537) (n. ed.).

Se duce înapoia ghimiei şi se trînteşte, lungit, pe jos. Se preface că doarme, ca să fie lăsat în pace. Vrea să fie singur, să se gîndească la scrisoarea lui Magheru.

*

Zilele care urmează sunt senine, cu cerul înalt, fără pic de vînt. Către amiază este cald şi stau lungiţi la soare, ca să-i pătrundă tăria razelor. Ghimiile nu pot merge decît trase la edec, adică aşa cum merg alaiurile de înmormîntare... Malul românesc e acum mai ridicat, nisipos, acoperit din cînd în cînd de adevărate măguri, care nu sunt decît dune pe care s-a prins verdeaţă... Oamenii au pus şi ei ici-colo desişuri de salcîmi, uneori şi grădini. Cînd au trecut, timp de aproape două zile, pe lîngă Ostrovul Mare, lung, nesfîrşit, plin de vite, de căsuţe risipite şi de colibe pescăreşti, a fost cît p-aci să-i răstoarne un piroscaf, care a trecut pe lîngă ei cu un zgomot asurzitor al cazanelor, al pistoanelor şi al roţii care vîntura cu străşnicie apa, împroşcînd cu trîmbe albe înapoi şi lăsînd valuri care se bălăbăneau puternic, cu o lungă dîră de spumă în urmă.

Greşeala de pilotaj a scos din sărite pe Voinescu — căci ghimia lor sălta pe valurile întoarse ca o coaje de nucă — care strigă după cei ce treceau nepăsători, dar, după ce îi trecu necazul, se întoarce către ai lui, plin de amărăciune:

— Vapoarea asta austriacă va ajunge peste şase ceasuri acolo unde noi nu vom ajunge nici în şaisprezece zile, dacă mergem tot aşa!

*

Trec a doua zi prin dreptul unei vii mari, pe dîmbul bătut viu de soarele de după-amiază. Oamenii de la edec s-au oprit şi au năvălit să se înfrupte. Strugurii s-au cules, spre marea lor dezamăgire, dar vin cu buzunarele şi braţele pline de nuci, de moşmoane, iar într-un coş rupt şi aruncat aduc gutui mari, ca nişte pietroaie galbene, lucioase.

Le dau şi prizonierilor, care le mănîncă cu poftă; dulceaţa lor acrişoară le răcoreşte uscăciunea gîtului.
...Doobra voda... Doobra voda.

Oricît de frumoasă e toamna, dar zilele acestea de mers tărăgănat pe ape, de întîrzieri, în mizeria unui culcuş ca o vizuină, cu pastramă rece şi pîine uscată, este istovitor.

La Fetişlan, pe malul sîrbesc, unde sunt ţinuţi iarăşi vreo două zile, tot ca la Vidin, află că vor fi duşi în Bosnia pe jos. Sunt atît de revoltaţi, fierberea lor e atît de mare, încît populaţia începe să priceapă despre ce e vorba... Au stat de vorbă îndelung, pe marginea drumului, în timp ce aşteptau porunca paşii ca să fie duşi la un fel de temniţă, cu vreo doi săteni înalţi, spătoşi, cu mustăţi lungi, care, după ce-au fost în sat, le-au spus în româneşte, căci deşi sîrbi, vorbeau şi româneşte, că de vor fi îndreptaţi spre Bosnia, bărbaţii din sat sunt hotărîţi să atace convoiul şi să-i elibereze.

Sunt însă din nou urcaţi pe ghimii, a doua zi, în faţa satului întreg, aproape gata să atace escorta.

În fierberea de ape dintre stîncile de la Porţile-de-Fier, ghimiile nu pot pătrunde... Sunt daţi jos, trebuie să meargă pe uscat... Îi bucură această schimbare... Aci toamna e încă şi mai frumoasă, dealurile muntoase, prăpăstioase, printre care călătoresc pe marginea apei sunt acoperite de păduri de fagi, care acum la mijlocul lui octombrie au devenit roşii, de parcă s-au aprins toate. Pe la margini, mesteacănii albi, cu frunze aurii, sunt altă bucurie a ochilor. E ca o risipă de purpură şi de aur cît ţi-ajunge privirea. E jocul în soare al apelor. Se simt pătrunşi de un nou suflu de viaţă. Pereţii stîncoşi îi bucură după nesfîrşitele stuhărişuri şi sălcii. Acum înţeleg că în Bosnia nu vor merge în nici un caz, pentru că nu se vor lăsa ei duşi... Maria Rosetti a plecat înainte să facă tot ce va fi cu putinţă ca să-i scoată din mîna turcilor... Mai întîi va aduce la Ada Kaleh, unde au fost duşi de la malul sîrbesc, cu bărcile, după ce au trecut de furia clocotitoare a gherdapurilor înspumate, o căruţă întreagă de cojoace şi straie ţărăneşti, asta şi ca să se îmbrace oamenii mai călduros şi ca să poată

fugi mai ușor. A adus și vreo două sarici. Aci, pe mica insulă, dau însă de altă greutate, dar care ar putea să fie totuși spre binele lor. Pașa îi vestește că dacă vor să meargă mai departe, cu vreo corabie, trebuie să și-o plătească singuri.

Maria Rosetti, care s-a dus în port să tocmească un fel de ghimie, aduce vestea că proprietarul ei nu lasă mai jos de cinsprezece mii de lei. Toți la un loc n-au atîția bani și le mai trebuie și pentru alte nevoi pe drum. Ei pretind să plătească drumul autoritățile turcești, care-i dețin în mod silnic.

Așezat pe un covor, subt un măr pădureț, în fața seraiului său acoperit de olane, dar cam dărăpănat, pașa (ori ce-o fi fost) nici nu vrea să audă. Gras, cu ochii mîncați de obraji, cu mustața mică, răsucită lung în jos, tace cu încăpățînare, ca un Buda cu două brațe scurte, și suge din narghilea.

Prin glasul cu inflexiuni baritonale al lui Aristia, ei îi explică îndîrjiți că nu pot merge pe jos, îi cer să le arate porunca de la pașii cei mari, care îi privește. Aristia, obicinuit să joace aparteurile ca la teatru, vorbește către turc grav și către ai lui glumeț:

— Ce poruncă voiți să arate? Nu vedeți că ăi de la Țarigrad nu știu nici ei ce să facă cu noi? La turcii ăștia porunca adevărată sună așa: „Răspunzi cu capul tău de oamenii ăștia, tu, cîine afurisit..."

Rîd și ei cu tot necazul.

— Dar dacă facem călătoria pe un vas austriac? îi cere Bălcescu lui Aristia să întrebe pe turc.

Asta-i ce vor ei îndeosebi, să meargă remorcați de o „vapoare austriacă", mai repede. Cînd se vor vedea tîrîți așa, știu ei ce au de făcut.

— Tîrîți de o corabie austriacă? Și turcul, care știe mai mult decît ei, rînjește șiret. Fie, și tîrîți de o corabie austriacă...

El știe că în Austria a început revoluția, că ungurii sunt în dușmănie de moarte cu imperialii... că sîrbii și românii bănățeni sunt dușmani ungurilor.

Maria Rosetti cu I. Filipescu și Rosenthal s-au dus încă de cu seară la Orșova să roage pe agentul companiei austriece să le dea o barcă mai mare, în care să se

poată îngrămădi revoluţionarii şi pe care să o ia apoi vreun piroscaf la remorcă.

Spre mirarea paşii, agentul companiei de navigaţie pe Dunăre veni a doua zi pe insulă, întovărăşit de cei trei, şi declară autoritar că va pune la dispoziţia revoluţionarilor o barcă de-a agenţiei.

Paşa, care se plimba prin faţa seraiului lui cu ciubucul în gură, nu mai pricepe nimic... A trimis şi el azi-noapte un om al lui la Orşova, care a spus comandantului garnizoanei că revoluţionarii ăştia periculoşi sunt nişte partizani ai ungurilor, pe care trebuie să-i aresteze numaidecît, dacă încearcă să intre în împărăţie... Şi acum agentul ăsta...! Dar nu merge aşa. Spune că va primi să fie remorcaţi, dar întovărăşiţi de o escortă de douăzeci de soldaţi turci, care la nevoie să desfacă barca de piroscaf şi să rămîie în apele turceşti. Agentul, care era şi el se pare un progresist îndîrjit, îi arătă paşii că în barcă, în afară de cei cinsprezece arestaţi şi de trei lopătari, nu mai poate lua decît cel mult şase soldaţi de escortă. Pînă la urmă, turcul s-a lăsat înduplecat.

— Da' de ce lopătari ?

— Cine ştie ce se mai întîmplă pe drum... Să nu pierdem barca.

*

Cînd a doua zi feluca lor se opri la pontul Orşovei, Maria Rosetti, înainte ca ei să coboare, îşi ridică fetiţa, Liby — Libertate — în braţe şi strigă, aşa cum a povestit ea mai tîrziu, în franţuzeşte :

— *Ne la prennez pas, avant que je ne vous la donne !*

Ei au înţeles şi nu s-au scoborît. Femeia aflase de la agentul companiei că dacă vor coborî, vor fi arestaţi de comandantul regimentului imperial. Cel cu paşapoartele, înţeles cu agentul, le refuză şi el viza. Conving atunci pe soldaţii turci să meargă mai departe, vîslind, căci aci nu-i lasă cei de la carantină, pînă la portul următor, unde vor fi ajunşi de piroscaful austriac, care îi va remorca, fără să ia contact cu nimeni, în afară de vîslaşi, care vor face şi ei carantină.

Nu au vîslit mult, căci în dreptul întîiului sat românesc întîlnit, vîslașii, înțeleși cu revoluționarii, au cerut escortei, zăpăcită de atîtea măsuri ciudate, să oprească, pentru ca să-și ia de-ale mîncării pentru drum... Cînd turcii au înțeles că aceștia vor cumpăra de-ale mîncării chiar și pentru ei, s-au lăsat înduplecați, nu prea greu. În pragul unei case la vreo două sute de pași de mal, dar deasupra rîpei prin care urca drept drumul, s-a încins o masă la care s-a vorbit cu multă însuflețire despre poporul român, despre revoluție și despre altele. Pe cînd sătenii și musafirii erau foarte însuflețiți, soldații turci, care nu înțelegeau nimic, mîncau tăcuți și beau chiar — aci în țară streină — binișor. Cum se înnoptase, ce altceva puteau să facă oamenii, mai ales că Maria Rosetti, Rosenthal și I. Filipescu, care urmaseră barca în căruțe pe malul înalt și stîncos, îngrijiseră să aibă acești soldați și unde să doarmă.

A doua zi, pe cînd revoluționarii erau gata să se urce îmbrăcați în straie țărănești în căruțe, fură ajunși de un ofițer turc care venea călare, în goană turbată, să-i aducă înapoi, trimis cu multe înjurături de pașa din Ada Kaleh, care se văzuse pînă la urmă păcălit. Le-a spus să vie înapoi ca să fie eliberați, chipurile. Cînd a văzut că oamenii nici nu se gîndesc să se întoarcă, a dat poruncă soldaților să-i ia între spăngi. Tot satul s-a strîns în jurul lor, amenințător.

Un bărbat bine legat, cu o mustață zburlită, poate mai-marele satului, s-a repezit în fața turcului.

— Ei, comedgie, undge te trăjești dimita aici ?... În Turchia ?... Apoi află că punem noi pe dimita la arest, că ești în țara noastră !

Turcul rămase nedumerit, dar cînd văzu căruțele pornind, se luă cu oamenii lui după ele, el călare, încercînd să se așeze în calea lor. Drumul prin vestitele „Cazane“, ocolind mereu malul stîncos, era greu și căruțele mergeau cum puteau... Barca venea și ea din urmă cu o parte din bagaje. După vreo șase ore de umblet, ajunseră într-un sat, pe jumătate sîrbesc, pe jumătate românesc, dar pornit tot, cu furie, împotriva ungurilor, ale căror trupe revoluționare trecuseră mai înainte și întărîtaseră lumea devastînd. Turcul însă arătă săteni-

lor îngrămădiţi înga şi în dreapta unei locante că fugarii sunt par i ai ungurilor şi că el are poruncă să-i aresteze şi s ucă înapoi.

La început, r iţionarii fură ameninţaţi să fie sfîşiaţi pe loc, dar arhimandritul Snagoveanu le arătă că aceşti revol ri au luptat tocmai ca să-i elibereze pe clăcaşi le dea pămînt, atunci şi românii şi sîrbii s-au în t cu ei şi s-au aşezat aşa cum se cuvine la masă aşezat — ce să facă? — şi turcii. Au şi băut. Po ă ofiţerul a înţeles că e mai bună afacere pentru se facă la noapte că doarme decît să mai meargă înă la Semlin, hărţuit mereu că se află în ţară str mai ales că nu se mai oprea nici un piroscaf şi alul celălalt nu puteau să vîslească lopătarii. Cel p aşa spuneau ei... Aşa şi făcu... Nu auziră deci hu celor şapte căruţe umplute cu fîn şi scoarţe, care ă către miezul nopţii.

*

La Semlin aj ă istoviţi. Pe unde treceau, vedeau urmele grozave războiului civil şi niciodată nu ştiau peste ce tabără . Aci se odihniră bine într-un han şvăbesc, foarte , bine îngrijit şi fură bine ospătaţi. A doua zi, dup sa de seară, cînd erau toţi laolaltă, Bălcescu le puse trebare care-i ului:

— Acum ce i dumneavoastră de gînd să faceţi?

Oamenii era pă obiceiul de acasă, la cafele — dar acum nu e rceşti, erau doar şvarţuri — fericiţi că au scăpat d iv din mîinile turcilor şi nu pricepeau deloc într a Bălcescului.

— Ce vrei em? întrebă Nicolae Golescu, care era mereu bol întărîtat. Mergem cu toţii la Paris şi acolo vedem să facem!

Cei mai mu licară din umeri, în semn că asta e singura soluţie zuită, că întrebarea Bălcescului fusese fără rost.

— La Paris să căutăm noi acum la Paris? întrebă cu voce Bălcescu. Rostul nostru e să rămînem aci!... Slă nult şi fruntea lui părea mai înaltă,

mai boltită subt lampa cu gaz atîrnată din tavan, deasupra mesei pe care mai erau resturi de mîncare.

Rosetti azvîrli șervetul de la gît și întrebă, la rîndul lui, uimit:

— Ce să facem noi aci? Și ochii lui verzi, puțin bulbucați, se țintesc stăruitor în ochii, puțin oblici acum, ai celui ce înființase „Frăția" acum cinci ani.

— Adevăratul revoluționar aleargă la bătălia revoluționară, întocmai cum adevăratul comandant aleargă cu trupa acolo unde aude tunul. Vedeți că aci ungurii s-au sculat împotriva tiraniei habsburgice. Locul tuturor revoluționarilor din lume este să lupte alături de unguri, pentru libertate. Trebuie să fim alături de orice popor care luptă pentru libertate.

— Să luptăm alături de unguri? Cu cine? Cu românii? întrebă nedumerit și Bolintineanu... Dar, frate Bălcescule, văzuși și dumneata că atît timp cît ne crezură prieteni ai ungurilor, frații noștri bănățeni erau să ne sfîșie?!

— Au vrut să facă asta pentru că nimeni nu i-a luminat, nimeni nu le-a deschis ochii. Rostul nostru este tocmai ăsta. Să mergem între unguri, la căpeteniile lor, și să le arătăm că ei nu pot duce lupta în același timp și împotriva imperialilor și împotriva românilor și sîrbilor. Că trebuie să discute cu aceste două popoare frățește, că trebuie să facă o înțelegere limpede, cu deplină libertate pentru toate popoarele robite... Vom merge la Kossuth și el va trebui să înțeleagă că interesul lui este să-i aibă pe români alături, nu împotriva lui. De îndată ce vom obține asigurarea drepturilor pentru poporul român, vom merge la ai noștri și le vom arăta că ei nu au nimic de cîștigat jertfindu-se zadarnic pentru împărat și împiedicîndu-i pe unguri să-și capete libertatea prin luptă...

— Și crezi dumneata că vei convinge pe cineva? Că vei găsi între Tisa și Carpați un singur om care să fie de părerea dumitale? Era atît de uluit Rosetti, încît nu mai putu rămîne la masă, se ridică întărîtat și începu să se plimbe prin sala de mîncare... Cum îți închipui dumneata că îi vei împăca pe români cu ungurii?

— Asta e datoria noastră grabnică! Să risipim neînțelegerile dintre ei, să le deschidem ochii. Să-i facem să meargă alături în lupta pentru libertate...

— Vom fi bătuți cu pietre...

— S-ar putea să fie și asta... Misiunea de revoluționar și de clarvăzător a fost totdeauna legată de primejdii mari... Datoria noastră este să le înfruntăm chiar cu riscul vieții și al reputației noastre.

— Ești singurul care ești de această părere.

— Nu-i nimic, voi fi singurul care voi rămîne aci...

Nu fu singurul. Bolliac se sculă și el și spuse că românii din Ardeal au nevoie de sfătuitori și că el rămîne printre ei.

— Voi rămîne și eu, se auzi vocea puțin nazală a lui Alecu Golescu Albu... E nevoie să împăcăm pe români cu ungurii neapărat... Și întorcîndu-se spre Ștefan, frate-său, adăogă așa, ca un fel de scuză: Pe urmă, voi, care plecați la Paris, sunteți destul de numeroși și mai pricepuți ca mine acolo.

Timpul era acum mereu senin, cu o lumină dulce, cu oarecare dogoare numai puţin în vremea prînzului, şi mai ales luminoasă şi mîngîioasă era această zi de 5 octombrie cînd apăru în poiana răscrucii cîrmuitorul, însoţit de doi în straie europeneşti şi vreo treizeci de dorobanţi călări, comandaţi chiar de tistul judeţului... Ei rămaseră acolo, căci era în vremea slujbei şi lumea din sat era mai toată la biserică... Descălecaseră şi îşi adăpau caii la fîntîna cu ciutură din faţa casei lui Căciulămare... Cîrmuitorul, aflînd că lumea este la biserică, se hotărî să meargă şi el, întîi ca să arate că lucrurile s-au schimbat de săptămîna trecută, şi că el nu e fricos ca subalternul său, subcîrmuitorul care fusese înaintea lui şi fugise de frică.

Deşi era nou în judeţul ăsta, căci n-avea decît şapte zile, el cunoştea bine meşteşugul de a înmuia oamenii, deoarece fusese mai înainte subcîrmuitor în Vlaşca, la Putineiu şi Stăneşti, unde făcuse orînduială numaidecît, şi acum, deşi era foarte tînăr, fusese trimis de-a dreptul de marele vornic, cu care era şi rudă, să facă să se ştie cuvîntul pravilei şi la Găeşti, şi în împrejurimi... Zapciul n-avusese în felul lui nici o vină, căci el, cîrmuitorul, îi spusese încet la ureche să nu-şi piardă capul şi să aibă grije să nu iasă „tărăboi" mare, deşi pe faţă îi dăduse poruncă să fie fără milă, mînă de fier.

Zapciul avusese grije să nu fie „tărăboi" şi acum era dat afară pentru că fugise cu cei zece dorobanţi

care-l întovărășau, din fața celor de la Zăvoiu Dihorului și de la Vadu Rău... Adevărul e că nu era poate chiar el vinovat, dar vinovat nu era nici cîrmuitorul, căruia și lui la București, între patru ochi, i se spusese să nu fie „tărăboi“ în județ, iar pe de altă parte, pe față, li se ceruse la toți cîrmuitorii cei noi, căci fuseseră toți chemați la București, să fie mînă de fier și să înăbușe în fașe orice încercare de rebeliune. În modul acesta, marele vornic cel nou, la rîndul lui, Filipescu Ion, se socotea acoperit față de caimacam... Dacă iese prost, cu răzmeriță, cine ar fi putut tăgădui că el a dat poruncă la toți cîrmuitorii să fie mînă de fier? Iar dacă va fi certat cumva din sus că de ce s-au făcut vărsări de sînge, el poate afirma cu seninătate că le-a recomandat cîrmuitorilor să fie cu grije, să nu iasă „tărăboi“... Caimacamul la rîndul lui era în mare încurcătură, fiindcă un fel de „recomandări“ primea în scris de la Fuad și altele i se cereau între patru ochi... I se cerea, cu alte cuvinte, să prăjească două scrumbii în trei tigăi și să fie în fiecare tigaie neapărat cîte o scrumbie... Iar judecînd drept, nici Fuad nu era de vină, căci și lui Divanul imperial una-i ceruse în șoaptă, cînd plecase... și alta îi cerea de la o vreme în scris... Asta era politica turcească.

Dar cîrmuitorul se credea mai șiret și decît marele vornic, și decît caimacamul însuși. Avea să se descurce el, că tot e mai bine să fii cîrmuitor undeva, unde de nu curge, pică bine, bine de tot, decît să trăiești din mila rudelor bogate... Era înalt, frumușel, rotund la față, cu ochi negri, dulci și cu o mustață ca de smoală, mică și răsucită...

Intră în biserică cu o față smerită, credea el, dar mai curînd se părea adormit de-a-mpicioarelea... Purta costum european, jachetă scurtă și pantaloni lungi, prinși cu bentiță jos... În cap purta un fes, fără canaf... Îl scoase și începu să facă, cu capul aplecat cu smerenie, cruci mari... Apoi trecu în strana dreaptă, lîngă țîrcovnic... Oamenii îl priveau uimiți, neștiind cine e... Cînd se ceti Evanghelia, el îngenunche cel dintîi...

După ce popa Gheorghe puse crucea pe fruntea celor ce sărutau icoana, pe care o sărută și el, fără să sărute

însă mîna popii... cum făcuseră ceilalţi, ieşi şi se opri în faţa bisericii, pe dîmb... Lumea, care ieşea din biserică, se opri în jurul lui... El vesti că e cîrmuitorul şi că are ceva de spus, aşa că toată lumea să vie jos, şi arătă în poiana răscrucii (unde erau şi dorobanţii).

Oamenii se adunară molcom, încă nedumeriţi dacă să se mai împotrivească ori nu stăpînirii. Oricum, vroiau să audă mai întîi ce vrea acum din nou această stăpînire. În scurtă vreme fură în jurul dorobanţilor ca la o mie de oameni, căci veniră şi cei din Vadu Rău.

Unul din cei îmbrăcaţi cu antereu şi giubea ceruse logofătului Duţă Căciulămare să aducă o masă de cele de oraş. Acesta intră în casă şi se întoarse, ţinînd deasupra capului o masă cu patru picioare, de lemn alb dat la rindea. Omul stăpînirii se urcă apoi pe masă ca să fie văzut de toată lumea şi să se audă ce spune, departe... Tuşi, îşi drese glasul, se şterse la gură cu o basma de mătase liliachie... Cei treizeci de dorobanţi şi tistul lor erau călări în spatele mesei.

— Oameni buni, începu el, mieros, vreau să vă spun din capu locului că stăpînirea este supărată... da'... supărată foc pe voi...

— Să-i fie dă bine! se auzi glasul puternic, dar cam dogit, al lui Drăgan, iar oamenii, şi mai ales femeile, izbucniră în rîsete.

Cîrmuitorul se opri o clipă, parcă pişcat de o muscă, şi cu ochii negri, tulburaţi, căută pe cel ce-l întrerupsese şi, negăsindu-l, continuă amărît că i se întrerupse o cuvîntare cu schepsis pe care o pregătise el acasă.

— Aşa întîmpinaţi dumneavoastră pe un musafir care vă vine în sat?... Frumos... frumos...

— Ce musafir, că nu te-a chemat nimeni... Iar musafiri nepoftiţi noi nu dorim... spuse Peştefript, apoi se întoarse către fiu-său, care acum începuse să meargă sprijinit în băţ şi-i şopti: Măi Fănică, mă, treci în dos şi cheamă copiii la tine... Pune-i să adună pietre din Gîrloagă şi aduceţi-le grămadă în faţa casei lui Drăgan... Întorcîndu-se către Ion, se lămuri: Mi să pare că ăştia nu vor să plece decît goniţi cu pietre şi cu ciomegile!...

Atunci Ion îi întregi, așa, moale, fostului său cumnat:

— Măi Mitrule, tu spune de la om la om să plece acasă și să-și ia ciomegile... Se întoarse către nevastă-sa: Vezi tu, Marie, că am după ladă pistolul ăla care fu al lui Miai. Adă-l încoace...

În timpul acesta, cîrmuitorul, zărind în mulțime pe popa Gheorghe, îl pofti:

— Poftește aci... alături... lîngă masă... cuvioșia-ta... Faceți-i loc... Popa veni. Îmi pare rău... îmi pare așa rău, îmi pare foarte rău, oameni buni, de cele ce aud... legă cîrmuitorul apoi firul. Aflasem eu că sunteți cam zurbagii și că vi s-a suit Constituția aia la cap... de n-ați vrut să dați înapoi exemplarele care le aveți, că aveți multe exemplare... Știu și asta, de tot felul. Îmi spunea ceaușul și eu n-am crezut!

— Apăi foarte rău că n-ai crezut, îl întrerupse iar Vasile Peștefript. Poate că te-o fi chemînd Toma și vrei să pipăi dă aproape lucrurile...

Acum îl deslușí din mulțime pe Vasile și-l întrebă, amenințîndu-l cu degetul:

— Dumneata ești cel care mă tot întrerupi întruna? Ia fă-te mai încoa... să te văd și eu mai bine la față... Hai... hai... mai încoace.

— Lasă că stau bine unde stau, răspunse Peștefript, care era în rîndul al doilea de oameni, în spatele lui Toma, Ion, Drăgan și alții.

Cîrmuitorul se mînie grozav și, aruncînd o privire tistului de dorobanți, ridică dintr-o dată glasul, care-i fusese pînă acum de o sfătoșenie fățarnică, și începu să strige ca o moară stricată, dintr-o dată:

— Apăi, dacă voi nu știți să vă purtați cu oamenii stăpînirii... eu știu să mă port cu oameni ca voi și vă spun din capu locului că nu voi mai îngădui nici o necuviință... Îi vedeți pe acești dorobanți?... Ei? Ce, credeți că au venit aci de florile mărului? Să vă băgați mințile în cap și să fiți la locu vostru, că de nu, am eu ac de cojocu fiecăruia... Pe ăl care mă mai întrerupe să știți că-l pun pe loc în fiare. Trebuie să vă intre bine în cap că stăpînitorii țării și oamenii lor sunt părinții voștri care vă vor binele! Și aci se întoarse bucu-

ros la firul pregătit de acasă: Scrie şi în sfînta Evanghelie că orice stăpînire este de la Dumnezeu, nu-i aşa, cuvioşia-ta? Întrebase cu un glas mieros, îndulcindu-şi şi faţa de băiat frumos.

Popa Gheorghe răspunse după o mică şovăire, dar numai aparentă, căci apoi glasul lui sună gros şi molcom:

— Apăi, să vedeţi cum stau lucrurile, domnule... Stăpînirile cele legiuite sînt dă la Dumnezeu, asta-i adevărat, dar ticăloşiile stăpînitorilor sînt dă la diavolu... Aşa cum vă spui... dă la diavolu...

Faţa cîrmuitorului, uluit de răspunsul popii, se strîmbă ca de durere...

— Cum, părinte? Ce vrei să spui?

— Aşa.. cum am spus... Stăpînitorii răi... sînt fapturile diavolului, pe care Dumnezeu îi părăseşte...

Atunci se auzi glasul lui Toma, care ridică singura mînă pe care o avea, ca să fie mai bine înţeles:

— Da' ia spune dumneata, domnule... guvernu revoluţionar nu era tot dă la Dumnezeu?

Aci ştiinţa teologică a cîrmuitorului se scrînti de tot...

— Păi... păi... nu, că era nepravilnicesc... Păi... păi, era venit cu violenţă... răsturnase pă domnitoru care fusese uns de mitropolit în numele lui Dumnezeu.

— Ei, şi ce era cu asta?... spuse popa Gheorghe. Să ştie dîn bătrîni că mai toţi stăpînitorii dă pă lume au pus mîna pă tronuri ucigînd pă cei care fusese înaintea lor, şi aceia unşi în numele Domnului... Rari sînt cei care au moştenit tronul legiuit din tată-n fiu.

— Guvernu provizoriu n-a ucis pă nimeni... strigă acum Toma. Nici măcar n-a izgonit pă domnitor dîn scaunu ţării... Bibescu a plecat singur, dă bunăvoie... şi tot guvernu a jurat pă Costituţie, cu mîna pă cruce şi pă Evanghelie în faţa mitropolitului, care a jurat şi el...

— Bine-ai grăit, Tomo! clătină din cap popa Gheorghe. Şi se întoarse spre cîrmuitor: Aflaţi dumneavoastră, domnule, că şi revoluţiile tot dă la Dumnezeu sînt, ca să pedepsească pă stăpînitorii netrebnici.

Zapciul nu mai ştia ce să facă... Se încurcase cu totul... Cu începutul acesta teologic se depărtase atît de

tare de scopul venirii lui aci, că se întreba cum s-o întoarcă acum ca să vorbească despre rechizițiile plănuite. Spusele popii veniră la timp ca să poată să se înfurie iarăși... Se încruntă și se zborși dintr-o dată la preotul uscat și cu părul alb, colilie :

— Ia ascultă, popo, îndrăznești să spui că ești cu guvernu nepravilnicesc ?... Că ești cu Costituția aia ?... Ia mai spune o dată...

— Eu nu vorbesc, spuse popa Gheorghe liniștit, dăcît dacă mi se cere asta cuviincios !

— Ascultă, popo, dacă ești cu revoluția, ești un ticălos care vei da socoteală celor de sus... ! strigă scos din sărite zapciul.

Atunci Toma vorbi iar liniștit și cumpătat, cum îi era obiceiul :

— Acest părinte și duhovnic al nostru este un sfînt și nu îngăduim să vorbești așa cum vorbești cu sfinția-sa !

Lumea începu să urle și să huiduiască, să strige, încălecate unele peste altele, vorbe care nu se mai înțelegeau. Zapciul înțelese că toată chestiunea asta teologică fusese o greșeală și nu mai știa cum să îndrepte lucrurile, ca să poată vorbi de rechiziții... Foarte îngîmfat, nu-i era frică de mulțime cînd știa că are treizeci de dorobanți călări cu el, cu gîrbace, săbii și carabine... dar nu mai știa acum ce să facă să potolească strigătele, ca să poată vorbi despre rechiziții. Începuse să-și muște liniștit sfîrcul stîng al mustăcioarei negre și să aștepte ostentativ.

Vasile Peștefript îl întrebă încet pe Drăgan :

— Mai poți să arunci toporu ca la București ?

— Nu cred... Mă ține încă umăru... Da' vezi dă Codan, că și el aruncă toporu dă la zece pași drept în copac... Auzi, Codane, ce spune neica Vasile... ai toporu la tine ?... Poate e nevoie să zvîrli cu el...

— Cu barda, nea Drăgane, cu barda... așa știu io...

— Am și bardă... du-te de-o cere dă la mine de-acasă, îi spuse Drăgan.

Toma trase cu urechea mirat și se gîndi că lucrurile au ajuns departe... În timp ce larma nu mai contenea, el îl trase pe Simion între el și Ion :

— Ascultă, Simioane, adună volintirii ăia şi duce-ţi-vă dă vă luaţi puştile dîn deal... O să fie nevoie.

— Măi Simioane, fiţi cu grije să nu vadă lumea ascunzătoarea... că o să le punem la loc.

Puştile erau ascunse într-o cramă părăsită, deasupra hanului.

După foarte mult timp, se făcu iar tăcere şi cîrmuitorul, care stătuse nemişcat, sfidător, îşi îndreptă umerii, îşi umflă glasul şi citi o bucată de hîrtie pe care o ţinea de o bucată de vreme în mînă.

— Ascultaţi acum porunca stăpînirii: „Pentru trebuinţele armatei împărăteşti, pînă mîine seară amîndouă satele dă pă moşie, adică Zăvoiu Dihorului şi Vadu Rău, vor vinde cu plată, aşa cum s-a hotărît de către marele vornic... şi anume precum stă scris: şapte sute de chile de orz, o sută de chile de grîu, patru sute de oi şi nouăzeci de vaci..."

Se făcu o linişte de moarte... Sătenii ascultaseră buimaci şi rămaseră încremeniţi.

Vasile Peştefript spuse în şoaptă lui Ion:

— Asta e şi mai şi ca în douăzeci şi unu... Ce zici?...

Ion nu zise nimic... Nu-şi putea aduna şi alege gîndurile.

Atunci se auzi glasul, ca în zilele de predică, al popii Gheorghe care ridică amîndouă mîinile în mînecile largi ale antereului de mohair:

— Această cerere este nedreaptă şi nesăbuită, iar satul nu o va putea împlini!... Asta nu-i dă la Dumnezeu...

Cîrmuitorul holbă ochii uimit, apoi strigă, de parcă s-ar fi răsucit un burghiu în el:

— Ăsta-i îndemn la rebeliune... Puneţi mîna pă popă, puneţi-l în fiare...

Atunci doi dorobanţi, care descălecaseră, se apropiară cu o frînghie groasă şi prinseră braţele popii, să-l lege cu mîinile la spate.

Văzînd asta, Ion se repezi la ei şi urlă ca ieşit din minţi:

— Să nu vă atingeţi d-o faţă bisericească, nelegiuiţilor!

Şi încercă să-l scoată pe popă din mîna celor doi, dar atunci tistul de dorobanţi ridică gînbaciul şi-l lovi peste ureche.

— Arestuiţi-l şi pă el !... şi se aplecă să-l prindă pe Ion.

Dar în clipa aceea Vasile Peştefript ridică ciomagul pe care i-l aduse băiatul cel de-al doilea şi pocni în cap pe tist de-i ţîşni sîngele din frunte, împăienjenindu-i ochii. Toma îl smuci pe popa spre el, iar Damian îl înconjură numaidecît.

Lumea începu să urle şi să ridice ciomegele... iar în faţă era o învălmăşeală de nedescris. Dorobanţii învîrteau caii în loc, parcă neştiind ce să facă, unii loveau, dar încurcîndu-se cu gîrbacele... În scurtă vreme o ploaie de pietroaie, de bolovani mici de rîu se abătu peste ei... O parte din bărbaţii din faţă, care învăţaseră meşteşugul bătăii cu călăreţii de la Bucureşti, loveau cu ciomegele caii dorobanţilor, ca să-i sperie... Dealtfel, aci, în faţă, învălmăşeala era crîncenă, căci nimeni nu putea da înapoi. Capetele ardeau, sătenii erau toţi înfierbîntaţi şi întărîtaţi. Propriile lor strigăte îi întărîtau tot mai mult. Se auzi atunci glasul lui Toma :

— Ca la Bragadiru, măi, trageţi-i dă pă cai ! Luaţi-le carabinele şi pistoalele...

Cocoţat pe masă, zapciul urla de parcă au intrat dracii în el.

— Arestuiţi... loviţi... împuşcaţi... împuşcaţi, şi el însuşi îşi descărcă pistolul în Toma, care fu atins tot în bontul de subt umăr.

Atunci, barda zvîrlită de Codan i se înfipse în spate, căci tocmai se întorsese în clipa aia cu spatele ca să urle la dorobanţi... Se răsuci în loc, barda căzu, şi căzu şi el prăbuşit peste masă, şi urletele deveniră şi mai îndîrjite. Damian, văzîndu-l pe tată-său rănit, îl trase în cercul unde era popa şi Drăgan. Dorobanţii, zăpăciţi de ploaia de pietre şi ciomege, neştiind de cine să mai asculte, văzînd că gîrbacele nu duc la nimic, nu mai aveau curajul să împuşte fără o comandă anume... Atunci unul dintre ei, un ceauş se vede, ridică pe zapciu de pe masă şi-l urcă în şea, făcîndu-şi loc să iasă...

— Lîngă mine, mă! strigă el dorobanţilor. După mine, la han!

Cei care mai erau pe cai şi care îl înconjuraseră aduseră în mijloc şi pe tist, care era năuc de tot, parcă nu mai vedea nimic... Vreo zece dintre dorobanţi, plini şi ei de sînge, dar călare, îşi făceau loc cu caii prin mulţime, ţinîndu-se grămadă, loviţi mereu cu pietre şi ciomege de sătenii care urlau parcă apucaţi. Izbutiră să iasă, unul singur căzu cu cal cu tot şi rămase şi el în urmă... De cum fură la larg, deteră pinteni cailor şi porniră în goană urmăriţi de pietre.

Lumea alerga însă, înnebunită de bucuria biruinţei, după ei... Numai cîţiva rămăsesră mai în urmă, certîndu-se pe carabinele şi pistoalele dorobanţilor. Toma, care era ţinut în loc de Damian, lîngă popă şi lîngă Drăgan, strigă puţin cam speriat:

— Luaţi puştile numai cei care ştiţi să împuşcaţi, mă, că le luaţi degeaba... Alergaţi după oameni să-i apăraţi... Damiane, du-te cu ei, că noi ne ajutăm cu muierile.

Drăgan striga să i se dea şi lui un pistol, că poate trage... Îl smulse de la un dorobanţ, care încă îl mai avea la brîu, şi fugi după mulţime şi el.

Între timp, comandantul celor două escadroane turceşti de călăreţi, auzind şi aflînd ce este înspre sat, dete poruncă unui escadron să iasă înaintea mulţimii şi să scape pe dorobanţi. Celălalt escadron îl opri cu el în curtea hanului, cu oamenii încălecaţi pe cai... Cînd escadronul dintîi ajunse la jumătatea drumului, transformă galopul în trap; nu putea şarja aşa cum socotise, căci între el şi mulţime erau dorobanţii, cu cîrmuitorul şi tistul, răniţi. Se opri în loc şi aşteptă să lase să treacă cei răniţi, pe urmă, în faţa mulţimii care venea, închiseseră rîndurile... Era însă foarte greu să mai opreşti nişte oameni cărora le era înfierbîntat capul... şi care veneau grămadă peste ei, urlînd, împinşi la rîndul lor de dinapoi... Atunci şeful de escadron puse să sune un trompet, iar soldaţii scoaseră carabinele de pe umăr, în timp ce rîndul din faţă încerca să ţie mulţimea cu lăncile... Cînd cei din spate fură gata, cei din faţă primiră porunca să treacă printre rînduri înapoi... Apoi se auzi

o comandă şi carabinele trosniră... Mulţimea dete un urlet de spaimă şi începu să dea înapoi, printre răniţi şi morţi, căci căzuseră mulţi... Turcii se pregăteau să tragă a doua oară, cînd se auzi o răpăială de trosnete mult mai puternice decît cele ale carabinelor... Coloana turcească fu izbită în plin, din faţă şi din spate... Cîţiva soldaţi se rostogoliră de pe cai — unii cu cai cu tot, şi începură să urle... Şeful de escadron, care alerga pe margine, căzu izbit în cap şi rămase atîrnat în scări. Asta îi buimăci pe turci...

În timpul acesta, Toma şi Damian opreau mulţimea care fugea. Pandurul urla :

— Nu fugiţi, măi oameni buni, că e mai rău... Uitaţi-vă că le-au luat volintirii piuita... Nu fugiţi... Staţi, că e rost dă puşti... Damiane, aleargă într-acolo.

Cînd Damian cu vreo zece inşi cu carabine şi pistoale ajunse în faţă, trosniră din nou puştile de pe deal şi mai căzu un rînd de turci ; se iscă o nouă învălmăşeală. Se văzu atunci escadronul de la han venind în goană în ajutorul celor din faţă... Dar nu putea face nimic din pricina învălmăşelii... Pe dreapta, cum veneau, erau numai tarlale de porumb pînă la eleşteu, şi comandantul renunţă la gîndul de a trece pe acolo înaintea celuilalt escadron, căci ştia de la Bucureşti că nu se poate lupta călare cu gloata prin porumb... Încercă să treacă pe stînga, unde ar fi fost puţin loc, dar ajunse astfel în bătaia puştilor de pe deal, care trosniră încă o dată, şi de data asta tot în plin, doborînd şi din acest escadron călăreţi, răsturnînd cai.

Văzînd prăpădul provocat de focurile celor din deal în rîndurile turcilor, văzîndu-l şi pe Damian, cu o ceată mare, dintre care mulţi aveau carabine, pistoale ori săbii... mulţimea îşi venise iar în fire şi, adusă acum de Toma, se întoarse spre turci... Atunci comandantul divizionului îşi pierdu judecata şi porunci să se adune răniţii şi să se retragă toţi spre han... Descălecaseră unii şi ridicau răniţii, cînd trosniră alte focuri acum, din faţă, Damian, care ochise, necunoscînd arma, nu izbuti să-l lovească pe comandantul de divizion decît în pulpa piciorului şi în cal, care se răsturnă. Mai că-

zură și acum vreo șapte-opt călăreți... învălmășind rîndurile.

Mulțimea venea vijelioasă, cînd se auzi o nouă comandă la turci, dar focurile trase nu făcură mai nici o pagubă în rîndurile ei, căci trăgătorii erau stingheriți, nu trăseseră decît cîțiva, și aceia la întîmplare... Se auziră atunci strigăte de groază și, părăsind morții, cu arme cu tot, călăreții turci, unii cu răniți ridicați pe cai, începură să se retragă în grabă și în neorînduială spre han. Cîmpul se albăstri de mundirele lor... Atunci trosniră a patra oară puștile din deal și alți turci rămaseră răsturnați în drum... Pînă în cele din urmă izbutiră să ajungă la han, dar cu Damian și cu mulțimea după ei... Se închiseră grabnic înăuntru și în timp ce lumea înconjura hanul, ei apărură din nou, lungiți unii pe acoperiș, alții pitiți după poartă, unii culcați pe prag în prăvălie și începură să tragă iar în mulțime... De data asta mai căzură vreo șapte-opt inși, se auziră țipete care arătau că sunt și mulți răniți, iar cercul în jurul hanului se lărgi mult. Dar nu se rupse... Toma striga la oameni să se ascundă în porumbul de peste drum, ori după lunga șiră de paie, la două sute de pași de han, unde fusese aria de-a doua... Damian și ai lui se ascunseră după vreo trei bordeie, care coborîseră din deal spre Găiești, tot cam la vreo sută cincizeci de pași. Pe urmă se făcu oarecare liniște... Se auzea mai departe ciorovăiala celor care se certau pe armele turcilor morți și bocetele muierilor care adunau răniții și morții din rîndurile satului.

— Tomo, strigă Ion, du-te și vezi ce ai la umăr... Fă rînduială înapoi, că aci am io grije... Cu Vasile și Drăgan. După ce te leagă, vino aci... prin porumb. Noi nu ne mișcăm după tufanu ăsta... Să vedem ce facem cu ei...

— Îi ucidem pă toți, strigă Vasile Peștefript vînăt de mînie... Nu mai iese unu viu de-aci...

Toma se pierdu în porumb și apoi se arătă iar în marginea drumului... Văzu mulțimea resfirată acum și printre turcii căzuți, cărora după ce le luară armele, le mai luau acum tot ce se putea lua...

— Bine, măi Coltuc, mă, de ce nu lăsaţi morţii în pace? Le-aţi luat armele, lăsaţi-i acum în pace... că vă vede Dumnezeu dîn cer şi vă pedepseşte!

— Da' ce, neicuţule, răspunse bătrînul Cojală, o să-l las io p-ăsta să-l îngroape cu bunătate dă cizme în picioare? Viermii n-au nevoie dă cizme... şi-l arătă pe ofiţerul turc, un tînăr cu faţa lungă şi osoasă, cu mustaţa neagră, subţire, tuciuriu în mundirul albastru de vară, plin de fireturi şi ledunci... Îl întorsese cu faţa-n sus ca să-i tragă mai uşor cizmele...

Toma se depărtă mînios şi îndurerat, dar mînia împotriva jefuitorilor se întoarse împotriva năvălitorilor, cînd văzu cît de mulţi căzuseră din rîndurile satului... Mitru Chibuc fusese lovit în burtă şi trupul lui lung şi deşirat se cocîrjise... Stanca nu ştia, era cu mulţimea înainte... Lîngă el, Toma văzu cu groază, cu două femei la căpătîi, pe Safta cea neagră, care, sprijinită cu o mînă subt cap, trăgea să moară... Striga să n-o mişte din loc... Aceştia erau din pîlcul celor şapte-opt căzuţi la a doua revenire, îşi aminti el, cînd Safta alerga înainte, urlînd ca ieşită din minţi... Riţa îi strigase din urmă:

— Fă, ai copii, gîndeşte-te...

Dar nu se gîndise la nimic... clocotea, ţîşnea de mînie.

Puţin mai departe, cu zeci şi zeci de muieri printre ei, care boceau, erau cei căzuţi la întîiul snop de gloanţe... Erau peste douăzeci de morţi şi ca la treizeci de răniţi, în afară de cei care putuseră merge pe picioare... Îl văzu pe Stanciu cu piciorul parcă rupt în două.

— Aduceţi o velinţă, un ţol, şi căraţi-l pă sus acasă... Trebuie să-i punem piciorul între scînduri, lele Chivo...

Stanciu, ca şi ceilalţi răniţi, cu toate bocetele femeilor, era mai curînd vesel.

— Pînă unde-i fugăriţi, vere Tomo? Da'... uite că te văd şi pă dumneata lovit la umăr...

— Nu-i nimic... E dobînda la datoria veche...

— Stai, omule, îi spuse Maria, cumnată-sa, că am adus cu muierile toată pînza şi tot rachiu dîn sat...

— Unde-i popa Gheorghe?

— L-am dus acasă.

— E lovit rău? Căzuse un cal peste el.

— Nu pare să aibă nimic, da' l-am dus acasă tot în ţol... Vorbea, era numai alb ca varul la faţă...

— Acolo cine e? întrebă Toma, în timp ce Maria îi turna rachiu peste ciotul însîngerat, de-l făcu să se strîmbe de durere... arătînd un pîlc de femei, că nu se vedea în jurul cui stau.

— Oagea al lui Chiriţă... a fost lovit în cap... E mort.

— Măi tu, muiere, pă Ilinca o văzuşi cumva?...

— Cum să nu... Urla ca o nebună alături de Safta cea neagră şi trăgea dorobanţii jos dă pă cai.

— Măi, tu ştii că ea e însărcinată, mă, trebuie s-o mai potoliţi.

— Parcă să poate? Pă Ilinca lui Căşoiu a tăiat-o un dorobanţ, cînd îl împungea cu un băţ pă cîrmuitor... Biata dă ea, era un copil... i-a despicat umărul... Nu mai scapă... Unde sînt blestemaţii ăia acum?

— I-am închis în han, nu mai scapă nici unul. Lasă-mă să plec acum.

— Unde pleci aşa?

— Cînd o începe să mă doară, am să văd io ce-am să fac... Acum am treabă.

*

Toma se gîndi întîi să treacă să vadă ce face popa Gheorghe, dar îşi spuse că e neapărat nevoie să lămurească mai întîi ce e de făcut cu ceata de trăgători din deal, a lui Simion... Se urcă deci de-a dreptul prin viroagă şi ieşi deasupra, lîngă cimitir... Era acum către trei ceasuri după-amiază şi-i fu teamă că pînă se înserează nu va putea hotărî ce e de hotărît... Fără să ţie seama de rană, acum înfăşat bine, se ridică pe fundul Gîrloagei, unde Vasilică al lui Creţoiu, un flăcău înalt, năsos şi cu ochii verzi, care îl văzuse urcînd, îi ieşi înainte, ţîşnind de după nucul după care se adăpostea, şi-i prinse mîna dreaptă...

— Suie repede, neică Tomo, că aci trag mereu turcii dă la han... Trebuia să vii pă la biserică.

Îl tîrî în marginea văii, acolo unde nu mai erau văzuți... Acum îi văzu el pe ai satului ascunși după nucii groși, culcați, cu puștile îndreptate spre han... Veni la el alergînd Simion și apoi și Petre Dobre...

— Strașnic ați întors-o, măi băieți, voi ați scăpat întreg satu dă la moarte...

Simion, atît de lăudăros de obicei, lăudă acum pe Petre Dobre cu uimire, ca și cînd n-ar fi fost de crezut:

— Știi, unchiule, că Petre ăsta ochește mai grozav dăcît mine... El l-a pocnit pă ofițerul ăl mare al turcilor...

— Hei, Simioane, cîți sînteți voi aici? Cîți puteți trage cu pușca?

— Păi au venit acum toți, sîntem treizeci și unu, ba nu, mai sîntem treizeci, că pă Manole l-a ochit un turc drept în armă, cînd trăgea, și i-a sfărîmat mîna pă cocoșu ei. L-am trimis în sat...

— Neică Tomo, nu dăgeaba te-a făcut Magheru ăla comandir dă batalion la volintiri... Ăla să pricepea la ofițeri... Ce faci cu turcii ăștia? Nu le dăm un iureș să sfîrșim pînă nu asfințește soarele? Că la noapte va fi mai greu...

— Măi flăcăi, o să vedem ce-o să facem... Să mă mai sfătuiesc și cu Ion și cu Vasile Peștefript... Să vedem ce gîndesc oamenii... Mă, da' voi să știți că la voi ne e toată nădejdea! Ascultă, Simioane... fii cu luare-aminte... Tu nu mai sta cu ochii legați de han... Lasă-l pă Petre să facă asta... Trebuie să te gîndești că turcii socot dîmbu acesta nodu încăierării și vor încerca să vă prindă or să vă izgonească.

— Cum o să facă asta, unchiule? Cum să iasă dîn han? Că noi trăsnim cîte douăzeci odată... N-au mai rămas nici ei mulți...

— Da' dacă le vin ajutoare dă la Găești?... Iote ce să faci, băiatule... Trimite trei oameni să stea dă pază în spate, cu fața spre gîrlă... Eu îți voi trimite dă jos pă Niculae al lui Brînzoi, că-l văzui tare inimos, cu vreo șaptezeci-optzeci dă inși mai vînoși, cu furci, cu topoare și coase... Mă, să țineți bine dealu... Să mai știți un lucru, că atunci cînd o suna amîndouă clopotele bisericii, este iureș, dacă sună numai unu, în dungă, îi

vestim pă toți că turcii atacă undeva... Costică al dascălului va sta în clopotniță și va aștepta semne dă jos, dă la noi. Așa, bună seara, mă, și să fie într-un ceas bun...

— Bună seara, unchiule ! Dă noi să n-ai grije.

— Neică Tomo, să fie astă-seară, îi strigă Petre.

Toma îi răspunse fără să se întoarcă din drum :

— Astă-seară, mă, or la noapte...

Luă în lung cărarea pe lîngă vie, apoi printre cimitir și nuci... Simțea că-l cam ia cu fierbinețală, căci era obosit și își simțea pielea uscată... Se duse spre casa popii Gheorghe, să-l vadă ce face și să vorbească și pentru clopote...

Ograda era plină de femei... Aci fuseseră aduși și cîțiva răniți, care fuseseră duși subt șopron... Popii îi țineau lumînarea... De cînd îl aduseseră cu țolul, și-l urcaseră sus, nu mai vorbea, nu mai știa de el. Sta cu ochii închiși ca un mort... cu noru-sa lîngă el, care-i ținea lumînarea. Era acolo și dascălul, mic ca un copil și bătrînicios, cu mustața peste gură.

— Unde-i Costică al dumitale, dascăle ? Că o să fie poate nevoie să tragă clopotele.

— Apăi nu știu, zău... E și el la han.

— Păi e un copilandru dă paisprezece ani, nu ? Ce să caute el la han ?

— Păi toți dracii ăștia mici sînt acolo... Să țin dă ăi mari.

O fetiță spuse că știe ea unde e și că-l aduce numaidecît...

Se simțea mereu obosit și vru să stea jos, dar ar fi dorit să rămîie măcar afară... Dascălul îi spuse să stea în brișca din mijlocul curții, că o umple el cu fîn... Așa și făcură...

Cu toate viețile pierdute, toată lumea din sat era înflăcărată și veselă că satul izbutise lucrul acesta nemaipomenit, să închidă pe turci, cu comandantul lor, în han.

Vasile Mînjoc, care venise să-l vadă și el pe popă, era cu ochii în lacrimi.

— Trăirăm s-o vedem și p-asta, măi Tomo... I-am încurcat rău, mă !

— Nea Vasile, rămîne să vedem acum cum o descurcăm, răspunse Toma îngîdurat...

Printre femeile care legau pe cei răniţi erau Maria lui Ion şi fiica ei, Lisaveta.

— Măi Lisaveto, du-te şi cheamă aci pă Ion, cheamă-l şi pă Vasile Peştefript... Îi găseşti în porumb în faţa hanului... ia-o pă la voi, de-a lungu eleşteului, şi ieşi pîn porumb în faţa hanului... Vezi că trag mereu turcii. Spune-le să vie aci numaidecît amîndoi... Să lase în locu lor pă Drăgan şi pă Codan, care să fie cu mare băgare dă seamă...

— Da' Peştefript unde e, unchiule ?...

— După şira dă paie, Lisaveto... Că Damian este după un bordei, înspre Găeşti, cu alde Codan, păzesc cu puştile, să iasă turcii într-acolo. Vino repede cu ei, fato, că uite, mai e un ceas, două şi asfinţeşte soarele.

Dinspre han nu mai veneau decît rare pocnituri de armă, care sfîşiau văzduhul de sus pînă jos... Soarele mai avea vreo două suliţe pînă să cadă... Toma era greu obosit şi în cap îi vuia o singură întrebare : Şi pe urmă ? Şi după ce-i vor măcelări pe turci ?

— Neică Tomo, neică Tomo, vino repede, îl striga nora popii, plină de bucurie, vino, că părintele s-a deşteptat şi vorbeşte... Ştie dă toate, vrea să te vadă.

Se duse repede în odaia din mijloc, unde era lungit pe pat popa Gheorghe, care se trezise, ca din somn, şi foarte limpede la cap îi ceru lui Toma să-i povestească ce s-a întîmplat pînă cînd a cerut zapciul să-l aresteze... Pînă acolo îşi aducea aminte tot... Mai departe nimic... Toma şi Vasile Mînjoc i-au povestit ce-a fost mai departe !... L-a întrebat Paraschiva, noru-sa, dacă are dureri...

— Dacă stau nemişcat, nu mă doare nimic... da' nici nu pot să mişc nici un picior şi nici măcar mîna... Numai buzele. În mine s-a rupt ceva... Pînă-n seară voi muri... Dacă să poate să plece cineva cu brişca noastră s-aducă aci pă preotul Drăghici dă la Puţu-cu-Salcia, să-mi facă tot ce să cuvine după canoane... Dă ce plîngi, fetiţo ?... Am şaptezeci şi trei dă ani... Cîţi ani vreai să mai trăiesc ?... La vîrsta asta te îneci cu un cartof care-ţi rămîne în gît şi ţi se aprind plă-

mînii dintr-o trohnă... Întrebarea e ce faceţi voi ăştia... pă care v-a însemnat cîrmuitoru... Eu zic, măi Vasile, şi-şi întoarse ochii spre Vasile Mînjoc, ca toţi ăi mai deocheaţi dintre ei să să ascundă cîtăva vreme în codri... şi voi să aveţi grije dă ei... Aşa scapă şi satu mai uşor... că dă vina pă ei... pă mine, că tot o să fiu mort.

— N-ai să mori, părinte, îi spuse, cu ochii împăienjeniţi şi mustaţa udă, Vasile Mînjoc.

— Ba, eu chiar în clipa asta mor... dă lumînarea mai aproape, Chivo !

A întors puţin de tot capul uscat, cu părul alb-coliliu pe perină, de nu i se văzu coada albă şi ea înnodată la ceafă... Închise ochii...

Oamenii văzură că într-adevăr muri. Se închinară şi-i sărutară mîna pe rînd... Apoi ieşiră în curte ca să-l lase în seama bătrînelor, mai ales că intraseră pe poartă şi Ion, şi Vasile... Brişca era trasă chiar în faţa tindei şi Toma se urcă în ea, căci nu se simţea bine... dar nu se mai culcă în fîn, ci rămase în scaun.

— Dă ce ne-ai chemat, Tomo ? Să nu să întîmple ceva în lipsa noastră...

— Nu-i nimic, Ioane... Sînt acolo Drăgan şi Codan şi pă urmă sînt peste şapte sute dă oameni... E Damian cu puşcaşii lui după bordeiele dîn margine şi Simion cu ai lui în deal... Turcii nu vor încerca să iasă cît timp e încă lumină... Mai curînd cred că aşteaptă ajutoare... Tocmai de-aceea v-am chemat, ca să vă întreb ce facem. Da' ca să nu uit, măi Vasile, ia dă la popă un petec dă hîrtie şi scrie lui Drăgan să trimiţă şaizeci-şaptezeci dă inşi mai zdraveni, cu topoare şi furci la Simion.

Vasile Peştefript era înfierbîntat mereu.

— Ce să facem ? Dăm buzna păste ei, asta facem...

Toma făcu loc lui Vasile Mînjoc pe scaun lîngă el, ceilalţi doi erau rezemaţi cu coatele de loitre în stînga şi dreapta briştei... Apoi, întorcînd ciotul înfăşat spre Peştefript, îl întrebă îngrijorat :

— Şi pă urmă, Vasile ? Şi pă urmă... ?

Răspunse bătrînul Vasile al lui Mînjoc :

— Măi, oameni buni, io socot că părintele, măcar că era în clipa morții, a chibzuit bine ceea ce-a spus. Poate vorbele lui erau dă la duhul sfînt, căci noi știm bine că un asemenea sfînt ca el numai în sînul Domnului poate fi chemat... Așa io zic că voi trebuie să plecați dîn sat... Chiar în noaptea asta... Pă valea Glîmbocelului, ori pă la Stîlpeni în sus sînt codri în care nici dracu nu vă găsește... Noi vom îngriji să aveți ce vă trebuie... Satu să va dăscurca apoi cum va putea... O să dea vina pă cei morți, pă cei fugiți, și o să fie mai ușor... Vedeți, au murit prea mulți oameni.

— Au murit slobozi... Cînd au vrut ei... mîrîi Peștefript.

Ion răspunse încruntat, cu fața lui tăiată în lemn :

— Io dîn sat nu plec !

Peștefript se grăbi să spună și el îndîrjit :

— Mă, fie ce-o fi... da' io clăcaș, după cîte-am trăit să văd, nu voi mai fi...

— Atunci pleci, măi cuscre, te pierzi în codri... vru să-l lămurească parcă iar, Vasile Mînjoc...

— Nici în codri nu mă duc... Astă-seară... astănoapte să hotărăște ce va fi cu mine...

În odaia din mijloc se luminaseră ferestrele, căci se aprinsese la căpătîiul mortului două sfeșnice mari. Toma se încruntă mîhnit. În timpul acesta veni dascălul cu petecul de hîrtie și plaivazul... Toma îi ceru lui Peștefript să scrie biletul și-l dete băiatului.

— Măi, oameni buni, spuse Toma, tot mîhnit, m-ați înțeles greșit... Nu e vorba dă noi acum. E vorba dă sat... Să zicem că-i măcelărim pă turcii ăștia... E vorba ce va face satu pă urmă, cînd or veni ajutoare turcilor... Toma vorbea greu, gura îi era uscată... își simțea gîtul moale. Dar Peștefript nu vroia să asculte nimic.

— Măi Tomo, dă ce te gîndești tu ce va fi pă urmă ? Ce-o fi pă urmă om vedea... adică or vedea aceia care vor trăi... Acum trebuie să sfîrșim odată cu ăștia din han... Treaba ta e să ne spui ce să facem ca să ajungem mai ușor la ei, că pă urmă, las' pă noi. Spun flăcăii că Magheru ăla te făcuse comandir dă batalion dă volintiri. Asta înseamnă că el socotea că

e ceva dă capu tău, că ai învățat ceva pă unde-ai tot fost...

— Tomo, spuse și Ion, Vasile are dreptate... Spune, cum sfîrșim cu ăștia ?

— Ce facem cu ăștia... ? întrebă Toma și rămase puțin pe gînduri... Măi oameni, așa ușor nu va fi... Iată cum stau lucrurile : Eu socot că ei stau în han și așteaptă să le vie ajutoare... Vor aștepta pînă-n seară, vor aștepta toată noaptea și, dacă nu, mîine toată ziua... Au în han ceea ce le trebuie... Mai greu o să le fie cu apa, că puțu e în mijlocu ogrăzii hanului și Simion și ai lui îl au în bătaia puștilor... Vor căuta deci să scoată apă la noapte... Tot la noapte vor încerca poate să și iasă... Din pricina asta voi trebuie să-i vedeți tot timpu și să fiți cu luare-aminte la cea mai mică mișcare în han, căci orice mișcare poate fi un semn dă ce pregătesc.

— Io zic să le omorîm caii în grajduri, că gloanțele trec pîn scînduri, spuse Peștefript.

— Nu e dă nici un folos, căci ei pot pleca și fără cai și pă urmă să strică gloanțele dăgeaba... Altceva ar fi dă făcut... Ca să-i vedeți bine, mă, trebuie să dați foc la șira de paie... dă cum apune luna... Ar fi bine să faceți ceva ca să arză mai încet, ca să lumineze hanu mai mult... Eu nu cred că oi putea veni cu voi, da' dă mișcat nu mă mișc dîn caru ăsta...

— Da, măi Tomo, da' cum sfîrșim cu ei ? stărui Peștefript nerăbdător.

Toma tăcu vreo cîteva clipe, apoi spuse moale :

— Numai într-un singur chip... și se opri.

Ion îl pironi cu privirea și așteptă.

— Spune-l !

— Trebuie să dați foc hanului... Trebuie să-i faceți să ardă ca șoarecii... Nu-i vorbă, atunci împinși dă groaza morții, o să încerce să iasă, da' voi și pușcașii trebuie să fiți gata să-i întîmpinați.

Vasile Peștefript avu o străfulgerare de milă.

— În han e nenorocita aia dă Sultana.

Toma îi răspunse fără să-l privească :

— Pentru ea, de-acuma, e totuna... Nu mai are nici o însemnătate... Vorba e cum să dați foc hanului, căci

va fi foarte greu să s-apropie cineva, care să arunce ceva aprins peste podu dă paie, peste claia dîn curte sau cine ştie cum... Vă spui drept că asta nu o văd nici io prea limpede... Mai gîndiţi-vă şi voi... Acum aş vrea să vă spun altceva... Măi, oameni buni, atunci că întrebăm mereu ce facem pă urmă... mă gîndeam la altceva... Mă, satu nostru, singur, că sîntem un singur sat, nu poate să ajungă la nici un sfîrşit... Io mă gîndeam, mă, că ar fi bine să ridicăm, măi, şi satele vecine... Să întindem cît mai departe pîrjolu pă care l-am început... Nu să poate să nu gîndească şi alte sate la fel cu noi... Da' pentru asta trebuie să trimitem chiar în noaptea asta oameni care să ştie să le vorbească celor la fel cu noi...

— Mă duc io, se grăbi să spuie Vasile Mînjoc.

Toma găsi însă că un bătrîn de şaptezeci şi trei de ani nu era potrivit pentru asta... Ar fi fost mai bun Peştefript.

— Io mă gîndeam la tine, măi Vasile... şi poate la alţi vreo doi. Trebuie să vedem negreşit ce fac satele din juru nostru... Ştiu că minţile clăcaşilor sînt în toate părţile încălzite, aţîţate, măi... Acum cu zahereaua asta pă care-o cer turcii, oamenii sînt mai repede cu mîna pă par, că s-a înfipt în ei cuţitu pînă la os... Io d-aia zîc că nu-i bine să dăm iureşu acum, fiindcă socot că nu om izbuti... Oricum, ei sînt la adăpost şi trag cu plumb în noi... Noi trebuie să ţinem pînă mîine, măi oameni, să se ducă vestea pîn sate...

— Păi, frate, spuse Ion, tu ştii că văzui vreo cîţiva inşi dă la Puţu-cu-Salcie şi vreo cîţiva dîn Mărunţişu... Sînt pe-acolo cu ai noştri... Au venit să vadă şi au rămas.

— Ioane, cine e dă la Puţu-cu-Salcie ?

— Păi, era Dumitru Cioacă şi mai erau vreo doi, nu-mi dădui bine seama cine sînt...

— Ioane, dacă e Cioacă pe-aci, ăla aprinde singur un sat întreg...

— Dă la Mărunţişu, alde Ghinea cu fiu-său şi un cumnat îmi pare...

— Trimite-i şi pe-aceştia la mine... Măi fraţilor, uite ce spun io... Iureş nu dăm în noaptea asta... Să-i ţi-

nem pînă mîine... Io gîndesc că dă să va auzi, să vor ridica satele, da' nu-i slăbiți toată noaptea, ca să nu doarmă, să fie obosiți. Nu-i lăsați să bea apă... și așa, dîn ceas în ceas, chiuiți și puneți să tragă puștile... Da' să spuneți la oameni că iureșu adevărat va fi cînd or suna amîndouă clopotele bisericii odată... Mai întăriți partea dînspre Găești cu gloată multă, ca să nu fie Damian singur acolo... și în schimb luați vreo zece-cinsprezece pușcași dă la el și trimiteți-i la voi, peste drum dă han. Pușca aia a ta ghintuită o ai, Ioane ?

— O lăsai acum lui Codan, că poate va fi nevoie dă ea...

— E bun și Codan... Tu, Vasile, treci cu Damian, ia așa, ca la două sute dă oameni cu tine, că gîndesc că pe-acolo vor încerca turcii să fugă... Dîn ăi cinsprezece inși pă care-i luați dă la Damian, puneți și vreo cinci după șură... Să vie împușcături și dînspre sat... să simtă că s-a strîns pumnu în juru lor... Acum, ce să vă mai spun... Alegeți oameni buni pentru treburi de-asta dă mers dă la voi la mine, dă la mine la voi... și, măi oameni buni, să știe tot satu unde sînteți dă găsit, asta negreșit, că uite, io socot că nu mă voi putea mișca de-aci... Și încă un lucru, măi Ioane, bagă dă seamă, frate, că noi avem patroane dă soiuri felurite... să nu să încurce... Simion are dăstule pentru puștile dă sus, da' voi aveți și dă la dorobanți carabine și dă la turci...

— Păi să știi, Tomo, că se potrivesc... spuse frate-său.

— Atunci e bine, frate, e tare bine... Și-ascultă, io zic c-ar fi bine să-mi trimiteți aci pă gineri-tău, pă Vasile, că io mă înțeleg bine cu el.

— Pă Țurcă ? întrebă Vasile Peștefript. Păi Țurcă...

— Ce e cu Țurcă ? întrebă Mînjoc, fiindcă Ion și Toma încremeniseră cînd văzură că Peștefript se încruntă.

— E mort ? întrebă Ion, cu gîndul înmuiat.

— E mort, lîngă Gîrloagă... Era cu ai lui Damian...

Ion se închină.

— Dumnezeu să-l ierte... că nu e singuru... Mai sînt și alții...

— Ei, atunci aşa facem... Oricum trimeteţi cîţiva flăcăiandri pe-aci, pă lîngă mine, că mi se pare că io o să mă mişc tot mai greu...

Soarele începuse să scapete peste vii, peste păduri, spre Găeşti... Nu era nici urmă de nor pe cerul albastru şi puţin ceţos... Razele lui lungi erau slabe şi dădeau încă un soi de lumină care era numai în jurul lui... Aci lumina venea prin ferestrele fără perdele, de la sfeşnicele încărcate de lumînări, care ardeau la căpătîiul popii Gheorghe, care fusese îmbrăcat şi pus pe un pat primenit şi aşezat în mijlocul odăii... Umbrele casei şi ale celor doi nuci din bătătură erau lungi, pînă spre gradul din fund... În cîteva clipe nu mai fu la asfinţit decît un cerc trandafiriu şi moale. Peştefript se depărtă de brişcă.

— Atunci, vere, noi am plecat... O să facem tot aşa cum spuseşi... Îţi trimitem şi pă cei dă la Puţu-cu-Salcie şi dă la Mărunţişu...

— Aşa... măi fraţilor, clătină din cap Toma, să nu uitaţi nimic... Şi mai ales încercaţi cum ştiţi, că pă mine nu mă ajută capu în clipa asta, să daţi foc la han... Asta ar limpezi totu...

*

La început, şira de paie, care nu se mai făcuse anul acesta în apropierea conacului, ci în marginea satului, arsese cu o vîlvătaie înălţată pînă în slavă, de lumina ca ziua tot hanul, dealul de deasupra cu nucii pînă la biserică, satul spre poiana răscrucii şi o postaţă de drum înspre Găeşti.

Oamenii din porumb, ca şi cei de pe deal, priveau uimiţi că se poate vedea atît de bine în curtea hanului caii slobozi, poate numai în parte, cei care nu încăpuseră în grajduri. Turcii, dîndu-şi seama că nu vor putea ajunge la puţul din mijlocul curţii, săpaseră un şanţ pînă la brîu, tăiaseră şi ghizdul într-o parte, ca să tragă găleata cu apă, cu funia, de-a dreptul. Văzură, de asemenea, că înainte de aprinderea şirei, turcii mai săpaseră un şanţ în faţa porţii hanului, le-

gat cu pimnița, după cîte se putea înțelege... și care ocolea spre Găești casa, care nu avea nici o fereastră în partea aceea, ci numai spre curte, și săpau mereu. Se vedea că turcii se hotărîseră pentru așteptare.

După o bucată de timp, șira începu să ardă mai înăbușit, fără vîlvătaia de la început, căci paiele de dedesupt, mucezite poate de ploaia din septembrie, începuseră să ardă cu cenușe... Într-un fel era mai bine, că așa avea să ție mai mult...

Oamenii parcă se mai domoliseră și ei, culcați prin porumb, pe după bordeie, mai ales cei care nu erau în față... Mai mult umblau de colo pînă colo Ion Firu, Vasile Peștefript, Drăgan și alți vreo doi-trei, care necontenit doreau să știe ce fac vecinii.

Toma rămăsese în brișca din curtea popii, luminat de cele două ferestre, prin care se vedeau cele două sfeșnice de lemn de nuc, rotunjit, înalte, pînă la pieptul unui om, pe tipsia cărora ardeau numeroase lumînări... Dascălul pusese și praporul la poartă. I se părea că nu poate fi înmormîntat duhovnicul satului fără acest semn la poartă și nu gîndea că înmormîntarea ar putea fi altfel decît cea obicinuită... La început se hotărîse ca toți morții să fie adunați în curtea bisericii, ca să fie slujiți odată, dar mulți își luară pe-ai lor acasă, ca să-i scalde și să-i primenească măcar în albituri, creștinește.

Cei de prin satele vecine veniseră, trimiși de Ion și de Peștefript, așa că el îi putut sfătui cum să facă și le atrase luare-aminte că, de vor pune la pămînt pe turcii de la han, vor face rost de puști pentru toată lumea. Acum, toropit de fierbințeală, aștepta... Privea prin fereastră chipul uscat și barba cu părul alb ca o mătase, al popii Gheorghe, întins pe patul din mijlocul odăii, către sfeșnice... În stînga era noru-sa, care plîngea cu fruntea sprijinită de masă, iar în partea cealaltă, cocîrjată, Chiva.

Cînd Ilie Ristache, nepotul Chivei, care fusese ales să alerge în locul lui Toma, veni călare pe unul dintre caii turcilor, care scăpaseră fugind speriați după împușcăturile de pe drumul mare, să-i spuie că turcii au săpat șanțuri în jurul hanului, Toma tresări ca și cînd

un cuțit i s-ar fi înfipt în piept... Așadar, turcii așteaptă... Nu se îndoiesc o clipă că le vor veni ajutoare... și că le vor veni destul de repede... Cum nu s-a gîndit el, care văzuse atîtea în timpul luptelor de la Sîntești și Băilești, că văzînd comandantul regimentului că n-au nici o știre de la cei trimiși, nu va trimite cît mai repede o caraulă puternică să vadă ce se întîmplă la Zăvoiu Dihorului. Nu era decît un singur lucru de făcut... De aprins fără întîrziere hanul... și dacă nu, de dat un iureș în zorii zilei, orice-ar fi să iasă din asta...

— Dă calu, Ilie, că vreau să încalec io... Dă-l lîngă oiștea briștei... Tu caută-ți alt cal... Ia un cal al popii.

Nu mai era toropit... îi zvîcneau tîmplele... În cîteva clipe fu lîngă Ion...

— Măi frate, trimite să-l cheme și pă Vasile Peștefript, și pă Codan, și pă Drăgan...

Cînd aceștia veniră prin porumb, subt un gorun, în porumb, Toma le spuse că s-a gîndit mai bine, că trebuie să se dea foc fără întîrziere hanului.

— Dar cum ? întrebă Drăgan greoi.

— Să arunce cineva șumoiage aprinse, înmuiate în păcură.

— Și dă unde păcură, vere Tomo ?

— Drăgane, trebuie să fie la conac... acolo să găsesc de toate...

Nici o încercare de a zvîrli șumoioage nu izbuti. Hanul era departe de cele trei părți dinspre bordeie, dinspre porumburi și de șira de paie... Dar nu putea fi ajuns nici de pe deal... căci la poale mai erau ca la o sută de pași de fața aproape netedă, o spinare ușoară care curgea din deal spre grajduri... Aci turcii găuriseră zidul și umpluseră ieslele cu pămînt... Ocheau fără grije... Atunci, un flăcăiandru, Gheorghiță, din neamul lui Predoiu, un băiat de vreo optsprezece ani, spuse că vrea el să se tîrască pînă la grajd, de la un copac la altul, că erau doi ulmi pînă acolo, să aprindă șomoiogul cu cremenea... apoi să-l arunce... Ajunse pînă la al doilea ulm, dar încă era departe, și șomoiogul căzu lîngă zid, fără folos... Băiatul rănit rămase

după copac, nemaiputînd veni înapoi. Atunci Simion găsi altceva... Trimise să se aducă niște butoiașe cu spirt din crama conacului... Le dădu cep larg și apoi le rostogoliră spre grajduri. Butoiașele lăsau dîră și ei dădură foc dîrei chiar de sus, de pe deal... Dîra luă foc, dar nici un butioaș nu se rostogoli chiar spre han, din pricina spinării care cobora și ea din deal. O luă razna într-o parte ori alta...

*

În odaia ei, cu trupul împuținat, prea mic pentru patul cu tăblii de lemn alb, nevopsit, Sultana, cu privirea ațintită în tavan, nu gîndea nimic... Nu mai avea puterea nici să gîndească... Știuse de la început, de la baba Dumitra, că sunt sumedenie de călăreți turci la han, că e răzmeriță în sat... Auzise și trosnetele împușcăturilor și goana călăreților care se închideau speriați în han... Dar toate astea erau departe de ea, care era o moartă între cei vii... Aflase tot de la baba Dumitra că a murit multă lume și nici gîndul că atîția care așteptau moartea ei, dintr-un ceas pe altul, au murit totuși înainte, nu-i ținea de cald, nici rece... Bea fiertură de mac, mînca semințe de mac ca să-i potolească durerile și nu avea decît un singur gînd... ca toate acestea să se sfîrșească mai curînd. Nebunia de-afară nu o privea pe ea... Dacă acum ar fi fost sfîrșitul lumii, de s-ar fi prăpădit toate noroadele subt potop de foc și s-ar fi deschis pămîntul să înghită totul, pentru ea nu ar fi fost nimic schimbat... I se micșorase capul ca al unui copil, era zbîrcită și albă la păr, la trup numai piele și oase, dar oasele ei încă scăzute... Ar fi ridicat-o și un copil de jos. Acum îi juca în fereastră pîlpîiala șirei care ardea spre sat, dar ea nu știa că arde o șiră de paie și nici nu avea cine să-i spună.

Baba Dumitra nu mai venise de două ceasuri în odaia ei... O auzea alături, căci o despărțea de cei de-acolo doar o ușe cu geam, vorbind cu cîrmuitorul pe care-l legase cu fîșii de pînză și care avea fierbințeli... Dar mai ales îl auzea cutremurat de groază

că oamenii din sat ar putea năvăli asupra hanului ca să-i omoare pe toți... Unul dintre cei care erau cu el știa turcește și fusese adus fără îndoială ca tîlmaci... Îl trimetea mereu să întrebe pe ofițerii turci, care nu vroiau să mai vie cînd îi chema el, plictisiți de spaima lui, ce se întîmplă dacă satul va ataca hanul ori nu... de unde au puști... Ceruse să fie dus în pivniță unde erau ceilalți răniți turci, căci îi era groază de gloanțele care loveau pereții de zid ai odăii... Tîlmaciul s-a întors spunînd că nu e loc în pivniță decît pentru răniții turci, că pe acolo se merge și în șanțurile care s-au săpat... Pe baba Dumitra n-o lăsa un minut de lîngă el...

Toate astea le aude Sultana și o miră că sunt oameni care pot să se sperie atît de mult de moarte... Ea trăiește de aproape un an de zile cu gîndul ăsta...

Uneori se mai gîndește la ce a fost, dar acum și amintirile iubirilor din trecut au un gust de iască... Totul e sălciu, cu gust de pămînt... De multă vreme nu mai are nici un gust pentru mîncare și nici nu mai poate mînca. Nu mai știe dacă e tîrziu ori devreme, căci pentru ea nopțile nu mai sunt nopți.

Acum aude cum intră speriat tîlmaciul în odaia de alături.

— Boierule, măria-ta, ticăloșii ăia vor să dea foc la han... Ofițerii turci sînt foarte speriați... Aleargă dintr-o parte într-alta parcă înnebuniți... Aruncă șomoioage cu păcură... Au dat foc la o șiră de paie...

Se aude glasul sugrumat de groază al cîrmuitorului :

— Vor să dea foc la han ? și repeta ca și cînd tot n-a priceput... Vor să dea foc la han ? Costache, de ce nu vin ajutoarele mai repede, și glasul se stinge în gemete și scîncete. Nu trebuia să viu... Cleopatra a avut dreptate cu visul ei de azi-noapte... Nu mă lăsa să plec, Costache, și eu am plecat... Ascultă, babo... cum se poate coborî în pivniță ?

Dar baba nu mai răspunse... Sultana își închipui că o fi fugit cine știe unde cînd a auzit că se dă foc la han... Ar vrea să vie baba să arunce două-trei lemne în vatră, că s-o fi stins focul... De cînd e bolnavă, e tare friguroasă, și anul ăsta a făcut foc devreme...

Cîtva timp ațipește, sau poate că i s-a părut, căci e multă vreme de cînd nu mai știe cînd doarme ori numai moțăie... Au venit de afară strigăte speriate și se pare că e mare zarvă. Intră alături speriat tîlmaciul, care strigă îngrozit și el :

— Boierule, nemernicii, ucigașii rostogolesc spre noi butoiașe cu spirt cărora le dau foc... Porcii nu să lasă pînă nu vor goli pimnița conacului și pînă nu ne-or veni de hac...

— Dar ajutoarele... de ce nu vin mai repede ajutoarele, geme celălalt... Să vie baba aia mai repede, să mă frece iar cu spirt, să nu leșin... Unde dracu e baba ?

Cîtva timp Sultana iar nu auzi nimic și rămase iar cu gîndurile ei... Cum de s-au gîndit, la spirtul de la conac... ? Are și ea spirt în pivniță... Făcea din el rachiu... Are și-n odaie un ulcior cu spirt din care o freacă baba Dumitra cînd o dor prea rău oasele... Ar putea să dea ea foc la han dacă ar fi sănătoasă... Se strîmbă moale... Dar dacă ar fi sănătoasă, ar mai vrea oare să dea foc hanului... ? Se strîmbă mai rău... E un han blestemat... Ar trebui să se prefacă tot în cenușe... Măcar dacă ar izbuti cei de-afară... Să se sfîrșească odată și cu ăla care geme de spaimă ca o babă dincolo.

La început, gîndul i se pare îndepărtat, dar pe urmă se întreabă dacă ea, mai în putere fiind, ar putea să dea foc hanului... Prea ușor nu ar fi nici atunci... Ar trebui să poată ridica ulciorul cu spirt, să stropească odaia și pe urmă să-i dea foc... Cu ce să-i dea foc... că ea n-are cremene și feștilă...

Cîtva timp iar nu se gîndește la asta... Afară se aud mereu bubuituri de pușcă și strigăte în limba turcească... Vin și din pivniță gemete de oameni, răniți, se vede...

Aude iar dincolo pe tîlmaci :

— A spus căpitanul turc că dacă pînă în trei ceasuri nu se întîmplă nimic, suntem scăpați...

— Dar nu se va întîmpla nimic ? Ce crezi ? întrebă ca un copil cîrmuitorul.

— Numai Dumnezeu știe, boierule !

— Și io aș vrea să-mi văd mîine logodnica... dar poți ști oare... ?

— Știi ce-au făcut acum ?... Au umplut un butoi pă jumătate cu nisip, l-au împins încet înainte, da' nu dinspre deal, ci acum dinspre Găești... Înapoia butoiului mergeau doi inși cu un ulcior cu spirt și cu cremene la ei... Vroiau să arunce ulciorul aprins peste trestia cu care e învelit șopronul de dincolo de odaia de-alături... Au fost împușcați amîndoi...

Sultana nu știe că unul dintre cei doi a fost Vasile Peștefript... care nu mai avea răbdare să vadă odată hanul aprins. Își aduce aminte însă că tot podul hanului, făcut mai înalt, de cînd s-a meremetisit din nou, e plin cu fîn... Ar fi ars strașnic, și era chiar deasupra odăii ei, căci te urci în pod pe o scară pusă prin șopron... S-ar fi sfîrșit totul dacă butoiul ar fi ajuns mai aproape...

Acum i-a încolțit gîndul să dea ea foc hanului. Dar cum să ajungă pînă la ulcior, ea care trebuie să fie întoarsă de alții în așternut... ? Ulciorul e subt masa cu patru picioare care e între cele două ferestre și care e așternută cu pînză de borangic, lucrată de mînă, o fîșie albă, una galbenă...

...Dar dacă lucrurile din odaie nu s-ar aprinde ? Nu cu spirt nu se poate să nu se aprindă... Dacă se răstoarnă candela, nu se poate să nu se aprindă. Pentru asta însă ar trebui bine stropit patul și lada de la căpătîi, peste care sunt velnițe, trîmbe de borangic și perne de puf alb... De partea cealaltă, lîngă vatră, este o laviță pe care doarme de obicei baba Dumitra, că de cînd a slăbit rău, ea nu mai poate dormi singură în odaie... Pe laviță sunt așternute paie bine învelite într-o pînză de cînepă... Mai sunt și lemne sparte și puse lîngă vatră... Pe policioară deasupra laviței sunt ouă de lemn, fluiere și ploști cu marame de mătase... Ei, dacă s-ar putea da jos din pat ! Și încearcă. A ridicat capul... Poate să-l ridice... Ulciorul cu spirt nu e subt masă, e lîngă masă, că Dumitra a luat o cană ca să-i frece boierului picioarele... Dacă ar putea turna spirt cu cana pe ferăstruica dinspre șopron... Feras-

truica prin care pe vremuri, cînd nu era șopronul, bătrînul Nedelcu privea noaptea spre portița dinspre codrul Vlăsiei să vadă dacă au venit ăi care trebuiau să vie... Avea și pușcă lîngă el pentru cine știe ce... Han blestemat... Să ardă pînă în temelii!... Să-i spulbere vîntul cenușa în patru părți... Să nu mai rămîie nici urmă din el!... De afară, de la o vreme, nu se mai aude nimic. Rare bubuituri de armă... trag turcii. Ăi din afară nu mai trag deloc. Oare o fi trecut noaptea?... Unde s-o fi ascuns baba Dumitra? A biruit-o iar oboseala... Ațipește cîteva clipe și se deșteaptă din nou... O roade un gînd... De ce s-a întors ea la hanul ăsta care n-a purtat noroc nimănui?... Ce a tras-o la hanul ăsta blestemat? Ah, dacă ar putea arde... să trosnească... să geamă în flăcări!... Dincolo, în șopron, sunt paie căzute de la pod cînd se aruncă jos cu furca... A făcut pod la han cînd l-a făcut din nou, ca să ție răcoare vara, și iarna cald... Dar ei îi e tot frig... Dintr-o dată o cuprinde o voință crîncenă, o îndîrjire de moarte... I-a spus Dumitra că un turc a venit singur de la grajd în casă, ținîndu-și mațele cu mîinile amîndouă... Omul poate, cînd vrea... Trebuie să ardă hanul ăsta blestemat!...

Mîinile ei slabe tot o mai sprijină... S-a ridicat în cotul drept... se trudește încă, și acum e în capul oaselor... Ulciorul nu e departe. O să toarne din el în cană... Cum să ridice cana pînă la ferăstruică?... La candelă o să fie mai ușor, că are o poză de hîrtie... O s-o ude cu spirt și o să ia foc... S-a lăsat încet jos din pat... Se tîrîie pînă la ulcior... L-a răsturnat în cană... Curge din el și pe jos... ca o băltoacă. S-a proptit de pat... de masă... a ajuns și a deschis ferăstruica... Toarnă cu cana spirt pe firidă... toarnă afară... Unde, nu vede... dar toarnă... Se lasă jos... lîngă masă e un clondir cu gaz. Mai sunt și alte fierturi... I-au dat să bea gaz... A căutat tocmai la Tîrgoviște musceleanul pentru ea... că spunea o babă de la Corcinogu că dacă se unge cu păcură și bea o cană de gaz îi ia boala cu mîna... Pînă la urmă izbutește să-l ridice și pe ăla... Întîi pe pat... apoi pe masă... A ajuns cu el în firida ferăstruicii și toarnă... tot făcînd dîră... Ia poza, ca-

dîna, de pe masă... Toarnă spirt şi pe ea... apoi rostogoleşte ulciorul, să curgă tot... Întinde poza udă spre candelă...

*

— Nea Ioane... Ce-i aia... ? Arde hanu ! ai lui Simion au aprins hanu.

Flăcările au ţîşnit dintr-o dată, de subt şopron... O vîlvătaie cît o turlă de biserică a cuprins dintr-o dată hanul, care arde trosnind...

Oamenii strigă înnebuniţi :

— Arde hanu... Ard turcii...

Toma, care era lîngă Ion [ţipă] ca un smintit :

— Iureş, Ioane, iureş cu oamenii !... Clopotele... să să tragă clopotele... Cine poate să ajungă mai repede la clopote ? Măi Gheorghiţă... fugi, măi, snopeşte calu... Aşteaptă la biserică băiatu dascălului... Nu aşa repede, Ioane... Stai să să încingă focu... Cînd oi da io năvală cu calu... Veniţi după mine... Unde sunt puşcaşii ? Să tragă acum puşcaşii, să nu stingă turcii focu...

Simion, cînd a văzut că arde hanul şi că în curte e mişcare, n-a mai aşteptat nici o poruncă... A început să tragă la grămadă... Trag ai lui înfierbîntaţi cu ochii parcă ieşiţi din orbite... Damian nu trage... Puştile se încarcă greu şi el ştie că turcii vor încerca să fugă spre el, căci le e frică de sat şi de porumb. Au deschis poarta... Ţîşnesc dintr-o dată... Sună trompetul lor... Unii atîrnă parcă de cai... Îi potopesc focurile lui Simion... Acum toţi cei care au ieşit s-au culcat la pămînt. Ion n-a mai aşteptat clopotele şi a ţîşnit din porumb. Se vede ca ziua... Sar fuioare de scîntei pînă la ei. Se aud acum şi clopotele... Sună în două zvonuri vesele ca la Paşte... Lumea urlă, se repede. Toma a pornit-o cu calul înainte... dar se rostogoleşte şi nu mai ştie nimic ce e cu el...

*

N-au scăpat decît vreo douăzeci de turci care au rămas în grajduri de frică... În totul, au pierit în

această zi de duminică două sute treizeci de turci, au fost răniţi vreo douăzeci şi prinşi alţi douăzeci... Dintre săteni au mai căzut vreo treizeci... Ion, Drăgan, Damian... şi alţii... A murit şi Irina, fata Riţei, care se ţinea de taică-său... Toma iar a scăpat. Îi fusese împuşcat calul.

A doua zi — era un soare viu ca de vară — din han nu mai rămăseseră în picioare decît zidurile şi cenuşe pînă la glezne... Pe turci i-au adunat pe toţi în curte... Pe cei prinşi i-au lăsat în grajd... Toma a poruncit să se adune puştile... Să se adune şi muniţia cîtă s-a putut găsi la cei morţi... Satul era ca după un cutremur nemaivăzut... Pe morţi îi plîngeau numai ai lor şi bocitoarele satului, care cunoşteau meşteşugul bocitului... Toţi cei scăpaţi cu viaţa se simţeau născuţi a doua oară... Mai întîi nu mai erau clăcaşi... Din cîrmuitor n-au găsit decît un ceas şi vreo două inele... şi un fel de păpuşe neagră, ca un tăciune... Au căutat-o şi pe Sultana... Li s-a părut că ar putea să fie nişte oase albe de arse, afumate pe jumătate, ca de copil...

Şoricaie s-a apropiat de ea, i-a făcut cruce peste oase...

— S-o fi speriat rău, sărmana, cînd a văzut că a luat foc casa... Dar e mai bine aşa pentru ea... A iertat-o Dumnezeu !... S-a închinat şi s-au mai închinat şi cei din jur.

Înainte de prînz au sunat iar clopotele, căci se văzuse în zare un nor de praf. Veneau în goană cazacii... Cînd au venit mai aproape, lumea i-a auzit urlînd şi s-a risipit în toate părţile, s-au ascuns prin case... Simion, Petre Dobre şi cei de pe deal au avut timp să fugă peste gîrlă... dincolo, peste rîpă... Toma era în brişcă în deal... Îl scuturau frigurile... Ciotul se rupsese în cădere a treia oară.

Calliopi îl lăsase pe Băl-Ceaurescu să-i facă pe voie lui Cantacuzino şi să iscălească, dar de atunci nu avu decît un singur gînd : să facă tot posibilul să-l scoată din Căimăcămie... Începu să-l sape, arătîndu-l ca un incapabil, la început pe un ton mieros şi compătimitor... La bătrîna Maria Ghica, în palatul de la Colentina, unde se aduna toată protipendada ca să afle noutăţi şi să bîrfească, să puie la cale mici şi aparent glumeţe ticăloşii, Calliopi aducea mereu vorba despre caimacam, căinîndu-l :

— *Ce pauvre Cantacuzène... Il est plein de bonne volonté... mais il est tout-à-fait incapable de rétablir l'ordre... même avec le concours de turcs... C'est pour notre pauvre pays une grande désillusion... Il n'est pas vieux... mais il est...* matofit rău... *quoi — mes chéries...* şi se strîmbă gustînd îngheţata... ca şi cînd l-ar fi gustat pe Cantacuzino...

Cucoanele şi musafirii rîdeau şi povesteau mai departe... Ca un soi de centrală, Calliopi aduna toate zvonurile care umblau, toate jumătăţile de ştiri oficiale pe care le afla prin oamenii ei şi le aducea în acest mare salon, punîndu-le sare şi piper de la ea... pentru ca apoi să ajungă pînă la urechile cele mai subţiri...

Salonul de la Colentina era un salon unde se creau şi se năruiau reputaţii. Ceea ce agrava lucrurile era că Fuad însuşi venea de trei ori pe săptămînă în acest cerc muieresc, dornic să cunoască femeile bucureştene

din lumea mare, despre care se vorbea atît și la Istambul chiar, în saloanele sultanelor și ale favoritelor... Prin întrebări perfide, Calliopi arăta că e la curent cu tulburările din provincie, cu refuzul țării de a renunța la proiectul de Constituție și la realizările Guvernului provizoriu. Întreba cu candoare dacă e adevărat că în Vlașca țăranii au bătut pe subtcîrmuitor și pe dorobanți... Că la moșia lui Ghica de la Buzău au ucis un isprăvnicel care bătuse un flăcău pentru că intrase în via boierească... Că la Obilești în Ilfov...

Fuad-Efendi răspundea foarte încurcat, arătînd că nu e nimic serios, că armata turcă va interveni oriunde, acolo unde e chemată...

— *Il paraît, Excellence, que ce pauvre Cantacuzène a trop de confiance dans ses aptitudes de gouverner... Il est jaloux de son autorité et paraît qu'il ne vous demande jamaie conseil... Mais il faut bien pardonner ça... il est plein de bonne volonté...*

Fuad-Efendi dădea din cap evaziv și prefera să treacă la alt subiect, fără să se gîndească la vreo măsură, căci știa că această Calliopi Ghica era cea mai mare dușmană a doamnei de Kotzebue, și asta îi convenea. Îi era neplăcut fiindcă în acest salon venea și tot corpul diplomatic, adică veneau cei cîțiva consuli generali ai puterilor occidentale și unii străini de marcă, precum se spunea...

Un francuz, un asemenea strein de marcă, Emile de la Grange, îi scria în zilele acestea lui Ion Ghica, care era mereu la Constantinopol și pe care-l cunoscuse cînd acesta se afla la Paris, impresiile lui despre purtarea societății bucureștene, a boierimii, după intrarea trupelor de ocupație[1] :

---

[1] În manuscris, Camil Petrescu indică: „Urmează în franțuzește scris. de la Grange din *Anul 1848*, vol. V, p. 488. Se dă pînă la fraza vous me dire (z)".

Emile de la Grange, în continuarea scrisorii, îl informează dezgustat pe Ion Ghica despre atitudinea obedientă, pînă la umilință, a boierimii față de trupele otomane. Pentru Ion Ghica însă întîmplările erau cunoscute. Cîteva zile după intrarea trupelor turcești, sosise la Constantinopol Honoré Ubiccini, fostul secretar al Guvernului provizoriu (pe atunci al Locotenenței domnești),

[*„Mon cher M. Ghica,*

Est-ce que par hasard vous vous souvenez encore de moi ? Est-ce qu'au milieu de tous vos soucis, de vos angoisses, vous avez pensé une fois à votre grande *reactionnaire* Emile de la Grange, si long, si gai, si bête, si raisonnable et si Philippiste surtout ? Rassurez-vous, je suis converti, au moins quant à la Valachie, et si j'ai jamais rien vu de détestable, d'ignoble, excusez-moi, mais c'est ce qu'on est convenu d'appeler l'aristocratie valaque. Depuis l'entrée des troupes moscovites, nous avons joui de tous les échantillons possibles de trahison — délations, insinuations, espionnage, calomnies, récriminations, fils contre père, père contre fils, ami contre ami, c'est à n'y plus rien reconnaître et à regretter qu'un immense *flowing-up* n'envoie pas au diable Protecteurs et Protégés"...]

În cele dintîi zile, Calliopi vorbi despre populația *„récalcitrante"* care refuză Căimăcămia și ordinea ei, mai mult glumind, ca să arate bine informată — titlul ei cel mai de seamă care-i dădea autoritate în saloane și pentru care era căutată cu respect chiar de miniștri — și ca să otrăvească pe Costache Cantacuzino... Alături de cîteva știri despre alcovuri și despre noi intrigi amoroase, ea aducea și știri politice, urmărindu-și cu tenacitate planurile de a scoate pe Cantacuzino din Căimăcămie.

Peste vreo zece zile se văzu însă că nu e glumă și o cuprinse și pe ea spaima, că țara e încă în revoluție... Se părea că abia după căderea guvernului revoluționar, cinci sute de mii de oameni cel puțin se treziseră revoluționari. Zilnic soseau în București boieri care fugiseră de pe la moșiile lor înspăimîntați de îndrăzneala țărănimei și de dîrzenia ei... De la o vreme în toate casele mari nu se mai vorbea decît despre asta... Luni de zile

---

prieten cu N. Bălcescu și profund atașat revoluției, cu un memoriu către sultan. Mai tîrziu, același Ion Ghica își va aminti că „Ubiccini mai aducea depeșile lui Colquhoun către Sir Stratford Canning, întors dinadins din concediu, și pe ale Cancelariei franceze către generalul Aupick ; el era însărcinat a face acelor ambasadori și o expunere verbală despre cele petrecute cu intrarea lui Fuad-Efendi cu trupe turcești, cu instalarea caimacamului C. Cantacuzino, cu lupta pompierilor în Dealul Spirei și cu arestarea deputaților români" (cf. Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, *Opere*, vol. IV, Ed. Minerva, București, 1914).

amenințaseră boierii și reacționarii țărănimea cu venirea armatelor imperiale și acești boieri fuseseră convinși că de îndată ce se va vesti că ele au trecut granița, țărănimea va mușca pămîntul și iată că, dimpotrivă, o înfruntă cu îndîrjire.

— *Ce n'est plus la révolution des pauvres enfants de madame Farfara, mes bonnes amies. Le temps de boyards dillétants révolutionnaires est passé... Voilà maintenant la révolution des paysans enragés,* se plîngea acum serios Calliopi Ghica...

Cînd văzură că nici după desfacerea taberei lui Magheru țărănimea nu se potolește, așa cum nădăjduiau boierii, aceștia avură cîteva zile impresia că totul e pierdut... Într-o sîmbătă seară, Calliopi Ghica pofti la ea aproape întreaga protipendadă, chiar și pe bătrînul baș-boier Iordachi Filipescu, chipurile la o masă de ziua unui copil al ei... Pe șoptite însă mulți știau despre ce e vorba... Veniră reprezentanți ai tuturor celor douăzeci de mari familii, adică mai mult decît protipendada care nu era alcătuită decît din douăsprezece familii.

Nimănui nu-i ardea de mîncare și discuția fu foarte aprinsă... Toți simțeau că sunt pe o corabie — cum a spus unul dintre ei — care sta să se înece... La urmă se hotărî ca toți cei de față să se întîlnească a doua zi și să meargă împreună la caimacam, ca să-i arate că așa nu mai merge, că e nevoie de o mînă de fier și că dacă el nu se simte în stare să restabilească ordinea în țară, să lase pe altul în locul lui... Unii chiar șoptiră că o adevărată mînă de fier ar fi de pildă Hristache Băl-Ceaurescu.

*

A doua zi, douăzeci de carete și calești trecură pe rînd pe dinaintea palatului Vorniciei, unde lucra în zilele acelea Cantacuzino.

Un secretar veni să-l vestească pe caimacam că au venit marii boieri, în frunte cu baș-boierul. Se uită pe fereastră, văzu caleștile, bănui de ce-au venit, se înfurie, dar pînă la urmă își spuse că în felul ei aceasta este Adunarea Obștească a țării și că ar fi o greșală

să n-o primească. Întîmpină deci în pragul biroului său, cu cel mai candid surîs, pe baş-boierul Iordache Filipescu, care, cu barba lui măreaţă, sprijinit de bătrîneţe într-un toiag cu mîner de aur ca o cîrje episcopală, părea un fel de mitropolit.

Nu era destul loc pe canapelele vechi şi roase, care fuseseră un fel de garnitură Louis XV şi se mai aduseră scaune...

— Ce vă aduce la caimacamul dumneavoastră, arhon boierule ? întrebă el, mereu surîzător, pe baş-boier, după ce acesta se aşezase pe o canapea, umplînd-o toată cu lebadeaua şi binişul lui, mai ales că îşi pusese şi işlicul alături, căci îl durea puţin capul.

— E rău, fătul meu, e rău ! îi răspunse baş-boierul... Iartă-mă că îţi spun aşa... dar te cunosc de mic şi îmi eşti şi nepot pe deasupra... Nu e acum vreme de excelenţe şi alte fleacuri. E greu de tot... A luat ţara foc !... Şi boierul îşi lipi buzele groase de trei-patru ori ca şi cum ar fi gustat ceva neplăcut.

— Cine v-a spus asta ? întrebă caimacamul cu o prefăcută mirare. Cum se poate să vă speriaţi aşa din senin, domnilor ? se adresă el celorlalţi... şi surîse iar cu marile lui fălci de buldog sfrijit.

— Nu e vremea acum de surîsuri, excelenţă... Acum e vremea să ne punem cenuşe în cap şi să arătăm ce putem şi ce nu putem ! izbucni Băl-Ceaurescu, ridicîndu-se dîrz de pe scaunul pe care se simţea prost. Să isprăvim cu surîsurile... Ţara arde şi baba se piaptănă...

Acum caimacamul se supără de-a binelea... Găsi că acest Băl-Ceaurescu s-a obrăznicit din cale-afară...

— De unde ştiţi dumneavoastră că ţara arde ? Vă luaţi după tot felul de zvonuri false, de minciuni răspîndite de craii revoluţionari... Eu nu vorbesc cai verzi pe pereţi... Eu am aci rapoarte din toate judeţele în care se arată precis ce s-a întîmplat... Situaţia exactă... Mai bine, boierule, decît ai vorbi ce nu trebuie, ai fi venit aci să-ţi cetesc aceste rapoarte, ca să afli adevărul... se adresă el de-a dreptul lui Băl-Ceaurescu.

Atunci baş-boierul îi spuse molcom caimacamului :

— Ai putea, boierule, să ne ceteşti şi nouă cîte ceva din rapoartele dumitale ?

— Cum să nu... Sunt gata să vă cetesc orice vreţi... dar uite, e un teanc mare... nu ne-ar ajunge nici pînă mîine... Spuneţi-mi ce vă interesează anume...

— Ai putea, excelenţă, să ne spui ce-a fost în Vlaşca la Putineiu ?... întrebă I. Slătineanu, un boier îndesat, cu faţa osoasă, puţin spîn.

— Foarte bine ! Să căutăm raportul de la Vlaşca şi să vedem ce s-a întîmplat la Vlaşca... Vă cetesc întocmai... A găsit raportul şi ceteşte ca să arate că lucrurile n-au nici o însemnătate[1] :

[*„Cinstitului Depart. din Năuntru*
Cîrmuirea J. Vlaşca,

În asemănarea poruncii c. Depart. cu No... împărţindu-le prin subtcîrmuitori examplarele trimise ale excelenţei-sale Fuad-Efendi şi ale c. Căimăcămii, cu adăogirea ca subtcîrmuitorii să le desluşească supunere la drepturile proprietăresci şi a se păzi liniştea obştească, fără de nădejde s-a întîmpinat cu doue raporturi ale d. subtcîrmuitor de Margine subt No. 3.724 şi 3.725, prin care arată necuviinţa însemnaţilor locuitori ot Hodivoia, nevrînd a primi expusele publicaţii pe cari le-au şi aruncat. Nu fu îndestul aceasta, dar au bătut pe ispravnicei, din cari la unul din Stănesci i-au frînt mîna, ba încă şi pe dorobanţi i-au gonit cu ciomegele, adăogînd că nu vor face nici o zi arendaşilor, precum mai pe larg se va încredinţa din copiile de pe raporturi. Totodată s-a întîmpinat cîrmuirea şi cu doue jelbi a mai multor proprietari şi arendaşi, prin cari arată aceeaşi nesupunere la datoriile proprietăresci, cu ameninţări de despăgubire asupra Cîrmuirii, cari se trimit pe lîngă aceasta în original..."]

Aci beizadea Scarlat Ghica, un bărbat tînăr, cu o barbă roşie ca şi a tatălui său, potrivită cu foarfecele şi mustaţă despărţită în două, cu cîteva muchi de brici, îl întrerupse, în felul lui ştiut intempestiv... că se crede foarte inteligent şi are o iscusinţă de jucător pasionat de cărţi.

---

[1] În manuscris, Camil Petrescu întrerupe redactarea pentru a indica : „(Urmează reprodus întocmai, cu titlu cu tot, Raportul no. 5600 al Cîrmuirii de Vlaşca... Se scrie pînă la semnul X de la pag. 463, vol. IV (*Anul 1848*)" (n. ed.).

— A, mai mulţi proprietari iscăliţi numai pe două jalbe... Cu alte cuvinte aproape în întreg judeţul locuitorii sunt „necuviicioşi" cum spune raportul... Rup publicaţiile Căimăcămiei, bat isprăvniceii, gonesc dorobanţii cu ciomegile... Nu-i nimic asta, nu? Şi puse el însuşi mîna pe dosar... Se crede priceput într-ale legii şi ia singur în cercetare dosarul de pe masă: Uite aci, mai departe, raportul Subtcîrmuirii de Margine! Şi citi sărind, ca un jucător de cărţi care alege atuurile [1]:

„...Vestindu-mă de aceasta şi avînd în vedere jalba d. arendaş acelei moşii, resoluţie cu No. 1.370 şi, venind însumi în pomenitul sat şi chemînd pe juraţi, le-am poruncit locuitorilor şi mi-au răspuns că toţi sînt în unire ca să nu dea nici pentru datoriile proprietăţii, şi poruncindu-le a-i chema la subtiscălitul ca să le vorbesc despre aceasta, mi-au respuns că nici unul nu vrea să vie şi dorobanţi să nu mai trimiţă în sat pe la dînşii, că nu va fi bine..."

— Auziţi, auziţi, boieri, cum vorbesc sătenii în septembrie douăzeci, la o săptămînă după intrarea trupelor imperiale? Şi excelenţa-sa spune că nu-i nimic... A... a... Cătă şi răsfoi dosarul mai departe... Departamentul Trebilor din Lăuntru adăogă pe raport: „Cîrmuirea arată că cu asemenea împotrivire s-au arătat şi locuitorii satelor Stăneşti şi Putineiu..."

— Ei şi? răspunse caimacamul... S-au trimis ostaşi turci şi totul este desigur în ordine la ceasul acesta, despre care cu siguranţă că voi primi raport în continuare...

Dar beizadea Scarlat, care mergea mai departe în teancul de rapoarte, ceti repede:

— Uite... uite ce scrie aici... cîrmuirea de Ilfov...

Reacţionar fanatic, Scarlat Ghica ceteşte cu patimă, cu revoltă. [2]

---

[1] În manuscris, Camil Petrescu lasă un spaţiu alb şi în subsolul paginii 636 indică: „(Se continuă cu fraza «Vestindu-mă» etc., pag. 465, vol. IV *(Anul 1848)*" (n. ed.).

[2] În manuscris, se dă indicaţia: „(Se va transcrie raportul nr. 235 de la semnul X la semnul Px)". Camil Petrescu avea în bibliotecă toate cele şase volume ale *Anului 1848* şi semnele erau

[„...roagă pe Cinst. Departament ca să facă punere la cale a da în dispoziţia Cîrmuirii patruzeci soldaţi musulmani spre a se îndrepta în plăşile Obilesci şi Olteniţa, de unde s-au mai primit acum raporturile cu No. 84, 87, 93, 94 şi 95, tot în asemenea imprejurări, căci duhurile locuitorilor satelor de pe linia Dunărei sînt cu totul răsvrătitoare şi nesupuse.

Cîrmuitorul
I. Mitescu"]

— Nu uitaţi că tot în Ilfov sătenii din Ulmeni au dărîmat pînă în temelii toate nămestiile proprietăţii...

Costache Cantacuzino o priveşte pe această odraslă de domnitor cu destul dispreţ... „Şi-a pierdut averea la cărţi — a jucat de-atîtea ori cu el — şi din pricina asta a devenit arţăgos. Acum îl poţi pune la locul lui cu orice slujbuliţă, căci şi fraţii lui s-au săturat de el şi nu-i mai dau bani... Mai ciupeşte ce poate de la maică-sa, de la Colentina... Pe Bibescu l-a atacat cu furie, pînă într-o zi, cînd i-a dat o slujbuliţă de şapte-opt sute de lei... şi pe urmă s-a făcut cel mai straşnic apărător al lui... E bun de gură al dracului... Era mai bine dacă mai întîrzia la Braşov acolo şi la Galaţi, pe unde află că a umblat, pe lîngă Duhamel. Acum e primejdie să-i facă încurcături cu dosarele astea... E o idee... Am să-l numesc în comisia aia de cercetare şi de arestări pe care o tot cere omul ţarului... Îl pun acolo alături de Mihalache Cornescu şi de Mihalache Suţu. De s-ar potoli acum... Că el nu mai are moşii de pierdut..."

— Am auzit că la Dolj... la Calafat... unul Zaman îşi face de cap ! Ce se întîmplă acolo, excelenţă ? întreabă iar Slătineanu.

— Păi să vedem şi-acolo... Să vedem ce găsim aci la delă... La Dolj, zici, boierule...

— La Dolj... la Dolj...

Scarlat Ghica cercetează repede stiva de dosare...

— Uitaţi... l-am găsit... Şi citeşte de-a dreptul : [1]

---

făcute cu creionul, urmînd ca fragmentele din documente să fie transcrise la definitivarea unor capitole (n. ed.).

[1] La p. 639 a manuscrisului găsim indicaţia autorului : „(Se transcrie aci adresa n. 724 de la semnul X, paginile 1 şi 2, vol. V, *[Anul] 1848*)". Din păcate, nici în ediţia 1957 şi nici în

[„Departamentul Trebilor din Năuntru al Prinţipatului Ţării Românesci

No. 724
Secţia 1, masa 1
Bucuresci

Cinstitei Căimăcămii a Ţării Românesci

D-lui cîrmuitorul judeţului Dolj prin raport. No. 207, încunoşciinţează acestui Departament că la 27 ale încetatului septemvrie primind scire că un număr ca la două sute locuitori revoltanţi, avînd în capul lor un comisar propagant, un preot şi doi soldaţi, înarmaţi cu puşci, suliţe, topoare, coase şi cu stindarde, se apropiau de oraşul Craiovei cu precugetare ca să intre a răzvrăti norodul şi a sminti liniştea, a trimis îndată înaintea lor pe tistul dorobanţilor Cîrmuirii şi pe Pit. Gheorghe Bibescu, împreună cu vreo treizeci dorobanţi cari, întîmpinînd pe acei revoltanţi aproape de oraş, după o mică luptă între dînşii, au prins pe capii lor şi vreo sută din locuitori, pe cari legîndu-i şi aducîndu-i la Cîrmuire, la cercetarea ce le-a făcut despre a lor cugetare au răspuns că sfîrşitul pornirii lor era să doboare administraţia de astăzi şi să restatornicească pe cel de mai nainte administrator, profesor Anton, după care aceasta, d-l cîrmuitor, pe de o parte pe capii acelor revoltanţi i-a arestat, iar pe de alta prin cetirea publicaţiilor date de la 13 septemvrie încoace şi prin osebite povăţuiri, chemînd pe acei locuitori la cunoscinţa îndatoririlor lor, le-au dat drumul a se întoarce pe la casele lor.

Prin acelaşi raport, d-lui cîrmuitorul judeţului Dolj însciinţează că locuitorii satelor despre Calafat, îndemnaţi de un Costache Zaman, petrec şi acum în răzvrătire, nu se supun a recunoaşte legiuirile şi au întrerupt cu totul comunicaţia cu toată aceea parte a judeţului, şi că numitul Zaman pe lîngă alte neorînduieli ce săvîrşesce, puind mîna şi pe Pit. Dimitrie Părăianul,

---

cele ce au urmat nu găsim respectate cu stricteţe aceste trimiteri în vederea integrării unor documente de epocă în textul volumului. Cu totul ciudat ne apare faptul că autorul nu menţionează să fie transcrisă şi rezoluţia drastică semnată de caimacamul Cantacuzino: „Să se răspundă ca să poruncească goana şi arestarea acelui Zaman, după care să se puie la închisoare, de care să se raportuiască" (cf. *Anul 1848*, vol. V, p. 2) (n. ed.).

rînduit subtcîrmuitor la plasa Cîmpului, după ce l-a bătut foarte rău, apoi nu se scie în cele din urmă ce va fi făcut cu dînsul.

Prin altă hîrtie de la 30 septemvrie, însciintează numitul d. cîrmuitor că de la Vidin au trecut la Calafat un trup de o mie cinci sute ostaşi otomani, şi că tot mai trec, luînd d-lui toate cuviincioasele măsuri pentru întîmpinarea trebuincioaselor lor, şi că acel Costache Zaman, după ce a bătut cumplit pe subt-numitul cîrmuitor Părăianul, rupîndu-i dinţii şi împungîndu-l cu suliţele cu cuget de a-i ridica vieaţa, îl ţine arestuit în lanţ ; adăogînd d-l cîrmuitor că despre ceea ce atinge de păzirea liniştei în capitală şi de dezrădăcinarea neorînduielilor ce mai există, a luat toate trebuincioasele măsuri atît d-a dreptul, cît şi prin înţelegerea ce a avut cu Excelenţa-sa Ismail-Paşa, carele se adastă a intra în Craiova cu oştirea sa.

Aceste dar toate împrejurări, Departamentul a socotit de a le supune cinst. Căimăcămii.

Şeful Departamentului,
Iancu Filipescu

Şeful Secsii,
Steriade"]

— Ei ? Locuitorii satelor de pe linia Dunării... Am înţeles adică jumătate judeţul... şi încă aşa e şi în alte judeţe... Şi iată ce e ciudat : Raportul cere patruzeci de soldaţi musulmani pentru aceste comune şi uite aici rezoluţia... „Răspuns ca să se întrebuinţeze la asemenea întîmplări din cazacii ce s-au dat"... Se recunoaşte deci că trupele musulmane nu sunt de ajuns... Frunzăreşte şi dă de alt dosar...

Caimacamul, care şi-a luat angajamentul să le arate tot, îl lăsă să cetească...

— Cum vă spuneam, iată ce se întîmplă la Islaz, care e şi el tot pe linia Dunării, în Oltenia. Uite un raport, şi caută... Tot de la 20 septembrie... Ceteşte răspicat. Uite rascoală între soldaţi ! [1]

---

[1] La p. 640 a manuscrisului găsim următoarea indicaţie a autorului : „Să se transcrie adresa nr. 135 de la semnul X? vol.= pag. =)" (n. ed.).

[*Adresa No. 135 a comandirului roatei 8 din polcul 83
către Cîrmuirea de Teleorman
Copie după adresul d-lui Comandir al roţii 8-lea
din polcul No. 3 cu No. 135*

În urma primirii poruncii Cinst. Cîrmuiri no. 1 934, am făcut şi eu cunoscută cinurilor ostăşesci de subt comanda mea, în urma căreia m-am pomenit cu o răscoală între soldaţi, precum v-am declarat eri în persoană, care intrigă curge de la aflatul în roată subtlocotenent Ioan Dascălu, ce a fost înălţat într-un rang de Guvernul provisor, şi intrînd cu amăruntul în cercetarea răscoalei, am dovedit că numitul Dascălu, unindu-se cu un subtcîrmuitor ce-şi are tactul într-acest sat Islazul, şi anume Ioan Bunescu, au tras cîţivca soldaţi în partida lor, zicîndu-le că eu, comandirul lor, am hotărît să fug şi pe ei să-i las în mîinile turcilor, spre a-şi putea împlini scopul, că adică soldaţii să se unească cu dînşii şi să vie să mă lege, şi pe urmă să iea toţi soldaţii aflaţi în punct, precum şi pe cei după la picheturi, şi să plece cu ei la d. Magheru, unde nu numai să-şi afle scăparea, dar cu hotărîre să vie asupra oştirilor împărătesci la Bucuresci, spre răzbunare..."]

Răsfoi mai departe.

— Uitaţi, ce nu e numai linia Dunării... e şi la munte... Uite ce se raportează din Argeş! Ceteşte[1]:

[*Departamentul Trebilor din Năuntru*

No. 131
Secţia 1-i, masa 1
Bucuresci

Cinstitei Căimăcămii a Ţării Românesci

...iar în parte duhurile sînt încă exaltate după neprecurmata invitare şi propagandă ce şi acum se face în taină de locuitorii din Pitesci, Toma Furduescu şi Toma Conţescu, sprijiniţi pe nădejdea că vor fi ajutaţi de Magheru prin trimiterea de panduri ce are adunaţi lîngă Rîmnicul-Vîlcei..."]

---

[1] La p. 641 a manuscrisului găsim următoarea indicaţie a autorului: „(Se copiază adresa n. 131 de la X)". În continuare fiind numai propoziţii şi fraze cu ştiri din diverse judeţe privind nesupunerea ţăranilor la dispoziţiile Căimăcămiei, Camil Petrescu le-a dispersat în textul capitolului (cf. *Anul 1848*, vol. V) (n. ed.).

— Şi asta nu-i nimic, dar uitaţi rapoartele din plasa Cotmeana :

„...satele Martalogii, Slobozia-Ciobani şi Horoeşti... cu nesupunere la poruncile stăpînirii..."

Şi iată alt raport, tot de la Argeş, care cere :

„...măsuri ostăşeşti împotriva răzvrătiţilor, precum sînt locuitorii din satul Runcu, plaiul Loviştii..."

Răsfoieşte mai departe : Iată şi la Prahova raportul Cîrmuirii :

„În satul Cornul sătenii au ocupat moşia gonind pe Pitarul Procopie..."

Asemenea la Comarnic... unde, scrie aci, sătenii au năvălit asupra trupelor imperiale... Dar uitaţi la Rîmnicul Sărat... Un act iscălit, scrie aci, de peste două sute de inşi, în frunte cu fostul administrator Scarlat Turnavitu, care apoi ies toţi înaintea armatelor slăvitului ţar şi declară că nu primesc nimic decît guvernul revoluţionar.

— Ei şi ? întrebă caimacamul exasperat. Nu au fost arestaţi toţi, în frunte cu acel netrebnic Scarlat Turnavitu, care a pus la cale totul... ? Aţi văzut, vi s-au cetit rapoarte... aşa sunt toate... Ţăranii s-au răzvrătit... Noi am trimis ostaşi imperiali şi i-am adus la raţiune... Atunci ce mai vreţi ?

— Dar au izbucnit şi izbucnesc mereu în alte părţi ! se auzi un glas... Puteţi spune că la ceasul acesta e linişte în ţară ? Nu... asta e... Dimpotrivă, după arătările dumneavoastră, ţăranii sunt şi mai dîrzi.

— Dacă nu e linişte, va fi... Vă pot asigura... Trupele imperiale pentru asta — nu ? — au intrat în ţară...

Băl-Ceaurescu, care tăcuse pînă aci ca un taur încruntat, spuse că are să puie şi el o întrebare... Ieri şi alaltăieri veniseră la el vechilul şi cîţiva logofeţi, speriaţi, fugiţi de pe moşiile lui din Teleorman, arătîndu-i că acolo e prăpăd... Îi arătaseră sat cu sat întîmplările de acolo.... Tăcuse, fiindcă vroia să-l ia pe caimacam pe nepregătite... Acum nu se mai putu stăpîni...

— Ar putea excelenţia-sa să ne arate şi rapoartele despre întîmplările de la Teleorman... din comunele Piatra, Viişoara şi altele ?...

Caimacamul păru puţin încurcat.

— Da, de ce nu ? V-am prometat să vă pun la dispoziţie toată dela... Şi căută printre hîrtiile de pe masă... Uitaţi raportul... puteţi să-l cetiţi !

Băl-Ceaurescu îl luă în mînă şi ceti...[1]

[„Cinstită Cîrmuire a judeţului Teleormanul, prin adresul cu No. 238, făcîndu-mi cunoscut că locuitorii satelor Piatra şi Viişoara nu vor da ascultare şi supunere la poruncile stăpînirii, grăbindu-mă ca cît fără zăbavă să trimiţ o comandă de soldaţi a sta execuţie la pomenitele sate, pînă la sosirea armiei otomane, şi la 6 ale următoarei m-am pornit eu însumi cu o comandă de 30 soldaţi, împreună şi cu cîrmuitorul judeţului la satul Piatra, şi după a noastră sosire la pomenitul sat, d. cîrmuitor îndată a vestit pe locuitorii satului spre a se aduna la domnia-sa să le citească poruncile stăpînirii, şi după ce s-au adunat toţi locuitorii satului, d. cîrmuitor le-a citit poruncile stăpînirii, prin care îi povăţuia să se conformeze cu ele, şi pe ale fostului răsvrătitor guvern să le înapoiască domniei-sale ; iară ei toţi au începutără a striga într-o glăsuire că nu se supun la poruncile de acum ale cinstitei Căimăcămii, revoltîndu-se asupra noastră cu ciomege şi cu pietre.

Iară eu văzînd această îndîrjire din partea lor, am fost silit, ca să comandez slobozituri de foc în sus, socotind că cu aceasta se vor înfricoşa, şi văzînd că cu acest mijloc nu pot a-i linişti, am fost siliţi pe dată a vesti pe d. comandirul divisionului 3-lea a veni spre ajutor, însă această apărare a noastră a ţinut de la 10 ceasuri dimineaţa şi pînă la 1 după douăsprezece din noapte, cînd atunci sosind divizionul, s-au şi răspînditără.

---

[1] La p. 643 a manuscrisului găsim următoarea indicaţie a autorului : „Se transcrie de la semnul X la semnul X, pag. 128—129, vol. V, IV *[Anul 1848])*", ca la p. 644 să precizeze : „Iscăleşte căpitanul Arion — în satele Piatra şi Viişoara". Atît ediţia din 1957, cît şi următoarele au reprodus numai un fragment din care nu reiese că se referă la situaţia existentă în satele Piatra şi Viişoara şi nici că era semnat de căpitanul Arion. De aceea noi am reprodus integral „Raportul nr. 170 al comandirului roţei 5 din nr. 3 către Dejurstva oştirii Ţării Româneşti" (cf. *Anul 1848,* vol V, p. 128—129) (n. ed.).

Iar după sosirea armiilor imperiale, m-am şi înapoiat la 11 ale acesteia. Aceasta după datorie nu lipsesc plecat a face cunoscut.

Căpitan Arion

Or. Zimnicea"]

Cînd sfîrşi, întrebă, tremurînd de mînie :

— Asta-i tot, ai ? Asta-i tot ce spun rapoartele dumneavoastră... Acest căpitan nu spune în raportul lui nimic despre morţii de-acolo... Acum văd cîtă încredere se poate avea în rapoartele dumneavoastră...

— Cum nu scrie despre morţi ? întrebă caimacamul mirat. Trebuie să scrie... Şi caută altă hîrtie. Uite aici... raportul Căimăcămiei... Şi ceteşte [1] :

[*„Excelenţii-sale Omer-paşa*

Acum s-a luat sciinţă că la satul Piatra din judeţul Teleorman, ai cărui locuitori s-au arătat cu nesupunere, nevoind să cunoască şi să urmeze proclamaţiilor obştite pentru restatornicirea legiuitei stăpîniri şi a liniştei obştesci, şi prin urmare pentru că tot locuitorul să intre iarăşi în legiuitul drum şi să-şi urmeze împlinirea datoriilor ce legiuirea organică impune fiecăruia, mergînd însuşi cîrmuitorul numitului judeţ însoţit de treizeci ostaşi pămînteni, şi spre a-i povăţui să se întoarcă din rătăcirea în care urmează a fi, a fost împresurat de către acei locuitori — care sînt în număr mai mare de cinci sute, la care împresurare s-a săvîrşit şi omor de vreo trei oameni — şi încă acum se află ţinut în sat subt arest.

Subtiscălitul grăbesce a da această împrejurare în cunoscinţa Execelenţei-Voastre, rugîndu-vă ca să binevoiţi a face cuviincioasa punere la cale spre înfrînarea acelor îndărătnici locuitori, şi îndatorirea lor de a respecta legiuirile. De se va găsi cu cale, Exelenţie, se poate trimite şi oştire cît mai în grabă."]

— După cum vedeţi, aici încep să apară şi morţii... Da' io întreb pe boierul Costache Cantacuzino... care iscăleşte această notă... de unde ştie el că au fost şi morţi, dacă nu pomeneşte nimic despre asta chiar că-

---

[1] La p. 645 a manuscrisului găsim indicaţia autorului : „(Se transcrie nota n. 354 de la pag. 54 şi 55, vol. V/IV, *Anul 1848)*". Nota Căimăcămiei se află reprodusă în *Anul 1848*, vol. V, p. 55—56 şi este emisă de guvernatorul militar al capitalei la 8 octombrie 1848 (n. ed.).

pitanul care a avut comanda şi a poruncit să tragă...? Că, după cîte ştiu, domnia-sa nu a fost acolo... Ei bine, raportul e încă mincinos. La Piatra, la Viişoara, la Suhaia s-au petrecut lucruri grozave... N-au fost trei morţi... au fost zeci şi zeci de morţi... S-au ridicat şase sate...

Baş-boierul, speriat, întrebă:

— Da' spune-mi, boierule, ce-a răspuns Omer-paşa la această notă?...

Caimacamul, alb la faţă, luă dosarul şi ceti[1]:

[„Exelenţii-sale domnului caimacam

Pentru netrebnica urmare săvîrşită de către acei locuitori ai satului Piatra către cîrmuitorul judeţului.

Pornindu-se îndată cinci escadroane oştire ca să-i îndemne a respecta legile, se face cu cinste cunoscut şi Exelenţii-Voastre în privinţa adresei cu No. 354.

Guvernatorul ostăşesc al capitalei,
Omer-Paşa"]

— S-au trimis numai în aceste sate cinci escadroane turceşti?

— Şi două sute de cazaci, arhon boierule!

Baş-boierul rămase pe gînduri...

— Apăi, dacă s-a trimes atîta oştire, încep să cred şi eu că raportul acelui căpitan nu spune adevărul.

— Adevărul să vi-l spun eu! spuse Băl-Ceaurescu, tremurînd. Că mi-a venit, fugind cum a putut bietul om, vechilul de la moşie. A fost prăpăd în aceste sate ale mele... Într-unul din ele s-au ridicat toţi clăcaşii, în frunte cu un netrebnic... unul Gligore Hergă, l-am cunoscut şi eu, o namilă de rumân care vecinic aţîţa oameni împotriva vechilului.

— A fost împuşcat... spuse caimacamul.

---

[1] La p. 645 a manuscrisului găsim indicaţia autorului: „(Se reproduce adresa de la pag. 62, vol. V, IV *[Anul] 1848,* de la X la semnul X)". Într-adevăr, în *Anul 1848,* vol. IV, p. 62, este reprodusă „Adresa nr. 117 a lui Omer-Paşa, guvernatorul ostăşesc al Capitalei, către Căimăcămia Ţării Româneşti", cu precizarea: „Orig. Arch. Afacerilor Streine. Dos. 5 bis/2079. Secr. St." (n. ed.).

— Da, a fost împuşcat... da' pînă să fie împuşcat, cît rău a făcut ? A îndemnat sătenii de mi-au ridicat grîul de pe cîmp... de mi-au cules porumbul... mi-au stricat eleşteul... Au tăiat lemne din pădure... Cînd s-au dus isprăvniceii să-i întrebe de ce fac asta... i-au pus pe goană omorînd unul dintre ei... Asta nu scrie în raport... Pe urmă au deşertat şi hambarele... Au trimis oameni de au ridicat şi satele vecine... Viişoara, Suhaia, Furculeştii, care au făcut la fel. Vechilul, fugind cum a putut la Turnu-Măgurele, a cerut ajutor grabnic cîrmuitorului. Cîrmuitorul a venit el însuşi cu dorobanţi de-ai lui şi cu o comandă de oştire, subt acel căpitan Arion... Au adunat lumea şi cîrmuitorul a vrut să le vorbească... Atunci, Gligore Hergă, netrebnicul acela, a aţîţat lumea, că se zice că erau ca la şapte sute de oameni, spunînd că nu le trebuie cîrmuitor, că ei vor tot guvern revoluţionar... şi-au început să ameninţe... strigînd la cîrmuitor şi căpitan să iasă mai repede din sat, că de nu, va fi vai de ei... Atunci căpitanul a poruncit ostaşilor să tragă... Au căzut atunci ca la treizeci de săteni şi sătence, că ele erau mai afurisite... În loc să fugă, ceilalţi s-au năpustit cu pari, cu topoare, asupra ostaşilor, ucigînd unii din ei, de au fugit toţi, cu cîrmuitor şi căpitan cu tot, închizîndu-se în curtea conacului... şi au stat închişi acolo, aşa cu spaima morţii, o zi şi o noapte... Pînă cînd a venit oştirea turcească... Dar Gligore Hergă acesta şi ai lui nu s-au lăsat... Au alergat şi au ridicat satele vecine şi au venit cu toţii să atace oştirea turcească... Atunci au tras şi turcii şi au ucis pe-acest Gligore Hergă şi pe-ai lui... Dar nici aşa nu s-a făcut linişte... Că a mai fost nevoie să vie şi două sute de cazaci... Unde e răzmeriţa din satele vecine ?

Caimacamul îi răspunse enervat :

— Scrie şi despre asta... Ceteşte şi celelalte rapoarte, fiindcă cel de la Teleorman este foarte mare, cuprinde multe rapoarte.

— Ce să mai cetim !... Ne-am lămurit cît adevăr cuprind rapoartele dumneavoastră...

Atunci se ridică Iancu Ruset, care întrebă :

— Da' aveţi cumva şi rapoartele de la Zăvoiu Dihorului şi de la Vadu Rău ? După cîte ştiu, şi-acolo a fost ceva cam ca la Piatra în Teleorman...

— Acolo cercetările sunt în curs... De îndată ce vom avea rapoarte, vă voi chema să vi le arăt...

Baş-boierul se ridică să plece, vădit nemulţumit şi toţi se ridicară odată cu el... Pe cînd aşteptau să se urce în caleşti, Iordache Filipescu le spuse :

— Mîine ne întîlnim iar toţi... şi mergem de-a dreptul la Fuad... Boierimea e în mare primejdie şi trebuie să fim uniţi... Nu mai încape îndoială că acest Cantacuzino nu are rapoarte adevărate ca să nu se ştie prăpădul care e în ţară şi să nu se vadă că nu e în stare să facă ordine... Trebuie să-i spunem tot lui Fuad...

Într-adevăr, a doua zi s-au dus iar toţi împreună la Fuad, care-i primi şi, cînd află despre ce e vorba, îngălbeni... Cu nici un preţ nu trebuia să se afle la Istambul că el n-a izbuit să facă ordine... Nici Divanului imperial nu-i convine asta, căci ar fi un pretext pentru acest ticălos de Duhamel să se plîngă ţarului că turcii nu sunt în stare să facă ordine în Principate... Îi concedie nervos, spunîndu-le să stea liniştiţi, că se vor lua cele mai aspre măsuri pentru ca să se restabilească neîntîrziat ordinea.

Seara, el redactă o notă plină de perfidie către caimacam, cerînd s-o înscrie şi în buletinul oficial : [1]

[„Bucarest

Excellence,

Il y a quelques jours M. le Basch-Boyard accompagne d'une vingtaine de boyards sont venus chez moi pour me représenter que l'esprit de propagandisme qui pendant la révolution avait fait de grands progrés parmi la population du pays, n'était pas éteint et qu'il conviendrait de prendre des mesures pour l'étouffer entièrement.

Sa Majesté Impériale le Sultan m'a spécialement recommandé d'effacer toutes les traces de la révolution. Depuis mon arrivée

---

[1] La p. 649 a manuscrisului găsim indicaţia autorului : „(Se va transcrie nota de la pag. 92, vol. V, de la semnul X la semnul X)". Este nota lui Fuad-Efendi adresată lui C. Cantacuzino (cf. *Anul 1848*, vol. V, p. 92) (n. ed.).

ici je me suis attaché à executer les ordres de Notre Auguste Souverain et j'éspère avoir reussi. Je n'ai négligé aucune des mesures qui m'ont, à cet effet, été recommandées par Vous, Excellence, et par le Conseil des Ministres et je croyais avoir atteint le but proposée ; c'est donc à mon bien grand étonnement et avec une bien pénible sensation que j'ai du voir cette démarche de MM les Boyards.

Je n'ai cessé depuis mon arrivée de vous assurer, et je vous répète encore ici que je suis toujours prêt à prendre toutes les mesures que vous pourrez me suggérer pour assurer sur des bases stables et solides la tranquillité publique et le bien-être du pays : l'armée impériale sous ma direction et tous les moyens d'action qui sont à ma disposition me rendent cette tache facile. Je viens donc ici, Excellence, vous réitérez les mêmes assurances que je n'ai cessé de vous donner jusqu'a présent, que je m'empresserai toujours d'adopter immédiatement toutes les mesures que, d'accord avec le Conseil des Ministres, vous jugerez à propos de me recommander et que je jugerai conformes aux ordes et aux intentions bienveillantes de Sa Majesté Impériale.

Agréez, Excellence, les assurances de ma considération bien distinguée.

Fuad"]

Au fost porniţi de azi de dimineaţă spre Tîrgovişte... I-au legat în rînd cîte patru cu aceeaşi frînghie care înnoadă mîinile fiecăruia la spate... Capătul frînghiei este ţinut de un cazac călare... Sunt zece rînduri de arestaţi, care merg aşa legaţi în picioarele goale prin noroi, că a început să plouă de ieri de pe la prînz, ploaie putredă de toamnă. Mai sunt vreo doisprezece cazaci care merg unii înainte, alţii înapoi... Oamenii merg greu, cînd alunecă unul, alunecă tot rîndul şi atunci cazacii îi pocnesc cu nagaicile, strigînd vorbe urîte pe limba lor... Cel mai amarnic dintre ei este uriacul cel gros şi înalt, cu mustăţile groase, cu fălci puternice, de care parcă se tem chiar şi cazacii... El înjură şi loveşte cel mai mult... Ofiţerul subţire, cu faţă lungă şi mustaţă moale, e cu gîndurile aiurea, pare nemulţumit că a fost luat de la cine ştie ce petrecere plăcută ca să escorteze pe aceşti valahi revoltaţi... Nu este totuşi atît de elegant ca alţi ofiţeri din armata ţarului şi călăreşte pe un cal căzăcesc de rînd...

Toma e dus de un cazac, deosebit, legat de singura lui mînă... Acum, după o săptămînă, nu mai are friguri, dar nu ştie ce o fi cu bonţul de la umăr, fiindcă de o săptămînă nimeni nu i-a mai desfăcut feşele şi nu s-a mai uitat la rana lui.

După [ce] au intrat într-o goană nebună în sat, în rînd cîte patru, chiuind şi slobozind pistoalele şi carabinele în văzduh, de-a intrat spaima în tot satul luat

fără de veste, cazacii s-au adunat toţi, erau vreo două sute, în poiana răscrucii... Ofiţerul care îi comanda a dat poruncă să intre toată lumea în case şi bordeie şi să aştepte pînă or veni noi porunci... Cine e prins pe uliţă e împuşcat. Pe la prînz a venit şi subcîrmuitorul cu zece dorobanţi şi a început cercetările... După ce trei zile i-a frecat, i-a bătut, i-a ameninţat cu împuşcarea, n-a putut scoate de la ei mai mult decît a spus întîi Vasile Mînjoc... Oamenii au fost chemaţi în poiana răscrucii de [subt]cîrmuitor, au fost certaţi, apoi dorobanţii i-au lovit cu gîrbacele... au lovit şi l-au omorît pe popa Gheorghe... Nu ştiu nici ei bine ce-a fost... că au murit atîţi dintre ei şi s-au speriat...

— Cine v-a îndemnat?

— Ion al Firului, Vasile Peştefript, Drăgan, Damian şi alţii.

— Să vie aici.

— Sînt morţi, măria-ta... Nici n-am apucat să-i înmormîntăm... Sînt în biserică...

Au fost şi i-au văzut acolo întinşi pe jos, unul lîngă altul, cu flori pe piept, dar şi cu răni grele... I-au recunoscut toţi... I-au recunoscut şi dorobanţii... Ba pînă la urmă subcîrmuitorul şi-a adus aminte că aceştia erau şi acei cu care a vorbit el cînd a venit în sat şi l-au înfruntat.

Pe Toma l-a recunoscut tistul de dorobanţi, legat la cap, că e unul dintre ăi care au fost în faţă şi au strigat şi au ameninţat... L-au arestat... Au arestat şi vreo optzeci de inşi la care s-au găsit arme turceşti şi de-ale dorobanţilor... Pînă la urmă, i-au oprit pe aceştia patruzeci... Cînd a vrut subcîrmuitorul să-i ia cu el, ofiţerul cel mai mare, care poruncea, a spus că ăştia sunt arestaţii ţarului şi că el îi trimite la comanda regimentului. Să facă el, subcîrmuitorul, numai hîrtie de învinuire... Şi i-a trimis aşa legaţi spre Tîrgovişte sau cine ştie unde... Dorobanţii le-au spus: „Cu noi mai scăpaţi unul-doi, dar cu cazacii... o să vă împuşte pe toţi“...

*

Drumul e din ce în ce mai greu, mai ales că se înserează, dar măcar acum nu mai sunt bătuţi de uriacul

cel fioros... De două ceasuri ofițerul l-a trimis înainte cu vreo zece cazaci... Toma a auzit despre ce e vorba... căci în douăzeci de ani n-a uitat de tot ce știa rusește... Înțelege bine, dar nu mai poate vorbi așa ușor.... Ofițerul i-a trimis pe cazacii aceia și pe uriac înainte ca să vadă dacă nu sunt sate revoltate în cale... Le-a spus că el se va opri la cel dintîi conac boieresc, să dea mîncare la oameni... Să facă și el, uriacul, la fel, acolo înainte... Să dea liniște cazacilor să mănînce ce au cu ei, ce vor găsi pe la boieri... Să dea hîrtie în regulă și să fie cu ochii în patru...

Au rămas acum mai puțini cazaci... Au oprit lîngă un conac mare și au intrat în potcovăria lui, care era un șopron mare, cu vatră cu foale, cu roți stricate... Țiganii sunt amărîți că a și venit o poruncă de la stăpînire că țiganii nu mai sunt slobozi... să se întoarcă numaidecît la sălașele lor, altfel vor fi aduși în fiare... Boierul nu e la conac..., e numai vătaful curții... Ofițerul a trimis doi cazaci și aceștia au venit cu vătaful... căruia el i-a poruncit să meargă cu cazacii la cămară, la pimniță, și să aducă de-acolo de mîncare... Vătaful, de spaimă, nici n-a crîcnit și cazacii s-au întors cu șunci afumate și cu o mămăligă cît roata carului, pregătită pentru oamenii curții... S-a adus și un cuptor întreg de pîine proaspătă.

Oamenii au fost dezlegați și li s-au împărțit mămăliga... Li s-a dat și puțină șuncă... Au mîncat repede, că striga ofițerul la ei, dar tot au apucat să se încălzească la vatra cu jăratec... Au mîncat și cazacii pîine și șuncă... Toma a auzit cum cazacul i-a spus ofițerului că a găsit într-o magazie multe opinci... Au luat și vreo sută de perechi de opinci... Ba au adus și saci și traiste, obiele din magazia boierului... A dat hîrtie în regulă un cazac bălan și mustăcios, iscălită cu numele lui.

— Hait... plecarea...

Oamenilor li s-au dezlegat mîinile, dar au fost puși să ia la spinare opincile cu obielele aduse, un sac cu șuncă și jumătate din mămăliga rămasă.

Altă poruncă... Plecarea... Repede... Repede... Nu era încă seară, numai se înamurgise.

Ajunseseră într-o pădure, pe lîngă Nucet... Nu mai ploua, palele de nori se sfîşiau de copaci şi cerul era albicios şi scăzut. Ofiţerul a dat o poruncă... S-au oprit... A întrebat în ruseşte dacă vreunul dintre oameni ştie vreo vorbă rusească...

Toma a şovăit, pe urmă el a răspuns că el ştie ceva ruseşte...

— Ia vezi dacă pricepi ceva din ce voi spune eu... Şi a început să spuie cu o voce neaşteptat de puternică la el, care era cam subţirel la trup şi nu prea înalt: *Libertate, bun fără seamăn, toţi cei care te iubesc, orice limbă ar vorbi, sunt fraţi între ei...* [1]

Toma a ascultat încremenit, încurcat, nu prea pricepea unde vrea să ajungă.

— Ai înţeles ce-am spus? a întrebat ofiţerul.

— Da, a răspuns mereu încurcat Toma.

— Ei, spune-le asta şi pe limba lor la ai tăi.

Toma le-a spus... oamenii au ascultat, dar nu ştiau ce să creadă.

Ofiţerul a mai spus:

— Versurile astea le-a scris un poet, un mare poet al nostru... Ştiţi voi ce e un poet?

Toma era mereu încurcat... Omul părea deodată cumsecade, dar parcă... ştii vreodată...

— Nu, nu ştim ce e un poet.

— Da' cine vă scrie vouă versurile, cîntecele?...

— Ni le scriem singuri, după nevoile noastre.

— Bine, foarte bine, şi la noi scriu oamenii cîntece... singuri... Ei, acum încălţaţi-vă cu opincile astea, luaţi cîte o bucată de mămăligă şi de şuncă, puneţi-le în cîte o traistă... şi pînă la noapte să vi se piardă urma prin pădurea asta...

Cazacii, spătoşi şi fioroşi, cu şiragurile de patroane pe ei, rîdeau ca nişte copii la o şotie bună făcută, cînd i-au văzut pe oameni zăpăciţi de bucurie... Îi băteau pe umeri şi vorbeau prost ruseşte, socotind că e mai uşor de înţeles.

— Voi răzvrătiţi... Voi *haraşo*...

Oamenii s-au încălţat de zor...

---

[1] Versuri dintr-un poem al lui Puşkin (n. ed.).

Cînd să plece, ofțierul i-a întrebat:

— Pe aci prin pădure se ajunge la granița ungurească?

Toma s-a mirat.

— Vreți să ajungeți acolo?...

— Așa am cam vrea... Am auzit că la unguri se adună acum oamenii care vor să lupte pentru libertate.

— Nu vă supărați, a spus Toma, da' am putea să vă ducem pînă acolo. Să întreb oamenii.

Oamenii au răspuns că da, merg toți...

CARTEA A PATRA

A doua zi după ce luară hotărîrea să plece în Ardeal, Bălcescu fu rugat de Golescu-Albu să mai întîrzie o zi și ei, ca să vadă cum va pleca acum grupul celălalt, de cinsprezece inși, spre Paris. Austria întreagă era în fierbere și se părea că imperiul se va prăbuși din zi în zi. Administrația devenise un haos. Nu se mai știa de cine ascultă conducătorii județelor, funcționarii vamali, ai agențiilor și ai serviciilor de comunicație... Poliția era de la o zi la alta cînd imperială, cînd maghiară, cînd croată, sîrbească ori românească. Se alcătuiau pretutindeni miliții naționale. Știindu-l pe frate-său, Nicolae, bolnav din pricina lipsurilor de pe drum, Golescu-Albu ar fi vrut să știe precis cum pleacă și că pleacă în cele mai bune condiții cu putință. Se gîndea că va trebui să scrie mamei lor și vrea să-i dea vești sigure.

Spre seară, se hotărîră să meargă trei din ei, Rosetti, Ștefan Golescu și Voinescu II, la șeful agenției de vapoare, care totuși trebuia să aibă și prin călători și prin telegraf cele mai bune știri... Ar fi vrut să meargă și Maria Rosetti, dar Liby era cam bolnavă, încît mamă-sa nu putea s-o mai poarte cu ea, cum se obicinuise cu timpul ; nici măcar nu mai putea părăsi odaia hotelului.

Șeful agenției era cam morocănos de felul lui, și pe deasupra era acum neliniștit că nu știa ce se va întîmpla cu el și cu serviciul lui. El era croat, trăise mult

la Viena şi ar fi vrut ca lumea să se astîmpere şi să-l lase să iasă la pensie în pace.

— Să mergeţi cu vaporul la Viena? îi întrebă el mînios. Dumneavoastră vă daţi seama ce înseamnă să trimitem vapoarele prin Budapesta? Înseamnă să le facem cadou ungurilor, care atît aşteaptă. Au luat în stăpînire agenţiile de aci pînă dincolo de Györ... Nu, *meine Herren*, nu... Şi trase cu un soi de ciudă din lunga lulea îndoită... Nu puteţi pleca decît pe Drava, pînă unde veţi putea ajunge. Că eu nu vă garantez nimic... Că aci e nebunie curată... Armata croaţilor luptă azi alături de imperiali, dar cine ştie ce va fi mîine?

— Credeţi că e mai bine să rămînem în Ardeal? întrebă timid şi încurcat Ştefan Golescu, singurul care putea vorbi nemţeşte dintre cei trei.

— Care Ardeal? întrebă morocănosul trăgător din lulea, împroşcîndu-i cu fum. Mă rog dumneavoastră, care Ardeal? Mai există Ardealul? L-au pîrjolit pe rînd rumânii, sîrbii, şi mai cu seamă ungurii. Nu mai există nimic. Eu îţi scot un ochi ţie, tu îmi scoţi un ochi mie şi ne mai certăm care să scoată mai întîi şi celălalt ochi, celuilalt, cînd hop, vine al treilea, şi el cu un ochi scos şi vrea să scoată ochii rămaşi celorlalţi doi. În Ardeal nu mai e stăpînire. Într-un sat te judecă sîrbii, în satul vecin te judecă rumânii ori ungurii, că de ce vii de la sîrbi, ori de ce vii de la unguri... Dai peste poliţie şi nu ştii a cui e... Te culci între soldaţi unguri şi te scoli a doua zi între gărzi rumâneşti or sîrbeşti.

*

Nu avură ce face... se hotărîră să meargă pe Drava, pînă la Wagram... A doua zi, pe la ceasurile 10 dimineaţa, pe ploaie, se urcară cu toţii, acoperind puntea întreagă şi culoarele piroscafului care se zguduia din pricina turbinei care învîrtea roata, ce lupta din greu în susul apei, lăsînd o trîmbă de spumă în urma ei.

După ce se salutară şi îşi făcură reciproc ultimele recomandări, cei rămaşi pe cheiul portului se întoarseră la hotel şi se pregătiră de plecare... Se bucuraseră cînd

văzură că s-a desprins și a rămas cu ei și arhimandritul. Golescu-Albu, care avea bani la el, le dădu și celorlalți trei, să aibă de drum, apoi angajară o trăsură care-i duse, prin ploaia mohorîtă de toamnă, pînă la Panciova. Se îndreptară numaidecît spre Vîrșeț, unde traseră în gazdă la preotul greco-oriental, un tînăr care abia de trei ani terminase preparandia la Sibiu și, întors acasă, se însurase cu o fată cu stare. Purta barbă neagră, tunsă mărunt, și avea niște ochi negri din cale-afară de mari. Îl chema Corcea — avea o gospodărie frumoasă și era grozav de pornit împotriva sîrbilor, cu ai căror preoți avea mari neînțelegeri de ordin parohial și pe care-i învinuia că vor să despartă Vîrșețul de trupul românesc al Banatului... I se părea și lui mai potrivită o înțelegere cu ungurii. Măcar să fie toți românii la un loc, zicea el. Îi ospătă din belșug, îi găzdui în odăi mari, cu mobile de oraș, iar dimineața, cînd ei vrură să pornească la drum, găsiră căruța lui, cu două leagăne, trasă în fața porții... Un flăcău cu vestă neagră și cu un soi de fermenea mițoasă avea să mîie caii. Era un econom din marginea orășelului, chiar cumnatul părintelui : avea alături și un coș cu merinde pregătit de preoteasă. Se iscă însă o mare încurcătură. Bălcescu se frămîntase întreaga noapte, făcînd planuri de acțiune imediată, și cel mai potrivit lucru i se păru ca ei să caute să întîlnească mai întîi pe Eftimie Murgu, despre care aflaseră de la părintele Corcea că îi chemase pe bănățeni în iulie la o mare adunare la Lugoj, și deci să afle de la el — pe care-l și cunoștea atît de bine — cum stau lucrurile în Banat și poate și în Ardeal. Ceilalți doi erau însă grăbiți să ajungă la Sibiu.

— Atunci dumneavoastră nu puteți merge decît peste Vărădie, apoi peste Detta, apoi peste Timișoara pînă la Arad, iar de acolo să luați trenul, spre Sibii !

Mai greu era cu Bălcescu. Și aci popa Corcea avu un sfat de dat :

— Apoi, pe domnul doctor eu mi ți-l cunosc... Eu gîndesc că acum el îi la Bozovici acasă. Că el o cam duce greu cu banii și cînd îl răzbește greul se îngroapă acasă, la tătîne-său, la Bozovici, și citește ca un uitat. Bătrînul econom și acum îi cu stare și deși e cam necăjit

că feciorul lui, pe care l-a ținut atîta la carte, nu s-a rostuit cum trebuie, încă e bucuros cînd îl vede. Numai că drumul la Bozovici e tare greu. După ce treci peste Vărădie, mergi peste Oravița, peste Anina și sui mereu muntele printre brazi și fagi, pînă la Bozovici.

— Nu credeți că ar putea fi acum la Caransebeș, la episcopul de acolo cu care era prieten ? întrebă cam neliniștit de atîta cale Bălcescu.

— Apoi, drept să vă spui, și dacă vreți să mergeți la Caransebeș, tot mai bine-i să treceți peste Bozovici, că acum cu vremurile astea e drumul cel mai de liniște... Peste Reșița și Lugoj e prea departe, iar pe malul Dunării, peste Baziaș, nu se știe peste cine dați în drum.

Ștefan Golescu, care știa că poate găsi ceva bani la Sibiu, îl convinse pe părintele Corcea să-i găsească lui altă căruță, cu plată, în oraș, și să lase să meargă brișca lui cu Bălcescu, ceea ce părintele primi, cerîndu-și iertare că nu poate să-și întovărășească oaspeții, deoarece are copii mici și în vremurile acestea un putea s-o lase pe preoteasă singură.

Vremea era nesigură... Cînd se lumina — se lumina parcă a ploaie, apoi cerul se mohora din nou și cernerea înceată se oprea din senin.

Scoseseră cel de al doilea leagăn și puseseră în locu-i fîn și nutreț pentru cai.

Drumul fu foarte greu și făcură pînă la Bozovici două zile. Spre marea lui părere de rău, Bălcescu află că Eftimie Murgu plecase de o săptămînă la Caransebeș... Bătrînul econom îl primi însă cu dragoste. Îl știa din nume de la fiu-său, îl ospătă cum trebuie și-i dete căruța lui să-l aducă a doua zi pînă la Caransebeș... Ospătă bine și pe musafirul din Vîrșeț, care, după ce-și odihni cum trebuie caii și puse în car o seamă de lucruri cumpărate de la munteni, porni la vale, acum mult mai ușor, spre casă.

Nici la Caransebeș nu-l află Bălcescu pe Eftimie Murgu, dar cînd protopopul află ce oaspe a sosit din țară, dădu veste în tot orașelul, și seara, pînă tîrziu, toți fruntașii grăniceri fură întruniți la o cină obștească plină de voie bună și de cuvîntări patriotice. Cum era cam tîrziu și Bălcescu era obosit de drum, cum era în-

grijorat că nu se va putea scula de dimineață, protopopul îl liniști rîzînd în barba lui mare, căruntă.

— Apoi că nu-i musai, domnule doctor, să pleci în zorii zilei... Pleci la ceasurile nouă și în patru ceasuri ești la Lugoj, că drumul e la vale, e bun și avem cai și mai buni. E o trăsură ușoară, de nu o simt caii...

Tineretul sări zgomotos și vesti că douăzeci de feciori călări, cu banduliere și steaguri, îl vor întovărăși jumătate din drum... Apoi corul bisericii cîntă o seamă de cîntece ale locului, cîntece de lume, pline de gingășie și de haz. O fată frumoasă, cu obrajii mari, lăptoși, cu ochi de căprioară, îi puse pe cap sărbătoritului o coroană de frunze încă verzui de stejar.

Bălcescu se simțea nespus de bine, înconjurat de atîta dragoste, dar era tot mai neliniștit de tonul discursurilor care se rosteau unul după altul, căci au vorbit toți cei vreo treizeci de bărbați care erau de față. Din cuvîntările lor înflăcărate, în care era necontenit vorba de maica Roma și de tăicuțul Traian, reieșea o ură neîmpăcată împotriva ungurilor, o pornire spre luptă crîncenă, fără întîrziere. Luă cuvîntul cel din urmă, foarte aplaudat înainte de a vorbi, ca și după întîile fraze.

Cînd însă aduse vorba de o posibilă împăcare cu ungurii, stîrni atîta nedumerire, atîta uluire, încît simți el însuși un fior rece în spate... Tăcerea lor grea îl întărîtă și mai mult, convins că singura cale bună e cea arătată de el. A vorbit, a explicat că soarta noastră și a ungurilor este să mergem împreună, dar parcă ar fi vorbit la un parastas. Cu cît vorbea mai mult, cu atît golul era mai întunecat în jurul lui.

Cînd și-a sfîrșit cuvîntarea, protopopul s-a sculat și a spus doar atît:

— Apoi, domnule, noi am crezut că ne-a venit din țară un frate și un prieten!

Pe urmă s-au îndreptat pe rînd, consternați, spre ușe... Zgomotul scaunelor, înlăturate din cale, scîrțîitul lor au fost singurul salut de despărțire...

Studentul de la preparandia din Sibiu, care a venit să-l ia în gazdă, nu i-a spus toată seara decît: „Apoi, veniți cu mine".

A doua zi a găsit trăsura şi pe student aşteptîndu-l, dar altcineva nu mai era nimeni. Nici vorbă de feciori călare cu flori şi cu banduliere.

La Lugoj n-a putut vorbi cu nimeni. Trăsura a tras de partea şvăbească a oraşelului, dincoace de Timiş... Cum l-a aşezat la hanul *„Zur Goldenen Lahm“*, studentul de la preparandia din Sibiu i-a spus: „Apoi, bună ziua“, şi a plecat la nişte rude ale lui în oraş. Se vede că a şi dat sfoară în ţară ce fel de oaspete a sosit, că abia către seară Bălcescu a putut da de protopopul Popovici, cel bătrîn, care i-a spus rece că Eftimie Murgu a plecat la Sibiu. Adînc convins de dreptatea cauzei pe care o apăra, Bălcescu a încercat să-i explice bătrînului protopop că românii trebuie să meargă neapărat alături de unguri pentru înfrîngerea despoţilor, ca să treacă apoi împreună munţii, să dezrobească Principatele.

Bătrînul l-a ascultat, cu chipul mare şi arămiu, cu barba răsfirată, fără să spună o vorbă... Cînd Bălcescu a încheiat:

— Asta e părerea mea! — protopopul şi-a tras sutana peste genunchi şi a spus doar atît:

— Aşa o fi, domnule... dar adunarea noastră a hotărît altfel... Păstrează-ţi părerea dumitale. Nu-i bai... Dar nu ne cere nouă să ne-o schimbăm pe a noastră.

*

Cea mai grea parte a drumului, a fost pentru Bălcescu de la Lugoj la Făget şi de-acolo, peste dealurile ruginite de toamnă, la Ilia. Zilele de noiembrie erau scurte şi ploioase... Şi cînd nu ploua, norii se tîrau ceţoşi peste văile împădurite. Seara, întunerecul se lăsa devreme şi înecat în ceaţă... Drumul era noroios, şi din pricina urcuşurilor desfundate nu putu găsi nici o căruţă să meargă cu el. Făcu o parte din drum pe jos, alta călare cu valiza în faţă, plătind şi întorsul cailor... Vedea cu îngrijorare că rămîne fără un ban între streini. În sfîrşit, de la Ilia se urcă în tren şi a doua zi sosi la Sibiu.

Orașul era năpădit de refugiați de tot soiul... Speriată, lumea fugea dintr-un oraș într-altul, unii de la Sibiu fugeau la Cluj, de pildă, iar alții, cei mai mulți, fugeau de la Cluj la Sibiu. Aci autoritatea imperială mai era încă în ființă, datorită sașilor și datorită faptului că ungurii își concentrau toate sforțările în vestul țării. Dar erau și nenumărați unguri care fugiseră din orașele atacate de cete de români, înfuriați de orice fel de ciocnire, scoși din sărite de unele arestări și devastări ale tineretului maghiar.

Românii din țară erau foarte numeroși... Aproape toate cafenelele și restaurantele mai mici erau pline de ei... Se recunoșteau de departe, mai expansivi, mai dramatici în întîlnire, întrebînd de la primele cuvinte, cu ochii speriați : „Ce mai e nou ?“

La ora la care sosise însă Bălcescu nu întîlni pe nimeni cunoscut. Fiindcă își știa banii pe isprăvite, colindă mai întîi orașul după o „*Gasthaus*“ mai modestă, potrivită cu punga lui de exilat. Fu îndreptat de colo pînă colo, dar nu găsi nimic. Totul era plin de refugiați. Căruțe cu calabalîc intrau și ieșeau din oraș, parcă fără rost... O femeie tînără, care aștepta în trăsura încărcată cu valize, cu doi copii lîngă ea, să iasă bărbatul de la o astfel de „*Gasthaus*“, îi spuse în nemțește că și ei au cutreierat orașul fără să găsească nimic. Noroc că după o săptămînă de ploi era o adevărată „vară a sfîntului Martin“. În cele din urmă se hotărî să încerce în centru, la un hotel din cele mari, oricît l-ar costa. Dădu drumul trăsurii în fața cafeului-restaurant de la „*Kaiserlicher Hof*“, și cu valiza în mînă căută o masă liberă... Nu găsi nimic. Numai în fund era una, așternută cu o față albă de olandă, cu o glastră cu flori în mijloc... Se așeză acolo, dar un chelner alergă speriat, arătîndu-i cartonul pe care scria că e un „*Stammtisch*“ și îi repetă emoționat că e rezervat „*für Seine Durchlaucht*“, pentru măria-sa... Îi făcu totuși, loc la altă masă, de patru locuri, la care erau numai trei persoane : o femeie în vîrstă, una tînără și un bărbat cu favoriți cărunți, care, după ce îi primiră salutul, nici nu se mai uitară la el. Mai tîrziu, începu să coboare pe scara cu covor roșu, care venea de la etaj, o doamnă cam în

vîrstă, cu bonețica albastru-închis pe cap, și cu o pelerină neagră, care se sprijinea într-un baston de abanos, negru.

Doi chelneri, împreună cu țalul, alergară înaintea ei : *„Jawol, eure Durchlaucht...“ „Noch nicht, eure Excellenz...“* Era Zinca Golescu. Se așeză în capul mesei la care erau puse cinci tacîmuri, și începu să privească cu lornionul pe cei din restaurant. Îl descoperi uimită pe Bălcescu și acesta, după ce o salută, văzînd surîsul ei prietenos, veni să-i sărute mîna... Fu poftit de ea să ia loc la masă... el îi arătă încurcat că are valiza lîngă masa celor trei.

— Nu face nimic... Și se adresă chelnerului făcîndu-i semn : *Bitte, Franz...*

Cei trei de la masă rămaseră încremeniți, descoperind cu cine au stat la masă, iar chelnerul nu-l mai scoase din „*Excellenz*“ și pe el.

Află de la ea întîile știri din țară. Fugise încă din primele zile, împreună cu nepotul ei Racovitza, de la Golești, unde nu mai rămase decît ginere-său, Racovitza-tatăl, nevasta și fata acestuia.

Alecu o găsise din cea dintîi zi la Sibiu și pe el îl aștepta acum la masă... Sunt cinci tacîmuri, pentru că el mai aduce de obicei cîte un prieten... Vine de obicei la cafea, după masă, și Magheru, dar azi merg ei toți să ia cafeaua la el acasă. E aci cu nevastă-sa, cu fata și cu Maria Marghiloman, care îi întovărășește. Sunt și cei doi sublocotenenți, veri, băiatul și nepotul... Magheru, din pricina copilului, a închiriat o casă întreagă în orașul nemțesc. Au cu ei și patru-cinci slugi din țară... E și el, Bălcescu, de părere că românii trebuie să meargă împreună cu ungurii ? Ah, asta o bucură... Altfel, vede cu groază viitorul... Românii au căpiat... Au ars tîrguri întregi, au măcelărit mulțime de nemeși... E un război nebunesc de exterminare. Din păcate, ceilalți refugiați sunt împotriva ungurilor. Se lasă influențați de scrisorile lui Arăpilă, de Ion Maiorescu și de Laurian. Da, Bolliac, împreună cu Alecu și cu părintele Ioasaf sunt pentru o prietenie cu ungurii. Dar ce pot face ei cînd toți ceilalți sunt cuprinși de o furie ucigașe ?

De la Golescu-Albu, care veni întovărăşit de nepotul lui, Racovitza, un lungan de douăzeci de ani, care alergase să lupte în Ardeal şi nu mai ştia în ce tabără să meargă, ca şi de la Bolliac şi de la părintele arhimandrit, află Bălcescu o mulţime de veşti. Mai întîi noutatea uimitoare că frate-său, Costache, e în Sibiu. E toată ziua împreună cu Eliade şi Tell... E casierul lor, căci a izbutit să ia cu el trei mii de galbeni de la Departamentul Finanţelor. E singurul cu care mai vorbesc locotenenţii, care altfel sunt supăraţi pe toată lumea. Eliade, mai ales, nu răspunde nimănui la salut.

Cînd Bălcescu întreabă unde ar putea fi găsit frate-său, Bolliac îl lămuri că i s-a spus că Eliade şi Tell au plecat de trei zile din nou la Braşov, ca să facă acolo un comitet al emigraţiei şi că, desigur, şi Costache e cu ei. Mai tîrziu — abia a treia zi — se va lămuri că după ce i-a dat lui Eliade şi lui Tell aproape în întregime cei trei mii de galbeni, Costache Bălcescu a plecat singur la Paris.

Grăbiră puţin masa, căci Bălcescu ardea de nerăbdare să stea de vorbă cu Magheru, să afle împrejurările în care a dizolvat tabăra. Fostul căpitan-general locuia în apropiere de hotel, pe o stradă laterală bine pietruită, cu trotuar îngust, prin lespezile căruia creştea iarbă. De o parte şi de alta a străzii erau lipite, unele de altele, fără curţi, case mai toate la fel, ca nişte mici cetăţi. Acoperite cu ţiglă roşie, văruite cu galben, cu cîte patru ferestre mici la stradă, cu obloane verzi, ale căror şipci se lăsau ori se ridicau osebit, ca să lase să intre lumina... Toate aveau cîte un gang mascat de uşi înalte, de culoare pămîntie.

Pe la mijlocul străzii, pe dreapta, traseră de o sîrmă, şi un clopot sună undeva, departe... Le deschise un pandur în haine găietănate, dar fără arme.

Pînă noaptea tîrziu, cei patru bărbaţi, căci arhimandritul rămăsese în oraş, fiindcă avea treabă la Mitropolie, iar sublocotenenţii nici nu veniseră la masă, au stat de vorbă, încercînd să capete o vedere lămurită în haosul din Ardeal şi să găsească o dezlegare, aşa cum cereau interesele poporului român.

— N-avea nici un sens, prietene, tabăra de la Rîureni dacă nu ne puteam bizui pe o înțelegere între români și unguri, care să ne asigure spatele și, la o întîmplare, să ne apovizioneze cu arme !

— Și nu e posibilă această înțelegere ? întrebă îndurerat Bălcescu.

— Nu. Am făcut și aci toate încercările !

Îi povesti apoi despre întîlnirea cu Axente Sever.

— Și Axente Sever ? întrebă uimit Bălcescu. Nici el nu înțelege ?

— Cred că e unul dintre cei mai neînduplecați dintre toți prefecții de legiune... Comitetul Național mai are cîte unul, doi, cu care s-ar putea sta de vorbă... Dintre aceștia unul este chiar Avram Iancu, care e cel mai tînăr dintre ei, dar e și cel mai popular. E un tînăr de douăzeci și patru de ani, avocat, de prin părțile Zărandului... E prefectul legiunii din Țara Moților... Dar și Avram Iancu i-a spus că nici vorbă nu poate fi de colaborare cu ungurii, dacă aceștia nu primesc condițiile Comitetului Național.

Peste cîteva zile, după expulzarea lui Magheru din Ardeal, în urma unui denunț, făcut nu se știe de cine, în care se arată că într-una din cuvîntările lui de la Rîureni ar fi vorbit de unirea românilor într-un regat al Daciei, Bălcescu, prin Eftimie Murgu, pe care-l întîlni, în sfîrșit, putu să stea de vorbă pe sălile preparandiei, unde se întrunea uneori Comitetul Național, cu o seamă de fruntași ardeleni și bănățeni... Se convinse că într-adevăr nici o înțelegere nu e cu putință, deși izbutise să se facă ascultat și pe anumite chestii chiar aprobat.

Obținu de la ei totuși, după o nesfîrșită stăruință, să se discute într-o nouă adunare atitudinea care trebuia luată... Dar și aceasta fu de prisos. Adunările obștești erau și mai îndîrjite.

Văzînd că nu mai e nimic de făcut acum aci, Bălcescu se gîndi că ar fi mult mai ușor dacă ar putea convinge pe cei din tabăra maghiară să facă negreșit unele concesii mai importante și apoi să ia din nou legătura cu Comitetul Național...

Dar nu mai putea rămîne în Ardeal... întîrziase aci aproape două luni, cheltuise şi cei cincizeci de galbeni împrumutaţi de la Alecu Golescu. Se gîndi că deocamdată lucrul cel mai cuminte este să se ducă să ia din nou legătura cu Ion Ghica la Constantinopol, să ia de la el şi banii care-i sunt de trebuinţă.

Plecă într-o frumoasă zi de decembrie — care fusese plăcut tot ca o toamnă prelungită, cu zile scurte, dar însorite, cu cerul de un albastru fără pată. Economii, prin satele prin care trecea, erau cam îngrijoraţi de o asemenea secetă, care primejduia recolta viitoare, dar pentru călătorie vremea era cea mai potrivită.[1]

---

[1] Deşi capitolul se încheie aici în manuscris, cineva străin de intenţiile romancierului, substituindu-se ca şi în alte cazuri acestuia, în ediţia din 1957 şi următoarele a continuat astfel: „De la Belgrad, unde se opri din drum, o bucată de vreme, el scrise numeroase scrisori prietenilor săi, arătîndu-le care e situaţia. Lui Ion Ghica îi scria anume.“ Urmează scrisoarea lui N. Bălcescu trimisă lui Ion Ghica din Belgrad, la 28 decembrie 1848. Acest adaos nu făcea decît să păgubească capitolul, care îşi are o anume rotunjime (n. ed.).

La 12 februarie soseşte la Atena... Nu e atent la frumuseţile antice, nu ia în seamă vremea primăvăratică a acestui sfîrşit de iarnă mediteraneană... Stă închis într-un hotel mic de pe drumul Pireului, ameţit de forfoteala lumii şi carele pe două roate care vin de la port la oraş şi dimpotrivă. Stă de vorbă cu unele cunoştinţe despre ceea ce e obsesia şi vocaţia lui şi scrie scrisori lui Golescu.[1]

[„Atena, 15 februarie 1849

Iubite al meu Alecu,

Ce faci tu? La Triest n-am primit de la tine decît o scrisoare. Sînt de trei zile aci şi poimîine mă îmbarc pentru Constantinopol, unde voi ajunge peste opt zile, adecă la 23 ale lunei acesteia.

Sînt trist şi foarte îngrijorat. Este atîta vreme de cînd n-am primit scrisori din ţeară, precum şi din Transilvania. Auzii aci că ruşii ar fi intrat în Transilvania. Aceea ce mă neodihneşte pentru bieţii noştri compatrioţi, emigraţi acolo.

---

[1] În manuscris, găsim indicaţia scrisă cu cerneală neagră: „Scris. pag. 91" şi, după un rînd de puncte, „continuare 92". Camil Petrescu intenţiona, desigur, să transcrie *in extenso* textul scrisorii către A. G. Golescu după ediţia N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, îngrijită de P. V. Haneş, Ed. Minerva, 1914. În ediţia noastră reproducem scrisoarea după N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, ediţie critică de G. Zane, p. 191—192 (n. ed.).

Starea lucrurilor, aci, în Grecia, este foarte ticăloasă. Chipul d-a guverna aci este călcat pe sistema coruptoare a lui Guizot. Constituţia grecilor este *une lettre morte*. Corupţia lor e aşa de mare, cum n-a fost niciodată, în nici o ţeară. Războaiele civile, îmi zic ei, au sleit toată energia noastră.

Oamenii cu înţelegere d-aci se tem de Rusiea. Însă aceasta nu-i va opri, văzînd clătinîndu-se Imperiul otoman, să caute a se folosi şi ei. Se vede însă că ei mai mult aşteaptă evenimentele decît să umble a le pregăti. Ei, dar nu vor începe nimic, dar vor urma după ceilalţi, adecă după slavi, dacă aceşti se vor mişca.

Ce faci tu, Alecule, şi ce mai nădăjduieşti ? Cît aş fi de mulţămit să fiu cu tine la un loc. Cine gîndea, cînd veneam în ţeară, astă-primăvară, că peste puţin o să umblăm rătăcind prin lume, tu într-o parte, eu într-alta, fără să ne mai putem întoarce în ţeară. Nimic nu mi se pare mai grozav ca această viaţă precum nimic nu mi se părea mai dulce decît ,daca ne ajuta D-zeu, că după ce am maniefstat un prinţipiu înaintea ţerii noastre şi a lumei, să ne putem jertfi viaţa pentru dînsul.

D-zeu nu ne-a crezut, poate, vrednici de-această fericire şi ne-a osîndit a purta crucea durerii, departe de iubita noastră ţeară. Nu cunosc nici o povară mai grea decît aceasta. Dar trebuie să avem curagiu, să lucrăm pe cît putem şi să sperăm în viitoriu.

Nu ştiu de voi fi norocit să fiu de vreun folos cauzei, la Constantinopol. Mi-ar părea tare rău să merg degeaba într-acest oraş ce îmi desplace foarte mult, mai cu seamă în privinţa locuitorilor lui şi acelui ticălos guvern de acolo. Ca să cunoască şi să simţă cineva pe turci, trebuie a merge la Constantinopol. Acolo am simţit curat ticăloşia lor şi ticăloşia Europei, care pretinde şi crede în viitorul unui trup putred şi gangrenat cu totul.

Ghica îmi scrie că tocmai mult în siguranţă n-o să fiu acolo, dar nu crede că ne-or spînzura turcii. Mulţi de-aci mă povăţuiesc să nu mă duc, dar eu nu crez că ni se poate întîmpla mai mult decît, de vor reclama ruşii, să ne gonească d-acolo sau cel mai mult să ne trimiţă la Brusa. Şi apoi trebuie cineva să-şi facă datorirea, fără să se gîndească la ce s-o întîmpla. Eu, după cum ţi-am mai scris, crez că e bine să ne adunăm mai mulţi la Constantinopol. Aceste, care ţi le-am zis mai sus, nu le-am zis nici pentru tine, nici pentru acei tari de înger, dar pentru cei mai slabi, ca

să știe la ce se pot espoza și să nu socotească că vor fi primiți cu alai, cînd vor veni în Constantinopol.

Despre aceasta îți voi mai scri și din Constantinopol și d-o fi vro primejdie, te voi înștiința.

Ce faci tu despre parale? Ți-am scris din Belgrad[1] despre banii ce voi să vă trimiț. Nădăjduiesc că îi voi găsi în Constantinopol, și d-acolo îți voi putea trimite. Eu am fost silit a mă împrum[ut]a la Magheru, la Triest, ca să poci merge pînă la Constantinopol.

Negrule, te gîndește adesea la mine și mă iubești precît te iubesc eu?

Salutare și frăție,
N. Bălcescu

Multe complimente la toți cîți mă iubesc p-acolo."]

[1] Se referă la o lungă scrisoare trimisă de N. Bălcescu din Belgrad, datată „6 janvier 1849". Textul, în limba română, e deosebit de interesant, deoarece dincolo de amănuntele pecuniare, N. Bălcescu își înștiințează prietenul asupra situației din Transilvania, rugîndu-l să-i scrie la Constantinopol pe adresa *Conrad Albrecht*. Înainte de a încheia, N. Bălcescu ține să-i comunice: „Eu voi pleca peste trei zile d-aci cu Bălăceanu și colonelul Zablocki" (cf. N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, București, 1964, p. 124—126) (n. ed.).

La Constantinopol, unde ajunge la 1 martie, obosit, istovit, stă închis la Hotel Parisien, cînd nu e toată ziua cu Ion Ghica... Plouă și nu mai poate îndura zilele umede, noroase. L-a luat de la treburile lui să facă unele fișe despre lupta de la Călugăreni la arhiva Seraschieratului. Ion Ghica îi citește traducîndu-i, și el ia note... Se întîlnește și cu ceilalți expatriați... plănuiește... ajung la ceartă... și scrie scrisori... Judecata lui despre colegii săi este foarte severă :

[Constantinopol, 8 martie 1849

Iubite Alecule,

Am primit sosind aci, este astăzi o săptămînă, două revașe ale tale, din ianuarie, precum și eri am priimit scrisoarea din 17 fevruarie și aceea adusă de Ubiccini. Mă voi sili a-ți răspunde la toate cîte îmi scrii, dar cam în scurt, căci vreme n-am destulă.

Nu mă mir de ceea ce a făcut Brătianul la Londra, căci eram sigur din București. De aceea m-am împotrivit puternic ca să i se dea lui o asemenea autorizație, dar în zadar, căci n-am putut izbuti, din pricina ticăloșiei lui Eliad și Tell, mai cu seamă. Asemenea nu mă mir de purtarea lui Russet, căci mă așteptam la unele ca aceste din parte-i.

Mă întrebi de opinia mea despre purtarea Brătenilor și a lui Russet, în toate impregiurările revoluției. Îmi zici ca să-mi aduc aminte cele ce s-a urmat în retragerea noastră la Rucăr ș.c.l. Ei sînt o *clică*, cum o numești tu, tare strîns legată. Ei sînt ambi-

ţioşi, intriganţi peste măsură, indiferenţi asupra mijloacelor şi tare imprudenţi. Acest din urmă cusur îi face a nu fi aşa de primejdioşi, căci planurile lor se pot lesne descoperi. Russet crez că iubeşte ţeara şi e în stare de devument, dar este mai întîi un smintit, apoi aristocrat peste măsură, ambiţios foarte, adorînd şi stimînd mai întîi pe Brătianul cel mare, al doilea pe sine şi în urmă pe Brătianul cel mic... Este o trinitate în care Russet e tatăl, D. Brătianul — duhul sfînt şi I. Brătianul, fiul.

Russet zice: doi oameni mari s-a născut pe acest pămînt, Christos şi D. Brătianu. Acesta, din contră, comparează pe Russet lui Mahomet. D. Brătianul este un mistic, foarte egoist, încredinţat că este un geniu mare, un mesia, *faux* şi intrigant. Russet, ca şi Brătianul, au lipsă cu totul de *bon sens* politic ca şi moral. Opiniile lor însă sînt cu totul împotrivite. Pentru Russet revoluţia trebuie să fie o tranzacţie între rînduiala veche şi cea nouă. El zicea că noi, făcînd revoluţia, trebuie să lăsăm puterea în mîna boierilor şi noi să ne tragem doparte.

Brătianul, din contră, e un maniac furios care nu pricepe nici locul unde se află, nici poziţia politică şi morală a poporului şi a ţerii noastre. Aşa el ne scriea mereu din Ungaria, ca să jefuim bisericile şi să dăm foc oraşelor, p-atunci pe cînd poporul nostru nu era deloc revoluţionar şi nu voia deloc a se bate. Brătianul cel mic este un bun revoluţionar, dar *brouillon* peste măsură, scund la minte, îndrăsneţ, şi ar fi fost bun băiat daca n-avea nenorocirea să cază în mîinile lui Russet şi a lui frate-său, cărora le slujaşte de instrument.

. . . .

Eliad şi Tell s-au purtat tare mişăleşte, şi în vremea revoluţiei, şi după aceea. Eliad, căruia îi lipseşte tot felul de capacitate de om de stat, cu laşităţile lui doparte, cu pretenţiile lui învederate la domnie, au acoperit frumoasa noastră revoluţie de o coloră ridiculă, aceea ce întinează orice frumoasă cauză.

. . . .

În această vreme am organizat şi am sprijinit împotriva tutulor (afară de Tell, care mă ajuta într-aceasta) comisarii, carii singuri poci zice că a scăpat revoluţia prin ideile ce au semănat în ţeară; am organizat comisia pentru proprietate, ce a dat o frumoasă pagină nu numai revoluţiei, dar şi istoriei noastre. M-am luptat împotriva opiniei lui Eliad, ce o cunoşti, asupra întocmirii Constituantei şi am izbutit a face a se adopta un proiect raţional; m-am luptat, în zădar, pentru concentrarea oştirei, pe care n-am

putut izbuti şi, în sfîrşit, cînd m-am întors, cînd am văzut că revoluţia a căzut, am ştiut a pune oarecare demnitate în căderea ei, vorbind cum se cade în tabăra turcească[1], pe cînd d. Eliad alerga la consulul englez, se prefăcea c-a înnebunit, ca să-şi tragă compătimirea, şi îi zicea : «Paşo, nu mă tăia» !"]

. . . .

Este de părere ca să fie numit un moldovean cap al emigraţilor :

[„Importenţa d-a numi un moldovean este mai cu seamă spre a menagia amorul lor propriu, care ştii că e mare. Ideea d-ta de a lucra îndeosebi o apruvez şi aşa sînt hotărît a face şi eu, pînă cînd ne vom împreuna ambii odată ; atunci crez că vom lucra împreună.

Sînt mulţămit de tine, Negrule, şi aş vrea să fii şi tu de mine şi să ai franşisa a mi-o spune cînd nu vei fi."]

. . . . . .

Într-o zi, rătăcind prin moscheele goale ca nişte săli de spital, întîlneşte pe Ion Ionescu (de la Brad), sosit şi el din Ardeal, de la Zlatna... Ion Ghica l-a recomandat lui Reschid-paşa, fost mare vizir, ca un mare specialist agronom. Acesta l-a angajat dîndu-i pe mînă administrarea moşiilor sale. Îi face bine inteligenţa acestui iubitor sincer al ţărănimii... îndîrjirea lui în cele cîteva idei fundamentale.

---

[1] În legătură cu atitudinea faţă de Fuad, care în tabăra de la Cotroceni aducea revoluţionarilor grave învinuiri de ordin politic şi etic, Ion Ionescu, şi el emigrat la Constantinopol (*Foaie pentru minte, inimă şi literatură,* XX, 1848, nr. 49—50 şi *Anul 1848,* vol. V, p. 625) atribuie următorul răspuns unui deputat, care nu putea fi altul decît N. Bălcescu (cf. şi P. P. Panaitescu, *Contribuţii,* p. 92—93) : „La Constitution respecte la famille et la propriété ! Pour respecter la personne, la revolution a émancipé le paysan. La famille est sacrée parmi nous, mais pour lui assurer la subsistence, la Constitution lui donne un morceau de terrain qu'elle achète en indemnisent le propriétaire." La acuzaţii se referă, indirect, şi N. Bălcescu în *Question économique des Principautés danubiennes,* amintindu-şi, desigur, termenii din proclamaţia dată de Fuad în ziua de 13 septembrie 1848, citită în lagărul de la Cotroceni (cf. *Anul 1848,* vol. IV, p. 319—320) (n. ed.).

Dar viitorul stă ca o chemare neînduplecată înainte... Cu păreri de rău pentru cele care au fost... care n-au fost aşa cum trebuiau să fie:

[„Eu am sosit aci[1] fără nici o para şi încă n-am primit din ţeară şi trăiesc pe creditul altora. Viaţa aci e mai scumpă decît la Paris. Am căutat să împrumut ceva parale, ca să-ţi trimit măcar vreo 20 #, să ai de cheltuială, pînă voi căpăta alţii, şi nădăjduiesc că cu vaporul viitor, cu venirea lui Ubiccini sau a tînărului Marghiloman[2] acolo, ţi-i voi putea trimite.

Pricina pentru care a întîrziat mumă-mea cu trimiterea banilor mi-a scris că a fost boala ei. Biata mumă-mea, singură, bătrînă, bolnavă, este silită să alerge într-o parte şi într-alta ca să caute a se împrumuta, ca să poată atît a trimite la trei fraţi bani de cheltuială, cît şi a îndeplini suma de bani ce lipsesc din cei ce voiesc a-ţi trimite ţie pentru jurnal. Aceea ce e mai greu e că banii sînt rari acum în ţeară.“]

Necazurile de bani sunt mari, trăieşte economicos, nu ar vrea să abuzeze de generozitatea lui Ghica... Veştile din ţară sunt proaste... Zinca e bolnavă mereu... are necazuri cu ficatul... Nu poate face faţă cererilor de bani ale copiilor. Barbu vrea să plece să se înroleze într-o armată streină, oricare ar fi ea... Bălcescu o sfătuieşte să-l trimită la el, la Constantinopol. Cel mare,

---

[1] Fragment dintr-o scrisoare a lui N. Bălcescu către A. G. Golescu, datată „12 martie 1849“. Înainte de a-i vorbi despre situaţia pauperă, N. Bălcescu îi mărturiseşte: „Cînd nu putem şi n-avem cu cine lucra, dupe cum gîndim, mai bine e atunci a ne trage deoparte şi a ne păstra pentru alte vremi. Nu trebue, cu toate acestea, a te descuragia şi a te crede izolat. Sîntem mai mulţi care crez că ne asemănăm mai mult în idei şi sintimente. Mai întîi eu, care ţi-am făgăduit că voi lucra cu tine şi ca tine dinaintea revoluţiei, şi cugetul nu mă mustră că — mi-am călcat făgăduiala. Apoi Ghica, Magherul, pe care îl crez foarte sincer şi bine intenţionat, şi care ca şi mine despreţuieşte deopotrivă ambele, clici, a lui Rosetti şi Eliad. Apoi Bolintineanu şi atîţi alţii, în care am multă încredere şi care ne-or seconda la trebuinţă ca să întocmim o partidă cinstită şi înţeleaptă“ (cf. N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, ediţie critică de G. Zane, p. 143—145) (n. ed).

[2] Mihai Marghiloman, în timpul revoluţiei comisar cu propaganda în judeţul Gorj, emigrat, ca după revenirea în ţară să fie din nou expulzat în 1850. Revenit în Ţara Românească, va fi ales deputat în Divanul Ad-hoc şi apoi, sub domnia lui Cuza, numit prefect de poliţie al Bucureştilor (n. ed.).

Costache, a sosit la Paris împreună cu Locotenența și ceilalți emigranți... Veștile pe care le primește de la Arăpilă despre purtarea acestui frate îl neliniștesc[1]:

[„Aceea ce îmi spui despre frate-meu mi-a sdrobit inima. Il știu slab de caracter și prin urmare în stare să pice în mari greșeli. Nădăjduiam că după scrisorile ce am scris atît lui cît și ție, prin povețile tale, îl voi putea opri. Văz cu durere că toate au fost în zadar. Poate și tu ai greșit; nu te-ai luat bine pe lîngă dînsul, astfel încît să-l povățuiești fără a atinge amorul propriu. Am avut o temere, despre cele ce mi-ai scris mai dăunăzi, cînd am aflat d-acasă că cere bani. Sărmana mumă-mea, bolnavă și strîmtorată, de unde să-i mai trimiță și lui. Nu-ți poți închipui cît aceste toate mă face nenorocit. Îmi vine să plîng ca un copil. Închipuiești că mumă-mea n-a putut încă găsi bani, ca să pue la loc banii ce mi-a luat celalt frate, cum și Peretz, din suma depusă la mine. Din aci alăturata scrisoare a sori-mii te vei îndestula. Eu șez de șase săptămîni acilea, fără para; am trăit tot împrumutîndu-mă și cu cea mai mare iconomie.

Biata mumă-mea, singura dragoste și adorație a mea, e așa nenorocită. Totdeauna am sacrificat-o datorinții mele către țeară. De 10 ani de cînd o tot fac să sufere pe dînsa, care nu poate găsi mîngîiere în convicții puternice ca ale noastre. Imaginea mumă-mii bătrînă, bolnavă, nenorocită, ea care e așa de bună, care a jertfit atîta pentru noi și care acum suferă atîta, e neîncetat înaintea ochilor mei. Pune această sfîntă imagine înaintea frate-meu și zi-i să nu-i necinstească bătrînețea și viața ei cea virtuoasă. Zi-i, mă rog, că nu e nici o greșală care nu se poate îndrepta și erta printr-o purtare înțeleaptă. Silește-te a-l corigia, fără a-l despera. Aștept tot de la tine întru aceasta și nu sper decît în tine. Să caute mijloace, să meargă undeva, să poată trăi mai eftin și să-și poată cîștiga pîinea. De va putea, vie la Constantinopol, de n-are să meargă într-altă parte. Te rog, iubite Alecule, mîntuiește-l și îți voi fi foarte recunoscător. De ai ști cît sufer din această pricină, ți-ar fi milă de mine. Eu n-am curagiu să-i mai scriu, dar tu îi vei vorbi și, de vrei, îi vei arăta și aceste ce îți scriu."]

. . . .

---

[1] Fragment dintr-o lungă scrisoare a lui N. Bălcescu către A. G. Golescu, datată „Constantinopol, 5 aprilie 1849" (cf. N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, ediție critică de G. Zane, p. 150—152 (n. ed.).

Şi iarăşi nevoia de afecţiune, de o dragoste prietenească, dar care la el nu putea fi decît în creşterea aceasta a luptei pentru fericirea poporului român, care era patima lui dintîi. E un strigăt din adîncul inimii :

„Iubeşte-mă, Alecule, fii pentru mine un bun frate ; sînt atît de nenorocit, atît de izolat în afecţiile mele, încît am o mare trebuinţă de sprijinul unui prieten.

Eu te iubesc pe tine şi te stim cu deosebire.

Cine ştie, Alecule, cînd ţi-oi mai putea scrie, cînd te-oi mai vedea. Aş fi fost fericit şi cu mult mai mult curagiu dacă erai cu mine. Bine zici tu că a fost o mare fatalitate despărţirea noastră.

Dar Allah Kerim ! ! !

Al tău frate,
N. B."

Deschisese cu oarecare grije uşa biroului lui Ion Ghica fiindcă totdeauna îi era teamă să nu dea peste vreun turc de soi, dintre cei mulţi care căutau prietenia celui pe care-l socoteau dintr-un neam de prinţi, căci dăduse vreo cincisprezece domnitori Principatelor. Era mai cuminte să nu atragă în nici un fel luarea-aminte pînă nu se hotărăşte ce are de făcut în viitor. Mare îi fu mirarea cînd în loc de vreun paşă ori vreun boier văzu, din spate, aşteptînd, într-un jilţ, un călugăr voinic, dar cam soios, cu laţele cărunte ieşite de subt un comănac mic, şi caraghios, de culoare pămîntie ca şi rasa... Nu pricepea cum a putut intra aci, fiindcă la Ion Ghica nu putea ajunge oricine.

Călugărul îl văzu şi el şi, cu faţa fălcoasă, făcu ochii mari de uimire.

— Hai, spune, frate Bălcescule : Piei, drace ! Ei, iată că dracu nu piere !

Bălcescu îl privi încruntîndu-şi nedumerit sprîncenele, dar nu putu să recunoască pe nimeni în făptura din faţa lui.

— Da' dacă ţi-oi spune că sunt Popa Şapcă, ai să ştii cine sunt ? Şi izbucni într-un hohot de rîs.

Bălcescu, înseninat, înveselit, luă acum gluma pe socoteala lui.

— Şi barba, barba, părinte ? Şi burta ?

— Burta mi s-a topit la închisoarea Văcăreşti, iar barba mi-am oropsit-o ca să pot fugi de subt paza că-

lugărilor de la Muntele Athos, unde m-au surghiunit, cu recomandări speciale, oamenii lui Cantacuzino... Popa Șapcă avea acum numai un fel de cioc anume parcă ciufulit ca să nu mai atragă luarea-aminte cu măreața lui barbă din trecut... Da' lasă, că dacă o bate ceasul nostru, o crește ea la loc.

Se îmbrățișară, și veselia zgomotoasă a părintelui îl mai încălzi și pe Bălcescu. Nici Ghica, intrînd pe ușe, nu-l recunoscu, mai ales că istoricul, ca să glumească... se așezase într-alt jilț, făcîndu-se că nu știe cu cine e în birou... Cînd află cine e musafirul lui, stătu în loc să se minuneze, să-l măsoare din cap pînă în picioare...

Bălcescu era nerăbdător să afle tot...

— Părinte, spune ce e în țară. E atîta ticăloșie cît s-aude ?

Deși din cale-afară de slăbit, Popa Șapcă era de o voie bună neschimbată...

— Vă spun tot, fiilor, da' mai întîi dați-mi să mănînc, că nu mai știu de cînd sunt flămînd... că după ce-am stat la Văcărești, viu de la Muntele Athos, unde călugării m-au ținut la post negru... Mama lor de boaite !

— Iertați cuvîntul prost, spuse cu seriozitate Ion Ghica, dar gata să-l pufnească rîsul.

— Te iert ! răspunse popa cu și mai multă seriozitate și acum se porniră pe rîs nebunește.

Mult se bucură și soția lui Ion Ghica aflînd ce musafir de preț are... Într-un sfert de ceas îl pofti în fața unei mese încărcate de bunătăți, care puseră la grea încercare pofta de haiduc a părintelui... Mînca aproape numai el, ei îl priveau cu simpatie și-l ascultau cu grije să nu piardă un cuvînt măcar.

— Țara-i minunată, fraților... da' boierimea a fost și de data asta ticăloasă... A primit pe ocupanți cu brațele deschise... cu baluri, cu serbări. Da' țărănimea și lumea nevoiașe a orașelor nici nu vrea să audă de orînduirea cea veche băgată din nou pe gît, cu ajutorul armatelor streine. Țara fierbe... Noi am pus puțin foc subt cazanul suferințelor și acum țara fierbe și fără noi...

Bălcescu era parcă nedumerit și nu se încălzea... Ar fi vrut ca o știre atît de îmbucurătoare să-i fie dată cu fapte, nu cu aprecieri, cu comentarii.

— Părinte, ce vrei să spui cînd zici că țara fierbe ?... Ce s-a întîmplat după plecarea noastră ?

— Păi s-a întîmplat că țărănimea a luat la goană pe noii ocîrmuitori, a bătut pe dorobanții care și-au luat inima în dinți și au pătruns în sate... Cînd stăpînirea cea nouă a adus soldați turci în ajutor, a gonit cu pietre și cu parul și pe soldații turci... Țărănimea vrea Constituția... Îi vrea pe oamenii revoluției... Cît timp a ținut tabăra Magheru, a strigat în numele lui Magheru, da' și de atunci încoace tot Constituție și libertate cere.

Bălcescu e pătruns tot de fiorii acestor știri, ca de sulițe care se înfig în el...

— Părinte, or fi fost acestea într-un district, două, poate prin Oltenia, pe unde erau oamenii lui Magheru.

Popa Șapcă uită parcă de foame și, mînios, îndreaptă ochii mari, negri, spre Bălcescu, împinge înapoi mînecile rasei murdare de pe el, care amenință să se tîrască prin farfurii cînd vorbește, ridicînd pumnii.

— În Oltenia numai ? Da' în Ialomița, da' în Prahova, în Vlașca, în Ilfov, pretutindeni... La Rîmnic și la Buzău țărănimea și o parte dintre cărturarii revoluționari... popii și candidații de învățător nu numai că nu s-au speriat de oștile streine, da' au iscălit un act prin care refuză Regulamentul și cer din nou Constituția, act pe care l-au iscălit nenumărați inși și l-au trimis Căimăcămiei și lui Fuad.

— Au făcut asta ?

— Au făcut-o... așa... Că nu ne venea nici nouă să credem... Au făcut-o... Dumneata știi că ăle mai îndîrjite rezistențe, furia cea mai mare... au fost în Teleorman, unde aproape tot județul s-a ridicat ?

Bălcescu îi pune mîna pe braț și i-l strînge nervos... Vrea să fie exact informat...

— De unde știi ?

— Cum de unde știu, omule ? Păi de la 11 noiembrie, cînd m-au arestat la Celei și m-au pornit de la comandament la comandament, n-am trecut prin patru

judeţe ? N-am fost în nu mai ştiu cîte închisori, unde erau aduşi ţărani cu sutele din toate părţile ? N-am fost la Văcăreşti, unde au fost închişi tartorii tartorilor, după ce au izbutit să-i arestuiască ?

— La Plumbuita... La închisoarea de la Plumbuita... îl îndreaptă Bălcescu.

Dar popa stăruie :

— Nu mai e închisoare la Plumbuita... A ars.

— Cum a ars ? Cine i-a dat foc ?

— Să vezi dumneata... Atît de blestemată era ticăloşia în care erau ţinuţi arestaţii, încît într-o noapte, nu se ştie cum — şi aci popa clipi şiret din ochi — au luat foc cîte chilii au fost toate... Numai biserica a scăpat din mila Domnului... Aşa că au mutat închisoarea la sfînta mînăstire a Văcăreştilor... Au făcut închisoare din minunea aceea, lucrată parcă nu cu mîini omeneşti... Născătoarea lor de ticăloşi !

— Iertaţi-mi cuvîntul prost ! îl întregi iar Ghica.

— Te iert ! Acolo la Văcăreşti am aflat de toate, căci numai acolo eram vreo şapte sute de inşi... Ştiam tot înaintea celor din capitală... că aşa e la închisoare. Popa, încălzit, uită cu totul de masă : Ei, lasă, că la Islaz, cînd au aflat că sunt ridicat din sat la porunca lui Neofit... Ce vă miraţi aşa ? Neofit a mai abjurat încă o dată Constituţia... A treia oară... Da' acum într-un fel atît de slugarnic şi de neruşinat că nu-ţi poate provoca decît scîrbă... Şi nu numai că a abjurat, da' nici nu se astîmpără... A dat liste la oştire de preoţii revoluţionari care trebuie să fie arestuiţi... Trimite circulare tuturor stareţilor ca să spioneze şi să descopere pe cei care au luat parte la ridicarea ţării... Îi vesteşte că vor fi pedepsiţi dacă vor adăposti revoluţionarii... Auzi ? Şi mai spune că e creştin... Născătoarea lui de trădător... Şi părintele se strîmbă cu dispreţ : Şi cum vă spuneam, a trebuit să ocolim pe departe Islazul, că satul pornise cu pari şi cu topoare să mă elibereze... Nici nu l-au potolit o lună de zile... Da' să vă spun ce a fost la Piatra în Teleorman...

— Da, dar întîi mai gustă din friptura asta, că e minunată... îl îmbie soţia lui Ghica.

— Iertați, carne nu mănînc, că suntem în postul cel mare al Sfintelor Paști... da' după ce vă voi spune ce-a fost la Piatra și la Pielea în Teleorman, o să lupt cu peștele ăsta tot — dacă o să îngăduiți — că tare-i bun. Ei, aflați că la Piatra vine în ziua de întîi octombrie, era cam după-amiază, vine în sat zapciul cu opt dorobanți, și cere să se adune tot satul... Se adună mai bine de cinci sute de bărbați și femei... Zapciul se urcă pe treptele bisericii și le spune că-i poruncă de la stăpînire să înceapă numaidecît să facă ogoare de toamnă. S-a ridicat un vlăjgan: „Ogoarele le-om face noi... că nu vrem să murim dă foame... Da' mai întîi dumneata cu care stăpînire ești? Că pentru turci noi nu facem ogoare..." „Cum cu care stăpînire?" A sărit altul: „Ei, cu Magheru, or cu turcu?..." Vezi că prin sate nu se aflase și mai ales nu se credea că s-a desfăcut tabăra de la Rîureni. „Ce Magheru? urlă zapciul. Armata lui Magheru e bătută de turci... El a fugit în Austria cu un cufăr plin cu banii țării." „A, d-ăștia-mi ești dumneata? a întrebat bunul meu prieten, economul protopop Cristea. Ești cu turcii, nu ești cu Constituția? Atunci poftim afară din sat..." „Legați-l!" a spus zapciul, arătîndu-l pe protopop. „A, vrei să arestezi o față bisericească? Auziți, oameni buni!", și economul s-a întors către săteni. Cînd dorobanțul a pus mîna pe el, protopopul, care e subțire, da' vînjos, l-a năucit cu o palmă peste obraz și l-a luat de gît pe zapciu... „Dai poruncă să mă lege în sat la mine? Mama ta de ticălos!" Au sărit dorobanții și l-au scăpat, și cînd a văzut furcile și topoarele ridicate, a rupt-o la fugă, strigînd „Răzvrătiților! O să plătiți!" A doua zi a venit însuși cîrmuitorul districtului cu o jumătate de roată de soldați... Le-a poruncit să dea ascultare stăpînirii... Ei au spus că nu dau ascultare decît Constituției. Acum veniseră și cei din satele vecine, Viișoara, Suhaia, Căcănarii, Furculești...

Prefectul, Cocărăscu îl chema, a poruncit căpitanului Arion, care era cu el, să tragă foc asupra oamenilor... Au căzut vreo zece oameni... Da' pe urmă, cînd să mai tragă din nou, învălmășeala a fost de nedescris. I-au

spart capul [prefectului[1]], care a căzut și a fost călcat în picioare, iar căpitanul Arion s-a închis cu vreo douăzeci de soldați într-o casă de peste drum de biserică... Asta era pe la ceasurile zece dimineața... Pînă la unu noaptea căpitanul a stat în casă, punînd soldații să tragă focuri de pușcă de cîte ori oamenii încercau să pătrundă în casă.

Celorlalți le scînteiau ochii de bucurie... Bălcescu fierbea tot...

— E prea frumos... Nu-mi vine să cred. Mai pui de la dumneata, părinte...

— Pui de la mine... Da' dacă ți-oi arăta o copie chiar de pe raportul căpitanului Arion, ai să crezi ? Ți-o arăt numaidecît !

Ion Ghica nu pricepu întîi ce vrea să spuie. Și se întoarse către ceilalți :

— Cum copie ?

— Stai să vezi...

Popa se îndreptă spre vestibulul în care se lăsau hainele și se întoarse cu o pereche de desagi, tot atît de soioși ca și rasa de pe el. Îi puse pe un scaun și începu să scotocească în ei.

— Cu ce credeți dumneavoastră că ne-am ocupat noi la închisoare ? Am adunat aci copii de pe acte, că aveam oamenii noștri în administrație pînă i-au prins și i-au dat afară — avem tăieturi din gazetă ! și scotea fel de fel de pachete din ziare... Ei, fiule, zise el întorcîndu-se spre Bălcescu... crezi că noi nu ne-am gîndit că ar fi bine ca asemenea lucruri să se afle și în streinătate ? Zdrențele de schimb le-am mai pierdut eu, da' astea le-am trecut ca un drac prin toate vămile.

— Iertați-mi cuvîntul, adăugă iar Ion Ghica.

— Nu te iert... Ca un drac... că un sfînt nu minte cu atîta nerușinare patriotică !

Iar îi pufni rîsul pe toți... Popa găsi ceea ce căuta, și ei citiră, copiat cu grijă pe două foi de hîrtie[2] :

---

[1] În manuscris, p. 685, șters cu creionul roșu de autor (n. ed.).

[2] În manuscris, indicația : „(Se copiază aci raportul căpitanului Arion, publicat in *Anul 1848*, vol. V, pag. 128—129)" (n. ed.).

[„Cinstitei Dejurstive a oştirii românesci
Comandantul roţii a 5-lea din polcul No. 3

Raport

Cinstita Cîrmuire a judeţului Teleormanul ,prin adresul cu Nr. 238, făcîndu-mi cunoscut că locuitorii satelor Piatra şi Vişoara nu vor a da ascultare şi supunere la poruncile stăpînirii, grăbindu-mă ca cît fără zăbavă să trimiţ o comandă de soldaţi a sta execuţie la pomenitele sate, pînă la sosirea armatei otomane, şi la 6 ale următoarei m-am pornit însumi cu o comandă de 30 soldaţi împreună şi cu cîrmuitorul judeţului la satul Piatra, şi după a noastră sosire la pomenitul sat, d. cîrmuitor îndată a vestit pe locuitorii satului spre a se aduna la domnia-sa să le cetească poruncile stăpînirii şi după ce s-au adunat toţi locuitorii satului, d. cîrmuitor le-a cetit poruncile stăpînirii prin care îi povăţuia să se conformeze cu ele, şi pe ale fostului resvrătitor guvern să le înapoească domniei-sale ; iar ei toţi au începutără a striga într-o glăsuire, că nu se supun la poruncile de acum ale cinstitei Căimăcămii, revoltîndu-se asupra noastră cu ciomege şi cu pietre.

Iară eu văzînd această îndîrjire din partea lor, am fost silit ca să comandez sloboziturі de foc în sus, socotind că cu aceasta se vor înfricoşà, şi văzînd că cu acest mijloc nu pot a-i linişti, am fost siliţi pe dată a vesti pe d. comandirul divisionului 3-lea a veni spre ajutor, însă această apărare a noastră a ţinut de la 10 ceasuri dimineaţa şi pînă la 1 după douesprezece din noapte, cînd atunci sosind divisionul, s-au şi răspînditără. Iar după sosirea armiilor imperiale, m-am şi înapoiat la 11 ale acesteia. Aceasta după datorie nu lipsesc plecat a face cunoscut.

Căpitan Arion

Or. Zimnicea"]

— Peste vreo două zile au sosit cinci escadroane turceşti trimise grabnic de Omer-paşa... Au căzut vreo cinsprezece lăncieri turci, au căzut şi nu ştiu cîţi săteni, da' în sat armata n-a putut pătrunde... Peste încă o zi au sosit două sute de cazaci, ceruţi cu deznădejde de caimacam de la Lüders. Aşa au izbutit... Au intrat în sat... Au arestat vreo patruzeci de oameni... Au trimis 18 pînă la Bucureşti. I-am întîlnit şi eu la Văcăreşti şi de la ei am aflat o mulţime de amănunte, căci astfel vuia ţara. Nu vă mai spun ce-a fost la Argeş, unde

prefectul caimacamului a scăpat cu viață numai ascuns de o muiere... La Vlașca, la Stănești au fost alte lupte cu turcii... Dealtfel, acum armata turcă este mai toată risipită prin sate în așa-zise „Coloane mobile". Așa le-au zis. Ca să țină în frîu mînia satelor și să îndemne la făcutul ogoarelor.

Bălcescu e copleșit.

— Ce zici, Iancule ? Zdravăn popor...

Popa Șapcă fu bucuros cînd văzu cum crește inima în cei de față.

— Apoi să spun drept... bună a fost Comisia aia a proprietății, frate Bălcescule... Toate cuvîntările deputaților săteni umblă scrise de popi și dascăli din sat în sat... S-au cutremurat de nădejde clăcașii cînd au văzut cum au putut să vorbească în inima țării, înfruntînd pe boieri, oamenii gliei... Buni au fost și comisarii ăia pe care i-ai trimis. Unii au făcut minuni.

— Dacă ar mai fi putut ține Guvernul provizoriu măcar o jumătate de an ! spuse strîngîndu-și bărbița în palmă Ion Ghica... Să se fi încins bine cuptorul !

Bălcescu se plimba agitat prin marea sală de mîncare.

— Nu, fraților... Revoluția nu s-a încheiat... Ne vom întoarce în țară s-o ducem la bun sfîrșit. Uite, ungurii și-au eliberat aproape tot teritoriul... Îi vom împăca neîntîrziat cu românii și vom coborî din munți spre București, în frunte cu Avram Iancu.

— Să vedeți ce-a fost și la Vadu Rău... la prietenul meu Toma.

— Părinte, acuma mănîncă, ne spui după aceea.

— Nuuu... nuuu ! Trebuie să aflați acum, numaidecît ! Popa se încălzise... Era aprins la față ca în vremurile bune și era greu de oprit. În satul ăsta... cam la jumătatea drumului între...

— Îl știm, spuse soția lui Ghica. Este nu departe de moșia noastră Ghergani.

Bălcescu se mulțumi să zîmbească cu înțeles și atunci, punîndu-i mîna pe umăr, Popa Șapcă urmă :

— Așa-i, că Toma și neamurile lui erau prietenii dumitale, frate Bălcescule... Ei bine, după desfacerea taberii lui Magheru, unde fuseseră numiți comandiri de

panduri, Toma, fiul său Damian, frate-său Ion şi fiul ăstuia, Simion, se întorc cu cîte două rînduri de arme în sat... Le îngroapă în două locuri diferite... Unul în lăstărişul de lîngă bordeiul lui Toma, altul în pădure. Iată că vine într-o noapte un parucic cu zece soldaţi şi-i ia pe toţi patru din somn ca să zic aşa...[1] Pe urmă cu cătuşe de mîini şi de picioare îi poartă prin tot locul prin sat ca să caute armele pe care le-au adus... Nu le găsesc... Între timp se adunase tot mai mult popor în jurul lor. Ofiţerul se fîţîia încoace şi-ncolo furios... Avea în mînă biciuşca scurtă... că el venise călare... Începe să-i suduie pe toţi patru şi spune lui Ion că îl mai întreabă ultima dată... Apoi ridică biciuşca şi-l croieşte peste obraz. Atunci Toma... care era legat numai de picioare, îşi înfige mîna în beregata ofiţerului care, luat pe neaşteptate, nu s-a putut feri... Un soldat a tras cu puşca în clipa aia în Toma... Da' era atîta cerbicie în omul ăsta chiar în clipa morţii, încît a strîns mîna şi mai tare murind, şi-au căzut odată, şi el, şi ofiţerul... Atunci o femeie... amarnică muiere, una Sultana, a pus mîna pe arma unui soldat. În cîteva clipe au fost dezarmaţi toţi cei zece soldaţi... Toată noaptea şi apoi toată ziua de Sf. Dumitru a zăcut ofiţerul în bătătura unui bordei, iar pe Toma l-au dus şi l-au îngropat la cimitir... A treia zi, a venit cîrmuitorul cu oaste turcească — să fie predaţi ceilalţi trei Firu că, dacă nu, tot satul va avea de suferit. A ieşit în faţă unul, Restea Nedelcu, o namilă de rumân, neam de cîrciumar altfel. A spus: „Nu-i putem da, că ei au luptat pentru popor, şi poporul îi apără..." Cîrmuitorul a tras cu mîna lui, căci avea pistolul la el, şi Restea Nedelcu ăsta a căzut trăsnit pe loc... A fost din nou o crîncenă învălmăşeală şi au căzut aproape jumătate din cei treizeci de turci... Vezi că cei trei din neamul lui Firu dezgropaseră puştile şi le împărţiseră la oameni. Nu se văzuseră la început de unde vin gloanţele... care erau grozav de ochite... Glonţul şi omul. Pe urmă i-au descoperit într-un dud stufos pe Simion şi pe Damian...

---

[1] Camil Petrescu descrie aici altfel decît înainte întîmplările de la Vadu Rău. Cu certitudine, la definitivarea textului, ar fi evitat o astfel de incongruenţă (n. ed.).

Au tras turcii salve de puşcă şi au căzut amîndoi morţi la poalele dudului... Asta a îndîrjit şi mai tare sătenii care s-au năpustit cu parii şi coasele asupra turcilor care n-au mai avut timp să încarce armele... A doua zi au venit călăreţii ţarului şi oamenii au renunţat să mai lupte... Au fost arestaţi vreo douăzeci dintre ei şi porniţi legaţi pe jos spre Bucureşti. Pe drum, ofiţerul de cazaci, care avea alături de el un soldat care ştia moldoveneşte, de unde o fi fost ştiind, l-a întrebat mai de aproape de ce sunt arestaţi oamenii aceştia, şi Ion Firu i-a spus tot ce a fost în sat de trei zile... La un popas, ofiţerul a trimis înainte cea mai mare parte din călăreţii lui, pretinzînd că satul din drum e răzvrătit. Au rămas lîngă cei arestaţi el cu vreo zece oameni. Le-a vorbit mult acestora pe limba lor, în ruseşte. Pe urmă a chemat pe moldovean şi i-a spus să tălmăcească ceea ce a spus el. Le-a spus versuri dintr-un mare poet al lor Puşkin, despre libertate...

Pe urmă, tot prin moldovean, le-a spus că sunt liberi să meargă, că şi el cu cei şapte oameni merge în Transilvania, să lupte alături de unguri pentru libertate... I-au dezlegat, şi apoi călăreţii s-au îndreptat spre munţi... Cei din Vadu Rău au apucat şi ei care încotro au văzut cu ochii... N-a fost voie să se spuie nimic despre asta, cum a fost, da' comandantul trupelor ţariste a vestit doar atît : că se dă un premiu de doi galbeni de fiecare dintre cei fugiţi aceluia care va da ştiri cam pe ce drum au luat-o... Noi am aflat abia cînd unul, Şoricaie, întorcîndu-se în sat, a fost arestat din nou şi trimis la Văcăreşti. Am aflat apoi noi cei de la închisoare şi că au fost încă vreo cîteva cazuri la fel ca acesta. Că s-a mai vestit înc-o dată şi alte premii de felul acesta. Aşa că vedeţi dumneavoastră... Ţara fierbe şi nu se va potoli curînd !... Îşi aduce aminte că îi e foame şi-şi potrivi dinainte farfuria pe care o tot împingea în lături în timp ce povestea.

Bălcescu rămase îndelungă vreme nemişcat, cu ochii parcă în gol... Apoi spuse cu o voce frîntă de durere, ca un suflet îngenuncheat de vitregia vremii :

— A murit Toma...

Și fu o îndelungă tăcere... Apoi tot Bălcescu murmură îngîndurat:

— A fost un om... Un om amarnic însetat de libertate!

Popa Șapcă împinse într-o parte farfuria goală și spuse robit de amintire, cu o căldură nesfîrșită:

— Au fost mulți la fel cu el... Nu vorbesc de cei care au căzut luptînd... Da' mă gîndesc la cei pe care i-am întîlnit la Văcărești... La cei arestați... Cei mai mulți au fost neînfricați în fața tuturor amenințărilor. Nu pot să spun ce frumoasă a fost în privința asta viața la închisoare, deși înduram cumplite lipsuri, grele suferințe. Au făcut slugile astea ale turcilor un fel de tribunal care să judece oamenii revoluției. Era alcătuit din niște secături... Alde Mihail Cornescu, Scarlat Ghica, colonel Garbaschi, procuror era unchiu lui Ghica, Mihai Șuțu... Ei bine, se va ști poate într-o zi ce răspunsuri au primit acești judecători de la cei pe care-i judecau. În privința asta fostul nostru ocîrmuitor de la Slam-Rîmnic, Scarlat Turnavitu, a fost nemaipomenit... Și-a bătut tot timpul joc de tribunal... I s-a cerut să iscălească declarația... A luat-o, a cocoloșit-o și-a aruncat-o în capul lui Mihai Șuțu. „Voi mă judecați pe mine, caraghioșilor?“ A adunat-o de pe jos ipistatul ăla care scria, a copiat-o din nou și a iscălit-o el pentru Turnavitu... I-au dat șase ani la munca Giurgiului.

— Ce pedepse se dădeau?

— Păi cam astea... Șase ani la Mărgineni, șase ani la Snagov, șase ani la munca silnică a Giurgiului.

Ion Ghica și-a adus aminte cu mîndrie că Scarlat Turnavitu a fost coleg cu el la Sf. Sava.

— Și n-a fost numai el... A mai fost unul Zaman de la Calafat, care a dezarmat nenumărate ștafete turcești... Le lua actele, uniformele, armele și-i trimitea pașii înapoi la Vidin, în pielea goală. Tot la Dolj profesorul Mihăilescu, ceilalți doi Turnavitu de la Pitești și Cîmpulung, un ofițer Dascălu, Ceaușescu de la Ialomița. Toți arestuiți, chinuiți și condamnați, dar toți dîrji, și pe urmă țărănimea, opinca... Strașnici oameni.

— Cîți au fost de toți arestați?

— Cine poate şti ? Mii şi mii... Toate închisorile gem de arestuiţi... Multe mii de oameni au fost ţinuţi arestuiţi cîteva luni, pe urmă condamnaţi la cîte „25 de toiege la spate", aşa suna ordinul Departamentului din Lăuntru, şi apoi eliberaţi pe chezăşia satului... La noi, la Văcăreşti, au fost 92 de arestuiţi, socotiţi de ei capii rezistenţei... După socoteala lor eram 69 de treapta întîia şi 23 de „clasul doi"... Asta după ce nenumăraţi au fost trimişi în spital ca bolnavi.

— Ce vroiau să mai spuie cu asta ?

— Păi, de treapta întîia eram noi, iar de treapta a doua erau sătenii. Ce vrei ? Şi acolo reacţionarii vedeau după ochelarii lor... Boieri şi săteni... Sătenii erau ţinuţi într-o nemaipomenită ticăloşenie... Nemîncaţi, în gerul iernii, cu ferestrele chiliilor sparte, fără foc şi în zdrenţe. Nu-i vorbă, plini de păduchi şi în zdrenţe eram şi noi, da' ni se dădea o mîncare ceva mai bună... Mai aduceam şi pe subt mînă. Că aveam oamenii noştri... Dar a fost foarte greu... Aproape toţi s-au îmbolnăvit de o boală ce-i zice scorbut. A fost nevoie să se facă o închisoare de bolnavi la Spitalul Colţea. A murit acolo în închisoare... Costache Catina...

— A fost arestat şi Catina ?

— Amîndoi fraţii... Şi cînd m-au scos pe mine ca să mă ducă la judecata lui Neofit... ştiu că se ţineau toată ziua de capul lui Ion Catina să dea o scrisoare, că frate-său era o fire slabă şi că n-a suferit nimic în închisoare. O fi dat-o... Eu socot că şi cei care vor scăpa cu zile vor ieşi de acolo măcinaţi rău... Ne-a fost destul de greu, mie şi lui Scarlat Turnavitu, că el era tovarăşul meu de şotii, să mai facem oamenii să mai rîdă şi ei din cînd în cînd.

— V-aţi ţinut de şotii, părinte, la Văcăreşti ?

Popa zîmbi cu o mutră de copil cu barbă sură :

— Păi am făcut vreo cîteva, de vorbeşte despre ele tot Bucureştii... Am păcălit o dată pe serdarul Orăscu, de-a rîs, mi s-a spus mai tîrziu, şi Fuad... Da' mă rog, vinul ăsta e de băut ori de florile mărului pus pe masă ?

Toţi au început să rîdă... căci şi uitaseră, ascultîndu-l, de ce e pe masă... Popa goleşte paharul, îl priveşte

gol şi-l întreabă dacă mai vrea... Se vede că paharul a spus da, că Ion Ghica s-a şi grăbit să-l umple.

— Da' mai bună farsă i-a făcut lui Fuad, odată, acea Frosă Băl-Ceaurescu... Trăsnita aia... Turcul e nebun după ea... Şi ea fuge cît poate de el... Fuge rîzînd, dar fuge... La serbarea Bairamului, turcul a dat un mare bal... cu trei muzici, cu masă, cu dans. L-a dat mai mult cu gîndul că va veni şi ea şi o va cunoaşte mai de aproape... Dar ea nici nu vroia să audă. Spunea că îl vede destul cînd îşi face plimbarea cu cabrioleta la Şosea. Că turcul, e nelipsit la Şosea... Atunci Fuad a vestit pe cucoanele bucureştene că nu mai dă balul, dacă ele nu garantează că vine şi Frusinica asta... Pînă la urmă femeia a fost, da' a plecat foarte repede, aşa că turcul nu i-a putut vorbi aşa cum ar fi vrut... Peste cîteva zile a poftit-o în caleaşca lui ca să se plimbe la Şosea... Ea l-a poftit în cabrioleta ei. Şi unde credeţi că l-a dus ? La Spitalul Filantropiei. „Intraţi înăuntru, excelenţă, să vedeţi în ce neagră ticăloşie sunt ţinuţi bolnavii..." Vrînd-nevrînd turcul a intrat, ce era să facă ?... S-a îngrozit de ceea ce a văzut... A dat ordin să se îndrepte neîntîrziat. Apoi s-a urcat iar în cabrioletă. Cabrioleta s-a oprit la poarta Văcăreştilor. „Aci aţi fost, excelenţă ? Şi aci sunt oameni care sunt chinuiţi în mod barbar !" A intrat, s-a înfuriat pe serdarul Orăscu, l-a ameninţat, i-a dat ordine.

Toată noaptea au stat de l-au ascultat. În Bălcescu, jarul care mocnea a început iar să dogoare, să facă vîlvătăi.

Într-una din acele seri neasemănate de april, cînd Bosforul e plin de luminile vapoarelor şi de catarge înstelate ca într-o serbare veneţiană de noapte, Ion Ghica, venind de la Terapia, de la o serată diplomatică, îi aduce vestea care a fost comentată de tot cercul ambasadorilor şi trimişilor extraordinari. Ofensiva pe care Windischgraetz [1] a luat-o împotriva armatelor revoluţionare ungare încă de la sfîrşitul lui decembrie fusese nu numai oprită, dar şi întoarsă într-o înfrîngere. Generalul polonez Bem [2] a zdrobit pe imperiali la Pisky şi pe urmă la Sibiu. Acum cea mai mare parte din Transilvania era în mîna lor, în afară de Munţii Apuseni, unde românii respinseră toate atacurile forţelor maghiare. Banatul fu ocupat şi el... Singure Alba-Iulia şi Timişoara mai erau în stăpînirea Habsburgilor. Ungurii pregăteau acum o ofensivă neîntîrziată împotriva Vienei...

---

[1] Alfred Windischgraetz (1787—1862), principe şi feldmareşal austriac, cel care în 1848 a condus acţiunile de reprimare armată a insurecţiilor de la Viena şi Praga. În anii 1848—1849 a fost şi comandantul trupelor austriece care au înăbuşit revoluţia din Ungaria (n. ed.).

[2] Josef Bem (1795—1850), general polonez, cunoscut ca luptător în mişcarea de eliberare naţională a poporului său. După ce participase la răscoala din 1830, participă la luptele revoluţionare de la Viena în 1848, fiind unul din principalii conducători ai armatei revoluţionare maghiare. Josef Bem era susţinătorul unei politici de conciliere între naţionalităţi (n. ed.).

Bălcescu şi Ghica n-au dormit întreaga noapte [1]... Nu trebuie pierdut acest prilej unic de răsturnare a tiraniei habsburgice şi de afirmare istorică a poporului român... Dar asta nu se poate face decît prin împăcarea dintre români şi unguri... Fără întîrziere, Bălcescu va pleca, în cel mult trei zile, şi ca simbol al acestei împăcări va propune crearea unei legiuni române care să lupte alături de unguri. Banii rămîn o mare dificultate, dar pînă în cele din urmă au găsit o sumă destul de mică, cu sprijinul lui Ghica.

---

[1] În perioada februarie-aprilie 1849, după ce între 12—17 II fusese la Atena, N. Bălcescu era la Constantinopol. La 1 aprilie adoptă numele conspirativ de Felix Gotlieb şi anunţă plecarea către Belgrad, împreună cu N. Magheru, I. Bălăceanu, Al. Manu, căpitanul italian Monti şi contele polonez Ilinski. Era în vederile lui Ion Ghica, ca dealtfel şi ale lui Bălcescu, necesitatea înţelegerii între români şi maghiari în scopul formării unei legiuni revoluţionare a românilor din Transilvania care să lupte alături de forţele revoluţionare maghiare (n. ed.).

Cînd în sfîrşit putură părăsi Negotinul, cu casele lui înghesuite unele într-altele, acoperite cu olane şi cu grădinile cît pumnul, îndreptîndu-se pe plaiuri cu iarba săracă, spre Dunăre, faţa încruntată pînă acum a lui Bălcescu se mai lumină. Tovarăşii lui de călătorie îl găseau prea serios şi cam cicălitor, iar pe el în scotea din sărite lipsa lor de stăruinţă, ba chiar numeroasele dovezi de uşurinţă pe care le dădeau. E adevărat că nu avuseseră timp să-şi aleagă caii. Cumpăraseră ce găsiseră, ce li se păruse mai bun în graba cu care trebuiau să plece, căci revoluţia ungară făcea progrese uluitoare şi dîrzului revoluţionar nu i-ar fi plăcut să ajungă la spartul tîrgului.

— Voi nu înţelegeţi, amicii mei, că dacă noi nu sosim în tabăra maghiară înainte ca armatele lor să elibereze întreaga Ungarie şi poate chiar să cucerească Viena, nu mai are nici un rost să le oferim alianţa cu voi şi sprijinul săbiilor voastre?

Aci el făcea aluzie, fără să surîdă, la Monti, italianul care li se alăturase, recomandat, dealtfel, de cercurile revoluţionare din Turin, bărbat brun, pare-se foarte viteaz — aşa li se spusese şi aşa îl socoteau şi ei — dar în acelaşi timp din cale-afară de vorbăreţ şi iubitor de gesturi de paradă...

Toată ziua neastîmpăratul de Ion Bălăceanu îi făcea fel de fel de pozne, de care, e drept, că toţi făceau mare haz, dar care provocau şi o depărtare de ţelul

sever şi înalt pe care ei şi-l impuseseră. Una din glumele cele mai neplăcute pentru Monti era să latre dintr-o dată prin surprindere, în spatele iepei înalte şi cu burta cam mare de bătrîneţe, o murgă pintenoagă, pe care şi-o cumpărase de la un grec din Galata, Monti... Nu avea italianul de unde să ştie obiceiurile şi mai ales spaimele unui cal pe care l-a văzut întîia dată cu două ceasuri înainte de a-l cumpăra. Iapa asta murgă ar fi înfruntat o haită întreagă de cîini, care i-ar fi venit din faţă, ori chiar dintr-o parte, dar lătrăturile brusce, furioase, din spate, o speriau atît de tare, că parcă o apuca strechea... Zvîrlea cu picioarele dinapoi şi o rupea la fugă orbeşte.

Într-o zi, gluma era să devie tragică... Pe cînd mergeau printr-o pădure de carpeni, pe un drum îngust, la o lătrătură bruscă şi furibundă a Bălăceanului, flăcău zănatec de vreo douăzeci şi patru de ani, iapa începu să arunce în sus picioarele dinapoi şi apoi o rupse la fugă, înnebunită, drept înainte, fără să mai ocolească nimic. Îngroziţi, cei din urmă au văzut cum o cracă mai joasă, care trecea peste drum, la fel cu altele, era să-i reteze capul italianului care, după o clipă de năucire, abia a avut timp să-şi culce faţa pe grumazul iepei. Bălcescu şi chiar Skender-bey,[1] cel de al patrulea tovarăş călăreţ, îl poftiră pe Bălăceanu să se lase de astfel de glume sau să se întoarcă acasă.

Aci, la Negotin, prietenii lui Bălcescu spuseseră că vor fi aşteptaţi de oamenii lor, care urmau să sosească din Belgrad, aducînd bani şi noi scrisori de recomandaţie, care să le folosească în tabăra maghiară, după ce vor izbuti să treacă Dunărea... Oamenii aceştia nu sosiseră însă şi tovarăşii lui Bălcescu îşi cerură învoire să meargă ei la Belgrad, să potrivească lucrurile. Bolnav de nerăbdare, acesta primi, ce să facă, însă le dădu un termen scurt cînd să fie înapoi...

N-au venit, fireşte, la timp şi astfel zile preţioase au fost pierdute. Sunt în a douăsprezecea zi de drum că-

[1] Ilinski, Mihail (Skender-bey) (1810—1861) era emigrant polonez şi agent al principelui Czartoryski, care a fost alături de Bălcescu în campania din Ardeal, urmînd să preia comanda legiunii române (n. ed.).

lare şi încă n-au atins malul Dunării în dreptul Orşovei, unde avea să încerce să treacă.

Îl mai necăjea pe Bălcescu şi cheltuiala de bani, care se făcea de prisos, din pricina acestei întîrzieri. N-are bani de ajuns, Ion Ghica îi înmînase la plecare trei sute de galbeni, adunaţi prin subscripţie patriotică, din care el trebuia să ajute şi pe tovarăşii de drum care n-aveau nici un ban. Printre aceşti tovarăşi de drum care n-aveau nici un ban în afară de Skender-bey, contele Ilinski, care se turcise cu cîţiva ani mai înainte, dar care auzind acum că armatele maghiare sunt comandate de generali polonezi şi că luptă alături de honvezi şi o legiune polonă, se hotărî să-şi încerce din nou norocul şi să lupte alături de ai lui. Era un bărbat negricios, bine legat, cu fruntea înaltă, goală, cu ochii albaştri, cu o barbă tunsă scurt, repezită însă în lături. Cineva îi spusese în glumă :

— Du-te în Ardeal, unde comandă generalul Bem. O să creadă lumea că sunteţi fraţi... Eu îţi spun că l-am văzut pe Bem... îi spunea un diplomat francez. Semănaţi leit... Numai că el are ochii şi mai mici, iar fruntea nu aşa de înaltă, ci mai boltită, dar tot goală pînă în creştetul capului...

Ceea ce nu ştia diplomatul francez era că Skender-bey, care-l văzuse cîndva pe Bem, înadins îşi lăsase barbă, potrivită aşa, ca să semene cu Bem, căci de cînd se turcise se purta ras, numai cu mustaţă castanie...

Supărat de atîtea glume, Monti se hotărî să treacă singur în tabăra maghiară şi anume prin Valahia, pe la Calafat, pe unde Ion Bălăceanu nu putea trece, şi nici Bălcescu dealtfel, fiindcă ar fi fost pe loc arestaţi...

În sfîrşit ajunseră în dreptul Orşovei, unde căpătară întîile ştiri de pe cîmpul de luptă, pe care el, în aceeaşi zi [1], le şi trimise lui Ghica la Constantinopol :

„...Am auzit că Pesta s-a luat de Unguri şi că Bem cu Perczel au deblocat Comorn, făcînd un frumos marş şi transportînd oştile din Transilvania în cară.

---

[1] E vorba de scrisoarea trimisă de la Milanovač, în ziua de 18 aprilie 1849 (n. ed.).

Ar fi bine ca, de se va putea, să porneşti d-acolo, vro doi-trei din oficerii ce au venit de curînd. Pentru aceasta însă ar fi bine să aştepţi altă scrisoare de la mine. Sau, de se va putea, să-i trimiţi la Belgrad, să aştepte porunca mea.

Am înţeles că frate-meu, Barbu, a venit acolo. Ţi-am scris că doresc să-l iei pe lîngă tine, şi să-l povăţuieşti spre bine. Te rog să ai pentru fraţii mei acelaş prieteşug ce ai pentru mine."

Îi scrisese, prin acelaşi curier binevoitor, în franţuzeşte, o scrisoare foarte caldă şi întoarsă din condei cu mult duh şi doamnei Ghica [1]...

La Orşova e trimis înainte Bălăceanu, care avea o viză germană pe paşaport, să cerceteze care e situaţia şi să le aducă răspuns dacă armata ungurească e destul de aproape. Teama lor era să nu cadă în mîna armatelor tînărului împărat al Austriei, Frantz Iosif, ai cărui generali luptau să înăbuşe răscoala şi erau necruţători cu revoluţionarii.

Bălăceanu trebuia să se întoarcă seara înapoi, cu ştirile culese... L-au aşteptat zadarnic trei zile, au dedus că a fost arestat de imperiali şi au hotărît să urce în sus, pe Dunăre, ca să încerce să treacă prin altă parte. După ce-au făcut un drum greu pe potecile înguste şi pietroase ale munţilor mărunţi şi împăduriţi, de-a lungul fluviului strîns aci între Balcani şi Carpaţi, au hotărît să-şi încerce norocul la Milanovač.

Au tras la un han din mijlocul tîrgului, cu toate căsuţele îngrămădite pe o vale îngustă şi au socotit că e timpul să-şi mai orînduiască ţinuta, căci după şaptesprezece zile de drum aveau o înfăţişare de nu se mai recunoşteau unii pe alţii. Bărbile, de mult timp nemaipotrivite cu foarfeca, le crescuseră peste gulerele prăfuite, hainele se suciseră pe ei de atîta drum călare şi pe ici-colo plesniseră... Oricum, nu mai arătau a haine omeneşti. Bălcescu începuse să sufere din pricina cizmelor scurte care-i apăsau glezna... Vîndură caii cu preţ bun... Socoteala şi sfatul agronomului Ion Ionescu se dovediră foarte îndreptăţite. Cumpărînd caii la Istambul şi vînzîndu-i la Milanovač, făcuseră o bună

---

[1] N. Bălcescu i-a scris doamnei Alexandrina Ghica la 16 aprilie 1849, însă de la Belgrad (n. ed.).

afacere, căci își întoarseră banii de drum... Rămăseseră acum numai doi inși și Bălcescu era mai mulțumit, căci Skender-bey era mult mai serios decît ceilalți doi tovarăși de drum... Mai ales că aveau bănuiala că Bălăceanu nu a fost arestat, dar că își făcuse de cap cine știe cum.

După ce s-au odihnit bine și s-au ospătat cu miel fript, acoperit cu linguri întregi de iaurt, a doua zi au trecut cu o luntre, care se părea că va fi răsturnată în fiece clipă de șuvoiul crîncen al fluviului, gîtuit între stînci, și au urcat rîpa de la Svinița, unde cu șase luni înainte arestații de pe ghimiile turcești izbutiră să fugă de subt escortă. Aci aflară că ungurii, urmărind trupele imperiale, au înaintat pînă la Biserica Albă, orășel așezat tot pe Dunăre în sus. Găsește din nou prilejul să-i scrie lui Ghica, pentru care nutrește o caldă prietenie și pe care-l prețuiește ca om politic mai mult ca oricînd. [1]

„...Am întîlnit în drum o mulțime de emigranți din acele orașe, cum și trupele ce o loase la fugă. Eram opriți și interogați la tot pasul. Pericolul nostru era cu atît mai mare, că înțelesesem p-acolo că Tunes, care trecuse tot p-acolo înainte de opt zile, fusese arestat ca spion la Verșeț. Noi însă, cu minciuni și curagiu, am eșit limpezi din toate, fără a pătimi nimică. Era noroc că vorbeam limbile română și sîrbă... Am ajuns seara în Weisskirchen, de unde fugise toți, afară de cîțiva orășani nemți și români, partizani ai ungurilor. Toți ne asigura că aceștia vor sosi îndată..."

N-au sosit ungurii. Au sosit patru companii de imperiali și, cam speriați, cei doi călători, au trecut din nou Dunărea, la Simendria, de unde s-au îndreptat spre Belgrad.

Aci și-au găsit din nou toți tovarășii de călătorie. Bălăceanu a explicat, făcînd și mai mult pe copilul răsfățat, că de la Orșova, simțindu-se tare obosit, s-a urcat în vapor și a mers de-a dreptul la Belgrad, fără să mai coboare ca să-i întîlnească la Milanovač. Monti a arătat și el că n-a putut să intre în Valahia și că a luat și el vaporul...

---

[1] E vorba de scrisoarea lui Bălcescu expediată din Belgrad, cu data de 26 aprilie 1849 (n. ed.).

La un hotel fără etaj, din mijlocul orașului, cu odăile care dau pe un pridvor jos, cu parmalîc, s-au întîlnit cu alți numeroși refugiați, căci vin aci din toate părțile cei care fug din calea unei armate ori a alteia... E ca un liman pentru toată lumea. Autoritățile turcești, de teamă să nu supere pe feluriții consuli ai armatelor care se bat, închid ochii și lasă toată lumea în pace.

Seara, Bălcescu se închide în odaia lui, care are un pat de lemn înalt și arătos, dulap sculptat, cu o ușe fără cheie, dar pentru spălat nu are decît un lighean mic pus pe un scaun și ibric cît pumnul, pentru clătit pe ochi cel mult, scrie la lumina jucăușă a lumînării de seu, arătîndu-i lui Ghica situația în toată Ungaria[1].

„În sus, ungurii au trecut Raab și Presburgul și se află p-aproape de Viena...

Într-un jurnal din Cracoviea se învederează că rușii, în număr de 40 mii, intră în Galițiea. Asemenea și prusienii, în număr de 60 mii, se așază la hotarul lor. Ei vor să intervie în favorul Austriei, pretextînd că maghiarii s-a unit cu polonezii și că ei sînt amenințați.

Nu mai este îndoială că toate guvernele din Europa s-a înțeles ca să înfrîneze dorințele națiilor ce vor a se ridica și a se constitua..."

Au stat de vorbă cu un pescar tînăr și mustăcios, care e de felul lui din Panciova, și l-au convins, cu o sumă de bani potrivită, să se ducă să vadă, căci el spunea că știe drumuri ocolite, dacă ungurii au intrat ori nu în Panciova. Către seară, omul s-a întors cu noutatea cea mare... Ungurii au intrat în Panciova. Dealtfel, a doua zi au sosit la consulatul francez și știri mai bogate, pe care prietenul lor, Gauthier, s-a grăbit să li le comunice. În vestul Banatului înaintează grabnic generalul ungur Perczel[2] cu șaptesprezece mii de oameni... În răsăritul Banatului înaintează dinspre Lugoj spre Caransebeș generalul Bem. Armata imperială, de subt

---

[1] Urmează un alt fragment din aceeași scrisoare, datată „Belgrad, 26 aprilie 1848" (n. ed.).

[2] Perczel, Mór (1811—1899), general de honvezi care, după înfrîngerea revoluției din Ungaria, a emigrat în Turcia (1851), apoi în Anglia (n. ed.).

comanda lui Püchner[1], ca la 27 de mii de oameni, e toată în sudul Banatului, fără legătură la miazănoapte cu celelalte oşti împărăteşti şi e împinsă mereu în jos. Va fi nevoită, probabil, să ceară voie turcilor să se refugieze pe teritoriul Valahiei mici.

*

Luntrea cu fundul în jos, neagră, mîncată de vreme, e foarte mică, şi subt greutatea celor patru revoluţionari cu bagajul lor, şi a celor doi pescari, calcă adînc apa... Dacă va trece pe lîngă ea vreun vapor, ori numai dacă vor cădea în vreun vîrtej al şivoiului cel mare, se răstoarnă de la întîia izbitură de val. Monti şi celălalt italian care e cu el ar fi vrut să mai amîne o zi, două plecarea.

— Nu e nici o grabă, segnor Bălcescu... Dacă ungurii au venit pînă la Panciova, în două-trei zile vor fi şi în faţa Belgradului. E nebunie curată să mergi să-i cauţi tu pe unguri, cînd e sigur că în cîteva zile vor veni ei la tine...

Bălăceanu fusese de aceeaşi părere.

— Ştim noi peste cine dăm mergînd aşa, orbeşte, şi încă noaptea? Dacă nimerim peste vreo recunoaştere a lui Püchner sau chiar peste vreun contraatac pentru recucerirea Panciovei? Sau, cine ştie, suntem descoperiţi de nişte sîrbi fanatici, care, aflînd că ţinem să mergem cu orice preţ la unguri, ne vor face seama?... Eu, vă spun drept, ştiu să înot binişor, dar nu ca să înot îmbrăcat în Dunăre şi încă noaptea! Ce ne facem dacă pescarii noştri, care ne-au luat banii înainte, răstoarnă luntrea cu noi dinadins ca să nu mai înfrunte gloanţele avanposturilor?

Dar Bălcescu, care nici nu ştia să înoate deloc, fusese neînduplecat. Nu trebuie pierdut prilejul acesta de a trece în tabăra maghiară. De aceeaşi părere fusese şi Skender-bey, aşa că, după ce îşi făcură pe rînd cruce, ca la un ceas înainte de miezul nopţii se urcară pe rînd,

[1] Püchner, Anton (1779—1859), baron, comandantul armatei austriace care a înăbuşit revoluţia maghiară din 1848 (n. ed.).

unul după altul, în luntrea neagră... Pescarii le cereau să se grăbească, ca să nu stea cumva ploaia, căci pe ploaie sentinelele sunt mai puțin atente și nu văd mai departe de zece pași...

— Da' noi vedem oare la mai mult de zece pași ? De unde știm peste cine dăm ? întrebă aproape furios Bălăceanu, a cărui față bucălată de flăcău cu pretenții de crai nu se vedea în întunerec cît e de schimonosită de teamă.

Pînă la urmă, față de hotărîrea lui Bălcescu, o parte dintre ei nu au avut ce face și înfășurați în pelerine și acoperiți doi din ei cu o pînză pescărească, s-au ghemuit cum au putut ca să lase locul cuvenit vîslașilor. Alții au rămas : Bălăceanu, Giuvara, Costiescu, Manu, care vor veni pe lumină.

Cerul nu se vede, ploaia e deasă și măruntă, dar nu așa de rece... E o ploaie călduță de început de vară timpurie... mînată în pale răsucite de vînt.

Pescarii au luat un punct de plecare mult în susul Panciovei și acum nu au decît o singură grije : să se lase duși încet de șuvoiul apei spre malul bănățean.

Bălcescu își spune în gînd : „O jumătate de oră ! Dacă trece jumătatea asta de oră pe care ei o măsoară cu nervii încordați și cu ochi crispați și nu se întîmplă nimic, cum nu s-a întîmplat nimic de azi-dimineață, totul este răsturnat. Sunt de partea cealaltă a destinului. Totul e atunci cu putință..."

Către mijlocul Dunării e gata să li se întîmple o nenorocire. Sunt ajunși din urmă de o ghimie turcească care, cu pînzele desfăcute, merge mult mai repede ca ei și e gata să-i ciocnească.

Ca să facă economie, sau, cine știe, poate fi un vas care face contrabandă, merg cu luminile stinse... Abia de la vreo douăzeci de pași s-au ghicit mai mult pînzele, ceva mai luminoase decît întunerecul. Cu multă abilitate, lăsînd luntrea liberă, cei doi pescari o fac să ocolească vasul, proptindu-se ușor cu vîslele... Skender-bey scosese amîndouă pistoalele, căci se putea să fie trași cu vreo cange spre ghimia care, cine știe, îi urmărise... Dar vîntul e destul de viu, cele două îmbarcații lunecă ușor una pe lîngă alta și ghimia trece grăbită devale...

Ploaia e din ce în ce mai rară. În văzduh apare ceva ca un nor în spatele căruia e o luminozitate gălbuie... Alţi nori negri îi trec pe dinainte. Pînă la urmă, luna nu izbuteşte să apară.

Pescarii le spun că sunt aproape de malul celălalt. Trecură pe lîngă o casă de pe mal care albea în beznă şi pe care pescarii vroiau s-o lase în urmă.

Abia trecură de ea şi se pomeniră deodată înfruntaţi cu strigăte... Pe mal apărură vreo zece inşi, poate şi mai mulţi, cu puştile întinse spre ei. Nu li se vedea faţa, ci numai siluetele şi puştile întinse. Erau la cîţiva paşi de mal şi nu mai era nimic de făcut... Acum strigătele se repetară, şi ei înţeleseră că li se vorbea sîrbeşte. Se socotiseră pierduţi...

— Am căzut în mîna imperialilor! trebui să mărturisească în şoaptă, puţin cam descurajat, chiar şi Bălcescu.

Cei de pe mal le strigară, tot în sîrbeşte, să tragă barca la mal, că, de nu, îi împuşcă... Cei doi pescari vîsliră puternic, ca într-un salt, şi luntrea se ridică cu totul pînă de mal.

Bălcescu se simţi pătruns de ploaia pe care pînă acum nici n-o băgase de seamă... Înţelese că postul chema un ofiţer să vie să recunoască pe cei prinşi. Monti era mai mult mort decît viu. Din pata albicioasă a căsuţei se desprinseră spre ei două siluete, doi bărbaţi, dintre care unul părea foarte înalt, iar altul aproape mic de statură... Spre mirarea celor prinşi, cel mic de statură întrebă ceva răstit în ungureşte... Uimirea celor care se socotiseră pierduţi se schimbă în fericire cînd, dintre cei zece, unul le răspunse în ungureşte că au prins nişte spioni care vroiau să se strecoare în liniile maghiare, la adăpostul ploii. Fură înconjuraţi şi aproape îmbrînciţi.

— Nu spuneţi o vorbă pînă cînd nu suntem trimişi în faţa comandantului... [Bălcescu] ceru în franţuzeşte să fie trimişi numaidecît la cartierul armatei.

Cel ce părea să fie un ofiţer răspunse într-o franţuzească abia inteligibilă, că vor fi trimişi de îndată ce va sta ploaia... Apoi fură înghesuiţi într-un şopron din spatele căsuţei albe. Acolo se aprinse şi un felinar orb

din trei părţi, pe care ofiţerul îl plimbă pe faţa fiecăruia. Nu pricepea ce ar putea să fie cu oamenii aceştia şi de ce au venit noaptea. Văzu că Skender-bey are două pistoale şi vru să i le ia.

— Pentru ce veniţi noaptea pe furiş şi pentru ce purtaţi pistoale? întrebă din nou în franţuzeşte ofiţerul cel scund de statură, care în lumina felinarului se vădi un băieţaş de vreo şaptesprezece-optsprezece ani. N-avea nici măcar o umbră de mustaţă pe faţa lui aproape pătrată.

Cînd îl văzură cei prinşi căpătară curaj şi Skender-bey îi spuse, în nemţeşte, că ei sunt partizani ai ungurilor şi că au trecut Dunărea ca să lupte în rîndurile armatelor revoluţionare.

Figura aproape pătrată se îndulci subt jocul luminei palide a felinarului într-un surîs tineresc. Într-o nemţească cu un accent şvăbesc, el întrebă stăruitor:

— Dar de ce să veniţi noaptea?

— Ca să nu prindă de veste sîrbii, care ne-ar fi măcelărit pe toţi.

— Asta cam aşa-i, conveni ofiţerul... Sunt cumplit de fanateci! Am avut lupte cu ei.

— Atunci de ce ne-aţi întrebat pe sîrbeşte cine suntem? întrebă Bălcescu. Am tras o spaimă grozavă că am căzut în mîinile lor sau a nemţilor lui Püchner.

— Mai întîi fiindcă veneaţi de pe malul sîrbesc... Cel puţin aşa cred. Nu, Sandor? Şi cînd cel întrebat întări bănuiala ofiţerului, acesta spuse mai departe, lovind cu cravaşa frumoasele lui cizme galbene, strînse pe picior: Şi apoi în rîndurile noastre luptă şi mulţi sîrbi, mulţi români şi chiar nemţi...

Bălcescu, care se aşezase pe un buştean de tăiat lemne, întrebă uimit:

— Sunt români în rîndurile ungurilor?

— Da' cum să nu fie? Chiar feldvebelul nostru e român! şi arătă spre un flăcău înalt, cu dolmanul pus numai pe un umăr, care li se păruse şi mai înalt în întunerec...

Deşi avea o mustaţă răsucită în sus şi deşi era atît de înalt, părea şi el tot atît de tînăr. Cînd fu arătat de ofiţer, el zîmbi nu fără oarecare mîndrie.

— De ce lupţi dumneata în rîndurile ungurilor? îl întrebă, foarte bucuros, dar foarte tulburat, Bălcescu pe feldvebel.

— Slujim, căci ungurii se luptă pentru libertate... iar ceilalţi, pentru împăratul...

Bălcescu îi strînse mîna călduros.

— Dorinţa noastră este ca toţi românii să lupte pentru libertate! De aceea suntem noi aci, ca să doborîm tirania, oricare ar fi ea. Am venit să împăcăm pe români cu maghiarii, ca să lupte împreună pentru mîntuirea ambelor naţii, căci numai fiind alături vor putea sfărîma lanţurile sclaviei!

Se auzi o căruţă urnindu-şi lanţul codîrlei şi scîrţîindu-şi roţile, apoi se desluşi pasul apăsat al cailor în băltoace... Se opri în dreptul lor, intrînd în dîra de lumină pe care felinarul ofiţerului o trimese spre ea... Veneau să aducă de mîncare celor din avanposturile de pe malul Dunării.

Nu era o mîncare soldăţească, de la cazan, ci din ştergare apărură două gîşte fripte, o ghiulea de „trapistă", ardei şi cîteva clondire cu rachiu...

Bălcescu zîmbi, şi cum stătea cu amîndouă mîinile împreunate deasupra genunchilor, arătă cu o întorsătură a capului:

— Văd că sunteţi bine aprovizionaţi. Aveţi o bună intendenţă.

— Mîncare revoluţionară. Ne-o trimite poporul. N-avem nevoie de intendenţă, îl lămuri greu de tot, în franţuzeşte, dar îl lămuri, ofiţerul.

— Ştiam că în Panciova nu sunt decît nemţi, sîrbi şi români. Ni s-a spus că nu prea sunt unguri pe aci, atunci?... Şi Bălcescu repetă întrebarea şi în româneşte.

— Da, aşa e, da' ungurii au mulţi cei ce ţin cu ei. Ieri, înainte de venirea noastră aci, nu era încă o pază, nemţii şi sîrbii care ţin cu ungurii s-au bătut cu pietre cu cei care ţin cu împăratul. Şi-au spart capetele, ferestrele... O fost de rîs, da' şi de jele ce-o fost.

Ofiţerul le oferi să guste ceva din cina soldăţească, dar ei refuzară politicos, spunînd că au mîncat înainte de a se duce pe mal să se urce în luntre... Nu putură

totuşi refuza cîte o cană de rachiu tare, care lui Bălcescu îi arse gura.

Acum că se împrieteniseră, fură poftiţi să meargă cu căruţa la comanda regimentului, în oraş... Se despărţiră foarte prieteni, dar înainte de a se urca alături de soldatul care mîna caii, Bălcescu întrebă, cu oarecare curiozitate :

— Domnule ofiţer, cîţi ani ai dumneata ?

— Optsprezece ani... da' de ce mă întrebi ?

— Am bănuit... Toţi sunteţi atît de tineri ?

— Toţi... El e cel mai bătrîn, şi-l arătă pe feľdvebel... Are douăzeci de ani... Uite, ia vino încoace, Istvan... Îl vedeţi pe acesta ? Are şaisprezece ani...

Istvan salută surîzător.

*

Sunt într-una din casele aliniate ca soldaţii şi toate la fel, de pe uliţa principală a oraşului. Acoperiş de ţiglă roşie, pereţi văruiţi cu galben şi ferestre cu chenar verde, fără curte, la stradă, cu intrarea printr-un gang mascat de o poartă mare, pămîntie. Mobilă multă de nuc lustruit, cu mici covoare pe podeaua vopsită cu roşu şi ceruită. Pretutindeni inscripţii nemţeşti, brodate cu litere gotice, în formă de proverbe, care, la intrare, spun „bine ai venit", la bucătărie spun „poftă bună" şi dau sfaturi de cumpătare, în dormitor urează „noapte bună". Sunt la advocatul şvab, refugiat cu oştile ungurilor, André Petitjean. Mai toţi şvabii poartă nume franţuzeşti. Sunt hughenoţi refugiaţi din Franţa în timpul luptelor religioase, nemţizaţi cu totul, colonizaţi în timpul Mariei Thereza în Banatul recucerit de la turci, şi aşteaptă să se înfăţişeze generalului Perczel, care a biruit în cîteva lupte oştile chezarului... Ploaia care i-a întovărăşit tot timpul, [cînd mai repede], cînd mai molcomă, acum s-a înverşunat din nou. Prin mijlocul străzii nepavate trec soldaţi cu saci în cap. Li s-a vîrît la fund un colţ într-altul şi astfel gluga e gata... Trec necontenit şi căruţe... [cu oameni] care se sfădesc de se aude hărmălaie pînă în casă. Li s-a dat cafea cu lapte, bună, unt şi marmeladă. Mereu vin ofiţeri cu banderole roşu-alb-verde pe braţ...

În sfîrşit sunt anunţaţi că vor fi înfăţişaţi generalului-comandant...

Sunt conduşi în casa vecină, lipită de a lor, în tovărăşia unor tineri ofiţeri. Perczel îi primeşte într-un birou, în totul la fel cu cel pe care îl părăsise... Aci sunt la directorul şcolii August Frênais, şvab imperial, care şi el a fugit cu Püchner... Abia au avut timp ungurii să stingă focurile, căci noaptea trecută fanaticii au încercat să pună foc la casele celor care au primit cu flori şi urale armata maghiară. Perczel se scoală de la birou şi vine înaintea lor, slab, mai mult înalt, bălan, cu o barbă castanie, cu ochi verzi, puţin bulbucaţi, subt sprîncenele drepte. Are un nas lung, drept, frumos, care face ca toată faţa să-i pară frumoasă... Seamănă mult cu C. A. Rosetti, mai ales că poartă părul mare, cu bucle pe urechi. E foarte cordial şi gesticulează mult cînd vorbeşte. E încîntat de propunerea pe care o fac ei de a compune o legiune română care să poarte steagul libertăţii pe cîmpurile de luptă.

— Vă urăm bun sosit! Toţi cei care vin să lupte alături de armatele maghiare pentru libertatea poporului sunt fraţii noştri... Nu trebuie să vă mire primirea de-aseară. Aşa e pe cîmpul de luptă! Nu ştii cine îţi vine din lagărul inamic...

— Cum am putea să ne supărăm pe nişte ostaşi atît de tineri şi de însetaţi de libertate, domnule general? Greu a fost pînă cînd ne-am convins că avem în faţa noastră trupe revoluţionare, nu turmele de mercenari ale Habsburgilor.

Perczel îşi arătă mulţumirea printr-un surîs larg, pe care îl întoarse spre ceilalţi unguri, care purtau toţi banduliere de ofiţer de stat-major pe braţul drept. El avea aerul să spună: „Aţi văzut? Aţi văzut ce frumos vorbeşte... E foarte interesant." Ofiţerii unguri ghiciră mimica generalului şi clătinară şi ei din cap, admirativ.

Erau, desigur, sinceri, fiindcă nu puteau admira decît ceea ce era în consonanţă cu idealul lor...

Se aduseră tăvi cu papricaş şi pahare înalte cu bere, căci era aproape zece dimineaţa. Apoi, generalul, bucuros că a găsit o pistă potrivită pentru discuţie, le ceru, dinadins amuzat, amănunte despre călătoria lor plină

de peripeții, însă Bălcescu aduse numaidecît vorba pe drumul nădejdilor lui.

— Domnule general, este adevărat că Dieta din Debrețin a proclamat independența Ungariei și a țărilor unite cu ea, de subt Austria, și decăderea de la tron a Habsburgilor ?

Generalul, care vorbea mult mai bine franțuzește decît ofițerul dintîi, confirmă știrea cu toată fața iluminată de bucurie :

— A fost o însuflețire fără seamăn... După sute de ani, poporul maghiar este, în sfîrșit, din nou liber. Ziua de 5 mai este cea mai mare sărbătoare națională a neînfrîntului nostru popor !

Era și în biroul directorului gimnaziului aceeași însuflețire care cuprinsese țara întreagă. Mai ales cînd Bălcescu, ridicînd paharul său de bere înspumată, spuse cu liniștită hotărîre :

— Beau pentru Constituția pe care și-a anunțat-o poporul maghiar... beau pentru...

Dar nu putu să sfîrșească, căci strigăte entuziaste de *éljen ! éljen !* îi acoperiră vocea.

Avu un zîmbet politicos de nerăbdare, fața lui palidă zîmbea cum de multă vreme nu mai zîmbise. Generalul îi pusese mîna pe umăr, cînd el reluă cu încăpățînare :

— Beau pentru înfrățirea popoarelor român și maghiar subt steagul scump al libertății ! Beau, încă o dată, pentru Constituția viitoare, care va găsi calea de înțelegere și adevărată înfrățire !

Se auziră din nou strigăte entuziaste de *éljen !* Apoi generalul luă cuvîntul, cum ar fi făcut într-o adunare legislativă, cu capul sus, cu gestul măsurat și tonul voit domol :

— Poporul maghiar este un popor generos. El acordă poporului român, înfrățit în luptă, dreptul de a-și gospodări orașele și satele sale în limba maternă. În toate școlile elementare limba de predare va fi tot limba maternă.

Bălcescu, care asculta încordat, simți că se sufocă și bîlbîi încet :

— Cum, numai atît ? Privirea lui tăioasă deveni dintr-o dată absentă.

Generalul observă pe dată nedumerirea lui, deziluzia lui şi reluă pe un ton cordial, ca şi cum ar fi vorbit unui bolnav:

— Domnul meu, românii sunt fără îndoială un popor rezonabil şi vor înţelege că nici o clipă noi nu vom putea accepta decît un stat cu adevărat maghiar, unitar, cu o limbă de stat maghiară, cu o conducere internă şi externă maghiară... Limba maternă în administraţia comunală şi în şcoalele elementare este darul pe care naţiunea maghiară milenară îl face naţionalităţilor conlocuitoare!

Dintr-o dată privirea lui Bălcescu deveni oblică şi tăioasă:

— Domnule general, ţin să ştiţi că vă vorbeşte un mare prieten şi un admirator al vitejiei poporului maghiar! Da' mai sunt îndatorat să vă spun că nici slavii nici românii, care sunt aliaţii dumneavoastră fireşti, nu se vor mulţumi cu ceea ce le oferiţi şi ceea ce au, dealtfel, şi din partea Austriei. Şi slavii, şi românii doresc un stat federal, o confederaţie de naţionalităţi care singură ar asigura liniştea, fraternitatea în conlocuire şi progresul cultural... Chipul de ascet al lui Bălcescu era de o paloare care avea în ea un soi de hotărîre de dincolo de clipă.

Generalul simţi ce apă adîncă este subt aparenţa liniştită şi se hotărî să recurgă la mijloace mai diplomatice... Zîmbi din nou cu faţa lui bălană şi înaltă, cu barba-i mătăsoasă.

— Uite ce este, prietenii mei! Noi discutăm acum probleme care depăşesc atribuţiile unui modest comandant de armată... Veţi vedea zilele acestea, căci vi se vor elibera permise de liberă circulaţie în toată Ungaria, şi pe şeful meu direct, pe generalul Bem, care probabil că la ora aceasta a silit şi Timişoara să capituleze. Îl veţi găsi la Biserica Albă, nu departe de aci. Mă îndoiesc însă dacă şi el va socoti că are autoritatea să discute asemenea chestiuni. Aci nu-şi poate lua angajamente decît guvernul legal al ţării, constituit după Proclamaţia de la Debreţin...

Ca să abată atenţia de la cele spinoase, generalul ieşi înaintea celor care aduceau bere pe tăvi şi, luînd un

pahar, îl întinse către Bălcescu, în care ghici că se ascunde conducătorul delegației. Acesta socoti și el că e mai înțelept ca discuția să se abată la chestiuni curente. Începură să vorbească în mod firesc despre modul în care e alcătuită armata honvezilor. Generalul povesti scene emoționante din orașele dezrobite. Povesti că la Seghedin, cînd colegii săi de la Facultatea de drept îl văzură general, nu știau ce să creadă. Socotiseră înainte de a-l vedea că este numai un omonim al advocatului știut de ei.

Bălcescu îl întrerupse grăbit, stupefiat:

— Cum advocat? Nu sunteți ofițer de carieră?

Chiar ofițerii unguri începură să zîmbească și ochii verzui și ușor bulbucați ai generalului sclipiră malițios.

— Pînă acum șapte luni pledam procese în fața judecătorilor din orașul meu natal.

Un ofițer interveni și explică musafirilor că generalul Perczel și-a cîștigat titlul de general pe cîmpul de luptă... El fu întărit de altul, care încercă să spuie în franțuzește că sunt și alți ofițeri în statul-major al armatei din sud care și-au cîștigat galoanele pe cîmpul de luptă. Peste o jumătate de oră, un ofițer intră și raportă ceva în ungurește... Trebuie să fi știut plăcerea pe care i-o face lui Perczel, accentuînd formalismul disciplinei, tocmai fiindcă nu era ofițer de carieră, căci acesta ascultă raportul, luînd o atitudine voit milităroasă; apoi se întoarse către Bălcescu:

— Chiar acum dispozitivul nostru se pune în mișcare pentru cucerirea ultimului colț neeliberat din sud... Peste două ceasuri atacăm Semlinul... Sper, domnule delegat, că veți ajunge cu guvernul nostru la înțelegerea dorită. Pentru noi a fost o plăcere întîlnirea cu dumneavoastră... Salută atît de milităros, că parcă era aci într-un act al dispozitivului de luptă.

Îl întovărășiră cu toți pînă afară, unde îi așteptau pe toți ofițerii de stat-major ordonanțele cu caii ținuți de dîrlogi.

Bălcescu, Skender, Monti și celălalt italian rămaseră pe trotuarul de cărămizi îngust din fața casei, în timp ce generalul Perczel se depărta, convorbind încruntat cu generalul care călătorea alături de el.

*

Bălcescu nu-l întîlni pe Bem la Biserica Albă, fiindcă acesta nu continua în timpul acesta asediul Timişoarei, pe care vroia s-o vadă căzînd singură, ci izgonea cu totul armatele imperiale din sudul Banatului, silind pe Püchner să se retragă în Oltenia. Îl găsi deci la Mehadia, în staţiunea de băi cunoscută în toată Europa... Erau acum întovărăşiţi şi de Bălăceanu, Costiescu şi ceilalţi din Belgrad, dar pierduseră pe Monti, care plecase pe cont propriu la Debreţin...

Nu putură scoate însă nici de la Bem nimic mai mult decît obţinuseră de la Perczel.

Cu capul pătrat, cu o frunte cheală pînă în creştet, cu o barbă mică, dar pătrată şi ea, Bem vorbi cu o politeţe şi cu un surîs fugitiv, care-l exasperă pe Bălcescu. Se plimba prin salonul cel mare al hotelului, cu o masă rotundă de nuc în mijloc, şi vorbea fără să i se vadă faţa. Cînd se oprea, întorcea capul şi surîdea.

Bălcescu, care socotea că o legiune românească ar putea constitui nucleul de unde s-ar dezvolta întreaga înţelegere dintre români şi unguri, îi propuse atunci înfiinţarea unei legiuni româneşti subt comanda directă a generalului.

— Nu pot face o legiune românească fără autorizaţia guvernului de la Debreţin ! Se întoarse şi zîmbi.

— Dar acesta este un act pur militar, care trebuie să intre în atribuţiile dumneavoastră... Există, nu-i aşa, şi o legiune poloneză..: Bălcescu avu în glas un soi de dezolare. Nutrise speranţe nemăsurate în privinţa lui Bem. La Constantinopol, unde ajunse faima lui de militar, Ion Ghica îl propuse drept comandant al oştirii româneşti, văzîndu-i subt conducerea lui pe Avram Iancu şi pe Magheru, cu pandurii săi. L-ar fi vrut chiar şef de stat al Ardealului unit cu Principatele. Şi acum, nu întîlnise în faţă decît un om mărunt de statură, cu fruntea cheală pînă în creştet, cu faţa pătrată, care surîdea întruna şi se ascundea în spatele guvernului de la Debreţin.

— Nu pot face nimic fără dispoziţii precise ale guvernului. Dacă obţineţi aprobarea lui, vă promit că

în zece zile vă pun la dispoziție două mii de prizonieri și recruți români, ca să faceți începutul.

Cu greu Bem a primit ca ofițeri, în vederea unui viitor batalion românesc, pe Bălăceanu, pe Costiescu și ceilalți români veniți cu ei de la Belgrad. Pe Bălcescu l-a sfătuit să discute la Debrețin și să încerce să-i convingă :

— Fiindcă, a adăogat în clipa despărțirii, căci ținuse să-l conducă pînă la capătul vestibulului cu covor roșu, eu aș dori sincer să aveți succes. E păcat ca românii să lupte subt un steag strein. Niciodată nu vor cîștiga respectul cuvenit din partea maghiarilor dacă nu se vor impune prin acțiuni deslușite, hotărîte, fără echivoc, pe cont propriu.

La Debrețin au ajuns seara.[1] Diligența i-a lăsat la un hotel din fața catedralei... Bălcescu se aștepta, căci așa i se spusese, să găsească un oraș mare, e drept, dar prăfuros, jumătate de pustă, cu case mici, mai mult o adunătură de tîrguri decît un adevărat oraș. Dimpotrivă, în această seară de mai, Debreținul i s-a părut feeric. Toate casele strălucesc parcă, acoperite de ghirlande și decorate cu lungi fâșii, roșii-albe-verzi, iluminate cu mii de felinare ; trupele revoluționare, care treceau cîntînd, cu facle în mîini, focurile de artificii, arcurile de verdeață peste străzi i-au dat un fel de amețeală... Un ofițer al lui Bem, care îi însoțea în trăsura împrumutată de generalul polonez, căci diligențele erau mereu înțesate și n-ar fi putut găsi loc, după ce a fost la comandantul garnizoanei, le-a găsit o cameră bună la hotelul unde la început li se spuse că nu se poate găsi nimic.

Ofițerul ungur se scuza mereu :

— Înțelegi, Debreținul este azi capitala statului... Avea pînă acum două săptămîni cincizeci de mii de locuitori. Acum trebuie să aibă o sută douăzeci de mii. Nu se găsește nici de mîncare... Dealtfel, Budapesta a fost recucerită și în două zile guvernul se mută

---

[1] N. Bălcescu a sosit la Debrețin în seara zilei de 5 mai 1849 (n. ed.).

acolo. Guvernatorul provizoriu al statului, marele nostru Kossuth ţine ca maghiarimea să-şi găsească din nou inima ei seculară, Budapesta, de unde pleacă şi unde duc toate drumurile ţării.

Bem îi sfătuise să ceară în scris o audienţă la Kossuth, ca să-i poată anexa şi recomandările foarte preţioase pe care le aduceau de la Constantinopol.[1] Ceea ce Bălcescu şi făcu. A doua zi fu anunţat că guvernatorul provizoriu al statului îl va primi în aceeaşi zi, la orele cinci după-amiază, în localul gimnaziului Piariştilor, nu în localul primăriei, unde se instalase o parte din guvern. Popularitatea fruntaşului revoluţionar crescuse atît de mult din ianuarie pînă acum, că oriunde îl găsea, mulţimea se îngrămădea în jurul lui, aclamîndu-l, căutînd uneori să-i deshame caii ca să-l poarte în triumf. La primărie aşteptau de dimineaţă pînă seara sute de oameni, dornici să-l vadă, care nu puteau fi ţinuţi în frîu nici de poliţie.

În clădirea tăcută a gimnaziului Piariştilor, în aripa dreaptă, Bălcescu fu uimit de modestia şi politeţea intimă cu care fu primit. Un singur poliţist la intrare şi un ofiţer de ordonanţă, cu mustaţă roşcată, cu ochii verzi şi cu brasardă roş-alb-verde, cu care ofiţerul care-i condusese schimbă cîteva cuvinte pe care Bălcescu nu le înţelese, dar pricepu, după privirea lui liniştită, că ştie despre ce e vorba... Îl pofti pe Bălcescu să şadă pe un fotoliu mic, dar căptuşit cu piele. Era anticamera direcţiei şi pe toţi cei patru pereţi avea portrete de feţe bisericeşti, în ţinute sobre, cu feţele rase... O hartă a Austriei între cele două ferestre mai îndepărtate avea pe ea steguleţe prinse cu ace, care arătau situaţia pe fronturile de luptă... Perdele de catifea neagră, nu cu totul trase, dozau lumina. Printr-o fereastră deschisă ajunge o mireasmă tare de liliac înflorit.

Cînd generalul cu mustaţă lungă lipită parcă pe obraz, cu epoleţi mari de aur răsfrînţi peste umeri în

---

[1] În ziua de 6 mai 1849, N. Bălcescu îl întîlneşte pe Kossuth care acceptă ideea de confederaţie şi alcătuirea unei legiuni române (n. ed.).

jos ca niște ciucuri, călcînd obosit, cu umerii puțin aduși, despre care Bălcescu află atunci că este alt polonez, Dembinski, comandantul tuturor trupelor maghiare, ieși condus pînă la ușe de Kossuth, acesta se întoarse zîmbind spre Bălcescu... Nu era, se vede, sigur cu cine vorbește și avu, zîmbind mereu, o clipă de șovăială... Bălcescu înțelese și îi spuse numaidecît numele și adăogă, liniștit, titlurile misiunii.

— Bălcescu, secretar al emigrației române, delegat pe lîngă guvernul maghiar pentru a discuta condițiile unei colaborări între români și unguri.

— Am luat cunoștință de scrisorile dumneavoastră, domnule. Vă rog să poftiți să stăm de vorbă...

Sala direcției era foarte mare, cu un birou în stînga și, cam perpendiculară pe el, în mijloc, o masă mare de consiliu, la care, probabil, se adunau profesorii cînd erau convocați de director. Peretele din fund era aproape acoperit de portrete de foști profesori. O vitrină cu diplome și alte inscripții era pusă în perete între cele două ferestre. Era în tot acea liniște de colț provincial, patriarhal.

Kossuth, încă tînăr, era întocmai de aceeași statură cu Bălcescu și ca și el, mai curînd slab. Avea însă trăsăturile mult mai regulate, mai aproape de tipul clasic. Purta barba mai puțin tunsă decît a lui Bălcescu, brună, și la fel potrivită cu foarfecele, încît lăsa bărbia liberă în fața gingaș modelată, cum gingașe erau și trăsăturile gurii, aproape femenine subt mustața simplă răsucită. Era îmbrăcat într-o jachetă verzuie, închisă pînă sus, la gît, ca o tunică, cu niște brandenburguri de fir aurit de-a latul pieptului, cu gulerul drept, brodat cu aur, ca la generali. Sabia îi atîrna de o centură subțire de aur, foarte largă, căzînd mai jos pe șoldul stîng. Pantalonii erau prinși cu bentițe, subt talpa pantofului de lac.

Îl pofti, nu la birou, ci la colțul dinspre fereastră al mesei celei mari, avînd aerul să-i spună : „Sunt convins că și dumneata apreciezi plăcerea unei convorbiri mai intime..." Pe masă era o tavă cu băuturi răcoritoare, un fel de must de fructe, din care conducătorul statului îi turnă și lui Bălcescu un pahar.

— Excelență,[1] țin înainte de toate să vă exprim admirația întregii emigrații românești pentru măreața operă revoluționară pe care ați înfăptuit-o... Noi am fi cu toții fericiți dacă popoarele noastre ar colabora, ca să ducă la izbîndă această revoluție !

Kossuth avu un gînd întrerupt în frumoșii lui ochi catifelați și rămase un timp nemișcat. Apoi spuse cu o voce neașteptat de muzicală :

— Ne bucurăm mult să știm că avem prieteni dincolo de hotarele patriei noastre ! Din păcate, o înțelegere cu românii din Ardeal pare și mai îndepărtată decît oricînd. Uitați ce depeșe am primit azi prin curierul special de la Arad !

Îi arătă lui Bălcescu o scrisoare-raport din care reieșea că luptele au început din nou în Transilvania, cu o și mai mare îndîrjire. Românii au devastat Abrudul, au ucis pe deputatul de dietă Dragoș, care ducea tratative pentru o împăcare cu ungurii. Într-o luptă, se scria în raport, ungurii au avut două batalioane decimate și patru tunuri pierdute, dar pînă la urmă au împins departe, în munți, o armată de zece mii de munteni, între care și două mii de ostași regulați, cu puști și baionete. Bălcescu ridică din umeri îndurerat și lăsă să-i cadă hîrtia pe masă.

Kossuth luă foaia de hîrtie, o răsuci între degetele mîinii stîngi și fața lui cu o carnație femenină aproape expresivă a [pălit].

— Eu nu pricep pe românii din Ardeal ! Ei care, mărturisesc, au suferit atîta în trecut de la nobilimea ungară din Transilvania, ei care au suferit și de la nemți, și în trecut, și acum, cînd le-am dat libertate, se scoală împotriva noastră, se aliază cu nemții și cu țarul, vrăjmașii lor de totdeauna. Eu aș fi înțeles să se scoale pentru independența lor și unirea cu Țara Românească, dar nu acesta pare a fi scopul lor. Asta ar fi încaltea o idee pe care o înțeleg, deși nu o pot acorda, nefiindu-mi iertat a dezmembra statul...

---

[1] De aici lipsesc trei pagini din manuscris, și anume p. 32—34 (în ediția 1957, p. 624—625, pînă la utlimul paragraf). Acest fragment îl reproducem după ediția din 1957 (n. ed.).

Bălcescu i-a răspuns că tocmai acesta e rolul adevăraţilor patrioţi : să lămurească popoarele despre propriile lor interese, să demaşte pe cei care din spirit de castă învrăjbesc naţionalităţile.

— Proşti, răi şi miopi sunt pretutindeni, excelenţă ! Dacă suntem aci este că ni se pare şi nouă că lucrurile au pornit pe-o cale greşită. Tocmai pentru ca să ducem la o lămurire, la o readucere a faptelor în propria lor matcă, la curăţirea drumului de tot ce stă în calea fericirii popoarelor noastre, trebuie să căutăm împreună cele mai potrivite mijloace... O confederaţie a naţiunilor conlocuitoare ar fi poate...

Kossuth îl întrerupse cu bunăvoinţă :

— Negreşit, ar putea fi şi asta o soluţie. Trebuie să ne gîndim însă la toate piedicile şi să nu luptăm decît conştienţi de piedicile care ne stau în cale... Cred că şi acolo, în Valahia, revoluţia a întîmpinat aceleaşi piedici ca şi la noi. Avem şi aci o formă mascată de iobăgie, dijma neomenoasă nimiceşte puterea de muncă a ţăranului maghiar... Lupta cu nemeşii, cu marea burghezie este foarte grea... Acolo ce soluţie aţi propus ?

Îl făcu pe Bălcescu să vorbească o jumătate de oră [1] despre modul în care a decurs revoluţia în Ţara Românească... Vrea să ştie tot... Cum s-a ajuns la alianţa dintre negustorimea cea mare şi boieri, de ce n-a reuşit exproprierea ? Ofiţerul de ordonanţă veni să anunţe că Szemere [2] a venit şi aşteaptă să fie primit. Îl rugă să mai aştepte două minute...

Evoluţia lui Eliade îl uimea.

— Noi avem şi noi un mare poet... Pe tînărul Petőffi... dar el este în fruntea revoluţiei, el e un luptător neînfricat.

Peste două minute, ofiţerul intră întovărăşind pe Szemere... Bălcescu nu avea ochi decît pentru Kossuth şi fiind şi cu spatele, nici nu observă cine a intrat. Kossuth se ridică şi-i spuse, puţin grăbit :

---

[1] De aici textul reproduce cu fidelitate manuscrisul (n. ed.).

[2] Beriolan, Szemere (1812—1869), ministru de interne în anul 1848 şi preşedinte al Consiliului de Miniştri în 1849 (n.ed.).

— Vreau să faci cunoştinţă şi cu Szemere, cu el vei discuta amănuntele înţelegerii. Făcu cunoştiinţă şi cu Szemere, care fu extrem de protocolar. În prag, Kossuth îi spuse: Domnule, peste două, trei zile guvernul îşi va muta sediul la Budapesta. Te poftesc să mergi odată cu noi! Vei simţi şi mai bine pulsul ţării. Un secretar al meu va îngriji de călătoria dumneavoastră.

Audienţa a durat un ceas şi mai bine... Bălcescu a plecat vrăjit şi zăpăcit. Kossuth aducea în această convorbire un ton de sinceritate intimă, la care românul nu se atşepta. Nu respingea nici o soluţie, deşi la fiecare adăoga un plus ori, dimpotrivă, un minus, care le întoarcea puţin sensul şi care dovedea marea lui putere analitică, o viziune complexă a realităţii. Bălcescu pleca fără să ştie precis dacă prezidentul, cum îi zicea el — căci îl credea numai prezident de consiliu al guvernului — era împotriva federaţiei de naţiuni conlocuitoare, ori dacă o aproba, dacă vrea să meargă sau nu împotriva turcilor, după eliberarea Ungariei, ca să elibereze şi ţările balcanice. Primi bucuros să se formeze o legiune română. Pe Iancu l-ar fi vrut general în armata maghiară. I-a spus că are nevoie de arme, deşi fabricile maghiare scot zilnic sute de mii de puşti, că ar cumpăra bucuros de la sultanul Turciei dacă Bălcescu şi românii de la Constantinopol ar mijloci acest lucru.

Întors în camera lui de la hotel, după ce luă masa de seară în restaurantul ticsit de lume, ascultă cîtva timp, cu Skender-bey, concertul de promenadă pe care-l dădea în piaţa cea mare o muzică militară, mai privi nesfîrşita mişcare a mulţimii care se plimba prin mijlocul străzii, puternic luminată, în rînduri compacte, cei mai mulţi ţinîndu-se de braţ, şi cîntînd cîntece patriotice. Rămas singur se apucă, după obiceiul lui, să scrie prietenilor săi Ghica şi Alecu Golescu, cu care acum corespunda mai uşor, căci Ghica îi comunicase şi lui Arăpilă cifrul de care se slujeau. Adăogă postscript lui Ghica şi o ştire mai precisă, pe care i-o adu-

sese Skender-bey din cercurile polonezilor din Debreţin :[1]

„Intîmplarea reînceperii ostilităţilor între români şi unguri în Trans. au fost aşa, dupe cum auzii. Că capii românilor, împreunîndu-se în Abrud ca să facă pace, şi pe cînd era să jure în biserică credinţă constituţiei Ungariei, au fost loviţi fără veste şi prin trădare de o ceată de unguri. Iancu a scăpat în munţi, iar Butianu şi Dobra au rămas, zicînd că nu vor să fugă, de vreme ce au făcut pace, şi luîndu-i ungurii i-au spînzurat. Aceasta au adus la întărîtarea românilor subt Iancu şi Axente şi prăpădenia Abrudului de dînşii."

★

Drumul de la Debreţin la Budapesta a fost un alai triumfal pentru guvernul revoluţionar, dar mai ales pentru Kossuth. A durat două zile, în loc de una singură, căci pretutindeni, prin satele şi tîrgurile prin care treceau erau întîmpinaţi de mii şi zeci de mii de bărbaţi, femei şi copii, care îl aclamau neîntrerupt. De neuitat a fost pentru Bălcescu trecerea, seara, tîrziu, printr-un oraş dinspre pustă. Careta lui Kossuth — o trăsură închisă şi cu capra vizitiului înaltă — fusese deshămată de cai şi era trasă de un tineret înflăcărat, care-şi făcea, dealtfel, cu greu loc prin mulţime. În frunte mergeau fruntaşi revoluţionari, în jachete şi pălării înalte, tari, purtînd steaguri roş-alb-verde. Pe capra trăsurii, alături de vizitiul care nu mai avea ce mîna, era un alt revoluţionar, cu jachetă şi pălărie tare, care ţinea în mînă o faclă. Încă doi, stînd în dreapta şi în stînga, pe scăriţele mici ale caretei, ţinîndu-se cu mîinile de uşile ei, purtau alte facle. Mulţimea, oameni din popor şi mici burghezi, femei, tineret şi copii, se îngrămădea, se îmbulzea nebuneşte să vadă de aproape pe acela al cărui glas trezise încă o dată, în zbuciumata lui istorie, voinţa de libertate a poporului său.

---

[1] Scrisoarea lui N. Bălcescu către Ion Ghica e datată 17 mai 1849, la numai trei zile după ajungerea sa la Debreţin (n. ed.).

Strigătele de *éljen* cutremurau văzduhul... Lunga stradă, cu casele la fel de o parte şi de alta — acoperişuri de ţiglă roşie, pereţi vopsiţi galben, ferestre mici, cu obloane de şipci vopsite în verde — era împodobită cu arcuri de verdeaţă. La ferestrele deschise, femei cu talia strînsă în bluze albe şi corsajul negru, cu panglici roş-alb-verde, ţineau în mîini alte facle şi aclamau.

Kossuth, obosit de o zi întreagă de drum, căci alaiul plecase de dimineaţă, se trudea înverşunat să mulţumească, apărînd la fereastra caretei cînd în dreapta cînd în stînga, salutînd cu o bucurie nestăpînită.

A doua zi, de la Szolnock încolo, alaiul călători pînă seara, aclamat prin toate staţiile de zeci de mii de oameni, cu trenul. Bălcescu şi Skender-bey, împreună cu alţi invitaţi călătoreau într-un compartiment cu două uşi, în dreapta şi în stînga, fără altă legătură cu celelalte compartimente, decît scara exterioară, aşa că la fiece gară coborau în mulţime, ca să ia parte la însufleţita primire.

*

Într-o cafenea imensă, lîngă piaţa principală a Budapestei, unde i se spusese lui Bălcescu că fusese locul de întîlnire al revoluţionarilor, aşa cum fusese la Bucureşti mustăria din Dealu Filaretului, cei doi aşteptau, împreună cu alţi invitaţi, să vie ofiţerii de ordonanţă să-i ia ca să-i ducă la marea adunare a poporului, care trebuia să se ţină în Piaţa Muzeului, de pe treptele căruia aveau să vorbească fruntaşii revoluţionari... Împingînd la o parte tava de argint cu resturile gustării pe care o luase, Bălcescu scria de zor scrisori politice prietenilor săi. Avea să le transcrie cifrat seara, acasă. E înfierbîntat de tot ceea ce a văzut. Revoluţia maghiară e la apogeul ei. Nu numai că Budapesta, pe care o pierduseră în ianuarie, e recucerită, dar după bătăliile cîştigate la Raab, Arus-Komorom, armata ungară ameninţa Viena... Bem a cucerit aproape tot Ardealul, numai în vestul Banatului Perczel sta ceva mai rău.

Au venit ofiţerii cu jachetele lor verzi, cu gulere brodate, cu legătura roşu-alb-verde pe braţul stîng... Sunt poftiţi să se urce în caleşti deschise, de Viena. Toate străzile sunt pavoazate cu ghirlande şi steaguri... Mii de oameni se îndreaptă spre piaţa adunării.

Muzeul este o clădire vastă cu două etaje, fără ornamentaţie exterioară, un frontispiciu triunghiular sprijinit de opt coloane înalte cît cele două etaje... Scara, foarte mare, cu treptele ei de piatră, are lăţimea frontispiciului, şi cînd sosesc ei, e toată ocupată de notorietăţi şi oficialitate. Balustradele ei, în stînga şi în dreapta, sunt nişte platforme mari de piatră înalte, pe care pot sta zeci şi zeci de persoane. Aci vor sta membrii guvernului, invitaţii şi oratorii... Imensa piaţă e ticsită de o mulţime care freamătă şi agită steaguri şi stegulețe. Jandarmi călări încearcă să păstreze oarecare orînduială, dar cînd se anunţă sosirea lui Kossuth, nimic nu poate înfrîna elanul zecilor şi zecilor, poate sutelor de mii de oameni. Deşi e călare şi însoţit de generali călare, îi trebuie mult timp ca să răzbată pînă la treptele largi ale scării care urcă la etaj... Toată lumea vrea să-l vadă mai de aproape.

În sfîrşit, acum întreg guvernul e sus pe înalta şi larga platformă dreaptă, de piatră. Cel dintîi care vorbeşte este un tînăr de 18 ani, cu mustăcioară bălaie răsucită, cu gulerul alb al cămăşii răsfrînt peste jacheta militară. [1]

Bălcescu nu înţelegea nimic din ceea ce spunea Petőffi, dar din bucuria şi tulburarea cu care mulţimea sorbea cuvintele, din căldura care topea inimile tuturor, el simţi că poetul era însăşi inima acestui popor, în clipele ei de întoarcere asupra sie însăşi, toate dorinţele seculare devenite flacără arzătoare astăzi... El era cheia melodiilor secrete, a prefacerii umilinţelor şi îngenuncherilor trecute în flacăra purificatoare de astăzi. Ce e poetul revoluţionar fără poporul său ?... Cîntecele

---

[1] Urmează în manuscris o frază neterminată: „Ţine mîna stîngă pe sabie şi dreapta". După cuvîntul „dreapta" sînt trei rînduri de puncte. Camil Petrescu intenţiona, probabil, să schiţeze portretul lui Petőffi (n. ed.).

şi cuvintele lui ard numai fiindcă făclia cuvîntului său cade peste materia primitoare. Ce poate deveni o făclie căzută în mocirlă ?

...Mai mult simţi Bălcescu această a tot reală prezenţă a poporului în timp ce vorbea Kossuth.

Oratorul era cu spatele la el, nu-i putea vedea deci faţa şi nu înţelegea fireşte nimic din ceea ce spunea el. Nu-i simţea decît sonorietatea muzicală a vocii pline şi puterea cu care mîna lui dreaptă împărţea fraza, suspenda anumite sensuri, ca să poată avea timp mulţimea să le recunoască, sau trimetea în trecut spre izvoarele şi cauzele revoluţiei... Dar în faţa lui mulţimea imensă, clocotitoare, era însăşi revoluţia. Văzuse ieri mai de aproape această nouă născocire a minţii omeneşti, trenul... Era condus de un om negru de funingine, care întorcea o manivelă şi trenul pornea purtînd o povară pe care nu o putea duce toată odată nimeni, şi cu o iuţeală năvălitoare care întrecea tot ce se văzuse pînă atunci. Era acel om negricios şi ajutorul său, fochistul, trenul însuşi ? Bălcescu îşi zîmbi lui însuşi, gîndului său... Putea să întoarcă acel om negricios oricîte manivele vrea, putea să le ţie oricîte discursuri, dacă locomotiva nu ar fi fost subt presiune, dacă nu ar fi fost clocotitoare de forţă explozivă, totul era de prisos. Calitatea era în ea, în locomotivă, care o făcea sensibilă la o întoarcere de manivelă. Calitatea, îşi zicea Bălcescu, este în acest minunat popor maghiar, care a uimit Europa cu puterea năvalnică a elanului său revoluţionar.

Kossuth însuşi era creaţia acestui elan.

Cuvîntarea lui era făcută din întrebări la care aştepta, cu pieptul în afară, cu mîna întinsă, răspunsul mulţimii. Fiecare întrebare stîrnea un vuiet de furtună... Era o creştere spre cer. Braţele se ridicau ameninţătoare, strigătele se încălecau într-o creştere tumultoasă şi întreaga mulţime se tălăzuia ca marea. Iscusinţa cea mare a oratorului era că orice manivelă a sensurilor întorcea, poporul irumpea copleşitor dintr-un preaplin secular...

Pe ultima treaptă era o femeie foarte tînără, poate că nu împlinise nici douăzeci de ani. Purta părul în-

tors într-o parte și alta în bucle peste urechi și acoperit cu o mică rețea încrustată cu perle mărunte de tot. Fața îi era neobicinuit de albă, aproape tot atît de albă ca și rochia încheiată în jurul gîtului și răsfrîntă din talia îngustă în cercuri largi de tot. Lîngă ea era un domn bătrîn, cu plete cărunte și barba albă deasă, dar pieptănată fir cu fir, de un soi de mătase sticloasă parcă, la fel ca și mustața, tot albă, de două ori răsucită, cu firele mătăsoase și sticloase. Pielea arămie și uscată mărea această impresie de artificialitate. Bălcescu tresărea de cîte ori vocea caldă a femeii striga pătrunzător, cu o grațioasă și nesecată hotărîre... Atunci ochii negri în fața albă părea că ard și mîna înmănușată se strîngea într-un pumn îndîrjit. Dimpotrivă, bătrînul domn cu mustața albă de două ori încolăcită, ca și cînd ar fi fost turnată din fire de sticlă, rămînea nemișcat, aproape încruntat... Purta un dolman verde cu brandenburguri de fir de aur, pantaloni înguști pe picior și cizmulițe pînă la jumătatea piciorului. Lîngă cei doi erau, pe aceeași treaptă, doi tineri care izbucneau atît de spontan și de entuziast, de parcă știau dinainte ce are să spună cel ce vorbea. Cum se poate explica această felurită reacțiune ? Clipa era aceeași, oratorul era același, gestul și fraza lui aceleași și totuși răspunsul trezit era altul...

În clipa asta, fraza oratorului creștea, în perioadele ei, ca ridicîndu-se pe trepte tot mai înalte... Părea că se înăbușe, dar cu un plus neașteptat de suflu, crescu pînă sus, în termenul final, ca un fir de artificii care se desface în explozii succesive...

Acum mulțimea nu mai putu fi oprită... Mîinile se agitau frenetic, pălăriile zburau în aer... Mulțimea se tălăzuia atît de mult, încît cei de pe platformă simt un fel de amețeală, parcă ar fi în picioare la prora unei corăbii.

*

Bălcescu, care-și ținea pălăria în dreptul soarelui fierbinte, care scălda întreaga priveliște într-o ploaie de

raze albe, arzătoare, se întoarse, plin de admirație, către Skender-bey :

— Iată poporul care a doborît un imperiu ! Patru milioane de unguri și de alți iubitori de libertate au dat două sute de mii de ostași ! Cînd mă gîndesc că și noi am fi putut juca o asemenea istorică rolă...

*

Pe la sfîrșitul aceluiași însorit iunie, în acest an 1849, Bălcescu, obicinuit acum să-și ia masa frugală în marea cafenea în care se aduna lumea revoluționară a Pestei, încerca să cetească gazetele, cuprins de o adîncă neliniște. Soarta armelor se întorsese împotriva ungurilor. De două săptămîni veștile rele nu mai conteneau. Armatele unui despot vecin fuseseră chemate de băiatul de optsprezece ani, Franz-Joseph, care abia se urcase pe tronul Habsburgilor, ca să-l ajute să înece revoluția maghiară în sînge și să stîrpească duhul revoluționar.

Înaintau acum năvălitor spre Budapesta.

Marile greșeli făcute în politică față de naționalități își dădeau acum roadele și împiedecau pe guvernanții unguri să dea o bătălie ultimă și hotărîtoare, să organizeze o rezistență de granit împotriva năvălitorilor.

În sud nu se puteau retrage, căci ar fi avut în spate pe sîrbii neîmpăcați ; în Ardeal, care după părerea lui Bălcescu, fiind un podiș înconjurat de munți din toate părțile, era ca o cetate naturală și ar fi oferit neasemănate condiții de rezistență, nu se puteau duce din pricina românilor care erau împotriva lor. În cele trei săptămîni și mai bine care trecuseră de la întoarcerea guvernului în Budapesta, Bălcescu avusese numeroase convorbiri și dusese laborioase tratative cu oamenii politici maghiari și îndeosebi cu Bathyani, pe care Kossuth îl însărcinase să formuleze o înțelegere cu Bălcescu. Fostul șef de guvern de la Poszony era un monden, foarte mîndru de succesele lui personale, care fugea de orice răspundere. Legiunea română nu putea fi însă înființată decît pe baza unor condiții care ar fi fost

de primit și din partea românilor, conduși acum de Avram Iancu. Acest tratat politic era discutat punct cu punct și uneori cîte o întorsătură de frază făcea ca lucrurile să fie luate de la capăt, spre exasperarea lui Bălcescu.

Acum pare să fie prea tîrziu... Kossuth și Szemere, primul-ministru, au plecat de ieri la Szégedin. Restul guvernului va pleca, fără îndoială, într-o zi, două. Străzile sunt pline de refugiați din nord, unde au pătruns armatele reacționare, sunt încurcate de oameni care nici n-au apucat să se așeze undeva în capitală, au dormit cu familiile lor în căruțe, prin grădinile publice și care acum din nou au pornit înainte, pe drumul pribegiei... Odată cu ei pleacă în lungi convoaie și foarte mulți locuitori ai Budapestei. E o atmosferă de panică... Umblă tot soiul de vești care înnebunesc lumea.

În cafenea, și acum ticsită, sunt numai chipuri întunecate, îngrijorate... Pe fețele multora se citește deznădejdea... Au început criticile aspre la adresa șefilor revoluției, aventurieri — pretindeau acești înăcriți, tulburați de la rosturile lor — care au împins poporul în prăpastie. Unde sunt serile de entuziasm amețitor de acum trei săptămîni ?

În cafeneaua asta două orchestre cîntau cu rîndul, una valsurile lui Strauss și Lanner, alta, de țigani, cîntecele pătrunzătoare ale pustei, ori ceardașuri în care perechile de tineri și bătrîni se învîrteau nebunește, răsfrînți la nesfîrșit în oglinzile mari cît peretele... Aci veneau cele dintîi vești ale victoriei. Din cînd în cînd, se anunțau, cafeneaua se cutremura de aclamații, apoi se cîntau în cor cîntece revoluționare și cîte un tînăr, cu jacheta scurtă și pantaloni dungați, suit pe cîte o masă de marmoră, înflăcăra și mai mult mulțimea.

Cel pe care-l aștepta cu nerăbdare de vreo jumătate de ceas Bălcescu este un șef de serviciu scund, cu barba mică, de la Departamentul Externelor, pe care el l-a cunoscut în zilele în care se ducea la minister pentru tratative.

Şeful de secţie văzuse că Bălcescu se plîngea că nu poate găsi pe cineva pe care-l căutase la adresa dată şi însemnată de el într-un carnet pe care nu-l mai avea, dar ştia sigur că aceea pe care o ştia dealtfel pe dinafară era adresa adevărată... Pe Szereniutca nu locuia cine, după cîte ştia Bălcescu, trebuia să locuiască acolo.

— Pe cine căutaţi pe Szereniutca ? întrebase curios funcţionarul.

— Nu cred că-l cunoaşteţi, trebuie să fie un mic slujbaş... Csonka István.

— Csonka István de pe Szereniutca ?... Mi se pare că îl cunosc, excelenţă... E un mic slujbaş, e adevărat, dar este slujbaş la poştă şi îl ştie tot cartierul. Stă pe Szereniutca, dar nu în Pesta, ci în Buda...

Bălcescu rămase înmărmurit.

— Îl cunoaşteţi... domnule ? Mi-aţi putea spune unde vine strada asta, acolo în spatele castelului ?

— Excelenţă, dacă vreţi, vă pot conduce eu însumi după-masă. De unde pot veni să vă iau ?

Bălcescu îi dete numele cafenelei faimoase.

— E foarte bine aşa. Strada asta nici nu e departe de acolo.

Acum îşi terminase masa, cetise şi ziarele cît putuse şi aştepta să-i vie binevoitorul ghid.

Nevasta lui Csonka era doica micului Bonifacius, şi Bălcescu era înnebunit de gîndul că ar fi putut să treacă prin Budapesta fără să-şi fi putut vedea copilul, pe care nu-l văzuse şi poate nu avea să-l mai vadă niciodată. Era ca o mutilare sufletească de neadmis...

Şi totuşi, numai o întîmplare fericită făcuse ca după trei săptămîni de cercetări zadarnice să-i dea, în sfîrşit, de urmă.

— Excelenţă, vă rog să mă scuzaţi ! auzi el în nemţeşte în spatele său, mai mult în şoaptă, că nu prea era potrivit să vorbeşti nemţeşte în zilele acestea... Am fost reţinut de lucrări la birou peste ora mesei.

De o politeţe birocratică, de o birocraţie care în felul ei se socotea puţin aristocraţie, şeful de secţie parvenit din înaintări încete, dar statornice, exagerase, după obiceiul timpului, risipa de titluri şi Bălcescu so-

coti de prisos să-i mai atragă luarea-aminte că nu este excelenţă.

Pe drum omul îi spuse amărît :

— Am întîrziat şi pentru că la mine acasă se fac pregătiri de plecare...

— Plecaţi şi dumneavoastră ?

— Nu pot să-mi las familia aci. Am nevastă şi trei copii. O fată de şaisprezece ani. Mare nenorocire pe scumpa noastră patrie. Oamenii şi-au pierdut cu totul capul.

— Şi încotro veţi merge ? Vă duceţi cu guvernul la Szégedin ?

— Dar, excelenţă, nu este sigur că se poate merge la Szégedin, căci se aude că armata noastră din Banat a fost înfrîntă.

— Eu aflasem ieri că, dimpotrivă, Timişoara a fost cucerită de Bem.

— Parcă ştie cineva, excelenţă, ce mai e pe fronturile de luptă ? Alaltăieri a venit o ştire că Dembinski a cîştigat o victorie în nord, spre Debreţin, şi că Budapesta este salvată. S-au scos steaguri pe străzi. A cîntat muzica militară în faţa muzeului. A doua zi s-a aflat că, dimpotrivă, armata noastră a fost înfrîntă. Lumea care dăduse jos bagajul din căruţe l-a urcat iarăşi. Acum au venit nişte ştafete care anunţă că Görgey, după ce a stat şase zile în grea defensivă, a dat peste cap pe Haiman şi înaintează spre Viena. Eu mă gîndesc că în orice caz să-mi trimit familia spre apus... chiar la Viena... Înţelegeţi, o fată de şaisprezece ani !

Trecură podul cel mare peste Dunăre cu mare greutate. Era plin de trăsuri şi căruţe care se încurcau unele pe altele. Lumea, înspăimîntată, nu mai ştia ce să facă şi se auzeau din toate părţile urlete şi înjurături.

După ce trecură Dunărea, ocoliră pe după castel... Pe fluviu erau îngrămădite un mare număr de şlepuri, corăbii şi vreo şase-şapte vapoare, care nu mai ştiau încotro să se refugieze şi aşteptau ordine.

Dincolo de castel era o încurcătură de care atît de mare, încît apucară pe mici străzi întortocheate.

— Vă spun drept, excelenţă, toată lumea se aştepta la mai mult de la Kossuth al nostru!

— Cred că a făcut, domnule, în multe privinţe, tot ceea ce trebuia să facă.

— Nu trebuia să lase generalii să se certe între ei... Trebuia să-i aducă pe loc la ascultare pe cei care lucrau de capul lor. Uite unde am ajuns! Trebuia să ne înţelegem mai bine cu Viena. Ar mai fi dat ei... am mai fi făcut şi noi concesii.

Pe Bălcescu îl irită acest opoziţionist oportunist şi întrebă, ca să curme discuţia, dacă mai e departe casa lui Csonka. Cu cît se apropia mai mult, inima îi bătea mai viu... Un soi de curiozitate îl tortura şi dorinţa de a vedea în faţa sa, viu, el însuşi, acest copil, care era viaţa lui în generaţiile viitoare, îl făcea să iuţească pasul... E o fiinţa în plus pe lume şi această fiinţă e propriul lui copil, pe care nu l-a văzut niciodată.

— După biserică, întîia stradă la stînga, aproape de colţ, este casa lui Csonka.

Spre deosebire de Pesta, Buda, căţărată pe muntele Sfîntul Gellért, era toată numai grădini şi verdeaţă... Ajunseră în dreptul unei case, la fel cu celelalte, cu acoperiş de ţiglă roşie, cu pereţi galbeni, cu ferestre verzi, cu poarta pămîntie. Dar cînd trecură pe subt gang, dădură într-o curte vastă, cu odăi numeroase de o parte şi de alta, care dădeau cu uşile chiar în curte. Şi de aici pleca lumea, căci o mulţime de boccele erau îngrămădite în cotigi, care probabil aveau să fie trase cu braţele.

Tocmai în fundul curţii, pe stînga, locuia familia Csonka. Cîteva femei ieşiră curioase în faţa uşilor lor cînd văzură doi domni atît de bine îmbrăcaţi, căutînd pe cineva în această curte, pe care de la stradă, casele fiind legate una de alta, nici n-ai fi bănuit-o. Una mai vîrstnică, legată la cap cu o basma, cu mînecele sumese, se apropie şi-i lămuri că la Csonka nu e nimeni acasă.

Bălcescu încremeni... Mai ales că funcţionarul făcu un gest de nerăbdare, arătînd că e grăbit.

— A plecat biata femeie să cumpere ceva ca să pregătească cina. De cînd cu războiul, toate se găsesc atît de greu... S-au scumpit ca ochii din cap ! Şi încă trebuie să te îmbulzeşti zdravăn ca să cumperi puţină slănină ori un cîrnat, ca să ai ce da bărbatului cînd vine seara acasă... A lăsat copilul la mine şi a plecat încă de acum un ceas, poate.

O flacără îmbujoră obrajii atît de palizi, de obicei, ai lui Bălcescu. Simţi parcă un soi de ameţeală şi adăogă, grăbit, într-un soi de improvizaţie, ca să-şi justifice neobicinuita intervenţie :

— Vă mărturisesc că tocmai pe copil aş vrea să-l văd. M-a rugat o doamnă, dacă vin prin Budapesta, să aduc din partea ei această pungă cu bomboane şi să-i dau veşti despre sănătatea lui.

La drept vorbind nu avu nici un fel de certitudine că benevolul său ghid, vorbind o limbă din care el nu ştia nici un cuvînt, va fi tradus întocmai cele ce spunea el. După mimica lui nedumerită nu s-ar fi crezut... Totuşi femeia dădu răspunsul aşteptat, pe care Bălcescu îl înregistră cu un soi de bucurie înspăimîntată.

— Îl aduc numaidecît ! Uite, este cel care stă lîngă cuşca cîinelui. Îl aduc numaidecît !

Şi veni, aducînd de mînă un băieţaş, trecut de un an, îmbrăcat într-o rochiţă albastră, cu picăţele, lungă pînă jos şi cu părul înnodat cu o panglică în creştet, ca un moţ, ca un tui de mic pompier.

Bălcescu trecu parcă într-o lume de vis. Aşadar, acesta-i fiul lui... Acesta-i el însuşi într-o nouă încarnare... Îi căută numaidecît pe faţă unele trăsături ale Bălceştilor... N-ar fi putut spune că avea nici faţa lor lungă, nici acea distanţă mare dintre gene şi sprîncene care-i făceau să aibă pleoapa de sus foarte înaltă şi le da acel aer straniu... Nu semăna nici cu Floreştii, care dimpotrivă, avînd orbite mici, aveau genele aproape de sprîncene... Îi recunoscu însă bărbia mică, uşor ascuţită, fruntea înaltă. Era şi el negricios. Întinse mîna, abia îndrăznind, spre el, dar copilul se ascunse speriat după fustele vecinei... Cu greu îl făcu să ia o bomboană. Dar pe urmă copilul veni singur să mai ia alta din pungă.

O vecină aduse două scaune, pe care le șterse cu șorțul... Șeful de secție făcu un gest de nerăbdare și Bălcescu își aminti că ai lui îl așteaptă acasă, gata să fugă din Budapesta...

Rămase în picioare... Ochii îi erau umezi... „Ce va fi în treizeci de ani acest copil, care era el din nou ? Ce lume vor vedea ochii lui ?" se întreba surîzînd, zguduit de emoție. Aproape un sfert de oră fu frămîntat de gînduri. Copilul acesta nu-și va vedea poate niciodată tatăl... Ah, de l-ar lua cu el. Dar unde ?

— Vorbește ? întrebă el pe vecină.

Aceasta se întoarse spre copil și-l întrebă ceva. Copilul răspunse în ungurește și vecinele adunate începură să rîdă.

— V-a spus tata. Spune tata la toți bărbații !

Și rîdeau ca nebunele.

Dar Bălcescu îngheță. El luă altfel lucrurile... Însăși această întîmplare obicinuită căpătă pentru el un tîlc neobicinuit... Acesta, cu rochiță... cu moțul legat cu panglică albă, era copilul lui... Și întîile cuvinte le-a spus ungurește. Ce va zice cînd va afla că e român... Cînd va veni în București... Își aminti de călătoria cu trenul și își zise că acest copil va vedea o Europă cu altă hartă politică decît cea actuală. S-ar putea să vie o vreme fabuloasă, cînd de la Budapesta la București să călătorești, într-o singură zi în loc de o săptămînă, în diligență... Ce vor fi Principatele în anul în care acest fiu al lui va avea treizeci de ani ? Îi puse ușor mîna pe umăr, ferindu-se din pricină că se știa bolnav, să-i atingă obrazul sau mînuța...

„Ce vei gîndi tu, cîndva, despre Nicolae Bălcescu, tu, micuțule ?"

În clipa aceea intrase în curte și se apropia de grupul lor o femeie oacheșă, voinică, îmbrăcată într-o rochie albastră cu picățele, ca rochița copilului.

— Uite-o și pe Mariska ! S-a și întors ! Și se întoarse spre femeie, care privea mirată pe cei doi domni care vorbeau cu copilul. Cînd i se explică despre ce este vorba, Mariska ridică dezolată din umeri.

— Vai, ce păcat ! Copilul pe care-l caută domnul a plecat încă de acum cinci săptămîni, de cînd Buda-

pesta a fost ocupată de imperiali, luat de mama lui, care s-a dus cu el la Viena. Acesta-i copilul ei, al Mariskăi. Sunt de aceeaşi vîrstă şi i-a crescut ea pe amîndoi...

Bălcescu se trezi parcă răsturnat de o roată întoarsă... Faptul că totuşi nu-i fu dat să-şi vadă copilul îl îngrozi. Ţinu să se asigure că doamna care luase copilul era chiar Luxiţa Florescu ,dar nu-i fu greu femeii să-l convingă de acest lucru.

Pînă la urmă, mai toată lumea bănui despre ce e vorba, şi şeful de secţie, bucuros că Bălcescu nu mai are motive să întîrzie, avu un gest de nerăbdare şi scoase un ceasornic legat cu lanţ, de la vesta de subt redingotă.

— Rog respectuos pe excelenţa-voastră să ne grăbim ! Aş vrea să pot trece încă pe la minister, ca să aflu cele mai proaspete ştiri. Poate că va fi nevoie să plec cu familia chiar azi din Budapesta.

Soarele era încă sus, strălucitor în această după-amiază de iulie, grădinile erau exuberante de verdeaţă. Natura era prezentă în felul ei, oarbă şi indiferentă la tot ceea ce zguduia oraşul şi ţara întreagă.

Era într-adevăr prea tîrziu... Veştile unor noi înfrîngeri veniră doborîtoare în zilele ce urmară. Kossuth cu o parte din guvernul său a părăsit în grabă Budapesta, şi la Arad el predă la 9 august, în mod formal, toate puterile militare şi civile în mîna generalului Görgey, iar la 17 august reuşeşte să treacă frontiera turcă. Este arestat şi ţinut prizonier întîi la Vidin, apoi la Şumla.

Bălcescu nu se poate decide să renunţe la visul lui, mai crede în victorie şi, în loc să fugă, ia urma armatei lui Bem în Transilvania, care părea să reziste încă. O caută întîi la Orşova, unde-l întîlneşte cu bucurie pe Bolliac, cu care face împreună drumul pînă la Caransebeş.

„...Am intrat în acest oraş [1], cu toate că mi se spunea că poci găsi acolo pe duşman fiindcă vream să merg la Bem şi altă cale n-aveam. Nu era nici imprudenţă, nici uşurinţă, nici exces de

[1] Fragment dintr-o lungă scrisoare a lui N. Bălcescu către Ion Ghica trimisă din Paris la 22—26 octombrie 1849. Camil Petrescu reproduce textul aici, încălcînd criteriul succesiunii cronologice a faptelor, fiindcă e unica scrisoare în care N. Bălcescu descrie împrejurările prin care a trecut în Banat, curînd după înfrîngerea trupelor maghiare. Tot aici îi relatează întîlnirea cu Avram Iancu, care l-a ascuns, în septembrie 1849, într-o colibă din preajma Cîmpenilor, ca la începutul lui octombrie, deghizat în ţăran moţ, să plece împreună cu Racoviţă, Nenişor şi Dincă spre Arad, unde au fost percheziţionaţi. N. Bălcescu, Racoviţă şi Nenişor (fără Dincă, arestat de maghiari) au fost obligaţi să aleagă ruta Timişoara-Panciova-Semlin. După refuzul de a primi sprijinul consulului francez Limpérani şi al celui englez, Th. Fontblanque, beneficiind de un paşaport cu nume fals (Alexandru Ionescu), N. Bălcescu a obţinut viza pentru Viena, continuîndu-şi drumul spre Paris, unde a ajuns în ziua de 16 octombrie. Deci scrisoarea-reportaj către Ion Ghica a fost redactată la scurtă vreme după sosirea în capitala Franţei (n. ed.).

vitejie, ci numai stăruință în a îndeplini hotărîrea de a ajunge în sfîrșit pe Bem, după care alergam de vreo trei săptămîni."

*

Nu poate intra decît pentru puțin timp în Hațeg, căci înainte de a ajunge trăsura lor în oraș, întîlni locuitori și ostași maghiari fugind... Așteaptă totuși pînă ce vede cu ochii săi trupele împărătești intrînd prin capătul celălalt al orașului și întorc în pripă trăsura și o iau în goană spre Grădiștea. Aci lăsară trăsura și încălecară pe cai, luînd un călăuz care să-i treacă peste munți pe poteci spre Deva, unde li se spuse că vor întîlni pe Bem. După ce călătoriră toată ziua, cînd peste culmile cu pășuni, cînd prin păduri de fag, odihnind des, căci drumul pe cai cu șei de lemn e greu, încearcă să intre într-un sat pe care îl întîlnesc, jumătate pe o padină, jumătate la începutul unei văi împădurite, dar arătau atît de mult a fugari, pe caii lor, obosiți și cu fețele atît de trase, încît țăranii socot că sunt unguri și hotărăsc să-i oprească, ba trec la amenințări... Abia pot să explice că au luptat în armata Iancului și cu greu sunt lăsați să plece. Istoviți, nemîncați, ajung spre seară la Lungina, unde află vestea care-i zdrobește. Armata lui Bem s-a desfăcut și el a fugit spre Orșova să treacă la turci, ca și Kossuth...

În căsuța în care vor dormi o noapte, cu pridvor și cu cerdac mic și strîmb, ca pentru o casă de copii, Bălcescu s-a prăbușit pe un scaun îngust, cu capul pe masa de brad, unde gazda le-a pus cîte ceva de îmbucat. E o seară limpede de august, cu o lună de aur alb în albastrul tremurat al cerului. În scrisoarea către Ion Ghica îi [povestește acestuia], mai dramatic decît în alte scrisori ale lui, întîmplările acestei călătorii de neuitat... *„Nu-ți poci descri ce am suferit atunci văzînd toate iluziile mele pierdute pentru totdeauna..."* [1]

*

Pînă noaptea au stat în jurul lumînării groase de său, din ceardac, bărbați, mai mult bătrîni, căci cei ti-

---

[1] E scrisoarea din care citează înainte un scurt fragment (n. ed.).

neri erau în legiunea lui popa Groza, şi femei din sat, care au aflat că la baciu Oglată sunt trei domni care au luptat în armata Iancului... Bălcescu, care n-a mai spus toată seara o vorbă, asculta iritat amănuntele, scoase din închipuirea lor, pe care le dau Racovitză şi Florescu, despre întîmplările care au tulburat şi tulbură ţara Ardealului.

A fost bucuros cînd către cîntatul cocoşilor au fost lăsaţi să doarmă pe patul înalt, de părea un pat suprapus, atîtea rînduri de aşternut şi velniţe avea pe el.

*

Întrebarea care era pe buzele celor trei, dimineaţa, cînd s-au trezit în odăiţa năvălită de lumina soarelui, era : „Ce fac ?“ Ştiau că sunt împresuraţi şi în pericol de a fi prinşi şi executaţi. Cei doi, Racovitză şi Florescu, erau de părere să o ia înapoi spre munte ca să încerce să iasă şi ei spre Orşova, ca atîţi alţii. Numai că asta era cu putinţă ieri, dar azi toate drumurile sunt închise. Bălcescu este însă de părere să meargă în Munţii Apuseni la Avram Iancu...

O încercare de a trece Mureşul între Deva şi podul Simeriei era cît pe-aci să se termine cu o catastrofă, căci fuseseră prinşi de călăreţi împărăteşti. Au avut noroc că au dat peste nişte flăcăi inimoşi, care vorbeau şi româneşte — cam stricat — dar vorbeau. Au luat de-a bună povestea pe care le-a spus-o Racovitză şi Florescu şi, după ce au mai glumit şi au fumat cîte o ţigare, le-au dat drumul să se întoarcă peste rîu.

S-au întors în sat, unde iar au fost primiţi cu prietenie, şi baciul Ogladă s-a dat să-i ducă el pe la un vad neştiut de streini, în pădure de tufani... În două zile grele, pe poteci ferite, i-a scos la Abrud, iar el s-a îndreptat spre Zlatna, unde avea un fecior în legiune.

*

Despărţiţi de cei doi tovarăşi de drum, fără să ştie de ce, Bălcescu este silit să constate că este de fapt

arestat în casa la care trăsese în gazdă, căci este păzit de doi flăcăiandri, cu puşti lungi cît ei. Prefectul Vasile Moldoveanu[1] care comanda legiunea, de îndată ce află că sunt în tîrg trei domni care vor să meargă la Cîmpeni la Avram Iancu, trimise să-i aducă la el. Cînd află despre cine e vorba, se întunecă la faţă... şi nu mai vorbi decît în crîmpeie de vorbă, mai mult mormăită... Îl trimise pe Bălcescu să aştepte la gazdă şi celorlalţi le ceru să mai rămînă... Pe aceştia îi descusu îndeaproape şi nu-i mai trimise la un loc cu Bălcescu.

---

[1] Moldovan, Vasile (1824—1895) a fost prefectul Legiunii a III-a în timpul revoluţiei din Transilvania, 1848—1849 (n. ed.).

Urcă de aproape un ceas spre munţii de deasupra Cîmpenilor. E un drum greu, cînd prin pădure, cînd prin vîlceluşe cu grohotiş, în care piciorul nu-şi găseşte uneori sprijin, căci pietrele colţuroase se surpă, alunecă subt talpa subţire a ghetelor negre nepotrivite pentru astfel de urcuşuri... Cînd urcă, cîte un luminiş de iarbă e şi mai greu, căci talpa lunecă pe iarba udă de ploaie şi fiecare pas e făcut de două ori. A plouat toată noaptea, şi bolnav, cu gîndurile grele, Bălcescu a privit de la fereastra odăii în care era păzit goana de lumini a fulgerelor şi descărcarea depărtată a tunetelor. Apa îi răpăia pe acoperiş, pe geamul întunecat. A fost poate ultima ploaie de vară din anul acesta.

Nu înţelege nimic din purtarea aspră a prefectului Moldoveanu... Vede că a fost păzit ca un arestat. I-a vorbit puţin, pe subt mustaţa groasă, privind încruntat în altă parte, a mormăit dînd din cap de cîte ori Bălcescu a vrut să lege vorbă... Noaptea s-a simţit păzit de cei doi flăcăi, cu pălăriile rotunde în vîrful capului, cu puşti lungi cît ei şi cu baionete cu trei muchii, cu cămăşile albe, scurte, care abia le trec de chimirul de piele, şi de şoldurile înnegrite ; par nişte băieţandri, dar nici ei nu vor să lege vorbă cu el.

Acum merge unul înaintea lui, fără grije de ploaia care se cerne uşor. Cel din urmă e acest prefect de legioane, cu căciulă mare, cu un fel de ipingea petrecută doar pe un umăr. Calul vine singur în urmă cu desagii

atîrnați de șaua de lemn, care-i fac de două ori mai mare pîntecele.

Culmile de piatră, cînd se văd scăzute parcă subt cerul umed și plumburiu, cînd nu se văd deloc subt norii care se fac și se desfac plimbîndu-se scămoși și albicioși de colo pînă colo.

S-a lăsat să se odihnească puțin pe un trunchi gros retezat, cam de un cot, într-o poiană de trunchiuri retezate. S-au oprit, tot încruntat, și se întreabă îngîndurat ce va fi. În jurul trunchiului e o năvală de lăstari, ierburi tîrîtoare cu frunze aspre, rugi de mure trecute, încîlcituri de zmeuriș, curpeni de un verde sticlos... Marginea potecii e păzită de frunzele lucitoare de pătlagină, din care spicul verzui iese ca un bețișor... Privesc și odihniți și iluminați o clipă de un val de bucurie.

Se tîrăsc cîteva clipe peste ei pale lungi de ceață joasă, care se rupe în petece. Cînd pornesc din poiana asta și intră din nou în pădure, trebuie să treacă prin tufișurile de corn și mălin care mărginesc pădurea. Calcă pe lăstar și pe ramurile umede de corn cu boabe roșii și de mălin, cu mărgele negre, care îi lovesc peste față ușor, ca o mîngîiere. Prin pădurea cu fagi și brazi înalți care-și împletesc cetinele lăsînd subt ei o boltă întunecoasă, drumul nu e mai ușor. Poteca urcă peste rupturi de mal lutos, peste frunzișuri și conuri uscate, împiedicați la tot pasul de trunchiuri putrede căzute, de crăci rupte care împung. Cînd ruptura din coastă e mai mare, apar zeci și zeci de rădăcini întortocheate, ca niște funii noduroase care încearcă să ție peste stînca de dedesubt puțin lut de care au nevoie.

*

E închis într-un fel de colibă pe jumătate săpată în stîncă, pe jumătate din trunchiuri de fag, întărite cu pămînt pietros, peste care s-au prins, rătăcite, flori de munte, șteregoaie ori steliță albastră și curpeni... Ușa are și o ferestruică, fără geam... Două paturi lungi și înguste, de trunchiuri subțiri de mesteacăn, și între

ele o masă lunguiață, cioplită mărunt din brad, ca un ciubăr, cu picioarele bătute în pămînt. Peste trunchiurile subțiri de mesteacăn ale patului este așternută cetină. E proaspătă, semn că nu demult a mai dormit lume aci ; pe jos sunt vreo două strachini de lut smălțuit galben, ciocnite și încă nespălate de mămăligă. O ulcică înaltă, mai îngustă la gît, e pe măsuța de brad. Toarta îi e ruptă, dar înăuntru are apă...

La ușe e numai unul dintre flăcăiandri... Baci Ugrea, centurionul cu mustața ca un trup de șarpe, și celălalt și-au pus ipingele pe ei și dorm afară pe cetină, unde nu mai plouă.

★

Prefectul Moldoveanu a venit mai tîrziu cu alți doi inși... Unul e preotul-prefect Balint[1], tînăr, cu bărbuța abia mijindu-i, îmbrăcat țărănește, cu pălăriuța mică, celălalt este Dincă Bălșoiu, cu cizmele, pantalonii și tunica de ofițer de pompieri, dar cu o ipingea oltenească nouă, plină de găietane negre pe umăr... E vădit tulburat și nu vrea să ia parte la convorbirea celorlalți. Știe că Bălcescu e în colibă și nu știe încă nici ce va fi cu el, nici ce ar putea face... Ca să nu răspundă, ca să nu aibă nici o părere, cîntă din fluier un cîntec de-al moților, pe care l-a învățat în cele zece luni de cînd a ajuns în tabăra lui Iancu. Drumul a fost cu ocol pe la Rîmnic, căci era greu rănit și la umăr, de lovituri de sabie, și la cap, de pat de armă. Vasile Moldoveanu îl ascultă ciupindu-și mustața.

— Mai domol... mai domol, frate Dincă !

— Ei ? Nu merse nici acum, frate Vasile ? lăsă fluierul jos olteanul.

— Apăi de mărs, o mărs, frate Dincă, da' nu-ș' cum voi, oltenii, o luați mereu prea iute... Parcă sînteți mereu a grabă. Noi, moții, luăm sama cînd punem picioru și privim departe. Numai că ascultă la mine, și

[1] Balint, Simeon (Popa Balint) (1810—1880), paroh la Roșia Montana, devenit prefect în timpul revoluției din Transilvania (n. ed.).

cată a fi mai domol, că acum i-om pus pe grofi la pămînt și nu mai e nimeni să ne gonească din urmă...

Balint, gînditor, îl întrerupe:

— Apăi crezi dară că-s la pămînt? Eu cînd privesc devale, tot aștept să se aprindă iar focuri, dînd veste că se apropie grofii cu armată...

Moldoveanu vorbește hotărît:

— S-o gătat, frate, cu ei. Kossuth o fo' fugit la turci, iar Bem, așa și-o topit armata, că parcă nici n-ar fi fost... Oastea lui Görgey o fo' tocat-o la Șiria. Pe el și pe generalii lui i-or prins și de bună seamă că îi spînzură la Arad... Apoi crezi că nimerea acest maghiaron de Bălcescu aci, dacă putea să fugă?... Da' pe ce drum apuca, nu întîlnea decît oști împărătești. Cînd l-o fo' prins la Abrud ai noștri n-o mai mărs minciunea... (Către moțul de pază:) Al Rudului, stai cu ochii pe el! Eu, drept să-ți spui, am vrut să-l spînzur pe loc...

Balint urmează moale, sfătos:

— Că bine făceai... Acesta o mîncat gulaș cu Hetveni la Peșta și la Debrețin...

— Asta n-am vrut și am trimăs om la Iancu să ia el hotărîrea... Mi-o fo' trimăs vorba să viu eu dă la Abrud aci cu el sub pază...

Dincă întreabă, privind spre colibă:

— Frate, și crezi că-l va spînzura?

Răspunde Balint în locul Moldoveanului, sigur de spusele sale:

— Apăi, de bună seamă, fiindcă acest Bălcescu n-o vint de peste munți, ca să lupte ca dumneata în rîndurile noastre, ci o fo' șpionu lu Kossuth...

Pe potecă răsare Iancu. Balint urmează fără uimire:

— No... că iaca și Iancu... De amu, cînd o scăpăta soarele cu totu... s-o gătat.

La venirea Iancului, se ridică toți trei.

După ce salută cu o ușoară înclinare a capului, Iancu îi întrebă scurt:

— Ei, l-aduserăți?

— L-aduserăm, răspunse Moldoveanu, privindu-l pe Iancu cercetător.

— No, apăi că unde-i? adăugă Iancu îngîndurat.

Moldoveanu arată spre bordeiul din cetină.

— Închis în bordeiu acesta...

Iancu, după o tăcere îndelungată:

— Închis în bordei...

Moldoveanu este grăbit. Crede că treaba se mîntuie degrabă.

— Cată ca pînă-n seară să sfîrșim... Musai să fiu devale la Abrud... Am doi ficiori cu mine... buni de treabă.

Iancu, îngîndurat, se simte singur între tovarășii săi.

— D-apoi vezi că e un cărturar mare al neamului!

Și Dincă adăogă ca pentru a-l îndupleca pe Moldoveanu:

— Fuse unu din capii răscoalei de la București... A fost ministru acolo.

Dar Moldoveanu nu înțelege:

— O fi fo'... Nu zîc ba... Da' s-o ținut de poala lu Kossuth cinci luni... Acest Bălcescu și cu alți vînzători de neam s-or fo' tocmit cu grofii să le facă o legioană de rumâni... ca să lupte împotrivă-ne...

Şi din ce în ce se aprinde mai tare. Iancu schiţează un gest.

— Iancule, frate, lasă-mă numai să-l întreb: unde o fo' cînd l-or spînzurat pe Buteanu... de cîntau lăutele şi jucau ceardaşul în jurul spînzurătorii... ? Şi nici batîr nu-i prinseseră în luptă... Îi înşelară să vie, că vor pace... I se rupe glasul la amintirea mişeliei trecute.

Iancu, sfîşiat şi cutremurat în acelaşi timp, ridică umerii încleştat şi parcă se frînge apoi tot:

— Frate Moldovene, au ce suflet ai de-mi pomeneşti acum de Buteanu? Nu ştii că am muşcat amîndoi, tu şi cu mine, din cremenea muntelui de furie, cînd am auzit de mişelia nemeşilor?... Cu un surîs topit de amintire: Fruntea lui Buteanu lumina pădurea!... Se frînge năprasnic, trînteşte pistolul pe masă: Am ars şapte văi, ca să răcorim mînia moţilor... Răsuflă greu, aşteaptă să se stăpînească: Da' ce vrei acum? Ce putea face acest Bălcescu şi cei cîţiva ca el, acolo? Ori de eram slabi, el mai slabi nu ne putea face... Iară tăria noastră n-o fost el. Dacă n-o lovit cu mîna lui, şi n-o lovit, nu-i drept ca să primească pedeapsă. Putem să-i dăm ajutor acum şi putem iară să nu-i dăm. Dară eu zic: acest cărturar al neamului este oaspetele nost' şi ca atare cată să îngrijim de el şi să-l ferim de cei care îl urmăresc.

Dincă e bucuros de întorsătura lucrurilor.

— Rămîn şi eu alături de el, poate să-i fiu de ajutor.

Moldoveanu se supune hotărîrii Iancului, dar nu este convins.

— Iancule, eşti domn preste noi, fiindcă noi te-am voit domn şi hotărîrea, dacă ai luat-o, noi toţi om asculta-o şi ne-om supune. Da' în cugetul meu un cărturar care a greşit mai vinovat e!... Către moţul de la uşe: Apoi, frate, sloboade-l afară.

Bălcescu este adus în faţa Iancului. Îi priveşte pe toţi, pe rînd, tulburat, încurcat, îi vede aşteptîndu-l ca nişte judecători.

— Am crezut că viu la prieteni şi acum nu mai ştiu ce să spun...

Iancu, obosit, îndepărtat, vorbeşte parcă cu părere de rău:

— No, apoi după cele întîmplate, prieten nu ţi-om putea spune... Da' ne eşti frate, şi fratele tot frate rămîne, chiar şi atunci cînd e un frate rătăcit. Acum vrem să ştii că de aceea ne găsim aci, ca să afli că ţi-om purta toată grija... Am hotărît să te ascundem în această colibă, fiindcă eşti căutat cu gînduri de ucidere de oştile împărăteşti. Pe aceşti doi cai sunt cele de trebuinţă pentru ca să poţi locui aci, atîta timp cît vei crede că e mai bine pentru dumneata, frate! Sunt şi cărţi, şi cele ale scrisului... Iară tu, al Rudului, ai să rămîi cu cei patru oameni aci, de straje... Iar dumneata, frate din ţară, de vei vrea să umbli pîn' sate au pîn' tabără, e mai bine să dai jos barba şi să îmbraci straie d-ale noastre... Iată aci şi o ţidulă precum că eşti Alexandru Ionescu venit din ţară, ca să lupte în rîndurile noastre. Da' cată mai bine să te fereşti... Asta-i ceea ce am hotărît...

Bălcescu tremură aproape de emoţie.

— O, cuvînt fără seamăn, „frate", cum cazi tu în urechea mea, în munţii acestia, dincolo şi dincolo de alţi munţi!... Aici, departe de Argeşul meu, de Bucureştii înălţărilor şi căderilor noastre... Cîtă răcoare aduci tu în arşiţa pribegiei mele... Pentru acest „frate", Iancule al munţilor, îţi mulţumesc... Da' lîngă acest cuvînt răcoritor ai lipit un altul, pe care eu nu-l pot primi, cum nu voi mai putea primi nici ospitalitatea pe care vrei să mi-o dai... M-ai făcut „rătăcit"...

Moldoveanu intervine cu cruzime:

— „Rătăcit" o zîs Iancu, noi toţi d-aci spus-am alt cuvînt, spus-am „vîndut", vîndut lui Kossuth...

Bălcescu primeşte vorbele Moldoveanului, ameţit parcă.

— Eu, Bălcescu, vîndut?

Moldoveanu continuă aprig, cu o mînie îndurerată:

— Unde ai fost pîn' acum? Din ce tabără vii? Uite, vezi calul acesta — că e cal — o fost şi el la Fîntînele, cu noi toţi, unde tunau puştile şi ţîşnea sîngele pentru libertate... dar dumneata, rumân, unde erai? Te întreb iar...

Bălcescu vorbeşte moale, ca pentru el însuşi:

— Vîndut... ? Şi urmează dus parcă pe gînduri : Cînd li s-a spus întîi oamenilor că pe partea cealaltă a pămîntului sunt alţi oameni care merg cu capul în jos fără să bănuiască, cei mai mulţi au spus că asemenea faptă este cu neputinţă... Nici să se spună lui Bălcescu în faţă că şi-a vîndut neamul de către cei care, ei, merg cu capul în jos...

Moldoveanu îl întrerupe răstit :

— Vorbeşte mai făţiş, cugetu nostru e mai drept, nu se încovoaie şi nu se ascunde după cuvinte !

Bălcescu îl înfruntă drept din cap pînă în picioare, hotărît.

— Ei bine, vream să vă spui că voi aţi greşit, că voi nu ştiţi că aţi mers cu capu în jos...

Moldoveanu priveşte spre Iancu, dar acesta e dus pe gînduri.

— Noi ? Noi am greşit ? Cu o furie amară : Atunci spune, ce-o fost cu legioana ? Pentru ce ai vrut să ruculezi ficiori de rumâni pentru armata maghiară ? Să vie să lupte rumânii noştri, duşi de mînă de unguri, împotriva noastră ? Ei, află că asta numim noi vînzare de neam...

Bălcescu îi tălmăceşte acum voit liniştit :

— Tot ceea ce am cerut, am discutat şi mai ales ceea ce am izbutit, atît cît mi-a îngăduit trufia lui Kossuth şi a oamenilor lui să izbutesc — şi atît de tîrziu — este trecut în protocoale şi întovărăşit de documente. Aceste protocoale şi documente am vrut să le aduc ca un lucru recunoscut chiar de unguri, şi de aceea sunt acum aci, să vă arăt ce-am adus, ascuns la piept... căci pentru asta am venit, nu ca să-mi scap o viaţă şubredă... Nu vreau să mă judecaţi şi nu vreau să mă judece nimeni decît pentru propriile mele acte, pentru cît am avut îndreptar conştiinţa mea, interesele poporului meu şi nimic mai mult... Am discutat legiunea, ca să lupte alături de unguri, da' veţi afla din aceste documente...

Moldoveanu, biruitor, are impresia că Bălcescu s-a încurcat singur :

— Ei, ei, mărturiseşti : ca să lupte alături de unguri...

Dar Bălcescu îi întoarce cu aceeaşi dîrzenie :

— Oh, cît aş fi vrut ca şi voi, frumoşii mei ostaşi, să luptaţi alături de unguri. Să ne organizăm şi noi, românii, într-o armată rînduită, adevărată, ca să cruţăm sîngele românesc.

— Noi, alături de unguri? sare Balint crucindu-se. Noi, laolaltă cu grofii? Noi, în frunte cu fişpanii?

Bălcescu îşi lămureşte liniştit gîndul:

— Nu laolaltă cu grofii, nu alături de nemeşi, ci alături de acest dîrz şi minunat popor maghiar, care timp de un an de zile a învins, unele după altele, oştile Vienei, care a sîngerat în bătălii împotriva despoţilor. Toate privirile celor ce urăsc despotismul au fost aţintite asupra poporului maghiar... Da' lăcomia grofilor şi a nemeşilor a dus la pămînt marea revoluţie maghiară, aşa cum lăcomia boierilor a dus la pămînt revoluţia din Principate... Nu... încă n-a bătut ceasul popoarelor!

Balint e nedumerit.

— Nu pricep cum am fi putut fi noi alături de unguri?

Iancu a ascultat tot timpul, învîrtind pistolul pe masă.

Bălcescu îi răspunde lui Balint, privind însă către Iancu:

— Va veni o vreme cînd aceste două popoare nu vor putea pricepe de ce nu au fost totdeauna împreună, de ce atîta amar de vreme s-au duşmănit şi s-au înjunghiat de cîte ori le-a venit la îndemînă... Se zice că în Africa este o ţară unde împrumutătorul se plînge şi cere să fie condamnat datornicul, iar pedeapsa este că judecătorul îl leagă pe vinovat cu un lanţ de fier chiar de piciorul celui care i-a dat banii. Unde merge unul, trebuie să meargă şi celălalt... chinuindu-se unul pe celălalt, fără nici o noimă... Aşa i-a legat Dumnezeu pe români şi pe unguri!... Scoate de la piept un pachet de acte: Iată, Iancule, aci documentele de care am vorbit... Le vei ceti şi vei vedea că şase luni am nevoit în tabăra ungurească numai ca să obţinem drepturile pe care le-aţi cerut de la început... Este lămurit cu grije că în nici un caz legioana nu lupta împotriva poporului român... a moţilor... Dimpotrivă! Scrie aci că Iancu va trece în ţară în fruntea oştirilor româneşti ca un

general recunoscut de ei, de unguri, şi ca un descălecător de ţară nouă românească, recunoscut de noi, ca să mîntuie Principatele de robie... Fireşte, mintea i-a venit lui Kossuth prea tîrziu! A priceput tîrziu că dacă avea poporul român alături, nu împotriva lui, alta ar fi fost soarta războiului... Da' azi nu mai e nimic de făcut...

Moldoveanu izbucneşte tremurînd de indignare:

— Ce stăm noi să ascultăm asemenea vorbe de clacă? Cum mai îndrăzneşte acest om să ne spuie, azi, că trebuia să fim alături de unguri? Dară unde sunt ungurii acuma? Învinşi, zdrobiţi... Generalii lor, prinşi, aşteaptă în temniţă să li se puie ştreangul de gît... Kossuth şi miniştrii lui sunt fugari la turci... Iar noi suntem tot aci, neînvinşi, alături de steagurile împăratului, tari pe direptu nostru cîştigat prin vitejie şi credinţa noastră... Cum mai poate acest om întortochea vorbele cînd totu e terminat şi planurile sunt acum fapte care grăiesc?... Ungurii sunt învinşi, îngropaţi ca neam şi noi suntem alături de împăratul învingător... Să tacă odată!

Se uită la Iancu, dar acesta e mereu pe gînduri.

Bălcescu, văzîndu-se neînţeles, rosteşte amar, privindu-i îndurerat:

— Ah, dacă înţeleg bine bucuria voastră, sunteţi mîndri nespus că aţi ajutat pe împărat să înfrîngă pe unguri?... Sunteţi mulţumiţi că ungurii sunt la pămînt şi noi românii suntem umăr la umăr cu împăratu?! Vă şi vedeţi în fruntea ospăţului biruinţei, salutaţi de acel despot pentru care s-a risipit fără socoteală sîngele moţilor noştri?... De acum... vă socotiţi deschisă dinainte o cale frumoasă, imperială... Ah, cît vă înşelaţi... Fraţi din ţinutu Arieşului şi al Zarandului, iată ce vă spun eu: despoţii n-au inimă şi n-au cuvînt de cinste... Tăria lor silă e, şi minciună mereu întoarsă... Nu voi veţi fi oaspeţii iubiţi ai petrecerii împărăteşti... ci poate tocmai ungurii care le-au lovit cu sabia labele lor hrăpăreţe... Ţinuţi la uşe, alungaţi cu dispreţ de veţi cere, o, amarnic vă veţi căi, fraţii mei, că aţi avut încredere în obrazu împărătesc... că aţi fost atît de mîndri să fiţi între doi împăraţi!... Ia fluierul din mîna lui Dincă, îl cercetează trist şi întoarce o privire grea asupra lui Iancu: Frate Iancule, eu multe zile de trăit

nu mai am. Plec acum în pribegie, da' eu îți spun că tu, viteazule, tu, tovarăș al împăraților, vei pribegi la fel ca mine, și vei plînge cu plînsul codrilor, vei jeli, cu jalea acestui fluier, nenorocul neamului românesc... I-l întinde : Păstrează-l !... Se uită cu dragoste îndurerată la ei : O, vă vor mai pălmui obrajii oamenii despoților... S-a întors să plece, și mai spune doar simplu : Cu bine, frate...

Iancu, mereu pe gînduri, dar hotărît, îl oprește cu un semn.

— Să se aducă merindea și așternutu. Acest cărturar este oaspele nost... No, așa cum am zis...

A mai rămas aproape o lună de zile în coliba săpată pe jumătate în stîncă... Nu e prea rău... Patul e acum bine așternut, călduros, i-au adus bliduri albe de lemn și un ciubăr... A primit și destulă rufărie curată... Într-o oglindă de-o palmă își privește, dimineața cînd se bărbierește, chipul fără mustăți și fără barbă și abia se recunoaște el însuși... Iancu vine deseori să-l vadă, însoțit și de alți conducători de oaste care-i arată din ce în ce mai multă prietenie. Tot petrecîndu-l pe Iancu devale, spre Cîmpeni, a învățat potecile și se plimbă deseori... Cu grije... cu chibzuială. Știe că e căutat de către imperiali... De două ori Iancu a fost poftit la Sibiu și întrebat dacă a făcut cercetări și nu a descoperit cumva prin munți un fost ministru de la București, Bălcescu, care a stat 3 luni și jumătate în tabăra lui Kossuth, individ foarte periculos, care trebuie prins cu orice preț... I-au găsit și cărți de cetit și cetește ore întregi la masa de afară, înfiptă cu picioarele în pămînt... Dar e prea puțin... Om de acțiune, îi e greu să stea liniștit... În munți, după înfrîngerea ungurilor, viața a reînceput domoală... Imperialii au pretenția să dezarmeze pe români — foștii lor aliați — fără întîrziere... Toate garnizoanele au fost ocupate și i s-a cerut lui Iancu să-și trimită moții acasă.

Au început și ploile... Capetele pleșuve ale munților sunt mai toată ziua ascunse în ceață... O parte din păduri s-au ruginit. Brîndușele plăpînde, viorii, de toam-

nă, acoperă pajişti întregi... Omagul stăruie şi el pe subt stînci...

Înălţimea prea mare nu-i cam prieşte fugarului care răsuflă greu. Cu toate sfaturile lui Iancu se hotărăşte să plece. Nu pleacă singur. Racovitză, care sta în Cîmpeni, Nenişor vor să plece şi ei. Dincă de asemenea simte că nu mai are nimic de făcut, vrea să se întoarcă în Mehedinţi la el, ori dacă nu, în Serbia. Popa Groza, prefectul înalt cît o căpetenie de daci, mucalit, are o idee care pînă la urmă, după ce provoacă rîsul, pare foarte serioasă... Şi în două zile devine faptă...

Peste trei zile, jos la marginea Cîmpenilor, Iancu a venit să se despartă de prietenii săi. Trei care de moţi încărcate cu ciubere stau în şir, la marginea tîrgului de săptămînă. Bălcescu, Dincă, Nenişor şi Racovitză, îmbrăcaţi în straie zdrenţuite de moţi, înnegriţi pe faţă cu ce s-a găsit, stau pe lîngă care... Vor mai merge şi doi moţi, oameni de încredere. Avram Iancu, însoţit numai de popa Groza, scoate o ţidulă din chimir, pe care o dă lui Bălcescu:

— Uite, aci ai, frate, o ţidulă precum că eşti Alexandru Ionescu, venit de la Bucureşti să lupte în rîndurile noastre. Uite, din mult, puţinu nostru, şi cincizeci de galbeni, să-i aveţi de drum ! Scoate şi o punguţă cu aur : Să fii cu luare-aminte, frate, imperialii ştiu că eşti în Ardeal, înconjurat, şi te caută în toate părţile. Nemţii ăştia nu glumesc.

Dincă glumeşte cum au glumit şi ei pe socoteala lui.

— No, frace, că aşa ciubăre ieftine şi frumoase or cumpăra şi nemţii...

Popa Groza rîde :

— Apăi că să nu le daţi aşa ieftin, că pe urmă vi le-or cumpăra toate. Musai să vă ajungă pînă la Belgrad, altfel vă simte poliţia imperială.

Bălcescu, foarte mişcat, dă mîna voiniceşte cu Iancu :

— Cu bine, frate Iancule, şi îţi mulţumesc pentru tot ce ai făcut !

Ceilalţi se îmbrăţişează şi ei... şi, peste puţin timp, carele, care saltă strîmb la făgaşurile adînci, se pierd devale în pădurea rărită.

După două săptămîni şi după alte necazuri şi amenințări, Bălcescu, după ce trecuse prin Panciova, Semlin, Budapesta şi Viena, ajungea, pe înserate, în ziua de 15 octombrie, la Paris.

5 — FINE —

CUPRINS

Cartea a treia

Cartea a patra

Lector : MARGARETA FERARU
Tehnoredactor : AURELIA ANTON

Bun de tipar 19.06.1984. Coli ed. 31,12. Coli tipar 38,75.

Tiparul executat sub comanda nr. 1016 la
Întreprinderea poligrafică „13 Decembrie 1918",
Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97, București,
Republica Socialistă România

